

SCI-CONF.COM.UA

**SCIENTIFIC PROGRESS:
INNOVATIONS, ACHIEVEMENTS
AND PROSPECTS**

**PROCEEDINGS OF II INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
NOVEMBER 6-8, 2022**

**MUNICH
2022**

SCIENTIFIC PROGRESS: INNOVATIONS, ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS

Proceedings of II International Scientific and Practical Conference

Munich, Germany

6-8 November 2022

Munich, Germany

2022

UDC 001.1

The 2nd International scientific and practical conference “Scientific progress: innovations, achievements and prospects” (November 6-8, 2022) MDPC Publishing, Munich, Germany. 2022. 596 p.

ISBN 978-3-954753-04-8

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Scientific progress: innovations, achievements and prospects. Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference. MDPC Publishing. Munich, Germany. 2022. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/ii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-scientific-progress-innovations-achievements-and-prospects-6-8-11-2022-myunhen-nimechchina-arhiv/>.

Editor

Komarytsky M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: munich@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2022 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2022 MDPC Publishing ®

©2022 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Gadiyeva U. R.* 13
STRUCTURAL COMPOSITION OF GRAY-BROWN SOILS IN MOUNTAINOUS SHIRVAN AND THE EFFECT OF EROSION ON THE NUMBER OF WATER-RESISTANT AGGREGATES
2. *Pohorila Yu., Lozynska L.* 16
INFORMATION TECHNOLOGIES FOR THE AGRICULTURAL SECTOR: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES
3. *Пітера Л. В., Отченашко В. В.* 22
ВИТРАТИ ТА СПОЖИВАННЯ КОРМУ ЗА ВИКОРИСТАННЯ СОНЯШНИКОВОГО БІЛКОВОГО КОНЦЕНТРАТУ У ГОДІВЛІ МОЛОДНЯКУ ПЕРЕПЕЛІВ
4. *Савчук Л. Б., Ліщук С. Г.* 24
ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ ЛІНОЛЕВОЇ КИСЛОТИ І ВІТАМІНУ Е В РАЦІОНІ ГУСОК ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗАГАЛЬНИЙ ВМІСТ ЛІПІДІВ І СПІВВІДНОШЕННЯ ОКРЕМИХ КЛАСІВ У ЯЙЦЯХ

BIOLOGICAL SCIENCES

5. *Mkrtchian H. H., Ostrovska G. V., Pazjuk L. M., Krupska T. V., Demianchuk N. V.* 29
HISTOLOGICAL FEATURES OF THE PANCREATIC GLAND IN THE DEVELOPMENT OF SIMULATED OBESITY AND ITS CORRECTION WITH THE LYMPHOSILICA PHYTOCOMPOSITE SYSTEM
6. *Тумова Н. В.* 35
ИССЛЕДОВАНИЕ КОРРЕЛЯЦИЙ МОРФОЛОГИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРОВ ЛИСТЬЕВ ПЛОДОВЫХ РАСТЕНИЙ

MEDICAL SCIENCES

7. *Donchenko S. V., Bilash S. M.* 40
MORPHOLOGICAL CHANGES IN THE STRUCTURAL COMPONENTS OF THE CORTICAL SUBSTANCE OF ADRENAL GLANDS OF RATS UNDER THE ACTION OF EXOGENOUS POLLUTANTS IN THE COMPLEX
8. *Malachkova N. V., Osama Mohammad Miteb Al-Jarrah* 43
STUDY OF SUSCEPTIBILITY TO THE OCCURRENCE OF AGE-RELATED MACULAR DEGENERATION ON THE BASIS OF THE TNF GENE POLYMORPHISM
9. *Melnyk T. V., Muzychuk O. M., Ksynin M. I., Sutyska K. Yu., Ivantsiura A. A.* 50
THE ROLE OF THE TISSUE HISTOCOMPATIENT COMPLEX HLA GENES IN THE DEVELOPMENT OF PEMPHIGUS ACANTHOLYTIC

10. *Ашаніна І. В., Тимофєєва Л. М., Ашаніна Д. Д.* 58
 АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАГАЛЬНОГО ПЕРЕБІГУ
 СИФІЛТИЧНОЇ ІНФЕКЦІЇ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА
 ФОРМУВАННЯ СЕРОРЕЗИСТЕНТНОСТІ
11. *Власенко В. Г., Подурець А. В., Загоскіна К. Д.* 62
 ПРОІНФОРМОВАНІСТЬ ЛЮДЕЙ ПРО ЗАХОДИ, ЯКІ ПОТРІБНО
 ВЖИТИ ПРИ УЛАМКОВИХ ТА КУЛЬОВИХ ПОРАНЕННЯХ
12. *Гаркуша М. А., Гуманець К. Р., Онишко Е. С., Сухова В. Р.* 65
 ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ЛІКУВАННЯ
 ОСТЕОХОНДРОПАТІЇ ГОРБИСТОСТІ ВЕЛИКОГОМІЛКОВОЇ
 КІСТКИ
13. *Гошовська А. В., Небила О. О.* 69
 ПАТОГЕНЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПЛАЦЕНТАРНОЇ
 ДИСФУНКЦІЇ У ЖІНОК З БАКТЕРІАЛЬНИМ ВАГІНОЗОМ
14. *Гошовська А. В., Шуйський А. В.* 73
 ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПЕРЕДЧАСНОГО ПЕРЕРИВАННЯ
 ВАГІТНОСТІ У ЖІНОК ЗІ СТРУКТУРНИМИ ЗМІНАМИ ШИЙКИ
 МАТКИ В ДРУГОМУ ТРИМЕСТРІ ГЕСТАЦІЇ
15. *Дубоссарська Ю. О., Пузій Є. О., Усенко Т. В.* 79
 ОСОБЛИВОСТІ СТАНУ ПОСЛІДУ ПРИ ПЕРЕДЧАСНОМУ
 РОЗРИВІ ПЛОДОВИХ ОБОЛОНОК В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД
 ТРИВАЛОСТІ БЕЗВОДНОГО ПРОМІЖКУ
16. *Сміянов В. А., Ємець Т. В.* 84
 РІВЕНЬ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЛІКАРІВ ЗАГАЛЬНОЇ
 ПРАКТИКИ-СІМЕЙНИХ ЛІКАРІВ ДО НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ
 ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ ПРИ ЗАХВОРЮВАННЯХ ВУХА,
 ГОРЛА І НОСА: ЗА ДАНИМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО
 ДОСЛІДЖЕННЯ

CHEMICAL SCIENCES

17. *Pisanenko D. A., Klimko Yu. E., Batjuk V. P., Petrenko N. M.* 87
 SYNTHESIS AND PROPERTIES OF NEW LIQUID DIELECTRIC

TECHNICAL SCIENCES

18. *Afandiyeva A. T., Shukurova A. H.* 90
 EVALUATING THE EFFECTS OF EEG TECHNOLOGY ON BRAIN
 WAVES
19. *Deryaev A. R.* 96
 CONSTRUCTION OF GAS CONDENSATE WELLS AND
 MEASURES TO ENSURE THE REQUIRED OPERATING MODES OF
 WELLS
20. *Березова Г. О., Ефименко О. І.* 102
 УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ СУПІВ-ПЮРЕ

21. *Гусейнов Руслан Нізамі огли, Шебалков І. Л., Панчук Ю. В., Прівалова О. Ю.* 106
 ПРЕДМЕТ ТА ЗАВДАННЯ СУДОВОЇ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ
22. *Кривда В. І., Суворов В. О.* 114
 ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ТА РОЗВИТКУ ДЖЕРЕЛ РОЗОСЕРЕДЖЕНОЇ ГЕНЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
23. *Пімонов І. Г., Шевченко В. О., Єфименко А. О., Жук Д. І.* 120
 ДІАГНОСТИКА ГІДРОПРИВОДІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖНОГО УСТАТКУВАННЯ
24. *Садовий О. С., Руденко А. Ю., Мардзяк В. А.* 126
 ВПЛИВ КОЛЬОРУ ОСВІТЛЕННЯ НА ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ ПТИЦІ
25. *Сорока К. О.* 129
 АЛЬТЕРНАТИВНА ТЕОРІЯ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ТЯГИ
26. *Тесленко О. І., Куц Г. О.* 138
 ПОВНА ТЕХНОЛОГІЧНА ЕНЕРГОЄМНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ДОМЕННОГО АГЛОМЕРАТУ ТА ОКАТИШІВ

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

27. *Mustafaeva Ye. Yu., Aliyev Nihan Alipasha oghlu* 145
 FUNDAMENTAL SOLUTION OF BOUNDARY VALUE PROBLEM WITH NONLOCAL BOUNDARY CONDITIONS FOR THIRD ORDER EQUATION OF A MIXED-COMPOSITE TYPE
28. *Калайда О. Ф.* 150
 ПРО ІНТЕГРАЛЬНУ ФОРМУЛУ КОШІ ТА ЛИШКИ АНАЛІТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ В ЇЇ ПОЛЮСАХ
29. *Тищенко С. І., Воробйова С.* 152
 СТАТИСТИЧНІ ГІПОТЕЗИ В АГРОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

PEDAGOGICAL SCIENCES

30. *Goncharenko Iu., Kuzmin K.* 156
 THE INTERDEPENDENCE OF CHOREOGRAPHIC ART AND STAGE MOVEMENT ON THE FORMATION OF THE PLASTIC CULTURE OF FUTURE ACTORS
31. *Ohrenich M., Alsarrazh A.* 160
 TO THE PROBLEM OF ONLINE EDUCATION
32. *Агалець І. О.* 164
 ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ З ПИТАНЬ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
33. *Герлянд Т. М., Нагаєв В. М.* 170
 ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКО ОРІЄНТОВАНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

34. **Гряник Д. О.** 175
ГОТОВНІСТЬ КЕРІВНИКІВ ТА ПЕДАГОГІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ
35. **Гуніна Н. В., Ратушинська А. С.** 180
ОРГАНІЗАЦІЯ ТВОРЧОГО ПРОЄКТУ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ
36. **Даценко А. С.** 185
ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТІВ НЕГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ (НА ПРИКЛАДІ ВСП «НОВОМОСКОВСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ДДАЕУ»)
37. **Коваль К. В., Чорна Є. О.** 190
ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ В РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ “Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ”
38. **Крамаренко А. М., Саксонік І. М., Садовнікова Ю. В., Гребенищикова Є., Прусська А.** 196
ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО ОРІЄНТОВАНОГО ЗДОБУВАЧА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
39. **Кривошея Т. М., Фурманюк (Бабич) Ю. С.** 200
РОЗВИТОК УЯВИ І ФАНТАЗІЇ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ КОНСТРУЮВАННЯ З КАРТОНУ І ПАПЕРУ
40. **Кропочева Н. М.** 207
ПРЕЗЕНТАЦІЯ МАТЕРІАЛІВ БІБЛІОГРАФІЧНОЇ РОЗВІДКИ ПРО НАТАЛІЮ ДМИТРІВНУ ЛУБЕНЕЦЬ (1877–1943)
41. **Купрас В. В., Захарова Л. Д.** 213
ОСНОВНІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ НЕМОВЛЕННЄВОЇ ДИТИНИ З РАС В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА
42. **Лобко Т. В.** 220
ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ СИТУАЦІЙ ТА ДИДАКТИЧНИХ ІГОР НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ТА РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
43. **Маматова З. Р.** 227
ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ ПРИ ЗАНЯТТЯХ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ
44. **Олійник М. М.** 234
ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОНЛАЙН: НОВІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ
45. **Павлик О. А., Шляпець О. М.** 238
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕДІАТЕКСТІВ

46.	<i>Пак А., Бобир А. В.</i> НЕОЛОГІЗМИ В СУЧАСНІЙ КОРЕЙСЬКІЙ МОВІ	247
47.	<i>Печериця Н. М., Анголенко В. В.</i> ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ДОЗВІЛЄВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	254
48.	<i>Правова Н. В.</i> ІНТЕГРАЦІЯ ОСНОВ МЕДІАГРАМОТНОСТІ У ПОЧАТКОВИЙ КУРС МОВНОЇ ОСВІТИ	258
49.	<i>Сириця В. Є., Сопітько Є. В., Ярославцева М. І.</i> ІННОВАЦІЙНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ	265
50.	<i>Удовенко А. С., Печеневська Д. В., Яловега К. А.</i> ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ НА УРОКАХ З КУРСУ “Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ” В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	271
51.	<i>Ульянова В. С., Пак С. А., Лисняк А. Р.</i> ПІДВИЩЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЗА ДОПОМОГОЮ МУЗИКОТЕРАПІЇ	274
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
52.	<i>Воробйова В. В., Карсканова С. В.</i> ВІДБИТОК ВІЙНИ НА ПСИХІЦІ ДІТЕЙ	278
53.	<i>Гордієнко А. С.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ У ПІДЛІТКІВ ІЗ РІЗНИМ СОЦІОМЕТРИЧНИМ СТАТУСОМ	284
54.	<i>Гудінова І. Л.</i> МЕМ ЯК КОД ЛЮДСЬКОЇ ПОВЕДІНКИ ЩО ВПЛИВАЄ НА ОСОБИСТІСНИЙ ЖИТТЄВИЙ ПРОЕКТ	291
55.	<i>Кондра Ю. Ю.</i> СІМЕЙНО-РОЛЬОВІ ОЧІКУВАННЯ ЯК ЧИННИК РОЗЛУЧЕННЯ ПОДРУЖЖЯ	298
56.	<i>Коротун Т. А.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ «СИНДРОМУ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ» ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ	304
57.	<i>Крамченкова В. О.</i> ГОТОВНІСТЬ ДО МАТЕРИНСТВА ЯК ПСИХОСОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН	309
58.	<i>Кузьменко М. Д.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	316
59.	<i>Рубель О. М., Балашов Е. М.</i> ВПЛИВ ОРГАНІЗАТОРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	324

60. *Туриніна О. Л., Ландар Є. М.* 330
ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ ІМІДЖУ
ПСИХОЛОГІВ-КОНСУЛЬТАНТІВ ЯК ФАКТОРУ ДОВІРИ ДО НИХ

ART

61. *Кашаюк В. М., Мойсіюк В. В.* 336
ТВОРЧИСТЬ ХОРУ «ОРАНТА»: АНАЛІЗ ПРОСВІТНИЦЬКО-
АНІМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОЛЕКТИВУ
62. *Резнік О. С.* 341
ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ДО
МУЗИЧНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

HISTORICAL SCIENCES

63. *Brehunets N. S.* 348
THE SPIRITUAL CONFLICT OF THE UKRAINIAN AUTOCEPHAL
ORTHODOX CHURCH AND THE TOTALITARIAN GOVERNMENT
64. *Захарченко С. М.* 356
ОБРЯД КОЛЯДУВАННЯ НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ
(XX - ПОЧАТОК XXI СТ.)

POLITICAL SCIENCES

65. *Edisherashvili S.* 362
THE ROLE OF PUBLIC DIPLOMACY ON ISSUES OF
INTEGRATION WITH THE OCCUPIED TERRITORIES OF
GEORGIA
66. *Виходов Є. А.* 367
НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗГЛЯДУ МЕХАНІЗМУ
АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
67. *Даміров Наміг Рафіг огли* 371
РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В
УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
68. *Дричик В. М.* 377
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ

PHILOLOGICAL SCIENCES

69. *Антонишина Б. П., Бездіжа А. А.* 383
ПРИСЛІВНИКИ В ТВОРІ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА «РАДІО НІЧ»
70. *Богатько В. В., Вовк В. П.* 389
ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ТРАНСФОРМОВАНИХ
ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ТВОРЧОСТІ М. СТЕЛЬМАХА

71. *Богатько В. В., Гулієва Е. А.* 396
СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСФОРМОВАНИХ
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У МОВІ СУЧАСНИХ
УКРАЇНСЬКИХ ПЕРІОДИК
72. *Богатько В. В., Майданюк М. О.* 402
ЯВИЩА СЕМАНТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ
ОДИНИЦЬ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
73. *Богатько В. В., Манькова Н. І.* 409
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОКАЗІОНАЛЬНИХ
ІМЕННИКОВИХ УТВОРЕНЬ В ІДІОЛЕКТІ ПАВЛА
ЗАГРЕБЕЛЬНОГО
74. *Богатько В. В., Куценський Є. О.* 414
СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ СКЛАДНИХ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ У МОВІ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ
75. *Гладкоскок Л. Г., Бухінська Т. В.* 421
СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДІЄСЛІВНИХ
СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ
76. *Гоца Н. М., Жарська С. А.* 425
МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНО-
ПРАГМАТИЧНОЇ ІНТЕНЦІЇ У ТЕКСТАХ НАУКОВО-
ПОПУЛЯРНОГО ДИСКУРСУ
77. *Лисенко О. А.* 430
РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОГО ТЕРМІНОЗНАВСТВА В ХІХ СТ.
78. *Лисецька Н. Г.* 436
НОВОСЕМАНТИЗМ *RINGTAUSCH* У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ
ПРЕСІ ТА ЙОГО СОЦІОЛІНГВІСТИЧНЕ СПРИЙНЯТТЯ
79. *Ольховська Н. С., Міхієнко Н. А.* 441
ПЕРЕКЛАД ОБРАЗНИХ ВИРАЗІВ В АГРАРНОМУ
НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ
80. *Шпак Ю. О., Славгородська Ю. І.* 449
МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРІВ ДЖ. АРЧЕРА

PHILOSOPHICAL SCIENCES

81. *Воропаєва Т. С., Авер'янова Н. М.* 454
СТРАТЕГІЯ «РОЗУМНОЇ СИЛИ» ЯК ОСНОВНА ПЕРЕДУМОВА
ПЕРЕМОГИ УКРАЇНИ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

ECONOMIC SCIENCES

82. *Agafonova M. V.* 461
EUROPE'S DIGITAL DECADE: DIGITAL TARGETS FOR
2030 - DEVELOPMENT VECTORS AND DRIVERS OF UKRAINE'S
POST-WAR AND POST-COVID RECOVERY IN THE CONTEXT OF
EUROPEAN INTEGRATION

83.	<i>Korchynska O. O.</i> REGULATORY AND LEGAL PROVISION OF ACTIVITIES IN THE SPHERE OF PUBLIC ADMINISTRATION REGARDING THE FIGHT AGAINST CORRUPTION	467
84.	<i>Kravtsov S.</i> GENDER POLICY IN STAFF MANAGEMENT OF A TOURISM ENTERPRISE	472
85.	<i>Zakharzhevska A. A.</i> STRATEGIC GUIDELINES FOR RISK MANAGEMENT IN TELECOMMUNICATIONS ENTERPRISES	478
86.	<i>Артьомова Т.</i> ЗМІНИ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	483
87.	<i>Будякова О. Ю., Василькова О. Є.</i> КЛЮЧОВІ ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ SMART-ЕКОНОМІКИ	489
88.	<i>Варламова А., Сейсебаєва Н. Г.</i> ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ В УКРАЇНІ	496
89.	<i>Гаврилець О. Б.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	501
90.	<i>Гусейнова Айтен Васиф гызы</i> УПРАВЛЕНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ	507
91.	<i>Кавецький В. В.</i> ВИБІР СТРАТЕГІЇ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН ПРИ ІНВЕСТИВАННІ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА	514
92.	<i>Клепанчук О. Ю., Стрільчук О. А., Рахвал І. Р.</i> ВІДБУДОВА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	520
93.	<i>Литвин З. Б., Бляск В. І., Ваврик А. В.</i> ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА	527
94.	<i>Лищенко О. Г., Попова К. А.</i> ОБЛІК ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ З ПОКУПЦЯМИ І ЗАМОВНИКАМИ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ	538
95.	<i>Мяжков Д. С.</i> ЕТАПИ РОЗРОБЛЕННЯ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ ПІДПРИЄМСТВА	542
96.	<i>Савченко М. В., Глушко Л. В.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЦІНОВОЮ ПОЛІТИКОЮ АГРОПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА	548

97. *Сидорук І. С., Архарова Д. А.* 556
 РОЗВИТОК ПРІОРИТЕТНИХ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В
 УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
98. *Сотволдиев А. А.* 560
 ЗНАЧЕНИЕ ИНВЕСТИЦИЙ В РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИКИ
 СТРАНЫ И ПОВЫШЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
 ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ
99. *Чубенко В. Ю.* 565
 ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ
 ІНФРАСТРУКТУРИ ДЕРЖАВИ
100. *Юдіна С. В., Жюдіт Ф. М.* 571
 ПІДХОДИ ДО РЕГУЛЮВАННЯ В ГАЛУЗІ ЦИФРОВОЇ
 ЕКОНОМІКИ

LEGAL SCIENCES

101. *Fastovets N. V.* 574
 SUBORDINATE ACTS: CONCEPTS AND TYPES
102. *Бачинська Н. О.* 577
 ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ
 ПРОЦЕСІ
103. *Коваленко І. А., Бабалієв Фарід Тахірмірза огли* 582
 УПРАВЛІННЯ ГОСПОДАРСЬКИМ ТОВАРИСТВОМ
104. *Педора О. О.* 586
 ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ, ЩО СТОСУЄТЬСЯ
 ОДНОТИПНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ
105. *Талапова Ю. А., Самойленко Г. В.* 592
 ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОРИСТУВАННЯ
 ЗЕМЕЛЬНИМИ ДІЛЯНКАМИ ОБ'ЄДНАННЯМ СПІВВЛАСНИКІВ
 БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ

AGRICULTURAL SCIENCES

UOT 631.47

STRUCTURAL COMPOSITION OF GRAY-BROWN SOILS IN MOUNTAINOUS SHIRVAN AND THE EFFECT OF EROSION ON THE NUMBER OF WATER-RESISTANT AGGREGATES

Gadiyeva Ulker Rauf

Western Caspian University,
Azerbaijan, Baku

Lecturer of the Department
of Ecology and Nature Management

Introduction.

The structure of the soil, being one of the main factors of its fertility, characterizes the physicochemical and biological processes occurring in it. Depending on the structure of the soil, its aggregates contain capillaries of different sizes, which play a significant role in the resorption regime. The structure of the soil affects its water absorption capacity and evaporation rate, and also regulates the water-air and air-thermal regimes of the soil, participates in aerobic and anaerobic processes occurring in the soil. As a result of these processes, organic residues in the lump are mineralized and absorbed by plants. Anaerobic processes occurring in the soil or within it form structural aggregates, providing adhesion of particles. Soils with this structure are highly resistant to erosion. In such soils, microbiological processes proceed intensively and maintain favorable conditions for ensuring fertility. It also allows these processes to occur along the soil profile and in a horizontal direction. Under such conditions, the runoff potential of the soil is significantly reduced and erosion is prevented or minimized.

Aim.

Due to the development of erosion and the impact various tillage tools, the

structural composition of the soil is destroyed and destructured. In such soils, the moisture, air-heat balances are disturbed, and the water absorption capacity is weakened. The erosion resistance of unstructured soils is weakened, resulting in a risk of erosion.

Materials and methods.

Aggregates 0.25-10 mm in size are considered the most agronomically important structural composition of arable soils. In particular, it is considered favorable to plant and grow chickpeas on soils with a granular, fine-grained structural composition. The role of water-resistant aggregates in soil resistance to erosion is great. Therefore, for this purpose, the structural composition of the soil and the number of water-resistant aggregates were determined based on the degree of erosion.

Results and discussion.

Studies show that the number of aggregates larger than 10 mm in the upper horizon was 48.4%, and the number <0.25 mm was 7.6% in non-eroded soils. This means that 44% are agronomically important structural particles. The structural coefficient was equal to 0.95. The amount of waterproof aggregates is 31.9%.

This value is considered weak due to the amount of water-resistant soil aggregates [1].

In the second horizon, this indicator is weaker. Even the non-eroded type of gray-brown soils does not have a sufficiently water-resistant aggregate composition [2]. As a result, it should be noted the expediency of using crop rotation crops to increase the content of water-resistant aggregates during soil cultivation [3].

Conclusions.

The amount of waterproof aggregates is only 27.3%. Up to 48% is agronomically significant structural composition, and the structural coefficient is 0.92%. The number of agronomically insignificant structural particles in weakly eroded gray-brown soils is 44.4%. It is known that a favorable structural particle will be 55.6%. The structural coefficient is 1.26. This shows that this area can be used for cereals.

REFERENCES

1. Mamedov R. G. Agrophysical properties of soils of the Azerbaijan SSR.- Baku; Elm, 1989.-53-60 p.
2. Anti-erosion resistance of irrigated crops in the Azerbaijan Republic. Soil science. 2010. N12.p.1501-1507 (Babaev M.P.).
3. Morgan R. P. C. - Soil erosion and conservation 3-nd ed Logman. 2005, Madrid, Espana.298p.

UDC 004:631/635

**INFORMATION TECHNOLOGIES FOR THE AGRICULTURAL SECTOR:
ADVANTAGES AND DISADVANTAGES**

Pohorila Yuliia

4th-year student of educational degree "Bachelor"

Lozynska Liudmyla

Language Supervisor:

Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, the Faculty of Philology,
Psychology and Foreign Languages,
Department of Foreign Languages of Professional Specialism
Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Introduction. Today, the agrarian industry is the most demanded economic sector in Ukraine, because the volume of manufactured products of the agro-industrial complex and agriculture grows every year. According to the statistical data provided by the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, it is worth concluding that the agricultural industry needs not only the active involvement of the latest agricultural equipment but also the involvement of information technologies in the work of consultants and related specialists who process information requests, messages and documents.

The work aims to investigate the agrarian industry as one of the most demanded spheres of economic activity, to reveal the issue of informatization of the agrarian sphere by involving the newest technologies of information processing and management of economic processes, as well as to determine the main advantages and disadvantages of using information technologies in this sphere.

Materials and methods. Informatization of the agrarian sphere is a fairly widespread issue, the study of which is devoted to the activities of such outstanding Ukrainian scientists as M. Zgurovskyi, A. Pakhomova, L. Marchuk, and others. They raise the issue of digitalization of the agrarian sphere and informatization of information collection and processing processes. For example, A. Pakhomova devoted scientific works to the issue of improving business processes in the agrarian

sphere, which will help to reveal the issue of involving IT in the agrarian sphere and highlight the advantages and disadvantages of informatization [1].

The following methods were used during the research: the method of analysis and synthesis helps to investigate and systematize information, the method of explanation reveals the main advantages and disadvantages, and the generalizing method helps to sum up the results of the work.

Results and discussion. The involvement of agricultural equipment led to the following indicators in the work of the economic sector (table 1):

Table 1

Results of the agricultural industry in Ukraine for 2020-2021 [2]

№	Indicators	Year	Percentage	Year	Percentage
1	General export	2021	41%	2020	45%
2	Production growth	2021	14%	2020	35%
3	Agriculture	2021	19%	2020	6,5%
4	Imports	2021	19%	2020	13%

The comparative characteristics of the activity of the agricultural industry over the past two years made it possible to monitor a significant increase in the activity of the sector for 2021.

Percentage indicators for 2020 indicate that during the COVID-19 pandemic in Ukraine, the agricultural industry suffered losses, and its activities were suspended in March-May 2020 due to a total lockdown.

In 2021, not only the agricultural industry but also most sectors of the state economy were able to improve operations due to rapid automation and the search for significantly new solutions that allow processing information: requests, appeals, paper and electronic documents.

Traditional solutions have been replaced by electronic ones the new software, information services, and applications for work with clients and documents.

These changes were necessary for Ukraine, because the agricultural industry ranks second place among the most popular and sought-after components of the Ukrainian economy, accordingly, significant changes or slowdowns in the sector will negatively affect the country's economy as a whole (Fig. 1).

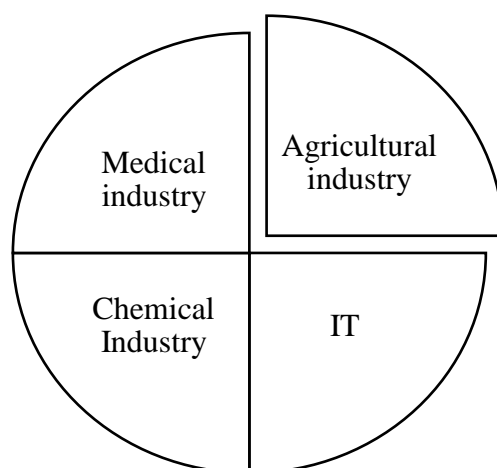

Fig. 1. The most demanded components of the Ukrainian economy [3]

It is worth noting that the IT sector and the agricultural industry are closely interconnected, especially in the period from 2020 to 2022. A large amount of software, technical equipment, means of communication, information and data processing, means for visualizing information presented at tenders and meetings. Means of interactive communication and video communication, etc., were introduced into the agricultural sector. All the listed components are divisions of information technologies.

Information technologies of the agricultural sector. A large number of tools have some advantages and disadvantages, as well as features of their use by individual subjects of the agrarian industry, depending on the specialization of enterprises. Each enterprise chooses a set of those information products that will suit the direction of activity and complement the work, improving and accelerating it.

Information technologies of the agricultural sector include the following parts: software, CRM systems, and information applications.

Let's start with the software. There are quite a large number of types of software, but not every type is used for the automation of the agricultural complex for the following reasons: the high cost of the software, the inconvenience of the interface, the long use of time for installation and familiarization, etc.

For example, they use the following software from the manufacturer «BAS AGRO»: "ERP" and «Accounting» [4].

"BAS AGRO ERP" program. It is designed to automate management processes among large and medium-sized enterprises. It is suitable for agricultural enterprises engaged in the cultivation of grain lands.

The advantages of it: the automation of biological assets is suitable for all enterprises in Ukraine, regardless of the organizational and legal form of conducting business, it is used in the financial, accounting and tax department of an agricultural enterprise. The disadvantages are the following: high cost, impracticality of using the program by small enterprises, also it does not deal with documents of agricultural enterprises.

Therefore, this program is suitable for the financial and management activities of enterprises in the agricultural sector.

The «Accounting» program is designed to control and execute tax and accounting processes. It is suitable for agricultural enterprises engaged in growing crops and animals.

The advantages of it: a narrow range of applications, that is, it is suitable for enterprises that are actively engaged in crop or livestock farming, for enterprises that confirm a narrow specialization, the purchase of the program will be carried out at a reduced price, as well as without the need to purchase additional functionality.

The disadvantages are high payment for all other agricultural enterprises.

Next, we will consider CRM systems in the agricultural sector. The most popular is the «Tucha.ua» system [5].

The family of this system consists of parts such as:

1) «TuchaFlex+». It allows you to transfer not only individual files of the enterprise but also applications and the infrastructure of the enterprise as a whole.

2) «TuchaHosting». It is needed for website hosting and e-mail.

3) «TuchaSync». It is cloud storage for storing files of various formats, etc.

The advantages of the Tucha.ua system family are reliable storage of large files, low price, the convenient interface of the system components, and speed of data processing.

The disadvantages include a large number of related applications that require

detailed study. Agricultural enterprises should be able to use all applications of the system because this will reduce the time for unnecessary work in other services.

We will also consider information applications for agricultural enterprises: these are «FIELDMANAGER» and «ILIVESTOCK» [6]. The first application is patented for managing personnel and other production processes in enterprises. This application is convenient for those who carry out work in the fields and manage the work of machinery that cultivates the land. The second application is useful for the documentation component of enterprises because it records agricultural documentation (animal passports, vaccination certificates, photos, characteristics of heredity, etc.). The advantage of this service is automated electronic documentation, the ability to create documents in the application, and the ability to export documents online (medical book, pedigree book). This program is used by farmers who breed new breeds of animals and plants. These information services have many advantages and they are useful for the agricultural industry because they allow them to speed up most processes and automate them.

Conclusion. So, the peculiarities of agricultural activity in Ukraine were considered, a comparative characterization of the sphere by individual years was made, the most in-demand economic spheres in Ukraine were determined, a characterization of information technologies of the agricultural sphere was carried out, and the main advantages and disadvantages of IT in the agricultural sector were revealed. The conducted research made it possible to emphasize the importance of the use of information technologies in the agricultural industry. In the last two years, information technologies have been able to improve the work of farmers and have also had a positive effect on production and export.

LIST OF USED LINKS

1. Пахомова А. Особливості інформатизації аграрної науки в Україні. К.: Юридичний вісник. 2014. № 3.С. 53-57. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2014_3_11
2. За 2021 рік Україна збільшила зовнішньоторговельний обіг с/г

продукції та продовольчих товарів: стаття.

URL: <https://minagro.gov.ua/news/za-2021-rik-ukrayina-zbilshila-zovnishnotorgovelnij-obig-sg-produkciyi-ta-prodovolchih-tovariv-roman-leshchenko>
(дата звернення: 30.10.2022)

3. ТОП-4 найуспішніших сектора економіки України. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/02/17/657121/> (дата звернення: 30.10.2022)

4. Особливості програмного забезпечення для сільського господарства: стаття. URL: <https://expresssoft.com.ua/uk/it-tehnologii-dlja-vedennja-agrobiznesu-v-ukraini/> (дата звернення: 30.10.2022)

5. Офіційний сайт програмних продуктів «Tucha.ua». URL: <https://tucha.ua/uk/blog/business/korist-khmarnikh-rishen-dlya-agrobiznesu> (дата звернення: 30.10.2022)

6. ТОП-5 мобільних додатків для фермерів: стаття. URL: <https://agrarii-razom.com.ua/news-agro/top-5-mobilnih-dodatktiv-dlya-fermeriv> (дата звернення: 30.10.2022)

**ВИТРАТИ ТА СПОЖИВАННЯ КОРМУ ЗА ВИКОРИСТАННЯ
СОНЯШНИКОВОГО БІЛКОВОГО КОНЦЕНТРАТУ У ГОДІВЛІ
МОЛОДНЯКУ ПЕРЕПЕЛІВ**

Пітера Лілія Володимирівна,

здобувач наукового ступеня доктора
філософії, асистент

Отченашко Володимир Віталійович,

д. с.-г. н., професор, начальник
науково-дослідної частини

Національний університет

біоресурсів і природокористування України,

м. Київ, Україна

Вступ. Соняшниковий білковий концентрат - це перспективна білкова добавка у годівлі сільськогосподарських тварин, яка може задовольнити їх потребу у високоякісному протеїні без втрати продуктивних показників. Оскільки протеїн олійних культур має високу біологічну цінність, він може ефективно використовуватися у кормових цілях для сільськогосподарської птиці, у тому числі перепелів м'ясного напрямку продуктивності.

Ціль роботи. Встановити вплив різних рівнів соняшnikового білкового концентрату на середньодобове споживання та витрати корму молодняком перепелів

Матеріали та методи. Експериментальні дослідження було проведено у навчально-науково-виробничій лабораторії технологій виробництва продукції птахівництва Національного університету біоресурсів і природокористування України на молодняку перепелів м'ясного напрямку продуктивності. У добовому віці методом груп-аналогів було відібрано та сформовано 4 групи молодняку (контрольна і три дослідні) по 100 голів птиці у кожній. Всі групи перепелів утримувалися в однакових умовах в однарусних клітках, де температурний та світловий режими, вологість повітря, фронт годівлі та напування відповідали

рекомендованим нормам (СОУ 01.24-37-537:2006).

Годівля відбувалася розсипними повнораціонними комбікормами відповідно до схеми досліду двічі на добу. Під час досліду молодняк перепелів отримував повноцінний розсипний комбікорм, який різнився лише за вмістом соняшникового білкового концентрату. Контрольна група отримувала базовий комбікорм (БК). Перша дослідна група – отримувала 5 % соняшникового концентрату, друга дослідна група – 10 %, третя дослідна група – отримувала 15 %.

Результати та обговорення. Як свідчать дані досліджень у віковій періоді 1, 7, 14, 21, 28 та 35 діб середньодобове споживання комбікорму змінювалося залежно від вмісту соняшникового концентрату. Так, найвище середньодобове споживання комбікорму упродовж всього періоду досліджень спостерігалось у 2-й дослідній групі (20,666 г), що на 3,9 % вище порівняно з контрольною групою (19,880 г).

Розрахунок витрат корму на 1 кг приросту живої маси показав, що найвищим вони були у 2-й дослідній групі (2,566 кг), найнижчі – спостерігався у 3-й групі (2,522 кг), що на 0,7 % менше від контрольної групи.

Висновки. Використання соняшникового білкового концентрату у комбікормах молодняку перепелів дозволяє зменшити витрати корму на 1 кг приросту. За використання 15 % соняшникового білкового концентрату спостерігаються найнижчі витрати корму на одиницю приросту живої маси.

ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ ЛІНОЛЕВОЇ КИСЛОТИ І ВІТАМІНУ Е В РАЦІОНІ ГУСОК ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗАГАЛЬНИЙ ВМІСТ ЛІПІДІВ І СПІВВІДНОШЕННЯ ОКРЕМИХ КЛАСІВ У ЯЙЦЯХ

Савчук Любов Броніславівна,

к.с.-г.н., доцент, завідувач кафедри

Ліщук Світлана Георгіївна,

к.с.-г.н., асистент кафедри

Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Вступ. Сучасні інтенсивні технології призводять до високого напруження обміну речовин у птиці і, як наслідок, зниження вмісту в організмі біологічно активних речовин. Тому важливою складовою технології виробництва продукції птахівництва є годівля, яка враховує біологічні особливості птиці, передбачає забезпечення її потреби в енергії, поживних і біологічно активних речовинах.

Обмін речовин, зокрема обмін ліпідів, в організмі птиці в ембріональний період має ряд особливостей порівняно до їх обміну в організмі ссавців, що зумовлено відсутністю в птиці плацентарного типу живлення. Потреба ембріона птиці у пластичних, енергетичних і біологічно активних компонентах забезпечується за рахунок їх вмісту у білку і жовтку яйця. Потреба пташиного ембріона в ліпідах в основному забезпечується за рахунок ліпідів жовтка. Вміст ліпідів у білку яйця незначний порівняно до його вмісту у жовтку. У жовтку яйця міститься приблизно 30% ліпідів, біля половини яких становлять триацилгліцероли, 12-13% фосфоліпіди, 6-8% вільний холестерол, 22-26% ефірнозв'язаний холестерол. Основним попередником ліпідів у жовтку яйця, як встановлено в дослідях на курях, є ліпопротеїни дуже низької щільності (ЛПДНЩ) і вітелогенін, які синтезуються в печінці і трансформуються з кров'ю в яйцепровід, де вони використовуються в процесі овогенезу. У життєдіяльності птиці у перші дні життя важливу роль відіграють лінолева

кислота і вітамін Е. Це зумовлено використанням лінолевої кислоти і її похідних – більш ненасичених жирних кислот у синтезі структурних ліпідів мембран, які займають центральне положення в організації клітин і забезпечення їх функції, а також у синтезі ейкозаноїдів – великої групи біологічно активних речовин з широким спектром регуляторної дії. Вітамін Е відіграє ключову роль у синтезі антиоксидантного захисту в організмі, яка захищає полі ненасичені жирні кислоти фосфоліпідів клітинних мембран від перекисного окислення ліпідів, котре проявляє деструктивну дію на клітинні органели і біополімери (білки, нуклеїнові кислоти). Крім того, вітамін Е відіграє важливу роль у забезпеченні відтворювальної функції у птиці, а підвищення його рівня в раціоні, як встановлено в досліджах на курях, приводить до збільшення його вмісту в жовтку яєць, що позитивно впливає на їх виводимість. Підвищення рівня лінолевої кислоти і вітаміну Е в раціоні курей впливає на жирнокислотний склад їх тканин. Даних про вплив підвищеного рівня лінолевої кислоти і вітаміну Е в раціоні гусок на обмін ліпідів в їх організмі ми в літературі не виявили, тому вивчення цього питання було метою наших досліджень.

Дані одержані в основному в досліджах на курях, звідки випливає, що підвищення рівня жиру з високим вмістом лінолевої кислоти в раціоні самок птиці обґрунтовано як з точки зору його високої енергетичної цінності і джерела жирних кислот, які використовуються в синтезі яєць, так і з точки зору підвищення їх інкубаційної якості. Цим зумовлена актуальність розширення і поглиблення такого плану на інших видах птиці, зокрема гусях.

Даних про продуктивну і метаболічну дію жиру і лінолевої кислоти при використанні їх в годівлі гусок у період яйцекладки на обмін речовин в їх організмі, хімічний склад яєць і їх вплив на обмін речовин в організмі ембріонів і виведених гусенят ми в літературі не виявили. Внаслідок цього метою дослідження було дослідження впливу соняшникової олії при додаванні її до раціону гусок у період яйцекладки на вміст ліпідів і їх жирнокислотний склад та співвідношення окремих класів у жовтку яєць. При цьому ми врахували, що

така схема досліджень дозволить одержати дані про кількісні і якісні зміни вмісту ліпідів у жовтку яйця.

Матеріали та методи. З метою дослідження впливу підвищеного рівня жиру і лінолевої кислоти та вітаміну Е в раціоні гусок на загальний вміст ліпідів, їх жирнокислотний склад і співвідношення окремих класів, вміст вітаміну Е і продуктів перекисного окислення ліпідів у жовтку яєць проведено науковий і виробничий дослід.

Дослід проводили на чотирьох групах гусок, по 4 голови в кожній, в умовах віварію. Гускам 1-ї (контрольної) згодовували стандартний комбікорм, який забезпечував їх потребу в основних елементах живлення згідно норми, розробленої Інститутом птахівництва УААН. Гускам 2-ї групи згодовували вказаний комбікорм, до якого додавали соняшникову олію, як джерело лінолевої кислоти, в кількості, в кількості 5% від його маси, а гускам 3-ї і 4-ї груп комбікорм, до якого додавали відповідно 10 і 20 мг/кг вітаміну Е у вигляді токоферилацетату. Вміст лінолевої кислоти в раціоні гусок 1-, 2-, 3- і 4-ї груп становив відповідно 7, 22, 7 і 7 мг/кг, вміст вітаміну Е – 10, 10, 20 і 40 мг/кг. Одержані від гусок кожної групи яйця, після згодовування їм вказаних раціонів протягом місяця, використовували для досліджень.

У жовтку яєць визначали загальний вміст ліпідів шляхом екстракції їх сумішшю хлороформ-метанолу 2:1 за методом Фолча і співвідношення окремих класів ліпідів шляхом розділення їх методом тонкошарової хроматографії на силікагелі з наступним визначенням їх кількості біхроматним методом. Одержані цифрові дані опрацьовували статистично.

Результати та обговорення. З наведених у таблиці 1 даних видно, що загальний вміст ліпідів у жовтку яєць, одержаних від гусей 2-ї групи був більший ($P < 0,05-0,01$), ніж у жовтку яєць 1-, 3- і 4-ї груп, а різниці у загальному вмісті ліпідів у яйцях гусей 3-ї і 4-ї груп порівняно до яєць, одержаних від гусей 1-ї групи, незначно ($P = 0,5$). Ці дані свідчать про вплив жиру при підвищенні його вмісту в раціоні гусок на вміст ліпідів у жовтку яєць і про відсутність впливу вітаміну Е при підвищенні його вмісту в раціоні гусок на вміст ліпідів у

жовтку яєць. Це збільшення зумовлено трансформацією ліпідів корму в організмі гусок в ліпіди жовтка яєць і використанням наявних в їх складі жирних кислот у синтезі фосфоліпідів і триацилгліцеролів жовтка яєць. Разом з тим, у жовтку яєць при цьому зменшується вміст вільного холестеролу, що можна пояснити інгібуючим впливом наявної у соняшниковій олії лінолевої кислоти на холестериногенез у печінці гусок. Так само як у печінці курей, що приводить до зменшення його вмісту в ліпопротеїдах плазми крові і транспорту холестеролу у жовток в процесі овогенезу.

Таблиця 1

Загальний вміст ліпідів і співвідношення окремих їх класів у яйцях досліджуваних гусок ($M \pm m$, $n=4$)

Класи ліпідів	Групи птиці			
	1	2	3	4
Загальні ліпіди, г%	14,84±0,83	16,88±0,29	14,74±0,18	15,19±0,40
Класи ліпідів,%:				
Фосфоліпіди	40,24±0,99	43,34±0,49*	40,13±0,29	39,7±0,22
Моно- і диацилгліцероли	28,66±1,84	22,76±1,66*	23,75±1,79*	23,24±0,61
Вільний холестерол	6,81±0,36	4,40±0,14**	6,22±0,11	5,76±0,12
Вільні жирні кислоти	3,50±0,17	3,71±0,12	3,86±0,11	3,61±0,17
Триацилгліцероли	22,13±1,15	22,75±0,35	21,34±0,93	22,77±0,41
Етерифікований холестерол	4,56±0,26	4,37±0,22	4,69±0,28	4,83±0,29

*- $P < 0,05$; **- $P < 0,01$

З одержаних результатів випливає, що додавання жиру до раціону гусок у період яйцекладки приводить до збільшення вмісту структурних і резервних ліпідів у жовтку яйця, що позитивно впливає в подальшому на розвиток ембріона. Загальні ліпіди жовтка яєць, одержаних від гусей 2-ї групи, порівняно до загальних ліпідів жовтка яєць, одержаних від гусок 1-, 3- і 4-ї груп, характеризуються більшим відносним вмістом фосфоліпідів і меншим відносним вмістом вільного холестеролу. Ці різниці можна пояснити

посиленням синтезу фосфоліпідів у печінці і яйцепроводі гусок при підвищенні в їх раціоні рівня лінолевої кислоти, яка разом з її похідними, більш ненасиченими жирними кислотами, використовуються в синтезі фосфоліпідів, а також антихолестериногенною дією лінолевої кислоти. Вітамін Е, при підвищенні його рівня в раціоні гусок, істотно не впливає на відносний вміст окремих класів ліпідів у жовтку яєць, за винятком моно- і диацилгліцеролів, відносний вміст яких зменшується ($P > 0,05$).

Висновки. Вивчено вплив підвищеного рівня жиру з високим вмістом лінолевої кислоти та вітаміну Е в раціоні гусок у період яйцекладки на їх вміст у жовтку яєць, на загальний вміст ліпідів, їх жирнокислотний склад і співвідношення окремих класів та вміст вітаміну Е і продуктів перекисного окислення ліпідів. При згодовуванні гускам у період яйцекладки соняшникової олії в кількості 3% у вигляді добавки до стандартного комбікорму у жовтку яєць вирогідно збільшується вміст загальних ліпідів, фосфоліпідів і триацилгліцеролів та зменшується вміст вільного холестеролу, у загальних ліпідах збільшується кількість лінолевої кислоти.

Загалом, одержані нами результати свідчать про вплив лінолевої кислоти і вітаміну Е, при підвищенні їх рівня в раціоні гусок, на ліпідний і жирнокислотний склад жовтка одержаних яєць. Збільшення вмісту вітаміну Е в раціоні гусок у період яйцекладки приводить до дозозалежного вірогідного підвищення виводимості яєць.

BIOLOGICAL SCIENCES

HISTOLOGICAL FEATURES OF THE PANCREATIC GLAND IN THE DEVELOPMENT OF SIMULATED OBESITY AND ITS CORRECTION WITH THE LYMPHOSILICA PHYTOCOMPOSITE SYSTEM

Mkrtchian Hurhen Hahikovykh

Student,

Ostrovska Galyna Vitaliivna

Doctor of Biological Sciences, professor

Pazjuk Lubov Myhailivna

Candidate of Sciences in Biology, Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Krupska Tetiana Vasylivna

Doctor of Chemical Sciences, Senior Researcher

Chuiko Institute of Surface Chemistry

Demianchuk Natalia Valentynivna

Candidate of Sciences in Biology, Assistant

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Kyiv, Ukraine

Introductions. Nanocomposite systems, which include nano-sized carriers and biologically active (medicinal) substances, can exhibit effects on various tissues and body systems that are different from the effects of the same substances in the free state. The effectiveness of pharmacological drugs can be enhanced by including in the dosage form substances that ensure the prolonged release of active substances, their delivery in an intact state to the site of action, which will reduce the pharmacological overload on the body by increasing the bioactivity and bioavailability of pharmaceuticals and eliminate the possibility of temporary hyperconcentration of substances in different parts of the body.

In recent years, technologies for the use of highly dispersed porous silica (HPS) as a means of targeted drug delivery have been developed. As a medicinal

substance for the creation of a nanocomposite system based on HPS, we used a complex highly dispersed herbal preparation containing components of natural plant raw materials enriched with polyphenols, as well as flavonoids (anthocyanins, quercetin), terpenes, and polysaccharides. The relevance of choosing such a composition of the drug is due to the fact that plant polyphenolic compounds are able to mobilize the living organism's own mechanisms of homeostasis, have a high antioxidant, wound-healing, antimicrobial, antifungal effect. The positive influence of such compounds on the pathogenesis of such conditions as metabolic syndrome, obesity, diabetes, fatty dystrophies is especially important. In our previous studies, a pronounced normalizing effect of such drugs on the manifestations of metabolic syndrome and hepatotoxicity in rats was demonstrated.

Aim. Study of the possibility of a corrective effect of nanocomposite systems based on highly dispersed silica and plant components on the histological structure of the pancreas of rats with simulated obesity.

Materials and methods. *Obtaining composite systems based on highly dispersed silica and phytora materials.* Highly dispersed silica of the A-300 brand was synthesized by the Kalush Research and Experimental Plant of Chuiko Institute of Surface Chemistry, NAS of Ukraine. The composition of the Lymfosilika phytocomposite includes hydro-compacted (up to a bulk density $\rho_d = 300 \text{ mg/cm}^3$) silica (Hydrosil) and components of plant raw materials crushed to micron sizes hibiscus petals, purple echinacea flowers, marigolds, meadow clover, heather, dandelion leaves, wheatgrass rhizome. The content of the plant component was 30 wt.%.

Modeling of alimentary obesity in rats and application of composite systems on this base. The work analyzed the parameters of rats of 7 experimental groups (n=8, in each group) (Table 1).

The experiment lasted 100 days. Part of the animals were kept on a standard diet, while in other groups, the development of metabolic syndrome was simulated by using a high-calorie diet enriched with fats and carbohydrates. As active supplements, the animals received the original dispersed silica (HPS, Nanosilica), the original

phytocomplex (F - plant mixture corresponding to the phytocomponent of the composite system of Limfosilica), the complex composite system of Limfosilica, which were administered to animals in the amount of 0.3 g/kg of body weight, in the morning, 1 hour before meals, in the form of an aqueous suspension prepared immediately before administration.

Table 1

Experimental groups of animals

Group	Conditions of the experiment
1 C	Control, standard food and water regime
2S	standard food regime + aqueous suspension of pure sorbent (HPS)
3F	standard food regimen + phytocomplex suspension
4 SF	standard food regime + composite system Limfosilica (HPS with adsorbed phytocomplex)
5 O	high-calorie diet (simulation of obesity, without additional introduction of other substances)
6 OF	high-calorie diet + phytocomplex suspension
7 OSF	high-calorie diet + composite system Limfosilica

Histological studies. Tissue fragments were fixed in 10% formalin, embedded in paraffin, sections (5-6 μm) were stained with hematoxylin and eosin. Review histological samples were analyzed under a light microscope. Photomicrographs were obtained using a System Microscope setup with an Olympus BX 41 system video camera, equipped with a Camedia C-5050 zoom digital camera and Olympus DP 80 FT 3.2 software. Statistical analysis was carried out according to the Student's test.

Results and discussion. With a standard diet and oral administration (100 days) of the studied drugs (phytopreparation, sorbent and composite system), the histostructure of the pancreatic parenchyma corresponds to the indicators of the control group (Fig. 1 A). The structure of the glandular tissue of the lobules indicates preservation of the histophysiological norm, the islets of Langerhans have a typical structure. Acinar cells of the exocrine part of the gland have a pronounced pyramidal shape with rounded and basally located nuclei and an apical accumulation of secretion granules. The cytoplasm is fine-grained, moderately stained, the nuclei are

clearly delineated with pronounced nucleoli.

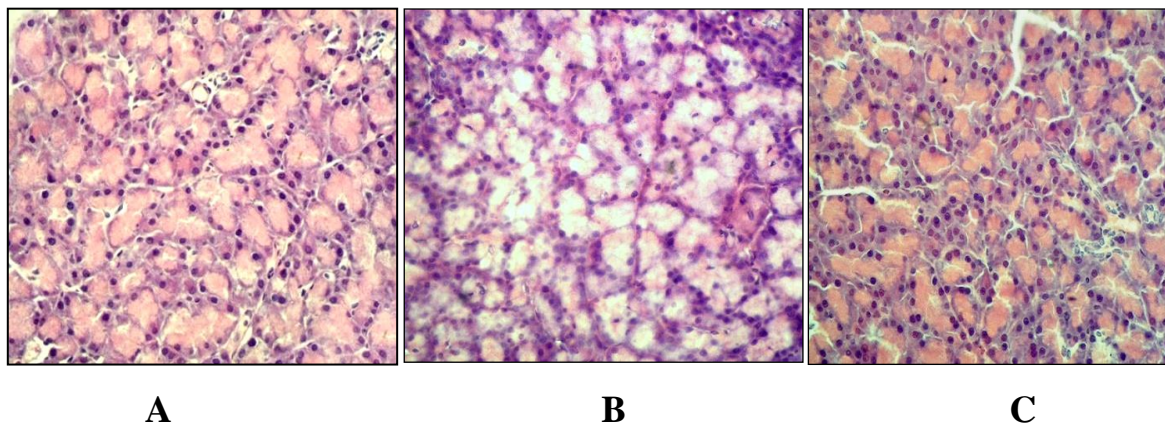

Fig.1. Histological structure of the pancreas of rats.

**A – control, B – simulation of alimentary obesity,
C – parenteral application of the composite system on bases of a high-calorie diet. H&E, ×600.**

Instead, morphometric measurements of the cross-sectional area of the nuclei of the acini of the pancreas of animals that were on a standard diet on bases of the introduction of a sorbent, a phytopreparation and a composite system, indicate an increase in the functional (synthetic) activity of cells compared to the control values (Fig. 2, A). In the control group, the average cross-sectional area of acinus nuclei is $17.21 \pm 0.25 \mu\text{m}^2$, while in the groups of animals that received the sorbent and the herbal preparation, this indicator significantly increases and reaches the highest values when the herbal preparation is administered – $20.61 \pm 0.39 \mu\text{m}^2$.

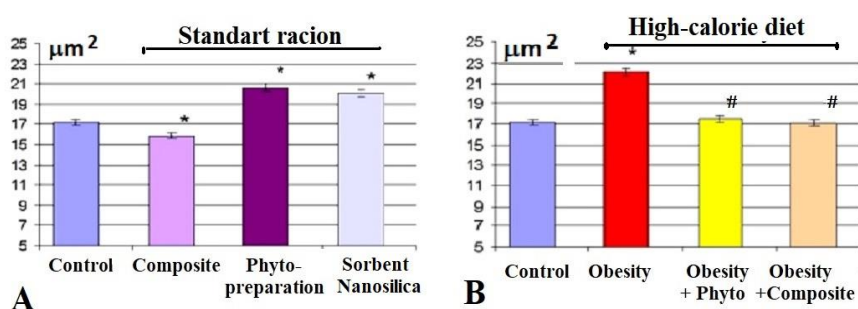

Fig.2 – Cross-sectional area of pancreatic acini nuclei (μm²) in animals that received a composite system, a separate phytopreparation and a Nanosilica sorbent on bases of a standard (A) and high-calorie (B) diet.

*** - $p \leq 0.05$ compared to the control.**

- $p \leq 0.05$ in comparison with the dietary obesity group.

The obtained data may indicate an increase in the synthesis of digestive enzymes in such conditions.

On the contrary, in rats with the application of the composite system on the bases of the standard diet, a slight but probable decrease in synthetic activity was found, as the cross-sectional area of the nuclei decreased to $15.89 \pm 0.29 \mu\text{m}^2$ (Fig. 2, A).

Since the histostructure of pancreatic acini is preserved in all series of the experiment, we believe that the detected changes in morphometric indicators occur within the physiological norm and indicate a moderate morpho-functional state of the pancreas of animals of different series of the experiment that were kept on a standard diet.

On base of alimentary obesity in the pancreas of rats, we found local signs of fatty dystrophy (Fig. 1, B). Cytoplasm of acinar cells is weakly stained, basophilic staining of nuclei is also reduced. Anisonucleosis and nuclear polymorphism are detected. There are optically transparent acini without secretion with foamy cytoplasm, which is a sign of parenchymal fatty dystrophy of the pancreas.

With parenteral administration of the herbal preparation or composite system to animals with simulated obesity, the morphological parameters of the pancreas are close to the control group. Pancreatic acini and their cells have typical morphological characteristics (Fig. 1 C).

Morphometric analysis shows a significant increase in the cross-sectional area of acinar cell nuclei against the background of alimentary obesity (up to $22.08 \pm 0.25 \mu\text{m}^2$ versus $17.21 \pm 0.25 \mu\text{m}^2$ in the control group) (Fig. 2B). The detected sign of increased synthetic activity of acinus cells indicates the functional stress of the pancreas when consuming an excessive amount of carbohydrates and fats.

On the contrary, in the groups of animals that regularly received the herbal preparation and the composite system in state of simulated obesity, the cross-sectional area of the nuclei of acinar cells probably decreases compared to the indicators in obesity to $17.55 \pm 0.32 \mu\text{m}^2$ and $17.15 \pm 0.30 \mu\text{m}^2$, respectively and close to the control level.

Conclusions. A complex herbal preparation with a high content of polyphenolic compounds and a sorbent based on highly dispersed silica (nanosilica) cause a slight (within the physiological norm) increase in the synthetic activity of pancreatic cells.

The use of a phytopreparation in adsorbed form (Lymphosilica composite system) ensures complete preservation of the morphological indicators of the pancreas at the control level.

A high-calorie diet for 100 days leads to the appearance of signs of parenchymal fatty dystrophy of the pancreas due to increased synthetic activity associated with overloading the animal's body with excessive carbohydrates and fats.

When a composite system or herbal preparation is administered to animals in condition of obesity, the function of the exocrine part of the pancreas is normalized, in particular, the morphology and synthetic activity of acinus cells correspond to the indicators in the control series of the experiment and reliably differ from the indicators from the series with alimentary obesity.

ИССЛЕДОВАНИЕ КОРРЕЛЯЦИЙ МОРФОЛОГИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРОВ ЛИСТЬЕВ ПЛОДОВЫХ РАСТЕНИЙ

Титова Н. В.,

канд. биол. наук, доцент

Институт генетики, физиологии и защиты растений,
Министерство образования, культуры и исследований
Республики Молдова, г. Кишинев

Введение. Корреляцией называется соответствие строения и функций различных частей растительного организма, являющееся следствием приспособления организма к условиям его существования. Изучение корреляционной изменчивости признаков и корреляционной связи между ними является основным методом оценки целостности популяции, растительного организма и его реакции на условия произрастания.

Корреляционная связь - это согласованное изменение двух признаков, отражающее тот факт, что изменчивость одного признака находится в соответствии с изменчивостью другого. В оптимальных условиях среды в коэффициентах корреляции преобладают положительные и достаточно высокие значения.

Цель работы. В задачу исследования входило определение степени корреляционных зависимостей между следующими морфологическими признаками: масса и площадь листовой поверхности плодовых растений, а также удельная поверхностная площадь листа, отражающая его структурные особенности.

Материалы и методы. В течение ряда лет исследовали параметры листьев плодоносящих деревьев сортов абрикоса Сирена, Шалах и Василе Кочу, сортов груши Ноябрьская и Сокровище, а также местных сортов сливы

Удлиненная, Суперпрезидент и интродуцированных сортов Президент и Стэнлей. Изучали особенности и взаимосвязь ряда морфологических признаков листьев путем определения их значений, исследования коэффициентов корреляции между ними, анализа средних значений корреляционных связей.

Результаты и обсуждение.

Исследование сортов абрикоса Сирена, Шалах и Василе Кочу, произрастающих в контролируемых условиях лизиметров ИГФЗР, выявило их сортовые особенности. Были обнаружены особенности ростовых и фотосинтетических ответов новых перспективных сортов абрикоса с разным сроком созревания плодов на запросы аттрагирующих центров в течение периода вегетации как проявление физиологических механизмов, определяющих их продуктивность.

Масса, площадь и удельная поверхностная площадь листьев (УППЛ) у растений позднеспелого сорта Сирена с обильным урожаем превышали эти величины у сортов среднего срока созревания плодов Шалах и раннего сорта Василе Кочу. У всех сортов абрикоса обнаружена высокая положительная корреляция морфометрических показателей листьев (табл.1).

В то же время корреляция исследуемых признаков у сортов Шалах и Василе Кочу с меньшим урожаем, но более интенсивным ростом, была выше, чем у высоко урожайного позднеспелого сорта Сирена.

Таблица 1.

Корреляция средних значений сухой массы (г), площади (дм²) и удельной поверхностной площади (мг сухой массы·см⁻²), листа у разных сортов абрикоса

Признаки корреляции/Сорт	С. Сирена	С. Шалах	С. Василе Кочу
Сухая масса - площадь листа	0,793	0,952	0,861
УППЛ – площадь листа	0,748	0,853	0,763

У молодых, вступающих в плодоношение, растений сортов груши Ноябрьская и Сокровище, также выращенных в лизиметрах, выявлен положительный коэффициент корреляции биомассы и площади листа, но его значения у сорта Сокровище значительно превышают величину у сорта Ноябрьская (соответственно 0,958 и 0,072). В отличие от абрикоса в листьях молодых растений груши УППЛ очень слабо коррелирует с листовой поверхностью ($r=0,005$).

Получены интересные данные о корреляционной связи морфологических признаков у плодоносящих деревьев груши сорта Ноябрьская, произраставших в саду, обработанных биопрепаратом Реглалг и смесью Реглалга с микроэлементами В, Zn, Mn, Mo. Такая обработка повышает массу и площадь листьев, а также корреляцию средних значений сухой массы и площади: в контроле коэффициент корреляции $r = 0,38$; при опрыскивании препаратом Реглалг 0,46 и в варианте с Реглалгом в сочетании с микроэлементами $r = 0,59$.

У плодоносящих деревьев обнаружена высокая положительная корреляция биомассы и удельной поверхностной плотности листа груши сорта Ноябрьская и близкая очень сильная корреляционная связь у всех вариантов: в контроле $r = 0,948$; в вариантах с Реглалгом и смесью Реглалга с микроэлементами соответственно 0,927 и 0,931. Это подтверждает известную связь УППЛ с продукционными процессами и урожайностью.

В 2020 и 2021 годах изучали изменение массы, площади листа и УППЛ у плодоносящих деревьев сливы, обработанных препаратом Реглалг с микроэлементами, и корреляционную связь этих морфологических параметров (табл.2). Из представленных в таблице данных видно, что все значения коэффициента корреляции положительны и свидетельствуют о прямой зависимости между двумя сравниваемыми признаками.

У обработанных Реглалгом с микроэлементами растений выше корреляция массы и площади листа у всех сортов.

По средним значениям биомассы и площади листьев за вегетацию 2020 года корреляция в контроле составила 0,694 и в опыте - 0,721. Такая

обработка повышала корреляцию в среднем на 4-5%.

Таблица 2.

**Корреляция значений сухой массы (г), площади (дм²) и удельной
поверхностной площади листа (мг сухой массы·см⁻²)
у разных сортов сливы. 2020 год.**

Признаки корреляции/Сорт	с.Удлиненная	с.Супер президент	с.Президент	с.Стенлей
Сухая масса - Площадь листа				
Контроль	0,297	0,212	0,261	0,331
Реглалг+ микроэлементы	0,493	0,811	0,473	0,811
Сухая масса – Удельная поверхностная плотность листа				
Контроль	0,975	0,578	0,879	0,721
Реглалг+ микроэлементы	0,920	0,686	0,911	0,808

Как известно, у многих сельскохозяйственных растений (соя, овес, кукуруза, люцерна) выявлена высокая положительная корреляция УППЛ с интенсивностью фотосинтеза листьев (0,71; 0,75; 0,53; 0,79). Выявленные тесные корреляционные связи УППЛ и сухой массы листа у всех сортов сливы, особенно при обработке БАВ с микроэлементами также косвенно свидетельствуют о стимулировании фотосинтетической деятельности опытных растений.

Продолжение изучения морфометрических параметров сливы в течение вегетации 2021 года с более благоприятными условиями, чем в предыдущем году, подтвердило положительное влияние препарата Реглалг в сочетании с микроэлементами на их корреляционные связи. К примеру, у сорта Суперпрезидент в контроле корреляция массы и площади листьев составляла 0,385 и в опытном варианте 0,824. Значения корреляции сухой массы листа и удельной поверхностной плотности у этого сорта в контроле равнялись 0,511 и

у растений, обработанных БАВ и микроэлементами, 0,687. Различия между ними составили 34%.

Заключение. Таким образом, наряду со знанием физиологических особенностей растений, формирования и функционирования фотосинтетического потенциала растений при поиске и внедрении новых сортов плодовых культур с высокой продуктивностью важным направлением в этой работе является изучение корреляционных взаимосвязей между различными морфологическими признаками листьев.

Исследования выполнены в рамках Проекта Государственной Программы 20.80009.5107.18 «Целенаправленное формирование иммунной системы и качества плодов поздних сортов сливы, предназначенных для длительного хранения», финансируемой Национальным Агентством по Исследованиям и Развитию Республики Молдовы.

MEDICAL SCIENCES

MORPHOLOGICAL CHANGES IN THE STRUCTURAL COMPONENTS OF THE CORTICAL SUBSTANCE OF ADRENAL GLANDS OF RATS UNDER THE ACTION OF EXOGENOUS POLLUTANTS IN THE COMPLEX

Donchenko Svitlana Vladyslavivna

PhD student

Bilash Serhiy Mykhaylovych

d.biol.s., prof. Head of the Department of
Anatomy with Clinical Anatomy and Operative Surgery,
Poltava State Medical University

Introduction: food additives are widely distributed in the modern world. They give food products specific taste properties, extend their shelf life and give them an attractive appearance. The consumer of such products does not think and often does not know about the presence of chemical additives in food products, which, even in small quantities, can affect the function of organs and systems, and in this case, the adrenal glands.

The aim: to find out the morphological and metric changes in the structural components of the glomerular, fasciculate, and reticular zone of the adrenal glands of rats under the conditions of long-term action of food additives in the complex: monosodium glutamate, sodium nitrite, and Ponceau 4R.

Materials and methods: an experimental study was conducted on 80 rats. The control group of rats consumed drinking water and saline orally. Rats from the experimental group were given to drink a 10% solution of sodium nitrite (E 250); monosodium glutamate (E621) was administered at a dose of 20 mg/kg in 0.5 ml of distilled water; Ponceau 4R - at a dose of 5 mg/kg in 0.5 ml of distilled water once a day orally. Dosages of food additives were two times lower than the permissible

norm in food products. After 1, 4, 8, 12 and 16 weeks, rats were removed from the experiment by decapitation under ether anesthesia. Then, the fragments fixed in formalin were sealed in paraffin. Subsequently, the sections stained with hematoxylin and eosin were examined using a Biorex light microscope with a DSM 900 digital photomicroscope. In order to obtain semi-thin sections, the studied material was fixed in glutaraldehyde and sealed in Epon-812. Ready sections were stained with toluidine blue. The morphometric method determined the thickness of the adrenal glands' glomerular, fasciculate, and reticular zone. Data processing was carried out using the Excel program.

Results: As a result of the morphometric study of the control group of rats, it was found that the average values of the total diameter of the glomerular zone were $44.27 \pm 0.21 \mu\text{m}$; the average values of the total diameter of the fasciculate zone were $401.87 \pm 2.68 \mu\text{m}$; the average values of the reticular zone were $131.56 \pm 0.86 \mu\text{m}$. 1 week after taking the complex of food additives, the diameter of the glomerular zone was $63.31 \pm 0.42 \mu\text{m}$, that is, it increased by 43.69%; the diameter of the fasciculate zone was $196.46 \pm 0.91 \mu\text{m}$ – decreased by 50.62%; the diameter of the reticular zone was $234.68 \pm 1.06 \mu\text{m}$ - increased by 78.38%. On the 4th week, the indicators of the diameter of the glomerular zone were $60.51 \pm 0.51 \mu\text{m}$, which is 36.68% more than the control value; indicators of the diameter of the fasciculate zone were $390.85 \pm 3.09 \mu\text{m}$, which is 2.74% less than the control values; the diameter of the fasciculate zone was $93.32 \pm 1.11 \mu\text{m}$, which is 29.26% less than the control values. In the 8th week of the study, the indicator of the total diameter of the glomerular zone was $68.49 \pm 0.63 \mu\text{m}$ - more than the control value by 54.71%; the average values of the total diameter of the fasciculate zone were $336.31 \pm 3.09 \mu\text{m}$ -16.31% less than the control value; the average diameter of the reticular zone was $146.66 \pm 1.86 \mu\text{m}$ -11.48% more than the control values. On the 12th week of observation, the indicator of the diameter of the glomerular zone was $59.39 \pm 0.46 \mu\text{m}$ - more than the control value by 34.15%; the diameter of the fasciculate zone was $458.68 \pm 2.51 \mu\text{m}$, which is 14.14% more than the control value; the average diameter of the reticular zone was $125.06 \pm 1.87 \mu\text{m}$ - 4.94% less than the

control values. On the 16th week of the study, the average indicators of the diameter of the glomerular zone were $61.85 \pm 0.63 \mu\text{m}$ - 39.71% more than the control value; the average indicators of the diameter of the fasciculate zone were $334.23 \pm 1.55 \mu\text{m}$ - 16.83% less than the initial values; the average diameter of the reticular zone indicators was $133.99 \pm 0.84 \mu\text{m}$, which is 1.85% more than the control value.

Conclusion: after an experimental study, it was established that the use of food additives in a complex (monosodium glutamate, sodium nitrite, Ponceau 4R) causes the processes of structural reorganization of the cortical substance of the adrenal glands of rats, causing the processes of alteration and hypertrophy of the cells of the glomerular, fasciculate and reticular zone, hyperhydration of the connective tissue stroma, and also causes compensatory and restorative reactions aimed at many transcription factors and internal mechanisms of nitric oxide formation.

REFERENCES

1. Bilash S. M., Donchenko S. V., Pronina O. M., Koptev M. M., Oliinichenko Y. O., Onipko V. V., et al. Morphometric features of the elements of the hemomicrocirculatory bed in the cortex of the adrenal glands influenced by the food additives complex. *Wiadomości Lekarskie*. 2022;75(6):1558-1563

STUDY OF SUSCEPTIBILITY TO THE OCCURRENCE OF AGE-RELATED MACULAR DEGENERATION ON THE BASIS OF THE TNF GENE POLYMORPHISM

Malachkova Nataliia Valentinivna,
PhD, Professor, Head of the Department of Ophthalmology
Osama Mohammad Miteb Al-Jarrah,
assistant professor of the Department of Ophthalmology
Vinnytsya National Pirogov Memorial Medical University,
Vinnytsya, Ukraine

Introductions.

Age-related macular degeneration (AMD) is a disease characterized by acquired degeneration of the retina, which causes visual deficits mainly in central vision [1, 2]. As a result, the quality of life significantly deteriorates, a person loses the ability to read, recognize faces and objects, and drive a car [3]. This is a constantly progressive disease, the last phase of which is the occurrence of blindness [1, 3]. Numerous genetic factors, lipid metabolism, oxidative stress and aging, as well as smoking, increased body mass index, hypertension, and the development of inflammatory processes play an important role in the etiology of AMD [2, 4]. The key feature of the disease is the presence of drusen in the macula, and it can occur in «dry» and «wet» forms [1, 5]. «Dry» or atrophic form is the most common, characterized by slowly progressive dysfunction of the retinal pigment epithelium (RPE), loss of photoreceptors, and retinal degeneration [6]. «Wet» or neovascular (exudative) form is more destructive, responsible for 90% of cases of acute blindness due to AMD [2, 6]. It is characterized by choroidal neovascularization and the development of subretinal neovascular fibrous tissue. Newly formed vessels penetrate the choroid and subretinal space, causing further exudation and bleeding. This leads to scarring of the retina and loss of functions [2, 5]. In addition, collagen fibers, lipid deposits and inflammatory cells are localized on Bruch's membrane [7]. In this study, it was inflammation that attracted our attention, as it is a separate process that has

instant connection to blood vessels, which, in turn, are directly related to AMD.

Thus, proinflammatory cytokines such as tumor necrosis factor α (TNF- α), interleukin 1A (IL-1A), IL-1B, IL-6, and IL-18 are the main mediators of inflammation [8-10]. TNF- α is a signaling molecule that is an important part of the immune system. It is involved in the development of many inflammatory diseases and participates in a variety of pathological processes [10, 11].

The TNF- α gene is located on the short arm of chromosome 6 at locus 21 in the area of the major histocompatibility complex of class III [12, 13]. TNF- α is a member of the TNF superfamily with diverse functions that play roles in cellular differentiation, inflammation, immunity, and apoptosis. It is mainly secreted by activated macrophages, although it can also be secreted by other cell types, including monocytes, T cells, mast cells, NK cells, keratinocytes, melanocytes, fibroblasts, and neurons [13].

Several single nucleotide polymorphisms (SNP) have been identified in the promoter region of the TNF gene, which are believed to regulate transcription [12]. The G/A substitution at nucleotide position -308 is called rs1800629 SNP [13]. In this case, guanine (G) is determined by the wild-type allele, while replacement with adenosine (A) creates a rarer mutant allele [13, 14]. We chose this polymorphism for our study because of its potential impact on the mechanisms development of «wet» AMD.

Aim.

Therefore, the aim of the study was to identify the prevalence of the mutant genotype of the TNF gene rs1800629 polymorphism among patients with «wet» AMD.

Materials and methods.

In the course of the study 267 people were examined, among whom 162 patients had a confirmed «wet» AMD, and 105 people were from a comparison group. During our research the ethical principles of the Helsinki Declaration of the World Medical Association (1964) were followed [15]. The diagnosis of «wet» AMD was established by an optical coherence tomography (SOCT Copernicus "Optopol"

with the possibility of angiography, Poland) using the ILM-RPE (internal limiting membrane-retinal pigmented epithelium) parameter. DNA was obtained using a buccal scraping processed with a Chelex ® 100 Bio-Rad kit according to a standard protocol. To determine the VEGFA gene rs2010963 polymorphism, Real Time polymerase chain reaction was used with a set of reagents («Lytech», Russia) on a Bio-Rad CFX96 thermal cycler (BioRad, USA). Statistical processing of the results was carried out with Statistica 10 program (StatSoft, Inc., USA), using methods of descriptive statistics. The Hardy–Weinberg equilibrium was used to determine the distribution frequencies of genotypes and alleles in the studied groups.

Results and discussion.

The distribution of genotypes of the TNF gene selected polymorphism in subjects with a «wet» AMD, compared to the control group, was determined by molecular genetic analysis (see Table 1).

Table 1

Distribution of the TNF gene rs1800629 polymorphism genotypes.

Genotypes	AMD	Control group
GG	48 (29.6%)	62 (59%)
GA	91 (56.2%)	42 (40%)
AA	23 (14.2%)	1 (1%)
Overall	162 (100%)	105 (100%)

When evaluating the obtained data, a significant predominance of GA and AA polymorphic genotypes among patients with AMD was revealed. For example, the heterozygous variant was 1.9 times more common among patients compared to the control group, and the homozygous minor allele (AA) was 1.69 times more frequent, which could potentially indicate their influence in the development of this form of the disease. At the same time, the wild type (GG) was almost 2 times more frequent among the subjects of the comparison group, which probably indicates its protective role in the occurrence of AMD and requires further research.

After analyzing the characteristics of genotypes and alleles distribution of the

TNF gene rs1800629 polymorphism by the Hardy-Weinberg method, a significant difference in the frequency distribution was observed among patients with AMD comparing to the control group. For example, the homozygous SNP variant of the minor allele (AA) was 3.6 times more frequent among patients with «wet» from of the disease (0.131), compared to controls (0.036), which probably indicates the influence of this genotype on the «wet» AMD development.

At the same time the heterozygous variant of the polymorphism (GA) was 1.5 times more frequent among patients, whose genotype distribution frequency was 0.462, while among the comparison group this indicator was 0.309 and did not differ from its average values among the general population. The wild-type SNP variant (GG) was 1.6 times more common among the control group (0.654) compared to patients with «wet» AMD, which may indicate its protective effect on the development of the disease, that is additionally indicated by the significant prevalence of the G allele among the comparison group (0.8095).

The distribution of the TNF gene rs1800629 SNP polymorphic variants obtained in this study is primarily explained by the functional value of the protein encoded by it. The fact is that TNF- α is able to be activated in response to a suprathreshold stimulus – in the case of AMD it is most often caused by intense lighting, which leads to the release of oxygen radicals [16]. In a study by Kim et. al. in an animal model, scientists demonstrated increased expression of proinflammatory gene products in the RPE and choroidal tissue on the 2nd day after the induction of AMD, and the effect itself persisted until the 12th day of the disease [17]. In addition, some scientists report the potential resistance to AMD treatment in the presence of rs1800629 polymorphism, however, this idea needs practical confirmation [18].

Conclusions.

A significant predominance of heterozygotes (GA) and especially minor allele homozygotes (AA) of the TNF gene rs1800629 polymorphism in patients with «wet» AMD probably indicates its role in the occurrence and course of the disease, which is also noted by related scientific works. Further research in this topic will allow a deeper understanding of the polymorphism impact in the context of this pathology.

BIBLIOGRAPHIC REFERENCES

1. Samanta A., Aziz A. A., Jhingan M., Singh S. R., Khanani A., Chhablani J. (2020). Emerging Therapies in Neovascular Age-Related Macular Degeneration in 2020. *Asia Pac J Ophthalmol (Phila)*, 9(3), 250-259. doi: 10.1097/APO.0000000000000291.
2. Thomas, C. J., Mirza, R. G., & Gill, M. K. (2021). Age-Related Macular Degeneration. *Medical Clinics of North America*, 105(3), 473-491. doi: 10.1016/j.mcna.2021.01.003.
3. DeAngelis M. M., Owen L. A., Morrison M. A., Morgan D. J., Li M., Shakoor A., Vitale A., Iyengar S., Stambolian D., Kim I. K., & Farrer L. A. (2017). Genetics of age-related macular degeneration (AMD). *Hum Mol Genet*, 26(R1), R45-R50. doi: 10.1093/hmg/ddx228.
4. Deng, Y., Qiao, L., Du, M., Qu, C., Wan, L., Li, J., & Huang, L. (2021). Age-related macular degeneration: Epidemiology, genetics, pathophysiology, diagnosis, and targeted therapy. *Genes Dis*, 9(1), 62-79. doi: 10.1016/j.gendis.2021.02.009.
5. Huang, C., Xu, Y., Li, X., & Wang, W. (2013). Vascular endothelial growth factor A polymorphisms and age-related macular degeneration: a systematic review and meta-analysis. *Mol Vis*, 19, 1211-1221.
6. Hernández-Zimbrón L. F., Zamora-Alvarado R., Ochoa-De la Paz L., Velez-Montoya R., Zenteno E., Gullias-Cañizo R., Quiroz-Mercado H., Gonzalez-Salinas R. (2018). Age-Related Macular Degeneration: New Paradigms for Treatment and Management of AMD. *Oxid Med Cell Longev*, 2018(8374647), 1-14. doi: 10.1155/2018/8374647.
7. Datta, S., Cano, M., Ebrahimi, K., Wang, L., & Handa, J. T. (2017). The impact of oxidative stress and inflammation on RPE degeneration in non-neovascular AMD. *Prog Retin Eye Res*, 60, 201-218. doi: 10.1016/j.preteyeres.2017.03.002.
8. Wu H., Yu K., & Yang Z. (2015). Associations between TNF- α and interleukin gene polymorphisms with polycystic ovary syndrome risk: a systematic review and meta-analysis. *J Assist Reprod Genet*, 32(4), 625-634. doi:

10.1007/s10815-015-0449-7.

9. Kamdee K., Panadsako N., Mueangso O., Nuinoon M., Janwan P., Poonsawat W., Pongpanitanont P., Kitkumthorn N., Thongsroy J., Chunglok W. (2021). Promoter polymorphism of TNF- α (rs1800629) is associated with ischemic stroke susceptibility in a southern Thai population. *Biomed Rep*, 15(3), 78. doi: 10.3892/br.2021.1454.

10. Sadeghi-Bojd S., Hashemi M., Firoozi-Jahanigh M., Rezaei M., Sarani H., Taheri M. (2021). Lack of Association Between TNF-alpha rs1800629 (-308G > A) Polymorphism and Nephrotic Syndrome. *Iran J Kidney Dis*, 1(2), 95-100.

11. Zhao Z., Zhang, Z. Li, J., Dong, Q., Xiong, J., Li, Y., Lan, M., Li, G., & Zhu, B. (2020). Sustained TNF- α stimulation leads to transcriptional memory that greatly enhances signal sensitivity and robustness. *eLife*, 9(e61965), 1-27. doi: 10.7554/eLife.61965.

12. Ghareeb, D., Abdelazem, A. S., Hussein, E. M., & Al-Karamany, A. S. (2021). Association of TNF- α -308 G>A (rs1800629) polymorphism with susceptibility of metabolic syndrome. *J Diabetes Metab Disord*, 20(1), 209-215. doi: 10.1007/s40200-021-00732-3.

13. Ahmed, R., Sharif, D., Jaf, M., & Amin, D. M. (2020). Effect of TNF- α - 308G/A (rs1800629) Promoter Polymorphism on the Serum Level of TNF- α Among Iraqi Patients with Generalized Vitiligo. *Clin Cosmet Investig Dermatol*, 13, 825-835. doi: 10.2147/CCID.S272970.

14. Vengesai, A., Marume, A., Midzi, H., Kasambala, M., Naicker, T., & Mduluza, T. (2021). Association of TNF (rs1800629) promoter polymorphism and schistosomiasis with sub-microscopic asymptomatic Plasmodium falciparum infections in a schistosomiasis-endemic area in Zimbabwe. *Trop Med Int Health*, 26(3), 366-373. doi: 10.1111/tmi.13527.

15. World Medical Association. (2018). Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects. *WMA Declaration of Helsinki*. <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-helsinki-ethical-principles-for-medical-research-involving-human-subjects/>

16. Datta, S., Cano, M., Ebrahimi, K., Wang, L., & Handa, J. T. (2017). The impact of oxidative stress and inflammation on RPE degeneration in non-neovascular AMD. *Progress in Retinal and Eye Research*, 60, 201-218. doi: 10.1016/j.preteyeres.2017.03.002.
17. Kim, S., Kambhampati, S. P., Bhutto, I. A., McLeod, D. S., Lutty, G. A., & Kannan, R. M. (2021). Evolution of oxidative stress, inflammation and neovascularization in the choroid and retina in a subretinal lipid induced age-related macular degeneration model. *Experimental Eye Research*, 203(108391), 1-51. doi: 10.1016/j.exer.2020.108391.
18. Busbee, B. G., Ho, A. C., Brown, D. M., Heier, J. S., Suñer, I. J., Li, Z., Rubio, R. G., Lai, P., & HARBOR Study Group. (2013). Twelve-month efficacy and safety of 0.5 mg or 2.0 mg ranibizumab in patients with subfoveal neovascular age-related macular degeneration. *Ophthalmology*, 120(5), 1046-1056. doi: 10.1016/j.opthta.2012.10.014.

UDC 616.527.4

**THE ROLE OF THE TISSUE HISTOCOMPATIENT COMPLEX HLA GENES
IN THE DEVELOPMENT OF PEMPHIGUS ACANTHOLYTIC**

Melnyk Tetiana Victorivna,
Ph.D., Associate Professor
Muzychuk Oleksii Mikhailovich,
Student of the National Pirogov
Memorial Medical University
Vinnytsya, Ukraine
Ksynin Martyn Igorovich,
Sutyska Kseniia Yurievna,
Ivantsiura Andriy Andriyovich
Students of the Ivano-Frankivsk
National Medical University
Ivano-Frankivsk, Ukraine

Introduction: Pemphigus acantholytic (PA, pemphigus) is a severe systemic dermatosis, which is characterized by a chronic autoimmune course with a predominance of vesicular and crusted elements of the skin rash, the pathomorphological feature of which is acantholysis. Pemphigus is about 1% in the structure of dermatological pathology [1,2]. The annual incidence of pemphigus varies and is closely related to ethnicity and race. Its rates are known to range from 0.75 to 5 new cases per million, which in turn confirms its rare epidemiology [3].

Taking into account the fact that the share of PA, on average, in one year in the structure of all dermatological pathologies is 0.6 per 100000 populations, doctors of dermatological practice should skillfully diagnose and treat this disease [4]. Pemphigus affects the skin, mucous membrane of the oral cavity, and can also affect the mucous membrane of the nose, conjunctiva, genitals, esophagus, pharynx, and larynx [5]. The pathogenesis of the disease is realized due to autoantibodies directed against the intercellular substance, proteins of desmosomes, cells of the spinous layer of the epidermis and multilayered flat epithelium of mucous membranes of various localization, which ultimately leads to acantholysis [6]. In recent years, many studies

suggest that in addition to destabilization of desmosomes, other pathomechanisms may be involved in the genesis of nosology: activation of apoptosis, increased secretion of pro-inflammatory mediators, defects in intercellular signaling, and stimulation of specific muscarinic receptors expressed by keratinocytes [7-10].

It is obvious that the genetic factor will play a significant role in the implementation of the above-mentioned links of pathogenesis, as indicated by the ethnic clustering of pemphigus acantholytic, family aggregation of nosology, and a high variation of autoimmune conditions both in patients with PA and in their family members [11-14]. Genetic breakthroughs and discoveries in the field of autoimmune dermatoses will significantly improve the understanding of the pathophysiological mechanisms of these difficult nosologies, on the basis of which therapeutic approaches in the treatment of patients will be developed in the future [15, 16].

Aim: To establish the role of the major histocompatibility complex HLA in the development and course of pemphigus. To analyze known data on the association between HLA alleles and the risk of developing pemphigus acantholytic.

Key words: Pemphigus acantholytic (PA), HLA basic histocompatibility complex, allele, locus, acantholysis, keratinocytes.

Materials and methods: 37 foreign full-text publications were processed and analyzed in scientometric databases: PubMed, Google Scholar, GeneCards.

Results and discussion. Pemphigus is a rare, sometimes fatal, autoimmune bullous disease that presents as painful, indolent sores on the skin and mucous membranes. Ulcers often bleed, become covered with crusts and take a long time to heal, which greatly complicates the course of nosology [17]. During histological examination of pemphigus, one can see areas with loss of cell adhesion by keratinocytes of the epidermis, as a result of direct exposure to their surface receptors by antibodies to immunoglobulin G. Autoantigens are molecular complexes responsible for cell adhesion, better known as desmosomes [18]. The mechanisms of autoantibody production still remain unknown, however, many scientists associate it with genetic factors, in particular, with genes in the main histocompatibility complex

HLA (Human Leukocyte Antigens) [19].

The histocompatibility complex locus is about 4 Mb long and is located on chromosome 6 at position 6p21.3. This region encodes more than 200 genes, as a result of which it has the highest gene density in the human genome [20]. The locus of the complex includes three functionally different sites. The class I region affects all tissues, helps present antigenic peptides by cytotoxic T lymphocytes, and expresses genes such as HLA-A, HLA-B, and HLA-C [21]. The class II region, due to the expression of HLA-DQ, HLA-DR and HLA-DP genes of the same proteins on the membranes of antigen-presenting cells, plays a significant role in the induction of T-lymphocytes [22]. The class III region includes genes such as TNF- α , C2 and C4 whose expression plays an important role in the organization of the immune system [23]. Todd, J. et al. in their studies, they found that many autoimmune pathophysiological mechanisms are related to various HLA regions, and this, in turn, indicates the association of genes of the main histocompatibility complex of HLA with various autoimmune processes, in particular, with pemphigus acantholytic [24].

Today's knowledge demonstrates that the strongest and most significant association is the connection between AP and HLA class II. Many alleles of this class are population-specific in certain ethnic groups, however, there are gene combinations found in many ethnically unrelated populations [25]. The most common alleles associated with the development of pemphigus in the populations of Western Europe, Italy, Slovakia, the USA, Canada, Mexico, and Brazil are QB1*0503 and DRB1*0402 [26-32]. Yan, L. et al. in their meta-analysis came to the conclusion that HLA-DRB1*04 and HLA-DRB1*14 alleles are statistically significant factors favoring AP [33]. Paradoxically, one of the most common AP-associated HLA alleles – DRB1*0402 encodes a nucleotide sequence, the expression of which confers a resistant effect against pemphigus, as evidenced by the studies of Van Drongelen et al [34].

Some studies have provided evidence of an association between pemphigus and certain HLA class I alleles. Yes, Gil J.M. et al. demonstrated this association with HLA-B38, -C12, -B57 and -C15 alleles in Brazilians; Hashimoto K. et al. – with

HLA-A10 and -B15 alleles in the Japanese population; Birol A. Et al.-with HLA-B35 and -B44 alleles in Turkish residents [35-37].

Conclusions: We conducted a comparative analysis of scientific publications of foreign researchers, which made it possible to understand and see the role of genetic factors in the formation of the predisposition to the development and course of pemphigus acantholytic. The importance of genetic factors is difficult to overestimate, as evidenced by the above-mentioned epidemiological and associative studies. Most of these studies have focused on identifying genes at the HLA class II locus whose expression significantly increases the risk of pemphigus. The task of other, HLA-unrelated genetic factors and their association with AP is currently poorly understood and requires further research. It should be understood that a detailed analysis of the main role of some areas of the HLA locus in the pathogenesis of pemphigus may be of crucial importance in the subsequent discoveries of the pathomechanisms that underlie the development of this nosology and therapeutic methods that will affect these links.

LIST OF REFERENCES

1. Hrabovska Z., Jautova J., et al. A study of clinical, histopathological and direct immunofluorescence diagnosis in pemphigus group Utility of direct immunofluorescence. // Bratislavske lekarske listy. – 2017. – Vol. 118, Is. 4. P. 243-249. https://doi.org/10.4149/BLL_2017_048
2. Holahan H. M., Farah R. S., et al. Erythema annulare-like acantholytic dermatosis: a subset of pemphigus foliaceus. // The British journal of dermatology. 2014. – Vol. 171, Is. 6. – P. 1558–1559. <https://doi.org/10.1111/bjd.13115>
3. Langenhan J., Dworschak J et al. (2014). Specific immunoadsorption of pathogenic autoantibodies in pemphigus requires the entire ectodomains of desmogleins. // Experimental dermatology. – 2014. – Vol. 23, Is. 4. – P. 253–259. <https://doi.org/10.1111/exd.12355>
4. Jelliffe D., & Jelliffe P. et al. Birthweight ratio in public health. Archives of disease in childhood. – 1992. – Vol. 67, Is. 5. – P. 666.

doi.org/10.1136/adc.67.5.666-a

5. Neville B. W., Damm D. D., et al. (2015). Oral and maxillofacial pathology. Elsevier Health Sciences.
6. De, D., Khullar, G., et al. Correlation between salivary and serum anti-desmoglein 1 and 3 antibody titres using ELISA and between anti-desmoglein levels and disease severity in pemphigus vulgaris. // *Clinical and experimental dermatology*. – 2017. – Vol. 42, Is. 6. – P. 648–650. <https://doi.org/10.1111/ced.13124>
7. Bystryn J. C., Grando S. A. A novel explanation for acantholysis in pemphigus vulgaris: the basal cell shrinkage hypothesis: // *J Am Acad Dermatol*. 2006. – Vol. 54, Is. 3. – P. 513-516. <https://doi:10.1016/j.jaad>.
8. Grando S. A. Cholinergic control of epidermal cohesion. // *Experimental dermatology*. – 2006. – Vol. 15, Is. 4. – P. 265-282. <https://doi:10.1111/j.0906-6705.2006.00410.x>
9. Grando S. A., Bystryn J. C., et al. Apoptolysis: a novel mechanism of skin blistering in pemphigus vulgaris linking the apoptotic pathways to basal cell shrinkage and suprabasal acantholysis. // *Experimental dermatology*. – 2009. – Vol. 18, Is. 9. – P. 764–770. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0625.2009.00934.x>
10. Ahmed A. R., Carrozzo M., et al. Monopathogenic vs multipathogenic explanations of pemphigus pathophysiology. // *Experimental dermatology*. – 2016. Vol. 25, Is. 11. – P. 839–846. <https://doi.org/10.1111/exd.13106>
11. Gazit E., & Loewenthal R. The immunogenetics of pemphigus vulgaris. // *Autoimmunity reviews*. – 2005. – Vol. 4, Is. 1. – P. 16–20. <https://doi.org/10.1016/j.autrev.2004.05.002>
12. Kricheli D., David M., et al. The distribution of pemphigus vulgaris-IgG subclasses and their reactivity with desmoglein 3 and 1 in pemphigus patients and their first-degree relatives. // *The British journal of dermatology*. – 2000. – Vol. 143, Is. 2. – P. 337–342. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2133.2000.03659.x>
13. Sinha A. A. The genetics of pemphigus. // *Dermatologic clinics*. – 2011. – Vol. 29, Is. 3. – P. 381. <https://doi.org/10.1016/j.det.2011.03.020>
14. Tron F., Gilbert D., et al. Genetic factors in pemphigus. // *Journal of*

autoimmunity – 2005. – Vol. 24, Is. 4. – P. 319–328.
<https://doi.org/10.1016/j.jaut.2005.03.006>

15. Salathiel A. M., Brochado, M. J., et al. Family study of monozygotic twins affected by pemphigus vulgaris. // Human immunology – 2016. – Vol. 77, Is. 7. P. 600–604. <https://doi.org/10.1016/j.humimm.2016.05.005>

16. Parameswaran A., Attwood, K., et al. Identification of a new disease cluster of pemphigus vulgaris with autoimmune thyroid disease, rheumatoid arthritis and type I diabetes. // The British journal of dermatology – 2015. – Vol. 172, Is. 3. P. 729–738. <https://doi.org/10.1111/bjd.13433>

17. Stanley J. R., & Amagai, M. Pemphigus, bullous impetigo, and the staphylococcal scalded-skin syndrome. // The New England journal of medicine 2006. – Vol. 355, Is. 17. – P. 1800–1810. <https://doi.org/10.1056/NEJMra061111>

18. Kalantari-Dehaghi M., Anhalt, G. J., et al. Pemphigus vulgaris autoantibody profiling by proteomic technique. / PloS one – 2013. – Vol. 8, Is. 3. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0057587>

19. Yan L., Wang J. M., et al. Association between HLA-DRB1 polymorphisms and pemphigus vulgaris: a meta-analysis. // Br J Dermatol – 2012. Vol. 167, Is. 4. – P. 768-77. <https://doi:10.1111/j.1365-2133.2012.11040.x>.

20. Complete sequence and gene map of a human major histocompatibility complex. The MHC sequencing consortium. // Nature – 1999. – Vol. 401, Is. 6756. P. 921–923. <https://doi.org/10.1038/44853>

21. Matsuki K., Juji T., et al. Human histocompatibility leukocyte antigen (HLA) haplotype frequencies estimated from the data on HLA class I, II, and III antigens in 111 Japanese narcoleptics. // The Journal of clinical investigation 1985. Vol. 76, Is. 6. – P. 2078–2083. <https://doi.org/10.1172/JCI112211>

22. Shi D., Zheng Q., et al. Association of single-nucleotide polymorphisms in HLA class II/III region with knee osteoarthritis. // Osteoarthritis and cartilage 2010. – Vol. 18, Is. 11. – P. 1454–1457. <https://doi.org/10.1016/j.joca.2010.07.009>

23. Hachicha H., Mahfoudh N., et al. HLA Class III: A susceptibility region to systemic lupus erythematosus in Tunisian population. // PloS one – 2018. – Vol.

13, Is. 6. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0198549>

24. Todd J. A., Acha-Orbea H., et al. A molecular basis for MHC class II-associated autoimmunity. // *Science* (New York, N.Y.) – 1988. – Vol. 240, Is. 4855. P. 1003–1009. <https://doi.org/10.1126/science.3368786>

25. Shams S., Amirzargar A. A., et al. HLA class II (DRB, DQA1 and DQB1) allele and haplotype frequencies in the patients with pemphigus vulgaris. // *Journal of clinical immunology* – 2009. – Vol. 29, Is. 2. – P. 175–179. <https://doi.org/10.1007/s10875-008-9244-x>

26. Loiseau P., Lecleach L., et al. HLA class II polymorphism contributes to specify desmoglein derived peptides in pemphigus vulgaris and pemphigus foliaceus. // *Journal of autoimmunity* – 2000. – Vol. 15, Is. 1. – P. 67–73. <https://doi.org/10.1006/jaut.2000.0388>

27. Carcassi C., Cottoni F., et al. HLA haplotypes and class II molecular alleles in Sardinian and Italian patients with pemphigus vulgaris. // *Tissue antigens* 1996. – Vol. 48, Is. 6. – P. 662–667. <https://doi.org/10.1111/j.1399-0039.1996.tb02689.x>

28. Lombardi M. L., Mercurio O., et al. Common human leukocyte antigen alleles in pemphigus vulgaris and pemphigus foliaceus Italian patients. // *The Journal of investigative dermatology* – 1999. – Vol. 113, Is. 1. – P. 107–110. <https://doi.org/10.1046/j.1523-1747.1999.00626.x>

29. González-Escribano M. F., Jiménez G., et al. Distribution of HLA class II alleles among Spanish patients with pemphigus vulgaris. // *Tissue antigens* – 1998. – Vol. 52, Is. 3. – P. 275–278. <https://doi.org/10.1111/j.1399-0039.1998.tb03043.x>

30. Lee E., Lendas K. A., et al. Disease relevant HLA class II alleles isolated by genotypic, haplotypic, and sequence analysis in North American Caucasians with pemphigus vulgaris. // *Human immunology* – 2006. – Vol. 67, Is. 1-2. – P. 125–139. <https://doi.org/10.1016/j.humimm.2005.09.003>

31. Brochado M. J., Nascimento D. F., et al. Differential HLA class I and class II associations in pemphigus foliaceus and pemphigus vulgaris patients from a

prevalent Southeastern Brazilian region. // *Journal of autoimmunity* – 2016. – Vol. 72, Is. 1. – P. 19–24. <https://doi.org/10.1016/j.jaut.2016.04.007>

32. Párnická Z., Švecová D., et al. High susceptibility to pemphigus vulgaris due to HLA-DRB1*14:54 in the Slovak population. // *International journal of immunogenetics* – 2013. – Vol. 40, Is. 6. – P. 471–475. <https://doi.org/10.1111/iji.12052>

33. Yan L., Wang J. M., et al. Association between HLA-DRB1 polymorphisms and pemphigus vulgaris: a meta-analysis. // *The British journal of dermatology* – 2012. – Vol. 167, Is. 4. – P. 768–777. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2133.2012.11040.x>

34. Van Drongelen V., Holoshitz J. A reciprocal HLA-Disease Association in Rheumatoid Arthritis and Pemphigus Vulgaris. // *Frontiers in bioscience (Landmark edition)* – 2017. – Vol. 22, Is. 5. – P. 909–919. <https://doi.org/10.2741/4524>

35. Gil J. M., Weber, et al. Study of the association between human leukocyte antigens (HLA) and pemphigus vulgaris in Brazilian patients. // *International journal of dermatology* – 2017. – Vol. 56, Is. 5. – P. 557–562. <https://doi.org/10.1111/ijd.13577>

36. Hashimoto K., Miki Y., et al. HLA-A10 in pemphigus among Japanese. *Archives of dermatology*, 113(11), 1518–1519. // *International journal of dermatology* – 1977. – Vol. 113, Is. 11. – P. 1518–1519.

37. Birol A., Anadolu R. Y., et al. HLA-class 1 and class 2 antigens in Turkish patients with pemphigus. // *International journal of dermatology* – 2002. Vol. 41, Is. 2. – P. 79–83. <https://doi.org/10.1046/j.1365-4362.2002.01370.x>

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАГАЛЬНОГО ПЕРЕБІГУ СИФІЛІТИЧНОЇ ІНФЕКЦІЇ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ СЕРОРЕЗИСТЕНТНОСТІ

Ашаніна Ірина Володимирівна,

к. мед. н., доцент

Тимофєєва Людмила Миколаївна,

асистент,

кафедра дерматології та венерології,

Одеський національний медичний університет

Ашаніна Дарія Дмитрівна,

лікар-уролог,

Комунальне некомерційне підприємство

«Одеський обласний клінічний центр»

м. Одеса, Україна

Вступ. За даними ВООЗ щорічно у світі реєструється близько 374 мільйонів випадків зараження однією з венеричних захворювань, з них більше ніж 15 мільйонів припадає на сифіліс. Згідно інформації центру медичної статистики МОЗ в Україні за 2017 рік захворюваність на сифіліс склала 6 випадків на 100 тис. населення.

Сифіліс - це хронічне інфекційне захворювання із хвилеподібним, часто тяжким, непрогнозованим перебігом, що передається переважно статевим шляхом і вражає всі органи і системи людського організму. Відомі випадки професійного шляху передачі інфекції (медичний персонал під час виконання професійних обов'язків), побутового, вертикального (трансплацентарно) та трансфузійного. Все це обумовлює медико-соціальну значущість цього захворювання.

На сучасному етапі кількість латентного сифілісу складає 70% серед усіх форм, що може стати причиною враження внутрішніх органів, кісток, нервової системи, у вагітних викликати внутрішньоутробну загибель плоду. Крім того, серорезистентність (СР) одна з пріоритетних проблем сучасної сифілідології після лікування скритого сифілісу відмічається приблизно в 57% випадків (при

лікуванні ранніх форм сифілісу СР - в 1,5% або спостерігається повна негативація крові). Виникнення СР обумовлено як патогенетичними механізмами розвитку прихованого сифілісу (слабка імуногенність *T. pallidum* нездатність імунної системи забезпечити нейтралізацію збудника), так і амбулаторним лікуванням з використанням дюрантних, пролонгованих пеніцилінів, які, ймовірно, фармакодинамічно сприяють утворенню форм виживання збудника: цист, спор, зерен, L-форм (захищені мукоїдною оболонкою не розпізнаються ні антитілами, ні Т-лімфоцитами). Отже, встановлюється серорезистентність своєрідна рівновага між макро- та мікроорганізмом, яка у будь-який момент може бути зрушена і, як правило, не на користь хворого.

Досліджуючи гуморальний імунітет при сифілісі, орієнтуємося на рівень імуноглобулінів крові. Якщо при первинному сифілісі переважає IgM, то при скритих формах сифілісу – IgG, а титр IgM корелюється в залежності від активності процесу. Зокрема, високий титр IgM в крові після лікування сигналізує про неуспішність, неадекватність проведеної терапії, що в подальшому, з високою ймовірністю, призведе до розвитку СР.

Додатковим діагностичним критерієм свіжого сифілісу є реакція загострення Яриша-Герксгеймера, яка спостерігається у пацієнтів після 2-3-ї ін'єкції бензілпеніциліну, і є реакцією організму на дію ендотоксина, що вивільнюється при масовій загибелі збудника, та клінічно проявляється нездужанням хворого, підвищенням температури тіла до 38-39 °С, явищами інтоксикації, головною та м'язовою біллю, появою або збільшенням інтенсивності шкірної висипки.

Очевидно, чим більш рання сифілітична інфекція за терміном, тим більша кількість збудника присутня і тим більш високий титр антитіл в крові більш активна імунна відповідь. В той же час, для пізніх форм сифілісу - *Syphilis latens tarda*, *Syphilis tertiaria* – КСР позитивні лише в 50-70%, що свідчить про неспроможність захисних механізмів макроорганізму забезпечити виявлення та знешкодження збудника.

З цього погляду, при лікуванні латентного сифілісу - як раннього, так і пізнього крім етіотропного лікування з метою профілактики розвитку серорезистентності є доцільним призначення препаратів, що мають імунорегулюючі властивості. Одними із таких препаратів є про- та пребіотики, що містять *Lactobacillus acidophilus* CL1285, *Lactobacillus casei* LBC80R, *Lactobacillus rhamnosus* CLR2, *Bifidobacterium bifidum*, адже відомо, що у шлунково-кишковому тракті зосереджено понад 2/3 всіх імунних клітин організму людини скупчення лімфоїдної тканини в слизовій оболонці тонкої кишки – пейерові бляшки і саме кишковий мікробіом приймає активну участь в дозріванні, диференціації клітин імунної системи, синтезує інтерферонстимулюючі та імуномодулюючі речовини, тим самим забезпечує повноцінну імунну відповідь організму. А з огляду на довготривалу антибіотикотерапію, що рекомендована при скритих формах сифілісу, і часто ускладнюється такою побічною дією з боку травного тракту як діарея призначення пробіотиків, які містять живі бацили, і пребіотиків, що є субстратом для їх розвитку, є патогенетично обґрунтованим.

Мета роботи. Проаналізувати показники титрів імуноглобулінів у сироватці крові, зокрема IgM, в різні періоди сифілісу, встановити зв'язок між ними і формуванням серорезистентності, а також з урахуванням використання про- та пребіотиків у комплексній терапії сифілісу.

Матеріали та методи. Під спостереженням перебували 40 пацієнтів: 20-із свіжим сифілісом, 20 - із латентним сифілісом. Гендерне співвідношення: по 10 жінок і чоловіків у кожній групі. Середній вік пацієнтів - 35 років, наймолодшому було 25 років, найстаршому — 45. Усіх пацієнтів в кожній діагностичній групі розділили на дві підгрупи: основна - ті, хто приймали пробіотик і пребіотик (Інулін + Біфідумбактерін) від першого до останнього дня лікування пеніциліном; контрольна отримували тільки пеніцилінотерапію. Під час спостереження аналізувалися клінічні, лабораторні, у тому числі імунологічні, аспекти перебігу сифілітичної інфекції з урахуванням проведеної терапії. Визначення показників IgM, їх титру в сироватці крові до і після

лікування проводилося методом імуноферментного аналізу (ІФА). Вивчалася частота розвитку СР після лікування сифілісу при використанні поряд з етіологічним лікуванням про- та пребіотиків та без них.

Результати та обговорення. У першій групі пацієнтів - із свіжим сифілісом незалежно від статі та віку, у третини пацієнтів спостерігалася реакція загострення Яриша-Герксгеймера. У всіх пацієнтів, в обох підгрупах, на початку лікування титр IgM був високий, і відзначалося зниження титру наприкінці лікування незалежно від використання про- і пребіотиків. До лікування: $1,75 \pm 0,30$. Після лікування: $1,47 \pm 0,23$.

У другій групі - пацієнти із прихованим раннім сифілісом не спостерігали реакції загострення Яриша-Герксгеймера. В основній підгрупі, у якій хворі поряд із специфічною терапією приймали пробіотик+пребіотик, титр IgM був після закінчення лікування нижчим (до лікування: $1,83 \pm 0,20$, після лікування: $1,90 \pm 0,30$), ніж у контрольній підгрупі отримували тільки пеніцилінотерапію (до лікування: $1,82 \pm 0,20$, після лікування: $1,93 \pm 0,30$).

Таким чином, можна спрогнозувати, що тенденція до розвитку СР може спостерігатися серед пацієнтів, які не отримували додаткову патогенетичну терапію.

Висновки. В ході дослідження встановлено, що для успішного лікування сифілітичної інфекції, особливо її прихованих форм, в комплексну терапію поряд із етіотропною антибактеріальною терапією патогенетично обґрунтованим є призначення бактеріальних біологічних препаратів, зокрема про- та пребіотиків, які підвищують місцевий і загальний імунітет, особливо в умовах пригнічення імунореактивності внаслідок довготривалої антибактеріальної терапії та її ускладнень з боку шлунково-кишкового тракту у вигляді порушення нормального мікробіоту. Показники зниження рівня IgM у сироватці крові хворих після лікування вказують на низьку вірогідність розвитку та зменшення кількості серорезистентних форм у структурі захворюваності на сифіліс.

ПРОІНФОРМОВАНІСТЬ ЛЮДЕЙ ПРО ЗАХОДИ, ЯКІ ПОТРІБНО ВЖИТИ ПРИ УЛАМКОВИХ ТА КУЛЬОВИХ ПОРАНЕННЯХ

Власенко В'ячеслав Григорович,
к.мед.н., доцент кафедри екстреної та невідкладної
медичної допомоги, ортопедії та травматології
Подурець Анастасія Вячеславівна,
Загоскіна Катерина Дмитрівна,
Студенти
Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна

Вступ. Через те що ризик отримати поранення уламками чи кулями тепер досить високий, треба доносити до людей інформацію про заходи, які потрібно виконати у разі таких поранень. Адже зараз життя кожного залежить від знань та навичок по наданню першої допомоги.

Мета роботи. Це опитування створене для того, щоб дізнатися чи готові люди надати першу допомогу собі та комусь в такий небезпечний час. А також ми хочемо оцінити правильність їх дій.

Матеріали та методи. Було створено опитування за допомогою Google Forms. Опитувальник містив у собі теоретичні та практичні питання з вибором однієї відповіді та з вибором усіх правильних, на думку респондента, відповідей серед запропонованих варіантів.

Результати. Було опитано 30 осіб та отримано такі результати: 86,7% респондентів ознайомлені з заходами які необхідно вжити під час поранень у небезпечній ситуації. Цю інформацію вони отримали з новин (16,7%), з інтернету (73,3%), з навчального закладу (63,3%), від рідних чи знайомих (20%). Ті, хто не ознайомлені з цими заходами, вважають що потрібно доносити про них інформацію до людей. Найзручнішими способами для цього є поширення в інтернеті (80%), показ у навчальних закладах (76,7%) та загальнодоступних місцях (73,3%), а також транслявання по телевізору (50%).

Ми дізналися, що лише 60% знайомі з алгоритмом MARCH та правилом

ABC. Більшість (56,7%) знають, що MARCH використовують у тактичній медицині.

Меншість (26,7%) опитаних мали можливість на практиці випробувати заходи першої допомоги при пораненні і всього 50% з них вдавалися до цих заходів у житті. У разі непередбаченої ситуації лише 43,3% респондентів впевнені, що зможуть надати першу допомогу собі чи комусь. 70% знайомі з нюансами надання першої допомоги у небезпечній ситуації / під час бойових дій (допомога в червоній та жовтій зонах).

На питання-приклад про надання допомоги в червоній зоні правильно відповіли лише 13,3% (обережно попрямує в бік пораненого, уважно оглядаючи все, що під ногами чи поруч, швидко огляну постраждалого на наявність кровотечі, зупиню масивну кровотечу, переміщу його в безпечніше місце (укриття)), зовсім не вірно – 33,3%, не знали відповіді – 6,7%, а 46,7% зробили помилку, обравши зайвий захід на який в цій зоні небезпечно витрачати час. На питання-приклад про надання допомоги в жовтій зоні правильно відповіли 50% (повністю огляну постраждалого, залежно від стану продовжу виконувати заходи по стандартним алгоритмам, по можливості зв'яжусь зі швидкою допомогою), зовсім не вірно – 46,7%, а 3,3% - не знали відповіді.

Побачивши уламок (ранячий елемент) у тілі потерпілого, 70% спробують зафіксувати його бинтом чи тканиною, 26,7% - не чіпатимуть його і 3,3% витягнуть його і перев'яжуть рану.

Більшість (90%) опитаних по симптомах вірно визначають травматичний шок. 20% виконають всі заходи для надання першої допомоги при шоці (зупинити кровотечу, якщо немає дихання штучне дихання, іммобілізувати пошкоджені частини тіла, якщо є можливість підняти ноги (для припливу крові до мозку та серця), зігріти потерпілого, надати менш болюче положення, якщо можливо – заспокоїти потерпілого), 60% - лише частину, 16,7% зроблять не вірні дії, а решта – не знають що робити.

Альтернативу джугуту вірно знайдуть та використають лише 36,7%.

(шарф, широка смуга тканини, ремінь, косинка). Альтернативу оклюзійної пов'язки вірно знайдуть 66,7% респондентів (внутрішня сторона пакування від бинта, целофан).

Вірно обрали усі заходи для зупинки артеріальної кровотечі лише 20% (пальцеве притискання, накладання джгута, максимальне згинання кінцівки), деякі з них -13,3%. Вірно обрали усі заходи для зупинки венозної кровотечі лише 10% (підняття кінцівки, пов'язка, що давить, тампонада рани), деякі з них 33,3%.

Ті, хто відповів повністю або частково вірно, частіше отримували інформацію про заходи першої допомоги саме з інтернету чи навчального закладу.

Висновки. Аналізуючи результати, можна побачити, що у людей мало практичних навичок, адже лише 26,7% мали змогу попрактикуватися. Через це респондентами було зроблено багато помилок саме при відповіді на практичні питання.

Варто сказати, що хоч і більшість з опитаних ознайомлені з заходами першої допомоги при пораненні уламками чи кулями, це не означає, що дії їх будуть правильними. Тобто більшість людей не готові надати першу допомогу собі та комусь в такий небезпечний час. Саме через це, потрібно більш обширно доносити інформацію, а також проводити тренування населення у загальнодоступних місцях та навчальних закладах. Бо чим більше людей будуть знайомі з цими заходами та вмітимуть використати ці знання, тим більше життів ми зможемо вберегти.

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ЛІКУВАННЯ ОСТЕОХОНДРОПАТІЇ ГОРБИСТОСТІ ВЕЛИКОГОМІЛКОВОЇ КІСТКИ

Гаркуша Максим Анатолійович,

к. мед. н., асистент кафедри
травматології та ортопедії

Гуманець Карина Романівна,

Онишко Едуард Сергійович,

Сухова Вікторія Романівна

Студенти

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Вступ. Хвороба Осгуда - Шляттера (асептичний некроз бугристості великогомілкової кістки або остеохондропатія бугристості великогомілкової кістки) відноситься до однієї з найбільш часто діагностованих остеохондропатій у дітей та підлітків, вік розвитку хвороби з 10 до 19 років.

Відзначається зростанням показників первинної захворюваності, прогресуючий перебіг, зниження якості життя, значні економічні втрати сім'ї хворого та суспільства в цілому, що наголошує на медико-соціалній значущості хвороби.

Дана патологія зустрічається приблизно у 15 % підлітків, які активно займаються спортом, у кожного четвертого з них двостороння патологія. Остеохондропатія горбистості великогомілкової кістки тривалий час розвивається безсимптомно, часті випадки пізньої діагностики даного захворювання, що призводить до більш травмуючих наслідків, які супроводжуються розривом волокон зв'язки наколінника, асептичним запаленням в області сумок колінного суглобу або некротичними змінами ураженої кісткової ділянки. Тривалий перебіг захворювання зумовлює необхідність обмеження фізичних навантажень на тривалий період часу від 6 до 24 місяців. Для цієї категорії пацієнтів питання необхідності скорочення термінів лікування є найбільш актуальним, що визначає необхідність

застосування ефективних методів лікування та реабілітації.

Ціль роботи: проаналізувати та порівняти ефективність шляхів і методик лікування хвороби Осгуда - Шляттера у дітей та підлітків.

Матеріали і методи. Був проведений літературний огляд досліджень, які були присвячені консервативним та хірургічним методам лікування хвороби Осгуда-Шляттера.

Результати та обговорення. Захворювання зникає із закінченням формування скелета, одужання буває приблизно у 80% пацієнтів. Найчастіше хворим призначають консервативну терапію [1]. Одужання настає спонтанно, при завершенні зростання ураженої зони великогомілкової кістки. Використовуються такі методи лікування: зниження фізичної активності на нижні кінцівки, використання холоду, застосування ортезів для колінних суглобів, фізіотерапія, проведення розминальних та завершальних вправ під час тренування, розтягування м'язів-розгиначів нижніх кінцівок [2]. Крім цього, рекомендується покращувати гнучкість підколінних сухожиль, масаж литкових та м'язів клубово-великогомілкового відділу. У крайніх випадках застосовують іммобілізацію гіпсовою пов'язкою, проте цей метод здатний спровокувати атрофію м'язів кінцівки.

До усунення симптомів хвороби Осгуда-Шляттера рекомендується знизити будь-які види бігу, стрибків, вправи з різкою зміною напрямку руху. Їх можна замінити плаванням, використанням велотренажерів, що суттєво не збільшуватиме навантаження на сухожилля в місті його прикріплення.

Використання анальгетиків та нестероїдних протизапальних препаратів (НПЗП) таких як, кетанову, парацетамолу, ібупрофену, олфену та інших, дозволяє усунути біль та досягти протизапального ефекту [3]. Вони сприяють усуненню симптомів, проте не скорочують тривалість перебігу захворювання. У деяких випадках застосування НПЗП не дає бажаного результату, і може призвести до деградації сухожиль, що виникла через погіршення кровопостачання та зміни у синтезі колагену. Відповідно, використання нестероїдних протизапальних засобів при хворобі Осгуда-Шляттера не

рекомендується на постійній основі.

Також одним із методів лікування можуть бути сольові розчини та ін'єкції декстрази. Незважаючи на те, що сольові розчини вважаються фармакологічно інертними агентами, доведена їхня клінічна ефективність у короткостроковій перспективі, тобто менше 3 місяців. Цей метод дозволяє знизити інтенсивність больових відчуттів. Використання ін'єкційної декстрази є спірним питанням, оскільки на сьогоднішній день ефективність методу не має значних доказів, однак у низці досліджень було зазначено зменшення частоти проявів захворювання.

Серед методів лікування можна виділити екстракорпоральну ударно-хвильову терапію, терапію магнітним полем [4]. Ударно-хвильова терапія знижує інтенсивність больових відчуттів завдяки знеболювальному ефекту, а також ремоделює дію, стимулює відновлення м'яких тканин. Завдяки терапії магнітним полем покращується регенерація кісткової тканини.

Хірургічне втручання використовується в тих випадках, коли інші методи лікування є неефективними, а також якщо порушення в кістковій тканині зберігаються і після завершення процесу осифікації. Використовується черезшкірна фіксація бугристості великогомілкової кістки металевими конструкціями, видалення бугристості великогомілкової кістки або додавання кісткових трансплантатів [5].

Висновки. Лікування хвороби Осгуда-Шляттера першочергово має полягати в припиненні надмірних фізичних навантажень на колінний суглоб з можливим накладанням колінного ортезу і застосування фізіотерапевтичних методів лікування. Для зменшення больового синдрому можливе застосування нестероїдних протизапальних засобів. Тим не менш препарати цієї групи слід використовувати з обережністю через підвищений ризик деградації сухожилків. В якості інфузійної терапії застосовуються сольові розчини протягом не більше ніж 3 місяців. Також застосовується екстракорпоральна ударно-хвильова терапія, що є методикою вибору через високу клінічну ефективність й невисокий ризик побічних ефектів і ускладнень. Терапія магнітним полем

ефективна для відновлення сухожилля та кісток. Хірургічне втручання показане лише при неефективності консервативного лікування та у випадках, коли після завершення осифікації залишаються всередині сухожилкові фрагменти кісток які сприяють постійному запаленню. Таким чином, можна стверджувати, що хвороба Осгуда-Шляттера має декілька шляхів і методик лікування, що мають свої переваги і недоліки, тому вибір, якому з них надати перевагу має базуватися на стані пацієнта та даних клінічних та додаткових методів досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вріжу Ф., Чуреа П., Розу А. (2010). Хвороба Осгуда-Шляттера ультразвукова діагностика. *Med. Ultrason*, (12), 336-339.
2. Безуглов Е. Н., Тихонова А. А., Чубаровский П. В. (2020). Консервативне лікування хвороби Осгуда-Шляттера у юних професійних футболістів. *Int. Orthop*, (44), 1737-1743.
3. Цирк Е., Аталай Ю., Бейзадеоглу Т. (2017). Лікування хвороби Осгуда-Шляттера: огляд літератури. *Musculoskelet. Surg.*, (101), 195-200.
4. Лорер Х., Наук Т., Шелль Дж. (2012). Екстракорпоральна ударно хвильова терапія для пацієнтів із стійкою хворобою Осгуда-Шляттера. *Sportverletz. Sportschaden*, (26), 218-222.
5. Нейхаус К., Аппенцеллер-Герцог К., Faude О. (2021). Систематичний огляд варіантів консервативного лікування хвороби Осгуда-Шляттера. *Phys. Ther. Sport*, (49), 178-187.

ПАТОГЕНЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПЛАЦЕНТАРНОЇ ДИСФУНКЦІЇ У ЖІНОК З БАКТЕРІАЛЬНИМ ВАГІНОЗОМ

Гошовська Аліса Володимирівна,

доцент кафедри акушерства, гінекології та перинатології

Небила Олександра Олександрівна,

студентка

Буковинський державний медичний університет

м. Чернівці, Україна

Вступ. В результаті проведеного дослідження були виявлені достовірні зміни в доплерометричних показниках кровотоку у маткових артеріях обстежуваних вагітних з БВ. Дані діагностичні критерії дозволили виявити недостатність плацентарного ложа, на доклінічній стадії діагностувати первинну плацентарну дисфункцію (ППД) (у 8-12 тижнів вагітності). Рання, патогенетично обґрунтована корекція виявлених порушень, дозволила знизити ризик розвитку плацентарної дисфункції та ЗВУР плода у жінок з бактеріальним вагінозом порівняно із середньо популяційними даними

Чисельними дослідженнями доведено, що інфекція є однією із основних причин, що призводять до формування ПД та визначає стан здоров'я новонароджених. Під впливом різноманітних факторів, а саме інфекційних, які в залежності від біологічної специфіки негативно впливають на статеві клітини батьків, розвиток зародка, формування трофобласту і плаценти, що в свою чергу призводить до порушення функції плацентарного комплексу та гестаційних ускладнень під час вагітності.

Дослідження кровотоку в маткових артеріях на малих термінах гестації у жінок з інфекціями статевих шляхів є актуальним. Отримання нових даних про механізми регуляції кровообігу в маткових артеріях на етапі формування плацентарного комплексу при фізіологічній і ускладненій вагітності дозволить доповнити питання патогенезу розвитку та профілактики плацентарної дисфункції.

Мета дослідження. Визначити матковий кровотіку вагітних на фоні запальних захворювань жіночих статевих органів в ранньому триместрі гестації.

Матеріали і методи. Дослідження матково-плацентарного кровообігу здійснювали на ультразвуковому діагностичному приладі "SonoAce 8000 Life". При цьому проводили кольорове доплерівське картування та імпульсну доплерометрію маткових артерій. Оцінку кривих швидкостей кровоплину здійснювали шляхом визначення систоло-діастолічного відношення (С/Д), індексу резистентності (ІР) та пульсаційного індексу (ПІ).

Визначено доплерометричну картину особливостей маткового кровотоку у жінок основної та контрольної груп.

Нами використані бактеріоскопічний, бактеріологічний, ультразвуковий методи дослідження, полімеразна ланцюгова реакція, рН-метрія виділень з піхви.

Згідно поставленої мети було проведено дослідження 67 жінкам в 6-7 та 12-14 тижнів гестації. Основну групу склали 37 жінок з ознаками запальних захворювань жіночих статевих органів, контрольну групу склали 30 жінок практично здорові.

Результати досліджень. Критеріями скринінг-діагностики бактеріальним вагінозом (БВ) були: значна чи помірна кількість гомогенних виділень з піхви молочного кольору з неприємним різким запахом; рН вагінального вмісту $\geq 4,5$; позитивний амінний тест; «ключові» клітини в мазках вагінальних виділень, пофарбованих за Грамом.

У жінок з БВ рН вагінального вмісту знаходилося в межах від 4,5 до 7,2 (в середньому $5,8 \pm 0,09$). У пацієток з нормоценозом показники рН-метрії виділень з піхви були в межах 3,5–4,4 (в середньому $4,3 \pm 0,01$). У основній групі амінний тест був позитивним у всіх жінок.

За результатами мікробіологічного дослідження встановлено масивне мікробне заселення вагінального біотопу у жінок основної групи. При цьому лактобацили були відсутні у 88,0% ($p < 0,05$) (як відомо, останні у піхві є

індикаторами здоров'я даного екологічного середовища). Частіше за інших виділялися коагулазонегативні стафілококи (56,0% у кількості 10^3 - 10^8 КУО/мл), непатогенні коринебактерії (18,0% в кількості 10^3 - 10^4 КУО/мл), кишкова паличка (12,0% в кількості 10^3 - 10^4 КУО/мл). При порівнянні мікробного пейзажу жінок другої групи виявлені лактобацили в досить високому титрі 10^5 - 10^9 КУО/мл. Особливу увагу заслуговує присутність в піхві жінок першої групи протей (8,0% - 10^3 - 10^4 КУО /мл), клебсієл (4,0% - 10^3 КУО / мл) і дріжджоподібних грибів роду кандіда (54,0 % - 10^3 - 10^6 КУО/мл).

Спектр факультативно - анаеробних мікроорганізмів був високим. На відміну від пацієток з нормальною флорою, хворі з БВ мали не факультативні, а анаеробні лактобацили, які недостатньо здатні продукувати перекис водню, що пригнічує ріст патогенних мікроорганізмів через пряму токсичну дію на них. Таким чином, проведене дослідження показало, що тести скринінг діагностики БВ найчастіше збігалися з результатами класичної мікробіологічної діагностики.

Доплерометричне дослідження показників кровоплину в маткових артеріях виявляло достовірне збільшення індексів судинного опору у 14 (46,7%) ($p > 0,05$) вагітних основної групи спостереження. Так, показники судинної резистентності в маткових артеріях були вище нормативних величин, в середньому, в 1,5-2 рази (С/Д - $2,9 \pm 0,45$; ПІ - $1,82 \pm 0,09$; ІР - $0,46 \pm 0,04$). Криві швидкостей кровоплину в маткових артеріях характеризувалися низьким діастолічним компонентом. У 14,3% випадків на доплерограмі була виявлена патологічна виїмка у фазу діастолі.

У контрольній групі в басейні маткової артерії спостерігався низько резистентний кровоплин. Криві швидкостей кровоплину в маткових артеріях характеризувались низькою пульсацією і високим діастолічним компонентом. Середні значення показників судинного опору С/Д, ПІ та ІР в маткових артеріях складали, відповідно $1,91 \pm 0,6$; $0,58 \pm 0,04$; $0,33 \pm 0,08$, що відповідало межах допустимих норм для даного терміну гестації.

Вагітним основної групи з порушенням матково-плацентарним

кровообігом встановлено діагноз первинної плацентарної дисфункції, що формується, у зв'язку з чим їм призначена відповідна патогенетична терапія згідно клінічних протоколів МОЗ України. Надалі в 30 тижнів гестації діагноз плацентарної дисфункції мав місце у 2 (14,3 %) ($p>0,05$) із 14 обстежуваних, а ЗВУР плода виявили у 1 (7,1%) ($p>0,05$) вагітної з цієї групи після лікування.

Висновки. Чисельними дослідженнями доведено, що інфекція є однією із основних причин, що призводять до формування ПД та визначає стан здоров'я новонароджених. Під впливом різноманітних факторів, а саме інфекційних, які в залежності від біологічної специфіки негативно впливають на статеві клітини батьків, розвиток зародка, формування трофобласту і плаценти, що в свою чергу призводить до порушення функції плацентарного комплексу та гестаційних ускладнень під час вагітності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Dashkevych V. YE., Yanyuta S. M. Platsentarnanedostatnist': suchasnaspektypatohenezu, diahnostryky, profilaktykylukuvannya. Mystetstvolukuvannya. 2017; 4: 20-36.
2. Kravchenko A. V. Otsinkaefektyvnostimedykamentoznekorektsiyi matkovo-platsentarnoyi i plodovo-platsentarnoyi formdysfunktsiyiplatsenty. Zdorov'yazhinky. 2016; 9: 45-46.
3. Tsynzerlynh V. A. Perynatal'nyeynfektsyy. (Voprosypatoheneza, morfolohycheskoydyahnostryky y klynyko-morfolohycheskykh sopostavlenyy). Praktycheskoerukovodstvo. SPb: ÉlbySPb. 2018: 352.
4. Medvedev M. V. Dopplerovskoyeissledovaniye matochno-platsentarnogo i plodovo-platsentarnogo krovotoka. Klinicheskoyerukovodstvopoul'trazvukovoydiagnostike. T.2. M: Vidar. 2016: S. 256-279.
5. Benirschke K., Kaufmann P., Baergen R. N. PathologyoftheHumanPlacenta. NewYork: Springer. 2016: 1050.

УДК 618.396-084-06:618.2-055.28

**ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПЕРЕДЧАСНОГО ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ У
ЖІНОК ЗІ СТРУКТУРНИМИ ЗМІНАМИ ШИЙКИ МАТКИ В ДРУГОМУ
ТРИМЕСТРІ ГЕСТАЦІЇ**

Гошовська Аліса Володимирівна

кандидат медичних наук, асистент

Шуйський Андрій Володимирович

студент

Буковинський державний медичний університет

кафедра акушерства, гінекології та перинатології

м. Чернівці, Україна

Анотація Одним із достовірних та об'єктивних факторів ризику розвитку передчасних пологів є неспроможність шийки матки. Цей фактор ризику був встановлений за даними ретроспективного аналізу, а також під час вагітності за допомогою інструментальних методів дослідження – вагінальної цервікометрії. Діагностована істміко-цервікальна недостатність (ІЦН) – є однією з вагомих причин переривання вагітності в II та III триместрах гестації. За даними привідних фахівців цієї проблеми своєчасна діагностика профілактика та лікування ІЦН є важливим засобом профілактики передчасних пологів.

Необхідність та удосконалення методів діагностики та лікування ІЦН під час вагітності у жінок, які багато народжують свідчить про актуальність досліджуваного наукового питання у вирішенні проблеми та зниження акушерської та перинатальної патології.

Ключові слова: невиношування, багато народжуючі, профілактика.

Вступ. Збільшення кількості багатонароджуючих жінок є актуальним питанням для акушерської та перинатальної патології. Загальновідомий є той факт, що жінки після третіх пологів входять до групи високого ризику щодо розвитку різноманітних ускладнень під час вагітності та пологів. Серед основних причин такої ситуації виділяють високий рівень супутньої

екстрагенітальної патології, психоемоційне напруження, незадовільний економічний стан. Незважаючи на багаточисельні публікації в сучасній літературі з приводу вагітностей та пологів у жінок, що багато народжують не можна вважати всі питання цілком вирішеними.

Одним із найважливіших ускладнень жінок даної групи є загроза переривання вагітності. З одного боку це зумовлено високим рівнем передчасних пологів, а з іншого боку – відсутність чіткого алгоритму та конкретних практичних рекомендацій з даного питання.

Актуальним питанням профілактики передчасних пологів у жінок, які мали в анамнезі більше трьох пологів встановлено, що краще попередити народження недоношеної дитини, ніж боротись з її наслідками та неонатальними ускладненнями після пологів. Розробка пріоритетних ефективних заходів профілактики та виявлення факторів ризику виникнення передчасних пологів у жінок даного контингенту дозволить попередити народження глибоко недоношених дітей та зменшити кількість перинатальних ускладнень.

Мета дослідження: зниження частоти невиношування вагітності у II та III триместрі та перинатальної патології у жінок, які багато народжують на підставі вивчення анамнестичних, ехографічних, ендокринологічних, біохімічних і органічних особливостей, а також шляхом розроблення та впровадженого удосконаленого алгоритму лікувально-профілактичних заходів.

Матеріали і методи. Ретроспективний аналіз та дослідження проводили у динаміці протягом 2017-2022 років на базі пологового будинку №2 м. Чернівці на кафедрі акушерства, гінекології та перинатології. Відповідно до поставленої мети дослідження проводилось в два етапи.

I етап (ретроспективне дослідження) – обстежено 110 жінок, серед яких 60 жінок, які багато народжують з проявами ІЦН. Дана група була поділена на 2 підгрупи: I підгрупа (основна) – 30 вагітних з передчасними пологами в анамнезі, які багато народжують та у яких під час вагітності використовували удосконалений нами алгоритм лікувально-профілактичних заходів,

спрямованих на профілактику невиношування вагітності;

II підгрупа (основна) – 30 вагітних з передчасними пологамі в анамнезі, які багато народжують, що одержали загальноприйняті лікувально-профілактичні заходи.

У контрольну групу (КГ) увійшли 50 здорових вагітних без передчасних пологів в анамнезі.

Усім вагітним було проведено комплексне клінічне обстеження з урахуванням скарг, даних анамнезу, об'єктивних та інструментальних методів дослідження. У дослідження не були включені вагітні з проявами запальних захворювань жіночих статевих органів. Використані методи дослідження є безпечними для перебігу вагітності, матері і плода, достатньо інформативними для об'єктивного оцінювання функціонального стану матково-плацентарно-плодового комплексу. Обстеження всіх жінок проводилось за однаковими методиками, використання одних і тих самих апаратів, що включає вплив можливої помилки, характерної для будь-якого інвазивного методу дослідження.

Загальноприйняте ведення жінок під час вагітності здійснювали відповідно до рекомендацій та Наказів МОЗ України. Для терапії у жінок II підгрупи основної групи були застосовані загальноприйняті лікувально-профілактичні заходи згідно протоколів МОЗ України, що включали гормональну корекцію, вітамінотерапію, антиоксиданти, спазмолітики та антиагреганти, препарати токолітичної дії, вазоактивні препарати та за показаннями антибактеріальні препарати.

Удосконалений нами метод профілактики полягав у наступному:

1. При діагностованій ІЦН за допомогою транс вагінальної цервікометрії, яка проводилась у 18-22 тижнів вагітності використовувались такі показники: істміко - цервікальний коефіцієнт (ІЦК) та істміко першийковий коефіцієнт (ІПК). При ІЦК > 0,22 та при ІПК > 1,6 встановлювався діагноз ІЦН.

2. Застосування акушерського розвантажувального песарію (песарій

Арабін) застосовується з метою пролонгування вагітності. Вагітним проводили УЗД (трансвагінальну цервікометрію) визначали стан шийки матки та її параметри - довжину каналу шийки матки, діаметр внутрішнього вічка, довжину перешийка та на підставі цих показників обчислювали ІЦК та ІПК. При ІЦК більше 0,22 та ІПК більше 1,6 діагностували ІЦН та застосовували розвантажувальний песарій. Показання до застосування акушерського песарію :

- Функціональна і органічна ІЦН
- Профілактика ІЦН у вагітних
- Профілактика неспроможності шва при хірургічній корекції ІЦН.

3. Використання комплексної зберігаючої терапії:

- Мікронізоаний прогестерон (у дозі 200 мг/добу до 37 тиж вагітності)
- Комплексний препарат: заліза гідроксид полімальтозад (100мг)+ фолієва кислота (0,35 мг) по 1 таблетці 2 рази на добу до нормалізації показників гемоглобіну, а потім по 1 таблетці до пологів;

- від моменту постановки песарію – вагінальні суппозиторії з хлоргесидином (1 раз на добу) та пробіотики (вагінальній капсулі 1 раз на добу).

- L- аргінін (500мг протягом 10 днів).

Курс запропонованої методики становив 10-14 днів у терміни 22-24 тижні та 32-34 тижні гестації. Терміни було обрано з врахуванням особливостей плацентогенезу та етапів формування плацентарного комплексу (ФПК) та загальноприйнятих критичних термінів гестації. Тривалість і якість проведених профілактичних заходів залежала від результатів інструментальних методів дослідження.

У комплекс проведених досліджень були включені статистичні, клінічні, ехографічні, кардіотокографічні, доплерометричні, лабораторні показники.

Результати дослідження та їх обговорення. Результати проведених досліджень свідчать, що основними факторами ризику розвитку передчасних пологів (у 82,9% у терміні до 32 тижнів) у жінок, які багато народжують є: інфекційні захворювання сечостатевих шляхів (26,4%), бактеріальний вагіноз

(51,7%), поєднана екстрагенітальна патологія (68,6%), порушення менструальної функції (48,9%), ранній початок статевого життя (89,4%), відсутність методів контрацепції (94,7%).

Слід зазначити, що вагітність і пологи у жінок, які багато народжують перебігають з високою частотою різних ускладнень: загроза переривання вагітності у ранні терміни (61%; $p < 0,05$), загроза передчасних пологів (63,4%, $p < 0,05$) бактеріальний вагіноз (48,6%), гестаційна анемія (56,7%), ІЦН (52,3%), плацентарна дисфункція (38,6%), гіпоксія плодів (57,6%), затримка розвитку плода (31,5%), передчасний розрив плодових оболонок (44,3%), передчасні пологи (27,8%), що зумовлює високий відсоток кесарських розтинів (27,6%).

Перинатальні наслідки розродження у жінок, які багато народжують характеризуються досить високим відсотком асфіксії новонародженого (31,2%) та постгіпоксичної енцефалопатії (29,8%), що зумовлює високу частоту перинатальних втрат.

Функціональний стан ФК у жінок, які багато народжують характеризують порушенням гормонального фону: збільшенням рівня кортизолу ($p < 0,01$), зниження вмісту прогестерону ($p < 0,05$), плацентарного лактогену ($p < 0,05$) і естріолу ($p < 0,01$), а також підвищенням плацентарного індексу (ПІ) у маткових ($p < 0,05$) та у мозкових артеріях ($p < 0,05$), достовірним збільшенням швидкості кровотоку у венозній протоці ($p < 0,05$) та достовірним зниженням плацентарного коефіцієнта ($p < 0,05$).

Під час оцінювання мікробіологічного статусу у жінок, які багато народжують були виявлені дисбіотичні зміни, особливо перед розродженням у формі виявлення третього та четвертого ступеня чистоти піхви (26,7%), зростання неспецифічного вагініту (21,8%), бактеріального вагінозу (56,8%).

Висновки. Ефективність запропонованої методики профілактики невиношування вагітності полягає у достовірному та суттєвому зниженню перинатальних ускладнень, які виникають під час вагітності у жінок, які багато народжують, а саме: гестаційної анемії (у 2,5 рази), загрози передчасних пологів (у 4,6 рази), плацентарної дисфункції (у 2,6 рази), порушень

мікробіоценозу піхви (у 2,2 рази), передчасних пологів (у 2,8 рази), передчасного розриву плодових оболонок (2,6 рази), затримка розвитку плода (у 3,2 рази), дистресу плода(у 3,6 рази), абдомінального розродження (у 2,9 рази).

ЛІТЕРАТУРА

1. Белази Н., 2017. Порівняльні аспекти акушерської та перинатальної патології у жінок, які повторно і багато народжують // Галицький лікарський вісник: 1:90-91.
2. Закиров И. З., 2018. Течение и исход беременности и родов у многорожавших женщин // Акушерство и гинекология: 3:31-34.
3. Мухитдинова Т. К., 2016. Значение гемостазологии скрининга у беременных, роженец и родильниц в условиях Узбекистана // Физиология и патология гемостаза. – Ташкент:2012.
4. Радзинский В. Е., 2016. Проблемы материнской смертности в мировой перспективе // Вестник акушера-гинеколога: 2: 5-10.
5. Хамидов М. Х., 2017. Исход беременности и родов для плода и новорожденного у перво, повторно и многорожавших // Акушерство и гинекология: 7: 44-46.
6. Hammad A. E., 2019. Women and health security //Wld. Hlth. Statist.Quart.:49: 2:74-77.

ОСОБЛИВОСТІ СТАНУ ПОСЛІДУ ПРИ ПЕРЕДЧАСНОМУ РОЗРИВІ ПЛОДОВИХ ОБОЛОНОК В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ТРИВАЛОСТІ БЕЗВОДНОГО ПРОМІЖКУ

Дубоссарська Юліанна Олександрівна,

д. мед. н., професор

Завідувачка кафедри акушерства,

гінекології та перинатології ФПО

Дніпровського державного медичного університету

Пузій Євген Олександрович

Аспірант кафедри акушерства,

гінекології та перинатології ФПО

Дніпровського державного медичного університету

Усенко Тетяна Вікторівна

Завідувач патологоанатомічним відділенням

КП «Регіональний медичний центр родинного здоров'я» ДОР

м. Дніпро, Україна

Вступ. Передчасний розрив плодових оболонок (ПРПО) зустрічається у 3% вагітностей і є причиною до 30% передчасних пологів. Незважаючи на актуальність проблеми, питання патогенезу ПРПО до кінця не вивчені. Запальні зміни плодових оболонок є однією з провідних причин ПРПО. З іншого боку, вичікувальна тактика при ПРПО пов'язана з ризиком розвитку інфекційних ускладнень; зокрема, це незалежний прогностичний фактор розвитку хоріоамніоніту, який прямо корелює з тривалістю безводного проміжку. Золотим стандартом підтвердження наявності інфекційно-запального процесу в плодово-плацентарному комплексі є дані патологоанатомічного дослідження посліду.

Мета роботи. Оцінити патоморфологічні особливості посліду у жінок з недоношеною вагітністю, ускладненою передчасним розривом плодових оболонок, та їх зв'язок з тривалістю безводного проміжку.

Матеріали та методи. Обстежено 56 жінок у віці від 19 до 52 років (медіана – 31 рік), з недоношеною одноплідною вагітністю, ускладненою ПРПО

у термінах гестації 23-36 тижнів (медіана – 30,5 тижнів). Дослідження включало збір анамнезу, вивчення перебігу вагітності, пологів та післяпологового періоду, оцінку стану новонародженої дитини, патологоанатомічне дослідження посліду.

Патологоанатомічне дослідження посліду проводилось після послідовної підготовки матеріалу з фіксацією у 10 % формаліні, обробкою етиловим спиртовим розчином 90°, парафіноюю заливкою зрізів і фарбуванням гематоксиліном та еозином за допомогою мікроскопа LEICA CME. Визначали ознаки інфікування та запалення, плацентарної недостатності, наявність компенсаторно-приспосувальних реакцій.

Статистична обробка даних дослідження проводилась за допомогою ліцензійного пакету програм Statistica v. 6.1 (Statsoft Inc., США, № AGAR909E415822FA). Дані представлені як середнє арифметичне (M) зі стандартним відхиленням (SD), 95 % довірчий інтервал для середнього (95 % CI), медіана (Me) та міжквартильний розмах (IQR – 25-й; 75-й перцентилі). Для порівняння середніх величин між двома групами використовували критерій Манна-Уїтні (U), при множинних порівняннях непараметричний тест Краскела-Уоліса (H), для відносних показників двосторонній точний критерій Фішера (FET) і критерій Хі-квадрат Пірсона (χ^2); для оцінки взаємозв'язку між ознаками – коефіцієнти рангової кореляції Спірмена (r). Результати вважали статистично значимими при $p < 0,05$.

Результати та обговорення. Тривалість латентного періоду при вичікувальній тактиці ведення вагітності при ПРПО за інформованою згодою жінки коливалась від 2,5 до 1400 годин, у середньому (Me (IQR)) – 92,7 (25,5; 295,7) години. Залежно від тривалості безводного проміжку (БП) усі жінки з ПРПО були розділені на 3 групи: I група – 20 вагітних з БП до 48 годин (середня тривалість – 15,3 (6,1; 28,6) години), II група – 19 жінок з БП від 48 до 168 годин (середня тривалість – 99,1 (76,5; 133,0) години), III група – 17 жінок з БП 168 годин і більше (середня тривалість – 345,3 (312,0-493,8) години).

Вагінальні пологи відбулися у 41 (73,2 %) жінки, 15 (26,8 %) пацієнток

народили немовлят шляхом кесаревого розтину. Хоріоамніоніт виявлено у 8 (14,3 %) випадках. Ускладнення пологів відзначено у 14 (25,0 %) жінок, серед яких найчастіше реєстрували затримку частин плаценти – 10 (17,9 %) випадків.

Слід зазначити, що перебіг недоношеної вагітності, ускладнений ПРПО, обумовив високу частоту перинатальних втрат – мертвонароджуваність склала 142,8 ‰ (8 випадків із 56), в тому числі в 4 випадках мала місце антенатальна загибель плода, в інших 4 випадках – інтранатальна (по 3 випадки під час вагінальних пологів, по 1 – при розродженні шляхом кесаревого розтину).

Загальна оцінка патоморфологічних змін в плаценті та плодових оболонках проводилась згідно з чинною класифікацією плацентарної недостатності в Україні, яка є загальноприйнятою для практикуючих лікарів акушерів-гінекологів та дитячих патологоанатомів. Плацентарна недостатність пов'язана з порушеннями метаболізму не тільки в самій плаценті, але і в плодових оболонках, та може виникати навіть при відсутності ознак запалення в останніх, за наявності вагініту, імунологічних змін або диспластичного процесу в гладкому хоріоні. Визначення ступеня компенсації плацентарної недостатності проводилось з урахуванням маси тіла плода та ваги плаценти, зрілості ворсинчастого хоріону відповідно до гестаційного віку. Термін «ступінь компенсації плацентарної недостатності» не відображений в Амстердамській класифікації уражень плаценти 2015 р., однак патоморфологічні зміни, вказані в протоколах патологоанатомічного дослідження посліду, корелюють з патологічними процесами відповідно до Амстердамської класифікації.

Результати проведеного патологоанатомічного дослідження послідів показали, що патоморфологічні ознаки плацентарної недостатності, як комплексної оцінки вираженості порушень компенсаторно-приспосувальних механізмів, циркуляторних та інволюційно-дистрофічних процесів, визначались у більшості випадків – 48 (85,7 %) і переважно мали хронічний характер – 39 (69,6 %) випадків (табл. 1). За ступенем компенсації хронічної плацентарної недостатності переважала субкомпенсована стадія – 27 випадків з 39 (69,2 %);

компенсована мала місце в 8 (20,5 %) випадках, декомпенсована стадія – в 4 (10,3 %). Найчастіше визначалась гіперпластична форма хронічної плацентарної недостатності – у 24 (61,5 %) спостереженнях, інфарктна форма спостерігалась у 7 (17,9 %) випадках. Ознаки гострої плацентарної недостатності виявлено в 14 (25,0 %) зразках, що здебільшого було обумовлено передчасним відшаруванням плаценти, інфарктними змінами плацентарної тканини та ознаками гострого порушення пуповинного кровообігу.

Таблиця 1

**Результати патологоанатомічного дослідження послідів
залежно від тривалості безводного проміжку, n/%**

Показник	Всього (n=56)	Групи за тривалістю БП		
		I група БП < 48 год. (n=20)	II група БП 48-168 год. (n=19)	III група БП > 168 год. (n=17)
Плацентарна недостатність, в т.ч.:	48/ 85,7	19/ 95,0	16/ 84,2	13/ 76,5
- гострий перебіг	14/ 25,0	7/ 35,0	3/ 15,8	4/ 23,5
- хронічний перебіг	39/ 69,6	15/ 75,0	15/ 78,9	9/ 52,9
Хоріодецидуїт	10/ 17,9	3/ 15,0	4/ 21,1	3/ 17,6
Хоріоамніоніт	1/ 1,8	1/ 5,0	–	–
Мембраніт	32/ 57,1	6/ 30,0	14/73,7 *	12/70,6 *
Інтервілузит	20/ 35,7	3/ 15,0	6/ 31,6	11/64,7 *^
Фунікуліт	22/ 39,3	5/ 25,0	7/ 36,8	10/58,8 *
В т.ч. поєднане ураження різних елементів посліду	28/ 50,0	6/ 30,0	10/ 52,6	12/ 70,6 *

Примітка: * – $p < 0,05$ порівняно з I групою; ^ – $p < 0,05$ порівняно з II групою (критерій χ^2 або FET)

Аналіз локалізацій інфекційно-запальних змін у послідах жінок з ПРПО показав високу частоту ураження плодових оболонок, про що свідчить виявлення ознак гнійно-некротичного мембраніту у понад половини спостережень – 32 (57,1 %), особливо при збільшенні тривалості БП понад 7 діб (більше 70 % випадків) (табл. 1). Запальний процес в окремих елементах плодових оболонок, зокрема парієнтальний хоріодецидуїт, виявлено в 10

(17,9 %) випадках. Запалення у міжворсинчастому просторі плаценти (інтервілузит - друга материнська стадія інфікування) мало місце в кожному третьому випадку – 20 (35,7 %), причому частота ураження прямо пропорційно збільшувалася при подовженні БП: від 15,0 % при БП < 48 годин до 31,6 % при БП 48-168 годин і до 64,7 % при пролонгації вагітності після ПРПО понад 7 діб ($p < 0,05$). Запалення пуповини (фунікуліт - плідна запальна реакція) виявлялося в 22 (39,3 %) випадках і також суттєво залежало від тривалості БП (табл. 1).

Поєднане ураження запального характеру оболонок, плаценти і структур пуповини спостерігалось в половині (50,0 %) випадків, причому поширеність цього процесу достовірно корелювала з тривалістю пролонгації вагітності ($r = 0,33$; $p < 0,05$).

Висновки. Таким чином, при патологоанатомічному дослідженні плацент у жінок з недоношеною вагітністю, ускладненою передчасним розривом плодових оболонок, в більшості випадків (85,7%) виявлено ознаки плацентарної недостатності, з яких в чверті випадків (25,0%) недостатність мала гострий перебіг, що тісно асоціювалось з перинатальною смертністю. Результати проведеного дослідження підтвердили наявні наукові дані, що патологія плаценти, пуповини або плодових оболонок вважається причиною мертвонародження або сприяє цьому. Частота ураження різних елементів і структур плаценти, плодових оболонок і пуповини інфекційно-запального характеру достовірно залежала від тривалості безводного проміжку.

РІВЕНЬ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЛІКАРІВ ЗАГАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ-СІМЕЙНИХ ЛІКАРІВ ДО НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ ПРИ ЗАХВОРЮВАННЯХ ВУХА, ГОРЛА І НОСА: ЗА ДАНИМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Сміянов Владислав Анатолійович

д.мед.н., професор

Ємець Тетяна Василівна

аспірант

Сумський державний університет

м. Суми, Україна

Вступ. На даному етапі реформування системи охорони здоров'я України з пріоритетним розвитком первинної медико-санітарної допомоги на засадах загальної лікарської практики-сімейної медицини та формування госпітальних округів підвищується роль лікарів загальної практики-сімейних лікарів в наданні медичної допомоги населенню. Підвищення ролі лікарів загальної практики-сімейних лікарів в наданні медичної допомоги населенню також зумовлено подоланням негативних наслідків війни з РФ для системи охорони здоров'я України коли первинна медико-санітарна допомога залишається самим доступним видом медичної допомоги для населення країни.

Вище наведене зумовило актуальність даного дослідження.

Мета роботи: дослідити, шляхом самооцінки лікарями загальної практики - сімейними лікарями, рівень їх практичної готовності до надання медичної допомоги дорослому населенню при захворюваннях вуха, горла і носа.

Матеріали та методи. При проведенні дослідження матеріалами дослідження слугували результати соціологічного дослідження 115 лікарів загальної практики - сімейних лікарів. Дослідження проводилося за спеціально розробленою анкетною. Методи дослідження: соціологічний, статистичний, структурно-логічного аналізу. В ході дослідження було забезпечено збереження

конфіденційності інформації про опитаних сімейних лікарів. Статистична обробка отриманих результатів соціологічного дослідження проведена з використанням загальноприйнятих методів.

Результати та обговорення. Узагальнені результати проведеного соціологічного дослідження серед лікарів загальної практики - сімейних лікарів Сумської області щодо володіння ними практичними навиками з надання медичної допомоги дорослому населенню при захворюваннях вуха, горла і носа наведені в таблиці.

Таблиця

Рівень самооцінки опитаними лікарями загальної практики-сімейними лікарями володіння практичними навиками з надання медичної допомоги населенню при захворюваннях вуха, горла і носа

Перелік практичних навиків	Достатній		Не достітній		Практично відсутні	
	Абс	%	Абс	%	Абс	%
Провести пальпацію, перкусію носа і приносних синусів	47	40,9	55	47,8	13	11,3
Провести пальцьове дослідження носоглотки	32	27,8	31	26,9	52	45,2
Провести передню риноскопію	97	84,3	8	6,9	10	8,7
Провести середню риноскопію	93	80,9	10	8,7	12	10,4
Провести задню риноскопію	31	26,9	28	24,3	56	48,7
Провести розтин заглотового абсцесу	9	7,8	15	13,1	91	79,1
Провести розтин паратонзиллярного абсцесу	8	6,9	12	10,5	95	82,6
Виконати пункцію та розтин гематоми і абсцесу переділки носа	78	67,8	23	20,0	14	12,2
Виконати трахеостомію	23	20,0	18	15,7	74	64,3
Провести пальпацію і перкусію сосковидного відростка	79	68,7	24	20,9	12	10,4
Накласти різні види зовнішньої марлевої пов'язки, які використовуються в отоларингології	84	73,0	31	26,9	-	-
Дослідити дихальну і нюхову функції носа	75	65,2	38	33,1	2	1,7
Взяти мазки із ЛОР - органів	95	82,6	20	17,4	-	-
Дослідити піднебінні мигдалики	65	56,5	27	23,5	23	20,0
Дослідити гортаноглотку	52	45,2	31	26,9	32	27,8
Провести отоскопію	72	62,6	14	12,2	29	25,2
Провести орофарингоскопію	61	53,0	21	18,3	33	28,7
Виконати непряму ларингоскопію	42	36,5	17	14,8	56	48,7
Провести розтин гематоми і абсцесу вушної раковини	64	55,7	37	32,2	14	12,2
Провести ПХО рани	85	73,9	14	12,2	16	13,9
Провести аплікаційну анестезію носа, глотки, гортані і вуха	67	58,3	21	18,3	27	23,4
Видалити шляхом вимивання сірчаний корок	64	55,7	37	32,2	14	12,2
Видалити стороннє тіло з носа	79	68,7	29	25,2	7	6,1
Видалити стороннє тіло з глотки	12	10,4	11	9,6	92	80,0
Видалити стороннє тіло з гортані	5	4,3	7	6,1	103	89,6
Видалити стороннє тіло з зовнішнього слухового ходу	87	75,7	17	14,8	11	9,6
Зупинити носову кровотечу	65	56,5	36	31,3	14	12,2
Виконати задню і передню тампонаду носа	51	44,3	33	28,7	31	26,9
Зупинити кровотечу з вуха	33	28,7	38	33,0	44	38,3
Зупинити кровотечу з глотки	7	6,1	15	13,0	93	80,9

При проведенні аналізу наведених в таблиці даних проведеного дослідження звертає на себе увагу низький рівень володіння лікарями загальної практики - сімейними лікарями практичними навичками, які необхідні для забезпечення надання ургентної медичної допомоги при невідкладних станах при захворюваннях вуха, горла та носа: зупинення кровотечі з глотки (6,1%), видалення стороннього тіла з гортані (4,3%), проведення розтину паратонзиллярного абсцесу (6,9%), проведення розтину заглоткового абсцесу (7,8%), виконання трахеостомії (20,0%).

При цьому лікарі загальної практики - сімейні лікарі мають низький рівень володіння практичними діагностичними навичками з отоларингології таким як задня риноскопія (26,9%), непряма ларингоскопія (36,5%), пальцьове дослідження носоглотки (27,8%).

Відповідно до доказового менеджменту отримані в ході дослідження дані про рівень володіння лікарями загальної практики - сімейними лікарями практичними навичками з надання медичної допомоги населенню при захворюваннях вуха, горла і носа вказують на неможливість забезпечити хворих отоларингологічного профілю якісною та ефективною медичною допомогою на її первинному рівні.

Висновки. В ході проведеного соціологічного дослідження встановлено низький рівень володіння лікарями загальної практики-сімейними лікарями практичними навичками з надання медичної допомоги населенню з хворобами вуха, горла та носа якісної медичної допомоги на первинному рівні. Особливо це стосується надання ургентної медичної допомоги при невідкладних станах при захворюваннях вуха, горла та носа. Результати дослідження є підставою для проведення з лікарями загальної практики-сімейними лікарями практичних тренінгів та організації їх стажування на робочому місці в отоларингологічних підрозділах закладів охорони здоров'я.

CHEMICAL SCIENCES

SYNTHESIS AND PROPERTIES OF NEW LIQUID DIELECTRIC

Pisanenko Dmitrii Antonovitsch

Ph.D., Associate Professor

Klimko Yurii Evgenovitsch

Ph. D., Senior Lecturer

Batjuk Vsevolod Porfirievitsch

Senior Researcher

Petrenko Natalia Mikhailivna

Student

National Technical University of Ukraine
“Kiev Polytechnical Institute” Kiev, Ukraine

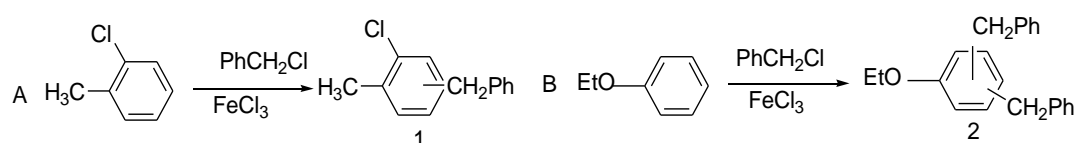
Introduction. Liquid dielectrics are used in electrical insulating technology as impregnating and potting compounds in the production of electronic and radio equipment and, first of all, for pulse capacitors, which are used in radar and generators of powerful current pulses. Previously, the most common liquid dielectrics were vegetable castor, linseed and hemp oils. Due to the limited sources of such oils, synthetic fluids based on, for example, diarylmethanes [1, 2] began to be used, the efficiency of which can be increased by introducing various substituents into their structure or by adding stabilizers to the composition of the liquid dielectric.

Aim. The aim of the work is to create a liquid dielectric based on synthesized functionally substituted diarylmethanes and stabilizers, a mixture of which will increase the breakdown voltage, flash point, reduce flammability and lower the freezing point.

Materials and methods. GLC analysis was carried out on a Tsvet-4 instrument (10% Arieson N on Chromosorb W, helium carrier gas). The refractive index was determined on an IRF-22 refractometer, the dielectric loss tangent and permittivity were determined using a R-525 high-voltage bridge, and the

dielectric strength was determined on a DIM-80 instrument. The initial reagents for the synthesis of diarylmethanes: o-chlorotoluene, phenetol, benzyl chloride were used in chemically pure grades. Commercial polyphenylmethylsiloxane PFMS-4, stabilizer p-benzoylbenzamide was synthesized as described earlier [3].

Results and discussion.Diarylmethanes: o-chlorotolylphenylmethane (1) and dibenzylphenetol (2), necessary for the creation of a liquid dielectric, were obtained by the reaction of benzyl chloride with o-chlorotoluene and phenetol, respectively, according to known methods [2, 4]:

The synthesized diarylmethanes (1-2) were purified by vacuum distillation and heated γ -Al₂O₃ to a temperature of 450°C for 3-4 h and cooled to a temperature of 100°C for 6 h. To obtain a liquid dielectric, diarylmethanes, PFMS-4, and a stabilizer were mixed in various proportions, and the mixture was subjected to the same purification and its electrophysical properties were determined. The test results are shown in table 1.

Table 1

**Electrophysical properties of a liquid dielectric
with different ratios of its components**

№	Dielectric composition, %				Electrophysical properties			
	Dibenzyl phenetol	o-Chloro tolylphenyl methane	PFMS-4	Stab.	ϵ 20	tg 20°C, %	Thermal stability 90°C 48h,	Penetration voltage, kv / 2.5mm
1	25	55	15	5	3,0	1,5	1,9	79
2	40	50	8	2	3,3	1,3	1,4	82
3	20	60	15	5	2,9	1,8	2,5	73
4	50	40	18	2	3,4	1,1	1,2	85
5	30	55	10	5	3,2	1,6	2,1	79
6	35	58	5	2	3,4	2,7	4,5	68
7	30	45	20	5	2,9	1,3	1,6	80
8	35	51	12	2	3,1	1,4	1,5	79
9	30	32	15	3	3,0	2,7	7,5	68
10	34	57	8	1	3,0	4,3	11,3	63
11	30	47	15	8	2,8	1,1	1,3	83
12	35	52	8	5	2,9	1,2	1,5	82
13	30	65	-	5	3,6	1,3	1,9	77
14	45	50	-	5	3,5	1,3	1,5	79
15	80	-	15	5	3,8	2,1	2,7	65
16	-	80	15	5	3,2	12,0	1,6	73
17	30	55	15	-	3,1	7,5	14,8	69

As can be seen from Table 1, the introduction of PFMS-4 into the composition of a liquid dielectric increases the breakdown voltage, reduces the freezing point, the presence of dibenzylphenetol (2) in the composition of the dielectric determines thermal stability, and o-chlorotolylphenyl methane (1) leads to a decrease in flammability. The action of these components improves the dielectric properties of the liquid dielectric in their joint presence. The absence of a stabilizer in the system negatively affects the performance of the dielectric, which emphasizes the need for its presence in the dielectric composition.

Based on the data in Table 1, the optimal composition of the new liquid dielectric was proposed with the following ratio of components, wt.%: 1) dibenzylphenetol-30-35; 2) o-tolylphenylmethane -50-55; 3) polyphenylmethylsiloxane PFMS-4-8-15; 4) stabilizer -2-5. The physical and chemical properties of the liquid dielectric of the proposed composition are given below: color on the Hazen scale - 20-30, n_{20D} 1.5890, d_4^{20} 1.022; freezing point 53°C; flash point 207°C, dielectric constant 3.1; thermal stability at 90°C after 48 hours -1.8%; dielectric loss tangent at 20°C -0.3; breakdown voltage -78-82 kv / 2.5 mm; boiling point -480°C, voltage at the appearance of a corona at 25°C -4700 V; voltage during corona extinction at 25°C-3800v.

REFERENCES

1. Берже И. Неполярный пропиточный состав Южелек С-101.Симп.Боллер-проделек, Франция, 16.11.1983.
2. SU Pat.1498746.Способ получения моно-и дибензилтолуолов. Варшавер Е. В., Ускач Я. Л., Сидоров В. Г. и др. Оpubл.07.08.89. Бюл.№29.
3. Писаненко Д. А., Смирнов-Замков Ю. И., Авилов В. О. и др.Синтез и пестицидные свойства замещенных дифенилметанов.(1991). Вестник КПИ. Хим.машиностроение и технология, вып.28, с.20-24.
4. Zhang, Wandi et al.Organic and Biomolecular Chemistry (2014), 2(45), 9109-9112.

TECHNICAL SCIENCES

EVALUATING THE EFFECTS OF EEG TECHNOLOGY ON BRAIN WAVES

Afandiyeva Aytakin Telman

associate professor

Shukurova Aynur Hikmat

master

Baku State University

Introductions. The human population suffers from a wide range of physical and mental illnesses that have varied causes. Disorders can include everything from stress-related diseases like hypertension to mental problems brought on by child maltreatment or drug addiction. Physiological diseases that originate from trauma, surgery, or other causes may be inherited. Numerous regions of the body are affected by various illnesses, which require various treatments. The general recommendations for the treatment of many non-communicable diseases and some mental disorders include diet, exercise, and pharmacological therapy [1].

Aim. There are, however, additional therapy choices available. Biofeedback is one such therapeutic approach. A sensory technology used in psychotherapy is biofeedback. An individual can learn to regulate a variety of physical functions that he is not conscious of using this technique.

Materials and methods. People use monitoring devices, such as computers, to monitor one or more physiological conditions in their bodies. One can learn to control these physiological processes by reading the state or states from the monitor. A person can learn to manage their stress levels, reestablish normal blood flow and headaches, and manage many other problems using biofeedback [2, 3]. Neurofeedback, a form of biofeedback, reads a person's brain waves using electroencephalography (EEG) or magnetoencephalography (MEG). An individual

can find out how to regulate the quantity of each type of brain wave they create using the results from an EEG or MEG instrument as an indicator. Neurofeedback is used as a treatment for many mental, neurological, and other physiological disorders: depression, anxiety, intellectual disability, and stroke [1, 4].

In addition to being used for biofeedback, EEG is also often used to detect and diagnose neurological disorders. Historically, EEG has been used in a patient with a brain-related disorder. EEG technology can be used to detect and diagnose disorders such as epilepsy, brain tumors, head injuries, stroke, dementia, and brain death.

Figure 1, Emotiv Epoc EEG headset.

Emotiv's Epoc, a commercially available 14-channel EEG headset shown in Fig.1. Epoc is designed for a variety of BCI (Brain-computer interfaces) applications, including tracking subjects' attention or their emotional state throughout the day, market research, and giving companies a better idea of what customers' impressions of products are during demonstrations.

The Epoc was also created to help in the study of brain activity [5]. Raw EEG data can be gathered using Emotiv's research library from the headset. The Epoc used in this study samples the data at 2048 Hz and downscales the data to 128 samples per second with the 14-bit resolution before sending it to a computer for use. The Epoc has a bandwidth of 0.2 to 43 Hz and noise filters at 50 and 60 Hz. The 14 channels are designed to collect data using Dr. Jasper's 10-20 electrode placement system [6].

The electrodes are placed around the subject's head and two additional reference electrodes are placed behind the subject's ears at the following locations: AF3, F7, F3, FC5, T7, P7, O1, O2, P8, T8, FC6, F4, F8, and AF4 (see Fig.2).

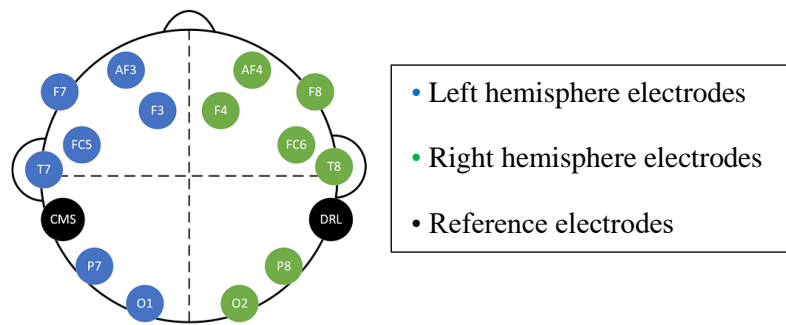

Figure 2, Epoc’s 10-20 electrode locations on the scalp.

Results and discussion. There are advantages and disadvantages to EEG technology. It takes only a short amount of time, around 30 minutes, plus setup time, to conduct an EEG on a person. Traditionally, the EEG apparatus does not send signals into the patient's skull during this entirely noninvasive technique. The signal quality will be less than it would be if the EEG electrodes were positioned directly on the subject's brain, though, because they are on the patient's skin. The skull and tissues surrounding and protecting the brain greatly attenuate the brain’s signals that reach the EEG electrodes. EEGs primarily concentrate on frequencies between 0 and 40 Hz due to this attenuation. The skull almost totally attenuates higher frequencies. However, the signals that do reach the EEG equipment are recognizable and can be categorized.

There is a very small electrical potential created when a neuron in the brain fires. An EEG can be used to detect and record electrical potential created when several neurons fire at once. These frequencies fall within common frequency ranges and appear as distinct patterns on an EEG, allowing analysts to ascertain the mental states of a patient [8]. The five main types of EEG-detectable frequencies are delta, theta, alpha, beta, and gamma waves. A sample of each is shown in Fig.3. Delta waves are found at the lower end of the frequency spectrum, between 0.5 and 4 Hz. Delta waves are normally seen on EEGs when a person is in a deep sleep when the brain has little activity. This range of frequencies is also produced by large muscles, therefore when a person is awake, these frequencies are frequently still visible on EEG recordings, however, they are normally produced by a person's muscles, not the brain.

Theta waves are found above delta waves, between 4 and 7.5 Hz. In healthy people, theta wave activity rises as they get sleepy and unconscious. Theta waves will also occur when a person is performing automatic tasks and is not concentrating on what they are doing. Shaving and showering without attention, driving down the road, and not remembering the last few kilometers would be an indication that the brain is in a theta wave state. Large amounts of theta wave activity are not normal in alert individuals and are an indicator of disease including certain types of dementia [7, 8]. Alpha waves extend beyond the theta wave range. Typically, alpha waves come between 8 and 13 Hz. Alpha waves, however, can be found in certain people at frequencies close to 20 Hz. Additionally, those who meditate may have lower alpha wave frequencies [18]. Alpha waves are normally produced when a person is resting with their eyes closed and not paying attention to anything. The alpha wave activity will stop if the subject becomes worried, is startled, moves, or opens their eyes. Over the occipital area of the brain, alpha wave activity is dominant. However, when a person is deeply relaxed, alpha waves can also be found above the motor cortex where they are called mu waves [7, 8].

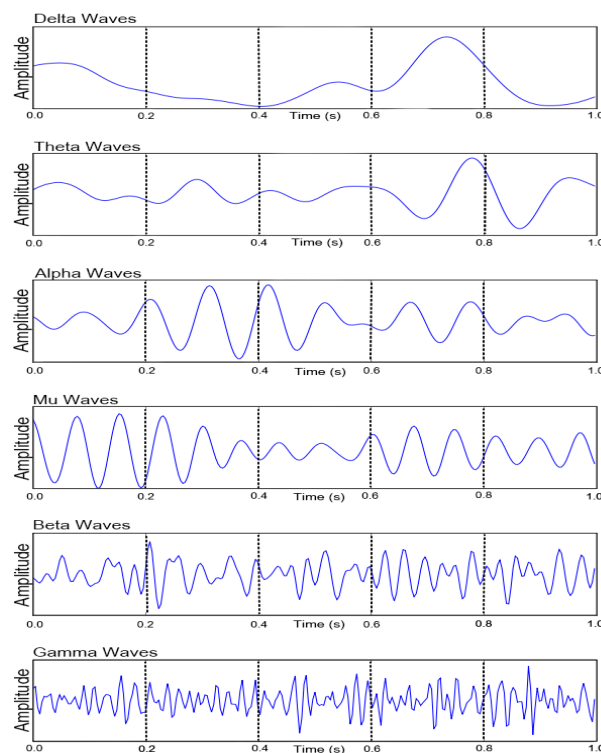

Figure 3. Graphs showing one second of data for the five main brain wave patterns recorded by EEG.

Conclusions.The frequencies produced by the brain rise when a person is intellectually aware, physically calm, speaking or thinking, and solving problems. The brain exhibits beta waves during this mentally active state. Beta waves range from 14 to 30 Hz. However, if the person starts to panic, they will go up into higher frequencies. The frontal and central areas of the brain are predominately covered in beta waves. The brain produces gamma waves, which are above beta waves. Gamma waves are generated by the brain when a person moves around and have frequencies at and above 30 Hz, low amplitudes [7].

REFERENCES

1. E. Goldstein, J. Topitzes, R. L. Brown and B. Barrett, "Mediational pathways of meditation and exercise on mental health and perceived stress: A randomized controlled trial" *Journal of Health Psychology*, pp. 1-15, 2020.
2. F. Andrasik, "Biofeedback in headache: An overview of approaches and evidence" *Cleveland Clinic Journal of Medicine*, vol. 77, no. 3, pp. 72-76, 2010.
3. G. Chiarioni, W. E. Whitehead, V. Pezza, A. Morelli and G. Bassotti, "Biofeedback is Superior to Laxatives for Normal Transit Constipation Due to Pelvic Floor Dyssynergia" *Gastroenterology*, vol. 130, no. 3, pp. 657-664, 2006.
4. M. A. Tansey, "EEG sensorimotor rhythm biofeedback training: Some effects on the neurologic precursors of learning disabilities," *International Journal of Psychophysiology*, vol. 1, no. 2, pp. 163-177, 1984.
5. "Emotiv". [Online]. Available: https://www.emotiv.com/product/emotiv-epoc-14-channel-mobile-eeg/?gclid=EA1aIQobChMI7ra51Jj04QIVUR6tBh01nQZcEAAYASAAEgKxM_D_BwE [Accessed 28.4.2019].
6. H. H. Jasper, "The Ten-Twenty Electrode System of the International Federation," *International Federation of Clinical Neurophysiology*, vol. 10, pp. 371-375, 1958.
7. S. Saeid and J. A. Chambers, "Brain Rhythms," in *EEG Signal Processing*, Hoboken, John Wiley & Sons, Ltd, 2007, pp. 10-11.

8. J. J. van der Zande, A. A. Gouw, I. van Steenoven, P. Scheltens, C. J. Stam, A. W. Lemstra ” EEG Characteristics of Dementia With Lewy Bodies, Alzheimer's Disease and Mixed Pathology” *Frontiers in Aging Neuroscience*, vol. 10, no. 190, pp. 1-10, 2018.

9. L. I. Aftanas and S. A. Golosheikin, "Changes in Cortical Activity in Altered States of Consciousness: The Study of Meditation by High-Resolution EEG," *Human Physiology*, vol. 29, no. 2, pp. 143-151, 2003.

CONSTRUCTION OF GAS CONDENSATE WELLS AND MEASURES TO ENSURE THE REQUIRED OPERATING MODES OF WELLS

Deryaev Annaguly Rejepovich

Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher,
Scientific Research Institute
of Natural Gas of the State Concern Turkmengas”,
Ashgabat, Turkmenistan

Introductions.

In order to obtain additional data for drawing up a development project, continuous core sampling is carried out during the drilling of individual production wells in the intervals of occurrence of productive layers. The number of such wells is determined by the technological scheme and should be at least 10% of the project fund. Core sampling work must necessarily be provided for in the design and estimate documentation for the construction of wells. The selection of production (producing) wells in which core should be selected during drilling is made by the organization-author of the technological scheme (project) together with the geological service of oil and gas producing enterprises.

The designs of production (producing) wells should provide:

- a) the possibility of implementing the projected methods and modes of well operation, the creation of maximum depression and repression on the reservoir predicted for all stages of development;
- b) the possibility of simultaneous-separate oil production from several operational facilities in one well (in the case when it is provided for by project documents);
- c) regulatory conditions for the production of repair and research work in wells;
- d) the use of technological equipment of casing columns, which allows for high-quality cementing;
- e) compliance with the requirements of environmental protection.

Aim. The design of the casing string should allow the installation of shut-off valves, packers and other devices.

The use of open-face well designs should be specifically justified in the design document for development and in well construction projects.

The designs of wells intended for operation by the gas lift method must meet the requirements for the designs of gas wells.

The design of injection wells for the injection of hot water, steam and gas must be justified in the design document for the development and in the projects for the construction of wells.

Materials and methods. The established technological regime of wells should be understood as a set of the main parameters of its operation, ensuring the receipt of oil, liquid and gas samples provided for by the technological design document for this period and compliance with the operating reliability condition. The technological mode of wells provides regulation of the development process and is characterized by the following main parameters:

- a) formation, bottom-hole and wellhead pressures;
- b) flow rate of liquid, water cut and gas factor;
- c) the standard sizes of the installed operational equipment and its operating modes (elevator design, suspension depth and pump diameter, performance, number of swings, stroke length, developed pressure, etc.).

The technological modes of operation of wells are compiled by oil production workshops, based on the approved standards for the selection of oil, liquid and gas, and are approved by the chief geologists and chief engineer of the oil and gas producing enterprise. Simultaneously with the technological regimes, a plan of geological and technical measures to ensure the standards of selection from the operational facility is drawn up and approved. Technological modes of wells are installed monthly or once a quarter, depending on the stage of development [1].

The responsibility for compliance with the established regimes is borne by the master and the head of the oil production workshop (field).

Control over the implementation of the established technological modes of

operation of wells is carried out by the geological and production and technical services of oil and gas producing enterprises. In the order of supervision, control is carried out by higher-level organizations and bodies of State technical supervision.

To monitor the operation of wells, control and measuring equipment and devices for taking wellhead samples of extracted products are installed. The binding of wells should ensure the conduct of a complex of studies: individual measurement of the flow rate of liquid and gas, waterlogging, (echometry, dynamometry, descent of deep instruments, etc.). The commissioning of new, unequipped for individual measurement of the flow rate and exploration of wells is not allowed.

Materials on the operating modes of wells are subject to analysis and generalization:

a) the oil production workshop (oilfield) conducts an operational analysis of the implementation of the established regimes, outlines a plan of measures to maintain them, approved by the chief engineer and chief geologist of the oil and gas producing enterprise;

b) the oil and gas production department summarizes the results of the analysis of modes for development facilities, areas, methods of operation, etc. and reflects them in the annual reports.

In the multi-layer gas fields of Western Turkmenistan, standard well designs correspond to the geological and technical conditions for the construction and operation of wells of various depths in accordance with the parameters of the deposits being developed [2]:

Well suspension data for the NK-8 horizon of the Altyguyi field:

1. The diameter of the production column $d = 140\text{mm}$.
2. Tubing diameter $d = 73\text{ mm}$.
3. The depth of the descent of the tubing = 3602 m.
4. The diameter of the lifting column of the tubing = 3616 – 3625 m.
5. The type of fountain fittings is "Cameron".

Well suspension data for the NK-7d horizon of the Altyguyi field:

1. The diameter of the production column $d = 146\text{-}168\text{mm}$. (combined)

2. Tubing diameter $d = 73$ mm.
3. The depth of the descent of the tubing = 3488m.
4. The diameter of the lifting column of the tubing = 3512 – 3522 m.
5. The type of fountain fittings is "WOM".

Well suspension data for the NK-9 horizon of the Altyguyi field:

1. The diameter of the production column $d = 140$ mm.
2. Tubing diameter $d = 73$ mm.
3. The depth of the tubing descent = 4060 m.
4. Diameter of the lifting column of tubing = 3950 – 3958 m
5. Type of fountain fittings - "Vetca Grey".

As follows from the above well designs, the lifting columns are lowered to the level of filters, which provides the best conditions for the removal of liquid entering the bottom of the well.

The diameter of the lifting pipes (73 mm) should be considered optimal, providing sufficiently high flow rates in the pipes and at the same time limiting hydraulic losses when moving in the gas-liquid flow pipes with high speeds, which ultimately ensures maximum wellhead (buffer) pressure and, accordingly, maximum use of reservoir energy for transport and gas preparation.

At the current stage of the development of the Altyguyi deposit, due to the drop in reservoir pressure in the deposits, a significant number of wells are operated in modes with fluid accumulation in the boreholes, which is established on the basis of calculations made in accordance with the temporary instructions. The simplified method used in this manual for calculating fluid accumulations at the bottom of wells based on the difference between the annular and buffer pressure of the well (not taking into account the magnitude of hydraulic losses) is used to estimate fluid accumulations of various wells in gas fields [3].

Results and discussion. The established measures to ensure the normal operation of gas condensate wells during operation are as follows:

- carrying out technical and technological operations for the removal of incoming lower and lateral reservoir waters using the use of special liquids.

- carrying out measures to restore permeability in the face zone of productive formations.

- measures to protect wellhead and downhole equipment from hydrates.

This gives grounds to recommend the use of surfactants for the removal of fluid from wells in order to reduce back pressure on the formation and a corresponding increase in pressure on the well buffer [4].

Taking into account the significant flow rate of condensate wells and the appearance of a large amount of water in wells in some cases, a water-condensate mixture is subject to the foaming process, for which it is preferable to use compositions of various surfactants and, in particular, a mixture of ionogenic and non-ionic surfactants.

The feed of surfactants into the well is considered in two ways: injection into the inter-tube space in liquid form, and is also carried out by feeding the core of surfactant lubricators to the bottom of the well. At the initial stage of the application of surfactants for the removal of liquid from the faces, a method of one-time injections of calculated volumes of surfactant solutions into the annulus of wells with a further transition to the introduction of solid surfactants into the well, with an extended period of exposure to borehole fluids.

The supply of liquid surfactant into the inter-tube space is carried out using cementing units.

In the situation of a decrease in reservoir productivity as a result of a decrease in permeability at the bottom of the well according to the chosen technology that determines the property of the solution, the use of acid treatment at the well is considered [5].

If necessary, in order to combat hydrate formation on the boreholes, the supply of methanol using cementing aggregates through the inhibitor valves into the inter-tube space of the well is considered.

With the equipment of all wells, in order to combat the formation of hydrate on the fountain fittings and the plume, an antihydrate is being developed for the addition of methanol to the extracted gas.

Conclusions. In the process of industrial development of oil fields, the collection and use of gas, condensate and related valuable components extracted together with oil, and water in the volumes provided for in the approved technological project document must be ensured. A project for the development of an oil field for industrial development can be accepted for approval only if it solves the issues of collecting and rational use of petroleum gas.

At the gas condensate fields (deposits) being developed in Turkmenistan, a mandatory complex of studies and systematic measurements for development control is carried out, corresponding to the principal complex of hydrodynamic and field-geophysical studies and measurements approved by the concerns, meeting the requirements of the approved project document for development.

This complex should include studies on the timely identification of wells - sources of underground leaks and interplastic flows.

REFERENCES:

1. Каменецкий С. Г. Определение фильтрационных параметров методом восстановления давления в случае, если пласт разбит на отдельные пропластки. / НТС по добыче нефти. ВНИИ. Вып.14. – М.: Гостоптехиздат,

2. Иванишин В. С. Особенности разработки многопластовых нефтяных залежей с низкопроницаемыми коллекторами. – М.: Недра, 1981.

3. Инструкция по комплексному исследованию газовых и газоконденсатных пластов и скважин. Зотов Г. А., Алиев Э. С., – М: Недра, 1980г.

4. Добыча, подготовка и транспорт природного газа и конденсата. Справ. руководство: в 2 т. / Под ред. Ю. П. Коротаяева, Р. Д. Маргудова. – М.: Недра, 1984. – Т. 1.

5. Добыча, подготовка и транспорт природного газа и конденсата. Справ. руководство: в 2 т. – М.: Недра, 1987. Т. II.

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ СУПІВ-ПЮРЕ

Березова Ганна Олександрівна,

асистент

Ефименко Ольга Ігорівна,

студент

Національний університет харчових технологій,
м. Київ, Україна

Вступ. / Introductions. Супи є надзвичайно популярними у харчуванні. Тому поліпшення їх харчової цінності і надання їм властивостей функціональних продуктів, які повинні мати вид традиційної їжі і бути призначеними для харчування в складі звичайного раціону основних груп населення на сьогодні є дуже важливим у підтриманні стану здоров'я та зниженню ризику захворювань.

Перші страви збуджують апетит, підвищують секрецію залоз органів травлення. Секрецію травних залоз збуджують екстрактивні речовини рідкої основи перших страв (бульйонів, відварів), органічні кислоти (томатів, квашеної капусти, квасів, солоних огірків, сметани та-ін.), смакові ароматичні речовини (цибулі, моркви, білого коріння), прянощі та приправи.

Мета роботи. / Aim. Перші страви є важливим джерелом мінеральних і біологічно активних речовин (вітамінів, мікроелементів). Вони містять велику кількість рідини і покривають потребу організму у воді на 15-25%.

Удосконалення технологічного процесу виробництва супів здійснюється збагаченням рецептурного складу тими біологічно активними компонентами, яких не вистачає в раціоні харчування населення.

В міжнародній кулінарній практиці, найбільш популярними є супи-пюре, супи-креми, велюте, біски.

Супи-пюре готують із різних видів овочів, бобових, дичини. Смак і консистенцію супу-пюре можна поліпшити, додавши в кінці приготування вершки чи йогурт. Вершки інколи замінюють сметаною. В йогурт додають

подрібнений кріп, базилік, м'яту для поліпшення смаку і аромату. Часто також додають в суп петрушку і тертий сир.

Матеріали та методи./Materials and methods. Було розглянуто страву «Суп-пюре з грибами та вершками», в якості додаткових компонентів – імбир (коріння), лемонграс (стебло) та фенхель (коріння). Цілющі властивості цих рослин відомі людству протягом тисячоліть, але зараз вони широко використовуються в кулінарії. Імбир та лемонграс (лимонна трава) – невід'ємні інгредієнти азійської кухні. Корінь імбиру багатий незамінними амінокислотами, містить клітковину, крохмаль, вітаміни С, А, групи В, натрій, магній, цинк, калій, фосфор, залізо. За рахунок ефірних масел має пекучий гостро-солодкий смак, терпкуватий присмак та насичений аромат. Лимонну траву (лемонграс) в кулінарії використовують для ароматизації супів та густих соусів, маринадів, китайської лапши в якості спеції з цитрусовим запахом. Зелені частини стебла лемонграсу мають унікальний склад: до 80% припадає на ефірні речовини, також до складу входять вітаміни групи В і аскорбінова кислота, мікроелементи (залізо, цинк, кальцій, фосфор, молі натрію і калію, селен, нікотинова і жирні кислоти. Стебла додають до основної страви, попередньо перетираючи та розм'якшуючи їх.

Фенхель особливо популярний в Греції та Італії – додають в салати та супи, готують гарніри для птиці, м'яса. Кожна цибулина фенхелю забезпечує 28% добової потреби на клітковину; 27% добової потреби калію, майже половину добової норми вітаміну С.

Таблиця 1

Харчова цінність додаткових компонентів, на 100 г

Найменування	Імбир	Лемонграс	Фенхель
Білки, г	1,8	1,82	1,24
Жири, г	0,8	0,49	0,2
Вуглеводи, г	15,8	25,31	4,2
Енергетична цінність, кКал	80	99	31

Результати та обговорення./Results and discussion. Для проведення аналізу органолептичних показників супу з додаванням нових рослинних компонентів було обрано такий відсотковий склад додаткових речовин: 5%,10%, 15%, 20% та 30% .

В результаті проведених дослідів було визначено, що при додаванні 5% імбиру / лемонграсу / фенхелю, не покращились органолептичні показники страви та майже не змінився склад білків, жирів та вуглеводів.

При додаванні 10% та 15% овочів змінилася харчова цінність супу-пюре, покращились органолептичні показники.

При додаванні 20% та 30% овочів покращилася харчова цінність страви, але значно погіршилися органолептичні показники: суп-пюре занадто наситився імбиром / лемонграсом / фенхелем та придбав занадто різкий смак.

Тому, для покращення харчової та біологічної цінності в традиційну рецептуру супу-пюре було вирішено додати частину:

- корінь імбирия у кількості 10 - 15 % до маси основної сировини;
- стебло лемонграса у кількості 10 - 15 % до маси основної сировини;
- корінь фенхеля у кількості 10 - 15 % до маси основної сировини.

Розрахувавши харчову та біологічну цінність контрольного зразку та досліджуваних виробів, виявили наступні показники, (рис.1).

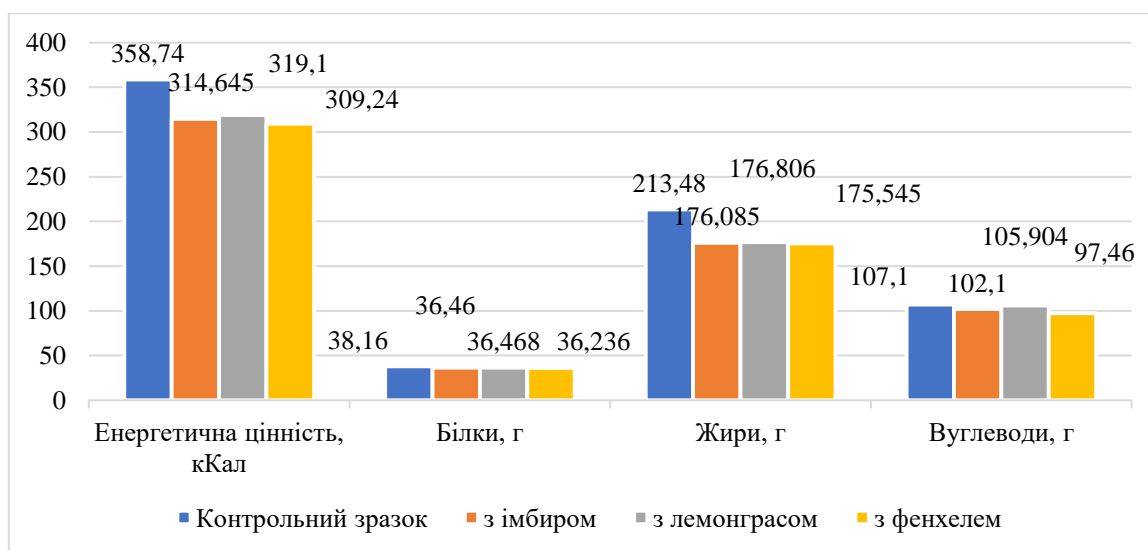

Рис.1 Порівняльна характеристика харчової цінності модельних зразків страви «Суп-пюре з грибами та вершками».

Визначено, введення додаткової рослинної сировини у вигляді кореня імбиру, стебла лемонграса, кореня фенхеля до складу досліджуваного супа-пюре позитивно впливає на харчову та біологічну цінність страви за рахунок зменшення калорійності, складу білків, жирів та вуглеводів, покращення складу нутрієнтів. Також були покращені органолептичні показники, страва набула неповторного смаку та аромату, стабільної кремоподібної консистенції.

Висновки. /Conclusions. Страва «Суп-пюре з грибами та вершками» з додаванням імбиру, лемонграса та фенхеля має меншу кількість вуглеводів, жирів та знижену енергетичну цінність, підвищений склад нутрієнтів. Використання кореня імбиру, стебла лемонграса, кореня фенхеля в технології приготування супа-пюре призводить до підвищення харчової та біологічної цінності готової продукції, що дозволяє розширити асортимент супів-пюре, розширити коло потенційних споживачів та збільшити обсяги виробництва в закладах ресторанного господарства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравчук Н. М. Інноваційні ресторанны технології. [Електронний ресурс]: конспект лекцій для студ. спеціальності 8.05170113 «Технології в ресторанному господарстві» денної форми навчання / Н. М. Кравчук, І.Л.Корецька – К.: НУХТ, 2014. – 114 с.
2. Переваги використання імбиру [Електронний ресурс] / 1 – Режим доступу до ресурсу: <https://moyezdorovya.com.ua/7-perevag-imbiru-pro-yaki-vi-ne-znali/>
3. Переваги використання лемонграсу [Електронний ресурс] / 1 Режим доступу до ресурсу: <https://uk.drink-drink.ru/pochemu-ispol-zovanie-efirnogo-masla-lemongrassa-polezno-dlya-vas/>
4. Переваги використання фенхелю [Електронний ресурс] / 1 – Режим доступу до ресурсу: <https://liktravy.ua/useful/encyclopedia-of-herbs/fenhelju-plody>

УДК 343.983

**ПРЕДМЕТ ТА ЗАВДАННЯ СУДОВОЇ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ ТА ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

Гусейнов Руслан Нізамі огли

старший судовий експерт

Шебалков Ігор Леонідович

Панчук Юлія Валеріївна

старші наукові співробітники

Прівалова Олена Юліанівна

судовий експерт

лабораторія інженерно-технічних та військових досліджень

Національний науковий центр «Інститут судових експертиз

ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,

м. Харків, Україна

Анотація: Розвиток теорії і методології судової експертизи як галузі наукового знання дозволив розробити базові поняття предмета та завдання судової експертизи як підстав диференціації експертиз по галузях спеціальних знань. При розгляді предмета судової експертизи варто співвідносити це поняття з галуззю наукового знання і практичною діяльністю. Питання предмета судової експертизи нерозривно пов'язано із завданнями судових експертиз.

Ключові слова: експерт, законодавство, судова експертиза, судочинство, спеціаліст,

Експертне завдання визначається можливостями дослідження об'єкта та його предметом. Вони поділяються на три основні групи: ідентифікаційні, діагностичні і класифікаційні. Ідентифікаційні завдання спрямовані на встановлення індивідуально-конкретної тотожності. До таких завдань відносяться встановлення людини, тварин, предметів за їх відображеннями. Діагностичні завдання спрямовані на встановлення природи об'єкта, його

цільового призначення, галузі застосування, якостей і стану об'єкта, умов його виникнення, функціонування, зміни, механізму взаємодії об'єктів, причини певних наслідків, результатів тощо. Класифікаційні завдання мають мету встановлення характеристик (якостей) невідомого або відомого об'єкта з метою відношення його до загальноприйнятого класу. Ці завдання можуть виникати і під час діагностичних і ідентифікаційних досліджень.

На практиці експерту в першу чергу необхідно з'ясувати завдання, визначити, які засоби необхідні для досягнення поставленої перед ним цілі, які слід використати об'єкти (якості) і технічні засоби для вирішення предмета експертного дослідження [1].

У науковому аспекті предмет судової експертизи – це група об'єктивних закономірностей, досліджуваних у даній галузі наукового знання. У цьому випадку варто говорити про предмет галузі знань, що становить наукову основу експертизи того або іншого роду, виду, а не про процесуально-прикладне значення предмета експертизи.

У понятті предмета судової експертизи як практичної діяльності відображається єдність процесуального і гносеологічного аспектів. У процесуальному аспекті уявлення про предмет судової експертизи як одного з засобів доказування охоплює коло обставин, які встановлюються за допомогою спеціальних знань. Тобто це встановлювані за допомогою експертизи фактичні дані, які є елементами системи доказів у кримінальній справі. З іншого боку, предметом пізнання практичного експертного дослідження є властивості, сторони і відносини об'єкта експертизи, які визначаються в ході експертного дослідження.

Предмет судової експертизи як практичної діяльності у теорії судової експертизи розглядається на двох рівнях: як предмет роду (виду) експертизи і предмет конкретної експертизи.

Предмет роду (виду) судової експертизи являє собою сукупність всіх фактичних даних, які можуть бути встановлені при проведенні даної судової експертизи на певному етапі її розвитку. У міру вивчення наукового предмета

роду (виду) судової експертизи коло встановлюваних обставин розширюється. Родове визначення предмета судової експертизи визначає реалізацію в предметі окремих видів судової експертизи.

Необхідні для розслідуваної справи фактичні дані є метою експертного дослідження і формулюються в питаннях, які ставляться слідчим. Таким чином, предмет експертизи виявляється через сукупність питань (завдань), розв'язуваних у певному роді (виді) експертиз.

Точне визначення предмета роду (виду) судової експертизи дозволяє:

– найбільш повно вказати коло обставин, які можуть бути встановлені при призначенні і проведенні даного роду, виду експертизи;

– сформулювати перелік типових питань (завдань), що виносять на вирішення експерту. Про предмет роду (виду) експертизи можна судити за переліком питань, які наводять у довідниках або іншій методичній літературі, що можуть бути поставлені на вирішення відповідної експертизи;

– визначити природу спеціальних знань (компетенцію) експерта, який залучається до проведення даної експертизи. Це означає, що обізнана особа, атестована як судовий експерт з певної спеціальності (виду, роду експертиз), повноважна вирішувати всі питання (завдання), що входять у предмет цієї експертизи;

– включити експертизу в структуру окремих криміналістичних методик розслідування певних видів злочинів;

– виділити необхідні для вирішення питань об'єкти – матеріальні носії інформації, а також вихідні дані, що слугують для встановлення фактичних даних у справі;

– відмежувати певну експертизу від інших суміжних родів, видів судових експертиз;

– розробити методи і методики дослідження і пізнання властивостей об'єктів з метою встановлення потенційної інформації, що утримується в них, для вирішення кожного з типових завдань;

– організувати проведення судової експертизи в експертній установі;

– визначити подальший напрямок науково-дослідної роботи в окремій галузі судово-експертної діяльності [2].

Предмет конкретної експертизи – це фактичні дані, які необхідно встановити щодо конкретного розслідуваного злочину із застосуванням спеціальних знань у формі судової експертизи.

Предмет конкретної судової експертизи визначається питаннями, що виносять на вирішення експерта і які формулюються в постанові слідчого про призначення експертизи. Предмет конкретної судової експертизи визначає мету пізнавальної діяльності експерта по дослідженню представлених об'єктів. Факти, що цікавлять слідчого і відображені в питаннях постанови, не можуть виходити за рамки родового предмета експертизи. Предмет конкретної судової експертизи співвідноситься із предметом роду (виду) судової експертизи, як особливе і загальне, частина і ціле. Питання, що виносяться по конкретній експертизі, не можуть виходити за межі предмета роду експертизи.

Тому, в даному розділі необхідно навести основні завдання та орієнтований перелік вирішуваних питань, що стосуються предмету дослідження для судової пожежно технічної та інженерно-технічної експертизи з безпеки життєдіяльності, що викладені в відповідних рекомендаціях [3].

Пожежно-технічна експертиза

Основними завданнями пожежно-технічної експертизи є:

- визначення причин, умов та процесів виникнення пожежі;
- визначення часу та шляхів розповсюдження пожежі;
- визначення обставин, які сприяли виникненню та розповсюдженню пожежі;
- оцінка умов, засобів і способів гасіння пожежі;
- відповідність технічного стану об'єкта протипожежним нормам.

Предмет судової пожежно-технічної експертизи визначається питаннями наступного орієнтовного переліку:

- де був осередок пожежі (місце виникнення початкового горіння)?
- якими шляхами поширювався вогонь від осередку пожежі?

- яка причина виникнення пожежі?
- чи відповідав стан об'єкта вимогам Правил пожежної безпеки?
- який час тривала пожежа?
- чим пояснюється найбільш інтенсивне горіння в даному місці об'єкта?
- чи можливе загорання даної речовини (матеріалу) від даного джерела запалювання?
- чи можливе самозаймання даних речовин (матеріалів) за певних умов конкретного випадку?
- яка температура самоспалахування даної речовини (матеріалу)?
- яка максимальна температура горіння даних матеріалів?
- чи не є причиною виникнення пожежі аварійний стан електричної мережі (коротке замикання, перевантаження тощо)?
- що було первинним: пожежа чи вибух?
- з якої причини не спрацював автоматичний протипожежний пристрій?
- чи належним чином використовувалась протипожежна техніка під час гасіння даної пожежі?
- де розміщувались зони розвитку горіння, теплового впливу та задимлення з урахуванням наданих фактичних даних про речову обстановку місця пожежі?
- яке джерело запалювання зумовило займання наявного горючого середовища (матеріалу, речовини) у місці формування осередку пожежі?
- який механізм виникнення пожежі?
- які обставини події пожежі зумовили її наслідки?
- якими вибухо-, пожежонебезпечними властивостями характеризуються надані на дослідження матеріали (речовини)?

Експертиза з дослідження причин та наслідків порушень вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці

Основними завданнями експертизи з охорони праці та безпеки життєдіяльності є:

- установлення причин та наслідків нещасного випадку, аварії;

- установлення механізму нещасного випадку, аварії;
- установлення відповідності дій певних осіб вимогам нормативно-технічних документів, що регламентують безпечний хід виконання робіт, тощо;
- установлення причинно-наслідкового зв'язку між діями певних осіб та настанням нещасного випадку, аварії;
- визначення кола осіб, діяльність (або бездіяльність) яких пов'язана з нещасним випадком;
- установлення відповідності кваліфікації суб'єкта технологічного процесу характеру роботи, яка ним виконується;
- установлення з технічної точки зору причинно-наслідкових зв'язків між діями (бездіяльністю) осіб та настанням події нещасного випадку, аварії тощо;
- визначення відповідності фактичних умов праці на підприємстві нормативним вимогам охорони праці.

Предмет судової експертизи з охорони праці та безпеки життєдіяльності визначається питаннями наступного орієнтовного переліку:

- чи відповідає конструкція механізму (обладнання, устаткування) вимогам правил охорони праці та безпеки життєдіяльності?
- чи відповідає стан механізму (обладнання, устаткування) вимогам правил охорони праці та безпеки життєдіяльності?
- чи відповідає устаткування, що досліджується, вимогам правил електробезпеки?
- чи у справному стані перебувають запобіжні механізми блокування устаткування (обладнання) від виникнення нештатних умов його функціонування?
- чи у відповідності з вимогами нормативних актів з питань охорони праці було введення в експлуатацію нового (або відремонтованого) устаткування?
- чи були забезпечені працівники необхідними засобами індивідуального

та колективного захисту? Якщо так, то чи були ці засоби належним чином випробувані?

– яка причина нещасного випадку, аварії та які обставини її обумовили?

– невиконання яких вимог нормативних актів з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності перебуває у причинному зв'язку з настанням події?

– дії (бездіяльність) яких осіб з технічної точки зору перебувають у причинному зв'язку з настанням події нещасного випадку (аварії тощо)?

– чи відповідає організація робіт на даній виробничій ділянці вимогам охорони праці?

– чи відповідають організація та проведення інструктажу конкретних працівників нормативним вимогам?

– чи відповідає порядок виконання робіт нормативно-технічним вимогам?

– які заходи безпеки повинні бути вжиті в конкретній ситуації?

– які види навчання з охорони праці повинні проходити працівники, що виконують конкретну роботу?

– чи належить конкретна робота до категорії робіт з підвищеною небезпекою?

– чи належить об'єкт (підприємство, виробнича ділянка) до об'єктів з підвищеною небезпекою?

– чи є певна машина, механізм, устаткування машиною, механізмом, устаткуванням підвищеної небезпеки?

– на яку особу покладено забезпечення виконання тих чи інших правил охорони праці та безпеки життєдіяльності?

– чи відповідають умови застосування конкретних речовин та матеріалів вимогам промислової санітарії?

– який клас небезпеки речовин, що застосовуються на підприємстві?

– чи створює дане технологічне устаткування шум або вібрацію, що перевищують допустимі норми?

Отже, можливо зробити висновок про те, що предмет конкретної судової експертизи визначається питаннями, що виносять на вирішення експерта і які

формулюються в постанові слідчого про призначення експертизи. Предмет конкретної судової експертизи визначає мету пізнавальної діяльності експерта по дослідженню представлених об'єктів. Факти, що цікавлять слідчого і відображені в питаннях постанови, не можуть виходити за рамки родового предмета експертизи. Предмет конкретної судової експертизи співвідноситься із предметом роду (виду) судової експертизи, як особливе і загальне, частина і ціле. Питання, що виносяться по конкретній експертизі, не можуть виходити за межі предмета роду експертизи. Конкретний предмет експертизи в контексті кримінально-процесуального законодавства дозволяє визначити повноваження експерта при проведенні призначеної експертизи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій : навч. посіб. для студ. юрид. спец.вищ. навч. закл. /Н. І. Клименко. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – 528 с.
2. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза: курс общей теории. – М., 2006.
3. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 31.10.2022).

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ТА РОЗВИТКУ ДЖЕРЕЛ РОЗОСЕРЕДЖЕНОЇ ГЕНЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Кривда Вікторія Ігорівна

к. т. н., доцент

Суворов Владислав Олегович

аспірант

Національний університет «Одеська політехніка»

м. Одеса, Україна

Вступ. Джерела розосередженої генерації вже беззаперечно займають вагоме місце в генерації електричної енергії в різних країнах світу. Розвиток джерел розосередженої генерації вагомо впливає на економічні та на екологічні показники країни. Утворення конкурентоздатної економіки держави обумовлено станом її паливно-енергетичного комплексу, який на сьогоднішній день підлягає реформуванню.

В Україні розвиток відновлюваної енергетики є невідкладним процесом. Хоча Україна не має викопних первинних енергоресурсів і залежить від енергії з інших країн, вона має значний енергетичний потенціал за рахунок розвитку відновлюваних джерел енергії. Основними джерелами електроенергії в Україні є "традиційні" електростанції (атомні електростанції, великі гідроелектростанції)

Ціль роботи. Проаналізувати та узагальнити європейський досвід розвитку ринку електроенергетики щодо використання джерел розосередженої генерації та з'ясувати можливості та тенденції застосування альтернативних джерел енергії в Україні.

Матеріали та методи. Останні тенденції та досвід використання альтернативної енергетики в енергетичних цілях є важливими для України, де альтернативна енергетика все ще перебуває на ранній стадії розвитку та потрібні ефективні механізми державної підтримки, що ґрунтуються на

найкращій світовій практиці. Альтернативні джерела енергії швидко розвиваються в постіндустріальних країнах і займають все більшу частку в світовому енергетичному балансі. Звісно, ці тенденції триватимуть і охоплюватимуть дедалі більше країн світу.

Аналітики Міжнародної енергетичної асоціації (МЕА) дійшли висновку, що в найближчому майбутньому світове виробництво електроенергії з альтернативних (поновлюваних) джерел енергії перевищить виробництво електроенергії з природного газу. Зрештою такі країни, як ЄС, Латинська Америка, США та Японія, інтенсифікують перехід своїх енергетичних систем від традиційних до поновлюваних джерел.

Згідно з аналізом Європейської асоціації біомаси (АЕВІОМ), загальна частка відновлюваної енергії в Європі у 2020 році становила 20,7%, а довгострокові прогнози Європейської ради з відновлюваної енергії показують, що всю теплову енергію в Європейському Союзі вироблятимуть з альтернативних джерел у 2050 році. МЕА також показує доволі оптимістичний прогноз розвитку альтернативної енергетики в країнах, які не є членами Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Очікується, що до кінця 2022 року ці країни зможуть забезпечити близько 80% світового зростання в секторі відновлюваних джерел енергії. [1]

Головна перевага використання поновлюваних джерел енергії полягає в тому, що вони невичерпні та екологічно безпечні, сприяють поліпшенню екологічного стану і не призводять до зміни енергетичного балансу на планеті.

Недоліки альтернативних джерел енергії полягають у періодичності поставок і коливаннях енергетичного потенціалу. Сучасні технології, обладнання та раціональне використання альтернативних джерел енергії практично усунули перешкоди для їхнього широкого застосування, і енергетика на основі альтернативних джерел енергії у світі розвивається швидкими темпами.

Різні країни світу надають перевагу різним видам джерел розосередженої генерації, адаптуючи їх використання до місцевих умов. Найбільш динамічно

розвиваються та використовуються такі джерела альтернативної енергії: вітроенергетика, біоенергетика, сонячна енергетика та використання низькопотенційної енергії із застосуванням теплових насосів.

Сонячна енергія швидко розвивається (до 50% на рік), хоча її доступність обмежена погодними умовами, широтою місцевості тощо. У країнах ЄС широко використовується так зване "сонячне зобов'язання" щодо будівництва з використанням нових фотоелектричних технологій. Це сприяє суттєвій зміні житлового фонду і дає сильний сигнал користувачам і будівельній галузі готуватися до неминучого дефіциту викопного палива.

Оскільки альтернативні джерела енергії поки що не конкурентоспроможні порівняно з традиційними, їхній розвиток підтримується різними інструментами на національному рівні. У світі існують різні моделі державної підтримки, основними з яких є використання квот на використання відновлювальних джерел енергії (підхід Великої Британії) та субсидії і тарифна політика для нетрадиційних і відновлювальних енергетичних проєктів (підхід Німеччини). Державна підтримка, найімовірніше, буде тимчасовою, оскільки вартість альтернативної енергії падає, а ціна традиційної енергії зростає.

До факторів, що сприяють розвитку децентралізованих джерел енергії в Україні, належать:

- зростання цін на традиційні джерела енергії.
- підвищення вимог екологічних норм і стандартів.
- можливості використання механізмів Кіотського протоколу для фінансування проєктів із впровадження альтернативних джерел.
- збільшити можливість вступу до Європейського співтовариства.
- необхідність заміни виснажених основних фондів.

Серія доповідей МЕА "Market Report Series"; Renewables 2018 станом на кінець 2018 року показує стабільну динаміку збільшення енергетичних потужностей на основі альтернативних поновлюваних джерел енергії. Водночас, як видно з наведеної нижче діаграми (рис. 1), спостерігається тенденція до виведення з експлуатації вугільних електростанцій (скорочення

потужності майже на 30 млн кВт) та скорочення потужності електростанцій, що працюють на природному газі, майже на 20 млн кВт.[2]

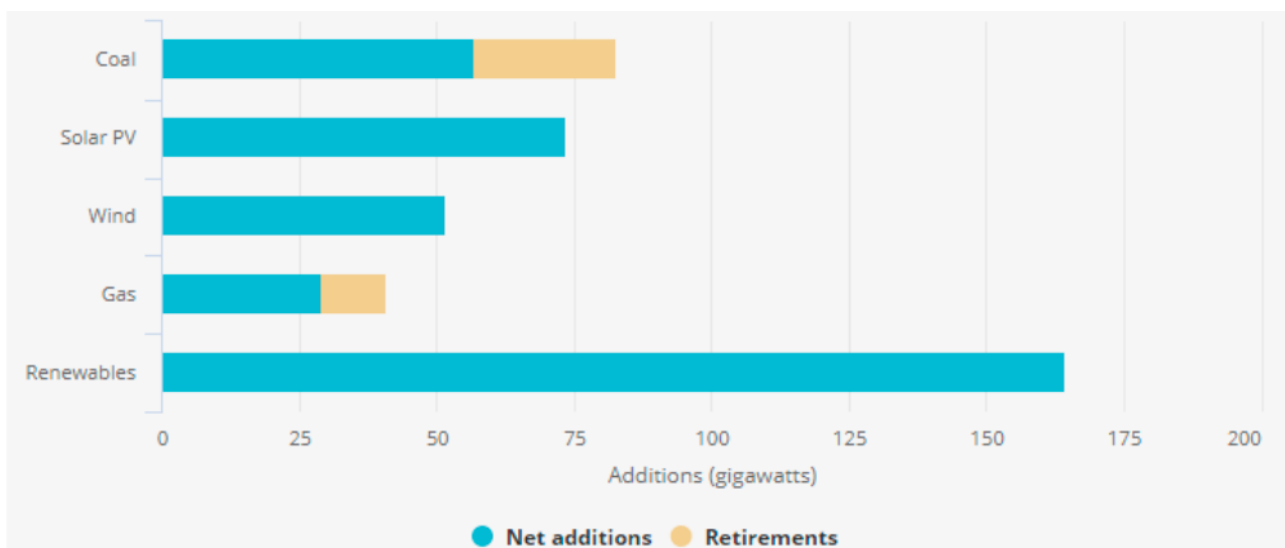

Рис. 1. Встановлена потужність за видами палива

Результати та обговорення. У звіті ДП «НЕК «Укренерго» визначає цільовий сценарій, реалізація якого дозволить забезпечити баланс надійності генеруючих потужностей у найближче десятиліття при мінімізації зростання цін на електроенергію. У звіті також аналізується вплив відновлюваної енергетики та впровадження відновлюваної енергетики на економічний розвиток, формування структур виробництва електроенергії та коливання цін на електроенергію.

Нова інтерактивна веб-карта (рис. 2) показує всі підстанції Укренерго та «зелений калькулятор» для визначення вартості приєднання, що дозволяє користувачам отримати інформацію про наявність технічної потужності та поради щодо об'єктів приєднання. Ви можете заповнити відповідну електронну форму та подати онлайн-заявку на виконання ряду заходів з приєднання та підключення електроустановок.

Термін оприлюднення технічних умов приєднання скорочено до 15 днів. Після запровадження «єдиного вікна» кількість заявок на доступ до об'єктів ВДЕ зросла в 1,5 рази. [3]

Рис 2. Інтерактивна мапа Укренерго

ДП "НЕК "Укренерго" презентувало розроблене техніко-економічне обґрунтування будівництва інфраструктури збору та подачі сонячної енергії потужністю до 1200 МВт (еквівалент Придніпровської електростанції) у Чорнобильській зоні відчуження.

Проект передбачає будівництво підстанції 330/110 кВ, 11 підстанцій 110/10 кВ і близько 54 км ліній електропередачі 110 кВ. Це буде перший в Україні проєкт, що передбачає встановлення систем зберігання енергії для мінімізації впливу нестабільного виробництва відновлюваної енергії на роботу ІТП в Україні. [3]

Використання систем накопичення енергії дасть змогу знизити витрати на підтримання балансу електромережі в пікові періоди, забезпечити безперервність і гнучкість електропостачання, більш раціонально використовувати національні та регіональні електромережі, знизити ризик перевантаження електромережі і значно підвищити рівень безпеки системи розподілу електроенергії як у поточному режимі, так і в аварійних і надзвичайних ситуаціях, Можна підвищити рівень безпеки розподільчої системи.

Висновки. Проаналізовано сучасний стан та можливість розвитку джерел розосередженої генерації об'єднаної енергетичної системи України та встановлено, що країна має значний дефіцит енергоносіїв, рівень використання альтернативних джерел енергії в енергетичному балансі країни значно низький. Проведено аналіз використання відновлювальних джерел енергії в різних країнах світу та перспективи швидкого і інтенсивного розвитку джерел розосередженої генерації в Україні. Однак, результатом інтенсивного розвитку альтернативних джерел може стати неконтрольоване зростання обсягу генерації «зеленої» електроенергії, що, у свою чергу, призведе до надмірного фінансового тиску на державні бюджети та кінцевих споживачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. AEBIOM position on “A sustainable bioenergy policy for the period after 2020” <http://www.aebiom.org/wp-content/uploads/2016/05/AEBIOM-position-on-asustainable-bioenergy>.
2. Renewables 2018 Market Report Series: Renewables 2018: <https://www.iea.org/topics/renewables>.
3. План розвитку системи передачі на 2020-2029 роки. // НЕК "Укренерго". – 2019. – С. 28–51.

ДІАГНОСТИКА ГІДРОПРИВОДІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖНОГО УСТАТКУВАННЯ

Пімонов Ігор Георгійович
Шевченко Валерій Олександрович

к.т.н., доцент

Єфименко Андрій Олександрович

Жук Денис Ігорович

аспіранти

Харківський національний автомобільно - дорожній університет
м. Харків, Україна

Вступ. / Introductions. Виробництво енергії і її економія в сучасній техніці. Загальні напрями економії енергії. Розвиток напрямку економії енергії в ЗТМ спільно із захистом навколишнього середовища у всьому світі відстає від темпів прогресу у ряді інших галузей виробництва машин, наприклад в автобудуванні, локомотивобудуванні, суднобудуванні, авіації.

У зв'язку з цим доцільно розглянути спочатку окремі досягнення в споріднених областях науки і техніки для того, щоб усвідомити, в якому напрямі доцільно найближчим часом рухатися з метою економії енергії в підйомно-транспортних, будівельних і дорожніх машинах. До недавнього часу людство використовує багато джерел енергії. До них відносяться: енергія вітру, припливу і відливу, тепла енергія сонця, геотермальна енергія тепла Землі, гідроенергія води, яка рухається, ядерна енергія і ін.

Мета роботи. / Aim. Природа обмежує вибір джерел енергії визначеним довшола непоновлюваних і поновлюваних видів енергії. До непоновлюваних джерел енергії відносяться: хімічна енергія копалин і інших паливних, термоядерна і ядерна енергія, а також внутрішня теплоти Землі.

До основних поновлюваних джерел енергії відносяться: енергія сонячного випромінювання, яке досягає поверхні Землі, енергія вітру, гідроенергія, енергія морських приливів і тому подібне.

Енергія більшості джерел може бути отримана у формі теплоти (виняток

становлять енергія вітру, гідроенергія і енергія приливів). Для практичного використання необхідні перетворювачі енергії, в яких первинна енергія перетвориться на зручну для використання форму: механічну, електричну, ін.

Основними способами звільнення енергії, закладеної в речовині є:

- зміна електронних зв'язків атомів в процесі хімічних реакцій;
- зміна зв'язку між нуклонами важких ядер при ядерних реакціях розподілу з'єднання або легких ядер при ядерних реакціях синтезу;
- анігіляція речовини, тобто повне перетворення даної кількості речовини в полі (наприклад, при анігіляції електрона і позитрона утворюється фотон).

Матеріали та методи./Materials and methods. Перші два способи найбільш вивчено і знаходять найбільш широке застосування в різних джерелах і первинних перетворювачах енергії. Найбільш зручними для використання формами енергії є теплова, механічна робота і, особливо, електрична енергія, що легко можна передавати на великі відстані з мінімальними втратами. На сьогодні можливі наступні способи виробництва енергії (рис. 1.1).

Порівняння перетворювачів (табл. 1.1) зазвичай здійснюється рядом показників, найбільш істотними з яких є: потужність, кВт, масогабаритні показники, кг/кВт-год; питома вартість, грн/кВт-год; ресурс, р.

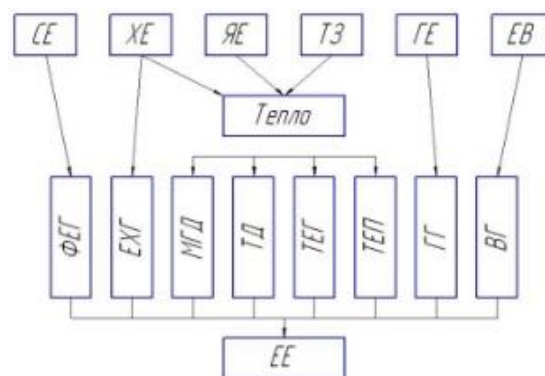

Рис. 1.1. Основні джерела енергії

Типи первинних перетворювачів енергії: ДЕУ-дизельні енергетичні установки; ГТУ-газотурбінні установки; РІГ-радіоізотопні термоелектричні генератори; ЕХГ-електрохімічні генератори; ЕУ-ядерні енергетичні установки; ТЕГ-термоелектричні генератори; ТЕП-термоемісійні перетворювачі.

Основні показники перетворювачів енергії

Показник Тип	ДЕУ	ГТУ	РІГ	ЕХГ	ЯЕУ	
					ТЕГ	ТЕП
N_e , кВт	$5...30 \cdot 10^5$	$100...10^5$	0,06	10	5	$5...10^3$
η , %	40...45	20...30	5	50...70	8	12
$\tau_{зоп}$, с	5...15	15...30	0,2	3...5	48...72 год.	48...72 год.
g_b , кг*кВт/год.	0,19...0,27	0,3...0,5	$0,6 \cdot 10^7$ $1 \cdot 10^5$	0,4...0,45	$0,55 \cdot 10^{-6}$	$0,35 \cdot 10^{-6}$
$\tau_{рад}$, ч	240	240	90000		90000	1000
Ресурс, г	10000... 80000	5000	90000	5000	90000	1000
Питома вартість, грн/кВт*год.	0,05... 0,09	0,05... 0,08	25	2	50	800

Найбільш досконалими з термодинамічної точки зору поза сумнівом є електрохімічні генератори (ЕХГ — рис. 1.2). У теплових двигунах різних типів ККД здійснення робочого циклу не може бути принципово вище за ККД циклу, тоді як ККД електрохімічного генератора (ЕХГ) за постійного тиску і температури теоретично наближається до 100%, а на перших створених в СРСР і США воднево-кисневих установках він склав 70...80 %. ЕХГ — це пристрої, в яких енергія хімічної реакції безпосередньо перетворюється на електричну, проходять проміжну стадію перетворення на теплоту (рис. 1.2). У паливному елементі ЕХГ до електродів безупинно підводиться пальне і окислювач. При цьому на одному з електродів відбувається електрохімічне окисає пальне, а на іншому — відновлення окислювача.

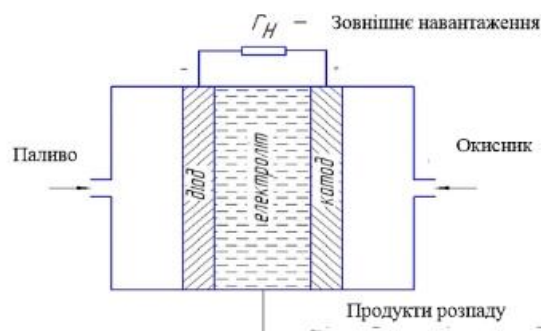

Рис. 1.2. Електрохімічний генератор.

Електричні генератори працюють безшумно при низькій температурі навколишнього середовища, без шкідливих виділень інших специфічних умовах експлуатації, проте для їх широкого впровадження потрібно буде розв'язати ряд науково-технічних проблем і, в першу чергу, понизити їх вартість, підвищити ресурс роботи, організувати ефективне отримання і збереження пального і окислювача але ін. Сьогоднішній стан розвитку паливних елементів нагадує стрибкоподібний розвиток мікрочипів у свій час. Зокрема, поставлено завдання зниження викидів в атмосферу CO₂ в Німеччині на 25-..30% враховуватиметься з використанням паливних елементів.

На автомобільному салоні «Детройт» був представлений найоригінальніший і екологічно чистіший концепт-кар GM AUTO попу. У платформі, товщина якої всього 150 мм, розташовані всі елементи шасі: паливні елементи і ємкості для водню, електронні системи, акумулятори, електромотори на кожне з коліс. У зверхплоскій платформі - скейтборді розміщені батареї паливних елементів, генератор і розставлені по кутах моторні колеса. Ніяких механічних зв'язків між органами управління і агрегатами не немає, їх замінила єдина шина «x-wire». Запас ходу легкового автомобіля спорядженою масою 1900 кг, — 120 км., максимальна швидкість, 160 км/год. За планами Дженерал Моторс серійні автомобілі на паливних елементах з'являться на дорогах найближчими роками.

Результати та обговорення./Results and discussion Використання об'ємного регульованого гідроприводу. Використання людством об'ємного гідроприводу і, зокрема аксіально- поршневих машин, налічує багато сторіч. Деякі учені (наприклад, Kordak) вважають, що вперше пристрій аксіально поршневого насоса був описаний в 1588 р. військовим інженером Агостіном Рамелі, який служив при дворі французького короля Генріха III, в роботі «Різні і художні машини». Регульований об'ємний гідропривід в даний час знаходить широке застосування в екскаваторах, кранах на пневмоколісному шасі і гусеничному ході, суднових і плаваючих кранах, міських автобусах і автомобілях. Сформульовані загальні вимоги, яких необхідно дотримуватися

при розробці силової установки з двигуном малої потужності, гідрооб'ємною передачею, акумуляцією і рекуперацією енергії: (стоянки біля світлофора, рух накатом). Це приводить до більш простій схемі силової установки (рис. 1.3, а..в). Силова установка містить лише один насос. Установки з акумуляцією енергії дозволяють скоротити витрати палива на 38...50%.

Економія енергії в екскаваторах. У роботах розглянуті основні досягнення в області економії енергії в екскаваторах. Слід зазначити, що всі досягнення в області мобільних робочих машин пов'язані з дослідженнями ВНІБУДДОРМАШ, який протягом десятиліть був флагманом вітчизняної техніки.

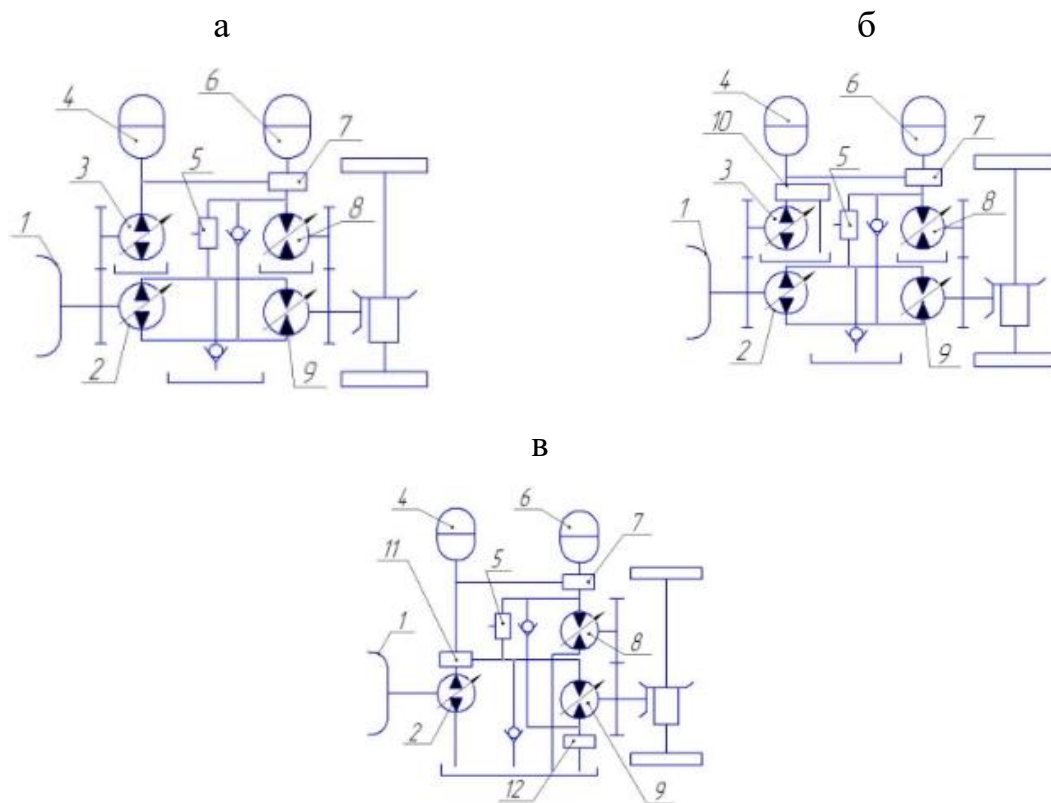

Рисунок. 1.3 - Схеми силових установок з малорозмірним двигуном, акумуляцією і рекуперацією енергії

1 — ДВЗ; 2,3 — насоси; 4,6 — гідропневмоакумулятори ;

5, 7,10,11 — розподільники; 9— регульовані гідромотори.

Зокрема, отримані позитивні результати по економії енергії в екскаваторах. Так, наприклад, в гідроприводі екскаватора Е0-5124 застосовані енергозберігаючі пристрої автоматичного управління двигуном, комбінованій

регуляції робочого об'єму насосів, локальній рекуперації потенційної енергії піднятого робочого устаткування, а також використанні плаваючі положення механізму повороту платформи, що забезпечило в порівнянні з прототипом зниження на 30% питомої експлуатаційної витрати палива і скорочення на 10% тривалості циклу.

На екскаваторних заводах створені експериментальні зразки машин з енергозберігаючими пристроями екскаватори EO-3322Д, EO-5122А і EO-4125. Були застосовані пристрій автоматичного управління двигуном, призначений для автоматичного зменшення подачі палива під час холостого ходу і зниження частоти обертання валу двигуна з максимальної (2300 об/хв) до мінімально допустимою стійкою (1000 про./хв). При цьому витрата палива під час холостого ходу знизилася в 3 рази, середня годинна і питома технічна витрата палива — на 8%. Упроваджено комбінована регуляція робочого об'єму аксіально-поршневих насосів 207-32 за тиском. Тому при нейтральному положенні рукояток блоків управління екскаватором насоси мають мінімальний робочий об'єм. Завдяки комбінованій регуляції, питома технічна витрата палива знижується на 7...9%. Пристрій локальної рекуперації енергії при підйомі опусканні стріли забезпечує скорочення на 8...10 % *тривалість* циклу екскавації і зменшує на 12... 15 % *питому* витрату палива з урахуванням холостого ходу. Аналогічні енергозберігаючі пристрої до екскаватора EO-4125 дозволили понизити питому витрату палива на 32 %, а продуктивність виросла на 1 %. Щодо екскаватора EO-5122А економія палива склала 20,7 %, а продуктивність підвищилася на 15,6 %.

Висновки./Conclusions. Таким чином розглянуті різні шляхи економії енергії в ЗТМ. З розгляненого матеріалу можна зробити висновок, що ця проблема може бути вирішена тільки економією енергії у всіх галузях виробництва. Технічне обслуговування і ремонт будівельних машин не є виключенням.

ВПЛИВ КОЛЬОРУ ОСВІТЛЕННЯ НА ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ ПТИЦІ

Садовий Олексій Степанович

канд. техн. Наук

Руденко Андрій Юрійович

Мардзявко Віталій Анатолійович

Асистенти

Миколаївський національний аграрний університет

м. Миколаїв, Україна

Вступ. Тривалими спостереженнями за птахами встановлена пряма залежність функцій організму і тону життєдіяльності від тривалості світлового дня. Довгий світловий день, призводить до активізації життєвих процесів в організмі птахів таких як: підвищене споживання корму, розвитку організму та збільшення маси та підвищення їх продуктивності.

Мета роботи. Підвищення показників життєвих процесів в організмі птахів за рахунок кольоровості електричного освітлення.

Матеріали та методи. Сучасне промислове утримання курей та інших птахів здійснюється на птахофабриках при штучному освітленні. У процесі проектування та будівництві пташників відмовляються від вікон (природного освітлення).

Найбільший ефект продуктивності і активності у молодих курей-несучок відбувається від 61 до 140 денного віку при тій же освітленості, при якій вони зростали. Зниження або збільшення світлового дня веде до зниження продуктивності. Підвищення або зниження тривалості світлового дня слід здійснювати поступово, збільшуючи або зменшуючи його на кілька хвилин.

Надлишкова освітленість, особливо при клітковому утриманні, викликає канібалізм, що призводить до загибелі птахів або до їх вибракування. Для промислового стада курей рекомендується застосовувати диференційований світловий режим.

Для досягнення оптимальної продуктивності курей-несучок на основі

загального режиму освітленості пташників, існують режими і графіки зміни освітленості в пташниках, які забезпечують найбільшу продуктивність курей-несучок.

Сьогодні пташники знаходяться на цілодобовому штучному освітленні, тому частка електроенергії, що споживається освітлювальною установкою з лампами розжарювання в добовому електроспоживанні пташника складає 25 - 30%. В умовах безперервного зростання ціни на електроенергію вартість цієї частки безперервно зростає, тому актуальною стала проблема економії електроенергії. Використання світлодіодного освітлення дозволяє знизити витрату електроенергії до десяти разів, характерними відмінностями застосування таких лампи є те що, встановлені в ній світлодіоди можуть випромінювати різні спектри відповідно до технологічного процесу утримання птиці.

Результати та обговорення. Розроблено світловий режим для оптимального утримання птиці який наведено в рис. 1

Час	Заходи	Ефект
4 ⁰⁰ -6 ⁰⁰	перше включення світла	раннє включення світла сприяє більш ранньому і кращому формуванню яйця. Кури клюють корм, п'ють воду
6 ⁰⁰ -8 ⁰⁰	виключення світла, темновий проміжок	птиці продовжують спати: чистити пір'ячко і несуться
8 ⁰⁰ -11 ⁰⁰	друге включення світла	кури харчуються: клюють корм, п'ють
11 ⁰⁰ -13 ⁰⁰	друге включення світла	птиці продовжують спати і відпочивають
13 ⁰⁰ -20 ⁰⁰	третій світловий проміжок	годування, клювання корму, питво
20 ⁰⁰ -4 ⁰⁰	третє включення світла для нічного відпочинку	сон
4 ⁰⁰ -20 ⁰⁰	разом неспання птиці = 16 годин	
20 ⁰⁰ -4 ⁰⁰	нічний відпочинок сон = 8 годин	

Рис. 1 Світловий режим для кур-несучок

Процес впровадження енергозберігаючих джерел забезпечує значне зниження використання електроенергії та забезпечує підвищення продуктивності курей-несучок на 7-10%. Використання світлодіодних джерел світла спрощується тим, що можливо використання існуючі освітлювальні установки. Виходячи з наведених вище факторів доцільним є використання 5 кольорових світлодіодних ламп типу ЕСКЛЛ-20 з світильником НСП01. В результаті цих заходів рівень коефіцієнта освітленості знизиться

$$K_{сн} = K_{ф} \cdot 0,95 \cdot K_{кпд} = 0,75 \cdot 0,89 \cdot 0,45 = 0,299$$

Висновки.

1. Встановлено, що червоне освітлення позитивно вплив на поведінку птиці:

- Відбувається прискорене статеве дозрівання птиці; знижує нервозність й войовничість; зменшується канібалізм; підвищується несучість ~ на 10%.

- Застосування світлодіодних джерел світла забезпечує значне зниження використання електроенергії до 10 разів та забезпечує підвищення продуктивності курей-несучок на 7-10%.

АЛЬТЕРНАТИВНА ТЕОРІЯ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ТЯГИ

Сорока Костянтин Олексійович

к.т.н., ст. наук. співр., доцент, пенсіонер
Харківський національний університет
міського господарства ім. О. М. Бекетова
м. Вісбаден, Германія

Вступ. / Introductions. Еклектичний транспорт (ЕТ) визначає розвиток сучасного суспільства. Це засоби індивідуального, особистого, громадського загальнодержавного та міждержавного транспорту. Транспортні засоби (ТЗ): спідвей, електричні самокати, електромобілі, трамваї, тролейбуси, метрополітен, пасажирські та вантажні поїзди, швидкісні та надшвидкісні поїзди, а останнім часом літаки, які мають електродвигуни, що електричне живлення отримують від сонячних панелей. Основним напрямком розвитку ЕТ є збільшення швидкостей, забезпечення комфорту пасажирів, надійності перевезення вантажів.

У виробництво швидкісних ТЗ впроваджуються нові технології з використанням криогенних установок та надпровідних матеріалів. Це потребує наявності компетентних спеціалістів, збільшення об'єму їх знань та подальшого розвитку теорії електричної тяги (ТЕТ). Розвиток ЕТ не можливий без впровадження електроніки, комп'ютерної техніки та мережевих технологій. Для керування швидкісним ЕТ: електромобілями, швидкісними поїздами з лінійними двигунами із надпровідників, потрібні комп'ютерні системи керування. Швидкісний рух транспорту потребує оперативної обробки інформації та миттєвого прийняття рішень. Тому у сфері ЕТ впроваджуються найновіші інформаційні технології. Ці технології вимагають глибокого теоретичного опрацювання усіх питань пов'язаних із рухом ТЗ, виявлення всіх чинників, що впливають на швидкість та безпеку руху, на величину енергозатрат, тобто подальшого розвитку ТЕТ та методів тягових розрахунків.

Комп'ютерні системи повинні, з максимально можливою точністю,

розраховувати варіанти руху поїздів та вибирати найбільш вигідні. Для розрахунку варіантів руху та керування рухом потрібна досконала теоретична база та точні методи тягових розрахунків.

На жаль, сучасний стан ТЕТ, наведеної в підручниках і нормативних документах, не розрахований на виконання окреслених завдань, не повністю задовольняє сучасним вимогам. Тут приведені матеріали альтернативної теорії електричної тяги, розробленої на основі використання механіки Лагранжа. Вони представлені, в поки що не виданій монографії із такою ж назвою, та в монографії «Тягові розрахунки на основі аналізу процесів перетворення енергії», Харківський національний університет міського господарстві ім. О. М. Бекетова.

Мета роботи. / Aim. Метою роботи є усунення застарілих, науково помилкових визначень ваги та маси, збільшення точності розрахунків, спрощення та розширення кола завдань, які підлягають теоретичному аналізу. Заміна відомих методів тягових розрахунків на основі механіки Ньютона, більш досконалими, теоретично обґрунтованими методами механіки Лагранжа.

Матеріали та методи./Materials and methods. *Аналіз відомих методів тягових розрахунків.* Згідно літературних джерел: учбових посібників та монографій [1–12], службових та нормативних документів основне рівнянням руху засобів ЕТ є рівняння:

$$v \frac{dv}{ds} = \frac{\xi}{m(1+\gamma)} (f - w - b), \quad (1)$$

де v – швидкість руху, s – шлях ξ – коефіцієнт узгодження одиниць вимірювання, m – маса ТЗ, $(1+\gamma)$ – коефіцієнт інерції, f , w , b – питомі сили: тяги, опору та гальмівні.

Рівняння (1) подається в питомих одиницях сили:

$$f = \frac{F}{9,81m}; w = \frac{W}{9,81m}; b = \frac{B}{9,81m}; \quad (2)$$

Ці сили мають розмірність Ньютон, ділений на кіло Ньютон ваги (Н/кН) Така розмірність введена у 1980 р. МПС СРСР відповідно до «Правил тягових расчетов для поездной работы» [13]. Її ввели як тимчасову міру ради

збереження числових значень та методів розрахунків, у діючій на той час технічній документації та навчальній літературі. Величину $9,81m$ стали називати «вагою» ТЗ, що науково невірно. Уже понад 40 років це визначення зберігається. Як результат: появились дивні одиниці вимірювання (див. [1–3]), основне рівняння руху, в якому розмірність правої та лівої частини різна. З'явилися проблеми викладання, коли доводиться пояснювати чим вага тіла відрізняється від «ваги» в лапках, і у яких випадках потрібно використовувати поняття маси та ваги. На додаток виявились неточності результатів розрахунків, оскільки зміна ваги ТЗ під час руху не враховується.

Іншим недоліком використання рівняння (1) є математична некоректність. Складова рівняння w – питомий опір, містить опір повітря. Сила опору повітря не залежить від маси ТЗ, проте її ділять на «вагу», включають у рівняння руху, інтегрують рівняння і вважають, що рівняння описує рух ТЗ різної маси. Аналогіно і з коефіцієнтом інерції $(1+\gamma)$.

Відомий метод тягових розрахунків є громіздким, потребує неоправданих спрощень. Спрощення полягають у тому, що шлях руху розбивають на розрахункові ділянки із середнім ухилом, та розв'язують ланцюжок рівнянь вздовж маршруту складного профілю. Шлях руху подають без поворотів, вводять величину додаткового еквівалентного позитивного ухилу. Спрямлення ділянок та приведення до середнього ухилу зменшує точність розрахунків. Крім того, не враховуються перехідні ділянки між ухилами різного знаку на пагорбах та долинах, які суттєво впливають на рух ТЗ.

Підсумовуючи слід відмітити, що використання механіки Ньютона в цитованих джерелах, не забезпечує потрібної точності, ускладнює розрахунки, потребує спрощень. Попри заяву авторів [11,12], що альтернативи відомим методам розрахунків немає, такі методи є і вони окреслені далі.

Запропоновані методи тягових розрахунків. Замість механіки Ньютона запропоновано використати механіку Лагранжа, яка широко відома. Вона розглядає рух матеріальних тіл на основі аналізу процесів перетворення енергії. Згідно до неї визначають степені свободи руху, описують їх узагальненими

координатами, розраховують кінетичну та потенційну енергію та визначають узагальнені сили. Одержують рівняння Лагранжа II роду, яке включає лагранжіан системи та узагальнені сили. Лагранжіан включає кінетичну та потенціальну енергію. Часткові похідні рівняння Лагранжа є рівнянням руху.

Поступальний рух ТЗ вздовж шляху має одну степінь свободи. Детально можна його побудувати чотирьох узагальнених координат. Оскільки степінь свободи руху одна, і всі узагальнені координати функціонально залежні. Тому, рух описують одне рівнянням. В якості незалежної узагальненої координати вибрано шлях s – віддаль від початку руху. Для вивчення руху по складному маршруту, профіль якого має ухили різної величини достатньо використати дві узагальнені координати: шлях s та рівень шляху $h = h(s)$.

Кінематика руху. Розглянемо питання кінематики та динаміки руху ТЗ.. Кінематику руху ТЗ описує рівняння Лагранжа для консервативних систем. Воно враховує потенційного полі тяжіння Землі, без врахування сторонніх сил. Лагранжіан системи описується формулою:

$$L = \frac{1}{2}(m + m_e)\dot{s}^2 + \frac{1}{2}\sum_{d=1}^k J_d \dot{\omega}_d^2 - mgz(s). \quad (3)$$

Рівняння руху має вигляд:

$$(m + m_e)\ddot{s} + mg \frac{dz(s)}{ds} = 0, \quad (4)$$

де \dot{s}, \ddot{s} – швидкість та прискорення ТЗ (похідна по часу позначена крапкою).

У Лагранжіан (3) входить потенціальна енергія $mgz(s)$, кінетична енергія поступального та обертального руху частин ТЗ та додаткового обладнання, яке живиться від сторонніх джерел. Швидкість обертання частин додаткового обладнання $\dot{\omega}_d$ не залежить від швидкості ТЗ. Часткові похідні кінетичної енергії дорівнюють нулю. Це підтверджує, що додаткове обладнання не впливає на рух ТЗ, його кінетичну енергію не потрібно враховувати. Це є, уточненням порядку визначення ефективної маси ТЗ [1-12].

Як приклад кінематики розглянуто рух тролейбуса типу ЗІУ 632Г по інерції. Результати інтегрування рівняння (4) представлено на рис. 1

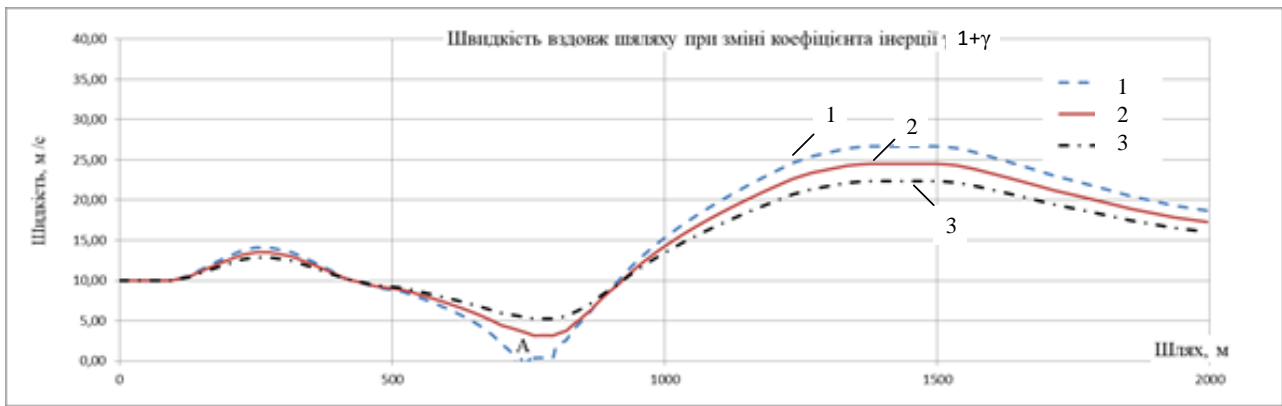

Рис. 1. Швидкість руху по інерції (1+γ): 1 –1; 2 –1,2; 3 –1,5

На рис. 1 одержано кінематику руху тролейбуса при різній величині коефіцієнту інерції (1+γ). Рух по інерції із початковою швидкістю 10 км/год, здійснюється таким чином, що ТЗ із більшим коефіцієнтом інерції, на підйомах втрачає швидкість повільніше (рис. 1, 3 – ділянка 250–750 м) та на спусках (ділянка 750–1400 м) прискорюються повільніше. На підйомі (див. рис. 1, 1, точка А) тролейбус зупинився. Тобто, коефіцієнт інерції впливає на рух ТЗ іншим способом ніж його маса. Повна тотожність величин m та m_e відсутня (4).

Динаміка руху. Динаміку руху описує рівняння Лагранжа дисипативних систем. У нього входять узагальнені сили та враховується перетворення механічної енергії в інші види: теплову, електричну тощо. Рівняння Лагранжа, тролейбуса, із врахуванням лагранжіана (3) має вигляд:

$$\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{s}} \right) - \frac{\partial L}{\partial s} = F_k(\dot{s}) - K_{T,k} \left(mg \pm m \frac{\dot{s}^2}{\frac{\partial^2 z(s)}{\partial s^2}} \right) - \frac{\eta}{\Delta Z} S \cdot \dot{s} - C_x \frac{(\rho \dot{s}^2)}{2} \sigma. \quad (5)$$

У праву частину (5) входять: сила тяги на ободі колеса, сила опору тертя, сила в'язкості повітря, сили лобового опору. Індекс k у позначенні силі тяги $F_k(\dot{s})$ відповідає режимам руху. Режими руху вибирає водій педаллю швидкість: «Маневровий», «Рух 1», «Рух 2», «Рух 3». У другому доданку (5) індекс k відповідає силі тертя в режимах: рух під струмом і без струму. Ця сила має два складники: тертя на прямолінійних ділянках, тертя на перехідних ділянках. Третій складник в (5) – сила в'язкого опору повітря, а четвертий – сила лобового опору. Одержане, на основі (5) рівняння руху:

$$\frac{dv}{ds} = \frac{1}{v(m+m_e)} \left(F_k(v) - mg \frac{dz(s)}{ds} - K_{T,k} \left(mg \pm m \frac{v^2}{\frac{\partial^2 z(s)}{\partial s^2}} \right) - \eta \frac{\Delta v_z}{\Delta Z} S \cdot v - C_x \frac{(\rho v^2)}{2} \sigma \right). (6)$$

У рівнянні позначення швидкості $v = \dot{s}$, є більш вживаним спеціалістами електричного транспорту. Крім сили тяги та опору в (6) входить сила $mg \frac{dz(s)}{ds}$, яка виникає на ухилах шляху. Її врахування знімає потребу розбивати шлях на розрахункові ділянки та дозволяє описати рух ТЗ одним рівнянням вздовж усього шляху. Це перевага запропонованого методу. Привести рівняння (6) до питомих величин діючих сил не можна. Це ж відноситься до рівняння (1). Тому всі розрахунки, як за відомим так і запропонованими методами, потрібно виконувати для конкретного ТЗ, на конкретному маршруті.

Інтегрування рівняння руху виконано методом Рунге-Кутта четвертого порядку. Шлях руху подано дискретними значеннями, як функцію $s = s(h)$. Використанням електронну таблицю «Ехсел» [14–15]. Результат інтегрування рівняння руху наведено на рис. 2.

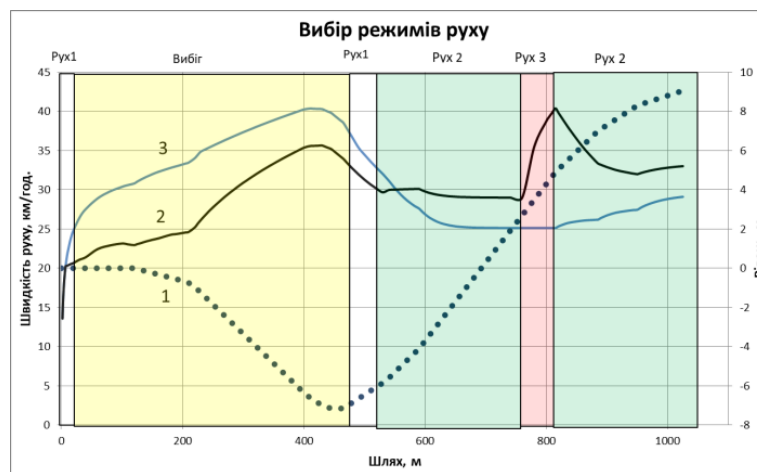

Рис. 2. Моделювання руху тролейбуса: 1 – профіль шляху, 2 – швидкість у регульованому режимі, 3 – нерегульований режим

Із метою демонстрації запропонованого методу виконано спрощення: розрахунки виконані тільки для основних чотирьох позицій педалі швидкості. Не враховано 18 перемикачів, які виконує автоматика. Це дозволило чіткіше

виділити можливості методу, врахувати роботу водія.

Результати та обговорення./Results and discussion. Відмічені недоліки відомих методів ТЕТ. У першу чергу, це використання поняття ваги, яке не відповідає науковому визначенню. Доцільно відмовитись від застарілого визначення в підручниках, технічній документації та практиці роботи, незважаючи на супротив працівників та масове використання у джерелах [1-12].

Виконання розрахунки у питомих одиницях призводить до похибок у результатах розрахунків. тому їх потрібно виконувати у реальних фізичних величинах із використанням сучасної обчислювальної техніки [16,17].

Запропорнований метод розрахунків має ряд суттєвих переваг перед відомими методами розглянутими у джерелах [1–12]. Він розглядає складнішу модель руху, замість моделі ТЗ як матеріальна точки, розглядається модель матеріального тіла. Це дозволяє розглядати процеси динаміки ТЗ із різних точок зору і розширює можливості теоретичного аналізу та вирішення практичних завдань побудови ТЗ, та їх експлуатації.

Використання рівнянь Лагранжа спрощує розрахуки, усуваєзбільше їх точність, є фундаментом подальшого розвитку ТЕТ

Висновки./Conclusions.

1. У ТЕТ, практиці експлуатації ЕТ необхідно повністю перейти до системи одиниць СІ та відкорегувати використання понять маси та ваги відповідно до їх наукового визначення.

2. Відмовитись від розрахунків у питомих величинах.

3. Під час тягових розрахунків та практики проектування ТЗ, наукових дослідженнях перейти до використання методів механіки Лагранжа.

4. Продовжити розробку питань теорії електричної тяги відповідно запропонованими методами.

5. Розробити навчальні посібники та переробити технічну документацію у відповідності до наукових визначень фізичних величин та принципів теоретичної механіки, та запропонованих альтернативних методів тягових розрахунків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Розенфельд В. Е. Теория электрической тяги. / В. Е. Розенфельд, И. П. Исаев, Н. И. Сидоров, М. И. Озеров. М. Н: Транспорт 1995. – 297 с. Электронный ресурс. <https://ru.b-ok.cc/book/1157179/0f8e80> .
2. Гетьман Г. К. Теория электрической тяги. Монография в двух томах. / В. К. Гетьман – Днепропетровск. : Изд-во Маковецкий, 2011 Т1 – 456 с.
3. Далека В. Х. Основи електричної тяги. Навч. посібник. / В. Х Далека, П. М. Пушков, В. П. Андрійченко, Ю. В. Мінесва– Харків : ХНАМГ, 2012.-312с. Изд-во Маковецкий, Т.2. – 364с.
4. Гетьман Г. К. Теория электрической тяги. Монография в 2 т. / Г. К. Гетьман – Днепропетровск : Изд-во Маковецкий, 2011 Т1 – 345 с.
5. Кутыловський М. П. Электрическая тяга / М. П. Кутыловський.– М.: Стройиздат . 1970. – 263 с.
6. Деев В. В. Тяга поездов Учебное пособие. / В. В. Деев, Г. А. Ильин, Г. С. Афонин. – Москва : Транспорт, 1987. – 264 с.
7. Байрыева Л. С. Электрическая тяга. Городской электрический транспорт: Учебник для техникумов. / Л. С. Байрыева, В. В. Шевченко. – М.: Транспорт , 1986. – 206 с.
8. Омеляненко В. И. Основы электрической тяги, системы и режимы тяговых сетей постоянного тока : учеб. пособие / В. И. Омеляненко, Н. Н. Калюжный, Г. В. Омеляненко, Б. Г. Любарский ; НТУ «ХПИ». – Харьков : НТУ «ХПИ», 2002. – 164 с.
9. Осипов С. И. Теория электрической тяги: Учебник для вузов ж-д. транспорта. / Под ред. С.И.Осипова. / С. И. Осипов, С. С. Осипов, В. П. Феоктистов. – М.: Маршрут, 2006. – 436 с.
10. Анисимов В. А. Тяговые расчеты. Монография / В. А. Анисимов, В. В. Анисимов – Хабаровск 2013.
11. Мокін О. Б.. Моделювання та оптимізація руху багатомасових електричних транспортних засобів поверхнями зі складним рельєфом. Монографія. / О. Б. Мокін, Б. І. Мокін. – Вінниця : ВНЕУ. 2013. – 192 с.

12. Мокін Б. І. Ідентифікація параметрів моделей та оптимізація режимів системи електропривода трамвая з тяговими двигунами постійного струму. Монографія. / Б. І. Мокін, О. Б. Мокін. – Вінниця : ВНЕУ. 2008. – 92 с.

13. Правила тяговых расчетов для поездной работы / Правила МПС СССР от 15 августа 1980 г. – Электронный ресурс. <http://docs.cntd.ru/document/1200079084>

14. Сорока К. О. Розрахунок кривих руху та економія електроенергії на електротранспорті. / К. О. Сорока, В. К. Нем – Харків : ХНАМГ. Междунар. Н-т журнал Светотехника и электроэнергетика ХНАМГ, № 5. 2005. с .112- 124.

15. Сорока К. О. Змістовна модель та рівняння руху електричного транспорту. / К. О. Сорока, Д. О. Личов / Дніпропетровськ: Наука і прогрес транспорту. Вісник ДПУ ім. Лазаряна № 3 (57) 2015. С. 97 -106

16. Сорока К. О. Система автоматизованого вибору швидкісного режиму руху засобів електротранспорту з метою зменшення витрат електроенергії. / К. О Сорока, Т. П. Павленко, Д. О. Личов. – Дніпро : Наука і прогрес транспорту. Вісник ДПУ ім. Лазаряна № 3 (69), 2017 с.77-91.

17. Сорока К. О. Система автоматизованого вибору швидкісного режиму руху наземного електричного транспортного засобу. / Сорока К. О., Личов Д. О. Патент України на корисну модель № 110877 МПК В60W 50/00; В60W 50/0825. Зареєстровано 25.10.2016.

ПОВНА ТЕХНОЛОГІЧНА ЕНЕРГОЄМНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ДОМЕННОГО АГЛОМЕРАТУ ТА ОКАТИШІВ

Тесленко Олександр Іванович,

к.т.н., провідний науковий співробітник

Куц Георгій Олександрович,

к.т.н., с.н.с., старший науковий співробітник

відділ ефективності

енерговикористання та оптимізації енергоспоживання

Інститут загальної енергетики

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Вступ./ Introductions.

Сучасна чорна металургія внаслідок використання традиційних паливних технологій виробництва чавуну та сталі є однією з найбільш енергоємних галузей економіки як у світі, так в Україні.

Підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів є одним із основних напрямів сталого розвитку людства, який обумовлює зменшення споживання викопного палива та, як наслідок, зменшення викидів забруднюючих речовин при його спалюванні в навколишнє середовище та негативного впливу на довкілля.

Проведення розрахунків енергоємності продукції дозволяє визначити прямі (безпосередні) та непрямі (опосередковані, матеріалізовані) витрати енергоресурсів у виробничих процесах [1].

Повна технологічна енергоємність виробництва продукції дозволяє визначити потенціал економії паливно-енергетичних ресурсів, що залежить від поліпшення всіх складових технологічного ланцюга виробництва продукції, досконалості та енергоефективності застосованих та інноваційних технологій, зміни технологічної структури виробничих процесів, рівня ресурсомісткості та технологічних втрат енергії, ефективності утилізації вторинних енергетичних ресурсів.

Мета роботи./Aim. Метою цієї роботи є підвищення енергетичної ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів при виробництві доменного агломерату та окатишів в металургійній промисловості. За критерій оцінки ефективності енергоспоживання було обрано повну технологічну енергоємність виробництва продукції.

Матеріали та методи./Materials and methods. Об'єктом даного дослідження є виробництво доменного агломерату та окатишів з залізородної руди, які використовуються для отримання чавуну за аглодоменною технологією в чорній металургії. В цьому дослідженні були застосовані апробовані розрахунково - аналітичні методи, які рекомендовані нормативними документами для визначення повної технологічної енергоємності виробництва продукції та енергетичного потенціалу вторинних енергоресурсів, а також результати наукових розробок фахівців Інституту загальної енергетики Національної академії наук України [1–4].

Результати та обговорення./ Results and discussion. Згідно отриманих авторами результатів розрахунку повної технологічної енергоємності визначено, що основна частина повної технологічної енергоємності такої металургійної продукції як доменний агломерат та окатиші обумовлюється сировиною, тобто енергоємністю їх матеріалізованих енергоресурсів. Ця зазначена частина варіюється в межах 56 – 63 % (табл.1 та табл. 2) до їх повної технологічної енергоємності. Детальний аналіз впливу складових на формування повної технологічної енергоємності виробництва доменного агломерату демонструє наступний розподіл: частка спожитих енергоресурсів, до яких зараховуються природний газ, електроенергія, коксик та антрацитовий штиб, складає 42,7 %, матеріалізована енергоємність сировини досягає до 56,3 %, а безпосередньо енергоносіїв не перебільшує 1,0 % (табл.1). Для окатишів такий розподіл становить: 32,9 %, 63,1 % та 4,0 %, відповідно (табл.2). Приведена до умовного палива повна технологічна енергоємність виробництва цих продуктів дорівнює: 161,148 кг у.п./т доменного агломерату та 184,136 кг у.п./т окатишів.

Одним із напрямів зменшення енергоємності продукції є ефективно використання вторинних енергетичних ресурсів (ВЕР), зокрема, теплових, безпосередньо в тих же технологічних процесах, в яких вони утворились.

Таблиця 1

Повна технологічна енергоємність доменного агломерату

Види енергоресурсів енергоносіїв, сировини і матеріалів (складові)	Одиниці виміру	Обсяг витрат складових на 1 т доменного агломерату	Повна енергоємність доменного агломерату та її складових, кг у. п./т	Частка енергоємності складових до повної енергоємності %
1. Енергоресурси:			68,842	42,7
- природний газ	куб. м	11,6	13,456	
- електроенергія	кВт·год	34,0	10,526	
- коксик	кг	21,0	20,790	
- штиб антрацитовий	кг	29,0	24,070	
2. Енергоносії::			1,542	1,0
- природний газ	куб. м	11,6	0,087	
- електроенергія	кВт·год	34,0	1,455	
3. Сировина:			90,764	56,3
- руда залізна	кг	250,0	8,516	
- концентрат залізної руди	– " –	549,0	58,604	
- руда марганцева	– " –	10,0	0,416	
- інші добавки	– " –	108,0	1,296	
- вапняк	– " –	192,0	2,800	
- вапно	– " –	54,0	11,059	
- відсів агломерату	– " –	54,0	8,073	
Повна технологічна енергоємність доменного агломерату	кг у.п. /т доменного агломерату		161,148	100,0
Повна енергоємність доменного агломерату з урахуванням теплових ВЕР	кг у.п. /т доменного агломерату		140,408	87,1

Виробництво доменного агломерату та окатишів відносяться до високотемпературних технологій. При виробництві доменного агломерату процес спікання залізородної сировини (концентрату залізної руди та антрацитовим відсівом з твердим аглопаливом (антрацитовий штиб), вапном та вапняком відбувається при температурі 1400 – 1500 °С, а при виробництві окатишів в межах 1300 – 1350 °С. В процесі спікання широко застосовується

рекуперация теплоти відхідних газів продуктів згорання для попереднього підігріву та підсушування доменного агломерату та окатишів. Зазвичай температура відхідних газів зменшується до 200 – 250 °С, залишковий тепловий потенціал відхідних газів не використовується та безповоротно скидається у атмосферне повітря, що спричиняє теплове забруднення навколишнього середовища.

Таблиця 2

Повна технологічна енергоємність виробництва окатишів

Види енергоресурсів енергоносіїв, сировини і матеріалів (складові)	Одиниці виміру	Обсяг витрат складових на 1 т окатишів	Повна енергоємність окатишів та її складових, кг у.п./т	Частка енергоємності складових до повної енергоємності окатишів, %
1. Енергоресурси:			60,623	32,9
- природний газ	куб. м	32,5	37,375	
- електроенергія	кВт·год	57,6	17,832	
- коксик	кг	3,5	3,400	
- штиб антрацитовий	кг	2,5	2,016	
2. Енергоносії:			7,343	4,0
- природний газ	куб. м	32,5	0,244	
- стиснуте повітря	– " –	50,0	1,915	
- вода технічна	– " –	13,0	2,696	
- електроенергія	кВт·год	57,6	2,488	
3. Сировина :			116,170	63,1
- концентрат залізної руди	кг	1077,3	114,990	
- вапняк	– " –	73,9	1,078	
- бентоніт	– " –	17,2	0,102	
Повна енергоємність окатишів	кг у.п. /т окатишів		184,136	100

Проте за останні роки проведені науково – практичні роботи по удосконаленню технології утилізації теплоти відхідних газів [5–7]. До основного джерела вторинної теплоти, яку доцільно утилізувати, відноситься фізична теплота гарячого доменного агломерату, температура якого після спікання в середньому дорівнює 600 °С. При розрахунку енергоємності доменного агломерату була врахована утилізована частка фізичного тепла агломерату, обсяг якої складав 20,741 кг у.п./т агломерату (за умови вироблення теплової енергії 0,15 Гкал/т агломерату) [3]. Внаслідок утилізації фізичної

теплоти доменного агломерату його повна технологічна енергоємність зменшиться до 140,408 кг у.п./т агломерату або майже на 13 % (табл. 1). З причин відсутності ефективних та промислово-апробованих технологічних рішень на поточний час утилізація теплових ВЕР при виробництві окатишів не застосовується, що обумовлює доцільність та актуальність наукових досліджень та технологічних розробок в цьому напрямі.

На прогнозний період розвитку металургійної промисловості України до 2040 р. передбачаються для впровадження наступні технологічні заходи з підвищення енергоефективності для виробництв доменного агломерату та окатишів [8]:

- підвищення висоти (товщини) шару шихти до 500 мм (на деяких металургійних підприємствах України вже впроваджено);
- додаткове нагрівання до температури 600 – 950 °С верхнього шару шихти попередньо нагрітим повітрям або димовими газами продуктів згорання;
- нанесення палива та вапна на верхню поверхню шару окомкованої шихти.

Завдяки застосуванню наведених вище технологічних заходів повна технологічна енергоємність виробництва доменного агломерату зменшиться до 137,756 кг у.п./т агломерату, а окатишів - до 161,813 кг у.п./т окатишів.

Висновки./ Conclusions.

З використанням показника повної технологічної енергоємності продукції в якості критерія ефективності енергоспоживання при виробництві доменного агломерату та окатишів встановлено наступний розподіл по її складових: частка спожитих енергоресурсів складає 42,7 %, матеріалізована енергоємність сировини досягає до 56,3 %, а безпосередньо енергоносіїв не перебільшує 1,0 %. Для окатишів такий розподіл становить: 32,9 %, 63,1 % та 4,0 %, відповідно.

Приведена до умовного палива повна технологічна енергоємність виробництва цих продуктів дорівнює: 161,148 кг у.п./т доменного агломерату та 184,136 кг у.п./т окатишів. Внаслідок утилізації фізичної теплоти доменного

агломерату його повна технологічна енергоємність зменшиться до 140,408 кг у.п./т агломерату або майже на 13 %.

Завдяки застосуванню інших інноваційних технологічних заходів з підвищення енергоефективності виробництва доменного агломерату та окатишів повна технологічна енергоємність виробництва доменного агломерату може зменшиться до 137,756 кг у.п./т агломерату, а окатишів - до 161,813 кг у.п./т окатишів.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ

1. ДСТУ 3682-98 (ГОСТ 30583-98) Енергозбереження. Методика визначення повної енергоємності продукції, робіт, послуг. Київ: Держстандарт України. 1998. 11 с.

2. ДСТУ 3740-98. Енергозбереження. Методи аналізу та розрахунку зниження витрат палива та енергії на металургійних підприємствах. Київ: Держстандарт України. 1999. 11 с.

3. ДСТУ 4369:2005. Енергозбереження. Чорна металургія. Ресурси енергетичні вторинні. Методика визначення показників виходу та використання. Київ: Держспоживстандарт України. 2006. 24 с.

4. Maliarenko O., Horskii V., Stanytsina V., Bogoslavskaya O., Kuts H. (2020). An improved approach to evaluation of the efficiency of energy saving measures based on the indicator of products total energy intensity. In: Babak V., Isaienko V., Zaporozhets A. (eds). *Systems, Decision and Control in Energy I. Studies in Systems, Decision and Control*. 2020. vol. 298. P. 201–216. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-48583-2_13

5. Iron and Steel Production. Best Available Techniques (BAT) Reference Documents (BREFs) form part of the industry's contribution to exchanging best practice with EU policy makers. European Steel Association (EUROFER). 2020. URL: <https://www.eurofer.eu/issues/standardisation-and-best-practice/bat-brefs/>

6. Metallurgy and mechanical engineering. Study on the application of energy efficiency and renewable energy advanced technologies in Central Asian Countries.

United Nations office at Geneva. 2013. 184 p. URL:
https://unece.org/fileadmin/DAM/energy/se/pdfs/gee21/projects/Database_r.pdf

7. Катаев А. А. Опыт и перспективы энергосбережения ресурсоемких предприятий горно-металлургического комплекса Украины. *Экономика Украины*. 2013. №9 (614). С. 18 – 29.

8. Куц Г. О., Тесленко О. І. Прогнозна оцінка повної технологічної енергоємності продукції чорної металургії України за виробничими схемами до 2040 року. *Проблеми загальної енергетики*. 2021, вип. 2(65). С. 44—52. DOI:
<https://doi.org/10.15407/pge2021.02.044>

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

УДК 517.9

FUNDAMENTAL SOLUTION OF BOUNDARY VALUE PROBLEM WITH NONLOCAL BOUNDARY CONDITIONS FOR THIRD ORDER EQUATION OF A MIXED-COMPOSITE TYPE

Mustafaeva Yelena Yumiddinovna,
Ph.D. in Math, ass.prof
Aliyev Nihan Alipasha oghlu,
Dr. of Math., prof.
Baku State University
Baku, Azerbaijan

Abstract. The present work is devoted to the study of the solution of a boundary value problem for a three-dimensional mixed-composite type equation with nonlocal boundary conditions. In the upper half-space this is an equation of composite type, and in the lower half-space it is of hyperbolic type. Fundamental solutions are derived for the purpose of proving Fredholm property by a new method.

Keywords. Three-dimensional equation of hyperbolic type, three-dimensional equation of composite type, nonlocal boundary conditions, fundamental solution, Fredholm property.

1. Statement of the problem

Consider the equation

$$\frac{\partial}{\partial x_3} \left(\text{sign} x_3 \frac{\partial^2 u(x)}{\partial x_3^2} + \left(\frac{\partial^2 u(x)}{\partial x_1^2} + \frac{\partial^2 u(x)}{\partial x_2^2} \right) \right) = 0 \quad (1.1)$$

in three-dimensional domain $D = \{x = (x_1, x_2, x_3) \in R^3\}$ with Lyapunov boundary

Γ , convex in the direction x_3 with nonlocal boundary conditions

$$\begin{aligned}
l_i u = & \sum_{m=0}^2 \left[\alpha_{i,11}^{(m)}(x') \frac{\partial^2 u(x)}{\partial x_1^2} \Big|_{x_3=\gamma_m(x')} + \alpha_{i,22}^{(m)}(x') \frac{\partial^2 u(x)}{\partial x_2^2} \Big|_{x_3=\gamma_m(x')} + \alpha_{i,33}^{(m)}(x') \frac{\partial^2 u(x)}{\partial x_3^2} \Big|_{x_3=\gamma_m(x')} + \right. \\
& \left. + \alpha_{i,12}^{(m)}(x') \frac{\partial^2 u(x)}{\partial x_1 \partial x_2} \Big|_{x_3=\gamma_m(x')} + \alpha_{i,13}^{(m)}(x') \frac{\partial^2 u(x)}{\partial x_1 \partial x_3} \Big|_{x_3=\gamma_m(x')} + \alpha_{i,23}^{(m)}(x') \frac{\partial^2 u(x)}{\partial x_2 \partial x_3} \Big|_{x_3=\gamma_m(x')} \right] + \\
& + \sum_{j=1}^3 \left[\alpha_{ij}^{(0)}(x') \frac{\partial u(x)}{\partial x_j} \Big|_{x_3=\gamma_1(x')} + \alpha_{ij}^{(1)}(x') \frac{\partial u(x)}{\partial x_j} \Big|_{x_3=\gamma_1(x')} + \alpha_{ij}^{(2)}(x') \frac{\partial u(x)}{\partial x_j} \Big|_{x_3=\gamma_2(x')} \right] + \\
& + \alpha_i^{(0)}(x') u(x', \gamma_0(x')) + \alpha_i^{(1)}(x') u(x', \gamma_1(x')) + \alpha_i^{(2)}(x') u(x', \gamma_2(x')) = f_i(x'), \quad i = \overline{1,3}, \quad (1.2)
\end{aligned}$$

$$u(x) = \begin{cases} u_1(x), & x \in D_1, x_3 > 0, \\ u_2(x), & x \in D_2, x_3 < 0, \end{cases}$$

where domain $S \subset Ox_1x_2$ is the projection of D onto plane $Ox_1x_2 = Ox'$, Γ_1 and Γ_2 are the upper and the lower half-surfaces of the boundary Γ respectively defined as $\Gamma_k = \{\xi = (\xi_1, \xi_2, \xi_3) : \xi_3 = \gamma_k(\xi'), \xi' = (\xi_1, \xi_2) \in S\}$, where $\xi_3 = \gamma_k(\xi_1, \xi_2), k = 1, 2$, are the equations of Γ_1 and Γ_2 respectively, functions $\gamma_k(\xi'), k = 1, 2$, are twice-differentiable in S ; L is the equator connecting Γ_1 and Γ_2 : $L = \overline{\Gamma_1} \cap \overline{\Gamma_2}$. The coefficients $\alpha_{ijp}^{(k)}(x')$, $\alpha_{ip}^{(k)}(x')$, $i, k = 1, 2; j, p = 1, 2, 3$, satisfy Hölder condition in S , the right-hand sides $f_i(x'), i = 1, 2$, are continuous in S and L respectively. The projection of domain D onto the plane $Ox_1x_2 = Ox'$ is $\Gamma_0 = \{\xi = (\xi_1, \xi_2, \xi_3) : \xi_3 = \gamma_0(\xi') = 0, \xi' = (\xi_1, \xi_2) \in S\}$.

So, for $x_3 > 0$ we have a composite equation

$$\frac{\partial}{\partial x_3} (\Delta_3 u_1(x)) = 0, \quad x \in D_1, \quad (1.3)$$

and for $x_3 < 0$ we have a hyperbolic equation

$$\frac{\partial}{\partial x_3} \left(\frac{\partial^2 u_2(x)}{\partial x_3^2} - \left(\frac{\partial^2 u_2(x)}{\partial x_1^2} + \frac{\partial^2 u_2(x)}{\partial x_2^2} \right) \right) = 0, \quad x \in D_2. \quad (1.4)$$

2. The equation of composite type

Now we are going to consider equation (1.3)

$$Lu_1 = \frac{\partial}{\partial x_3} (\Delta u_1(x)) = \frac{\partial^3 u_1(x)}{\partial x_1^2 \partial x_3} + \frac{\partial^3 u_1(x)}{\partial x_2^2 \partial x_3} + \frac{\partial^3 u_1(x)}{\partial x_3^3} = 0, \quad (2.1)$$

$$x = (x_1, x_2, x_3) \in D_1,$$

with boundary conditions (1.2).

The fundamental solution of three-dimensional equation (1.1) has been obtained by means of Fourier transformation of equation (2.1) in the form [1]:

$$U_1(x-\xi) = \frac{i}{(2\pi)^3} \int_{R^3} \frac{e^{i(\alpha \cdot x - \xi)} d\alpha}{\alpha_3(\alpha_1^2 + \alpha_2^2 + \alpha_3^2)} \quad (2.2)$$

The direct integration of super-singular integral (2.2) can be done by Hörmander ladder [2]. But the authors found another way: to represent the equation (2.1) in the form:

$$Lu_1(x) = \frac{\partial}{\partial x_3} \left(\frac{\partial^2 u_1(x)}{\partial x_1^2} + \frac{\partial^2 u_1(x)}{\partial x_2^2} + \frac{\partial^2 u_1(x)}{\partial x_3^2} \right) = 0,$$

or

$$Lu_1(x) = \Delta \frac{\partial}{\partial x_3} u_1(x) = 0. \quad (2.3)$$

Then the fundamental solution $U_1(x-\xi)$ of equation (2.1), or (2.3), satisfies the equation:

$$L_x U_1(x-\xi) = \Delta_x \frac{\partial}{\partial x_3} U_1(x-\xi) = \delta(x-\xi).$$

As the fundamental solution of three-dimensional Laplace equation is [1]

$$\frac{\partial}{\partial x_3} U_1(x-\xi) = -\frac{1}{4\pi|x-\xi|},$$

then

$$U_1(x) = -\frac{1}{4\pi} \int \frac{dt}{\sqrt{x_1^2 + x_2^2 + t^2}}. \quad (2.4)$$

Let us calculate the integral in the right-hand side of (2.4). Taking into account that

$$\int \frac{1}{\sqrt{x_1^2 + x_2^2 + t^2}} dt = \ln|t + \sqrt{x_1^2 + x_2^2 + t^2}| + C$$

we obtain **the fundamental solution of a composite equation** (3.1):

$$U_1(x-\xi) = -\frac{1}{4\pi} \ln|x_3 - \xi_3 + |x' - \xi'||. \quad (2.5)$$

3. Equation of hyperbolic type

In the lower half domain $D_2 = \{x = (x_1, x_2, x_3), x_3 < 0\} \subset R^3$ with boundary

$\Gamma'' = \Gamma_2 \cup \Gamma_0$ equation (1.4) can be represented as

$$L \frac{\partial u_2(x)}{\partial x_3} = 0, \quad (3.1)$$

where L is wave operator :

$$L = \frac{\partial^2}{\partial x_3^2} - \left(\frac{\partial^2}{\partial x_1^2} + \frac{\partial^2}{\partial x_2^2} \right). \quad (3.2)$$

A fundamental solution of operator (3.2) is [1]

$$\begin{aligned} U(x - \xi) &= U(x_3 - \xi_3, x_1 - \xi_1, x_2 - \xi_2) = \\ &= \frac{\theta((x_3 - \xi_3) - \sqrt{(x_1 - \xi_1)^2 + (x_2 - \xi_2)^2})}{2\pi \sqrt{(x_3 - \xi_3)^2 - (x_1 - \xi_1)^2 - (x_2 - \xi_2)^2}}. \end{aligned}$$

Then a fundamental operator $U_2(x - \xi)$ of equation (3.1) satisfies the equation

$$U(x - \xi) = \frac{\partial U_2(x - \xi)}{\partial x_3},$$

whence

$$U_2(x - \xi) = \int_{-\infty}^{x_3} \frac{\theta((x_3 - \xi_3) - \sqrt{(x_1 - \xi_1)^2 + (x_2 - \xi_2)^2})}{2\pi \sqrt{(x_3 - \xi_3)^2 - (x_1 - \xi_1)^2 - (x_2 - \xi_2)^2}} dx_3$$

Introducing variables $t = x_3 - \xi_3$, $z_1 = x_1 - \xi_1$, $z_2 = x_2 - \xi_2$, $z' = (z_1, z_2)$, $|z'| = \sqrt{z_1^2 + z_2^2}$ we get:

$$\begin{aligned} U_2(z', t) &= \int_{-\infty}^{t+\xi_3} \frac{\theta(t - |z'|)}{2\pi \sqrt{t^2 - |z'|^2}} dt = \frac{1}{2\pi} \int_{|z'|}^{t+\xi_3} \frac{1}{\sqrt{t^2 - |z'|^2}} dt = \\ &= \frac{\theta(t - |z'|)}{2\pi} \ln \left| t + \sqrt{t^2 - |z'|^2} \right| \Bigg|_{|z'|}^{t+\xi_3}. \end{aligned}$$

Thus we obtain a **fundamental solution of hyperbolic equation** (3.1):

$$U_2(x - \xi) = \frac{\theta(x_3 - \xi_3 - |x' - \xi'|)}{2\pi} \ln \left| (x_3 - \xi_3) + \sqrt{(x_3 - \xi_3)^2 - |x' - \xi'|^2} \right|. \quad (3.3)$$

4. Conclusion

There are derived fundamental solutions (2.5) and (3.3) of the problem (1.1)-(1.2).

REFERENCES

1. *V. S. Vladimirov* Equations of mathematical physics, Moscow: Mir, 1981, 520 c.
2. *L. Hörmander* Differential operators of principal type, Math. Ann., 140,124-146, 1960.

ПРО ІНТЕГРАЛЬНУ ФОРМУЛУ КОШІ ТА ЛИШКИ АНАЛІТИЧНОЇ
ФУНКЦІЇ В ЇЇ ПОЛЮСАХ

Калайда Олексій Феофілович

канд. фіз-мат н., доцент
Київський Національний університет
імені Тараса Шевченка
Київ, Україна

*З глибокою тугою світлій пам'яті
рідної мамусі
Калайди Ліди Денисівни
(10.10.1910 – 03.11.2004)*

Вступ. Відома інтегральна формула Коші (Свешников, Тихонов, 1967)

$$f(z) = \frac{1}{2\pi i} \int_C \frac{f(s)ds}{(s-z)} \quad (1)$$

та її узагальнення (C – замкнутий контур, що охоплює точку z)

$$f^{(n)}(z) = \frac{n!}{2\pi i} \int_C \frac{f(s)ds}{(s-z)^{n+1}} \quad (2)$$

являються частинним випадком формули

$$\operatorname{Res}_a \varphi(z) = \frac{1}{(n-1)!} \frac{d^{n-1}}{dz^{(n-1)}} ((z-a)^n \varphi(z)) \quad (3)$$

лишків аналітичної функції $z \mapsto \varphi(z)$ в її полюсах a (при наявності лише одного полюса).

Мета. Методом від загального до частинного (що часто використовується) досягти зменшення часу на викладання даної теми в теорії аналітичних функцій комплексної змінної (тим паче, що спосіб доведення цих тверджень один і той же).

Метод. Порівнявши формули (1), (2) з формулою (3) показуємо, що перші дві з них являються частинним випадком третьої (при наявності лише одного полюса).

Результат. З формули (3) як частинні її випадки (відповідно, при дістаємо формули (1), (2).

$$\varphi(z) = \frac{f(z)}{(z-a)}, \varphi(z) = \frac{f(z)}{(z-a)^{n+1}}$$

Обговорення результату. Доцільно з метою економії лекційного часу на викладання даної теми спочатку викласти теорію лишків функції в її полюсах, а потім вказати частинні випадки формули (3) – формули (1), (2).

Висновки. Викладений підхід до даного питання, на наш погляд, корисний, оскільки значно економить час на його вивчення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ/BIBLIOGRAPHY

1. Свешников А. Г., Тихонов А. Н. (1967). Теория функций комплексной переменной. – М.: Наука, - 304 с.

СТАТИСТИЧНІ ГІПОТЕЗИ В АГРОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Тищенко Світлана Іванівна

к.пед.н., доцент

Воробйова Софія

здобувачка вищої освіти

Миколаївський національний аграрний університет
м. Миколаїв, Україна

Вступ. Статистичне оброблення результатів вимірювань займає вагомe місце в структурі підготовки аграрних фахівців. Актуальність ґрунтовної підготовки фахівців цього напрямку постійно підвищується, оскільки застосування методів вимірювань поширюється на нові сфери діяльності людини, у яких об'єкти вимірювань мають чітко виражену імовірнісну природу.

Мета роботи. Метою роботи є визначення місця статистичних гіпотез в агрономічних дослідженнях, аналіз припущення, щодо пояснення будь-якого явища і перевірка на досліді з відповідним теоретичним обґрунтуванням.

Результати та обговорення. Агрономія – наука про закони землеробства; у більш ширшому розумінні наукові основи сільськогосподарського виробництва; система наукових і практичних заходів щодо вирощування рослин, раціонального використання сільськогосподарських угідь, підвищення родючості ґрунтів і врожайності сільськогосподарських культур [1].

Згідно з великою комплексністю об'єктів, які досліджуються в сільському господарстві наукова агрономія використовує в своїх експериментах різні методи дослідження. До головних методів агрономічного дослідження можна віднести різноманітні види вегетаційних і польових дослідів, які в поєднанні з спостереженнями за рослинами і умовами зовнішнього середовища репрезентують найважливіші інструменти наукової агрономії.

Дослідження, які виконуються в галузі агрономічних наук, як і в інших

сферах знань, спираються на єдиний метод пізнання - метод діалектичного матеріалізму. Тільки він, визнаючи первинним матерію і аналізуючи наявні процеси і явища, враховуючи живу природу, в русі, в розвитку, є єдино науковим методом пізнання. Його закони дають можливість усвідомити закономірності і зв'язки між явищами в природі не тільки сьогодні, але і в історичному плані, передбачувати їх піднесення на майбутнє; дозволяють виявити причинність і підрядність між явищами, що так важливо для наукової агрономії і сільськогосподарського виробництва.

Завдання перевірки статистичних гіпотез розкривається в різних галузях сільськогосподарської практичної діяльності. Так, через наявність елементу випадковості при постановці дослідження доволі часто з'являється питання про розходження груп спостережень [2]. Його вирішення зводиться до порівняння статистичних характеристик, що оцінюють виміри законів розподілу, тобто до перевірки статистичних гіпотез.

Статистична гіпотеза – це наукове припущення про ті чи інші статистичні закони розподілу досліджуваних випадкових величин, перевірка яких здійснюється на основі вибірок. Здебільшого задача заключається в перевірці нульової гіпотези (H_0) – про відсутність реального розходження між фактичними і теоретичними показниками. Якщо розходження прямують до нуля чи містяться в межі допустимих значень, то нульова гіпотеза приймається. Якщо ж розходження є в критичній для даного статистичного критерію області, неможливі при зазначеній гіпотезі і тому несумісні з нею, то H_0 відкидається. Кожній нульовій гіпотезі протиставляється альтернативна гіпотеза, котра за певного комплексу умов може бути прийнята, або відхилена.

Щоб сформулювати гіпотезу, потрібно слідувати певним правилам:

- істинною гіпотезу вважають ту, яка уточнює більшу кількість фактів, що породжують зміни об'єкта дослідження;
- висуваючи гіпотезу, досліднику слід зрозуміти та обґрунтувати ймовірність (результати) експерименту, який досліджується для підтвердження чи спростування гіпотези;

- гіпотезі слід мати відповіді фактам, до яких вона має відношення;
- гіпотези, які заперечують одна одній, не можуть бути однаково істинними [4].

Гіпотези можуть висуватись на основі загальних знань і в такій ситуації вони є аргументованими припущеннями. Окрім того, вони також матимуть змогу бути просто здогадками.

Наприклад, у господарстві низька врожайність районowanego сорту озимої цибулі. При цьому можна аргументувати певні робочі гіпотези:

- рівень мінерального живлення незначний і його необхідно підвищити;
- співвідношення поживних елементів не відповідає вимогам культури і сорту;
- при вирощуванні сорту не потрібно брати до уваги особливості попередників;
- норми висіву можуть не відповідати родючості ґрунту та ін.

Висновки. Статистичні гіпотези відіграють вагомую роль у розробці наукових досліджень в агрономії. Статистичні гіпотези не слід ототожнювати із науковими гіпотезами. Наукові гіпотези прагнуть дати пояснення природним явищам, в той час як статистичні гіпотези зазвичай використовують для встановлення факту існування зв'язку (або його відсутність) між вибірками даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. А. Я. Бука. Агрономія // Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. Т. 1. URL: <https://esu.com.ua/article-42599> (дата звернення: 24.10.2022)
2. Терещенко М. В. Моделювання технологічних процесів у середовищі Microsoft Excel: Навч. посібник / М. В. Терещенко, Є. М. Харченко,

В. М. Ковшов, І. Ю. Леснікова, В. О. Петренко, О. І. Гогенко, Ф. К. Клименко.
Дніпропетровськ: Пороги, 2005. — 266 с.

3. Статистичні методи перевірки гіпотез [Електронний ресурс] // StudFiles – Режим доступу до ресурсу: <https://studfile.net/preview/5063245/page:6/>.

4. Дослідна справа в агрономії: навч. посібник: у 2 кн. – Кн. 1. Теоретичні аспекти дослідної справи / А. О. Рожков, В. К. Пузік, С. М. Каленська та ін.; за ред. А. О. Рожкова. – Х.: Майдан, 2016. – 316 с.

5. «Методика наукових досліджень в агрономії»: навчальний посібник / Мазур В. А., Липовий В. Г., Мордванюк М. О. // Вінниця: «ТВОРИ», 2020-204 с.

6. Смірнова І. В. Основи наукових досліджень в агрономії: Курс лекцій для студентів 2 курсу напряму підготовки 6.090101 “Агрономія” / І. В. Смірнова. – Миколаїв, 2014. – 86 с.

PEDAGOGICAL SCIENCES

THE INTERDEPENDENCE OF CHOREOGRAPHIC ART AND STAGE MOVEMENT ON THE FORMATION OF THE PLASTIC CULTURE OF FUTURE ACTORS

Goncharenko Iuliana,

Candidate of Sciences in Pedagogy, Docent,
Associate Professor at the Department of Performing Arts

Kuzmin Kostiantyn,

Senior Lecturer at the Department of Performing Arts
Zaporizhzhia National University
Zaporizhzhia, Ukraine

Introduction. The modern intellectual theater requires from the actor not only a deep analytical approach to the role, but also a high degree of immediacy, emotional connotation, intelligence, as well as genuine artistry of the stage art, which are achieved by mastering basic professional and technical skills. The plastic expressiveness of an actor develops both by means of stage movement and in the process of choreographic activity, and also occupies one of the prominent places in the educational process of training future actors, putting forward a number of complex tasks to expand the motor capabilities of their body.

Prominent theater figures K. Stanislavski and V. Meyerhold explored the problem of the relationship of consciousness, movement and feeling during acting and have created original artistic methods that became the basis of the worldwide theater pedagogy. Well-known representatives of theatrical art are J. Grotowski, A. Tairov, I. Chubbuck, B. Shchukin and others indicated the importance of introducing plastic means into the educational process of training actors. The significance of the practical influence of choreography on the professional development of future actors is emphasized in the studies of famous members of choreographic pedagogy

Y. Vasylykov, H. Kristerson, T. Kudasheva, S. Kuznetsov. Despite considerable research by pedagogues, art experts, and prominent figures of theater and choreographic arts regarding the need to develop actors' movement skills, the interdependence of choreographic art and stage movement on the formation of the plastic culture of future actors is insufficiently developed.

Aim. Therefore, the purpose of our work is to determine the mutual influence of dance art and stage movement on the formation of the plastic culture of future actors.

Materials and methods. K. Stanislavski, in his art-historical works, noted that the fusion of the actor's internal state and external movement, the aesthetics and beauty of the meaningful form of his maneuvers, and the power of emotional impact on the viewer determine the actor's level of plastic culture [3].

V. Meyerhold devoted special attention to the formation of plastic culture of actors. He demanded from the actor natural grace and dexterity in the transfer of movement, which should reflect the expressiveness of the stage character. In his opinion, the formation of such a plastic culture consisted in the fact that the actor could feel his body and be able to control it, and his motions should acquire artistic, aesthetic and symbolic forms on the stage [2].

The outstanding director M. Chekhov defined the primacy of bodily sensations while working on a role and their aesthetic manifestation in the actor's plasticity. He understood the actor's body as a substance that reveals the spiritual world of a human. That is why the director insisted that the actor's training should include not only physical exercises, but also those that contribute to the development of the ability to convey emotionality and spirituality through the movement [4].

Developing the ideas of K. Stanislavski and V. Meyerhold, the director J. Grotowski elaborated an original physical training for actors, which influenced the methodology of teaching plastic disciplines in theater universities, and also created a new physical theater in which the plasticity of the actor's body occupied one of the prominent places. His "Poor Theater" got such a name because he and the actors deliberately refused unnecessary decorations, make-up, costumes, emphasizing the

comprehensive capabilities of the individual's body, namely: the power of breathing, unusual sound production, trained body muscles, acrobatic movements and aesthetically connotative gestures [1].

The analysis of art-historical studies and practical methods of famous directors showed that it is impossible to educate a professional actor, relying only on his physical preparation, it is also necessary to devote great attention to the artistic expressiveness of his movements. The creation of a bright stage image is achieved by an actor due to his mastery of both natural, relaxed, free everyday movements, and aesthetically connotative choreographic skills.

Results and discussion. That is why, in the educational process of training actors, the disciplines "Choreography" and "Stage movement" should be taught in a complex manner and complement each other. Thus, the aestheticization of maneuvers of future actors develops in the process of mastering the methods of choreography, namely, the elements of classical dance, which are more expressive, sensual and artistic in relation to those studied in stage movement classes.

In our opinion, the main workouts of classical exercise contribute to the formation of emotionally saturated, artistic and expressive plastic movements, gestures and poses. However, mastering the elements of stage movement gives future actors the opportunity to harmoniously develop the motor apparatus, evolve the correct posture, and cultivate the freedom and elasticity of muscles, that is, to be physically matured. Studying different types of movements and acrobatic elements during the discipline of stage movement not only increases the physical training of future actors, but also contributes to the true creation of the stage image of a dramatic performance.

Conclusions. Therefore, plastic culture is one of the most important signs of the professional skill of future actors, which they must possess in order to create a full-fledged stage image.

The formation of the plastic culture of future actors depends on their successful assimilation of the methods of stage movement and choreographic art, as well as on the interdependence of the specified disciplines, the educational process of which

should be based on the aestheticization of movements, emotional connotation, artistic expressiveness, sensuality, as well as on high-quality natural and physical preparation due to the development of coordination, strength, endurance and speed of reaction.

LITERATURE

1. Grotowski J. Towards a Poor Theater/ comp. E. Barba, pred. P. Brook. Moscow: Artist. Director. Theater, 2009. 298 p. URL: <https://theatre-library.ru/authors/g/grotovskie>

2. Meyerhold V. E. Articles, writings, speeches, talks: in 2 vol/ ed. team E. G. Ivanova, O. N. Rossikhina, Khud. G. V. Dmitriev, art. ed. G. K. Alexandrov, tech. ed. M.P. Ushkova, cor. A. A. Posina Moscow: Art, 1968. V 2. 1917-1939. 523 p. URL: <https://theatre-library.ru/authors/m/meyerhold>

3. Stanislavski K. S. Collected works: in 8 vol/ ed. team M. H. Kedrov (chief editor), O. L. Knipper-Chekhova, A. D. Popov, E. E. Severyn, N. M. Gorchakov, P. A. Markov, V. N. Prokofiev, N. A. Abalkin, H. H. Chushkin, introduction. G. V. Kristy Moscow. Art, 1935. Vol. 2. part 2: The Actor: Work on Oneself. The Actor: Work on Oneself in the creative process of embodiment. 434 p. URL: <http://www.theatre-library.ru/authors/s/stanislavskiy>

4. Chekhov M. A. Literary heritage: in 2 vol/ ed. team N. B. Volkova, M. O. Knebel, N. A. Krymova, T. I. Oizerman, G.A. Tovstonogov, M. A. Ulyanov, gen. science ed. M. O. Knebel, ed. ON. Krymova, st. I. I. Abroskina, M. S. Ivanova, N. A. Krymova, com. I. I. Abroskina and M.S. Ivanova Moscow: Art, 1995. Vol. 2. About art of an actor. 588 p. URL: http://teatr-lib.ru/Library/Chehov_m/Nasled_2/

TO THE PROBLEM OF ONLINE EDUCATION

Ohrenich Mariia,

PhD in Pedagogy, Associate Professor
Odessa State Academy
of Civil Engineering and Architecture

Alsarrazh Alla,

A PhD student in Pedagogy
Christian Open University
of Economics and Humanitarian Sciences
Odesa, Ukraine

Introduction. In the century of modern technology, distance learning and online education have become the reality of higher education.

The aim of our work is to investigate the positive and negative features of remote education in its various forms.

Materials and methods. A number of modern scientists are interested in the problem under investigation. According to Bri Stauffer, there are three major differences between online and distance learning, namely: 1) location; 2) interaction; 3) intention. So, the key difference between online learning and distance learning is location. “During online learning (sometimes it’s called “eLearning”) students can work together in the classroom with their teacher while working through their digital lessons and assignments” [1]. G. I. Kozin, T. A. Kozina, V. E. Yurchenkov find the lack of auditorium work which is very important for the training material assimilation. They also specify the problem of speaking and listening activities, as well as the flaw of practical work [2].

There are many scientists, linguists, educators, methodologists and psychologists that are engaged in the problem of distance education. Further we will consider some aspects of these studies and perform their comparative analysis in order to tackle the problem of remote education and methods of its implementation into the learning environment.

Results and discussion. From the beginning of 2020 due to the world

pandemic many countries have had to switch to exceptionally online learning which became a forced necessity for all the students all over the world. Such format of education has become challenging for all learners of all age categories. Educational platforms had not been developed enough, and it caused difficulties among educators and students as well. Besides, it took some time to get used to the new educational format and gain necessary skills to use any of the educational platforms. That's why the online education effectiveness is very hard to evaluate since the process and efficiency of learning depend on many factors thus technological and psychological as well.

However, the positive features of distance learning are considered the following: availability, interactivity of the teaching material and involvement in the learning process (in case of a strong motivation). Multimedia tools use gives the opportunity to enhance the presented material appeal, broadens horizons of the younger generation, develop their communicative and social abilities. Multimedia means give the chance to move from the passive form of education to the active one, a student becomes an active participant of the learning process.

As shortcomings of online education teachers consider the decrease of motivation and problems of involvement in discussion to be the most common.

It should be noted that there are some not least important drawbacks such as as inability to evaluate the quality of students' knowledge and the degree of their participation in the learning process. Nowadays, there are no standards of conducting online classes which would help to determine the learner's competence and there's no evidence of knowledge credibility.

Another problem of online education is impossibility of conducting practical training, the problem of self-organization, lack of communication, difficulties in interpersonal interaction.

Turning to the question of educational platforms, we decided to choose Skype, Zoom, Moodle and Google.Meet as the samples for investigation and comparison of their advantages and disadvantages and their effectiveness for students' perception of information. First, the common feature of all the four platforms is the absence of

charge which is comfortable to use for schools, colleges, higher educational establishments, institutions and personal use. Let's dwell on them in detail.

One of the positive sides of Skype platform is that it allows students to work from home or any other part of the world, the easiness of its usage, exchanging data in real time and capability to save it so each student could see the material outside of class and save it to their personal devices. Skype also can be used as an app on a mobile phone or a tablet which is also very convenient and allows learners not to use a personal computer every time.

Considering Zoom as one of the most popular educational platforms among schools and universities, it has its benefits over other platforms. Referring to the company's promises, Zoom has the largest meeting participants from business-oriented to user-centric features. The given platform has the capability of screen demonstration so each student could see the screen of the teacher's laptop, organization of chats between students, possibility to share files, division into subgroups for training dialogues and monologue expressions.

The next educational online platform under our consideration is Moodle. Its key concept is that it has the option to place various electronic educational resources (EER) for each separate course. Its great advantage is the capability of assignment correction for groups of different level of training.

There is an opportunity to post tasks and assignments on the EER necessary for accomplishment after webinar. The function of attendance control gives the possibility to see the attendance percentage of each student which stimulates the student not to miss classes.

The last platform we have chosen to examine is Google. Meet. Among this platform benefits is a high quality of streaming, availability of mobile apps applications, the free of charge version presence and a browser for work, a possibility of videoconferences organization up to 500 participants (only on the paid version). In some versions of Workspace subtitles with translation can be available and the function "raise a hand" is also one of the positive signs of Google.Meet. Among the drawbacks of the system is a bad functioning of the service when poor Internet.

Recording of a videoconference is possible only when using a paid version.

Conclusion. Having briefly investigated the four main online platforms we can draw a conclusion that nowadays remote teaching has a variety of educational choices. Their implementation will be the aim of our future work.

REFERENCES:

1. Stauffer B. What's the Difference Between Online Learning and Distance Learning? [Electronic resource] / Bri Stauffer // CTE Curriculum for Middle and High School Teachers AES Education. Mode of access: <https://www.aeseducation.com/blog/online-learning-vs-distance-learning>.

2. Kozina T. A., Kozin G. I., Yurchenkov V. E. K voprosu o trudnostyakh distantsionnogo obucheniya inostrannomu yazyku v vuze [On the Difficulties of Teaching Foreign Language at High School During Distant Education]. Byulleten' nauki i praktiki Bulletin of science and practice, 2020. Vol. 6, no. 7, pp. 327-330.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ З ПИТАНЬ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Агалець Інна Олександрівна,
к. п. н., доцент,
старший науковий співробітник,
Державна науково-педагогічна бібліотека
України імені В. О. Сухомлинського,
м. Київ, Україна

Вступ. Формування та розвиток багатоаспектної проблеми патріотичного виховання в Україні нині актуалізовано станом визвольної війни українського народу проти агресивних зазіхань Російської Федерації. З огляду на це наголосимо, що проблема інформаційного супроводу діяльності освітянського загалу з питань національно-патріотичного виховання не є новою в педагогічній науці й практиці.

Мета роботи полягає у визначенні ролі науково-інформаційних документів з різних аспектів національно-патріотичного виховання як засобу супроводу виховної діяльності педагогічної спільноти.

Розв'язання цього завдання пов'язано зі створенням педагогічних умов виховання, зокрема впровадженням результатів наукових досліджень українських учених у практику виховної діяльності педагогів.

Матеріали та методи. Упродовж прикладного наукового дослідження «Бібліографічний та аналітичний супровід діяльності Національної академії педагогічних наук України щодо науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освіти» (2020–2022 рр.) Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (далі-ДНПБ) здійснювалося науково-інформаційне забезпечення сфери освіти матеріалами з актуальних питань, що стоять на порядку денному освітньої галузі. Зокрема, зосереджено увагу на публікаціях, які засвідчують реалізацію

окреслених завдань наукового дослідження.

За влучним визначенням науковця Л. Березівської, у зв'язку з викликами сьогодення й входженням нашої держави до світового та європейського простору діяльність ДНПБ відповідно до Стратегії розвитку Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського на 2017-2026 рр. спрямовано на вдосконалення науково-інформаційного та бібліотечного супроводу освіти за допомогою побудови інноваційної моделі наукової бібліотеки, яка здатна ефективно забезпечувати сучасні потреби користувачів, володіє потужними базами даних, надає вільний доступ до світових інформаційних мереж і банків даних на основі широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій, орієнтації на інтеграцію внутрішніх і зовнішніх інформаційних ресурсів для сприяння інформатизації й інтелектуалізації суспільства [5, с. 7].

Так, на основі новітніх напрацювань українських учених (Л. Березівська, І. Бех, В. Будак, О. Докукіна, К. Журба, Л. Канішевська, В. Кремень, Г. Коломоєць, В. Курило, О. Караман, С. Савченко, О. Сухомлинська, В. Лаппо, О. Лучанінова, С. Федоренко, Т. Окушко, Ж. Петрочко та ін.) набули подальшого розвитку аналіз, узагальнення й висвітлення в освітньому просторі України у формі науково-аналітичних і реферативного оглядів, статей і тез окремих аспектів теорії, методології та методичних порад і рекомендацій українських учених-практиків підвідомчих установ НАПН України з проблеми національно-патріотичного виховання.

В аналітичному огляді «Національно-патріотичне виховання: вектори розвитку в освітньому просторі», вміщеному до наукового видання «Діяльність НАПН України щодо науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освіти», висвітлено теоретичний і практичний досвід розроблення багатоаспектної проблеми національно-патріотичного виховання (2017–2021 рр.); узагальнено низку кінцевих науково-практичних результатів досліджень, здійснених науковцями академії з окресленої проблеми. За результатами аналізу наукового і методичного контенту в огляді зроблено

висновок про те, що система національно-патріотичного виховання є одним із основних напрямів діяльності освітньої сфери держави та українського суспільства з формування й розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних цінностей, виховання у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів української держави, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності й територіальної цілісності України [3].

У науковій статті «Праці українських учених з патріотичного виховання молоді в науково-інформаційному супроводі діяльності закладів педагогічної освіти» обґрунтовано ефективність впровадження вторинних інформаційно-аналітичних документів, розроблених науковцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського на основі фахових праць українських учених НАПН України як засобу науково-інформаційного супроводу діяльності закладів педагогічної освіти України [4].

Ідеї, викладені в реферативному огляді «Виховання: шляхи духовно-ціннісного розвитку й фахового становлення особистості освітянина в професійній діяльності», серед іншого розширюють наукові уявлення освітянського загалу щодо актуальних питань національно-патріотичного виховання в умовах повномасштабної війни проти України з боку Росії; проблеми теорії і практики духовно-ціннісного розвитку й фахового становлення особистості освітянина в професійній діяльності. Зокрема, зазначено, що виховання у молоді духовно-ціннісних орієнтацій є пріоритетом українського суспільства, важливим завданням освітнього процесу, що особливо актуалізується тепер, коли Україна відстоює свій суверенітет і територіальну цілісність, утверджує власні національні інтереси [1].

У статті «Значимість виховання духовно-моральної особистості у наукових практиках українських учених» запропоновано спробу інформаційного огляду бачення учених-практиків актуальності виховання духовно-моральної особистості на сучасному етапі розвитку українського суспільства. На основі аналізу наукових публікацій розглянуто сутність понять «духовність» і «моральне виховання» як таких, що є пріоритетними у

визначеній виховній проблематиці. Зазначено також, що пошук ефективних шляхів долучення зростаючої особистості до вищих духовних цінностей умотивовано пов'язаний з удосконаленням змісту, форм і методів цього процесу. Зроблено висновок, що сучасні освітньо-виховні реалії дедалі частіше потребують нових підходів у розв'язанні нагальних завдань, зумовлених викликами часу [2].

Результати та обговорення. Теоретико-методологічні засади національно-патріотичного виховання особистості розкрито в працях багатьох українських учених, зокрема І. Беха, К. Ващенко, П. Вербицької, С. Гончаренка, К. Журби, Т. Ільїної, В. Кременя, Ю. Логвиненка, Н. Мойсеюк, В. Оржеховської, Г. Пустовіта, О. Сухомлинської, К. Чорної, І. Шкільної та ін.

Слід зауважити, що особливої актуальності зазначена проблема набуває в умовах повномасштабної війни з Росією, у часи трансформації соціальних змін і ціннісних орієнтирів.

На думку відомих учених І. Беха та К. Чорної, патріотизм українського народу покликаний захищати національні інтереси нашої держави та надати нового духовного імпульсу українському суспільству, що передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної і правової культури [6].

За визначенням Т. Окушко, Ж. Петрочко та Н. Харченко, національно-патріотичне виховання має стати засобом відродження національної культури, стимулом пробудження моральних якостей, засобом особистісної відповідальності, гарантом громадянського миру, метою якого є формування громадян-патріотів України, підготовлених до життя, з високою національною свідомістю, почуттям вірності й любові до Батьківщини [7].

Висновки. Таким чином, проблема національно-патріотичного виховання є багатоаспектною завдяки своїй інтегративній функції, що є значущою для науково-педагогічної діяльності. Національно-патріотичне виховання є складним процесом, що потребує озброєння працівників освіти відповідним науково-методичним інструментарієм.

Наведені публікації містять логічно умотивований перелік документів і

матеріалів, що висвітлюють стан, результати та перспективи наукового й практичного осягнення актуальних питань національно-патріотичного виховання в умовах сучасних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агалець І. О. Виховання: шляхи духовно-ціннісного розвитку й фахового становлення особистості освітянина в професійній діяльності (реферат. огляд). *Аналітичний вісник у сфері освіти й науки* : довід. бюл. / НАПН України, ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця : ТВОРИ, 2022. Вип. XV. С. 40–63. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/731386/> (дата звернення: 31.10.2022).

2. Агалець І. О. Значимість виховання духовно-моральної особистості у наукових практиках українських. *Педагогічні науки: теорія та практика*: зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2022. № 1 (44). С. 191–199. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/730666/> (дата звернення: 31.10.2022).

3. Агалець І. О. Національно-патріотичне виховання: вектори розвитку в освітньому просторі (аналіт. огляд). Діяльність НАПН України щодо науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освіти : огляд. вид. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [авт.-упоряд.: Лапаєнко С. В., Агалець І. О., Гуралюк А. Г., Закатнов Д. О., Росток М. Л. та ін. ; наук. ред. Лапаєнко С. В.]. Вінниця : ТВОРИ, 2022. С. 67-93. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/731384/> (дата звернення: 31.10.2022).

4. Агалець І. Праці українських учених з патріотичного виховання молоді в науково-інформаційному супроводі діяльності закладів педагогічної освіти. *Молодь і ринок*. 2022. № 6. С. 88–92. URL : https://lib.iitta.gov.ua/732195/1/Агалець_стаття_.c.88-92.pdf (дата звернення: 31.10.2022).

5. Березівська Л. Д., Тарнавська С. В. Діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України: здобутки та перспективи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. Київ, 2022. Вип. 4 (1). С. 1–9. URL :

<https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/issue/view/9> (дата звернення: 06.04.2022).

6. Бех І. Д., Чорна К. І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України : програмно-виховний контекст : [програма]. Київ : [б. в.], 2015. 44 с.

7. Особистісно орієнтовані технології національно-патріотичного виховання учнівської молоді в громадських об'єднаннях : метод. посіб. / авт. кол.: Т. К. Окушко, Ж. В. Петрочко, Н. В. Харченко та ін. ; за. ред. Т. К. Окушко. Київ ; Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 198 с.

ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКО ОРІЄНТОВАНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

Герлянд Тетяна Миколаївна,

д-р пед. н., с.н.с.

Інститут професійної освіти НАПН України

м. Київ, Україна,

Нагаєв Віктор Михайлович,

д-р пед. н., проф.

Державний біотехнологічний університет

м. Харків, Україна

Вступ. Загострення екологічної ситуації у світі вимагає від екологічної освіти формування компетентної особистості, яка на основі свого самостійного критичного мислення та відповідальності зможе не лише визначати екологічні проблеми, знаходити раціональні шляхи їх вирішення, а й запобігати виникненню. Саме тому проблема формування екологічно компетентної особистості, як складової життєвої компетентності, стала провідною в сучасній педагогічній науці [4; 5].

Мета роботи. Метою статті є розкриття основних форм реалізації екоорієнтованих педагогічних технологій у закладах професійної освіти за сучасних умов.

Матеріали та методи. Відомо, що майбутні кваліфіковані робітники повинні володіти не лише базовими теоретичними вміннями та навичками з обраної професійної діяльності, а мати також високий рівень сформованості ключових компетентностей. Тому така підготовка здійснюється на основі застосування активних форм навчання, що дозволить їм засвоювати матеріал на рівні власної пізнавальної діяльності.

Наші зусилля спрямовані, перш за все, на пошук ефективних форм реалізації екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників. Для успішної організації цього процесу необхідно враховувати, що викладачі мають залучати їх до колективної

співпраці, сприяти набуттю відповідних знань, умінь, навичок успішного навчання.

Виходячи із вищевикладеного, зауважимо, що освітній процес у закладах професійної освіти повинен орієнтуватися не тільки на безпосередню передачу якомога більшого обсягу навчальних знань, а й на формування у майбутніх кваліфікованих робітників самостійності, мобільності, умінь користуватися інноваційними екоорієнтованими педагогічними технологіями [3, с. 277]. Отже, професійну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників у контексті її спрямованості на безперервну екологічну самоосвіту впродовж життя можна розглядати як першочергове завдання цього процесу.

Колективна форма навчання демонструє таку організацію освітнього процесу, коли кожний здобувач освіти, по черзі, співпрацює з усіма членами колективу (так зване навчання у парах змінного складу), це вважається одним із найбільш ефективних прийомів інтенсифікації пізнавальної діяльності, у тому числі й інтерактивної, яка передбачає активну взаємодію його учасників. Тому застосування колективної співпраці здобувачів освіти під час навчання дає можливість здійснити викладачу реалізацію концепції інтерактивності через організацію співнавчання або взаємонавчання, коли вони, учні, одночасно виступають у ролі активного учасника навчального матеріалу, ретранслятора знань і генератора нових творчих ідей. Колективне навчання, по-перше, допомагає здобувачам освіти розібратися, що їм потрібно для знаходження певного вирішення проблеми або взяти участь у конкретній творчій роботі [2, с. 39]. Ще одна перевага колективного навчання полягає у постійній взаємодії здобувачів освіти та спрямованістю на конкретний результат спільної роботи.

Формою організації навчання також є будь-який вид заняття (урок, предметний гурток, факультатив тощо), які відрізняються складом учасників, місцем і часом проведення, характером діяльності здобувачів освіти і викладачів. Ці форми організації навчання здійснюються в межах певної педагогічної системи. Тобто, будь-яке навчання набуває організаційної форми,

яке конструюється і використовується для того, щоб створити сприятливі умови для трансляції знань, умінь, навичок, розвитку обдарувань, практичних здібностей і світогляду особистості, впливають на перебіг і результат навчання, сприяють його успішності та всебічному розвитку особистості.

Наприклад, на заняттях з елементами екології широко організовується діяльність здобувачів освіти щодо вирішення ситуаційних та виконання творчих завдань, що вимагають аргументації, висловлювань власної думки, проявів особистого ставлення та прийняття самостійних та відповідальних рішень. Залежно від навчальних завдань та навчальної теми ці заняття можуть проводитись як екологічні тренінги, ділові ігри та як уроки, пов'язані з виконанням екологічних проєктів та їх презентацій. На них значно збільшено частку лабораторних та практичних робіт, що сприяють розвитку не лише навчальної діяльності, а також науково-дослідної, творчої, що забезпечують взаємозв'язок теоретичних та практичних знань екологічної спрямованості [1, с. 263].

Особливість педагогічної технології у тому, що вона розробляється під конкретний педагогічний задум. Передбачається, що обраний технологічний ланцюжок визначає досягнення та засвоєння майбутніми кваліфікованими робітниками рівня Державного стандарту професійної (професійно-технічної) освіти, що забезпечує взаємопов'язану діяльність викладача та майбутніх кваліфікованих робітників і своєчасну діагностику результатів їхньої діяльності.

Результати та обговорення. Виникає закономірне питання про трактування поняття «технологія» та співвідношення його з методикою навчання. Поза всяким сумнівом методика професійного навчання з елементами екології має ширше значення, відповідаючи на питання «чому, навіщо і як вчити», тоді як технологія відповідає лише на питання «як вивчати». На відміну від традиційної методики навчання технології не передбачають відбір навчального змісту та є лише засобом досягнення освітніх завдань. На сьогодні при навчанні професійним дисциплінам з використанням

екоорієнтованих технологій виділяють три основні групи технологій:

1. Особистісно орієнтовані.

2. Технології, засновані на ефективності управління та організації освітнього процесу (модульне навчання, програмоване навчання, проєктне навчання, комп'ютерні технології, кейс-технології та ін.).

3. Технології розвиваючого навчання, засновані на активізації та інтенсифікації діяльності здобувачів освіти (ігрові технології, проблемне навчання та ін.).

Висновки. Отже, у зв'язку з тим, що обсяг отриманої інформації щодо навчальних дисциплін за сучасних умов стрімко зростає, а кількість годин, відведених на засвоєння навчальних знань у процесі цієї підготовки залишається незмінною, виникає необхідність у застосуванні таких видів форми організації, які сприяли б оволодінню майбутніми кваліфікованими робітниками не тільки диференційованими, але й системними та інтегрованими екоорієнтованими знаннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Герлянд Т. М. Особливості екоорієнтованих педагогічних технологій у професійній освіті. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку*: матеріали XXIII Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І. В. Жукової, Є. О. Романенка. м. Орхус (Данія), 07 вересня 2022 р. Київ : ГО «ВАДНД». С. 260–265

2. Герлянд Т. М. Сучасні аспекти формування професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2010. № 1-2. С. 37–44.

3. Каленський А. А., Герлянд Т. М., Нагаєв В. М. Концепція розроблення та використання екоорієнтованих педагогічних технологій у професійній (професійно-технічній) освіті. *Moderní aspekty vědy: XXIV. Díl mezinárodní kolektivní monografie* / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. Str. 275–285

4. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

5. European Green Deal. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

**ГОТОВНІСТЬ КЕРІВНИКІВ ТА ПЕДАГОГІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО
СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА
ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ**

Гряник Дарина Олександрівна,
магістрант
Національний економічний університет
імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна

Анотація. Розглянуто питання професійної компетентності керівників та педагогів щодо організації інклюзивного навчання, висвітлено питання готовності до здійснення професійної діяльності в умовах інклюзивного середовища та виявлено компоненти системи професійної готовності та шляхи реалізації інклюзивного навчання.

Ключові слова. Інклюзивна освіта, професійна компетентність педагога, інклюзія, психологічна готовність до діяльності, компетентнісний підхід.

Одним із перших у вітчизняній педагогіці ідею інтегрованого навчання аргументував Л. Виготський, який сформулював завдання спеціальної педагогіки та спеціальної школи. Для сучасної практики важливим є твердження Л. Виготського, що розвиток аномальної дитини соціальна проблема, і тому особливе завдання педагогіки технократично вправити дитину до нормальної колії розвитку, розуміючи, що це – особлива траєкторія та особливий культурний тип розвитку [4]. Ряд вчених, таких як, Л. Аксьонова, І. Бгажнікова, Н. Малофєєв вважають, що ефективною умовою освіти дітей з обмеженими можливостями здоров'я є диференційований відбір та диференційована організація навчального процесу. Не для всіх дітей з обмеженими можливостями здоров'я підходить спільне навчання з

однолітками, що нормально розвиваються, з урахуванням їх відхилень. На думку вчених, таким дітям має бути надана можливість навчання у спеціальних (корекційних) установах. Інклюзія має на увазі спільне навчання і виховання дітей, які мають ОВЗ, з їх однолітками, що нормально розвиваються, – за одними програмами, підручниками, з використанням єдиних критеріїв оцінки знань. Інклюзія є окремим випадком інтеграції. Відповідно, поняття "інтеграція" (з'єднання) значно ширше, ніж "інклюзія" (включення)» [2; 3].

Таким чином, для реалізації інклюзивної освіти потрібні:

- розробка законодавчої бази, нормативно-правової основи інклюзивної освіти;
- компетентний супровід фахівцями (тьюторами, психологами, дефектологами, логопедами, фахівцями із соціально-побутового орієнтування та ін.);
- формування інклюзивної культури освітнього закладу, толерантного ставлення соціуму до дітей із обмеженими можливостями здоров'я;
- реалізація інноваційних технологій та методів роботи в інклюзивній освіті;
- організація "безбар'єрного середовища", забезпечення освітніх установ технічними засобами;
- розробка адаптованих освітніх програм та методичний супровід їх реалізації в освітньому процесі;
- розвиток професійної компетенції керівника закладу та педагогічних працівників у галузі інклюзивної освіти.

Методологічну основу даної проблематики склали праці, що розкривають моделювання інклюзивної освіти з погляду синергетичного підходу, їх представляли І. Аверіна, С. Альохіна, Т. Дмитрієва, М. Семаго, Н. Семаго та ін.; психологічні та методологічні основи освіти осіб з обмеженими можливостями здоров'я, які представляли Л. Аксьонова, Б. Архіпов, Л. Білякова, Є. Александрова та ін.; організаційні основи інклюзивної освіти осіб з обмеженими можливостями здоров'я та підготовки кадрів до цих умов, що

представляли Л. Андрєєва, Н. Баль, Д. Бойков, Є. Войлокова та ін.; концепція професійної компетентності педагогів, яку вивчали Н. Радіонова, А. Тряпціна, В. Козирєва, С. Писарєва, Н. Чекальова та ін. Загальним принципом організації інклюзивного освітнього процесу виступає створення освітнього середовища, що є найменш обмежувальним і найбільше включає. Створення освітнього середовища, що найбільше відповідає цьому принципу, супроводжується низкою змін у матеріальних, нормативних, організаційних засадах навчального закладу. Серед цих змін найважливішою виступає підготовка, пов'язана з етапом психологічних та ціннісних змін. Цей етап досить ґрунтовно описує у своїх працях С. Альохіна, яка вказує на існуючий зараз дефіцит науково-методичного забезпечення розвитку інклюзивних процесів в освіті, дефіцит кадрового забезпечення, організації підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у галузі психолого-педагогічного супроводу інклюзивної освіти.

У поняття компетентності педагога входять і соціально-педагогічні компетентності. В окремих зарубіжних країнах (США, Англія, Німеччина, Франція) поняття «компетентність» відображає вимоги до сучасного працівника, поряд з формальними факторами його кваліфікації та освіти, до соціальної складової його особистісних якостей. Важливою особливістю цих підходів виступає акцент на саморозвиток особистості, під яким розуміється процес вивчення розвитку особистості, при якому вона приймає вимоги, трансформує їх для себе, адекватно рівню свідомості, розвитку здібностей, сформованих потреб.

Система професійної готовності педагога та керівника ЗЗСО до діяльності в інклюзивному середовищі включає:

- психологічну готовність, під якою розуміється різний ступінь сформованості спрямованості на педагогічну професію, наявність інтересу до роботи та потреби до саморозвитку та самоосвіти, розвиток професійного мислення;

- науково-теоретичну готовність, що включає необхідний обсяг

психолого-педагогічних та спеціальних знань;

- практичну готовність, яка передбачає наявність сформованих на необхідному рівні професійних умінь та навичок;

- психофізіологічну та фізичну готовність – наявність відповідних передумов для оволодіння педагогічною діяльністю, сформованість професійно значущих якостей; відповідність стану здоров'я та фізичного розвитку вимогам педагогічної діяльності [1].

Таким чином, готовність – характеристика потенційного стану, що дозволяє педагогу розвиватися у професійному відношенні, а компетентність може виявлятися лише у реальній діяльності, переходячи із внутрішнього плану на зовнішній. Компетентність – категорія оцінна, що характеризує спеціаліста як суб'єкта певної діяльності, стійку здатність до діяльності зі знанням справи. Виходячи з того, що під здатністю розуміються індивідуально-психологічні особливості особистості, які є умовами успішного виконання певної діяльності, під професійною компетентністю доцільно розуміти здатність ефективно вирішувати практичні завдання у реальній професійній діяльності.

Професійна компетентність керівників в умовах інклюзивної освіти відноситься до спеціальних професійних компетентностей, оскільки є здатністю ефективного здійснення професійної діяльності вчителя в умовах інклюзивного навчання, внаслідок чого відбувається зміна об'єкта, на який спрямована діяльність, розширення контингенту учнів. Таким чином, професійна компетентність педагога – це структурно-функціональна освіта, що включає сукупність знань та умінь педагога, його професійно значущі якості, що виявляються у цілеспрямованій діяльності. Стрижнем компетентності є якості особистості керівника та педагога, її спрямованість, мотиви, цінності, здатність до рефлексії [5].

Отже, своєчасне проходження педагогами курсів підвищення кваліфікації дозволяє підтримувати професійні компетентності педагогічних кадрів ЗЗСО на рівні сучасних вимог, забезпечує можливість поглибленого теоретичного вивчення конкретної теми, сприяє зростанню рівня професійної готовності та

вміння ефективно вирішувати проблеми в освітній практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болотнікова І. В. Фактори психологічної готовності до педагогічної діяльності [Електронний ресурс] / І. В. Болотнікова. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/SND/Psihologia/10_bolotnikova.doc.htm
2. Кириченко М. О. Управління загальноосвітнім навчальним закладом (методологічний аспект): Дис... канд. пед. наук: 13.00.01. – К.:ЦППО, 2001. 165 с.
3. Освітній менеджмент: Навч. посібник / За ред. Л.Даниленко, Л. Карамушки. – К.: Шкільний світ, 2003. – 400 с.
4. Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука : зб. ст. / за ред. М. В. Папучі. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. – Вип. 1. – 127 с. ISBN 978-617-527-182-7
5. Розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами : наук.-метод. посіб. / І. М. Литвин, В. В. Басик, Т. Л. Гавриленко, М. І. Галушко. – Черкаси : редакц. видавн. Центр КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР», 2020. – 80 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТВОРЧОГО ПРОЄКТУ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Гуніна Наталія Володимирівна,
студентка спеціальності «013 Початкова освіта»
Ратушинська Анастасія Сергіївна,
к. п. н., старший викладач кафедри
педагогіки і психології дошкільної та початкової освіти
КЗ КОР «Білоцерківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж»
м. Біла Церква, Україна

Вступ. Сучасна школа вимагає використання інноваційних технологій, які створюють усі належні умови для всебічного розвитку потенціалу дітей. У зв'язку з цим Концепція «Нова українська школа» передбачає збільшення проєктної діяльності в освітньому процесі.

Мета роботи. Передумовою успішного навчання учнів є високий рівень розвитку пізнавальної активності. Виконання школярами творчих проєктів забезпечує логічний перехід від пояснювально-ілюстративного навчання до особистісно-орієнтованої технології, побудованої на активізації пізнавальної діяльності учнів [2].

Матеріали та методи. Метод проєктів – це інноваційна технологія організації навчання, за якої учні добувають знання, набувають умінь та навичок, розвивають індивідуальні риси, отримують досвід творчої діяльності, генерують цінні ставлення в процесі виконання проблематичних практичних завдань та їхнє планування. В основу методів проєктів вкладено розвиток пізнавальних навичок і креативності; уміння бути зорієнтованим в інформаційному просторі, самостійно застосувати отриманні знання; критичне й творче мислення; спрямовання на формування навичок співробітництва й ділового спілкування в колективі, на отримання учнями цілісного завершеного продукту власності творчості, який можна продемонструвати іншим [1].

Вперше метод проєктів висунутий в кінці XIX ст. американськими вченими. Дидактичні основи його впровадження розробляли Д. Снезден,

Д. Дьюї, Е. Коллінгс. Метод проєктів знайшов своє зачаткування і в українській педагогіці. Так, у 20-х роках минулого століття була впроваджена ідея дальтон плану, який Олена Паркхерст вважала соціальним експериментом, спрямованим на зміну шкільного життя в традиційній пасивній школі з її класно-урочною системою.

Проєкти бувають *творчі, ігрові (рольові), інформаційні, дослідницько-пошукові, практично орієнтовані*. За кількістю учасників виділяють *індивідуальні* (виконуються одним учнем, а педагог допомагає скласти план учнівської діяльності, проводить індивідуальні консультації), *парні* (виконуються двома учнями, які складають спільний план дій, характеризують форму представлення результату, добирають назву свого проєкту, беруть активну участь в організації захисту проєкту) та *групові* (у процесі опрацювання навчального проєкту учасники обмінюються власним досвідом, радяться та вчаться знаходити колективні рішення). Також проєкти за тривалістю поділяються на: *мініпроєкти* на один урок; *короткострокові* тривають від двох до шести уроків; *середньої тривалості*, які тривають від тижня до місяця; *довгострокові* тривають від одного до кількох місяців.

Проєктна робота формує такі компетентності: уміння навчатися; уміння планувати свої дії; здатність орієнтуватись в інформаційному просторі; володіти й користуватися інформацією; проявляти ініціативу; підтримувати та спрямовувати власні взаємини з іншими; сприятливе розв'язання конфліктів; досягнення консенсусу; уміння брати на себе відповідальність за наслідки дій; аналізувати результати діяльності; вміння розділяти відповідальність; відчувати себе членом команди [1].

Індивідуальні та групові проєкти розвивають навички аналізу та пошуку інформації, знайденої в Інтернеті, навички праці в групах, вміння правильно розподіляти обов'язки та відповідати за свої рішення. У практиці більшість вчителів пропонують дітям за допомогою відеочатів та дзвінків виконувати та захищати свої проєкти для відпрацювання комунікативних навичок [3].

Залучення учнів до участі у творчих проєктів створює умови для

реалізації креативного та творчого потенціалу молодших школярів. Творчі проекти створюються не за детально створеною структурою. Діяльність учнів під час творчого проекту розвивається, підпорядковується кінцевому результату врахуванням інтересів учасників.

Розглянемо у чому полягає складність здійснення проєктної роботи під час дистанційного навчання:

- учасникам проєктної роботи складно комунікувати між собою та взаємодіяти;
- часто вчителю нелегко дистанційно контролювати взаємодію між дітьми;
- педагогу складно контролювати та проводити супровід проєктної роботи учнів, а також об'єктивно оцінювати її;
- є загроза перенавантаження дітей, адже нинішня ситуація вимагає від них довготривалого передумання за гаджетами, а також обробки великих об'ємів інформації;
- зниження навчальної мотивації школярів загалом і зацікавленості проєктною роботою зокрема;
- ускладненість здійснення презентаційного та рефлексійного етапів роботи.

Незважаючи на недоліки творчих проєктів в умовах дистанційного навчання є й свої переваги, а саме: дозволяє зацікавити дітей, сфокусувати їхню креативність; мотивує до активної роботи; дозволяє ознайомити дітей зі складними та суперечливими проблемами, а також мотивує шукати способи їх вирішення; продемонструвати школярам справжні можливості використання сталого інструментарію (наприклад, підручників та інтернету) для навчання та втілення у життя своїх ідей.

Результати та обговорення. Отже, постає головне питання: як можна вирішити ці проблеми або хоча б мінімізувати їх.

По-перше, необхідно не перевантажувати дітей проєктною роботою. Потрібно акцентувати увагу на мініпроєктах чи короткотермінових проєктах.

По-друге, враховувати інтереси та хобі дітей. Частіше використовувати у проєктній роботі соціальні мережі, популярні додатки, відео тощо.

По-третє, робити проєкти міждисциплінарними. А саме пропонувати завдання учням, які поєднують матеріал суміжних дисциплін: читання та навчання грамоти, математика та я досліджую світ тощо.

По-п'яте, використовувати сучасні технології та загальнодоступні сервіси для проєктної роботи. Наприклад, віртуальна інтерактивна дошка Padlet, де кожен учень може розміщувати свої ідеї та потім колективно їх обговорювати; також використовують сервіс Sway – це безкотовний хмарний сервіс, який дозволяє створити онлайн-презентації для презентування в Інтернеті, не маючи змоги зустрітися очно, учні працюють віддалено над спільним проєктом; онлайн-програма Trello, яка дозволяє організувати командну взаємодію школярів.

Висновки. Вивчаючи дану проблему було розроблено рекомендації батькам у підготовці дитини до проєктній діяльності, адже під час дистанційного навчання вони є провідними помічниками своїх дітей. На етапі створення ідей для проєктної роботи та вибору найкращої з них батьки мають допомогти дитині віднайти якомога більше ідей; записати їх на аркуші паперу і пам'ятати чим більше ідей тим більшим буде вибір. При виборі допомогти обрати найкращу ідею та обґрунтувати свій вибір. Під час планування діяльності допомогти спланувати та скорегувати план роботи відповідно з урахуванням зайнятості дитини.

На етапі обговорення можливих результатів підібрати з дитиною можливі шляхи вирішення кожної проблеми та розбити об'єм роботи на невеликі частини, визначити строки виконання кожної з них. Під час вивчення необхідного матеріалу до теми проєкту посприяти у відвідуванні бібліотеки, театру, виставки, музею дитиною у пошуках джерел додаткової інформації (опитування, спостереження, експерименти, інтерв'ю, книги, Інтернет). На завершальному етапі презентація проєкту потрібно скоординувати дії дитини під час підготовки репрезентації роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інтегративний підхід : актуальність, сутність, особливості впровадження в умовах початкової школи : навчально-методичний посібник / уклад. : Н. Б. Ларіонова, Н. М. Стрельцова. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 76 с.
2. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб. / М. Кірик, Л. Данилова. – Львів : Світ, 2019. – 136 с.
3. Організація освітнього процесу із застосуванням технологій дистанційного навчання (з досвіду роботи педагогів Кіровоградської області) [методичні рекомендації] / за заг. ред. Ольги Литвиненко — Кропивницький: КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського», 2021. – 72 с.

**ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТІВ НЕГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
ДО КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ (НА ПРИКЛАДІ ВСП
«НОВОМОСКОВСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ДДАЕУ»)**

Даценко Артем Станіславович
кандидат історичних наук, викладач
Відокремлений структурний підрозділ
Новомосковський фаховий коледж
Дніпровського державного
аграрно-економічного університету

Анотація: В статті «Залучення студентів негуманітарних спеціальностей до краєзнавчої роботи (На прикладі відокремленого структурного підрозділу «Новомосковський фаховий коледж ДДАЕУ»).» аналізується проведення краєзнавчої роботи зі студентами Коледжу всіх курсів та спеціальностей. На основі результатів краєзнавчої роботи вироблені рекомендації по залученню студентів негуманітарних спеціальностей до вивчення історії рідного краю.

Матеріали цієї статті можуть бути корисними керівникам, адміністрації навчальних закладів і всім педагогічним працівникам, які проводять краєзнавчу роботу.

Ключові слова: студент, краєзнавство, музей, експозиція, коледж, професія.

Вступ. / Introductions. У Відокремленому структурному підрозділі «Новомосковський фаховий коледж Дніпровського державного аграрно економічного університету» (далі – Коледж) з 1970х рр. працюють два музеї. Перший, історико-краєзнавчий, присвячений історії Новомосковського району з найдавніших часів до сучасності. Там представлені експозиції з народного побуту та українського традиційного одягу і рушників, старі фото, експонати, датовані ХІХ-ХХ ст., а також діорама «Битва за Дніпро 1943». Другий музей, є

музеєм власне навчального закладу, присвячений подіям 1929 р. – наших днів, тобто всього періоду, коли існує Коледж. Обидва музеї існують на громадських засадах і не фінансуються державою.

Мета роботи. / Aim. Показати, як можна залучити до краєзнавчої роботи студентів негуманітарних спеціальностей, тобто тих, хто не є майбутніми фахівцями в гуманітарних, в тому числі історичних) науках. В даній публікації це показано на досвіді роботи у Відокремленому структурному підрозділі «Новомосковський фаховий коледж Дніпровського державного аграрно економічного університету» протягом 2020-2022 рр.

Матеріали та методи./Materials and methods. Підготовлено на матеріалах роботи гуртка «Краєзнавець», який працює в Коледжі за період з вересня 2020 р. по жовтень 2022 р. Дана публікація написана з використанням методів педагогічного спостереження та педагогічного експерименту.

Результати та обговорення./Results and discussion. В Коледжі навчаються студенти спеціальностей 201 «Агрономія», 204 «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва», 211 «Ветеринарна медицина». Тобто, це не гуманітарії і люди нібито далекі від краєзнавства. Але саме вони беруть участь у роботі гуртка «Краєзнавець». Звісно, не всі студенти, а ті, кому це цікаво. І таких не мало. Тут працює одне дуже просте правило: якщо студент хоче зробити щось хороше і корисне, не заважайте йому, нехай робить.

Для участі студента Коледжу у краєзнавчій роботі треба лише бажання і час. Іноді буває потрібна простенька техніка, яка у багатьох є. В музеї Коледжу зберігається багато фотографій 1970х-2000х рр. Це фото моментів студентського життя і випускні альбоми груп. Разом з ними є невелика чисельність справжніх раритетів – фото з життя Коледжу 1940х, 1950х, 1960х і навіть 1930х рр. Всі вони існують в паперовому вигляді, що не дуже зручно в наші дні. Тому силами студентів і використовуючи мобільні телефони вдалося оцифрувати значну частину фотоархіву Коледжу і розмістити його на електронних носіях. Для цього виявилися потрібними лише час, бажання

студентів і мобільні телефони. І Інтернет.

Нещодавно були відкриті дві нові експозиції. Перша відкрилася в історико-краєзнавчому музеї і стосувалася подій Української Революції 1917-1921 рр. на території Новомосковського повіту. Центром нової експозиції стали карти подій того часу в повіті. Таких карт раніше не існувало, дані, нанесені на них, взяті з історичної та краєзнавчої літератури. Студенти з гуртка «Краєзнавець» взяли на себе технічний бік підготовки карт, вони знайшли в Інтернеті старі карти, зробили їх придатними для друку і нанесли на них відповідні позначки. Тобто, для участі в краєзнавчій роботі бажано декілька студентів рівня «просунутий користувач ПК».

Друга експозиція відкрилася в музеї Коледжу і присвячена подіям АТО/ООС. Для її підготовки були залучені не тільки члени гуртка «Краєзнавець» і навіть не тільки інші студенти Коледжу, але й ті, хто не мав до Коледжу жодного відношення. В месенджерах було розповсюджене оголошення, що музей прийме експонати, пов'язані саме з подіями АТО/ООС. Не можна сказати, що відгукнулося багато людей, але експонатів виявилось достатньо для нової експозиції. Можна зробити висновки: 1) студентів треба залучати до збору експонатів. Головне, пояснювати їм, які саме експонати потрібні; 2) для роботи музею потрібне висвітлення у месенджерах; 3) до збору експонатів можна залучати і тих, хто не навчається у вас.

Однією з робіт є створення відеоматеріалів. Гурток «Краєзнавець» приймає участь у всеукраїнських проектах. Так, в червні 2022 р. Науково-методичний центр ВФПО разом з педагогічними і студентськими колективами розпочав підготовку культурно-мистецького проекту «Рушник Єдності». В Коледжі було підготовлено відео для даного проекту. Для його підготовки знадобилися лише написаний текст промови, мобільний телефон з камерою, музичний супровід і дві студентки, які під звучання бандури читали текст на фоні експозиції з рушниками. Відео не було професійним і вимагати професійності у підготовці відео від майбутніх аграріїв ніхто б не став. Для створення відео було достатньо трохи часу, телефон з камерою, студент, який

вміє монтувати відео і він же був його оператором. Не треба вважати що це легко. Можливо просто, але не легко. Нормальне відео вдалося записати з 6-7 дубля. Прочитати текст з хорошою дикцією, без запинок теж треба вміти. І не очікуйте від майбутніх аграріїв бездоганного декламування. Але відео вдалося записати і воно прийняло участь в культурно-мистецькому проєкті.

Відеоматеріали, створені гуртком «Краєзнавець», розміщуються на сайті Коледжу і на сторінці Коледжу в Facebook. У зв'язку з карантинном пов'язаним з коронавірусом під час відкриття експозиції, присвяченій подіям Української Револуції 1917-1921 рр. на території Новомосковського повіту і під час розширення і оновлення експозиції, присвяченої АТО/ООС, було записано дві відеоекскурсії. Готував і проводив відеоекскурсію викладач, а студент був залучений в якості оператора відео. Екскурсії вийшли невеликими, були зроблені на аматорському рівні, але завдяки ним, всі хто відвідував сайт Коледжу і сторінку Коледжу в Facebook, могли ознайомитися з експозиціями.

Висновки./Conclusions. Вся описана вище краєзнавча робота є безкоштовною, для неї не треба виділяти якості додаткові гроші. А ще вона є аматорською, тут не потрібні майбутні режисери чи оператори. Залучення студентів негуманітарних спеціальностей до краєзнавчої роботи відбувається частіше всього у вигляді:

1. Збору експонатів для музею, який є у вашому навчальному закладі. Насправді це не складно і бажаючі для такої роботи знайдуться.

2. Створення відеоматеріалів. Студент може бути оператором відео, може читати текст, може монтувати відеоматеріали. Досвід Коледжу показує, що для цього не потрібен професіонал з ІТ, достатньо просунутого користувача ПК, а іноді і він не потрібен.

З технічної точки зору не потрібно якогось професійного обладнання, достатньо телефону з камерою.

3. Оцифрування старих фото з історії навчального закладу. Або просто старих фото, які мають безпосереднє відношення до історії рідного краю.

4. До збору експонатів варто залучати не тільки ваших студентів, а і всіх

бажаючих.

5. Матеріали краєзнавчої роботи бажано розміщувати на сайті навчального закладу і на його сторінках в соціальних мережах.

6. І не забувайте підкреслювати внесок ваших студентів. Це мотивує їх і далі брати участь у краєзнавчій роботі.

Маємо сподівання, що інформація, викладена тут, стане в пригоді керівникам, заступникам керівників, викладачам історії навчальних закладів, педагогічним працівникам, які проводять краєзнавчу роботу і всім, хто цікавиться історією рідного краю.

ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ В РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ “Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ”

**Коваль Карина Валентинівна,
Чорна Єлизавета Олександрівна**
здобувачки II рівня вищої освіти
Бердянський державний педагогічний університет
м. Бердянськ, Україна

Вступ. У сучасному світі на етапі реформування початкової освіти активно з'являються нові форми проведення уроків, вони мають на меті спостереження за навколишнім середовищем, а також набуття індивідуального досвіду кожного учня через вивчення взаємозв'язків суспільства з природою [2, с. 144]. Інтегрований курс “Я досліджую світ” допомагає поглибленню та систематизації уявлень, знань учнів про природні і соціальні явища та об'єкти, є джерелом для формування цілісної картини світу в органічній єдності природи та людства, і через це займає важливе місце в освітньому процесі Нової української школи. Для того, щоб забезпечити формування провідних компетентностей в рамках природничої, історичної та громадянської освітніх галузей, необхідно реалізувати один з провідних дидактичних принципів - зв'язку теорії з практикою, який ефективно застосовують при проведенні віртуальних екскурсій [6, с. 21].

Особливості використання віртуальних екскурсій на уроках в початковій школі активно досліджуються сучасними педагогами та методистами: Т. Васютіна, С. Голубнича, Т. Золотаренко, Т. Питонова, Є. Починок, Н. Савіна, К. Семенова, Т. Щербакова та ін. Віртуальні екскурсії як засіб реалізації інтегрованого курсу “Я досліджую світ” знайшли відображення в працях сучасних вчених: А. Крамаренко, Ю. Малієнко, О. Толочик, Т. Юревич та ін.

Ціль роботи – дослідити та теоретично обґрунтувати особливості використання віртуальних екскурсій у початковій школі в рамках реалізації

інтегрованого курсу “Я досліджую світ”.

Матеріали та методи. Відповідно до окресленої мети були використанні загальнонаукові методи дослідження: теоретичні – аналіз та зіставлення педагогічної літератури, періодизація – виявлення ступеню досліджуваності зазначеного питання, порівняння, узагальнення та систематизація теоретичних засад специфіки застосування віртуальних екскурсій, індукція та дедукція, метод сходження від абстрактного уявлення до конкретного.

Результати та обговорення. Першорядною метою впровадження інтерактивних технологій є створення одного, єдиного інформаційного простору в освітньому закладі, системи, де задіяні та пов’язані всі учасники освітнього процесу: адміністрація, вчителі, учні та їхні батьки [1, с. 93].

Віртуальна екскурсія – це організаційна форма освітньої діяльності, що відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням реально існуючих об’єктів. Перевагами є можливість перегляду, доступність, наявність інтерактивних завдань, наочність.

Віртуальні екскурсії в роботі з молодшими школярами дозволяють отримати помітні відомості про місця, які недоступні для відвідування в реальний час. Привілеї цих екскурсій у тому, що вчитель сам підбирає необхідний матеріал, встановляє маршрут, трансформує зміст екскурсії відповідно до цілей та інтересів здобувачів [7, с. 100].

Екскурсія – це форма організації освітнього процесу, яка дозволяє проводити спостереження в природних чи штучно створених умовах, конкретизувати, поглибити знання учнів й перетворювати їх в уміння та навички; вони залишаються важливим джерелом формування дослідницьких умінь, збагачують комунікаційні здібності учнів, допомагають соціалізуватись. Шкільні екскурсії поділяються на такі види: за змістом (тематичні, комплексні); за об’єктом вивчення (природничо-наукові, соціальні, виробничі, здоров’язбережувальні, історичні, екологічні); за дидактичною метою (вступні, поточні, узагальнюючі). Бурхливий розвиток засобів телекомунікацій та інформаційних технологій сприяв появі нової форми екскурсії – віртуальної.

Віртуальні екскурсії, безумовно, є потрібним доповненням уроків ЯДС при роботі з технічними засобами, адже дають можливість повторного перегляду матеріалу, унаочнюють саму тему, що вивчається та нерідко передбачають використання інтерактивних завдань [5, 7].

Головним позитивним моментом уроків-екскурсій є “ефект присутності” учнів, які бачать пам’ятники історії і культури в природному стані або в музейній експозиції, не виходячи з класної кімнати. У ході уроків-екскурсій зачіпається чуттєве сприйняття та емоційна сфера, що неабияк впливає на пізнавальний компонент уроку. Порівнюючи традиційний урок і уроку екскурсію можна виділити ряд спільних рис, наприклад, обидва уроку обмежені в часу і проходять в певному місці, тут зібрано єдиний склад одного віку учнів, а також традиційний і урок-екскурсія мають свої завдання і цілі.

Віртуальні екскурсії дають можливість забезпечити доступ до самої різноманітної інформації про навколишній світ, незважаючи на ситуацію з пандемією, та навіть війною, що захопила світ, нашу країну і освіту. Такий формат проведення екскурсій доцільно використовувати в будь-якому класі початкової школи, особливо при поєднанні очної та дистанційної форми навчання [6].

Віртуальні тури дають змогу по-новому поглянути на навчальний процес. Основні критерії, які потрібно врахувати вчителю саме у підготовці методичного матеріалу до цифрового ресурсу: ідея екскурсії; цілі і завдання; зміст; маршрут і оформлення екскурсії; технічна складова розробки; результати і методичні рекомендації щодо використання ресурсу.

Віртуальна екскурсія демонструє собою програмно-інформаційний продукт у вигляді тексту, який призначений для інтегрованого подання матеріалів екскурсії.

Провідним методом збільшення пізнавальної активності молодших школярів під час проведення віртуальної екскурсії є пошуковий метод. Він передбачає особисту участь у зборі необхідної та важливої інформації відповідно до теми, вирішення проблемних питань, виконання творчих завдань

та інше. Важливим питанням є підбиття підсумків наприкінці кожної віртуальної екскурсії, проведення цілісного аналізу спільної діяльності. Молодші школярі можуть задавати один одному запитання чи давати завдання на узагальнення засвоєної інформації під час уроку [4, с. 77].

На вступних віртуальних екскурсіях учні 1 класу отримують загальне уявлення про досліджуваний об'єкт, учитель у свою чергу готує завдання зі спостереження на всю тему, такі екскурсії не можуть бути довготривалими, зважаючи на вікові особливості учнів в даний період. Доцільно провести такі вступні екскурсії: “Моя школа”, “Що мене оточує?”, “Шкільне подвір'я”, “Зміни в природі восени”. Такі екскурсії сприяють швидшій адаптації учнів до школи, формуватимуть мотивації до подальшого навчання. Завдання щодо спостереження мають спиратись саме на життєвий досвід дітей [3, с. 10].

Поточні віртуальні екскурсії включають в себе знайомство з конкретними природними об'єктами або явищами. Прикладами таких екскурсій є дослідження рослин (у дистанційному форматі можна використати рослин вдома) і догляд за куточком живої природи у класній кімнаті.

Узагальнюючі уроки-екскурсії проводять для систематизації та узагальнення знань в кінці вивчення теми або її частини. Вони передбачають закріплення теоретичних знань практичними вміннями та навичками. Такі екскурсії у 1 класі можна провести на теми: “Правила дорожнього руху”, “Взаємозв'язки у природі”, “Подорож світом”, “Подорож Україною” тощо.

Висновки. Отже, віртуальні екскурсії в початковій школі інноваційним методом організації дистанційного навчання. Першочергово вони сприяють інформатизації та оптимізації освітнього процесу, що ставить певні протиріччя традиційному навчанню. Взаємодія учасників освітнього процесу в рамках віртуального медіапростору включає застосування поверхнево засвоєних знань, натомість сприяють формуванню навичок практичної діяльності, встановлення взаємодії в результаті практичної діяльності та опанування навчального змісту на високому рівні. Застосування віртуальних екскурсій стимулює учнів та учениць до самостійності, ініціативності, освітній процес стає більш цікавим та

насиченим.

Ще декілька років тому віртуальні екскурсії вважались досить нестандартним рішенням, однак зараз вони є досить розповсюдженою формою організації освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Alla Kramarenko, Valentyna Chernii, Olha Shevchenko, Olena Nievorova, Anastasiia Melnyk. Development of Professionally Important Physical Qualities in Engineering Students. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2020, Volume 12, Issue 1 Sup. 1, p.93-105. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.1sup1/>
2. Alona Prokopenko, Alla Vozniuk, Hennadii Leshchenko, Liliya Manchulenko, Alla Kramarenko, Oksana Mondich. Activization of Cognitive Activity of Students in Higher Education Institutions. *Systematic Reviews in Pharmacy*. Vol 11, Issue 10, Oct-Nov 2020. 144-146. doi10.31838srp.2020.10.24 <http://sysrevpharm.org/index.php?mno=11336> <https://www.sysrevpharm.org/fulltext/196-1602442090.pdf?1603907985>
3. Бугайчук К. Л. Змішане навчання: теоретичний аналіз та стратегія впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. 2 липн. С. 1-15.
4. Крамаренко А. Застосування технології критичного мислення в процесі вивчення здобувачами початкової освіти курсу «Я досліджую світ». *Acta Paedagogica Volynienses*, 2021. №3, С.76–82. doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.3.12>(збірник включений до Переліку наукових фахових видань України (категорія “Б”)). <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/94/78>
5. Крамаренко А. М., Крамаренко Д. М., Проха І. С., Шмалько О. М. Здоров’язбережувальні технології в освітньому процесі початкової школи. *Сучасні здоров’язбережувальні технології: колект. монографія/за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука*. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2018. С. 440-446.

6. Крамаренко Алла. Методика навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей у початковій школі: навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закладів ОПП "Початкова освіта". Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2020. 424 с.

7. Навчально-методичний посібник «НУШ: використання інформаційно-комунікаційних технологій у 1-2 класах ЗЗСО»/ Олена Антонова/ Київ: Генеза, 2019. С.100-101.

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО ОРІЄНТОВАНОГО ЗДОБУВАЧА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Крамаренко Алла Миколаївна

докторка пед. наук,
професорка, зав.кафедри початкової освіти БДПУ

Саксонік Ілона Миколаївна

Садовнікова Юлія Валерівна

Гребенщикова Єлизавета

Пруська Анастасія

магістранти

Бердянського педагогічного університету

м. Бердянськ, Україна

Вступ. / Introductions. Формування екологічної компетентності громадян України є одним з найголовніших пріоритетів розвитку освіти, що проголошено деклараціями ООН і врегульовано низкою інших законодавчих документів України. Основою екологічної грамотності мають бути, звичайно, природничі знання закони життя живої природи і розуміння того, як необхідно жити, щоб не порушити гармонії навколишнього середовища.

Мета роботи. / Aim. Метою нашої роботи було апробувати методи та прийоми формування еколого орієнтованого здобувача початкової освіти.

Матеріали та методи. / Materials and methods. У теоріях і практиках ЗВО накопичено значний досвід, що є основою формування цінностей у майбутніх фахівців початкової освіти загалом та ціннісного ставлення до навколишнього середовища у підростаючого покоління зокрема. Насамперед, це наукові праці, в яких розкрито теоретико-методичні основи екологічної освіти й виховання у вищій школі (О. Біда, Л. Білик, Ю. Бойчук, Н. Демешкант, А. Крамаренко та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети, використано

комплекс методів дослідження, зокрема: теоретичні – теоретичний аналіз концепцій, теорій і методик, що мав на меті виявлення шляхів розв'язання досліджуваної проблеми; синтез та осмислення філософської, психологопедагогічної літератури, дисертацій та авторефератів, матеріалів конференцій та періодичних фахових видань з теми дослідження, вивчення та узагальнення досвіду роботи ЗВО з окресленої проблеми; статистичні: методи математичної статистики та обробки одержаних експериментальних даних з метою кількісного і якісного аналізу результатів експериментального дослідження.

Результати та обговорення. / Results and discussion. Серед головних ідей формування екологічних цінностей у контексті освіти, вказує А. Крамаренко, можна визначити наступні ознаки:

- розуміння концепції сталого розвитку людства як спільного взаємозалежного розвитку природи і суспільства;
- пізнання себе у ставленні до навколишнього світу як до частини самого себе;
- виховання екологічної відповідальності за стан навколишнього середовища, свого здоров'я і здоров'я інших людей;
- розуміння необхідності оптимізації (гармонізації) взаємин суспільства і природи як соціальної проблеми;
- світорозуміння на основі сучасної екологічної картини світу;
- розуміння внеску екологічної культури в загальну культуру людини [1, с. 234].

Для формування екологічних цінностей здобувачів початкової освіти потрібно здійснювати під час екскурсій, прогулянок, подорожей, де учні можуть ознайомлюються з правилами поведіння в лісі, біля річки, тощо, а також вчать правила збирання рослин (лікарських до букету), ягід, грибів, плодів, насіння дерев. Прогулянки для них бажано організовувати екологічними стежками до пам'ятників природи, що пов'язує їх з історією

рідного краю, звичаями пращурів [3, с. 323].

Також для здобувачів початкової освіти пропонуються доступні види практично-природоохоронної діяльності: догляд за кімнатними рослинами, шкільними квітниками, участь в озелененні школи, вулиці, де живе учень; збирання насіння квітів, насіння плодів дерев і кущів, підгодівля птахів узимку, розвішування годівниць, допомога дорослим у підгодівлі тварин та ін. [2, с. 14].

Висновки. / Conclusions. Головними завдання формування екологічних цінностей здобувачів початкової освіти є:

- сформування системи знань про природу;
- розуміння взаємозв'язків і взаємозалежностей, що існують у природі (школа дає можливість сформувати пізнавальний потенціал екологічних знань для подальшого вивчення, виховувати особистість, яка усвідомлює місце людини у довкіллі, через ознайомлення з рослинним і тваринним світом);
- формування позитивного ставлення до природи, норм поведінки у природі;
- бажання зберігати і охороняти природу.

Таким чином, формування екологічних цінностей здобувачів початкової освіти у контексті освіти можна прирівняти до освіти майбутнього. Освіта і еколого орієнтованість спрямовані на майбутнє і покликані забезпечити якісне життя наступних поколінь, підготувати людину бережно ставитися до навколишнього середовища, та сформувати у здобувачів початкової освіти комплекс цінностей для подальшого екологічного виховання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Крамаренко Алла. Методика навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей у початковій школі: навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закладів ОПП "Початкова освіта". Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2020. 424 с.

2. Крамаренко А. М. Природничо-методичний аспект ознайомлення учнів з унікальними місцями України. Учитель початкової школи. 2019. №6. С. 13-17.

3. Kramarenko A. The influence of the bio (eco) ethical activity of a future primary school and practical psychologist on the evaluation of own behavior: the practical orientirs. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Вип.1. Бердянськ : БДПУ, 2020. С.322-329.

РОЗВИТОК УЯВИ І ФАНТАЗІЇ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ КОНСТРУЮВАННЯ З КАРТОНУ І ПАПЕРУ

Кривошея Тетяна Михайлівна,

канд. пед. наук, доцент,

Фурманюк (Бабич) Юлія Сергіївна,

здобувач ступеня вищої освіти «магістр»,

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Вступ. Сьогодні жодна діяльність людини не уявляється без креативу та творчості. На необхідності розвитку творчих здібностей, творчої уяви дитини наголошується в Базовому компоненті дошкільної освіти, освітніх програмах для дітей раннього та передшкільного віку [1; 2; 3]. В них акцентується увага на розвитку творчого мислення, фантазії, уяви дитини, її здатності до творення нового, незвичного [2, с.202-205]. Одним з видів діяльності, яка сприяє творчому розвитку дошкільників, є конструювання, різні види якого включені до освітніх програм навчання і виховання дошкільників. Конструювання (з лат. мови *construere*) – це процес створення моделі, побудови об'єктів та приведення у певний порядок, взаєморозміщення їхніх частин, елементів. Конструювання належить до продуктивних видів діяльності, оскільки спрямоване на отримання певного продукту [4, с.29-30].

Конструктивна діяльність стала предметом дослідження українських вчених (І. Біла, Г. Костюк, В. Моляко, М. Смульсон, В. Рибалка, П. Перепелиця, О. Проскура та ін.). Зокрема, ними виділені етапи конструкторської творчості дітей.

Мета роботи. Розкрити особливості конструювання з паперу і картону та вплив такого виду конструювання на розвиток уяви і фантазії.

Матеріали та методи. У роботі було використано аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з окресленої проблеми та аналіз результатів дитячої творчості.

Результати та обговорення. Конструювання з картону та паперу передбачає залучення дітей до світу мистецтва, розвиток дитячої творчості. Діти та уява завжди крокують разом. Саме уява призводить до великих відкриттів, інновацій допомагає людям створювати красу у світі. Нарешті, саме уява дає путівку в життя всьому новому. Уява є однією з універсальних здібностей, властивих людині. Вона є основою, яка визначає поведінку і світогляд як дорослого, так і дитини-дошкільника. Уява допомагає адаптуватись до складних швидкоплинних умов сучасного життя. Дитина через уявну ігрову, побутову, творчу діяльність показує дорослому своє світосприйняття, світовідчуття, емоційну реакцію на світ, який її оточує.

Старший дошкільний вік – це вік, у якому активна уява дитини відокремлюється від практичної діяльності і починає її реалізовувати. Загальні особливості образів уяви дошкільника – їх яскравість, емоційність, легкість і швидкість виникнення – отримують нове значення, коли уява починає підкорятися єдиній меті, брати участь у побудові і реалізації задумів. Ці особливості приводять до оригінальності проєктів і цікавих результатів дитячої творчості. Уява дає можливість дитині не тільки пізнавати навколишній світ, а й творчо змінювати його.

Основою уяви є образи. Образи уяви ґрунтуються на образах пам'яті, але істотно відрізняються від них. Образи пам'яті – це незмінні, по можливості правильні образи минулого. Образи уяви змінені й відрізняються від того, що можна спостерігати в реальності. Наприклад, коли дитина розповідає про те, що вона бачила на прогулянці дятла або сойку, то це образ пам'яті, але, коли вона розказує, що вона побачила на прогулянці Чахлика Невмирущого, то це вже уявний образ. Уява – один з важливих психічних процесів, необхідних для нормального психічного розвитку дитини. На думку вітчизняних психологів Л. Виготського, В. Давидова, А. Кирилової та інших, вона є основою людської творчості. Т. Рібо розглядав уяву як процес створення уявлень, комбінування нового з елементів старого. Автор стверджував, що уявляти – значить зображати. На думку Л. Виготського, уява складається у грі, яка відрізняється

«створенням уявних ситуацій або перенесенням властивостей одних предметів на інші». Д. Ельконін розглядає уявну ситуацію в грі як модель соціальних відносин. Моделювання, узагальнення, схематизація, заміщення і перенесення дій на нові іграшки покладені автором в основу аналізу гри і уявної ситуації. В. Давидов характеризує уяву як фундаментальну здатність, пов'язану «з умінням людини бачити ціле раніше за його частини ... не провівши ще його детального аналізу». О. Кравцова характеризує уяву як один із цінних компонентів особистості, відзначаючи, що діти з розвинутою уявою краще справляються з афектами, є більш самостійними й успішнішими в навчанні.

Уява – одна із фундаментальних характеристик людини. Основне її значення полягає в тому, що без неї була б неможлива будь-яка діяльність людини, оскільки неможливо щось робити, не уявляючи собі кінцевого і проміжних результатів. У житті людини уява допомагає представити дійсність в образах, регулювати її емоційні стани, бере участь в довільній регуляції пізнавальних процесів і станів людини, формуванні внутрішнього плану дій, плануванні і програмуванні діяльності.

У старшому дошкільному віці, коли з'являється довільність у запам'ятовуванні, уява з репродуктивної, механічної, відтворюючої дійсності перетворюється на творчу. Вона поєднується з мисленням, включається в процес планування дій. Дитина вже ставить мету і починає шукати способи її здійснення. Діяльність дітей набуває усвідомленого, цілеспрямованого характеру. Головним видом діяльності, де виявляється творча уява дітей і удосконалюються всі пізнавальні процеси, стають сюжетно-рольові ігри. У них діти помітно більше піклуються про відповідність своїх задумів дійсності. Старший дошкільник вже не задовольняється будь-якою річчю для будь-якої гри, а вибирає тільки те, що дійсно підходить для даної гри.

Фантазія допомагає пізнавальному й емоційному розвитку дітей. Вона допомагає генерувати творчі ідеї та способи вирішення завдань. Важливе місце в розвитку уяви та фантазії старших дошкільників, крім гри, посідає також будівельно-конструктивна і образотворча діяльність (малювання, ліплення,

створення аплікацій). Діти охоче і багато малюють, даючи в своїх малюнках простір уяві, хоча і не можуть повністю реалізувати все, що в ній створюється. Тому частіше дитина в процесі малювання доповнює малюнок розповіддю, в якій виражає те, що не може виразити в малюнку.

Робота з папером має практично необмежені можливості щодо трансформування властивостей і варіювання конструкцій. Папір легко піддається обробці. Дошкільнята виконують з паперу та картону різні двовимірні (робота на площині) та тривимірні конструкції. Виготовлення об'ємних виробів з паперу дістало назву техніки паперової скульптури.

За освітньою програмою «Дитина» діти старшого дошкільного віку знайомляться з різними видами конструюванням взагалі, і з конструюванням з паперу і картону зокрема. Освітня програма «Дитина» перед вихователем ставить такі завдання: розвивати інтерес до конструювання з різноманітних матеріалів; заохочувати вияв творчості дітей, самостійності та ініціативи; підтримувати інтерес дітей до конструювання, пропонуючи цікаву тематику; продовжувати формувати навички створення різних варіантів конструкцій. Дана програма пропонує орієнтовну тематику завдань для конструювання з паперу і картону: «Медуза» (з низького конусу), «Шапочка для ляльки» (з низького та високого конусів); «Цукерка» (з циліндрів), «Хлопавка», «Метелик», «Гриб», «Миша», «Білочка», «Зайчик», «Ведмедик», «Лялька», «Паровоз» (з конусів та циліндрів); коробочки, кубики, будиночки, транспорт, іграшкові меблі (стілець, стіл, ліжка) з паперової (картонної) викрійки; конструювання базових заготовок оригамі (трикутник, піраміда, квадрат) та доповнення їх додатковими деталями для створення образів: «Рибка скалярія», «Сова», «Пінгвін», «Метелик», «Синичка», «Скляночка», «Лілія», Тюльпан», «Букет квітів», «Цуценя», «Котики» [3, с. 219].

Художнє конструювання з паперу сприяє розвитку мислення дошкільнят, їхньої творчої уяви, художнього смаку, почуття пластики. Працюючи з папером, діти отримують уявлення про різні його види: малювальний, глянцевий, обгортковий, шпалерний; картон, напівкартон тощо.

Папір має певні властивості: фізичні – колір, вага, характер поверхні (наприклад, шорсткість), гігроскопічність; механічні – пружність, міцність, злам та зношування; технологічні – здатність піддаватися різноманітній обробці. Вивчення властивостей паперу дошкільнятами відбувається насамперед у практичному засвоєнні можливих дій з ним: папір можна розривати, жмакати, згинати, складати, розрізати.

Існують різні техніки роботи з папером: виготовлення іграшок способом складання аркуша паперу навпіл; згинання і склеювання; згинання, надрізання і склеювання; складання в різноманітних комбінаціях; за допомогою викрійок.

Як свідчить аналіз практики дошкільнього виховання, навчання конструювання з паперу ґрунтується переважно на наслідуванні, тобто широкому використанні зразків, показу і детальному поясненні процесу виготовлення кожного виробу. Такий підхід зумовлений насамперед об'єктивною складністю цієї діяльності – велика кількість операцій, послідовність яких можна тільки механічно запам'ятовувати, внаслідок чого вони не складаються у дитини в єдине ціле – спосіб, а також неможливістю практично апробувати знайдене рішення і виправити його в разі необхідності (складання, надрізання тощо). За такого навчання кожний спосіб виявляється «прив'язаним» до конкретного виробу й існує для дитини тільки в контексті її виготовлення. Через це не відбувається узагальнення способів конструювання і дитина не користується ними для виготовлення інших виробів.

Світ творчості загадковий і чудовий. Кожна робота неповторна. Художня творчість з використанням картону і паперу – один з шляхів залучення дітей до краси, до творення і творчості. Серед видів робіт з картону і паперу є аплікації з кружечків, веселі іграшки з кольорового паперу, осінні «сніжинки», витинанки, паперові ялиночки, веселі сніжинки, різноманітні іграшки-орігамі, декор з паперу до свят, об'ємні аплікації, паперові ляльки та одяг до них, панно з паперу та пластиліну, паперові діорами, творчість з паперових смужок, фрукти та овочі з паперу, об'ємні картини з паперу, прикраси в техніці квілінг, гігантські 3D сніжинки, ялинка в скандинавському стилі з паперу, різдвяні

віночки з паперу, об'ємні іграшки з паперу, використання паперу для виготовлення викрійок, букети з паперу, картини з розім'ятого туалетного паперу або серветок, картонні букви, тощо.

Із скручених паперових трубочок діти можуть плести корзинки. Із шматочків порваного паперу та із допомогою клею можна створювати різноманітні предмети у техніці пап'є маше. Із картону можна створювати ляльковий театр. Також малятам дуже подобається конструювати різноманітні будиночки з картону та паперу.

Вони можуть складатись як з однієї кімнати, так і мати кілька поверхів. Наприклад, лабіринт із картону для хом'ячків (Рис.1); різноманітна техніка (як от ракети, супутники, космічні кораблі, літаки, машини); будинки для ляльок або тварин, тощо.

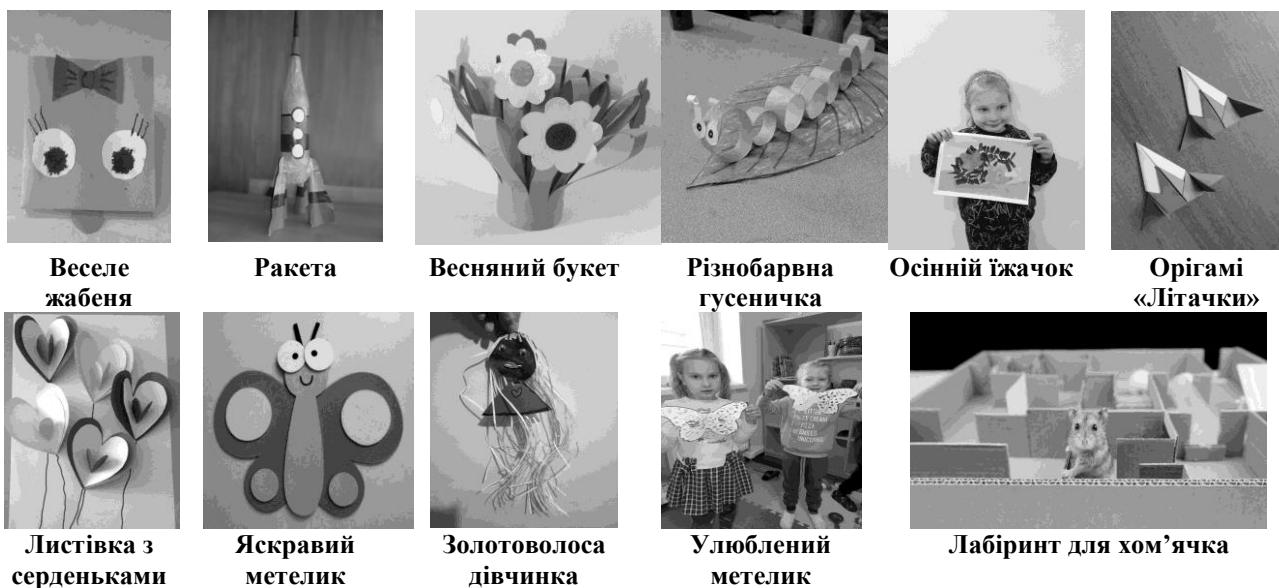

Фото 1. Роботи дітей дошкільного віку з картону та паперу.

На новорічні свята любителі прекрасного прикрашають свої вікна різноманітними паперовими витинанками та вирізаними сніжинками. Діти дуже люблять складати паперових літачків, жабенят, котенят та цуценят у техніці оригамі. Тематика може бути різною: «Фантастична тваринка», «Ялинкова краса», «Паперовий кошик», «Веселе жабеня», «Весняний квіти», «Метелик-оригамі», «Квітова витинанка» тощо. На рис.1 подано

роботи дітей дошкільного віку з картону та паперу.

Висновки. Конструювання з картону та паперу дає змогу дітям набути предметно-практичних навичок, сформуванати технологічну компетентність, уміння бачити образ майбутнього виробу, використовувати даний матеріал при створенні різноманітних поробок. Конструювання з картону та паперу розвиває у дітей їхні творчі здібності, дає простір для польоту дитячої уяви і фантазії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція, від 12 січня 2021) https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovooho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

2. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О. В. Низьковської. Тернопіль : ТОВ «Мандрівець», 2022. 216 с.

3. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк ; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, В. М. Вертугіна [та ін.]; наук. ред. Г. В. Беленька ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 440 с.

4. Кривошея Т. М. Конструювання з будівельного матеріалу як засіб формування у дітей молодшого дошкільного віку сенсорних еталонів та елементарних математичних уявлень. Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв (Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 4-5 квітня 2017 р.) / за ред. Голюк О. А.; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. Вип. 6. С.29-34.

ПРЕЗЕНТАЦІЯ МАТЕРІАЛІВ БІБЛІОГРАФІЧНОЇ РОЗВІДКИ ПРО НАТАЛІЮ ДМИТРІВНУ ЛУБЕНЕЦЬ (1877–1943)

Кропочева Наталія Миколаївна
молодший науковий співробітник
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського
Київ, Україна

Вступ. / Introductions. Інформаційний пошук стає основним маркером суспільства знань, позначеного зростанням кількості публікацій біографічного змісту, стрімким розширенням їх видового та проблемно-тематичного діапазону.

Цей процес одночасно переплітається з проблемами пошуку: необхідністю віднайти відомості про особистість, яка працювала на ниві освіти і другим, не менш важливим – пошуком достовірних джерел інформації. Ці відомості, як зазначає О Яценко, знаний дослідник в біографічній сфері, концентруються навколо основних віх життя особи: як правило, це інформація про життя, діяльність, посади, вчинки [8, с. 181].

Описаний підхід характерний як для упорядкування великих масивів біографічної інформації, так і для персоналізованого пошуку, де значимими елементами стають довідково-енциклопедичні видання, архівні матеріали [3; 4; 6].

Особливо це стосується пошуку інформації про видатну педагогиню, відому учасницю громадських, просвітницьких організацій Наталію Дмитрівну Лубинець (1877–1943 рр.), життя якої не минули дві світові війни, революція, інші соціальні потрясіння.

Тому актуалізація біографічних відомостей про персоналію такого рівня спонукає до пошуку, систематизації і репрезентації біографічної інформації про неї.

Мета роботи. / Aim. Мета дослідження – встановити діапазон типовидового складу документів, виявлених у фонді (колекція рідкісних видань), каталоги, дисертаційні, монографічні дослідження, що скоординують зусилля дослідників у намаганні відібрати документи, згрупувати їх за певними критеріями, що уможливить проведення поетапної бібліографічної реконструкції життя, а саме: творчих пошуків, роботи з дітьми, розробленні інформаційних, методичних, інструктивних матеріалів для забезпечення діяльності дитячих закладів освіти на різних етапах соціальних та суспільних трансформацій тощо [1; 5; 7].

Матеріали та методи. / Materials and methods. Під час проведення дослідження застосовувалися емпіричні методи: опис (фіксація на певних відомостях об'єкта); загальнонаукові методи: аналіз, синтез, узагальнення; бібліографічний пошук дав змогу виявити значний пласт інформації, тобто відомостей про документи, що дадуть змогу зібрати і сформувані найбільш вагомі публікації із зазначеної проблеми і окреслити подальші кроки стосовно доповнення систематизованою інформацією контенту інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» [2].

Результати та обговорення. / Results and discussion. Виявлення, структурування біографічних джерел із подальшим введенням їх до наукового обігу є одним із напрямів досліджень науковців відділу педагогічного джерелознавства і біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ України).

Зазначимо, що результати контент-аналізу наукових джерел дають змогу стверджувати, що оптимальним варіантом відображення результатів бібліографічного пошуку нам уявляється виокремлення основних даних, що репрезентують етапи педагогічної, громадської та просвітницької діяльності Н. Д. Лубенець у табличній формі. Доцільність зазначеного способу видається доречною в сенсі подання інформації короткими інформаційно-змістовими блоками (табл. 1).

Таблиця 1

**Відображення діяльності Н. Д. Лубинець
у наукових працях вчених України**

Автор	Тип і вид видання	Назва праці (публікації)	Стислий опис біографічних відомостей про діяльність педагогині
1	2	3	4
Березівська Л. Д.	монограф.	Освітньо-виховна діяльність Київських просвітницьких Товариств (друга половина XIX – поч. XX ст.)	Участь у Товаристві поширення в народі початкової, середньої освіти, Фребелівському педагогічному товаристві, Фребелівському пед. інституті, дитячому садку, початковій шклі, притулок для дітей [с. 45]; голова Київського товариства народних дитячих садків (організація дитячих садків, журналу «Дошкольное воспитание», магазину з такою назвою, сезонних ясел для сільських дітей [с. 87]; викладання у Фребелівському педагогічному інституті теорії дошкільного виховання [с. 105].
Куліш Т. І.	дисерт. досл.	Проблеми дошкільного виховання у творчій спадщині Наталії Лубинець (1877–1943)	Розкрито зміст і основні напрями діяльності Н. Д. Лубинець як педагога-просвітителя, активної громадської діячки, а саме: популяризація ідеї суспільного дошкільного виховання, публікації статей і виступів перед широкою педагогічною громадськістю, безпосередньої участі у відкритті перших дитячих садків для дітей робітничого населення Києва, активної діяльності на посаді голови Київського Товариства народних дитячих садків, заснуванні першого в Україні журналу з питань дошкільного виховання «Дошкольное воспитание» [с. 11].
Філімонова Т. В.	дисерт. досл.	Дитяча гра в суспільному дошкільному вихованні України (70-ті роки XIX ст. – кінець 20-их років XX ст.)	Ознайомлення науковців зі статтями Н. Д. Лубинець «Фребель і Монтезорі», огляд основних видів діяльності Київського товариства народних дитячих садків.

В табл. 2 вміщено довідкові видання каталоги фонду ДНПБ України, в яких упорядковано відомості (наявність у фонді, структура і розділи періодичного видання, тематика статей). Передусім, це журнали «Дошкільне виховання» і «Народний учитель», номери яких зберігаються в колекції рідкісних видань з публікаціями Н. Д. Лубинець.

**Довідкові видання фонду ДНПБ України, в яких вміщено періодичні
видання, де публікувалася Н. Д. Лубенець**

1	2	3	4
Упорядники: Мацібора Н. Г., Бондарчук О. Б., Іващенко В. М.	каталог	Підручники і навчальні посібники з гуманітарних дисциплін для початкових і середніх навчальних закладів (1918-1945 рр.) з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського	Вміщено систематизовані відомості про спільну працю Т. Г. Лубенця і Н. Д. Лубенець «Перша читанка для трудових шкіл (1923 р.) [с. 65].
Упорядники: Мацібора Н. Г., Іващенко В. М.	історико-бібліогр. дослідж.	Журнали психолого-педагогічної тематики XIX – початку XX ст. з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського	«Дошкольное Воспитание : Журналь для матерей и воспитательницъ» : періодичність виходу журналу, додатки; наявність номерів у фонді, розділи журналу, назви публікацій відомих педагогів, серед них стаття Н. Лубенець «Народний дитячий сад» [с. 29]; «Народний учитель» : Професійний и общественно-политический журнал (1906–1908) ; у журналі друкувалися: В. П. Вахтеровъ, С. Ф. Русова, С. О. Сѣрополко, Т. Г. Лубенець, Н. Д. Лубенець.
Упорядники: Бондарчук О. Б., Іващенко В. М., Орищенко І. О.	Каталог	Періодичні видання 1917–1945 рр. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського	Вміщено відомості статтю Н. Д. Лубенець «Комплексова система в в другій групі». Рад. Школа. 1925. Ч. 8/9. [с. 279].

Доречно зазначити: по-перше, у представленій таблиці не вміщено публікації фахівців ДНПБ, матеріали щодо вшанування пам'яті Н. Д. Лубенець, інші публіцистичні матеріали; по-друге, представлені наукові та довідкові видання з проблеми дослідження культурно-освітньої, просвітницької, педагогічної діяльності Н. Д. Лубенець лише окреслюють підходи і коло тих завдань, що необхідно буде розв'язати дослідникам, щоб мати змогу розповісти про названу персоналію в цілісності її поглядів, особистих взаємин з відомими

представниками Фребелівського товариства, дитячі установи якого і в Швейцарії, і в Німеччині вона відвідувала.

Висновки. / Conclusions. Отже, для подальших дослідницьких пошуків з означеної проблеми необхідно вирішувати і ретельно опрацювати згадувані вище видання, розширити коло джерел новими або малознаними ресурсами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березівська, Л. Д. Освітньо-виховна діяльність Київських просвітницьких Товариств (дркга половина – поч.. ст.). Монографія. Ін-т педагогіки АПН України. Київ : вид. Молодь, 1999. 202 с. Текст доступний в Інтернеті: <http://surl.li/dnfeg> (дата перегляду: 30.10.2022). с. 45, 87, 105.

2. Березівська, Л. Д., Дерев'янка, Т. М. Електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу» й онлайн-проект «Ми стоїмо на плечах наших попередників: видатні педагоги-ювіляри». *Вісн. Нац. акад. пед. наук України*. Електрон. наук. період. вид. 2020. Т. 2, № 1. URI: <http://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/54> (дата звернення: 29.10.2022).

3. Журнали психолого-педагогічної тематики XIX – початку XX ст. з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. *Істор.-бібліогр. дослідження*. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, [упоряд. Мацібора Н. Г., Іващенко В. М. Київ ; Четверта хвиля, 2009. 125 с.: іл. До 10-річчя ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Текст доступний в Інтернеті: <http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/designator.pdf> (дата звернення: 29.10.2022). *Із змісту:* Лист Н. Д. Лубенець до чоловіка Т. Г. Лубенця С. 184–186.

4. Кислівська, К. О. Діяльність Т. Г. Лубенця на посаді директора народних училищ Київської губернії у документах ЦДІАК України (1901-1912 рр.). *Архіви України*. 2015. № 5/6. С. 182–191. URI: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/15-5.pdf>.

5. Куліш, Т. І. Проблеми дошкільного виховання у творчій спадщині

Наталії Лубенець (1877–1943). *Дис. ... канд. пед. наук.* Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2006. 230 арк. Бібліогр.: арк. 182–202 (248 назв).

6. Підручники і навчальні посібники з гуманітарних дисциплін для початкових і середніх навчальних закладів (1918–1945 рр.) з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. *Каталог.* НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Мацібора Н. Г., Бондарчук О. Б., Іващенко В. М., Палійчук Р. І. ; наук. консультант Сухомлинська О. В. ; наук. ред. Рогова П. І.]. К. : ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2014. 376 с. Текст доступний в Інтернеті: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/catalog_2.pdf (дата звернення: 30.10.2022).

7. Філімонова, Т. В. Дитяча гра в суспільному дошкільному вихованні України (70-ті роки XIX ст. – кінець 20-их років XX ст.). *Дис. ... канд. пед. наук.* Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2003. 190 арк. Бібліогр.: арк. 158–172 (204 назв).

8. Яценко О. М. Український національний біографічний архів: традиційна й нова конфігурація формування контенту біографічного матеріалу. *Biography. Біографіка. Біографістика.* Електрон. видання. Зб. праць Ін-ту біогр. Досліджень. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; ред. кол.: В. І. Попик (голов. ред.) та ін. Київ, 2022. Вип. 1, с. 181. URI: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004350> (дата перегляду: 31.10.2022).

ОСНОВНІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ НЕМОВЛЕННЄВОЇ ДИТИНИ З РАС В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА

Купрас Віра Василівна,

к. п. н., доцент

Захарова Людмила Дмитрівна,

Студентка-магістрантка,

КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти»

Дніпропетровської обласної ради»,

м. Дніпро, Україна

Вступ. Останнім часом постійно зростає кількість дітей, які мають затримку психічного та мовленнєвого розвитку, як в усьому світі, так і в Україні. Діти із певними відхиленнями зазнають великих труднощів у засвоєнні загальноосвітньої програми. Проблема адаптації до оточуючого середовища, корекції поведінки та оволодіння навчальною діяльністю дошкільного типу та відповідно шкільною програмою дітей із затримкою психологічного розвитку та іншими нозологіями, а саме: синдромом Дауна, аутистичним спектром, гіперактивністю тощо, – безумовно важлива та нагальна [3]. Відхилення в розвитку мовлення позначаються на формуванні всього психічного розвитку дитини. Вони утруднюють спілкування з оточенням, нерідко перешкоджають правильному формуванню пізнавальних процесів, впливають на емоційно-вольову сферу. Під впливом мовленнєвої вади часто виникає низка вторинних відхилень, які утворюють картину аномального розвитку дитини загалом [6].

Мета роботи - розкрити організаційно-педагогічні особливості навчання дитини з розладами аутистичного спектру в умовах інклюзивного середовища та виявити ефективні методики навчання.

Матеріали та методи. При дослідженні обраної теми нами було проведено теоретичний аналіз та узагальнення науково-методичної, загальної та спеціальної педагогічної літератури.

Аналіз літературних джерел із загальної та спеціальної педагогіки виявив низку праць наукового й методичного характеру щодо особливостей організації освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Так у своїх працях А. Колупаєва, Л. Савчук [4] окреслюють особливості організації навчання дітей з особливими освітніми проблемами, створення індивідуального плану розвитку дитини. Автори вказують на важливість врахування в навчанні поточного рівня знань і навичок учнів; розробку індивідуального плану, що є основоположним компонентом навчання дитини з особливими освітніми потребами. В працях вчених підсилене значення інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, яке передбачає створення освітнього середовища та відповідає потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

Р. Шрамм в праці “Дитячий аутизм і АВА терапія, що ґрунтується на методах прикладного аналізу поведінки” [7] глибоко занурюється в проблему, описуючи цеглинки праці з дитиною з аутизмом. Автор вказує, що мотивація є важливим фактором навчання дітей з аутизмом. Саме мотивація стає тією рушійною силою, яка спонукає дитину проявляти свої навички.

Х. Ткач в посібнику “Обстеження мовленнєвого розвитку дітей з аутизмом і тяжкими порушеннями мовлення на основі поведінкового підходу” [5] описує основні ланки обстеження дитини з порушенням мовлення, механізми і методику підготовки до спілкування з дітьми з порушенням мовлення. Авторка вказує на те, що у багатьох дітей із РАС або іншими особливостями розвитку порушена концентрація уваги. Їх легко відволікають сторонні звуки, предмети, явища. Тому, особливістю занять з дитиною - необхідність прибрати відволікаючі чинники.

І. Зайцева, І. Родименко [2] надали конкретні рекомендації педагогам по роботі з дітьми з алалією. Автори вказують на те, що під час уроків та перерв доцільно проводити логоритмічні ігри, задля залучення дитини з ООП в загальну роботу.

І. Зозуля, М. Бухрякова [3] вказує на те, що в методиці АВА основний

акцент робиться на позитивне підсилення поведінки, заохочення хорошої поведінки й ігнорування поганої. Авторка розкриває унікальність технології АВА, яка дає можливість розвивати вплив факторів навколишнього середовища на поведінку дитини з аутизмом і змінювати її, тобто маніпулювати цими факторами.

Результати та обговорення. Особа з особливими освітніми потребами-це особа, яка потребує додаткової постійної підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення права на освіту, сприяння розвитку особистості, поліпшення стану здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті суспільства [1].

Поміж дітей з особливими освітніми потребами значну групу утворюють діти з розладами соціальної взаємодії діти з РАС. Психолого-педагогічна картина аутичних розладів особистості дитини надзвичайно складна і різноманітна у порівнянні з іншими порушеннями психічного розвитку.

Розлади у дітей із РАС зумовлюють низку труднощів у навчанні, які пов'язані з проблемною поведінкою, неадекватними формами взаємодії з навколишніми людьми.

Корекційно-виховна та психолого-педагогічна робота з дітьми з РАС передбачає дотримання принципів індивідуального та диференційованого підходу [4]. Крім того, таким дітям має бути наданий психолого-педагогічний супровід, а саме мультидисциплінарний (командний) підхід у навчанні і вихованні.

Великого значення для створення сприятливого навчально-виховного середовища має правильна оцінка динаміки розвитку дитини, спостереження за поведінкою та реакціями дитини під час самостійної діяльності, навчальної та ігрової діяльності, в побутових ситуаціях та під час самообслуговування, при взаємодії з людьми.

Для реалізації поставленої мети дослідження ми використовували такі

методи: вивчення стану проблеми у теорії та практиці, кількісний та якісний аналіз одержаних результатів, анкетування педагогів та бесіди з батьками. Під час спостереження за дитиною, ми фіксували як вона виконує і реагує на завдання різного ступеню адаптації. Наприклад, звичайне завдання в пропису дитина взагалі відмовлялася робити, або робила з повною допомогою. Коли ми збільшували шрифт, і надавали фломастер дитина виконувала завдання з письма, інколи самостійно, і дозволяла писати своєю рукою. А коли дитині запропоновано було цілі слова із малюнками, заламіновані на аркушах паперу, дитина з радістю виконувала, писала самостійно, із зацікавленістю, з бажанням. Слова підбиралися за індивідуальними інтересами дитини: потяг, машина, кінь, кавун, кішка, трактор, яблуко (мал.1). Особливістю даної роботи – це розвиток мотивації дитини.

Ми використовували методику «рука в руці». Бажання виконувати це завдання збільшується, бажання використовувати навичку збільшується, а отже дитина вчиться писати через адаптований матеріал.

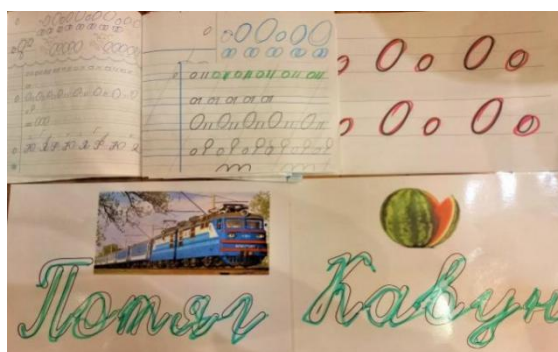
Методика написання в данному випадку передбачає ротування різної складності матеріалів. Тобто, на одному занятті дитина пише і в прописах (1-3 рядка), і в збільшених варіантах на окремих аркушах паперу (1 - 3 аркуша), і на заламінованих аркушах паперу фломастером окремі літери (2 - 4), і конкретні мотиваційні слова на заламінованих аркушах паперу (4 - 6 слів).

І в даному випадку асистент ротує завдання таким чином: мотиваційне завдання; менш мотиваційне завдання; на піку задоволення своєю роботою дитини вводимо пропис («рука в руці»); на останок - мотиваційні аркуші. Тоді дитина знаходиться завжди у стані успіху, а отже мотивація зростає, і з часом мотивація переходить із зовнішньої до внутрішньої. Такі методичні прийоми попереджають небажану поведінку дитини з РАС на уроці.

Великого значення набуває допомога асистента педагога. На початкових етапах, це безумовно, повна фізична допомога «рука в руці». Зазвичай, коли ми використовували мотиваційний спрощений варіант, то дитина з радістю сама намагалася писати (мал.2).

Реакція	03. 10	04. 10	05. 10	06. 10	10. 10	11. 10	12. 10	13. 10	17. 10	18. 10	19. 10	20. 10
Поведінка:												
Схвильований												
Агресивний												
Спокійний			+					+				
Радісний	+	+		+	+	+	+		+	+	+	+
В'ялий												
Навчальна діяльність:												
Зацікавлений	+	+		+	+	+	+		+	+	+	+
Незацікавлений			+					+				
Робить з бажанням	+	+		+	+	+	+		+	+	+	+
Робить без бажання			+					+				
Відмовляється робити.												
Допомога асистента:												
Повна допомога (рука в руці)	+	+	+	+	+							
Часткова – рука в руці, але веде сам, асистент коректує напрямлення інколи.	+	+			+	+	+	+	+	+	+	+
Самостійно	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Відмовляється від допомоги.												

Мал.1. Спостереження з використанням матеріалу – слова

Мал.2. Матеріали для завдання з граматики.

Нами визначено, що кожне завдання з математики ліпше друкувати дитині з РАС на окремому аркуші паперу, так як об'ємні завдання відволікають дитину та розсіюють увагу. Тому завдання необхідно подавати на окремих аркушах підкріпленими малюнками (мал.3).

Мал.3. Математика завдання.

Часто на заняттях ми давали дітям завдання «Четвертий зайвий». Дитині з мовленнєвими порушеннями і з РАС дуже складно пояснити суть завдання.

Щоб донести суть завдання і в кінці отримати результат від дитини, треба зробити завдання на наліпках (наліпки мотивують дитину і не розгубляться). Треба розкласти завдання на рядки: 1 рядок – це зображення предметів (4 предмета на окремих наліпках), із яких треба знайти зайвий, 2 рядок – назви предметів словами (капелюх, чашка, тарілка, виделка), 3-ий рядок – група, до котрої належить предмет позначений словами або малюнком, в залежності від здібності дитини читати (посуд або головні убори), а в останньому рядку великими літерами слово «ЗАЙВИЙ» і місце прикріплення зображення з предметом (мал.4).

Мал.4. «Четвертий зайвий»

Висновки. Отже, нашим дослідженням доведено, що у навчанні немовленневої дитини з розладами аутистичного спектру важлива наочність. Необхідно на кожне завдання підбирати малюнки, зображення, об'ємний матеріал – предмети. Кожне завдання ліпше оформлювати на окремих аркушах паперу, що знизить ймовірність відволікання на інші завдання, збільшить фокус уваги, збільшить бажання до виконання завдання і прискорить виконання завдання. Асистент педагога повинен підбирати мотивуючий матеріал, який спонукає дитину самостійно виконувати завдання. Навчальний матеріал повинен бути спрощеним, або модифікованим, підлаштовуючись до індивідуальних особливостей дитини.

Важливого значення набуває заохочення дитини похвала за кожен дрібний крок, що вона робить. Тобто підтримувати у дитини відчуття успіху. Немовленнева дитина з розладами аутистичного спектру - це дитина зі своїм

сприйняттям, зі своїми фізичними, психічними можливостями, якій важливий індивідуальний підхід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145 – VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Зайцева І. Ю., Родименко І. М., Посібник Робота з дітьми з алалією в умовах інклюзивного простору. – Дніпро: 2019. – 37с. С 25.
3. Зозуля І. Є к.пед.наук., Бухрякова М. М. Стаття «Ава-терапія як один із корекційних методів для роботи з дітьми з аутизмом». <http://wsconference.com/> № 10(26), Vol.3, October 2017. С.1.
4. Колупаєва, А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. Науково-методичний посібник. Видання доповнене та перероблене. – Київ:, 2011. – 206с. С. 9.
5. Ткач Х. Я. Обстеження мовленнєвого розвитку дітей з аутизмом і тяжкими порушеннями мовлення на основі поведінкового підходу: практичний посібник. – Тернопіль: Мандрівець, 2020. – 136с. С. 6.
6. Шеремет М. К. Логопедія. Підручник. - К.: Видавничий Дім "Слово", 2010. - 376 с.: С. 5.
7. Шрам Р. Дитячий аутизм і АВА терапія, що ґрунтується на методах прикладного аналізу поведінки. - Київ: Центр учбової літератури, 2022.-140с. С. 16 - 19.

ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ СИТУАЦІЙ ТА ДИДАКТИЧНИХ ІГОР НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ТА РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Лобко Таїсія Валеріївна,
викладач методики навчання української мови
КЗ КОР «Білоцерківський гуманітарно - педагогічний фаховий коледж»
м. Біла Церква, Україна

Вступ./Introduction. Вибір теми дослідження зумовлений тим, що у сучасній системі початкової освіти гра займає важливе місце на уроках, бо дає можливість зробити процес навчання захопливим та різноманітним. Однак, не дивлячись на особливу увагу дослідників до дидактичної гри та можливостям ігрових ситуацій, їх використання у межах різноманітних навчальних предметів, залишаються не досліджуваними питання про вплив гри на вивчення орфографії, письма на уроках української мови у початковій школі.

Мета роботи./ A im. У статті проаналізовано використання ігрових ситуацій та дидактичних ігор на уроках української мови в початкових класах.

Запропонувати шляхи формування пізнавальної активності та розвитку творчої уяви молодших школярів на уроках рідної мови використовуючи ігрові ситуації та дидактичні ігри.

Матеріали та методи./Materia Is and methods. Володіння інформаційними та комп'ютерними технологіями стає головною компетентнісною вимогою сьогодення. Сам стан людського прогресу до цього нас підводить, кардинально змінюються система передачі знань. Ключовою позицією стає не сам факт передачі знань, умінь від вчителя до учня, а формування тісної взаємодії, при якій можливо створення знань, формування нових технологій практичного застосування. Надзвичайно виросла роль та значення віртуальних комунікацій у сучасному освітньому просторі. Тобто, в інформаційному суспільстві з'являються відносини між людиною і машиною

це комп'ютерні тренажери, сюжетні та дидактичні ігри, які забезпечують тісний взаємозв'язок між людьми та телекомунікацією [2, с. 16].

Навчальний процес в ігровій формі сприяє взаємозв'язку вчителя та вихованців. Грунтовними є судження педагогів. Антон Макаренко характеризував гру свідомою дією, а радість гри – «радістю творчості», «радістю перемоги». Василь Сухомлинський зазначав: «Без гри немає і не може бути повноцінного дитячого розвитку. У грі розкривається перед дітьми світ, творчі можливості особистості» [1, с. 15].

Л. Виготський вивчаючи призначення гри для розвитку дитини, зауважує, що з приходом до школи гра – наповнює собою всю діяльність школяра. «У шкільному віці, – писав він, – гра не лише не вмирає, а проникає у відносини до дійсності. Вона має своє продовження у шкільному навчанні та праці...» [1, с. 17]. Ігровими формами навчання є дидактичні ігри: повчальні, пізнавальні, ігрові та цікаві. В них перш за все замасковано навчальні задачі, мотивом їх втілення стає бажання учнів грати, здійснювати певний алгоритм ігрових дій. Граючись школярі легше опановують практичними вміннями та навичками. [1, с. 27].

У дидактичній грі тісно пов'язані навчальна та ігрова взаємодія. Педагог навчає школярів, і долучається до ігрової діяльності, а діти через гру здобувають знання. Навчально-пізнавальний зміст вчитель ставить в дидактичних завданнях, які об'єднує з ігровими формами та діями. Дидактична ціль, яка стоїть в завданнях, стає невидимою для учнів, опанування пізнавального змісту здійснюється у процесі розв'язання захоплюючих ігрових дій (сховати – знайти, загадати – відгадати, елементів змагання у досягненні ігрового результату тощо) [3, с. 26].

Один з основних мотивів дидактики є не чітке попередження педагога або прагнення школярів пізнати щось нове, а природне прагнення грати, прагнення досягати ігрових результатів. Це, в свою чергу, підштовхує молодших школярів до інтелектуального розвитку, що вимагає розуміння та дотримання чітких правил гри. Таким чином, інтелектуальні здібності виникають і розвиваються в

навчанні на основі ігрових інтересів.

Щоб дидактичні ігри заохочували та розвивали пізнавальну, творчу активність, самостійність, школярів, педагог має підбирати їх за програмою для кожного класу з урахуванням індивідуальних здібностей, ступеня складності дидактичних завдань. Дидактичні ігри позитивно впливають на пізнавальну активність молодших школярів, стимулюють бажання фантазувати, прагнути до цікавого, нового, допомагають подолати труднощі, усунути страхи та тривогу, дарують радість, стимулюють в майбутнє, тому що формують та удосконалюють особливості необхідні для втілення професійних, соціальних, творчих функцій у майбутнє. Там де є гра, панує здорове, радісне життя дітей [5, с. 17].

Ігрові ситуації та дидактичні ігри удосконалюють сенсорні навички сприймання та здібності учнів. Дотримання чітких правил гри вимагає витриманості, врівноваженості, сумлінності, справедливості, майстерності, впливу на розвиток довільних вчинків. Прикмети та правила дидактичних ігор сприяють формуванню моральних уявлень і розуміння в повчанні [1, с. 28].

Творчий підхід педагогічного працівника до справи є передумовою постійного і поступового збільшення варіативності ігор, щоб учні не втрачали інтерес до гри, вчителі необхідно безперервно вигадувати та відшукувати нові ігрові завдання, ускладнювати правила, включаючи різноманітні ігрові форми та методи. Ігрові методи дають можливість створювати навчальний простір, в якому водночас вивчається теорія і практика, а це дає можливість формувати в учнів характер, розвивати світогляд, логічне мислення, зв'язне мовлення, формувати критичне мислення, визначити та реалізувати індивідуальні можливості [6, с. 45]. Дидактичні ігри та ігрові ситуації покращують загальний розвиток учнів, пізнавальну активність та творчу уяву молодших школярів. Оскільки кожен вік має свої психологічні та фізіологічні особливості необхідно враховувати індивідуальні можливості учнів початкової школи, застосовуючи різні форми та методи пізнавальної активності [5, с. 12].

Пізнавальну активність та творчу уяву стимулюють такі методи, як:

створення ситуації новизни навчального матеріалу, опора на життєвий досвід школяра, метод пізнавальних ігор, стимулювання обов'язку, відповідальності та успіху в навчанні. Важливим показником творчої уяви та пізнавальної сфери дитини є розвиток мимовільної уяви, довільної, репродуктивної, творчої важливий фактор успішного формування особистості [3, с. 28].

Останніми роками педагогічний досвід вказує, на є різні шляхи вивчення учнями прийомів пізнавальної діяльності на уроках української мови. Отже, існують такі підходи до розв'язання цієї проблеми: змістовний підхід опанування прийомами пізнавальної діяльності під час навчання, скерованого на зростання індивідуальних можливостей учнів;

- операційний підхід – формування розумових прийомів у процесі спеціально організованої діяльності [4, с. 10].

Розвиваюча функція, самостійність та своєрідність мислення є пріоритетними в 1-4 класах початкової школи на уроках української мови в умовах сьогодення. Оволодіння предметом значить вчитися знаходити не тільки завдання, передбачені державним освітнім стандартом НУШ, а й такі, що потребують певної самостійності мислення, творчих пошуків, оригінальності, винахідливості – «нестандартних завдань» [4, с. 15].

Щоб розвивати пізнавальну самостійність у навчанні на уроках української мови слід формувати в учнів такі якості: вміння планувати та організовувати свою роботу, ініціативність (здатність вносити елементи власного міркування), бажання та вміння долати труднощі, що виникають у процесі виконання завдань, навички самоконтролю.

Результати та обговорення./ Results and discussion. Таким чином, розвитку пізнавальної активності, творчої уяви на уроках української мови сприяє комплекс дидактичних ігор та ігрових ситуацій для дітей початкової школи. Наприклад, відповідно до Нової української школи можна використовувати такі дидактичні ігри, як : Ранкова зустріч «Щоденні 5», Кубик Блума, дослідницька діяльність LEGO «6 цеглинок», інтерактивні вправи Learning Apps [6, с. 44].

Щоб створити позитивну атмосферу в колективі на цілий день, НУШ пропонує провести «Ранкову зустріч» – це попередньо запланована зустріч, яка проводиться протягом 15-25 хвилин на початку дня, під час проведення якої панує атмосфера піклування та відповідальності [6, с. 45].

Методична система «Щоденні 5», навчає учнів початкових класів працювати самостійно. Складається вона з п'яти діяльностей – «Письмо для себе», «Читання для себе», «Слухання», «Робота зі словами», які учні виконують щодня. Наприклад, читають по 2-4-6 (в 4-му класі до 20) хвилин, слухають, пишуть [6, с. 46].

Дидактична гра «Кубик Блума» полегшує розгляд теми з різних сторін і водночас допомагає розкрити поняття різнобічно, застосовуючи при цьому глибинні знання. Цей методичний прийом запропонував Бенджамін Блум американський педагог та психолог, автор теорії яка ділить навчання на блоки: «знаю», «вмію», «створю». Він допомагає задіяти всіх учасників освітнього процесу.

Вчителеві потрібен паперовий куб (він має бути з щільного картону), на краях якого написано: назви, чому, пояснить, запропонуйте, подумайте, поділіться. Учитель формулює тему та до кожного слова на кубіку добирає коло питань, що дасть можливість учням пригадати й удосконалити вивчене. Педагог кидає кубик. Пропущене обличчя вказує на тип запитання, яке мають поставити учні (отже, питання педагога мають починатися зі слова на обличчі). Школяр дає відповідь на запитання. Якщо вона неповна, однокласники можуть її доповнити та виправити неточності [7, с. 17].

Дидактична гра з набором із 6 кубиків LEGO «Посели слова в будинок».

Технологія навчання – «Шість цеглинок», допоможе молодшим школярам тренувати пам'ять, творчо мислити, розвивати дрібну моторику. Використання цієї методики спрямоване на розвиток важливих соціальних навичок передбачених НУШ, а саме: вміння працювати в команді, співчувати результату товариша, вміння вчитися в однолітків, прислухатися до їхніх ідей та пропозицій, вміння розподіляти ролі та відповідальність, оцінити ризики та

прийняти рішення.

Інтерактивні вправи Learning Apps.

Learning Apps – це доступний, інтуїтивно зрозумілий он лайн - сервіс для створення інтерактивних вправ для використання як на уроці, так і в позакласній роботі, його використання допоможе краще сприймати матеріал, підвищить пізнавальний інтерес, розвине навички як самостійної, так і спільної роботи тощо. Позитивним у застосуванні Learning Apps є інтенсифікація навчальної діяльності школярів, підвищення мотивації до навчання; економія навчального часу; розвиток логічного мислення, пам'яті [6, с. 44].

Не слід обмежуватися використанням одного виду гри працюючи з школярами, варто використовувати більше різних варіантів. Якщо використовувати головний принцип дидактики: «від простого до складного» систематично та послідовно, тоді дидактичні ігри будуть ефективними [7, с. 20].

Висновки./Conclusions. Отже, для молодших школярів характерним є розвиток пізнавальної активності, творчої уяви, допитливості, схильність до творчості, зацікавленість до вивчення нового, цікавого, тому потрібно застосовувати ігрові ситуації та дидактичні ігри в щоденній індивідуальній та груповій роботі, підготовчих вправах, а потім і під час занять. Необхідно стимулювати учнів застосовувати звичайні ігри у вільний час – це дає їм можливість закріпити вже набуті навички, шукати нові можливості для перемоги та грати з різними партнерами. Доречно використовувати дидактичні ігри різних груп для кожної теми з усіх розділів програми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ільяницька Л. С. Ігрові проблемні ситуації. *Початкова школа*. 2019. № 7. С. 27-28.
2. Концепція Нової Української Школи <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja. Київ : Літера ЛТД,

2018. 160 с.

4. Рома О. Гра по-новому, навчання по-іншому : метод. посіб. The LEGO Foundation. Київ, 2019. 44 с.

5. Савчук Л. М. Дидактичні та інтелектуальні ігри на уроках української мови. 2 – 4 класи. Харків, 2019. 56 с.

6. Чумак Т. Ігрові елементи на уроках мови. *Дивослово*, 2019. № 7. С. 44-46.

7. Щербань П. Дидактичні ігри у навчально-виховному процесі. *Початкова школа*. 2018. № 9. С. 18-21.

ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ ПРИ ЗАНЯТТЯХ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ

Маматова Зульфія Раїсівна
викладач Державного закладу
Південноукраїнський національний університет
імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна

Анотація: Розглянуто та показано актуальність проблема педагогічного контролю фізичного розвитку студентів. Теоретичне вивчення науково-методичних основ педагогічного контролю, його мети, функцій, принципів, видів і форм у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів Основні вимоги до педагогічного контролю.

Ключові слова: педагогічний контроль, фізичне виховання, фізичний розвиток, фізична підготовленість, студентська молодь, стан здоров'я.

Постановка проблеми. Педагогічний контроль. Одним з важливих показників здоров'я є фізичний розвиток людини, який характеризується станом морфологічних і функціональних властивостей і якостей, а також рівнем біологічного розвитку загалом для забезпечення фізичної дієздатності, виконання фізичних, навчальних і трудових навантажень відповідно до можливостей студентів різного віку і статі (А. А. Баранов, В. Р. Кучма та ін.).

У віковій періодизації людини підлітковий та юнацький вік є водночас складним та важливим у моральному, психологічному та фізичному становленні кожної без винятку людини, і тому вимагає особливої педагогічної майстерності викладачів. Медичні працівники стверджують, що близько 75 % хвороб дорослих є наслідком умов життя у дитячі та молоді роки. Також фахівці наголошують, що масштабне погіршення стану здоров'я людини спостерігається за період перебування в навчальних закладах, втрачаючи

щонайменше третину свого здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на багаторічний теоретичний та практичний досвід науковців і враховуючи той факт, що при певному дозуванні фізичні вправи можуть, як покращити так і погіршити стан здоров'я та фізичний розвиток молодшої людини, особливої актуальності набула проблема педагогічного контролю фізичного розвитку студентів вищих навчальних закладів системи виконання покарань зі специфічними умовами навчання В. Авер'янов, О. Андрійко, В. Бакуменко, С. Дубенко, Т. Мортенко, Н. Нижник, О. Сушипський та ін.

Питанням контролю у фізичному вихованні приділяли увагу незначна кількість дослідників (М. Ісаченко, В. Куриш, В. Кашуба, Р. Мушкета, М. Носко, О. Сидорко, Г. Шитикова, М. Щербей та ін).

Здебільшого контроль використовувався для визначення показників фізичного розвитку школярів, студентів (І. Альошина, Н. Носова, Д. Щелкунов та ін.) і тестування їхньої загальної фізичної підготовленості (А. Колот, Г. Волощенко, Ю. Ястребов та ін).

Мета. визначення умов уніфікації та універсалізації педагогічного контролю фізичного розвитку студентів в системі підготовки фахівців.

Виклад основного матеріалу. Специфічні умови навчання студентів системи підготовки фахівців для органів та установ виконання покарань вимагають від педагогічного контролю за станом здоров'я та фізичним розвитком своєчасного визначення відповідності фізичних навантажень функціональним можливостям організму студентів, виявляти ознаки хвороб і ушкоджень на ранній стадії. Це допоможе організувати заходи, спрямовані на оптимізацію, безпеку та ефективність занять фізичним вихованням, формуват, студентів прагнення самому бути здоровим і мати здорове майбутнє покоління (Т. С. Бондар, П. Гретель та ін.).

Термін "педагогічний" перш за все підкреслює, що контроль повинен кваліфіковано здійснюватися педагогом-фахівцем фізичної культури - засобами і методами, отриманими ним на базі спеціальної фізичної освіти і практичного

досвіду роботи за фахом. Педагогічний контроль процесу фізичного виховання використовує і медико-біологічні показники для усесторонньої і поглибленої характеристики стану систем організму студентів [3, с. 5].

Педагогічний контроль в цілому простежує взаємозв'язок і відповідність між педагогічно направленими діями, запланованими результатами і реально одержаними. У разі ж їх невідповідності повинні ухвалюватися необхідні рішення і вноситися корективи в запланований процес фізичного виховання.

Тривалий час педагогічний контроль спеціалісти з фізичного виховання традиційно зводили переважно до обліку успішності і контролю фізичного стану студентів. Очевидна обмеженість такого підходу, оскільки він охоплює лише окремі аспекти контролю. В сучасній літературі спостерігається і інша крайність – в ній можна нарахувати вже десятки найменувань видів і різновидів контролю (педагогічний, лікувальний, біологічний, антропометричний, біохімічний, біомеханічний, психологічний, організаційний та ін., тестометричний, візуальний, інструментальний, автоматизований; попередній, оперативний, поточний, етапний, підсумковий та ін.), що свідчить про багатогранність проблеми і про невпорядкованість пов'язаних з нею уявлень.

Можна виділити основні напрями педагогічного контролю фізичного розвитку у процесі фізичного виховання студентів:

1. Самоконтроль. У фізичному вихованні його форми ширші і об'єктивніші, ніж в інших видах виховання.

2. Контроль факторів середовища (професійно-прикладне значення).

3. Динаміка зрушень.

4. Контроль рухової діяльності: об'єктів формування і вдосконалення; чинників, що впливають на фізичні і функціональні можливості; сумарний ефект впливів.

5. Окремі автори додатково розглядають ще контроль спостерігачем (експертом) [7, с. 9].

Відомо, що студента на фізичне навантаження змінюється протягом тривалого часу. Крива фізичної працездатності (суперкомпенсація). У зв'язку з

цим, прийнято розрізняти і форми педагогічного контролю.

Вхідний (попередній). Дозволяє встановити особливості студента: його схильності, інтереси, задатки, мотивацію до занять, готовність; показники фізичного розвитку, рівень фізичної підготовленості, рухові здібності. В результаті вхідного контролю, студентів поділяють на групи для занять фізичними вправами.

Оперативний контроль (ефект 1 заняття) дає термінову інформацію про стан студента в результаті впливу вправи, серії вправ (до 1 заняття). Значення його полягає в оцінці фізіологічних змін в організмі студента під впливом застосування засобів. Дозволяє правильно побудувати заняття за інтенсивністю навантаження. Дозволяє проводити контроль за відновленням ЧСС під час відпочинку. Встановити вправи, до яких студенти недостатньо адаптовані, встановити оптимальні інтервали відпочинку, правильне чергування, послідовність вправ. Слугує оперативній корекції в ході заняття – збільшення тривалості відпочинку наприклад.

Поточний контроль – застосовується для визначення щоденних коливань стану організму, перенесення навантаження. Дозволяє більш якісно спланувати зміст наступних кількох занять, рівень тренувального навантаження в них.

Етапний контроль (результат етапу) – проводиться після закінчення певного етапу (тематичного модуля) з метою встановлення кумулятивного ефекту. Дозволяє оцінити систему занять. Формування певної рухової дії, розвитком фізичної якості, динаміки фізичної підготовленості, динаміки функціональних спроможностей. Застосовується для перевірки задач, що поставлені викладачем в робочому плані, засобів і методів, умов наступних занять.

Підсумковий контроль – застосовується для визначення кінцевих результатів по розділу за рік. Він дозволяє оцінити систему занять, що склалася, порівняти отримані результати з планованими і одержати дані для коректування планування процесу фізичного виховання на черговий навчальний рік (цикл).

Основними вимогами до педагогічного контролю є своєчасність (відповідність термінам планування); систематичність (регулярність); об'єктивність, точність (підвищує достовірність інформації); достатня інформативність (охоплення основних показників процесу фізичного виховання) [6, с.124; 7, 9].

Методи педагогічного контролю фізичного розвитку у процесі фізичного виховання студентів можна згрупувати в три розділи:

– Загальнопедагогічні методи. Педагогічний контроль дає змогу спостерігати за різними сторонами педагогічного процесу, за змінами реакції студента (до, після, під час занять). Поширені у фізичному вихованні методи педагогічного контролю: хронометраж, пульсометрія, візуальні спостереження. Використовується також опитування (анкетування, інтерв'ю, бесіда).

– Медико-біологічні методи (функціональні проби, лікарсько-контрольні тести).

– Специфічні для фізичного виховання і спорту методи (залік, змагання, тестування рівня фізичної підготовленості і володіння технікою, контрольні вправи, електроміографія, акселерометрія, гоніометрія, стабілографія електрокардіограма, електроенцефалографія). Вимірюється і оцінюється результат діяльності [2, с. 25].

Так, педагогічний контроль фізичного розвитку в процесі фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів може визначатися на основі контролю антропометричних показників (зростання, масі тіла, окружні розміри, індекси фізичного розвитку, індекси пропорційності розвитку мускулатури, індекси для визначення типу статури), показників функціонального стану серцево судинної і дихальної систем (ЧСС, артеріального тиску, частоти дихання, ЖЕЛ, індексів, що характеризують стан серцево-судинної системи (індекс Робінсона, вегетативний індекс Кердо), дихальної системи (індекс Скібінського), результатів функціональних проб (оптико-електронні методи реєстрації рухів, механоелектричного методи реєстрації рухів, методи контролю біомеханічних характеристик, проба Штанге, проба Генчо,

ортостатична проба), диференційованої оцінки динаміки м'язові-суглобових з'єднань опорно-рухового апарату (ковзний циркуль-гоніометр Гамбурцева, технічний комплекс "REV - 9000") фізичної працездатності (проба Руф'є, Руфе-Діксіна, Гарвардський степ-тест PWC170). Також для контролю ефективності занять з фізичного виховання студентів можна використовувати динаміку рівня фізичного стану та фізичного здоров'я, які визначаються різними методами і методиками (індекс фізичного розвитку і оцінка рівня функціональних можливостей (А. Дубогай), метод прогнозування фізичного стану Пироговой, експрес система діагностики фізичного стану "КОНТРЕКС 1" (С. А. Душанін), методика оцінки рівня фізичного здоров'я (С. В. Хрущов), методика оцінки рівня фізичного стану (В. І. Белов), експрес-оцінка рівня фізичного здоров'я студентів (Г. Апанасенко), методика самооцінки рівня здоров'я (В. Войтенко).

Висновки. Таким чином, процес фізичного виховання повинна ґрунтуватися на сучасних наукових поглядах. А його якість - визначатися, формуватися за рахунок педагогічного контролю спрямованого на об'єктивні вимірювання, постійне спостереження, фіксоване накопичення, якісний і кількісний аналіз, планомірне, диференційоване управління і ретельне прогнозування результатів навчання студентів вищих навчальних закладів системи підготовки фахівців для органів і установ виконання покарань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Амонашвили Ш. А. Воспитательная и образовательная функция оценки учения школьников: Экспериментально-педагогическое исследование / Амонашвили Ш. А. М.: Педагогика, 1984. 296 с.
2. Без'язичний Б. І. Комплексний педагогічний контроль за фізичним вихованням студентів ВНЗ [Електронний ресурс] / Без'язичний Б. І. // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. 2014. Вип. 118(3). С. 24-28.
3. Битинас Б. П. Педагогическая диагностика : сущность, функции,

перспективы / Б. П. Битинас, Л. И. Катаева // Педагогика. 1993. №3. С. 10-15.

4. Воскобойнікова Г. Л. Сучасні проблеми формування індивідуального здоров'я студентів у вищій педагогічній освіті / Г. Л. Воскобойнікова, А. О. Міненко, Т. Б. Кійко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. 2016. Вип. 139(2). С. 20-23.

5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. / Гончаренко С. К.:Либідь, 1997. 376 с.

6. Колгатін О. Г. Педагогічна діагностика і педагогічний контроль // Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі: збірник наукових праць / О. Г. Колгатін, Л. С. Колгатіна. Випуск VI. Кривий Ріг : Видавничий відділ НМетАУ, 2010. С. 122-128.

7. Носко М. О. Метрологічний контроль у фізичному вихованні і спорті. Навчальний посібник для студентів спеціальності "Фізичне виховання" / Носко М. О., Бріжата І. А, Гаркуша С. В. К. : МП Леся, 2012. 264 с.

8. Статут Академії Державної пенітенціарної служби, заснованої на державній формі власності, підпорядкованої Державної пенітенціарної служби [Електронний ресурс]. Чернігів. 2015. – Режим доступу : <http://academy.kvs.gov.ua/wp-content/uploads.pdf>.

9. Фізична підготовка кандидатів на навчання у вищих навчальних закладах, які здійснюють підготовку фахівців для системи МВС України : метод. рек. / [уклад.: Магдаліна І. В., Моргунов О. А., Соколов О. А., Соколова В. Ю.] ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т з підготовки фахівців міліції громадської безпеки, Каф. спец. фіз. підготовки. Х. : ХНУВС, 2020.

10. Ягупов В. В. Педагогіка : Навч. посібник / Ягупов В. В. К.: Либідь, 2002. 560.

ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОНЛАЙН: НОВІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Олійник М. М.,
вчитель фізичної культури
Комунального закладу освіти
«Спеціалізована школа №129 фізико-математичного профілю»
Дніпропетровської міської ради

Фізична культура – це важлива складова загальноосвітнього процесу в закладі загальної середньої освіти, а фізичне виховання – важлива складова всебічного розвитку особистості. Від правильних та систематичних фізичних навантажень залежить здоров'я, сила волі, здатність сприймати інформацію та вміння здійснювати саморегуляцію, долати втому; крім того, змінюючи рід діяльності з інтелектуального на фізичний, учень має можливість розвантажити організм, що дозволить йому легше справлятися з навчанням.

Фізичне виховання зосереджено на фізичній активності й чітко відрізняється від багатьох інших навчальних предметів, заснованих на здобутті знань. Тому онлайн-заняття з фізичної культури вимагають спеціальної підготовки та великої додаткової роботи вчителя для забезпечення ефективного рівня фізичного виховання учнів.

Ключовою проблемою проведення онлайн-занять з фізичної культури є проблема дистанційної передачі значення та цінності фізичної активності на онлайн-уроках, однак це важливо, оскільки однією з ключових позицій формули нової української школи є сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу [2, с. 7].

Дистанційний урок – це форма організації дистанційного заняття, що проводиться в певних тимчасових рамках, за якої вчитель керує індивідуальною та груповою діяльністю учнів.

При розробці дистанційного уроку варто брати до уваги факт

ізолюваності учнів та їх психофізичні можливості при самостійній роботі. Навчальні матеріали повинні супроводжуватися необхідними поясненнями та інструкціями, має бути передбачена й консультаційна зона, яка дозволить учням ставити запитання. Варто пам'ятати, що використання якісних графічних файлів, оснащених звуковим супроводом та анімацією, підвищують засвоєння матеріалу.

Модель структури дистанційного уроку включає в себе такі елементи: *мотиваційний блок, інструктивний блок, інформаційний блок, контрольний блок, комунікативний та консультативний блок* (табл. 1).

Таблиця 1

Структура дистанційного уроку з фізичної культури

Елементи дистанційного уроку	Зміст
Мотиваційний блок	Мотивація – необхідна складова дистанційного уроку, яка має підтримуватися протягом всього процесу навчання. Велике значення має чітко визначена мета, що ставиться перед учнем. Мотивація швидко знижується, якщо рівень поставлених завдань не відповідає рівню підготовки учня
Інструктивний блок	інструкції та рекомендації щодо виконання завдань уроку
Інформаційний блок	система інформаційного наповнення
Контрольний блок	система тестування та контролю знань, умінь і навичок
Комунікативний та консультативний блок	система інтерактивної взаємодії суб'єктів дистанційного навчання з вчителем та між собою

Для розробки ефективних онлайн-занять з фізичної культури необхідне стратегічне методичне забезпечення, яке включає в себе характеристики онлайн-фізичного виховання, що допомагає вчителю донести цінність фізичної активності та фізичної культури до учнів.

У рамках дистанційного уроку фізичної культури використовуємо такі навчальні засоби: навчальні книги (електронний варіант підручників, довідників тощо); комп'ютерні навчальні системи у звичайному та мультимедійному варіантах; аудіо-інформаційні навчальні матеріали;

відео-інформаційні матеріали; дистанційні практикуми; навчальні тренажери з віддаленим доступом тощо.

Під час проведення уроків фізичної культури в онлайн-форматі послуговуємося такими сервісами та платформами:

1. Google Classroom, завдяки якому можна використовувати тестування, проводити вікторини, обмінюватися враженнями від уроку, забезпечувати зворотній зв'язок.

2. Viber, Telegram, Direct в Instagram, Messenger у Facebook - месенджери, які забезпечують ефективне спілкування з учнями, дозволяючи використовувати індивідуальний та груповий підходи до навчального процесу. Якщо в учнів чи батьків виникнуть запитання до виконання будь-якої вправи, вони можуть поставити їх у зручному месенджері та навіть отримати відео-відповідь.

3. YouTube та Google Drive – зручні платформи, що слугують для розміщення відео-уроків та інших додаткових ресурсів для учнів, на які можна завантажити будь-який предметний матеріал та поділитися посиланням з учнями.

4. Відеочати для проведення дистанційного уроку фізичної культури в реальному часі.

В умовах дистанційного навчання уроки фізичної культури можна урізноманітнити інтерактивними завданнями (запропонувати вгадати вид спорту за фото, скласти кросворд, зробити презентацію на задану тему), фізичними завданнями – блок фізичних вправ для самостійного виконання, робота у відеочатах без домашнього завдання – якщо учень активно працює разом у відеочаті, можна оцінити його старання просто у «прямому ефірі», танцювальні вправи, завдання з використанням фітнес-додатків тощо [1].

Під час онлайн-занять фізичною культурою використовуємо власні цифрові освітні ресурси або матеріали, які розміщені в педагогічних спільнотах мережі Інтернет. Це інтерактивні завдання, створені за допомогою освітніх інтернет-сервісів, наприклад, таких як: Google Forms, конструктор

інтерактивних завдань LearningAps, презентації створені за допомогою програми Microsoft Office, електронні підручники з предмету тощо.

Варто наголосити, що навчання через електронну систему потребує більше самостійності, а якість здобуття знань залежить від самоорганізованості учнів, тому такий новий для деяких формат навчання розвиває навички самоосвіти, самоорганізованості та відповідальності.

Таким чином, незважаючи на деякі складнощі, що супроводжують навчання в дистанційному режимі, сучасна освіта здатна якщо не вирішити всі складності дистанційного навчання, то знайти переваги, які їх нівелюватимуть. Шляхом використання нових методик навчання та активного використання інтернет-ресурсів, такий предмет, як «Фізична культура», можна вивести на новий, більш комфортний рівень, який дозволить проводити заняття в новому, не менш ефективному, але більш цікавому форматі.

Використання дистанційної освіти дає вчителю фізичної культури ряд можливостей, різноманітність форм та методик, підвищує інтерес учнів до вивчення предмета, робить процес навчання захоплюючим, цікавим, розширює кругозір, підвищує мотивацію до вивчення предмета.

Крім того, пошук нових методів навчання дозволяє вчителю підвищити професійні навички, опанувати нові підходи, методи та засоби навчання для забезпечення ефективності дистанційного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лазебний-Чоловський Д. Урок фізичної культури в умовах дистанційного навчання. Організація освітнього процесу в умовах дистанційного навчання URL: <https://naurok.com.ua/post/urok-fizichno-kulturi-v-umovah-distanciynogo-navchannya>.

2. Нова українська школа концептуальні засади реформування середньої школи. Міністерство освіти і науки України. 2016 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕДІАТЕКСТІВ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Павлик Олена Анатоліївна

к.п.н., доцент

Шляпець Олена Миколаївна

Студентка, магістр II курс

Криворізький державний педагогічний університет

м. Кривий Ріг, Україна

Вступ. Формування творчого мислення молодших школярів – це складний процес, який має свої особливості та залежить від деяких умов та факторів. Педагогічний аспект формування мислення, в тому числі і творчого мислення, «полягає у виявленні умов, конструювання шляхів і засобів розвитку мислення учнів» [1, с.208].

Мета дослідження. Узагальнити психолого-педагогічні аспекти формування творчого мислення молодших школярів.

Матеріали і методи. Основними методами в нашому дослідженні були теоретичні, а саме: вивчення нормативних документів Нової української школи та аналіз науково-методичної літератури з теми; систематизація методичного досвіду.

Результати і обговорення. Беручи за основу погляди Г. С. Костюка, назвемо етапи формування творчого мислення, його активізації та розширимо коло запитань, які допоможуть сформувати думку про об'єкт / явище та висловити нові ідеї стосовно предмета / явища: споглядання об'єкта / явища; розуміння об'єкта / явища; передбачування минулих / майбутніх подій з об'єктом / явищем; практичне оволодіння знаннями про об'єкт / явище.

Виділені етапи за Г. С. Костюком не вичерпують усіх особливостей формування творчого мислення молодших школярів, тому нами були виділені

психолого-педагогічні та методичні аспекти даного процесу.

Вважаємо за необхідне, врахувати при формуванні творчого мислення такі аспекти, а саме: відповідність віковим та індивідуальним особливостям молодших школярів; дослідження розвитку творчого мислення молодших школярів; напрями роботи над формуванням творчого мислення за допомогою медіатекстів; впровадження спеціальних вправ та завдань для формування творчого мислення молодших школярів за допомогою медіатекстів на уроках української мови; систематичне застосування вправ та завдань на формування творчого мислення за допомогою медіатекстів.

Зупинимося детальніше на кожному із названих аспектів. *Відповідність віковим та індивідуальним особливостям молодших школярів* можна визначити психологічними характеристиками даної категорії здобувачів освіти.

Розвиток мислення, як наукового, так і творчого, займає домінуючу функцію у молодшому шкільному віці. Провідною діяльністю молодшого школяра (а це здобувачі освіти з 6 (7) до 10 (11) років) є навчальна діяльність, а саме оволодіння знаннями про різні об'єкти та явища. У ці роки перед здобувачами освіти постають спеціальні пізнавальні завдання, які спонукають до розширення понятійного апарату, поглиблюються їхні знання. «Перехід до шкільного навчання приводить до поглиблення і поширення змісту дитячого мислення» [2, с.243].

У період з 1 по 4 клас відбувається і зміна засобів мислення, а саме: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення тощо. Відбувається також розвиток судження і міркування, спочатку за зразком, повторення за учителем, деякими учнями, а згодом і самостійно будувати своє власне судження, міркування, висловлювання.

У молодшого школяра мислення має конкретний характер, який оснований на його досвіді (бачив/чув). Треба також врахувати і те, що для цього періоду розвитку мислення молодшого школяра важлива наочність, щоб активізувати його життєвий досвід. Наочність треба подавати дозовано, не перевантажувати зорові та слухові відчуття, варіювати, поєднувати зі словом

для вчасного абстрагування істотних об'єктів [2, с. 244].

Звертати увагу потрібно і на рівень сформованості знань фактичного матеріалу про об'єкти та явища дійсності.

Ефективною формою організації навчального середовища для розвитку дитячого творчого мислення є кооперативна (групова) форма роботи. При груповій роботі підвищується інтелектуальна активність здобувачів освіти. [5, с.193]. Для розвитку творчого мислення, на наш погляд, ефективним буде індивідуальний підхід, але після виконаного завдання можлива демонстрація, показ, звіт про виконану роботу.

Сучасна педагогіка (США, Велика Британія, ФРН) розглядає два напрями навчальних завдань шкільної освіти: *індивідуальний підхід* (увага до особистості учня, його індивідуальної пізнавальної діяльності); *саморегулюючий підхід* (формування самостійної пізнавальної діяльності учня). Сутність саморегулюючого підходу в тому, що учень самостійно контролює свою розумову і творчу діяльність, ставить цілі, керує процесами мислення, змінює напрями мислення, створює власне середовище навчання, самостійно обирає проблеми та знаходить рішення [3, с.240].

Також у західній педагогіці популярним є «метод проблем». Цей метод бере початок із відомої технології американського філософа і педагога Джона Дьюї, а саме його ідея «learning by doing» (навчання на практиці). «Проблема» розглядається як несподіване запитання, яке стимулює учнівську думку, потребує оцінки проблемного питання, заставляє зробити висновки на основі міркувань, тобто активізує творче оригінальне мислення. [3, с. 242].

У контексті нашого дослідження «Розвиток творчого мислення за допомогою медіатекстів на уроках української мови у 3 класі» звертаємо увагу на медіатексти, з якими учні працюють на уроках та за допомогою яких, на нашу думку, можливо розвивати творче мислення здобувачів освіти, а саме: книжечка, стіннівка, реклама, малюнок, фото, комікс, мультфільм.

У нині діючих Типових освітніх програмах і О. Я. Савченко і Р. Б. Шияна для 1 – 4 класів рекомендовано у Змістовій лінії «Досліджуємо медіа» дитячі

медіапродукти, з якими здобувачі освіти знайомляться не тільки у школі, а й у повсякденному житті та такі, які впливають на дитячу свідомість. У Типових освітніх програмах представлені аудіальні медіа, візуальні медіа, аудіовізуальні медіа.

І. Большакова, лектор онлайн-курсу для учителів початкової школи, за створенню картою запитань молодші школярі спочатку під керівництвом учителя, а потім і самостійно зможуть аналізувати медіатексти, розвивати своє як критичне, так і творче мислення (вміння ставити запитання та відшукувати варіанти відповідей на них).

Дослідження розвитку творчого мислення молодших школярів.

Е. П. Торренс, американський психолог і педагог кінця ХХ століття, який створив тест на перевірку творчого мислення (вербального і невербального), деякий час працював шкільним учителем і, спостерігаючи за успіхами учнів, дійшов висновку, що неблагополучні учні у подальшому житті досягають успіхів.

Це можливо пояснити. Учні, які стикалися з труднощами різного характеру, вимушені шукати правильне/неправильне рішення, пропонувати різні варіанти і не боятися приймати остаточний варіант вирішення проблеми. Тобто вміння ставити запитання, відшукувати варіанти відповідей, приймати рішення, творчо мислити у нестандартних ситуаціях загартовують учнів для подальшого життя.

У сучасній літературі з експериментальної психології знаходимо різні методи дослідження психічного розвитку молодших школярів, у тому числі діагностика розвитку творчого мислення. Наприклад,

- «Діагностика креативності індивіда» В. В. Клименка;
- «Діагностика особистісної креативності» Є.Є. Тунік;
- «Анкета з визначенням здібностей учнів» (за методикою Хаана і Кафа);
- «Діагностика дивергентного мислення» (модифікація О. Є. Тунік, Д. Б. Богоявленської, Т.О. Баришевої).

Також є розроблені методи розвитку творчого мислення, а саме:

- ✚ мозковий штурм (автор методу Алекс Осборн, 30-ті роки ХХ ст., під час вирішення проблеми приймаються всі ідеї);
- ✚ метод синектики (автор методу Дж. Гордон, 50-ті роки ХХ ст., на стадії висування ідей вилучаються зайві ідеї);
- ✚ метод контрольних запитань (спеціально підготовлені запитання для вирішення проблеми);
- ✚ метод фокальних об'єктів (метод випадковостей, автори Е. Кунце, Ч. Вайтинг, асоціативний пошук нових ідей з використання об'єкту);
- ✚ метод гірлянд випадковостей й асоціацій є розвитком методу фокальних об'єктів. Автором методу є Генріх Буш. До слова підбираються синоніми або випадкові слова, підбір «гірлянд слів» та їх поєднання. Наприклад, стілець-крісло-табурет; телефон – ручка – альбом – райдуга – годинник.

Напрями роботи над формуванням творчого мислення за допомогою медіатекстів.

Медіатекст – це медіапродукт, усний або писемний твір, створений для спілкування (комунікації), передачі інформації, впливу на читача або слухача [6, с. 267–276].

Працюючи з медіа на уроках української мови у початковій школі, здобувачі освіти отримують навички, а саме: адаптуватися до інформаційного світу; формувати свої життєві цінності та здійснювати вибір майбутньої професії; пояснювати, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати, перетворювати, змінювати отриману та передану інформацію, тобто розвивати своє творче мислення; створювати прості медіатексти та медіапродукти.

Формування творчого мислення за допомогою медіатекстів є комплексним та поступовим процесом, який залежить від мети, змісту вправ та завдань. Нами було визначено основні напрями роботи над формуванням творчого мислення здобувачів освіти у 3 класі на уроках української мови. Для того щоб сформувати творче мислення за допомогою медіатекстів у здобувачів

освіти початкової школи *треба починати знайомство* із загального пояснення (описово) термінів, як-от: медіа, медіатекст, жанри медіатекстів, медіапродукти та ін. Наступний напрям – це *формування вмінь визначити мету* медіатексту та оцінити наскільки правдива / неправдива інформація. Третій напрям – це *формування навичок аналізу, інтерпретації, перетворення змісту* медіатекстів. Четвертий напрям – це здатність здобувачів освіти до *самостійної роботи над створенням простих* медіатекстів. П'ятий напрям – це володіння здобувачами освіти *творчих, практичних навичок роботи* із інформаційними засобами створення медіатекстів [4].

Впровадження спеціальних вправ та завдань щодо формування творчого мислення молодших школярів за допомогою медіатекстів на уроках української мови.

На сучасному етапі розвитку освіти, впровадження реформи НУШ, викликів дистанційного навчання, щоб сформувати творче мислення молодших школярів за допомогою медіатекстів, рекомендуємо впроваджувати у систему роботи при вивченні української мови спеціальні вправи та завдання 1 раз на місяць, поглиблювати знання та вміння здобувачів освіти за такими темами:

Уявлення про медіа. Фотографія як джерело інформації.

Завдання з творчого мислення: Сфотографуй будь-яку подію та за сюжетом фотографії дай відповіді на такі запитання: що зображено на фото? що сталося? які події трапилися? що буде потім?

Знайомство з візуальними медіа. Книжечка.

Завдання з творчого мислення: Подумайте, як можна вдосконалити вже існуючу книжечку? Доповніть історію новими деталями (герої, опис одягу, опис природи, інші події).

Знайомство з аудіовізуальними медіа. Мультфільм.

Завдання з творчого мислення: Подумайте, як би герой/героїня потрапив/потрапила на іншу планету/на острів/у криницю/у задзеркалля, які б рішення він / вона приймав / приймала? Напишіть усі можливі труднощі, з якими б вони стикнулися? Подумайте, які можуть бути наслідки цих подій?

Створюємо візуальні медіа. Святкова листівку.

Завдання з творчого мислення: Створіть святкову листівку та запишіть різні варіанти побажань для різних людей (для тата, мами, дідуся, бабусі, друга, однокласниці, сусідки, вчителя та ін.)

Створюємо візуальні медіа. Колаж «Мої зимові канікули».

Завдання з творчого мислення: Придумайте і запишіть цікаві і незвичні способи використання сімейних або шкільних фотографій. Запишіть будь-які способи.

Створюємо візуальні медіа. Комікс.

Завдання з творчого мислення: створіть комікс до вірша Григорія Фальковича «Корова спекла коровай». Поміркуєте: скільки епізодів буде у коміксі до вірша Г.Фальковича? Що могла говорити Корова, коли пекла коровай? Що вона говорила, коли поспішала на трамвай? Що говорила Корова Мишці? Качці? Квочці? Що могла їй відповідати Мишка? Качка? Квочка? Якими словами можна завершити комікс?

Корова спекла коровай,	І разом, хоч дуже давно,
Непоспіхом сіла в трамвай,	Ходили на пляж і в кіно.
І, доки поїздка тривала,	Якщо хто бажає зрадіти
Нікого вона не минала:	І давнього друга зустріти -
Ні мишку, ні качку, ні квочку -	Є шанс скористатись трамваем:
Давала усім по шматочку,	Приходь зі своїм короваєм.
Бо змалку, у місті Лубні,	Створюємо візуальні медіа.
Дружили ще в школі вони,	Дитячі журнали та газети.

Завдання із творчого мислення: Створіть разом із своєю командою газету на тему «Птахи – наші друзі».

1 сторінка: розкажіть, як та звідки птахи повертаються додому. Розповідь запишіть на 1 сторінці газети.

2 сторінка: розкажіть, як ви готуетесь до зустрічі з пернатими друзями. Розповідь запишіть на 2 сторінку газети. Додайте фото.

3 сторінка: знайдіть цікаві факти про птахів. Додайте фото пернатих

друзів.

4 сторінка: проба пера (загадки, прислів'я, вірші, оповідання про птахів).
Додайте фото або ілюстрації.

Систематичне застосування вправ та завдань на формування творчого мислення за допомогою медіатекстів.

У початкових класах процес формування творчого мислення в основному залежить від вчителя, від того, як буде організоване навчання. Під терміном «систематичне застосування вправ» мається на увазі упорядкованість, регулярність виконання вправ, об'єднаних однією дидактичною метою.

Висновки.

Отже, можемо зробити висновок, що адаптація системи роботи з формування творчого мислення молодших школярів за допомогою медіатекстів повинна відповідати віковим та індивідуальним особливостям молодших школярів; учитель-практик для створення успішної системи роботи з формування творчого мислення здобувачів освіти починає з індивідуальної або групової (колективної) діагностики, вибираючи при цьому кращу, на його думку, методику; поетапність роботи буде сприяти формуванню творчого мислення молодших школярів за допомогою медіатекстів; використовуючи запропоновані вправи та завдання, здобувачі освіти, на нашу думку, зможуть сформувати навички творчого мислення, навички аналізу отриманої інформації, вміння оцінити важливість, актуальність почутої/побаченої інформації, вміння інтерпретувати (перетворити) медіатексти, активніше вживають засоби мовлення для висловлювання своїх вражень від почутого/побаченого, вміння орієнтуватися у сучасному медіапросторі та створювати власні медіатексти; з огляду на проаналізовану методичну літературу, можна стверджувати, що систематичне застосування вправ та завдань є важливим, тому що вміння, навички, які отримують молодші школярі під час виконання цих вправ є складовою умовою для формування творчого мислення на уроках української мови за допомогою медіатекстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. - К.: Либідь, 1997, С. 376
2. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості, К. Рад. школа, 1989. С.608
3. Педагогіка діалогу: інновації зарубіжної школи: навчальний посібник / П. П. Автомонов. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. С.272
4. Початкова освіта Методичні рекомендації
5. Цимбалюк І. М., Яницька О. Ю. Загальна психологія / Навчальний посібник, К. – 2006. С. 303
6. Яцимірська М., Драган М. Медіатекст як продукт журналістської творчості (психолінгвістичний аналіз логічного сприйняття та емоцій) / М. Яцимірська, М. Драган. – Вісник Львів. УНТУ. – Серія: Журналістика, 2007. Вип. 30, С.280

НЕОЛОГІЗМИ В СУЧАСНІЙ КОРЕЙСЬКІЙ МОВІ

Пак Антоніна

доктор філософії, старший викладач,
старший викладач кафедри
західних і східних мов та методики їх навчання,

Бобир А. В.

студент

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського,
м. Одеса, Україна

Вступ. Актуальність започаткованої наукової розвідки полягає у зверненні до проблеми використання неологізмів в сучасній корейській мові. Сучасний стан активного всебічного розвитку країни, встановлення міжнародних зв'язків з різними державами, культурний взаємообмін студентами, призводить до використання в лексичному складі неологізмів, слів, що запозичені з інших мов. Лексика корейської мови на сучасному етапі постійно оновлюється, трансформується. Особливих лексичних змін зазнають лексичні значення слів, які не закріплені у словниках або належать до застарілої лексики. Стрімке поповнення пасивного та активного словника корейської мови неологізмами створює низку проблем, а саме: труднощі із перекладом запозиченої лексики, супроводжується неточністю лексичного значення неологізму, зміни слововживання запозиченої лексики. Отже, вважаємо, що тема використання неологізмів в сучасній корейській мові є актуальною та своєчасною.

Актуальність статті визначається необхідністю аналізу стану проблеми та засобів перекладу неологізмів, які існують в сучасній корейській мові. Зауважимо, що 26 слів корейського походження внесено до Оксфордського словника, що свідчить про подальше зростання інтересу до корейської мови, культури в світі та доцільність дослідження особливостей запозичення, функціонування неологізмів в корейській мові.

Ціль роботи. В корєзнавстві України тема вживання неологізмів в корейській мові є мало дослідженою. Так В. Литвиненко досліджено виявлення лексико-семантичних груп запозиченої лексики у матеріалах масмедіа Республіки Корея, проаналізовано особливості протікання мовних процесів в корейській мові, що пов'язані із функціонуванням іншомовних лексем у періодичних виданнях. Проблемі впливу англійської мови на систему загальноновживаної лексики корейської мови на сучасному етапі присвячено роботи багатьох корейських вчених (Мун Єн Гір, Цой Ден Ху, Пек Йон Джин, Лі Ток Чхон, та ін.). Зауважимо, що процес запозичення ХХ початку ХХІ століття характеризується бурхливим розвитком засобів масової комунікації, нових інформаційних технологій, що безпосередньо впливає на появу неологізмів в корейській мові. З 20000 запозичених слів із мов неазіатського ареалу приблизно 90% становлять слова англійського походження [9, 115]. З поміж основних причин вживання неологізмів англо-американського походження в корейській мові В. Литвиненко виділяє такі: Запозичені лексеми є осучасненими, та вживаються у розмовній мові набагато частіше, ніж традиційні корейські лексеми. Складність семантичної структури корейських лексем, наприклад синонімічний ряд 날씬하다[нальссінхада] – стрункий, 멋지다 [мотчіда] – модний, 말쑥하다 [мальссукхада] – прибраний, акуратний . Всі три слова можна замінити англійським 스마트[симатхи] – smart (розумний, привабливий), яке має більш загальну семантику і може замінити всі три значення [4, 164-165]. На думку вченого це значно спрощує розмовну корейську мову, з чого виникає третя причина вживання запозиченої лексики. Уважаємо, що процес англо-американізмів на лексичну, семантичну систему корейської мови неминуче призводить до позитивних так і негативних змін в корейській мовній практиці розмовного мовлення.

Матеріали та методи. Насамперед розглянемо сутність поняття «неологізм». С.Ожегов тлумачить неологізм як «нове слово чи вираз, а також

нове значення старого слова» [7, 452]. За визначенням Н. Шанського неологізм є «новим лексичним новоутворенням, виникнення якого характеризується суспільною необхідністю, позначає новий предмет або явище, зберігає новизну для позначення для корінних носіїв мови, слова, які іще не ввійшли або не входили до загальнолітературної системи [8,452]. Слід зазначити, що за даними досліджень вчених, неологізми перебувають новими словами лише певний, обмежений період часу. Протягом певного періоду неологізм перестає бути чимось незвичним та входить до активної лексичної системи певної мови. На думку Ю. Волошина вважає, що далеко не кожне запозичене з іншої мови слово є неологізмом. На думку вченого слід розрізняти поняття «неологізм» та «лексичне новоутворення». Неологізмом автор вважає створений синонім, що є позначенням вже відомого, усталеного слова, та який наділений певними конотативними ознаками [1, 223]. Лексичне новоутворення, на думку В. Волошина, є «знову створеним на матеріалі рідної мови, у повній відповідності з існуючими в мовленні словесними моделями; словосполучення чи слово, що позначає щось нове, поняття, що раніше не існувало, предмет, галузь науки, нову професію тощо» [1, 225]. Н. Котелова визначає неологізм як «нове слово по відношенню до одного з попередніх часових проміжків, слова, які раніше не існували» [3, 56].

Неологія, як наука, що вивчає походження, функціонування неологізмів, визначає поняття «неологізм», як щось нове, мовну інновацію, окказіонізм. Визначаємо неологізм як будь яке слово, яке з'явилося в мові, є для неї новим, не завжди має однозначний переклад, трактування.

Неологізми, виникають для позначення вже існуючих речей, вираження смислу понять, які вже мають номінативну назву в даній мові. Вченими виокремлюються лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори, що сприяють появі в мовленні неологізмів. Екстралінгвістичні причини появи неологізмів в мовленні визначено низкою вчених (Н. Котелкова, А. Брагіна, В. Заботкіна, Ф. Протченко та ін.) як такі, що знаходяться під впливом економічних, соціальних, політичних причин і водночас відіграють велику роль в якісних

змінах словникового складу мови. Неологізми, за В. Литвиненко, «представляють експресивні моделі, які є більш яскравими на фоні нейтральних, стандартних слів і виразів» [4,162].

Неологізми поділяються вченими на дві мовні категорії: абсолютно нові слова; старі слова, які набули нових значень з плином часу. Слід зазначити, що обидва види неологізмів є складними для перекладача з причини дуже швидкої їх появи та відсутності їх тлумачення у словниках. Корейська мова розширює свої словникові межі переважно за рахунок слів, що запозичені з англійської мови (монітор, ноутбук, принтер, емейл, веб-менеджер, клавіатура тощо). основними джерелами запозичення нових слів до корейської мови є: суспільно-політичне життя, повсякденне життя, тощо. Наведемо приклади неологізмів, що увійшли до корейської мови останнім часом. Наприклад: Англо-американські неологізми

Технології		
엔지니어	[енджінію]	інженер
레이저	[реїджо]	лазер
컴퓨터	[кхompхюто]	комп'ютер
소프트웨어	[сопитхивео]	програмне забезпечення
아스피린	[асипхірін]	аспірин
플라즈마	[пхиллачима]	плазма (крові)
Харчування		
아이스크림	[аїсикхирім]	морозиво
햄버거	[хембого]	гамбургер
콜라	[кхолла]	кола
케이크	[кхеіки]	тістечко
디저트	[тіджоти]	десерт
레스토랑	[реситхоран]	ресторан
Дозвілля		
스포츠	[сипхочхи]	спорт
테니스	[тхеніси]	теніс
볼링	[поллін]	боулінг
오디오	[одію]	аудіозапис (музика)
팝송	[пхпсон]	популярна пісня (попмузика)
코메디	[кхомеді]	смійна історія
Транспорт		

버스	[поси]	автобус
레일	[реіл]	залізниця
터미널	[тхоміноль]	автовокзал
러시아워	[росі аво]	час пік
택시	[тхексі]	таксі
Media		
뉴스	[нюси]	новини
오피니언	[опхініон]	аналітика
칼럼	[калло]	колонки
라이프	[раіпхи]	соціальна тематика (життєві історії)
스포츠	[сіпхочхи]	спортивні новини
포토	[пхотхо]	фотоінформація
블로그	[пиллоги]	блоги
Люди		
간장녀	[канчаньо]	дівчина, яка заощаджує гроші
엄친아	[омчіна]	(син маминої подруги), також це слово перекладається як приклад для наслідування
시월드	[сівольди]	(коли дружина відвідує в гості до родини чоловіка), дослівний переклад – родина чоловіка
삼포세대		люди, які із за нестабільної економічної ситуації відмовляються від побачень, створення сім'ї, народження дітей
처월드	[Човольди]	처월드 – родина дружини
스샷	[сісят,сіщят]	скріншот
된장녀	[Твенчаньо]	дівчина, що отримує маленьку заробітну плату, але все одно купляє багато зайвих речей
된장남	[твенчаннам]	хлопець, який отримує маленьку заробітну плату, але все одно купляє купу зайвих речей
웃프다	[Утпхіда]	тужити. Зазвичай використовується в ситуаціях коли одночасно хочеться і сміятися і плакати.
얼굴+짱 =얼짱	[ольгуль+чаьн = ольчаьн]	супер (вродливий) красень (вродливий)
- 금 + 수저 =금수저	[ким+суджо=кимсуджо]	золото+ложка = людина з багатої, успішної сім'ї
Дозвілля		
스포츠	[сіпхочхи]	спорт
테니스	[тхеніси]	теніс
볼링	[поллін]	боулінг
오디오	[одіо]	аудіозапис (музика)

Пропоновані в таблиці неологізми є достатньо новими для корейської мови. Уважаємо, що зважаючи на їх загальноживаність, вони досить швидко перейдуть до категорії стійких слів в корейській мові.

Результати та обговорення. Результати наукової розвідки довели, що найбільш продуктивною за кількістю неологізмів, які виникли у 2018 році, виявилась сфера, що охоплює характеристику і діяльність людини у всіх сферах її життєдіяльності. Як бачимо, поява неологізмів в корейській мові пов'язана із упровадженням інноваційних, інформаційно-комунікаційних, мультимедійних технологій у суспільстві.

Висновки. Уважаємо, що збільшення неологізмів в корейській мові потребує подальших досліджень із висвітленням актуальних проблем неологізації та зберігання при цьому автохтонності традиційної корейської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошин Ю. К. Неологизм фантастики как феномен лингвокультуры. М., 1976. 341.
2. Жулинська М. О. Сучасні тенденції створення англійських неологізмів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія Філологія. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 6 (74).С.8-10
3. Котелова Н. З. Первый опыт лексиграфического описания неологизмов. Л.: Наука, 1978. 287 с.
4. Литвиненко В. Особливості вживання запозиченої лексики в корейській періодиці (на прикладі англо-американізмів). Науковий вісник Ужгородського університету. Серія:Філологія. Соціальні комунікації. Вип. 27.. 2012. С. 162 – 165.
5. Мун Е. Г. Англо-американизмы в общественно-языковой практике Южной Кореи: АД КФН. – М., 1983
6. Національний інститут корейської мови
http://www.korean.go.kr/09_new/

7. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. М., 1996. 736 с.
8. Шанский Н. М. Краткий этимологический словарь русского языка. М.:Просвещение. 1971. 158 с.
9. Sohn Ho-Min, The Korean language (Cambridge Language Surveys). Cambridge: Cambridge University Press, 2001. Pp. xiv+445

ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ДОЗВІЛЛЕВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Печериця Наталія Михайлівна,
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри соціальної роботи
Анголенко Валентина Володимирівна,
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри соціальної роботи
Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
м. Харків, Україна

Вступ. / Introductions.

Сфера дозвілля сучасної студентської молоді займає важливе місце в формуванні особистості молодшої людини. Освітня діяльність здобувачів вищої освіти проходить у безпосередньому взаємозв'язку з позааудиторною, у якій кожен студент взаємодіє з соціальним оточенням та задовольняє різні соціально-дозвіллі потреби тому важливо здійснювати організоване змістовне дозвілля студентів у закладі освіти.

Дослідженню проблем молоді та організації молодіжного та студентського дозвілля присвячені праці: І. Бекешкіна, Е. Головахи, М. Головатого, Л. Виговського, В. Осовського, І. Олійник, В. Перебенесюк, С. Пішун, Н. Прозур, Л. Яковенко та інших.

Ціль роботи. / Aim.

Висвітлити досвід формування дозвіллієвої культури студентської молоді на базі Комунального закладу «Харківська гуманітарно педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Матеріали та методи./Materials and methods.

Теоретичний аналіз науково-методичної літератури, узагальнення практичного досвіду.

Результати та обговорення./Results and discussion.

Сфера дозвілля характеризується вільним вибором студентською молоддю форм, місця та часу проведення. Дозвіллева діяльність є однією із головних форм соціалізації здобувачів вищої освіти. Заклад вищої освіти виступає одним із головних інститутів соціалізації особистості, де окрім головного завдання – освіти студентської молоді, значна увага повинна приділятися питанню організації дозвіллевої діяльності у позааудиторний час.

Формування культури дозвіллевої діяльності студентів майбутніх фахівців соціальної сфери відбувається як в аудиторній, так і в позааудиторній діяльності. Основними аудиторними формами такого формування вивчення таких освітніх компонентів, як: «Соціальна робота у сфері дозвілля», «Основи соціалізації особистості», «Інформаційно-комунікаційні технології та інноваційні методики у роботі фахівців соціальної сфери»

Найбільш ґрунтовним освітнім компонентом з формування дозвіллевої культури студентської молоді в аудиторній діяльності є курс «Соціальна робота у сфері дозвілля».

У процесі вивчення дисципліни у студентів підвищуються знання щодо обрання напряму дозвіллевої діяльності, вміння правильно планувати та організовувати культурно-дозвіллеву діяльність, опановують механізми керування культурно-дозвіллевою сферою, формуються навички проведення культурного дозвілля, що сприяє культурному розвитку особистості, виявляють інтереси і потреби населення в різних видах культурно-дозвіллевої діяльності з урахуванням специфіки, віку, статі, освіти; вчаться залучати дітей, підлітків, дорослих до активної культурно-дозвіллевої діяльності, моделювати ситуації організації соціально-педагогічної дозвіллевої діяльності в умовах відкритого соціального середовища, застосовувати на практиці методи культурно-дозвіллевої діяльності, а також розробляти та впроваджувати програми та сценарії дозвіллевих тематичних заходів.

Культура дозвіллевої діяльності здобувачів вищої освіти також формується й у позааудиторній діяльності. Організація дозвіллевої діяльності

студентів у позааудиторний період є одним з пріоритетних напрямів діяльності Комунального закладу «Харківської гуманітарно-педагогічної академії» Харківської обласної ради. В академії на кафедрі соціальної роботи функціонують різноспрямовані гуртки, студії, центри з метою організації змістової дозвілєвої діяльності студентів.

Студія волонтерства здійснює волонтерську допомогу різним категоріям населення, співпрацює з благодійним фондами та громадськими організаціями, залучає здобувачів вищої освіти до активної участі у тематичних волонтерських заходах, приурочених Міжнародному дню миру, Міжнародному дню людини похилого віку, Міжнародному дню людей з інвалідністю, Дню українського козацтва і захисника України, Міжнародному дню волонтера, Міжнародному дню боротьби проти зловживання наркотиками та їх незаконного обігу, Дню Всесвітньої боротьби з ВІЛ/СНІДом, Всеукраїнської кампанії «16 днів проти насильства» та інших календарних свят.

Центр гендерної освіти забезпечує надання науково-практичної допомоги фахівцям соціальної сфери, педагогічним працівникам ЗЗСО, викладачам та здобувачам вищої освіти щодо впровадження ідей гендерної рівності в освітній процес шляхом імплементації гендерного аспекту до змісту соціально-гуманітарних освітніх компонентів, проведення виховних заходів, організації науково-дослідної роботи стосовно забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації всіх форм дискримінації, запобігання насильству в усіх сферах життя суспільства, протидії торгівлі людьми тощо.

Науковий гурток здобувачів освіти підвищує рівень науково-дослідної роботи студентів з написання тез, статей, конкурсних робіт, участі в конференціях тощо.

Молодіжний хаб Комунального закладу «Харківської гуманітарно-педагогічної академії» Харківської обласної ради – це вільний просвітницький молодіжний простір, де здобувачі освіти реалізують спільні соціальні проекти, event-заходи, активно приймають участь та організують благодійні, тематичні, волонтерські акції тощо.

Створення молодіжного хабу в академії сприяло активізації студентського руху, популяризації здорового способу життя, ствердженню патріотично-моральних принципів та закладенню важливих життєвих пріоритетів молодого покоління.

Висновки./Conclusions. Таким чином, формування дозвілєвої культури студентської молоді відбувається як освітній діяльності закладу освіти так і у позааудиторній діяльності, що сприяє розвитку особистості, формує культуру поведінки майбутніх фахівців, підвищує рівень їх суб'єктності.

ІНТЕГРАЦІЯ ОСНОВ МЕДІАГРАМОТНОСТІ У ПОЧАТКОВИЙ КУРС МОВНОЇ ОСВІТИ

Правова Нінель Володимирівна
магістр початкової освіти, асистент
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна

Анотація. У статті розкрито особливості реалізації в початковій школі на уроках української мови змістової лінії «Досліджуємо медіа», впровадження якої передбачає інтеграцію основ медіаграмотності в мовну початкову освіту. Проаналізовано зміст роботи, наведено окремі методичні прийоми опрацювання доступних для молодших школярів медіапродуктів.

Ключові слова: медіатекст, медіапродукт, змістова лінія «Досліджуємо медіа», уміння та навички, обов'язкові результати навчання, прийоми роботи з медіапродуктами.

Вступ. Сучасна початкова освіта України активно реформується завдяки впровадженню концепції Нової української школи. Початкова ланка раніше за інші рівні освіти стала об'єктом оновлення на засадах дитиноцентризму, формування загальнолюдських цінностей, партнерства, врахування життєвих потреб дітей. Були розроблені новий Державний стандарт, освітні програми, критерії оцінювання навчальних результатів. Нині у практиці ефективність початкової освіти пов'язують із реалізацією компетентнісного підходу.

У Державному стандарті початкової освіти вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів визначено освітніми галузями, серед яких – мовно-літературна (українська мова та література, мови та література відповідних корінних народів і національних меншин; іншомовна освіта). Зміст мовно-літературної освітньої галузі у типових освітніх програмах з української мови та літератури побудовано за певними змістовими лініями, серед яких «Досліджуємо медіа». Впровадження цієї лінії передбачає

інтеграцію основ медіаграмотності в початковий курс рідної мови.

Важливість медіаосвіти в Україні була проголошена більше ніж 10 років тому, однак питання медіаобізнаності школярів початкової школи в контексті формування мовної особистості залишаються вкрай актуальними.

Мета. Розглянути деякі аспекти реалізації змістової лінії «Досліджуємо медіа» на уроках української мови у початковій школі.

Матеріали і методи. Теоретичні методи: вивчення освітніх нормативних документів, аналіз і синтез лінгвістичної, лінгводидактичної, психолого-педагогічної літератури для визначення теоретико-методологічних засад дослідження; зіставлення різних поглядів на проблему для виявлення стану її розробленості; класифікація, систематизація – для уточнення базових понять. Емпіричні: спостереження за освітнім процесом у початкових класах.

Результати і обговорення. Сучасна дитина живе у медіапросторі, користуючись різноманітними гаджетами та інтернетом. Її головна складність для неї не в тому, як отримати інформацію, а в тому, щоб вміти її аналізувати, критично оцінювати, інтерпретувати. Цьому сприяють набуті навички медіаосвіти. У документах міжнародної організації ЮНЕСКО вказано, що медіаосвіта є частиною основних прав кожного громадянина будь-якої країни світу на свободу самовираження й права на інформацію, є інструментом підтримки демократії.

Оновлена система початкової рідномовної освіти має забезпечити всебічну підготовку дітей до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, формування в них медіакомпетентності відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей. Питання формування основ медіаграмотності здобувачів початкової освіти на уроках української мови та читання почали активно розглядатися з 2017 року, коли до змісту мовної освіти ввели лінію «Досліджуємо медіа». У педагогічній літературі останнього часу проблема інтегрування у зміст початкового курсу мови елементів медійної освіти в окремих аспектах висвітлена дослідниками: О. Волошенюк, О. Ганик, О. Мокрогуз, К. Пономарьовою, І. Старагіною та ін.

Змістова лінія «Досліджуємо медіа» презентована у двох типових освітніх програмах, рекомендованих Міністерством освіти та науки України, і передбачає «формування умінь виокремлювати, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах і використовувати її для збагачення свого досвіду; також ідеться про вміння створювати медіатексти та взаємодіяти з іншими особами в режимі реального часу, тобто в онлайн-режимі» [4, с. 4].

Змістова лінія «Досліджуємо медіа» є наскрізною – з 1 по 4 клас початкової мовної освіти і передбачає певні результати. До очікуваних результатів навчання з української мови на кінець 4 класу віднесені уміння: сприймати критично доступні медіатексти; визначати мету й цільову аудиторію окремих медіапродуктів; декодувати (тлумачити) повідомлення у простих медіатекстах, виявляти очевидні ідеї; висловлювати власні погляди на події, явища, предмети, цінності, представлені в медіатексті; пояснювати, чи змінилися під впливом медіатексту власні уявлення або думки про предмет повідомлення, як саме; створювати прості медіапродукти, враховувати мету й аудиторію; обговорювати (в парі або в групі) враження від створеного медіапродукту (за програмою, створеною під керівництвом О. Я. Савченко) [5]; визначати мету простого медіатексту (усна реклама, аудіокнига, мультфільм, комп'ютерна гра), пояснювати, кому він адресований; визначати правдоподібність описаних подій і тверджень з медіатексту, виходячи з власного досвіду; визначати роль елементів форми (голос, музичний супровід, фонові шуми, кольори, спецефекти тощо) для розуміння змісту; розрізняти факти й судження в простому медіатексті, виокремлювати цікаву для себе інформацію; описувати враження від змісту і форми медіатексту; висловлювати власні погляди на події, явища, предмети, цінності, представлені в простому медіатексті; оцінювати вплив на власне сприйняття окремих елементів медіатексту; пояснювати, чи змінилося під впливом медіатексту власне уявлення або думки про предмет повідомлення і як саме; створювати прості аудіальні медіапродукти (презентувати роботу групи, робити оголошення зі

сцени, повідомляти новини через гучномовець тощо) самостійно та в групі; створювати прості візуальні медіапродукти (фото, листівка, комікс, книжечка, стіннівка, колаж тощо) самостійно та в групі, ураховувати мету й аудиторію; створювати прості аудіовізуальні медіатексти (відеозапис виступу, вистави, екскурсії, інтерв'ю) з допомогою вчителя / вчительки, враховувати мету й аудиторію; використовувати різні форми презентації простих медіатекстів (за програмою, створеною під керівництвом Р. Шияна) [6].

Отже, змістова лінія «Досліджуємо медіа» у сучасних типових освітніх програмах з української мови орієнтує на формування в учнів широкого кола умінь щодо основ медіаграмотності, тобто пропонує певний інструмент для активного критичного освоєння здобувачами початкової освіти медіапродукції з метою формування культури спілкування з медіа. У програмі, створеній під керівництвом Р. Шияна, наголошується, що важливо в дітей «формувати уявлення про межу між реальним світом і світом мас-медіа» [6, с. 6].

Слід зазначити, що до обов'язкових результатів навчання у початковій школі віднесено не просто вміння досліджувати різноманітні медіатексти, але й створювати їх. К. Пономарьова наголошує, що «у процесі навчання молодших школярів української мови робота з медіа здійснюється за трьома напрямками. А саме: 1. Використання медіапродуктів для розвитку різних видів мовленнєвої діяльності; 2. Дослідження медіатекстів; 3. Створення простих медіапродуктів» [3, с. 74]. Найголовнішим у роботі за всіма трьома напрямками є формування в учнів критичного ставлення до інформації, що подається у медіатекстах, усвідомлення наслідків її впливу.

Одним із найголовніших понять, з яким знайомляться школярі, є медіатекст. Випускник початкової школи має розуміти, що це повідомлення, усний чи письмовий твір будь-якого медійного жанру [2, с. 153]. Увага звертається на його сутність - конкретна інформація, що виражена мовленням з метою впливу та переконання. Учням слід довести, що це унікальний тип тексту, в якому вербальна інформація супроводжується графічним оформленням, звуковим супроводом, відеорядом тощо. Аналіз програм і

підручників з української мови свідчить, що у початковій школі поняття «медіатекст» розуміється широко, оскільки до такого, з методичної точки зору, відносять будь-який текст доступний школярам через сучасні медіа.

Друге поняття, уявлення про яке формується у молодших школярів, «медіапродукт» - це інформаційний продукт, який через мультимедійні засоби доносить інформацію до аудиторії. Представленість медіапродуктів у сучасних підручниках української мови для 1-4 класів досить широка. Діти ознайомлюються із такими медіапродуктами: афіша, книга (паперова, електронна, аудіокнига), мультфільм, відеоблог, малюнок / комікс / ілюстрація, комп'ютерна гра, реклама, пісня / кліп, світлина / фотоколаж, літературні твори, стаття (журнальна, газетна), повідомлення з програми новин тощо. Отже, типові освітні програми орієнтують на роботу із аудіальними, візуальними, аудіовізуальними медіа та інтернетом.

На думку І. Старагіної, основною методичною вимогою щодо роботи з медіапродуктами є виявлення особливостей змісту і форми кожного з них [4]. Так, розглядаючи театральну афішу, школярі з'ясовують її обов'язкові елементи: назва вистави, час, місце, головні ролі та актори, режисер, художники тощо.

Велика увага у сучасних підручниках з української мови приділена рекламі. Молодші школярі засвоюють це поняття поступово. Спочатку формується уявлення про рекламне оголошення, наголошується, що це текст, який містить спеціальну інформацію про послугу, товари, видовища, щоб привернути увагу споживачів. Реклама існує в різних джерелах — у друкованих виданнях, на радіо, телебаченні, в інтернеті [3, 4]. Досліджуючи форму і зміст рекламного оголошення, звертається увага на його особливості: привабливий заголовок; наявність інформації про те, що рекламується (короткий текст); яскрава тематична ілюстрація; інформація про контакти тощо. З'ясування цих особливостей відбувається у процесі аналізу, наприклад, рекламних плакатів: Що зображено? Про що йдеться у текстах? З якою метою створені? і т. ін. Учням пропонують скласти рекламні оголошення, які мають закликати,

інформувати та переконувати. У подальшому розглядаються рекламна листівка, плакат, пост у соціальній мережі тощо. Методисти пропонують певну етапність роботи над рекламою: 1. Обговорення змісту реклами (Про що? Що саме? Для кого? Для чого?). 2. Обговорення форми реклами (розміру, матеріалу, кольору, музики, анімації). 3. Обмін враженнями. 4. Критична оцінка продукту. 5. Висловлення власного ставлення до нього [3, с. 81].

Широко представлені в сучасних підручниках з української мови комікси. Фахівці зазначають, що робота над ними недооцінений ресурс, оскільки комікси - це унікальний спосіб про щось розповісти, не обтяжуючи малого читача. Робота над ними допомагає зацікавити школярів процесом читання, викликає інтерес до книги [3, с. 81]. Окрім того, ознайомлення з коміксами сприяє розвитку логічного мислення та зв'язного мовлення здобувачів початкової освіти. Молодші школярі дізнаються, що комікс – це серії сюжетних малюнків з короткими репліками, які передають думки персонажів і створюють певну зв'язну розповідь. Тексти в коміксах мають специфічну форму «словесної бульбашки» або «хмаринки думок» (їх називають «виноски»), яка передає мову чи думку персонажів і ніби видається з вуст персонажа [2, с. 53]. К. Пономарьова пропонує етапи роботи над коміксом: 1. Розглядання й обговорення змісту серії сюжетних малюнків. 2. Складання за малюнками зв'язної розповіді. 3. Читання реплік персонажів. 4. Розігрування діалогу з коміксу [3, с. 77]. Посильним для здобувачів початкової освіти є створення коміксів. Паралельно з коміксом рекомендовано активно на уроках української мови використовувати ілюстрації, світлини різних жанрів, аналізувати їх, пропонувати на їх основі завдання творчого характеру.

Висновки. Таким чином, у початковій школі на уроках української мови розглядаються актуальні та доступні для молодших школярів медіапродукти. Змістова лінія «Досліджуємо медіа» мовно-літературної освітньої галузі Державного стандарту початкової освіти, типових освітніх програм передбачає певний обсяг знань та сформованість умінь виокремлювати, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах і

використовувати її для збагачення свого досвіду. Усе це свідчить про інтеграцію основ медіаграмотності у зміст початкового мовно-літературного курсу в контексті формування мовної особистості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт початкової освіти (2018). URL: http://intafy.at.ua/load/uchitelskaja_kopilochka/normativnye_dokumenty/derzhavnij_standart_pochatkovoji_zagalnoji_osviti_zagalni_polozhennja/30-1-0-47
2. Нова українська школа: організація медіаосвіти в початковій школі: навчально-методичний посібник / Старагіна І. П., Волошенюк О. В., Мокрогуз О. П., Ганик О. В. Київ : ПРОПАПІР, 2021. 160 с.
3. Пономарьова К. І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови: методичний посібник. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2020. 88 с.
4. Старагіна І. П. Нова українська школа: методика формування умінь з медіаграмотності на заняттях з предметів мовно-літературної галузі в початковій школі. Навчально-методичний посібник. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2020. 58 с.
5. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко (3-4 класи). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf>
6. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 3-4 класи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Shyuan.pdf>

ІННОВАЦІЙНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Сириця Валерія Євгенівна
Сопітько Єлизавета Владиславівна,
студентки
Ярославцева Мілена Ігорівна,
к. пед. н., доцент
КЗ «ХГПА»ХОР
м. Харків, Україна

Вступ. В умовах розвитку дошкільної освіти ХХІ століття все більшого значення набуває процес впровадження інновацій в ЗДО незалежно від типів і форм власності.

Оновлений зміст дошкільної освіти, програми та навчально-методичне забезпечення, що його реалізують, спонукають до оновлення способів взаємодії закладів дошкільної освіти із зовнішнім освітнім середовищем.

У Законі України «Про дошкільну освіту», Коментарі до «Базового компонента дошкільної освіти в Україні», Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)» однією з пріоритетних цілей є інноваційний характер освітньої діяльності, використання сучасних освітніх технологій. Старт цьому процесу дає дошкільна освіта, яка охоплює дітей, починаючи з раннього віку.

Раннє дитинство – це унікальний період розвитку дитини від одного до трьох років. Саме в цей період активно відбуваються зміни в особистісній та пізнавальній сфері, соціальній ситуації розвитку маленької дитини.

Важливо організувати освітнє середовище перебування дитини, правильно спланувати її режим, приділяти достатньо уваги фізичному, когнітивному, морально-естетичному розвитку.

Мета роботи полягає в спробі узагальнити наукові доробки вчених й коротко розглянути інноваційні педагогічні технології розвитку дітей раннього віку.

Матеріали та методи. Педагогічна технологія увійшла як категорія педагогіки в понятійний апарат науки багатьох країн. І. Прокопенко, В. Євдокимов та інші вчені вважають, що педагогічна технологія – це суто наукове прогнозування (проектування) і точне відтворення педагогічних дій, які забезпечують досягнення запланованих результатів [2, с. 35].

Інновація характеризує пошук, упровадження в освітній процес і творче переосмислення ідеальних методик і програм водночас, з точки зору сучасних педагогічних досліджень, педагогічна технологія виступає як компонент педагогічного процесу, що відображає його провідні, сутнісні характеристики - сукупність послідовних взаємодій з метою розвитку.

Інноваційні педагогічні технології, за І. Дичківською, – це «цілеспрямоване, систематичне і послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний освітній процес від визначення його мети до очікуваних результатів» [4, с. 112].

Інноваційні педагогічні технології навчання та виховання дошкільнят відрізняються варіативністю, своєрідністю і специфікою прояву на практиці, бо вони відображають рівень педагогічної майстерності та творчості. Вибір інноваційної педагогічної технології педагогом закладу дошкільної освіти багато в чому залежить від того, наскільки педагогічна технологія сприймається і ідентифікується педагогом, відповідає його особистісним якостям і психологічним характеристикам, наскільки педагог має уявлення про призначення технології, форми і методи, за яких реалізація технології буде найбільш ефективна і оптимально затратна за часом [3, с.135-136].

Результати та обговорення. Сучасні українські наукові студії активно висвітлюють питання навчання та виховання дітей раннього та дошкільного віку. Так, проблеми фізичного розвитку дітей раннього віку представлені в дослідженнях Г. Бикової, О. Богініч, Е. Вільчковського, Н. Денисенка, Т. Дмитренка, М. Пивоваренко, А. Чаговець та інших; формування пізнавальних здібностей дітей раннього дошкільного віку розкрила

О. Проскура, Л. Проколієнко та інші; інноваційні технології розвитку мови та формування мовленнєвої компетентності дітей присвятили наукові доробки А. Богуш, Т. Воронцової, Н. Гавриш, К. Крутій, К. Стрюк; вивченню питань розвитку дітей раннього та дошкільного віку в процесі художньо-продуктивної діяльності досліджують Н. Горошко, І. Ликова, Г. Сухорукова, І. Фролова, Л. Шульга та інші; процеси виховання дітей засобами природи розкриті в дослідженнях Н. Лисенко, З. Плохій, Н. Яришевої; формування ігрової компетентності дітей раннього та дошкільного віку висвітлено в роботах І. Деснової, М. Замелюк, К. Крутій, Т. Піроженко та інших.

Аналізуючи наукові доробки вищезазначених українських наукових студій, можна констатувати той факт, що питання всебічного гармонійного розвитку дітей раннього віку в процесі використання сучасних методик та технологій є досить актуальним. Пропонуємо розглянути низку інноваційних технологій та методик, які можуть бути використані батьками та вихователями закладів дошкільної освіти в роботі з дітьми раннього віку:

Методика Глена Домана – використовується для занять з дітьми раннього віку. Вона всебічно розвиває дітей, та дає змогу займатися з малюками вже з 6-го місяця життя. Ідея цієї методики полягає у використанні карток, на яких зображено певні предмети та явища, а в нижній частині розташовані підписи червоними літерами. За допомогою цієї методики можна виховати справжнього вченого, адже маленьку дитину можна легко навчити дитину читанню, письму, роботі з цифрами, основам математики, дати основні енциклопедичні знання.

Методика Сесіль Лупан – допомагає всебічно розвивати дітей; витоки взяла з системи навчання за Г. Доманом, однак вона має більш гнучку та індивідуальну систему навчання. Сесіль Лупан виклала методику у своїй авторській книзі «Повір у своє дитя!», зміст якої призначено педагогам та батькам. Автор надає практичні поради щодо виховання та навчання дітей, наводячи конкретні випадки з життя.

Методика Нікітіних знайшла широке втілення в освітньому процесі з дітьми, базуючись на використанні розвивальних ігор та ігрових вправ із

кубиками, цеглинками, геометричними фігурами, конструкторами тощо. Вона загальнодоступна, і кожен може її використовувати. Концептуальні положення даної методики базуються на твердженні, що гальмувати і прискорювати розвиток дитини не можна, слід лише активно стежити за розвитком дитини і допомагати їй у цьому процесі. Першою та основною умовою успішного розвитку малечі автори визначають ранній початок, пропонуючи організовувати розвивальні ігри саме з раннього віку.

LEGO-технологія пропонує чималий арсенал методів та прийомів навчання дітей раннього віку за допомогою конструкторів. В процесі використання LEGO-технології у дітей розвивається сенсорне сприйняття, формуються уявлення про зовнішні властивості предметів, розвивається дрібна моторика, формується цілісна система уявлень про навколишній світ, збагачується життєвий досвід. Технологія використовується в ігровій та театралізованій діяльності дітей, під час занять з математики, фізичної культури, образотворчого мистецтва, ознайомлення з природою та розвитку мовлення.

Методика Макото Шічіда спрямована на розвиток фотографічної пам'яті дитини, яка в свою чергу стане в нагоді дитині в подальшому навчанні. Автором визначається, що кожна людина характеризується своїм унікальним набором якостей, які визначають рівень її досягнень та можливостей. Особливого значення в цьому процесі надається правильному функціонуванню мозку дитини, під час якого співпрацюють обидві півкулі – ліва та права. Макото Шічіда доводить, що ліва півкуля відповідає за розвиток логічного мислення, а права – сприяє розвитку творчості, прояву інтуїції, формує та розвиває уяву, оброблює потрібну інформацію, «архівує» все, що людина чула, бачила, читала чи відчувала. Автор методики створив цілу низку ігор та вправ для покращення розвитку саме правої півкулі головного мозку маленької дитини. Методика Макото Шічіда, або Програма прискореного навчання дітей, складається з коротких блоків, які розвивають усі органи чуття: ігри на розвиток уяви, пам'яті, кмітливості, правопис, музика, активні вправи,

математика.

Методика Марії Гмошінської була створена завдяки практичним заняттям педіатра з немовлятами. Результати такої роботи було висвітлено у виданні «Творчість з дитинства, або художники в памперсах», яке насамперед було присвячено розвитку творчості та інтелекту дитини. Автором надано теоретичні та практичні поради щодо методів та прийомів навчання дітей раннього віку творчій діяльності. Марія Гмошінська пропонує ігрові вправи з ліплення, малювання пальчиками, долоньками та інші захопливі заняття з малечею у взаємодії з дорослими.

Висновки. Аналізуючи вищезазначені інноваційні технології та методики, можна зробити висновок, що вони спрямовані на закладений в дитині особистісний, пізнавальний та творчий потенціал. Кожна представлена технологія та методика базується на використанні педагогом певних ігор, творчих завдань та вправ, які спонукають малюка до активності, використовуючи всі органи чуття: слух, зір, нюх, дотик, смак тощо. Як показує вивчення психолого-педагогічної літератури та власний досвід роботи, вони стають результативними тільки тоді, коли відбувається творча взаємодія дорослого з дитиною в процесі спільної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція): науковий керівник : Т. О. Піроженко / [авт. кол. : Байєр О. М., Безсонова О. К., Брежнєва О. Г. та ін.]. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2020/21.12/bazovyy%20komponent%20doshkillya.pdf>.
2. Грицишина Т. І. Інноваційна освіта – дошкільнятам. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2017. № 3. С. 65–70.
3. Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. В. О. Огнєук; авт. кол. Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, В. М. Вертугіна [та ін.]; наук. ред. Г. В. Беленька; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2020. 440 с.
4. Дичківська І. М. Принципи управління інноваційними процесами у

дошкільних навчальних закладах. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2012. № 22(1). С. 110-117.

5. Піроженко Т. Особистість дошкільника: перспективи розвитку Тернопіль : Мандрівець, 2010. 136 с.

6. Програма освіти дітей раннього та дошкільного віку «Освіта і піклування / Education&Care»/ В. А. Воронов, К. В. Ковальчук, Н. В. Піканова, О. Д. Рейпольська, С. О. Сисоєва, К. Ю. Станкевич. Київ: ФОП В. Б. Ференець, 2021. 130 с.

7. Прокопенко І. Ф., Євдокимов В. І. Сучасні педагогічні технології в підготовці вчителів : навч. посібник. Харків : Колегіум, 2008. 344 с.

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ НА УРОКАХ З КУРСУ “Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ” В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Удовенко Анна Сергіївна,
Печеневська Дар'я Володимирівна,
Яловега Крістіна Андрівна

Студенти
Бердянський державний педагогічний університет
м. Бердянськ, Україна

Актуальність. Зміни у початковій школі, про які зазначено в Концептуальних засадах “Нової української школи”, полягають у практичному спрямуванні навчання, створення умов для самовираження та саморозвитку здобувачів початкової освіти.

Увесь процес навчання людини у 21-му столітті не закінчується школою або закладом вищої освіти, він стає безперервним. Така система є велінням часу. Освіта не стоїть на місці, а йде в ногу з часом. І в 21-му столітті виникла потреба навчатися використовувати сучасні інформаційні технології.

Вступ. Сам перехід освіти до дитиноцентризму, діяльнісного та компетентнісного навчання, викликано новими вимогами держави до освіти, вимагають використання електронних освітніх ресурсів. Їх використання сприяє реалізації принципу розвиваючого навчання та побудові індивідуальної траєкторії освіти здобувача початкової освіти [4].

Найефективніші електронні ресурси – мультимедійні ресурси. Це можуть бути фото, анімація, текст, відео та багато іншого. Тобто, застосовуються усі види сприйняття інформації, що допомагає закласти в здобувачів початкової освіти основи мислення та практичної діяльності. Питання ефективності використання електронних освітніх ресурсів досліджували: В. Ю. Бикова, А. М. Гуржія, В. В. Лапінський, С. Г. Литвинова та ін.

Аналізуючи праці зазначених вище свідчить про те, що проведення дослідження з питання використання електронних ресурсів у початковій школі

є досить актуальним.

Результати обговорення. Цифрові технології є новим ковтком свіжого повітря у навчанні. Вони відкривають нові можливості для творчої, а також для дослідницької роботи. Здобувачі освіти отримають досвід самостійного навчання. Застосовуючи інтерактивні засоби навчання дають можливість здобувачів освіти перевірити знання або провести практичну роботу інтегрованого курсу “Я досліджую світ”. Ресурси не змінюють зміст підручника, не замінюють вчителя, вони є невід’ємною частиною освітнього процесу. Мультимедіа ресурси дають нові можливості для засвоєння нового матеріалу. Одним із найвідомішим ресурсом є LearningApps. Його можна використовувати на будь-якому етапі уроку. На цьому сайті можна створити різноманітні вправи на будь-яку тему.

Ще одним видів електронних освітніх ресурсів є презентації, створені у програмі Microsoft PowerPoint. Наприклад, під час вивчення курсу “Я досліджую світ”, тема “Моє село” можна використати презентацію, для ілюстрації особливостей життя у селі. Ефективність цього ресурсу залежить від самого вчителя, від його компетентності, те наскільки вчитель знає матеріал який готує. Сьогодні однією формою навчання в Україні є дистанційне, то можна створювати книжку WriteReader із тією темою, яку вивчатимуть [3]. Можна створювати книжку на вивчення нового матеріалу або на закріплення. Здобувачі освіти можуть виконувати там завдання.

Для перевірки знань здобувачів освіти можна використовувати програму Kahoot!. Це програма для створення вікторин та тестів. За допомогою цієї програми можна швидше перевірити знання здобувачів початкової освіти.

Висновки. Отже, можна сказати, що використання електронних освітніх ресурсів на сучасному уроці є невід’ємною частиною. Електронні ресурси допомагають вчителю систематизувати робочий матеріал та наповнити свій урок яскравістю, наочністю, сучасністю. Вони є незамінними помічниками вчителя у створенні якісного, ефективного уроку, який буде підлаштований під вимоги сьогодення та зацікавить сучасних учнів. Адже інформація тоді

вважатиметься опрацьованою та засвоєною, коли учень її почує, побачить і відтворить. А електронні освітні ресурси сприяють такій активній роботі, даючи можливість візуалізувати навчальний матеріал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Крамаренко А. Застосування технології критичного мислення в процесі вивчення здобувачами початкової освіти курсу «Я досліджую світ». *Acta Paedagogika Volynienses*, 2021. №3, С. 76–82. doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.3.12>(збірник включений до Переліку наукових фахових видань України (категорія “Б”)). URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/94/78>

2. Крамаренко А. М., Крамаренко Д. М., Проха І. С., Шмалько О. М. Здоров'я збережувальні технології в освітньому процесі початкової школи. Сучасні здоров'я збережувальні технології: колект. монографія/за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2018. С. 440-446.

3. Крамаренко Алла. Методика навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей у початковій школі: навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закладів ОПП "Початкова освіта". Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2020. 424 с.

4. Alona Prokopenko, Alla Vozniuk, Hennadii Leshchenko, Liliya Manchulenko, Alla Kramarenko, Oksana Mondich. *Activization of Cognitive Activity of Students in Higher Education Institutions. Systematic Reviews in Pharmacy*. Vol 11, Issue 10, Oct-Nov 2020. 144-146. doi10.31838srp.2020.10.24
URL: <http://sysrevpharm.org/index.php?mno=11336> URL: <https://www.sysrevpharm.org/fulltext/196-1602442090.pdf?1603907985>

5. Alla KRAMARENKO, Valentyna CHERNII, Olha SHEVCHENKO, Olena NIEVOROVA, Anastasiia MELNYK. *Development of Professionally Important Physical Qualities in Engineering Students. Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2020, Volume 12, Issue 1 Sup. 1, p.93-105. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/12.1sup1/>

ПІДВИЩЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЗА ДОПОМОГОЮ МУЗИКОТЕРАПІЇ

Ульянова В. С.

доктор пед. наук,

Пак С. А.

Лисняк А. Р.

Студенти

факультету фізичного виховання та мистецтв,

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

м. Харків, Україна

Вступ./Introduction. Метою статті є висвітлення питань з підвищення пізнавальної активності дітей з особливими освітніми потребами з допомогою музикотерапії. У статті розглядаються питання, пов'язані із впливом музикотерапії на дітей з особливими освітніми потребами (діти з розладами аутичного спектра та із синдромом дефіциту уваги і гіперактивністю).

Мета роботи./Aim. Постановка проблеми у загальному вигляді.

У галузі спеціальної психології є велика кількість досягнень стосовно методів роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Та, незважаючи на це, музикотерапевтичний підхід вивчено не досить. Саме тому, на нашу думку, є потреба у розробці нових, альтернативних шляхів психокорекції, що будуть позитивно впливати на розвиток пізнавальної активності дітей з особливими освітніми потребами та матимуть суттєві результати. Тому роль музикотерапевтичного підходу у психології значно зростає. Нині навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами відбувається не лише в спеціальних закладах освіти, а й в загальноосвітньому просторі. Для корекції їхніх психо-фізичних порушень необхідні нові нетрадиційні методи та моделі психолого-педагогічної допомоги. І саме музикотерапія є одним із таких методів, який використовує музику як засіб мобілізації інтелектуальних, емоційних, рухових, мовленнєвих та інших функціональних можливостей

організму дитини. Сучасна музикотерапія стала розвиватися у другій половині ХХ століття. Вплив музики на фізіологічні процеси нашого організму став предметом дослідження вчених різних країн. На основі їхніх досліджень і було засновано музикотерапію як наукову дисципліну. Для того щоб музикотерапія позитивно вплинула на виховання й розвиток дітей, обов'язково потрібно враховувати особливості їхнього розвитку. У наукових роботах К. Щедролосевої, Л. Гаврілової, Н. Кривошеї розкриті лікувально-педагогічні можливості музики, її вплив на емоційний стан дошкільників. Проте вплив музикотерапії саме на розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами не досить досліджений.

Матеріали та методи/.Materials and methods. Перші розробки проблеми позитивного впливу музики з'являються наприкінці ХІХ століття. В. Бехтерев зазначав, що музичний твір, який за своїм станом співпадає з настроєм слухача, викликає сильне враження, а твір, що дисгармонує з настроєм слухача, може не тільки не подобатися, але й роздратовувати. К. Швабе створив систему методів музичної терапії, а саме виділив активну терапію, в межах якої використовують музичну імпровізацію, вокалотерапію і танцювальну терапію; а також рецептивну терапію, суттю якої є сприймання музики Д. Алвін активно використовувала прийоми музичної терапії для роботи з дітьми із розладами спектра аутизму. Вона наголошує, що за допомогою музики можна значно зменшити негативні прояви поведінки у дітей та допомогти дитині з аутизмом адаптуватися у навколишньому світі. У своїх дослідженнях А. Томатіс виклав концепцію музичної терапії, згідно з якою дитина під час внутрішньоутробного розвитку у амніотичній рідині чує важливі для себе звуки (дихання матері, серцебиття, голос), які втрачає після народження. Він змодельовав звуки, які дитина чує через плаценту, і став використовувати їх у практиці з метою терапії дітей з різноманітними порушеннями – гіперактивністю, аутизмом, дислексією. Поняття «діти з особливими освітніми потребами» (ООП) охоплює категорію дітей, життєдіяльність яких характеризується будь-якими обмеженнями або відсутністю здатності здійснювати діяльність способом або в рамках, що вважаються нормо

типовими для дитини такого віку. Загальним для всіх цих дітей є те, що певні особливості розвитку деформують особистість («Я») дитини, пов'язану з її емоційною сферою, мовленням, що призводить до проблем соціалізації дитини, порушення процесів сприйняття навколишнього світу та будування відносин з ним, зниження діяльності, що, своєю чергою, частково або зовсім вилучає людину із соціального життя.

Результати та обговорення./Results and discussion. Музикотерапія – вид терапії, коли знаряддям зцілення є музика, спів та звуки; лікувальний та психокорекційний вплив на психічний та фізичний стан людини здійснюється засобами музичного мистецтва, підбір яких визначається конкретними завданнями. Системна музична діяльність, спрямована на підсилення мислення (хто потребує пробудження) або на заспокоєння (хто занадто збуджений), стимулює розум дитини до покращення сприйняття матеріалу та до пізнавальної діяльності. Дитина з особливими освітніми потребами не здатна повною мірою сприймати музику і належним чином самовиразитися через неї. Проте вплив музики все ж таки торкається емоційно-вольової та розумової сфер дитини. Це підтверджується тим фактом, що значна кількість дітей з особливими освітніми потребами є обдарованими в музичному плані. А отже, важливо розуміти, що для цих дітей музика є важливим засобом взаємодії з навколишнім світом і слугує підґрунтям для будування взаємин з ним. Використовується музикотерапія і в соціально-педагогічній роботі з дітьми з різними функціональними обмеженнями. Так, грамотно підібрана музика позитивно впливає на загальну гармонізацію психічних станів дітей. У роботі з дітьми з РАС доцільно використовувати обидва варіанти музичної психокорекції. Рецептивну музикотерапію слід використовувати на настановних етапах психологічної корекції для встановлення емоційно-довірчих контактів з музикотерапевтом і членами групи; створення довірчої, емпатійної атмосфери в групі; зниження емоційного дискомфорту тощо. У роботі з дітьми, а також під час гри слід використовувати різні види занять музикотерапією, а саме: психогімнастичні вправи (мімічні й пантомімічні етюди з ілюстрацією пісні за допомогою

звуконаслідування та імітаційних жестів, що відображають її текст); мовні ігри та інсценізація (для цього дітям роздають ролі, пов'язані зі змістом, використовуючи іграшки, ляльки, маріонетки тощо); артикуляційну гімнастику, що співпадає з текстом пісні; слухові вправи – аудіювання, імітація та повторення звуків, розпізнавання звуків; музично-ритмічні вправи в поєднанні з танцювальною імпровізацією (рухи мають співпадати з ритмом музики); поєднання музики з малюнком (діти малюють те, що відчують під час прослуховування композиції, а тим, хто не вміє малювати, пропонуються тематичні розмальовки). Кожне заняття з музикотерапії передбачає три етапи: підготовчий; зняття напруги; зарядження позитивними емоціями. Відповідно, на кожному етапі використовувались різні музичні твори, які відповідали тематиці заняття та емоційному стану дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

Висновки./Conclusions. Аналізуючи психолого-педагогічну, спеціальну психолого-педагогічну літературу та враховуючи практичний досвід роботи з дітьми з ООП, ми дійшли висновку, що музика суттєво впливає не лише на розвиток усіх сфер дитини (фізичної, психічної та розумової), але й має здатність терапевтично (цілюще, різнобічно, розвиваючи) впливати на дитину з ООП. Це, своєю чергою, соціалізує таких дітей і дає їм можливість найбільш гармонійно жити у суспільстві.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

ВІДБИТОК ВІЙНИ НА ПСИХІЦІ ДІТЕЙ

Воробйова Валентина Володимирівна

студентка

Карсканова Світлана Вікторівна

кандидат психологічних наук, ст. викладач

МНУ ім. В. О. Сухомлинського

м. Миколаїв, Україна

Життя будь-якої людини це безмежна кількість факторів впливу (середовище, соціум, генетика тощо) на саму людину та її розвиток. Та найнегативнішим фактором впливу є – війна. Це фактор середовища, який впливає на людину із силою атомної бомби. Та, на жаль, сучасний світ ХХІ століття, досі в собі має місце війни, це є дуже великою проблемою, яка забирає радість, спокій, безпеку та нищить усе живе.

Дуже важко прийняти стан воєнних дій дорослій людині, а якщо говорити про дітей, то тут зрозуміло що цей момент життя залишиться у їх пам'яті на завжди і залишить великий відбиток на їх психіці та звичайно особистісному розвитку. Що зачепить усі сфери життя дитини: від розвитку емоційно-вольової сфери до розвитку мовлення.

Війна – це біль, втрати і велике горе, яке забирає багато життів, через те, що комусь захотілось чогось. Вона не варта жодного людського життя, жодного материнського горя і вона не здатна виправдати жодної сльози дитини. Адже, діти не лише гинуть під час війни, вони «гинуть» і після неї: та вже не фізично, а морально. Вплив війни на дітей має дуже глибоку дію, яка потребує детального вивчення, задля хоча б мінімального попередження.

Аналізуючи різні дослідження в межах нашої теми ми з'ясували, що даною проблемою, як вивчення особливостей розвитку дітей в умовах війни

займалися такі закордонні вчені: П. Джоші, Д. Донель, Ш. Тібон, Л. Ротшильд, Л. Аппель, Р. Зелігман, Ч. Фернандо, М. Феррарі, П. Вентевогель, М. Джорданс, М. Еггерман, К. Пантер-Брік та багато інших. Зіткнувшись із війною будь-яка дитина, чи то дитина яка росла під час війни, чи то яка народилася за таких умов, несе у своє майбутнє життя серйозні наслідки. Зрозуміло, що в залежності від різних умов, факторів, що складаються навколо дитячої психіки (віку дитини, місця проживання, віддаленості бойових дій, особливостей сімейних стосунків тощо) вплив війни на дитину буде різнитися.

Наприклад, вік: чим дитина менша, тим менш помітним буде для неї цей негативний вплив. Залежить багато і від місця проживання дитини та віддаленості бойових дій: адже, коли дитина живе в постійних обстрілах, які несуть у життя лише страх та розруху, то дитяча психіка також зазнає великих «обстрілів», які лише негативно впливатимуть на її нервову систему в майбутньому. Потужним фактором війни є сім'я та її ставлення до сформованої вже ситуації навколо. Тому що, сімейні стосунки впливають на дитину прямо пропорційно в звичних життєвих ситуаціях, а якщо говорити про надзвичайну ситуацію, яка вже є, то тут цей вплив на дитячу психіку буде у багато разів сильнішим та міцнішим. Все залежить від того як батьки будуть ставитися до дитини під час війни, чи будуть говорити про це, пояснювати, підбадьорювати і просто любити – це все важливо. Тож можна визначити основні фактори впливу на дитину та її розвиток під час війни (діаграма 1).

Діаграма 1

Отож, не можна сказати однозначно, як впливає війна на дітей. Все залежить від конкретних життєвих факторів, які оточують дитину. У випадку з дітьми неможливо знайти певну закономірність, тому що дитина - це ще не сформована соціально і матеріально людина.

Сучасні психологічні та психіатричні дослідження (П. Джоші, Д. Донель, А. Векслер, В. Машель та інші) показують, що пережита війна має довготривалі наслідки на психіці дітей та підлітків. Вони доводять, що найчастіше діти стикаються із травматичними подіями двох типів:

❖ Несподівані травматичні події – те що сталося швидко та несподівано для дитячої психіки, наприклад початок війни (перші вибухи, нехайна втеча з домівки тощо).

❖ Довготривалі травматичні події – те що стається з дитиною на протязі декількох місяців (затяжна війна: коли дитину не змогли віддалити від негативного впливу і вона вже звикає до бомбардувань, життя у бомбосховищі, підвалі тощо).

Та обидва типи цих подій зумовлюють виникнення у психіці дитини непродуктивних стратегій подолання труднощів, з якими вона зіткнулася. І відповідно, у результаті цих стратегій якими скористалися, діти часто страждають від різних проблем: найчастіше це тривожний розлад, посттравматичний розлад, депресія, дисоціативні розлади (небажання говорити, добровільна соціальна ізоляція, кататонічний синдром, деперсоналізація, дереалізація) та поведінкові розлади (загалом агресія, схильність до насилля, злочинна поведінка, асоціальна поведінка).

Крім цього, ці діти більш схильні до зловживання алкоголем, наркотиками, тютюном тощо. Також, вченими (С. Мурті, Р. Лакшмінараяна) було визначено таку закономірність появи психічних розладів, як тривалість. Вони довели, що чим довша війна, тим серйозніші симптоми.

За даними їх досліджень, у дітей, які переживали бойові дії короткочасно пізніше або з'являються симптоми психічних травм, але у відносно малій кількості, або взагалі не з'являються. А діти, які на протязі довгого часу

перебували під вибухами та психологічному тиску – симптоми психологічних порушень будуть на багато більшими та серйознішими.

За дослідження вченого Д. Петерса, наслідки війни також залежать від післявоєнних подій, які склалися з дитиною. Наприклад від того, чи була успішною відбудова країни після бойових дій, чи покращилася в країні соціально-економічна ситуація. Важливим не тільки для дорослих, а й для дітей є процес та результат притягнення до відповідальності осіб, які вчинили воєнні злочини (особливо по відношенню до людей та тварин), визнання сторонами відповідальності за завданні злочини тощо.

Адже, тільки побачивши, що все по-трішки стає на свої місця дитина починає вірити у світле майбутнє та можливе відновлення після побаченого та почутого, хоча повне врегулювання психіки у норму майже не можливе. Цікавим фактом є те, що вчені П. Джоші та Д. Донель визначають, що психічні розлади насправді є «нормальною реакцією на ненормальні події».

Отже, короткочасний або довготривалий вплив війни на дитину несе у собі підвищений ризик розвитку багатьох і дуже часто тривалих форм фізичної, психологічної та соціальної дезадаптації.

Останні дослідження з даного питання (Д. Джонг, С. Ферденандо, М. Фераррі та інші) показують, що попри усі труднощі, негаразди, психічні травми, що постають перед розвитком дітей, вони мають величезний потенціал життєвої стійкості, що дозволяє їм вирости та стати повноцінними індивідами своєї країни.

На цьому шляху їм дуже допомагають захисні механізми, найважливішими серед яких є позитивні переконання на краще, здорові стосунки у сім'ї, дружба, кохання, любов до тварин та багато чого іншого.

Отже, у будь-якому випадку війна накладає свій відбиток на дитину в майбутньому. Та не можна точно визначити вплив війни на дитину без відомостей про фактори впливу, які на неї впливали під час воєнних дій і навіть знаючи ці фактори ми не можемо визначити наскільки вплинула війна, наприклад, на двох дітей однакового віку, адже усі діти різні у них по-різному

підготовлена нервова система і тільки індивідуальний підхід до кожної дитини допоможе визначити її проблеми та шляхи їх вирішення. Та ми можемо спробувати їх попередити хоча мінімально, та для цього пропонуємо декілька порад для батьків та рідних, які хочуть вберегти свою дитину:

По-перше, говоріть з дитиною про війну. Спробуйте пояснити дитині ситуацію, яка склалася навколо, використовуючи ту інформацію, яка буде їй потрібна в залежності від віку. Адже, краще дитина почує це від вас, ніж десь там, де цю інформацію піднесуть не у тому форматі, що дитині буде зрозумілою та коректною, що може лише дезінформувати дитину, тільки нашкодивши цим.

По-друге, розвивайте дитину. Фізичні, логічні ігри, дихальні вправи, навчання за планом, вивчення іноземної мови та багато чого іншого не тільки будуть розвивати вашу дитину, а й ще допоможуть їй впоратися з тими обставинами, що її оточують, відволіктися тощо.

По-третє, творіть разом. Малювання, читання та придумування казок, співи, написання віршів, пісень, ліплення тощо – це все важливо робити разом, допомогти дитині відволіктися та помріяти. До того ж, це допоможе вам зблизитися, якщо війна розірвала вашу близькість.

По-четверте та найголовніше, це бути поруч та любити свою дитину. Тільки справжня підтримка та любов допоможе дитині відчувати себе у безпеці, що є дуже важливим фактором боротьби з війною.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Д. Джонг. Травма, війна та насильство: суспільне психічне здоров'я в соціально-економічному контексті. Нью-Йорк, Бостон, Дордрехт, Лондон, Москва: Kluwer Academic Press, 2002.
2. К. Діпій, К. Петерс. Війна та діти: довідник. Санта-Барбара, Денвер, Оксфорд: Praeger Security International, 2010.
3. Л. Джонс. Тоді вони почали змінюватись: діти боснійської війни та дорослі, якими вони стають. Нью-Йорк: Bellevue Literary Press, 2013.

4. М. Фераррі, С. Ферденандо. Довідник зі стійкості дітей війни. Нью-Йорк, Гейдельберг, Дордрехт, Лондон: Springer, 2013.

5. С. Мурті, Р. Лакшмінараяна. Наслідки війни для психічного здоров'я: короткий огляд результатів дослідження. Світова психіатрія, 25-30 с., 2006.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ У ПІДЛІТКІВ ІЗ РІЗНИМ СОЦІОМЕТРИЧНИМ СТАТУСОМ

Гордієнко Анна Сергіївна

магістрантка психолого-педагогічного факультету
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна

Вступ. На сучасному етапі розвитку суспільства, що характеризується перенасиченням різноманітною інформацією, значним збільшенням соціальних контактів, водночас гостро постає проблема самотності представників різних вікових періодів. Особливої значущості це питання набуває у підлітковому віці, адже почуття переживання самотності перешкоджає вирішенню завдань даного вікового періоду, пов'язаних із розвитком особистісної рефлексії й самосвідомості, процесом професійного становлення, реалізацією потреби у спілкуванні й встановленням глибоких емоційно насичених міжособистісних стосунків тощо.

З наукового погляду самотність – одне з найменш розроблених понять. При цьому було б невірним і несправедливим твердження про те, що самотність як феномен не досліджувався і не вивчався зовсім. Крім численної групи філософів, що висвітлювали це поняття у різних його аспектах (С. К'єркегор, Г. Торо, Ф. Ніцше, Ж. П. Сартр, М. Хайдеггер та ін.), необхідно назвати низку західних вчених – соціологів, психологів, медиків робили спроби дослідження та описи самотності з різних точок зору теоретичної та прикладної науки. Серед них А. Фрейд, В. Вунд, К. Лоренц, Вільям А. Седлер, Томас Б. Джонсон, Е. Фромм, Л. Е. Пепло, Б. Тораш, К. Роджерс, Р. Вейс та ін. Теоретичний аналіз досліджень із проблеми самотності засвідчив, що цей стан вперше у найбільш загостреній формі проявляється у підлітковому віці (Р. С. Вейс, І. С. Кон, Г. С. Салліван, С. В. Малишева, Н. А. Рождественська), коли відбувається пошук власної ідентичності та зв'язків з навколишнім світом.

Нині все більшої актуальності набуває психолого-педагогічна робота з учнями, які є вразливими у спілкуванні з дорослими та однолітками, мають низький рівень комунікативного потенціалу, непристосовані до співпраці, тому набувають низького статусу в колективі і залишаються поза увагою школярів і вчителів. Ймовірно, що цей статус супроводжуватиме згодом дорослу особистість упродовж усього життя, стане перешкодою в реалізації професійного та сімейного самовизначення, провокуватиме певну ізоляцію. Запобігти одержанню низького статусу серед членів учнівського колективу є одним із основних завдань у педагогіці і важливою соціальною проблемою.

Значущість досліджуваної проблематики зростає, оскільки, певний статус учня в колективі істотно впливає на його фізичне та психічне здоров'я: низький статус породжує астенічні емоції, що призводять до зниження мотивації діяльності, виникнення конфліктних взаємин із членами колективу, з'являються невпевненість, занижена самооцінка, страх, тривожність. Підлітки з низьким статусом у колективі є найбільш вразливими до такого поширеного в шкільному середовищі явища як булінг. У цієї категорії дітей порушується процес соціалізації, а їхня поведінка стає соціально дезадаптованою.

Важливість даного дослідження також пов'язана з тим, що у підлітковому віці взаємодія з однолітками стає провідною діяльністю, а у проблемі дослідження підліткової взаємодії особливо важливим є питання впливу їх статусних позицій на характер стосунків з однолітками. Адже, статус положення в колективі, що відображає його роль у стосунках та наявні у нього права до самовираження.

У вивченні психологічних особливостей становлення особистості підлітка враховувались ідеї таких дослідників, як Л. С. Виготський, Л. І. Божович, Д. Б. Ельконін, І. С. Кон, В. Ф. Моргун, В. С. Мухіна, Ф. Райс, К. В. Седих, Д. І. Фельдштейн.

При розгляді специфіки взаємозв'язку статусу учня у колективі та його психологічних особливостей приймалися до уваги результати досліджень таких авторів як Г. М. Андрєєва, М. І. Бобнєва, Л. Г. Кайдалова, С. В. Клімін,

О. А. Ліберман, М. К. Павлова, Е. В. Цуканова.

Таким чином більшість психолого-педагогічних проблем виявляється пов'язаними з провідною діяльністю підлітка – спілкуванням, порушення якої веде до появи неадекватних форм поведінки. Вивчаючи спілкування, дослідники, в той же час, дистанціюються від його протилежної сторони самотності, хоча воно імпліцитно присутнє як переживання підлітка або результат його взаємовідносин з оточуючими.

Отже, не зважаючи на достатньо велику кількість досліджень з даної проблеми, вирішення питання детермінант виникнення почуття самотності в підлітковому віці є досі не чітко вирішеним.

Ціль. Теоретично вивчити та емпірично дослідити особливості переживання самотності у підлітків із різним соціометричним статусом.

Матеріали та методи. Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети нами використовувалися загальнонаукові методи теоретичного рівня (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення науково-теоретичних та емпіричних даних), методи емпіричного дослідження (методика дослідження відчуття самотності (за Д. Рассел, М. Фергюсоном); «Опитувальник афіліації» (за описом Р. С. Немова); методика визначення статусу в малій групі «Соціометрія» (за Дж. Морено) та методи статистичної обробки даних (критерій - Пірсона).

Емпіричною базою дослідження виступала експериментальна вибірка, до якої увійшли 100 осіб віком 13-14 років (36 хлопців та 54 дівчат), які є учнями восьмих класів.

Результати та обговорення. За результатами проведеного емпіричного дослідження можемо стверджувати, що для переважної більшості досліджуваних характерний високий рівень почуття самотності. Цей стан проявляється в таких симптомах психічних розладів як: відчуття нудьги та пригніченості, відчуття страху, тривоги, скорботи та гніву. Такі досліджувані зазвичай відчувають себе психологічно ізольованими від останніх людей; нездатними до нормального міжособистісного спілкування; нездатними до

встановлення з оточуючими інтимних міжособистісних відносин таких як дружба чи кохання.

Такі підлітки більш песимістичні, ніж не самотні, вони відчувають гіпертрофоване почуття жалю до себе, чекають від інших тільки неприємностей, а від майбутнього – лиш найгіршого. Також вони вважають своє життя та життя інших людей таким, що втратило сенс. Самотні небалакучі, поводять себе тихо, намагаються бути непомітними, найчастіше мають сумний вигляд. У них часто втомлений вигляд і спостерігається посилена сонливість.

Низький рівень почуття самотності, який притаманний меншій половині респондентів, виражається у наявності спільних інтересів з тими, хто оточує (наприклад, однолітками), наявності друзів, культивуації свого духовного світу, адекватного ставлення до своїх соціальних контактів, задоволенні собою, рідними, знайомими, визначенні сенсу свого життя, власного призначення в житті, майбутніх орієнтирів та нинішніх життєвих років.

При цьому переважна більшість досліджуваних (59%) прагнуть встановлювати стосунки з однолітками на основі вираженого небажання бути на самоті, залишитись самотніми. При цьому 32% підлітків мають виражену на високому рівні потребу у афіліації, психологічній близькості із партнерами по спілкуванню, встановлення довірливих стосунків, вони не лише постійно прагнуть спілкуватися з іншими людьми, а й відчуває від цього емоційне задоволення, вбачають саме в людських стосунках один із важливіших смислів життя. Блокування цієї потреби викликає почуття відчуженості, самотності, породжує фрустрацію. Отже, підлітки переважно мають високий рівень почуття самотності хоча й прагнуть до міжособистісних контактів, але встановлюють їх переважно під впливом мотиву уникнення самотності, а не афіліації.

Виявлено, що у виборці наявна повна статусна структура, найменша кількість учнів знаходиться у крайніх статусних позиціях – «ізолювані» (6%) та «зірки» (15%).

Тобто, у досліджуваних класах є знехтувані діти, яких інші учні не сприймають і не прагнуть здійснювати з ними спілкування, встановлювати

міжособистісні контакти. Їх не приймають у класі, часто над ними насміхаються, не приймають у мікрогрупи. З ними не діляться своїми думками, практично не ведуть розмови. Таким підліткам, як правило, не дають проявити себе під час виконання різних завдань. Внаслідок таких стосунків з однолітками ізольовані учні відчувають виражений психологічний дискомфорт від перебування в школі, спілкування з однокласниками.

Також у даних колективах наявні «зірки», що доводить існування «ініціативних центрів» в шкільних колективах – групах учнів, які схильні ініціювати ідеї, мають виражену повагу з боку оточуючих та високі соціальні статуси. Вони ініціюють напрями активності інших школярів як у сфері відпочинку, так й у сфері виконання учнівських обов'язків, можуть приймати рішення, яким слідуватимуть інші члени колективу. Важливо те, що дані «зірки» є старостами або профоргами класів. Тобто, вони є абсолютними зірками учнівського колективу, які втілюють у собі єднання формального та неформального керівництва класом.

Визначено, що 45% підлітків у колективі мають статус «прийнятих», характеризуються позитивним ставленням до стосунків із колективом та оточуючих учнів, вони мають багато спільних тем із однолітками, їм цікаво приймати участь у діяльності колективу.

Окрім цього для 34% досліджуваних властива позиція «неприйнятих» у колективі. Такі учні часто відсторонені від справ колективу, їх не завжди приймають у мікрогрупі, з ними не завжди діляться думками. При цьому такі підлітки відчувають психологічний дискомфорт перебуваючи у колективі, оскільки в них відсутня психологічна близькість із однолітками у класі.

Проаналізовано, що підлітки з позитивним соціометричним статусом переважно мають низький рівень почуття самотності (68%). Сприятливі міжособистісні стосунки в групі, задоволення від спілкування у ній, визнання однолітками один одного виступає умовою їх соціальної активності, продуктивності в діяльності, позитивно впливає на свободу вираження почуттів підлітків, рівень саморозкриття в спілкуванні. Усвідомлення можливості бути

вислуханим, зрозумілим, прийнятим призводить до переконання у своїй потребності, цікавості. Тому таким підліткам не характерні прагнення до уникнення соціальних контактів, ізолюванням себе від інших людей, їм не властиві підвищена підозрілість, фрустрованість, імпульсивність, страх і відчуття розбитості.

Лише 18% таких учнів схильні до почуття самотності. Такі результати, ймовірно, можна пояснити варіантом переживання підлітками психологічної окремоті, власної індивідуальності, тобто такого позитивного виду самотності керованої самотності, або усамітненості, яка особистісно обумовлена оптимальним співвідношенням результатів процесів ідентифікації та відокремлення. Цю динамічну рівновагу можна розглядати як один із проявів психологічної стійкості особистості щодо впливів соціуму. Також у підлітків з позитивним соціометричним статусом можливий прояв тимчасової самотності найбільш поширеної форми прояву, що відноситься до короткочасних станів самотності. Вона може наставати внаслідок значних стресових подій у житті, таких, як смерть близької людини або розрив будь-яких стосунків (при цьому самотній індивід після короткого періоду дистресу зазвичай упокорюється зі своєю втратою та долає самотність).

Натомість підлітки з негативним соціометричним статусом переважно мають високий рівень почуття самотності (54%), що обумовлений неможливістю встановити відповідні психосоціальні зв'язки протягом тривалого часу. Наявність групових проблем пов'язаних з особистісними характеристиками підлітків, таких як здатність до сприймання іншого, до оцінки взаємин, до саморегуляції у спілкуванні призводить до втрати важливих зв'язків та контактів, інтимності, приватності у спілкуванні, здатності до єднання, що, в свою чергу, може бути джерелом різних труднощів у спілкуванні, оскільки молода людина з таким ставленням до себе заздалегідь упевнена в тому, що оточуючі погано до неї ставляться. Почуття самотності таких підлітків може виявлятися у тривожності, збудливості та демонстративності характеру, протиборстві у конфліктах, особистій

спрямованості, поєднанні високої та низької емпатії (за відсутності середнього рівня), тузі за близькою людиною, відчутті порожнечі, при цьому егоїстичності та підпорядкованості у міжособистісних відносинах, що, безумовно, є протилежними тенденціями.

При цьому у 62% досліджуваних, які користуються більшою повагою та симпатією у міжособистісних стосунках з однокласниками мають виражений мотив афіліації, тобто вони із задоволенням прагнуть надавати комусь підтримку, допомогу, приймати їх від інших, взаємодіяти з оточуючими, відчуваючи прихильність до них. Виникнення таких почуттів у підлітків пов'язане з якістю їх соціальних контактів, ступенем задоволення потреби у спілкуванні, воно є результатом потреби в інтимно-особистісному спілкуванні.

Натомість, серед респондентів з негативним соціометричним статусом лише 23% досліджуваних характеризуються наявністю мотиву такого виду. Тобто більшість таких досліджуваних не мають потреби в створенні теплих, емоційно значимих стосунків з іншими людьми.

Окрім цього визначено, що фактично однаковою мірою підліткам обох груп властивий мотив уникнення самотності, який зафіксований у 51% учнів з позитивним і негативним соціометричним статусом (46%). Такі страхи досліджуваних виражаються у прагненні встановлювати стосунки з оточуючими на основі вираженого небажання бути на самоті, залишитись самотніми.

Висновки. Отже, підлітки з різним соціометричним статусом в учнівському колективі мають відмінності у прояві почуття самотності. Підлітки, які мають несприятливу позицію в колективі переважно мають високий рівень почуття самотності, що виявляється у відсутності доступного кола соціального спілкування та втраті зв'язку з оточуючими. Натомість, підлітки із позитивним соціометричним статусом у колективі не характеризуються прагненням до уникнення соціальних контактів, ізолюванням себе від інших людей та мають прояви прихильності у стосунках.

**МЕМ ЯК КОД ЛЮДСЬКОЇ ПОВЕДІНКИ ЩО ВПЛИВАЄ НА
ОСОБИСТІСНИЙ ЖИТТЄВИЙ ПРОЕКТ.**

Гудінова Ірина Леонідівна

Науковий співробітник

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України

м. Київ, Україна

Вступ Вище названа проблема заслуговує на особливу увагу серед науковців. Сучасне життя вимагає швидкого сприйняття потоку інформації, її обробки, засвоєння та транслявання нових інформаційних кластерів, що утворилися в процесі особистісної інтерпретації.

Вживання готових коротких смислових текстових чи візуальних форм, які наповнені креативним смисловим ресурсом, смислопороджуючими можливостями, культурологією смислу, життєвою позицією, точкою зору, фактом і точкою зору на факт, фіксацією людини в часопросторі і часопростору в людині (співзвучні епохам думки), стає досить потужним стартом для самопроекування особистості. Сама ж точка зору у мемі співвідноситься з «перспективою», «аспектом», «поглядом», «світоглядом», «позицією», що стає базальним для самопроекування особистості. Зазначимо, що без точки зору немає історії. Для історії відбираються певні смислові елементи притаманні життєвим подіям. Сам же відбір життєвих ситуацій супроводжується підбором точок зору з приводу життєвих подій. Весь фактаж у мемах супроводжується розглядом його під певним оціночним кутом зору. В таких текстах «часовою відстанню» прийнято вважати сприйняття події до, під час, і після події. З гоном ситуації в часопросторі «часова відстань» може втрачатись чи корегуватись під впливом знання причин і наслідків подій що відбулися, а це передбачає надалі переоцінку подій. У мінімальному літературному тексті, вже закладена подія, смисловий пріоритет, сценарій чужого «близького» життя («эстетическое чужое, как забытое свое»), здійснений мінімально подієвий

проект життєвого етапу чи шляху, намічений смисловий життєвий вектор. У мінімальному тексті тезаурус забезпечує відображення переліку смислів. Смислові цінності стають великим життєвим проектним задумом. Відбувається «літературне спів\переживання» автора і читача. [Зорин А. Л.]

Мета дослідити психологічний вплив коротких смислів (мем) на людину, і чи може стати (мем), архітектором особистісного життєвого проекту. людини

Під мінімальною літературною формою ми розуміємо короткі цитатні, афористичні тексти, які стали на певний життєвий час для людини взірцевим текстом. В них розкривається одна подія, яка може відобразитись в таких формулах: початок-середина-кінцівка; зав'язка-розв'язка; постановка проблеми-рішення; очікування-задоволення, питання-відповідь до події. Такий міні текст складається з тексту на тему «я так думаю.....», самоаналізу, та меморіалізації власних дій. Такі короткі текстові форми наділені пізнавальною надійністю. Тут не тільки тематична направленість (мораль, вічні цінності), а і поетика (мова, образність, ритм) і їх пізнавальна надійність. Мудрість найвища життєва компетентність.

Також в психології мінімальні літературні мікроформи визначаються, як протонаратив - це літературна мікроформа, яка має подієво-просторову часову організацію. Прото - (від грец. protos - перший), частина складних слів, що вказує на первинність, першооснову і вищий ступінь (напр., прототип). Коротка текстова форма для сприйняття завжди стає догмою, бо утримує в собі смисл того, що розкривалося в тексті. Протонаратив (чи прецедентний текст) вперше термін ввів Ф. Левін – це мінімальна історія, що складається з однієї події і двох станів особистості. Перший стан передує «активному стану», а інший стає наступним за ним, при цьому, це два якісно різних стани. «Мінімальний наратив із за своєї редукованості наративних компонентів і принципів, точніше називати протонаративом» [Prince, G.], [Uzarevic, J.]. Поняття протонаративу широко використовував у своїх роботах Рікер та Філіп Левін, Андрій Зорін, Йосип Ужаревич. Такі на вигляд маленькі текстові матриці (протонаративи) досить швидко викликають певні життєві інтерпретації і майже автоматично

розгортають протонаратив в повноформатний наратив.

Вище описавши можливості, вихідні і похідні принципи побудови коротких текстових форм, що являють собою по суті чистий смисл однієї події, слід зазначити ще й те, що ці афористичні та цитатні тексти широко використовуються і в інтернет середовищі, яке стало пристанком для людей з різними соціокультурними поглядами, потребами.

В Інтернеті ці короткі текстові форми, протонаративи, називають *Мем*. Мем може бути будь який короткий вислів, зображення, норма поведінки, мелодія, мода та ін. Але мем від простої інформації відрізняє його здатність до швидкого копіювання та тиражування/розмноження. Такої летючої легкості цим феноменам надає компактна текстова форма і згорнутий смисл, який швидко викликає безліч життєвих асоціацій (наприклад висплюсеньє). В мотиваторах своє/чуже швидко переходить в наше, і моє.

Далі, ми бачимо, що саме в цих текстах люди знаходять смислову структуру, межі, опору для самопроективного старту. Такі текстові мікро мотиви призводять до макро поведінки так, як старт для проектування починається не від сприйняття ситуації, а від сприйняття її глибокого аналізу (смислу) – високий соціокультурний старт для особистісних перетворень. Розширюються межі можливостей завдяки соціокультурному простору і колективному досвіду – «він зміг і я зможу».

Лаконічні ціннісно-смислові основи як протонаративи чи так звані в Інтернет середовищі «мем» стаючи стартовою основою для самопроектування особистості ведуть «до змін у всіх підструктурах: людина\всесвіт, людина\людина, людина\текст, людина\сукупність текстів».

Як би ми не назвали мінімальний текст, чи то взірцевий на час його сприйняття реципієнтом, чи протонаратив, чи «мем» похідна назва від мнемонічна форма, функції впливу його залишаться незмінно потужні, він стає тим смислом, який шукає людина на певному етапі свого життя чи в певній ситуації:

Тут смисл слугує як старт до особистісних змін за посередністю

інтерпретацій. Смысл як копіювання і наслідування соціокультурних конструктів. Сприйняття смыслу, як готовність до сприйняття готових результатів, пере визначення їх, і далі до постановки більш високих моральних та етичних цілей в особистому житті. Ставити завдання на освоєння комфортних для себе смыслів і далі, оволодівати та присвоювати соціальні культурні практики іншого. З кожним рішенням ми змінюємо життя.

Смысл – це лаконічність думки, споріднена з цитатною думкою, цитата, це текст в тексті. Пошук чи запозичення нових смыслів із соціуму — це 100 % сприйняття мотивації за функціоналом. Пошук «слова ключа». Ким яким мені бути в майбутньому? Сила мови полягає в умінні висловити багато в мало словах. Близькість моральних криз та цінностей у близьких мотиваторах.

Сприйняття смыслу, це пошук ціннісної підтримки\ресурсу\регулювання в інших, в соціокультурному досвіді та зразках. «Зміни змін» О. Г. Асмолов. Потреба в змінах - само заміна смыслів і само зміна вчинків. Далі, постановка питання на: вибір цінності, внутрішній світ особистості, свобода, межі свободи, духовність, цілісність особистості. Можливості, перспективи, настрої на нечислені самопроекти.

Мінімальний текст що в психології означений, як протонаратив а в Інтернеті «мем», несе в собі такі функції: 1) елементарна одиниця інформації, здатна повторювати себе, розмножувати в паралельних або в подібних системах інтерпретуватись. Це одиниця, що утворює нескінченні інтерпретаційні потоки та зв'язки; 2) одиниця культури, де одне слово чи смысл викликає низку подібних смыслів та інтерпретацій інформації; 3) ідея, яка потрапляє в мозок і викликає спогади з життя людини, починає відтворювати копії «самої себе», «реінкарнує стереотипи»; 4) це націлена на самого себе логіка; 5) глибинні образи мислення, які формують системи і впливають на поведінку людини; 6) база «пакетів думок», мотивів та інструкцій, які визначають те, чим ми керуємось при прийнятті рішення іборі пріоритетів; 7) те, що впливає на життєвий вибір людини; 8) самоорганізуюча суть, щозадіює існуючі узгоджені стереотипи життя; 9) структури мислення, тобто «мем», визначає як люди

мислять або ухвалюють рішення, на відміну від того, в чому вони переконані або що цінують; 10) репродуктивність – багаторазове вирішення типових завдань: «З кожним рішенням ми змінюємо життя»; 11) готовність до сприйняття результатів, перевизначення, і постановки високих цілей; 12) ставити завдання на освоєння комфортних для себе смислів. [Менегетти А.]

Крім того, автор зазначає, «Слід серйозно ставитися до «мемів» як «вірусів розуму», оскільки це вони іноді заражають тебе «меметичними» - ідеями, установками і переконаннями, які ведуть тебе туди, куди ти зовсім не хочеш потрапити». Одним з методів їхньої дії – це «пророцтво що самореалізується». Мемі-категорії не тільки управляють майбутніми, але також утворюють так званий «фільтр сприйняття». [Менегетти А.]

Життя — проект енергій подвоєння реальності. Його реальність в мені породження і примноження нових реальностей. Конструювання зв'язків для самодостатнього образу. Потребу у самопроектуванні викликає конфлікт соціокультурних цілей. Особистих цілей:

Ціль самопроекткування життя, це смисло і енергозбереження особистості. Орієнтація на дії і кінцевий стан? Змінюються риси особистості дії і психологічні стани. Ціннісно смисловий заряд людини. Сприйнятий смисл із соціокультурного оточення є новим рівнем постановки цілі, і лише час стає виміром «народження нового смислу»!

Робота з новими смислами: згрупувати життєві смисли та орієнтації поділити на категорії, прослідкувати смислове нашарування минуле теперішнє майбутнє. Чи стають вони смислами особистого саморозвитку? «Сходження до себе», самовдосконалення, віднайдення особистого смислу життя шляхом самореалізації в діяльності. Коротка смислова форма Протонаратив, «Мем» є світосприйняттям, системою цінностей, рівнем психологічного існування, протонаративи хронотопи попередніх епох і людей в них. Події до яких повертаються для гармонічної їх адаптації в соціокультурному просторі і виправлення докорінно.

У психології «самопроекування особистості» це форма психотехнічної практики, суть якої – зміна психічних станів або властивостей самого суб'єкта. «Я»- концепція, прагнення до самостійної поведінки, ціннісні відносини і переваги, особистісний вибір і відповідальність, світоглядні орієнтації, як важливої передумови самопроекування. Кожна людина прагне до наближення свого реального «Я» до «Я» ідеального. Сприйняття «соціокультурних зразків відбувається з довірою і вірою в дієвість інструкцій даного тексту, з надією на ефективність чужого життєвого смислу, і мрією що буде саме так, як у автора.

Цінності і установки, як компоненти проектних дій людини, виступають в ролі ресурсу і обмеження для розвитку, дозволу та оцінювання актуальних професійних і не тільки ситуацій, з якими стикаються фахівці. Смысл, який виник в наслідок діяльності, стає головним регулятором всієї людської життєдіяльності і слугує провідним у соціальній орієнтації людини. Особливе місце серед смислових утворень займає сенс життя – певною мірою усвідомлені переживання, які мають вектори на певні спрямованості і результати власного життя, виступають критеріями суб'єктивного оцінювання і джерелом задоволеності або незадоволеності ним.

Результати обговорення Сприймавши коротку «метичну», протонаративну вірцеву для себе інформацію, синдром відкладеного життя та ЕГОцентричність зникає, натомість, утворюється концепція життєвої пошукової активності.

Ціль самопроекування\життя, це смисло і енергозбереження особистості. Орієнтація на дії і кінцевий стан. Змінюються риси особистості, дії, і психологічні стани, ціннісно-смысловий заряд людини.

Прикінцева ціль життєвого пошуку – осягнення вищих етичних цінностей, прагнення до смислового та словесного ідеалу, смислового комфорту, смислової гармонії з оточуючим, смислового унісону з світом, смислового благополуччя. В протонаративах, «мемах» як вірцевих текстах поєднується буденність, не буденність та унікальність смислового наповнення описаної події.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зорин А. Л. Понятие «литературного переживания» и конструкция психологического протонарратива. История и повествование: Сборник статей. М.: 2006. – С. 12-27.
2. Менегетти А. Онтопсихология и меметика. [Электронный ресурс]. Режим доступа до строінки: <http://www.zipsites.ru/psy/psylib/info.php?p=3039> (15.04.2010).
3. Prince, G. 1973. A grammar of story. An introduction. The Hague, Paris: Mouton. 1987. A dictionary of narratology. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
4. Uzarevic J. 2003. Problem ponavljanja prekinutoga ponavljanja. Knjizevna smotra, Zagreb, br.127 (1):2004. P. 37–44.

СІМЕЙНО-РОЛЬОВІ ОЧІКУВАННЯ ЯК ЧИННИК РОЗЛУЧЕННЯ ПОДРУЖЖЯ

Кондра Юлія Юріївна

магістрантка психолого-педагогічного факультету
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна

Вступ. Наразі громадська думка по-різному розцінює тенденції збільшення кількості розлучень. З одного боку, воно захищає права людини на особисту свободу, одноголосно визнавши право звільнитись від невдалого або нестерпного шлюбу. З іншого боку, засуджує його як шкоду дітям. Подібне подвійне ставлення до розлучення в суспільстві певним чином вплинуло на природу наукових досліджень з цього питання. Деякі дослідники вважають розлучення негативним, згубним явищем, формою прояву сімейного руйнування, що свідчить про те, що в масовій свідомості розлучення часто асоціюється із соромом, симптомом особистого падіння, з проявом власної слабкості, з неминучим розривом нормальних відносин з дітьми тощо.

Деякі дослідники вважають, що розлучення може відігравати позитивну роль у випадку, якщо це призводить до реального вирішення сімейної проблеми, сприяє емоційній рівновазі та «моральному відродженню» подружжя. Вони обґрунтовують подібну точку зору на розлучення так, тому що в деяких випадках не лише неможливо, але не доцільно підтримувати шлюб як союз, який приносить задоволення обом партнерам, а тим більше, руйнівні відносини між батьками можуть мати травмуючий та десоціалізуючий вплив на формування особистості їх дітей.

Погіршення атмосфери сімейного життя залежить від сучасних суспільних тенденцій, які відображаються у психологічній системі стосунків сім'ї. Дослідники визначають деякі стресові фактори, що впливають на сім'ю у наші дні і є актуальними для України. Перший вплив на сучасну сім'ю – це

зміна соціально-економічного устрою в нашій країні, інтелектуальні та соціальні «революції». Вони змушують людей сумніватися у традиційних абсолютах, нормах та цінностях. Це змінило погляди на рольові позиції української сім'ї, усталені ролі чоловіка та дружини у бік їх модернізації, що особливо явно виражається у кризових сім'ях.

Другий вплив – це кількість психологічної інформації та її якість, під дією якої люди стали переоцінювати свою позицію стосовно всіх аспектів життя, прийомів правильного виховання дітей і побудови подружніх стосунків. Такі тенденції призводять до погіршення психологічного клімату сім'ї. Але головним виступає те, що його створюють члени сім'ї, і саме від їх зусиль залежить, яким він буде. Вміння і бажання розуміти один одного, задовольняти потребу партнера в рівноправ'ї, підтримувати уявлення членів родини про сімейні ролі є складовими психологічного клімату, який часто порушується у сучасних сім'ях.

У вивченні психологічних особливостей взаємодії членів сімей враховувались ідеї таких дослідників, як В. М. Сатир, К. В. Седих, С. В. Ковальов, К. Бейкер, А. Н. Волкова, В. Н. Дружинін, Е. Г. Ейдемільер, А. І. Захаров, І. С. Кон, О. С. Кочарян, В. П. Левкович, О. Е. Зуськова, Н. О. Чайкіна.

При розгляді специфіки співвідношення сімейних ролей у сім'ях приймалися до уваги результати сучасних досліджень таких авторів, як І. В. Головнева, П. П. Горностай, К. О. Дорошенко, А. А. Денисенко, О. С. Кочарян, М. Е. Жидко, К. В. Седих, А. М. Швець, Е. Л. Могильовкін, Е. Ю. Каргаполова. Опрацювання результатів сучасних досліджень доводить, що питання психологічних проблем сучасних сімей виступає актуальним і потребує вирішення.

Ціль. Теоретично вивчити та емпірично дослідити сімейно-рольові очікування як чинник розлучення подружжя.

Матеріали та методи. Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети нами використовувалися загальнонаукові методи

теоретичного рівня (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення науково-теоретичних та емпіричних даних), методи емпіричного дослідження (опитувальник Рольові очікування і домагання у шлюбі (за А. М. Волковим), опитувальник РЕА (розуміння, емоційне тяжіння, авторитетність) (за А. М. Волковою), методика PARI (Parental Attitude Research Instrument, адаптація Т. В. Нещерет) та опитувальник задоволеності шлюбом (за В. В. Століним)) та методи статистичної обробки даних (критерій - Пірсона).

Емпіричною базою дослідження виступала експериментальна вибірка, до якої увійшли 30 сімейних пар, що знаходяться на стадії юридичного розлучення. Також сформовано контрольну вибірку, яка складалась із 30 сімейних пар без розлучень. Респонденти мали однаковий стаж спільного життя (від 5 до 7 років).

Результати та обговорення. За результатами проведеного емпіричного дослідження можемо стверджувати наступне. Подружні пари, які розлучуються, більше схильні очікувати від партнера участі у вихованні дітей та прийняття відповідальності за цю справу, порівняно з досліджуваними із сімей без розлучень. Також, досліджувані другої групи більше схильні очікувати від партнера активності у веденні домашнього побуту, порівняно із подружжям, що розлучується.

Більшість подружніх пар, що розлучується, не схильні очікувати від партнера емоційної підтримки та виконання ролі сімейного психотерапевта. Вони мають яскраво виражені домагання у сферах соціальної активності сім'ї та надають вагомому значення привабливості партнера. Тобто, для успішного сімейного життя такі досліджувані вважають за необхідне займати активну соціальну позицію та акцентувати увагу на зовнішній привабливості партнера.

Натомість, серед представників сімей без розлучень найбільш вираженими домаганнями є прагнення членів подружжя виховувати дітей, виконувати роль стабілізатора емоційних стосунків у подружньому житті та вести сімейне господарство. Тобто, їх домагання у шлюбі характеризуються відповідністю до класичних обов'язків партнерів у сімейному житті.

Так, подружні пари, що розлучуються, переважно орієнтовані на низький рівень прояву домагань у господарсько-побутовій, батьківсько-виховній та емоційно-психотерапевтичній сферах сімейного життя. Вони центровані навколо соціальної активності сім'ї та привабливості партнера, що демонструє викривлений характер рольових домагань у шлюбі серед представників кризових сімей.

Більшість жінок, що розлучуються, відчувають себе залежними від сім'ї, орієнтованими на самопожертву заради підтримання родини; не задоволені, коли жінка у сім'ї виконує лише роль домашньої господарки; підкреслюють відстороненість чоловіка від сімейного побуту та його психологічну віддаленість та орієнтовані на надання матері домінуючої позиції у вихованні дитини. Вони характеризуються вираженими гіперсоціальними установками, надмірним альтруїзмом та перебільшеним почуттям відповідальності. Внаслідок таких рольових уявлень та індивідуально-типологічних особливостей жінки схильні приймати рішення про розлучення.

При цьому жінки без розлучень відчувають себе більш вільними та здатними самореалізуватись у різних сферах, задоволені у сприйнятті себе у ролі домашньої господарки (враховуючи можливість активної самореалізації у інших сферах життя); 42% таких жінок відмітили активну позицію чоловіка у сім'ї та 63% розцінюють себе, як самостійних та автономних. Іноді вони конформні, відчувають залежність від чоловіка, що відповідає класичним уявленням про роль жінки у родині і дозволяє вирішувати конфлікти.

Чоловіки, що розлучуються знаходяться під впливом авторитету батьків, підкреслюють несамостійність та залежність жінки, її неспроможність самостійно вести домашнє господарство та вважають їх подружнє життя переповненим конфліктами та протиріччями. При цьому вони орієнтовані на зайняття домінуючої позиції у сім'ї, з вираженням зверхності та відстороненості при схильності до образ, критики, недовіри до оточуючих та підозрливості. Таке сприйняття сімейних ролей та стратегії поведінки чоловіків виражаються у їх конфліктності у стосунках з дружиною.

Досліджувані подружні пари, що розлучуються, також демонструють явно виражені орієнтації на не важливість розуміння партнера у сімейних стосунках та емоційну ізолюваність від нього. Вони, також не орієнтовані на прояви авторитету як зі своєї сторони, так і з боку партнера. Тобто, міжособистісні стосунки у таких сім'ях характеризуються емоційним дискомфортом, емоційною ізолюваністю партнерів, міжособистісними конфліктами та протистояннями, негативними налаштуваннями партнерів стосовно один одного.

Натомість, у іншій групі досліджувані орієнтовані на розуміння свого партнера, прагнуть встановлювати з ним нормальні та тісні міжособистісні контакти. Вони, також, прагнуть вибудувати відповідну структуру авторитету у сімейних стосунках.

Члени сімей, яка розпадається характеризуються вираженою незадоволеністю своїм шлюбом, негативно ставляться до сімейного життя, відчують негативні емоції під час стосунків з партнером та не бажають із ним взаємодіяти. Своє сімейне життя вони розцінюють як нещасливе, переповнене труднощами та конфліктами. У таких подружніх парах не вистачає взаємного розуміння та підтримки, подружні стосунки викликають у них почуття тривоги чи страждання. Також, члени таких сімей відчують розчарування у своїх очікуваннях відносно поведінки та вчинків свого партнера, тому відважились на розлучення.

Отримані результати дають підстави говорити про певне «згасання» позитивних почуттів чоловіка та жінки один до одного у таких сім'ях, їх центрування на недоліках, негативних якостях при ігноруванні переваг та сильних сторін особистості партнера. Окрім цього, ці сімейні пари схильні відчувати виражений емоційний дискомфорт і проблеми у висловленні емоційної підтримки, роздратованість та відсутність здатності контролювати події сімейного життя.

Натомість, представники сімей без розлучень характеризуються вираженою задоволеністю своїм сімейним життям. Перебуваючи у сприятливих

емоційних стосунках зі своїм партнером та маючи орієнтацію на виховання дітей і підтримку сім'ї вони задоволені своїм шлюбом, розцінюють його як ефективний та щасливий.

Висновки. Готовність подружніх пар розлучитися залежить від узгодженості рольових позицій членів сім'ї та їх схильностей до поводження у конфліктних ситуаціях. Так, сімейні пари, в яких прийнято рішення розлучитися, характеризується викривленим сприйняттям сімейних ролей членами подружжя, їх орієнтованістю на соціальну активність та зовнішню привабливість членів сім'ї, емоційним дискомфортом у стосунках та низьким ступенем задоволеності подружнім життям. Так, жінки, які розлучуються переважно конфліктують через виражену залежність від родини та відчуття самопожертвування. Вони незадоволені сприйняттям себе у ролі домогосподарки та впевнені, що їх чоловіки не приділяють достатньої уваги сімейному життю, через що відчують виражений психологічний дискомфорт. При цьому, чоловіки емоційно ізольовані від сімейного життя, впевнені у несамотійності жінок, їх неспроможності вести домашнє господарство, внаслідок чого активно конфліктують, проявляючи орієнтацію на суперництво, недовіру та схильність до критики.

Натомість, сім'ям без розлучень, властива узгодженість рольових позицій, емоційний комфорт у взаємодії та виражена задоволеність подружнім життям. При цьому, жінки більше орієнтовані на встановлення гармонійних стосунків у родині, прагнуть реалізовувати роль домашньої господарки та мати тісні емоційні стосунки з чоловіком, що виражається в їх стратегії уникнення конфліктних ситуацій, а чоловіки відмічають самотійність та автономність жінки у родині.

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ
«СИНДРОМУ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ»
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ**

Коротун Тетяна Анатоліївна
практичний психолог
Білоцерківський заклад дошкільної освіти №30
«Росиночка» Білоцерківської міської ради
Київської області, Україна

Вступ. Актуальність обраної теми полягає в тому, що вивчення професійного вигорання та інших наслідків професійних стресів зумовлена не стільки їх негативними наслідками для ефективності праці, стільки тим, що стреси впливають на все життя людини, призводячи до втрати здоров'я, психологічних та особистісних змін.

Професія педагога насичена багатьма стресогенами, серед яких такі, як соціальна оцінка, відповідальність за вихованців, активна міжособистісна взаємодія, зростання ситуацій невизначеності як у професійному середовищі, так і в повсякденному житті, повсякденна рутинна тощо. Прояви стресу в роботі педагога різноманітні й численні: підвищена тривожність, виснаженість – ось лише незначна частина факторів, які спричиняють до емоційного виснаження носіїв цієї складної професії. Суттєвим стресовим фактором є психологічні й фізичні перевантаження педагогів, які спричиняють виникнення так званого «синдрому професійного вигорання» – виснаження моральних і фізичних сил, що неминуче позначається як на ефективності професійної діяльності, психологічному самопочутті, так і на стосунках у сім'ї.

Важливо відзначити, що дослідники, котрі обирають «професійне вигорання» як предмет дослідження, позиціонують його як руйнівне та деструктивне явище (виснаження фізичних, фізіологічних та психічних ресурсів) у житті професіонала (К. Маслач та ін.); синдром фізичних, емоційних і пізнавальних симптомів, які відчуває спеціаліст, не здатний впоратися

ефективно із стресом, викликаним певними обмеженнями, що стосуються реалізації його цілі та особистісної кар'єри (З. Решетова та ін.); як вироблений особистістю механізм психічного захисту в формі повного або часткового виключення емоцій (зниження їх енергетики) у відповідь на психотравмуючі впливи, стереотип емоційної або професійної поведінки, що дозволяє людині дозувати і економно використовувати емоційний ресурс (В. Бойко та ін.); психофізіологічну реакцію, обумовлену частковими, іноді надмірними, але, як правило, малоефективними зусиллями, що направлені на задоволення трудових потреб, й супроводжуються психологічними, емоційними, а інколи і фізичними відхиленнями від активності у відповідь на надмірний стрес або незадоволеність (В. Орел та ін.); специфічний вид професійного захворювання людей у системі «людина-людина» (Т. Форманюк та ін.). Слід констатувати, що питання вивчення і профілактики синдрому «професійного вигорання» знайшло належне відображення в теорії та практиці психологічної науки, але потребує деталізації з точки зору діяльнісного підходу.

Мета роботи: теоретично обґрунтувати, експериментально дослідити прояви синдрому «професійного вигорання» в педагогів та визначити методи його психогігієни та профілактики.

Предмет дослідження: психологічні особливості профілактики «синдрому професійного вигорання» педагогічних працівників.

Для досягнення мети були проаналізовані наукову психолого-педагогічну літературу, присвячену проблемам професійного вигорання, охарактеризовано ключові особливості професійної діяльності педагогів, пов'язані з ризиком професійного вигорання. Також було розглянуто розвиток підходів до розуміння явищ стресу, його природи і ознак; вивчено підходи до визначення професійного вигорання як специфічного результату дії стресу, визначено комплекс методик, що дозволяють дослідити рівень розвитку «синдрому професійного вигорання» педагогічних працівників, а також визначено способи та засоби профілактики та подолання «синдрому професійного вигорання».

Матеріали та методи. Вирішення поставлених завдань здійснювалися за допомогою використання теоретичних та емпіричних методів;

Теоретичні методи: теоретичний аналіз наукових праць, абстрагування, синтез, систематизація, що застосовувалися для узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності та особливостей впливу на особистість педагога синдрому «професійного вигорання». На даний час накопичено багато наукового матеріалу щодо вивчення компонентів «професійного вигорання», симптомів і факторів, що є передумовою його виникнення. Проблемі «професійного вигорання» присвячено немало теоретичних та експериментальних праць вітчизняних (О. Бондарчук, А. Видай, Т. Зайчикова, Л. Карамушка, Г. Ложкін, С. Максименко, Т. Форманюк та ін.) та зарубіжних (С. Джексон, М. Лейтер, Е. Махер, К. Масlach, Х. Дж. Фрейденбергер, В. Шмідбауер, У. Шауфелі та ін.) дослідників.

Емпіричні методи: спостереження, бесіда, тестування (методики: методика В. Бойка діагностики рівнів і фаз «емоційного вигорання», методика К. Масlach в адаптації Н. Водоп'янової, Є. Старченкової діагностики рівнів «професійного вигорання» (варіант для педагогів), методика О. О. Рукавшнікова на визначення «Психічного вигорання»).

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та експериментальній апробації тренінгових занять з профілактики «професійного вигорання» особистості педагога.

Результати та обговорення. У процесі дослідження було визначено та проаналізовано теоретичні підходи до особливостей психологічних чинників емоційного вигорання педагогічних працівників; підібрано комплекс методик, спрямованих на вивчення психологічних чинників у даній категорії працюючих; підібрано профілактичні заходи щодо подолання емоційного вигорання у педагогів.

До симптомів «вигорання» відносяться: зниження мотивації до праці, незадоволеність від роботи, конфлікти на робочому місці, хронічна втома, нудьга, виснаження, нервозність, постійне хвилювання, дратівливість,

дистанціювання від учнів, колег. Вигорання включає ряд симптомів, однак всі вони ні в кого не проявляються одночасно, існують індивідуальні варіації, тому що «вигорання» – це реакція індивідуальна.

Вигорання являє собою комплекс психічних переживань і поведінки, які відображаються на працездатності, фізичному і психічному самопочутті, а також на інтерперсональних відносинах працівника. Узагальнивши багато визначень «вигорання», виокремили три головних компоненти: емоційне та або фізичне виснаження, деперсоналізація й знижена робоча продуктивність

Виявлено, що посилений контроль педагогічної діяльності фахівців, орієнтованих на творчу діяльність, є для них безперечним стресовим чинником.

Результати проведеного емпіричного дослідження можливостей попередження та профілактики синдрому «професійного вигорання» у педагогів навчальних закладів засобами соціально-психологічного тренінгу дозволили зробити висновки про те, що педагоги навчальних закладів мають різноманітні прояви синдрому «професійного вигорання» і потребують подальшої серйозної та планомірної соціально-психологічної роботи з їх попередження та профілактики, що є необхідним для удосконалення їх професійної діяльності.

Висновки. Профілактика та корекція психічного вигорання повинна включати в себе прищеплення особистості навичок адекватного обставинам емоційного реагування. Важливими для профілактики виникнення синдрому «професійного вигорання» є навички володіння собою, уміння працювати з власними негативними емоціями, здатність до вільного, природного вияву почуттів та емоцій.

З метою профілактики «професійного вигорання», ми пропонуємо застосовувати тренінгові методи роботи, використовувати методи саморегуляції емоційного стану, вправи для релаксації. Серед найважливіших способів саморегуляції ми виділили наступні: виховання доброзичливості та оптимізму; контроль своєї поведінки (регуляція м'язової напруги, темпу рухів, мови, дихання); розрядка в діяльності (трудотерапія, музикотерапія, біотерапія,

хобі, гумор); самонавіювання.

У ході дослідження підтверджено доцільність впровадження програми соціально-психологічного тренінгу. Для тренінгу були обрані наступні методи: групова дискусія, рольові ігри, обговорення конкретних ситуацій, ділові ігри, вправи для відпрацювання умінь та навичок, моделювання проблем.

Результати апробації запропонованої програми дали змогу виявити зміни в експериментальній групі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Бернацька О. Професійне вигорання психологів // Психолог. 2010. № 38. С. 22-25.
2. Бойко В. В. Синдром емоційного вигорання в професійному спілкуванні. - СПб., Добродійко, 1999
3. Маслач К. Профессиональное выгорание: как люди справляются
Режим доступу:<http://resources.com.ua/news48034.html>.
4. Психологічні особливості синдрому «професійного вигорання» у працівників освітніх організацій. Синдром «професійного вигорання» як результат хронічного професійного стресу в педагогічних працівників – Режим доступу:<http://ua.convdocs.org/docs/index-13078.html>
5. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти. / За ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової К., 2006. 365 с.

ГОТОВНІСТЬ ДО МАТЕРИНСТВА ЯК ПСИХОСОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Крамченкова Віра Олександрівна

д.психол. н., проф., проф. кафедри психології

Калашник Юліана Андріївна

магістрант кафедри психології

Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Вступ. Сучасний етап суспільного розвитку відзначається загостренням демографічних проблем, перетворенням традиційних стереотипів репродуктивної поведінки, зміною моделей сімейних стосунків, зростанням девіантних форм материнства та батьківства. Демографічна ситуація в Україні, коли з кожним роком зростає число осіб жіночої статі, що не бажають бути матір'ю (childfree) вимагає дослідження закономірностей материнства, потребує обґрунтування шляхів і методів психологічного супроводу в сфері народжуваності й батьківства [1].

У сучасній психологічній науці є багато праць присвячених проблемам материнства, але материнство головним чином розглядається у рамках дитячо-батьківських стосунків як детермінанта розвитку особистості дитини [1; 4]. Деякі роботи, присвячені вивченню материнства як самостійного психологічного феномену, пов'язаних з феноменологією, психофізіологією, психологією материнства, психотерапевтичними і психолого-педагогічними аспектами вагітності, представлено культурно-історичну концепцію материнства [3; 5].

Окремою дослідницькою проблемою є проблема психологічної готовності до материнства, її структури та динамічних аспектів. Необхідність аналізу та узагальнення існуючих досліджень викликана суперечністю між гостротою демографічних проблем та відсутністю цілісної психолого-педагогічної моделі готовності до материнства, що відбиває

структуру цього феномену та умов, сприяючих його формуванню.

Мета роботи – здійснити теоретичний аналіз феномену психологічної готовності до материнства.

Матеріали та методи. У дослідженні застосовано порівняння, аналіз та узагальнення наукової психологічної літератури з проблематики феномена готовності до материнства, його структури та розвитку.

Результати та їх обговорення. У психологічній літературі існує багато дефініцій феномена материнства: як психосоціальний феномен, що спрямований на забезпечення умов для розвитку дитини та частина особистісної сфери жінки [4]; як одну з соціальних жіночих ролей, на зміст якої детермінуючий вплив чинять громадські норми і цінності [1; 5]; як особливий тип діяльності жінки [1; 3].

Мінюрова С. А., Тетерева Е. А. відмічають, що психологічні роботи з проблематики материнства дозволяють виділити два основні напрями сучасних досліджень. Перше присвячене обговоренню якостей, поведінки матері, вивченню її впливу на розвиток дитини. Мати розглядається як об'єкт – носій батьківських функцій, позбавлений суб'єктивної психологічної реальності. Другий напрям аналізу материнства акцентує увагу на ідеї суб'єктності жінки-матері. Тому, аналізуючи материнство, автори визначають його як унікальну ситуацію розвитку самосвідомості жінки, яка стає етапом переосмислення з батьківських позицій власного дитячого досвіду, періодом інтеграції образу батька і дитини [цит. за 1].

Якщо узагальнювати основні напрями досліджень, то можна сказати, що материнство як психосоціальний феномен розглядається з двох основних позицій: материнство як забезпечення умов для розвитку дитини і материнство як частина особистісної сфери жінки.

Дослідниками виділяються базові якості матері – якості, що мають вирішальне значення для розвитку дитини. По суті ці якості формують соціальне середовище розвитку дитини, а період вагітності – сенситивний період для їх розвитку. Передумовами конструктивного формування базових

якостей матері виступають відношення до себе, дитині, значущих інших та світу в цілому. Крім того, суттєве значення мають рівні і шляхи побудови пренатальної взаємодії жінки з дитиною і способи гармонізації цієї взаємодії [2].

Основною детермінантою материнської поведінки є міра психологічної готовності до материнства. Саме від психологічної готовності жінки до материнства залежить успішність виконання материнських функцій та якість материнської позиції [1; 2; 4].

Більшість авторів (Брутман В. И., Батуєв А. С., Віннікот Д. В., Мінюрова С. А., Хамітова И. Ю) вважають, що готовність до материнства формується упродовж усього життя. На процес формування впливають як біологічні, так і соціальні чинники, оскільки готовність до материнства має з одного боку потужну інстинктивну основу, а з іншою виступає як особистісне новоутворення, в якому відбивається увесь попередній досвід її взаємин зі своїми батьками, сиблінгами, однолітками, чоловіком і іншими людьми [3].

Мещерякова С. Ю. розглядає психологічну готовність до материнства як специфічне особистісне новоутворення, стержневою твірною якого є суб'єктно-об'єктна орієнтація у відношенні до дитини, що ще не народилася. Суб'єктне відношення до майбутньої дитини проектується в стиль материнської поведінки і тим самим забезпечує найбільш сприятливі умови для психічного розвитку немовляти, найважливішими показниками якого є рівень спілкування дитини з матір'ю, особливості становлення у неї образу себе та потреби в емпатії. Психологічними показниками готовності до материнства визначено особливості комунікативного досвіду жінки з раннього дитинства; переживання жінкою відношення до дитини, що ще не народилася; установки на стратегію виховання дитини. Так, характер раннього комунікативного досвіду, отриманого майбутньою матір'ю в спілкуванні з близькими дорослими, відбивається у афектних слідах, залишених в її перших спогадах про себе та батьків, про їх стиль виховання, про свої прихильності, а також про спілкування з однолітками, старшими і молодшими дітьми. Слід зазначити, що

сприятливою ситуацією для конструктивності материнської поведінки є бажаність дитини, наявність суб'єктного відношення матері до майбутньої дитини, яке проявляється в любові до неї, уявному або вербальному адресуванні, прагненні інтерпретувати рухи плоду як акти спілкування. Те, як майбутня мати має намір здійснювати догляд, тобто установки на стратегію виховання, також свідчить про переважання суб'єктного або об'єктного відношення до дитини [цит. за 1]. Брутман В. І. розглядає готовність до материнства як здатність матері забезпечувати адекватні умови для розвитку дитини, що проявляються у певному типі відношення матері до дитини. Тип материнського відношення, відповідний готовності або неготовності до материнства, автор зв'язує з цінністю дитини для матері [3]. Мілосердова Е. виділяє два основні чинники, що дозволяють визначити психологічну готовність до материнства – ставлення до вагітності та поведінка жінки в процесі пологів [5]. Виділені показники в сукупності можуть відбивати рівень психологічної готовності до материнства і служити підставою для прогнозу ефективності наступної материнської поведінки.

Філіппова Г. Г., досліджуючи психологічні чинники порушення материнства, розглядає психологічну готовність до материнства як провідний чинник адаптації до вагітності та материнства. За моделлю Філіппової Г. Г. психологічна готовність до материнства включає з п'ять основних блоків чинників [4].

1. Особистісна готовність: загальна особистісна зрілість (адекватна віково-статева ідентифікація; здатність до ухвалення рішень і відповідальності; міцна прихильність; внутрішня каузальна атрибуція і внутрішній локус контролю; відсутність залежностей) і особистісні якості, необхідні для ефективного материнства (емпатія; здатність до спільної діяльності; здатність бути «тут і тепер»; творчі здібності; інтерес до розвитку іншої особистості; інтерес до діяльності піклування і виховання; уміння отримувати задоволення; культура тіла).

2. Адекватна модель батьківства: адекватність моделей материнської і

батьківської ролей, сформованих у своїй сім'ї; оптимальні для народження і виховання дитини батьківські установки, позиція, виховні стратегії, материнське ставлення.

3. Мотиваційна готовність: зрілість мотивації народження дитини, при якій дитина не є засобом статево-рольовій, віковій і особистісної самореалізації жінки; засобом утримання партнера або зміцнення сім'ї; засобом компенсації своїх дитячо-батьківських стосунків; засобом досягнення певного соціального статусу і тому подібне

4. Сформованість материнської компетентності: відношення до дитини як суб'єкта не лише фізичних, але і психічних потреб і суб'єктивних переживань; сенситивність до стимуляції від дитини; здатність до адекватного реагування на дитину; здатність орієнтуватися для розуміння станів дитини на особливості його поведінки і свій стан; гнучке відношення до режиму і установка на орієнтацію на індивідуальний ритм життєдіяльності дитини в ранній період розвитку; необхідні знання про фізичний і психічний розвиток дитини; здатність до спільної діяльності з дитиною; навички виховання і навчання, адекватні віковим особливостям дитини.

5. Сформованість материнської сфери. Материнство як частина особистісної сфери жінки (материнська потребово-мотиваційна сфера) включає три блоки (емоційно-потребовий; операційний; ціннісно-смысловий), зміст яких послідовно формується в онтогенезі жінки (у взаємодії з власною матір'ю і іншими носіями материнських функцій; сюжетно-ролевій грі в ляльки і сім'ю; у взаємодії з немовлятами до народження своєї дитини; в період статевого дозрівання; у взаємодії з власними дітьми).

У кожному блоці мають бути сформовані необхідні компоненти. У емоційно-потребовому: реакція на усі компоненти гештальту дитинства (фізичні, поведінкові та продуктивно-діяльнісні особливості дитини); об'єднання компонентів гештальта дитинства на дитині як об'єкту материнської сфери; потреба у взаємодії з дитиною, в турботі і догляді за ним; потреба в материнстві (у переживанні відповідних виконанню материнських функцій

станів). У операційному: операції вербального і невербального спілкування з дитиною; адекватний стиль емоційного супроводу взаємодії з дитиною; операції догляду за дитиною з необхідними стильовими характеристиками (упевненість, дбайливість, ласкавість рухів). У ціннісно-смысловому: адекватна цінність дитини (дитина як самостійна цінність) і материнства; оптимальний баланс цінностей материнської і інших потребово-мотиваційних сфер жінки. Зміст усіх п'яти блоків чинників готовності до материнства взаємозв'язаний, як в плані їх онтогенетичного формування, так і в плані психологічної профілактичної та корекційної роботи. В кожному випадку спостерігатиметься індивідуальна картина змісту усіх блоків [4].

Матвеева Е.В. визначає психологічну готовність до материнства, як специфічне особистісне новоутворення, що структурно включає три блоки готовності: потребово-мотиваційний блок; когнітивно-операційний блок та блок соціально-особистісної готовності до материнства [3]. Потребово-мотиваційна готовність до материнства передбачає потребу в материнстві та включає потребово-емоційний та ціннісно-смысловий компоненти. Потреба в материнстві - комплексна потреба, що передбачає рефлексію своїх станів і прагнення до їх переживання в процесі взаємодії з дитиною і не вичерпується бажанням мати дітей. Перераховані вище складові можуть відбивати рівень готовності жінки до материнства та слугують підставою для прогнозу якості материнської позиції і наступної материнської поведінки.

Висновки. Психосоціальний феномен материнства розглядається з двох основних позицій: материнство як забезпечення умов для розвитку дитини та материнство як частина особистісної сфери жінки. Психологічна готовність до материнства визначається як системна властивість, особистісне утворення. Показниками психологічної готовності до материнства є особливості раннього дитячого комунікативного досвіду; переживання жінкою відношення до дитини, що ще не народилася; установки на стратегію виховання дитини. Структуру психологічної готовності до материнства утворюють три блоки готовності: потребово-мотиваційний блок, що включає потребово-емоційний та

ціннісно-смісловий компоненти; когнітивно-операційний блок та блок соціально-особистісної готовності до материнства. Різні варіанти поєднання елементів цих складових в сукупності утворюють рівень та особливості психологічної готовності до материнства.

Діагностика структурних та динамічних характеристик психологічної готовності до материнства дозволяє виділити мішені корекції та здійснювати індивідуальну і групову психологічну роботу адекватно індивідуальним особливостям особистісної та материнської сфер жінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильченко О. М. Репродуктивна поведінка особистості. Соціально-психологічний аналіз: монографія. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2013. 547 с.
2. Іщук О. Ю. Розвиток системи психологічної підготовки вагітних жінок до пологів: історичний аспект. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. 2008, В. 13., Ч. 2., С. 217–224.
3. Томаржевська І. В. Теоретичні аспекти проблеми психологічної готовності до материнства в молодих жінок. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія, 2021, Том 32 (71), № 1, С. 141-146.
4. Филиппова Г. Г. Психология материнства. М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. 240 с.
5. Яремчук Н. Психологічні особливості готовності молодій жінки до майбутнього материнства. Вісник післядипломної освіти. 2008. Вип. 7. С. 234-239.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Кузьменко Марія Денисівна

студент

Державний педагогічний університет

м. Кривий Ріг

Вступ. Проблема вивчення закономірностей формування механізмів саморегуляції, керування людиною власної діяльності та поведінки є однією з найбільш фундаментальних задач сучасної психології. Уміння управляти власною активністю, підкорювати її суб'єктивно значущій меті, виступає передумовою всебічного розвитку особистості та продуктивності її життя. Особливо гостро ця проблема постає у віковому аспекті, зокрема дошкільному періоді. Вивчення особливостей формування саморегуляції в цьому віці, має велике значення для подальшого розвитку особистості дитини, сприятиме оптимізації та успішності навчання в школі. Проблема довільності й розвитку саморегуляції старших дошкільників у дитячій психології завжди привертала увагу багатьох дослідників і відображена в працях Л. Божович, Л. Венгера, Д. Ельконіна, О. Запорожця, Ю. Миславського, І. Бежа, М. Боришевського та багатьох інших науковців. Загальні питання саморегуляції як уміння людиною керувати власною поведінкою висвітлено в доробках К. Абульханової-Славської, О. Осницького, В. Моросанової, В. Котирло та ін. Незважаючи на зацікавленість наукової спільноти до проблеми, вона ще далека до вирішення та потребує більш ґрунтовного та системного аналізу, зокрема у виявленні психологічних особливостей формування довільної активності у дошкільнят.

Мета роботи – визначити психологічні особливості саморегуляції в дошкільному віці.

Матеріали та методи. Проблема регуляції психічної діяльності належить до фундаментальних проблем психології. Це пов'язано з тим, що при взаємодії з

навколишнім світом індивід безперервно стикається з ситуацією вибору різних способів реалізації своєї активності залежно від поставлених цілей, індивідуальних особливостей і умов дійсності. У ситуації досягнення мети або подоланні труднощів суб'єкт застосовує свідомі зусилля, завдяки чому, взагалі, з'являється можливість отримувати певні результати. Довільна регуляція – це, в першу чергу свідоме управління власною поведінкою та діяльністю, що виражає специфіку психічних ресурсів, організацію та контроль активності суб'єкта.

За Л. С. Виготським, саморегуляція – це здатність володіти собою, своєю зовнішньою та внутрішньою діяльністю на основі культурних засобів її організації; «...системно - організований процес внутрішньої психічної активності людини щодо ініціації, спрямованості, підтримки різними видами і формами довільної активності, безпосередньо прийнятих людиною цілей» [6, с. 223]. Це цілісне особистісне утворення, що полягає в усвідомленому й цілеспрямованому плануванні, побудові та відтворенні власних дій у процесі самовдосконалення. Саморегуляція здійснюється в єдності її енергетичних, динамічних та змістовно-сміслових аспектів.

В наукових дослідженнях О. А. Конопкіна саморегуляція є інтегративною властивістю особистості, яка об'єднує в собі інтелектуальні, мотиваційні, вольові, емоційні сфери особистості. Розглядаючи динаміку саморегуляції, автор виділяє наступні етапи цього процесу: планування (ставлення мети), моделювання ситуацій досягнення, програмування і застосування проактивних дій, оцінювання результатів та відповідна корекція [7].

Відповідно до функціональної концепції І. Д. Беха, саморегуляції – це свідома, перетворювальна активність, яка в своїй структурі включає наступні складові: цінності і цілі, ідеали і образ «Я», а також рівень домагань і самооцінку [3]. Автор зазначає, що сутність довільних процесів виявляється в процесі постановки і досягненні цілей, а також подоланні труднощів, що виникають на шляху до мети. Реалізація регуляторних можливостей в даному випадку забезпечується застосуванням системи свідомих дій, тобто таких, що

доступні самоконтролю. Це означає, що довільність, як цілеспрямована перетворювальна активність є опосередкованою і відбувається за рахунок використання індивідуально вироблених способів досягнення.

На думку Ю. О. Миславського, саморегуляція – це процес підтримки загальної продуктивної активності та досягнення бажаного образу «Я» [9, с.88]. За В. Кузьменко вона розуміється як система послідовних дій, які виступають засобами отримання результату; здатність особистості бачити мету, творчо моделювати діяльність відповідно неї; процес реалізації вміння людини самостійно знаходити оптимальні шляхи досягнення. Особистісні якості такі як, самовладання, цілеспрямованість, організованість, рішучість і т.д. в науці розглядаються в якості результату саморегуляції є [8]

В концепції М. Й. Боришевського довільна регуляція розглядається як процес свідомого, цілеспрямованого планування, побудови та перетворення суб'єктом власних дій і вчинків у відповідності з індивідуально - значущими цілями, актуальними потребами [4]. Досліджуючи структурну організацію феномену автор виділяє: самооцінку, домагання особистості, соціально психологічні очікування, образ «Я», рефлексію, які надають йому суб'єктного характеру.

В загальній особистісній структурі саморегуляція дозволяє свідомо підпорядковувати активність вимогам і нормам; управляти собою та своїми емоціями і бажаннями; балансувати у проявах настрою і психічних станів; блокувати зайві або шкідливі фактори впливу; усвідомлювати свої домагання; пізнавати світ та самого себе; здійснювати завдання особистісного розвитку.

Найважливішою здатністю, необхідною для успішного розвитку дошкільника, є довільність поведінки та діяльності, яка розуміється як уміння дитини управляти своєю активністю, власними психологічними та фізіологічними станами, діями та вчинками. Саме цей інструмент сприятиме успішному засвоєнню знань на етапі шкільного навчання, розвитку інтелектуальних умінь і високому рівню адаптованості до нового соціального середовища. Як показали дослідження С. Л. Виготського, М. І. Лісіної,

Л. І. Божович та ін., несформованість механізмів самоконтролю породжує неуспішність засвоєння знань, недостатню результативність пізнавальної діяльності, порушення поведінки і т.д. На думку Л. І. Божович, саморегуляція один з найважливіших факторів, який забезпечує самостійність поведінки та успішність учбової діяльності дитини [5]. Її значення полягає в підтримці мотивації, своєчасному виявленню зроблених помилок, управлінні своїми діями та спрямованості їх на кращий результат, прогнозування наслідків своєї поведінки. Формування механізмів самоконтролю це не тільки характеристика поведінкових чи пізнавальних процесів, але й один з етапів становлення вольової активності в цьому віці.

Формування здатності до вольової поведінки починається з раннього дитинства, з оволодіння дитиною довільними рухами, маніпуляцій з іграшками і доступними предметами. (Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін та ін). Ця здатність розвивається поступово на основі мимовільних рухів і дій, які характеризуються імпульсивністю, неусвідомленістю та певною хаотичністю. Перехід від мимовільності до довільності (тобто самоконтролю), що характерний для дошкільника, відбувається як процес підпорядкування активності спільній меті. Детермінація активності опосередковується внутрішніми чинниками, а не впливом зовнішніх стимулів, наприклад підкріпленням або заохоченням, що актуалізує супідрядність мотивів. Дитина опановує свідомі форми поведінки, долає труднощі, регулює свої дії відповідно до індивідуальних цілей, правил, зразків та норм, вироблених суспільством. За Л. Виготським це стає можливим завдяки появі вищих психічних функцій і розвитку знакової функції свідомості [6, с. 159]. Діти засвоюють знаки як продукт культурно - історичного розвитку у процесі взаємодії із дорослими, і починають використовувати їх для контролю власного психічного життя.

В якості успішного переходу від мимовільності до довільності О. Байєр виділяє наступні умови: уміння уважно слухати та виконувати завдання, діяти за інструкціями, орієнтуватися у вимогах, дозволах та заборонах, відтворювати зразок, підкорювати свої дії правилам [2].

В дослідженнях Л. І. Божович зазначається, що великого значення у розвитку регуляторних можливостей дитини набуває мовлення, яке задає словесний напрямок управління власною активністю [3].

Зв'язок процесу формування довільності з мотивацією спостерігається в працях Баканова Є. М. [2]. Автор зауважує, що формування вольової поведінки пов'язано зі становленням мотивації діяльності дитини й проходить ряд стадій: 1. стадія довільних рухів – виявляється в дитинстві, коли рухи пов'язані з надбанням сигналів умовного значення. Це найпростіша форма вольового акту;

2. стадія натуральної супідрядності мотивів – з'являється у дитини раннього дошкільного віку і передбачає вибір більш важливого мотиву та утримання його в момент подолання перешкод; 3. стадія цілепокладання, в якій спонукання орієнтовано на результат діяльності, отримання схвалення чи досягнення успіху. Процес цілепокладання виникає під час гри, тому що в ній уперше з'являється мета й супідрядність мотивів, за рахунок чого досягається найбільша сила вольової регуляції при подоланні труднощів. Ця стадія припадає на 3-4 роки; 4. стадія цілемотивованого контролю – спонукання до дії відбувається через усвідомлення мотивів і приведення їх у зв'язок із засобами та метою. Вона проявляється починаючи зі старшого дошкільного віку у зв'язку з розвитком здатності усвідомлювати спонуки своєї поведінки. Причому ці спонуки повинні бути продуктом власної самосвідомості, а не нав'язані дорослими [2].

В роботі Є. О. Смірної [10] формування механізмів довільності залежить від специфічного змісту мотивів, форм осмисленого виконання інструкцій дорослого, умінь співвідносити свою поведінку з правилами (у дітей 4-5 років), самостійно без участі дорослого виконувати завдання.

Розвиток довільної регуляції ряд науковців пов'язують з процесом усвідомлення дитиною себе як суб'єкта діяльності та поведінки. Так в дослідженнях Є. Є. Сапогової [8], виділяються наступні стадії цього процесу: 1. стадія – виявляється у дітей молодшого дошкільного віку і полягає в розвитку вмінь усвідомлювати правила поведінки, орієнтуватися на них,

помічати помилки та неспівпадіння; 2. стадія – у середньому дошкільному віці, дитина може зрозуміти ситуацію самостійно, аналізувати власні дії, які виконують за інструкцією або правилами, заданими дорослими; 3. стадія - в старшому дошкільному віці відбувається самостійне осмислення дитиною ситуації та себе в ній. Формується здатність стати на позицію дорослого й оцінити свою поведінку або діяльність ззовне; 4. стадія – діти молодшого шкільного віку здатні володіти не тільки собою, а ситуацією в цілому, повністю усвідомлювати свою поведінку та можуть передбачати результати своєї діяльності.

Особливий інтерес в даному контексті представляє робота Л. А. Колесніченко [1], яка вважає, що становлення саморегуляції дошкільника проходить дві стадії, які послідовно ускладнюються та стають більш гнучкими. Першу стадію автор називає «праособистісною (або суб'єктною) довільною регуляцією», яка дозволяє дитині вчитися керувати своєю активністю, сприяє формуванню її вольових якостей у ранньому та дошкільному віці. Друга стадія – це «особистісна довільна саморегуляція», яка дозволяє усвідомлено керувати собою, своїми пізнавальними процесами, поведінкою протягом старшого дошкільного віку; виявляється в самостійному досягненні поставлених цілей, подоланні перешкод і труднощів.

На думку Д. Б. Ельконіна розвиток саморегуляції – багатокomпонентний процес, що включає здатність утримувати мету діяльності, складати програму виконавчих дій, формувати модель значущих умов діяльності, вміння користуватися зворотним зв'язком і коригувати допущені помилки, як в процесі самої діяльності, так і після її закінчення. Серед психолого - педагогічних умов, що позитивно впливають на саморегуляцію дошкільника автор виділяє: необхідність поєднання індивідуальних і колективних форм роботи з дітьми, врахування індивідуально - вікових особливостей, використання ігрових технологій.

Висновки. Аналіз теоретичного матеріалу засвідчує, що процес формування саморегуляції в дошкільному віці є достатньо складним як з

структурної так і динамічної точок зору. Структурні аспекти розкриваються в контексті складових психічного досвіду, що є внутрішнім підґрунтям виконання діяльності (мета, засоби, самооцінка, сприйняття зразку, вольові механізми і т.д.), динамічні – як проходження ряду стадій, які послідовно ускладнюються та є свідченням переходу активності з мимовільного на довільний рівень. Інтеграція структурно – динамічних властивостей дозволяє розглядати довільність дошкільника як поступовий, розгорнений у часі процес, який характеризується все більш складними формами поведінки. Розвиток здатності до особистісної саморегуляції в старших дошкільників визначає успішність їх діяльності у виховному про-процесі дитячого закладу, підвищує можливості до навчання при вступі до школи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Базика Є. Л. Розвиток саморегуляції старших дошкільників у взаємодії з однолітками та дорослими. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип. 2. С. 62–66.
2. Байєр О. М. Особливості розвитку саморегуляції старших дошкільників як умова успішної підготовки до шкільного життя. *Дошкільна освіта*. 2009. № 3 (25). С. 66–71.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: навч.-метод. видання: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-методологічні засади. 280 с.
4. Боришевський М. Й. Развитие саморегуляции поведения школьников. Дисс. в форме научн. докл. ... докт. психол. наук: 19.00.07. Київ, 1992. 77 с
5. Веракса Н. Е. Способы регуляции поведения у детей дошкольного возраста. *Вопросы психологии*. 1996. №3. С. 14-27.
6. Выготский Л. С. История развития высших психических функций //Собр. соч.: в 6т. Том 3. Москва: Педагогика, 1983. 328 с
7. Конопкин О. А. Общая способность к саморегуляции как фактор субъектного развития. *Вопросы психологии*. 2004. № 2. С. 128-135.

8. Кузьменко В. У. Сутність технології розвитку індивідуальності дитини 3-7 років. *Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України* / За ред. С. Д. Максименка. Т. VII. Вип. 4. Київ: ГНОЗІС, 2005. С.181-190.

9. Усик Д. Б. Психологічні особливості саморегуляції поведінки в старшому дошкільному віці (результати експериментального дослідження). *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 6 (2). С. 87–92.

10. Харченко Т. Г. Дослідження особливостей самоконтролю та саморегуляції старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення III рівня. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали VIII Всеукраїнської заочної науковопрактичної конференції*. Суми: ФОП Цьома С. П., 2019. С. 180–185.

ВПЛИВ ОРГАНІЗАТОРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Рубель О. М.

Науковий керівник:

Балашов Е. М.

Доктор психологічних наук,
професор кафедри психології і педагогіки

У статті розглядаються особливості організаторських здібностей студентів; на дослідницькому рівні виявляються особливості формування комунікативних та організаторських здібностей студентів-психологів на різних курсах навчання у ЗВО та їх вплив на рівень формування професійної діяльності.

Ключові слова: організаторські здібності, комунікація, студенти, трудова діяльність, навчальна діяльність.

Актуальність проблеми. Дослідження розвитку особистості та здібностей студентів у ході навчання у ЗВО не втрачає своєї актуальності. Особливо важливо це для майбутніх фахівців у професійній галузі «людина-людина». Професійні здібності таких фахівців передбачають поєднання соціального інтелекту, комунікативних, організаторських, лідерських здібностей, наявність достатнього рівня суспільної активності особистості. Однак успішному досягненню взаєморозуміння і співробітництва в цьому процесі перешкоджає недостатність теоретичного психологічного знання про вплив формування організаторських здібностей студентів-психологів на трудову діяльність майбутнього фахівця. Тому вивчення проблеми впливу формування організаційних здібностей на трудову діяльність майбутнього фахівця є актуальною проблемою вищої професійної освіти.

Стан наукової розробки теми. Формування організаторських здібностей у майбутніх фахівців вивчав Мотозюк Л. М. [5] Окремі сторони процесу

розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів аналізуються в роботах Л. В. Долинської [3] та О. М. Корніяки [4] та ін. дослідників, однак низка аспектів цієї проблеми ще залишаються нерозкритими. Дослідження навчальної саморегуляції як важливого чинника майбутнього професійного та життєвого успіху та особливості соціально-психологічних установок студентів у мотиваційно-потребовій сфері досліджував Е. М. Балашов [1].

Мета та завдання дослідження полягає у комплексному теоретичному розкритті організаторських здібностей студентів-психологів та емпіричному вивченні впливу організаторських здібностей на формування професійної діяльності майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі освіти усе частіше висуваються нові вимоги до якості підготовки майбутніх спеціалістів психологів. Одним із напрямків підготовки фахівців є розвиток професійно важливих якостей студентів, необхідний надалі для успішної роботи психологом.

Як вважає Балашов Е. М., важливою організаторською якістю є гнучкість у рішеннях студента, вимогливість до себе та інших, самоспостереження, самозвіт, самоспонування, самоорганізація, здатність до самомоніторингу [1].

Досить цікавими є дослідження Л. М. Мотозюк щодо структури організаторських здібностей. Він наголошує, що детермінантами успішного виконання організаторських повноважень є наявність: високого рівня волевої організації особистості; інтелекту, що відповідає високому та середньому рівню; високого рівня розвитку специфічних якостей особистості (психологічної впливовості, комунікативної компетентності, психологічної проникливості, схильності до лідерства), що, власне, має бути обов'язковими структурними елементами діяльності успішного психолога [5].

З метою з'ясування впливу організаторських здібностей на формування професійної діяльності майбутніх психологів ми обрали методики, за допомогою яких можна визначити організаторські здібності студентів, які є обов'язковою передумовою успішної трудової діяльності в майбутньому.

Ціллю нашого дослідження є – виявлення особливостей організаторських здібностей студентів-психологів на різних курсах навчання у ЗВО з метою отримання інформації про їх вплив на рівень формування професійної діяльності.

Методи дослідження: «Оцінка комунікативних і організаторських здібностей особистості» КОС-1 (В. В. Синявський, В. А. Федорошин) [9]. Дослідження проводилося онлайн. Дослідження проводилося у НаУ «Острозька академія». Вибірка становила 30 студентів Національного університету «Острозька академія» 1-4 курсів спеціальності – «Психологія» (1 курс-10 студентів, 2 курс – 10 студентів, 3 курс – 10 студентів, 4 курс-10 студентів).

Результати дослідження організаторських здібностей студентів психологів за методикою «Оцінка комунікативних і організаторських здібностей особистості» КОС-1 (В. В. Синявський, В. А. Федорошин [6]) представлені на рисунку 2.

Рисунок 2. Порівняльна характеристика організаторських здібностей студентів-психологів 1-4 курсів (за методикою «Оцінка комунікативних і організаторських здібностей особистості» КОС-1 В. В. Синявський, В. А. Федорошин [6]).

Згідно отриманих результатів, можна говорити, що дуже високий рівень організаторських здібностей у 11% студентів 2 та 3 курсів. Для цих юнаків і дівчат характерна наполегливість у діяльності, яка їх цікавить. Такі студенти швидко орієнтуються у важких ситуаціях, невимушено поводяться у новому колективі, відстоюють свою думку, люблять організовувати різні ігри, події. Вони самі шукають такі справи, які б задовольняли їхню потребу в комунікації та організаторській діяльності. Відразу зазначимо, що студенти 1 та 4 курсу навчання дуже високої організаторської активності не виявляють.

У 40% студентів четвертого курсу високий рівень організаторських здібностей. Приблизно стільки студентів третього курсу виявляють високий рівень організаторських здібностей (39%). На другому курсі цей рівень здібностей у 34% студентів, на першому – у 10%. Таким чином, ми бачимо позитивну динаміку формування організаторських здібностей, які поступово до четвертого курсу розвиваються та вдосконалюються.. Такі студенти виявляють ініціативу у спілкуванні, із задоволенням беруть участь в організації громадських заходів, здатні прийняти самостійне рішення у скрутній ситуації. Рівень розвитку організаторських здібностей у цих студентів дозволяє стверджувати, що вони готові до трудової діяльності. Проте, як факт, чим більше вони вдосконалюватимуть ці здібності, тим кращий професійний рівень матимуть.

Середній рівень організаторських здібностей виявлено у більшості студентів першого і четвертого курсів – по 60%. На другому курсі студентів із середнім рівнем організаторських здібностей не виявлено, а на третьому таких 11%. Студенти, у яких виявлено середній рівень організаторських здібностей, можуть планувати свою роботу, але не мають прагнення організовувати діяльність інших людей. Вони прагнуть контактувати з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, відстоюють свою думку, планують свою роботу, проте потенціал їх нахилів не відрізняється високою стійкістю. Комунікативні та організаторські здібності необхідно методологічно розвивати та вдосконалювати.

Швидше низький і низький рівні організаторських здібностей не було виявлено у студентів четвертого курсу. 30% студентів першого курсу мають швидше низькі організаторські здібності. 32% студентів 2 курсу та 22% студентів 3 курсу показали результат з низьким рівнем організаторських здібностей. У студентів з скоріше низьким та низьким рівнями організаторських здібностей знижено ініціативу у громадській діяльності, вони зазнають труднощів у прийнятті рішень, прагнуть не брати на себе відповідальність. Такі студенти не прагнуть спілкування, почуваються сковано в новій компанії; обмежують свої знайомства; відчують труднощі у встановленні контактів із людьми і під час виступу перед аудиторією. Студенти, у яких виявлено низький та швидше низький рівень організаторських здібностей не готові до трудової діяльності. Для старту роботи згідно за фахом, вважаємо, що таким студентам необхідна методична робота з формування комунікативних та організаторських здібностей.

На рисунку 2. можна спостерігати певну тенденцію: чим старший курс навчання, тим менше показників за швидше низьким рівнем організаторських здібностей у студентів. 30% – перший курс, 23% – другий, 17% – третій та 0%-четвертий курс навчання.

Висновки. В результаті дослідження комунікативних та організаторських здібностей студентів-психологів можлива позитивна тенденція: у процесі навчання у ЗВО формуються комунікативні вміння та навички, потреба виявляти свої лідерські здібності, самостійність та організаційні навички у роботі з іншими людьми.

Результати дослідження рівня організаторських здібностей студентів-психологів показують, що саме студенти 1, 3 та 4 курсів показали найкращі показники (високий та середній рівень організаторських здібностей), що вказує на те, що рівень розвитку організаторських здібностей у цих студентів вказує на те, що вони готові до трудової діяльності. Проте, вдосконалення цих здібностей призведе до покращення динаміки професійного рівня. Студенти із середнім рівнем організаційних здібностей мають відносно

не високу готовність до трудової діяльності. Комунікативні та організаторські здібності необхідно методологічно розвивати та вдосконалювати.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Балашов Е. М. Метакогнітивний моніторинг саморегульованого навчання студентів. Дис. на здобуття наук. ступ. доктора психологічних наук. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Острог 2020, 505 с.

2. Балашов Е. М. Особливості соціально-психологічних установок студентів у мотиваційно-потребовій сфері. Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Острог: Вид-во НаУОА. 2014. Вип. 30. С. 8-12.

3. Долинська Л. В., Левченко М. В., Чепелева Н. В. та ін. Активні методи в роботі практичного психолога. Київ, 1994. 80 с.

4. Корніяк О. М. Вивчення розвитку комунікативної компетентності студентів. Психолінгвістика: *Зб. наук. праць ДВНЗ*. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди. Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2009. Вип. 3. С.60 – 69.

5. Мотозюк Л. М. Формування організаторських здібностей у майбутніх керівників прикордонних підрозділів (психологічний аспект): автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.09. Нац. акад. держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2006. 20 с.

6. Синявський В. В., Федорошин В. А. «Оцінка комунікативних і організаторських здібностей особистості». URL: <https://studfile.net/preview/5258514/page:106/>.

ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ ІМІДЖУ ПСИХОЛОГІВ-КОНСУЛЬТАНТІВ ЯК ФАКТОРУ ДОВІРИ ДО НИХ

Науковий керівник
Туриніна Олена Леонідівна
доктор наук з психології,
кандидат психол. Наук.,
професор, академік МКА
Ландар Євгенія Миколаївна
студент
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
м. Київ, Україна

Вступ. / Introductions. В сучасному світі створення успішного іміджу спеціаліста постає актуальним питанням для кожної особистості. Найбільшої значимості набуває для осіб спеціальностей типу «людина – людина», а саме для психолога-консультанта. Процес становлення іміджу дає можливість індивіду сформувати чіткі погляди про свої характерні особливості та ресурси, що зумовлює появу адекватної самооцінки. Цілеспрямовано сформований імідж дає змогу індивіду найбільш ефективно представити власну особистість оточуючим людям, що є запорукою успіху у особистісній та професійній самореалізації. Слід також відзначити, що перші секунди знайомства створюють ефект першого враження, ще до початку комунікації з особистістю. Якщо зовнішність психолога-консультанта є привабливою, то є можливість сформувати прихильність та довіру клієнта ще до етапу діяльності з ним. І навпаки, психолог-консультант може відштовхнути клієнта власним неохайним та непривабливим зовнішнім виглядом.

Вагомий внесок в дослідження іміджу здійснили науковці М. Г. Ярошевський, А. В. Петровський, В. М. Шепель, Ф. Котлер, С. К. Сергієнко. Саме невизначеність окремих аспектів особливостей діагностики та корекції іміджу психологів-консультантів як фактору довіри до них, зумовили обрання теми нашого подальшого дослідження.

Мета роботи. / Aim. Мета роботи полягає у виявленні особливостей іміджу психологів-консультантів як фактору довіри до них та визначення особливостей корекції з ними.

Відповідно до мети були визначені завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз ступеню розробленості літератури з проблем корекції іміджу психологів-консультантів як фактору довіри до них.

2. Провести емпіричне дослідження особливостей професійного іміджу психологів-консультантів.

3. Розробити програму підвищення іміджу для психолога-консультанта як фактору довіри до них та довести її ефективність.

Матеріали та методи. / Materials and methods. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань обрано такі **методи дослідження:**

– **теоретичні методи** дослідження, зокрема аналіз наукової психологічної літератури, узагальнення, систематизація та інтерпретація наукових джерел стосовно особливостей іміджу психологів-консультантів,

– **емпіричні** (методи опитування, тестування),

– **методи обробки даних** (узагальнення та систематизація якісних і кількісних даних емпіричного дослідження).

Психодіагностичний комплекс методик склали: «Методика оцінки професійно-важливих якостей О. Ліпмана, Методика діагностики рівня емпатії В. В. Бойко, Діагностика загального рівня комунікабельності В. Ф. Ряховського.

Результати та обговорення. / Results and discussion. Отримані результати дослідження за методикою «Модифікована карта особистості» К. К. Платонова, виявили, що найвищі показники респонденти контрольної групи віднесли до провідних характеристик: щирість, відкритість, комунікативність, емпатійність, відповідальність, сумлінність, цілеспрямованість, надійність, наполегливість, тактовність, життєрадісність.

За результатами методики діагностики рівня емпатійних здібностей В. В. Бойко в ході роботи було виявлено, що для 15 % респондентів контрольної групи притаманний високий рівень емпатії, у 50 % досліджуваних

виявлено середній рівень емпатії, 30 % проявили занижений рівень емпатії, для 5 % досліджуваних характерний низький рівень емпатійних здібностей.

За результатами дослідження рівних комунікативних навичок, нами було виявлено, що для 35 % респондентів контрольної групи притаманний високий рівень комунікативних якостей, 30 % досліджуваних проявили середній рівень, у 20 % виявлено помірний рівень комунікабельності, і лише 15% респондентів проявили низький рівень опанування комунікативними навичками. Досліджувані експериментальної групи проявили: 30 % – високий рівень, 5 % досліджуваних середній рівень, 15 % – помірний рівень, а для 10 % досліджуваних характерний низький рівень комунікативних якостей.

Високий рівень комунікативної компетентності, характеризується відкритістю, комунікабельністю, особи, яким притаманний високий рівень усвідомлюють як розпочинати бесіду з новими людьми, їм легко дається спільна мова з оточуючими людьми. Особи з низьким рівнем комунікативної компетентності характеризуються балакучістю, для них притаманне втручання у справи, що їх абсолютно не стосуються, намагаються аналізувати проблеми, в яких не мають компетентності. Ця стратегія поведінки часто може зумовлювати появу конфліктних ситуацій в життєдіяльності.

Програма підвищення іміджу психолога-консультанта містить п'ять провідних етапів: дослідження особливостей та характеристик власної особистості, окреслення провідних ознак власного професійного іміджу, визначення психологічного портрету психолога-консультанта, з врахуванням темпераменту, характеру, якостей, створення представницького образ згідно з обраною соціальною роллю психолога-консультанта, вдосконалення власного зовнішнього вигляду.

Насамперед необхідно продіагностувати початкові умови розвитку іміджу завдання, рівень підготовки індивіда. На цьому етапі доцільне застосування опитувальника, для діагностики того, над чим психологу консультанту необхідно попрацювати, аби створити особистий привабливий імідж.

Наступний етап характеризується вдосконаленням зовнішнього вигляду, тобто підбір одягу, зачіски, вдосконалення характеристик ходи, жестів, міміки тощо. Подальшою стадією розвитку та корекції професійного іміджу опанування комунікативної механіки. Важливим в цьому процесі є вдосконалення підготовка до публічних виступів, ведення переговорів і бесід.

Психологу консультанту необхідно опанувати ефективну поведінкову техніку, тобто здійснювати розвиток культури поведінки, мистецтва створювати позитивне враження про власну особистість, дослідження стратегії діяльності у конфліктних ситуаціях.

Провідним в процесі корегування іміджу психолога-консультанта є дослідження здорового способу життя, раціонального харчування, регулярні заняття спортом, опанування методами зниження нервового напруження і релаксації. Завершальною стадією розвитку професійного іміджу психолога консультанта є вдосконалення професіоналізму, участь у тренінгах, самоосвіта.

Висновки. / Conclusions. Здійснено аналіз ефективності програми підвищення іміджу психолога-консультанта як фактору довіри до них. Показником результативності програми підвищення іміджу вбачаємо в аналізі показників дослідження окремих професійно-важливих якостей психологів-консультантів як чинників їх професійного іміджу. Співставлення результатів відбувається за показниками до використання психологами-консультантами програми підвищення іміджу та після реалізації технік в професійній діяльності.

Нами проаналізовано динаміку прояву комунікативних та емпатійних якостей психолога-консультанта. Порівняльні результати дослідження після впровадження програми підвищення іміджу дали змогу виявити, позитивну динаміку в розвитку комунікативної сфери психолога-консультанта. Аналіз здійснювався базуючись на показниках клієнтів, які вказали, що для ефективного іміджу психолога-консультанта є саме досліджувані якості, високий рівень розвитку яких спричиняє довіру до фахівця. З огляду на це, нами було доведено результативність та обґрунтованість програми підвищення

іміджу психолога-консультанта як фактору довіри до нього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барна Н. В. Іміджмейкерство як різновид митецької діяльності в аспекті масової культури / Н. В. Барна. – Мистецтвознавчі записки. – К.: Міленіум, 2006. – № 10.— 210 с.
2. Бозаджиев В. Л. Имидж психолога. / В. Л. Бозаджиев – М.: Издательство «Академия Естествознания», – 2009. – 219 с.
3. Бачманова Н. Ф Стафуріна Н. Л. До питання про професійні здібності психолога // Сучасні психолого-педагогічні проблеми вищої школи. – Л., – 2003. Вип. 5. – С. 76.
4. Батаршев А. В. Темперамент и характер: Психологическая диагностика. / А. В. Батаршев. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, – 2001. – 336 с.
5. Бевз В. Основні положення щодо проведення тренінгів // Відкритий урок: Розробки. Технології, Досвід: Освітнянський науковометодичний журнал. – 2005. – № 11. – С. 12–20.
6. Бондаренко В. І. Критерії, показники та рівні сформованості професійного іміджу майбутніх учителів технологій. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5 «Педагогічні науки: реалії та перспективи». 2015. Вип. 52. – С. 32–39.
7. Веріясва Т. А. Професійно-особистісний портрет психолога: дис канд. психол. наук. / Т. А. Варіясова. – СПб .: СПбГУ, – 1997. – С. 48.
8. Дзядевич Ю. В. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування професійного іміджу студентів мистецьких спеціальностей Ю. В. Дзядевич. – Наукові записки кафедри педагогіки. – 2011. – № 27. С. 58-63.
9. Горовенко О. А. Формування особистісно-професійного іміджу вчителя загальноосвітнього навчального закладу засобами самопрезентації : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2013. 23 с.
10. Ковальова О. О. Психологічні особливості формування основ

професійного іміджу у майбутніх педагогів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2007. 20 с.

11. Лигоміна Т. А. Професійний імідж практичного психолога закладу освіти: сутність поняття та структура феномену. Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 22–23 грудня 2017 року) : у 2 ч. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», – 2017. Ч. 2. – С. 24–28.

12. Перельгіна Е. Б. Психологія іміджа: Учебное пособие - М.: Аспект Пресс, 2002. – 223 с.

13. Палеха Ю. І. Іміджологія / Ю. І. Палеха / за заг. ред. З. І. Тимошенка. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, – 2005. – 324 с.

14. Панасюк А. Ю. Формирование іміджа: стратегия, психотехнологии, психотехники / А. Ю. Панасюк. – М. : Изд-во «Омега – Л», 2008. – 266 с.

15. Скрипкина Т. П. Методологические подходы и основные направления изучения доверия в отечественной психологии / Т. П. Скрипкина // От истоков к современности. – 2015. – С. 310-312.

16. Скрипкина Т. П. Психология доверия. / Т. П. Скрипкина. – М.: АCADEMIA, – 2000. – 264 с.

17. Серман Л. І. Аналіз показників та рівнів сформованості професійного іміджу майбутніх учителів іноземних мов. Педагогіка та психологія. – 2015. Вип. 49. – С. 234–244.

18. Трюхан О. С., Будіянський М.Ф. Особливості прояву міжособистісної довіри серед молоді студентського віку. Зб нак. праць Ірпінь, 2020. – С. 380-414.

ART

ТВОРЧИСТЬ ХОРУ «ОРАНТА»: АНАЛІЗ ПРОСВІТНИЦЬКО-Анімаційної діяльності колективу

Кашаюк Вікторія Миколаївна

к. мист., доцент

Мойсіюк Василь Васильович

засл. діяч мист. України, доцент

Волинський національний університет

імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

Вступ. Камерний хор «Оранта» є одним зі знакових колективів України, що протягом усього періоду Незалежності активно утверджує національні та культурні цінності – головну запоруку розвитку держави. Попри низку економічних та соціальних потрясінь 1990-х років та воєнну ситуацію сучасності, «Оранта» провадить активну діяльність як Архієрейський хор Луцького Свято-Троїцького собору ПЦУ та концертний колектив, що став візитівкою древнього і модерного Луцька в європейському культурному континуумі. У чому секрет творчого успіху хору? Якою є політика просвітницько-анімаційної діяльності колективу? Актуальність цих питань зумовлює важливість представленої наукової розвідки.

Ціль роботи – виявити та охарактеризувати тенденції просвітницько-анімаційної діяльності камерного хору «Оранта».

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження є фактологічні матеріали про акції, в яких взяв участь камерний хор «Оранта». Методи дослідження: культурологічний, мистецтвознавчого аналізу та синтезу та ін.

Результати та обговорення. Наукова думка доводить, що основним матеріалом для пізнання будь-якого явища є його виникнення. З таких позицій

підійдемо й до аналізу діяльності камерного хору «Оранта». Імпульсом для створення колективу та політики його розвитку, за свідченнями хористів першого складу та доктора мистецтвознавства Мирослави Новакович, доньки основоположника хору, мистецького і громадського діяча Олександра Головерси, була ідея національного поступу. Відтак, ще до проголошення державної Незалежності України, у 1990 році, відбувся перший концерт у храмі Луцького Хрестовоздвиженського братства імені Андрія Первозванного.

Аналізуючи діяльність колективу, можемо вирізнити такі тенденції.

Перша – *пропаганда і поширення української музики як носія національних цінностей*. З цієї метою керівником хору, заслуженим діячем мистецтв України Василем Мойсіюком та хористами було зібрано потужну колекцію нотних текстів, почасти переданих з-за кордону. Враховуючи церковну функцію колективу, більшість із них – це скарби української духовної музики, а також перлини жанру обробки народної пісні та ін. У цілому, у репертуарі колективу – твори барокового майстра М. Дилецького, класиків «золотої доби» М. Березовського, Д. Бортнянського та А. Веделя, романтиків М. Вербицького та М. Лисенка, представників «розстріляного відродження» полисенкової школи М. Леонтовича, О. Кошиця, К. Стеценка, модерніста Б. Лятошинського, сучасників Є. Станковича, Л. Дичко, Г. Гаврилець, О. Яковчука, О. Некрасова, В. Зубицького, А. Авдієвського, М. Гобдича, волинських композиторів Г. Мірецького, В. Герасимчука, В. Тиможинського та ін. Український репертуар поєднується з вершинними здобутками європейської хорової класики. Як церковний хор, «Оранта» бере участь у богослужіннях у Луцькому Свято-Троїцькому Соборі, колективом була виконані Всенічна у Соборі святого Володимира у Києві та Літургія у Софійському соборі у столиці України, Літургія у Яблочинському Свято-Онуфрієвському православному монастирі в Республіці Польщі, де у 1940-му році прийняв чернечий постриг митрополит Огієнко, та ряд ін.

Друга тенденція – *конкурсно-фестивальна діяльність як демонстрація виконавського еталону*. Протягом тридцятиріччя з часу заснування камерний

хор «Оранта» став переможцем та учасником низки хорових конкурсів і фестивалів, що проводилися в Іспанії (1997), Польщі (1998), Італії (1999), Німеччині (2004), у престижних акціях в Україні – «Золотоверхий Київ» (2001), хорових конкурсах імені М. Леонтовича (Київ, 2002), імені Лесі Українки (1994, 1996, 2006), церковних хорів у Львові (1991) та ін. (див.: [3–7; 10–11]).

Історія незалежної України розвивається, а разом із нею знаходить нові шляхи до слухача камерний хор «Оранта». Останніми роками, у зв'язку із новаторськими змінами у туристичній сфері міста Луцька завдяки зусиллям *управління туризму та промоції міської ради під керівництвом Катерини Мойсіюк та однодумців у театральній і музичній сферах, започатковано артпроменад «Так звучить Луцьк» [1; 2; 8], в якому взяв участь хор «Оранта» (2019, 2021).*

У вказаному мистецькому проєкті, родзинкою якого є театр-студія «Гармидер», актори якого «оживили дух давніх мурів костелу та монастиря єзуїтів» [8], прозвучали камерний оркестр «Кантабіле» Волинської обласної філармонії (кер. – народний артист України Т. Рівець), духовий оркестр та струнний квартет «Infinity» Волинського коледжу культури і мистецтв імені І. Стравінського (кер. – заслужений діяч мистецтв України М. Чорний), чоловічий вокальний квартет «Акорд», співачка Тетяна Ціхоцька та ін.

У контексті двох грандіозних дійств, що відбулися у 2019 та 2021 роках, хор «Оранта» виконав Реквієм для хору, солістів та симфонічного оркестру Дж. Верді, «O Fortuna» з кантати «Carmina Burana» К. Орфа, баладу для баритона соло, мішаного хору і симфонічного оркестру «Ой у Луцьку славнім...» В. Тиможинського, концертну програму з творів української духовної музики та ін. Надзвичайно важливим є те, що колектив «озвучив» музику середньовічного Луцька в історичних локаціях старого міста Хрестовоздвиженського храму імені Андрій Первозванного, Петропавлівського костелу, монастиря бригіток, Замкової площі.

У цьому ж 2021 році «Оранта» створила музичну частину церемонії вручення літературної премії імені Івана Корсака у Музеї сучасного

українського мистецтва Корсаків, презентувала публіці різдвяну програму «Тиша» в Angar-stage – осередку театру-студії «Гармидер» та ін.

Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у 2002-му наступний арт-променад в рамках проєкту «Так звучить Луцьк» був відкладений до Перемоги. Натомість керівник та хористи «Оранти» роблять свій внесок у спільну справу спротиву російській агресії, у тому числі благодійним концертом на честь українських захисників «Попри війну. Віра. Надія. Весна», в рамках якого відбулася світова прем'єра хору «Отче наш» латвійського композитора Ріхарда Дюбри з титулом «Слава Україні на все життя» [9] та програма з української класики.

В описаних акціях вбачаємо відображення третьої тенденції – *розширення меж соціокультурної функції музичного колективу та оновлення його суспільної ролі.*

Висновки. У просвітницько-анімаційній діяльності камерного хору «Оранта» вирізнили три основні функції пропаганди і поширення української музики як носія національних цінностей, конкурсно-фестивальної діяльності як демонстрації виконавського еталону, розширення меж соціокультурної функції музичного колективу та оновлення його суспільної ролі. Хор демонструє сучасне розуміння соціокультурної ролі мистецтва та креативних функцій виконавського колективу, презентує академічне музичне мистецтво яскраво й цікаво для реципієнта, який із слухача переходить у статус глядача і стає співтворцем художнього гештальту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арт-променад «Так звучить Луцьк». 2019. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZiB2oUPUC5g> (03.11.2022).
2. Арт-променад «Так звучить Луцьк». День перший. Пам'ятати. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=V2h5x6KVcgc> (02.11.2022).
3. Арт-променад «Так звучить Луцьк». День другий. Переосмислювати. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=aQFxpIGB8XM>

(03.11.2022).

4. Гуменюк Н. Василь Мойсіюк і «Оранта» підтримує віру і оптимізм. *Віче*. 1996. – 2 січня. – С. 3.

5. Гуменюк Н. Таланти «Оранти». *Віче*. 2003. 9 жовтня. С. 8.

6. Драганчук В. Дві грані «Оранти». *Віче*. 2010. 18–24 листопада. С.10.

7. Кирилюк І. «Оранта» була серед найкращих [на Міжнародному фестивалі церковної музики в Польщі]. *Волинь*. 1998. 23 червня. С. 4.

8. Марач О. Ідея духовності у творчому вияві камерного хору «Оранта»: погляд крізь двадцятиріччя. *Музикознавчі студії Інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки та Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2010. Вип. 6. С. 196–204.

9. Оранта: Попри війну. Віра. Надія. Весна – благодійний концерт на честь українських захисників. URL: https://www.youtube.com/watch?v=o1nqV_ZiA3c (01.11.2022).

10. Стартував арт-променад «Так звучить Луцьк». 29.05.2021. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/publications/startuvav-art-promenad-tak-zvuchyt-lutsk> (03.11.2022).

11. Філатенко А. Божественний спів «Оранти». *Волинь*. 1996. 28 грудня. С. 12.

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ДО МУЗИЧНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Резнік Олена Сергіївна,
доктор філософії, доцент кафедри мистецької освіти
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Вступ. Духовне становлення особистості, формування її творчих здібностей, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, потреби в духовному самовираженні є важливими завданнями сучасної освітньої системи України. Значну роль у вирішенні цих завдань належить музичному мистецтву. У зв'язку з цим перед музичною педагогікою постає багато науково-методичних проблем, серед яких однією з найактуальніших є проблема формування позитивної мотивації учнів до музично-творчої діяльності. Її актуальність зумовлена суспільними вимогами до музичної освіти молодого покоління, ідеями методологічної переорієнтації освітнього процесу на розвиток особистості учня, виховання його самобутності, самостійності, творчої активності. Проблема формування позитивної мотивації до музично-творчої діяльності є однією з провідних у педагогічній науці й практиці. Мотивація включає в себе багато складових, які постійно змінюються і вступають у нові відношення один з одним – це зумовлює необхідність цілеспрямованого педагогічного керування процесом формування мотивації в учнів.

Мета роботи. Узагальнення науково-методичних знань щодо формування позитивної мотивації до музично-творчої діяльності.

Матеріали та методи. Проблема формування позитивної мотивації до музично-творчої діяльності досліджувалася такими науковцями-методистами, як Л. Баренбойм, Т. Беркман, Т. Воробкевич, Л. Гусейнова, Н. Кашкадамова, І. Коршунова, О. Кузнецова, Г. Нейгауз, Ю. Некрасов, А. Ніколаєв, Г. Падалка,

В. Ревенчук, Г. Ципін, В. Шульгіна, О. Щербініна, О. Щолокова, І. Ростовська. Про важливість музично-творчої діяльності наголошували Б. Л. Яворський, В. В. Асаф'єв, З. Коду, К. Орф, Н. А. Ветлугіна, А. А. Нікітін та інші. Складність феномену формування позитивної мотивації до музично-творчої діяльності й досі визначає актуальність і необхідність вивчення цього явища.

Результати та обговорення. В процесі обговорення вищезазначеної теми виникли питання щодо визначення понять творчості, діяльності, музичної діяльності, мотиву та мотивації. Саме апелювання сутнісним змістом цих понять дозволило охарактеризувати різновиди мотивів, які заохочують учнів до активності у сфері музично-творчої діяльності та розкрити основні прийоми і методи, які формують позитивну мотивацію до музично-творчої діяльності.

Результатом обговорення сутнісного змісту вищевказаних понять стали наступні формулювання.

Творчість – це духовно-практична діяльність людини, результатом якої є створення оригінальних, неповторних, ніколи раніше не існуючих культурних цінностей, встановлення нових фактів, відкриття нових засобів та закономірностей, а також метод дослідження та перетворення світу. Творчість може розглядатися у двох аспектах: *психологічному*, коли досліджується процес, психологічний механізм перебігу акта творчості як суб'єктивного акта індивіда, та *філософському*, що розглядає питання про сутність феномена творчості.

Діяльність – внутрішня та зовнішня активність людини, яка регулюється свідомою метою.

Музична діяльність – це різні способи, засоби пізнання учнями музичного мистецтва, за допомогою яких здійснюється музичний і загальний розвиток.

У сучасній теорії та методиці музичного виховання можна виділити три основні види музичної діяльності: діяльність слухача (сприйняття), діяльність композитора (творчість), діяльність виконавця (виконання).

Мотив – спонукальна причина, привід до якоїсь дії; динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, керуючий поведінкою людини, що

визначає її спрямованість, організованість, активність та стійкість.

Мотивація – сукупність мотивів, що зумовлюють той чи інший вчинок.

Спроби класифікувати мотиви здійснювалися неодноразово і з різних позицій. Слід зауважити, що виділення мотивів і їх класифікація залежать від того, як автори розуміють сутність поняття мотиву.

Т. Ільїна класифікує мотиви за трьома напрямками.

Мотиви, що безпосередньо спонукають: залежать від особистості та діяльності вчителя, відібраного матеріалу, методів; спираються на мимовільну увагу, засновану на позитивних емоціях.

Мотиви, що перспективно спонукають: пов'язані з предметною цілеспрямованістю самого учня, націленістю його діяльності на майбутнє; це інтерес до предмета, до певної діяльності, до якої є схильність, бажання заслужити схвалення товаришів; мотиви часто можуть бути пов'язані з негативними емоціями – страх перед вчителями, батьками; спираються на довільну увагу, пов'язану зі свідомо поставленою метою.

Мотиви інтелектуального спонукання: інтерес до процесу розумової діяльності; прагнення знайти самостійну відповідь питання, почуття задоволення успішного рішення, почуття задоволення від процесу розумової роботи; пробудження і підтримка подібних інтересів залежить від вчителя, тобто необхідне навчання учнів прийому розумової діяльності, оволодіння загально навчальними вміннями.

Цей поділ дуже умовний, мотиви переплітаються один з одним, переходять один в інший, об'єднуються, крім того, співвідношення мотивів змінюється в залежності від віку.

Інший варіант класифікації мотивів Т. Ільїної спирається на дві тенденції. *Тенденція до досягнення успіху*: учні ставлять позитивні цілі, активно шукають засоби, відчують позитивні емоції. *Тенденція уникнення невдачі*: учні не впевнені, бояться критики; бояться роботи, де можлива невдача; з роботою пов'язані негативні емоції. Завдання вчителя розвивати в учнів прагнення до успіху, заохочувати навіть самі маленькі досягнення.

Варіант класифікації мотивів А. К. Маркової характеризує ставлення до самої діяльності: мотиви зовнішні (соціальні) і мотиви внутрішні (пізнавальні). *Зовнішні (соціальні) мотиви* спрямовані на іншого, пов'язані з різною взаємодією учня з іншими людьми. Це мотиви – основа самовиховання та самовдосконалення. *Внутрішні (пізнавальні) мотиви* спрямовані на предмет вивчення, на власне самовдосконалення, пов'язані зі змістом навчальної дисципліни. Це мотиви – основа самоосвіти.

У класифікації мотивів І. Васильєва та М. Магомед-Емінова виділено: *узагальнені стійкі мотиви*, що виражаються в індивідуально-особистісних особливостях; *конкретні стійкі мотиви*, яким властива систематично відтворювана активність; *загальні нестійкі мотиви*, які мають узагальнений предметний зміст, без диференціації та ієрархізації; *конкретні нестійкі мотиви*, яким властива вузька тимчасова перспектива за наявності конкретної (тимчасової) мети.

К. Головаха окреслює три види мотивів, на основі їх функцій: *реально діючі неусвідомлені мотиви*, що виконують тільки спонукальну функцію; *реально діючі усвідомлені мотиви*, що виконують спонукальну, смислоутворюючу та пояснювальну функцію; *«мотиви, що розуміються»* виконують або пояснювальну, або смислоутворюючу, або ту й іншу функції одночасно.

З огляду на вищерозглянуті класифікації мотивів, слід зазначити, що єдиної та задовольняючої класифікації мотивів немає.

У психолого-педагогічній літературі висвітлюються загальні шляхи формування мотивації учнів (В. Асєєв, Є. Ільїн, А. Маркова). *Перший шлях «зверху вниз»* полягає в засвоєнні учнем поданих йому в готовому вигляді спонук, цілей, ідеалів, зразків того, якими мають бути мотиви учня, які за задумом вчителя повинні в нього формуватися, і які сам учень має поступово перетворити із зовнішніх у внутрішньо прийняті й реально діючі. Учень має засвоїти «знані» мотиви як еталони, за якими він звірятиме свою поведінку, ототожнюватиме свої мотиви з мотивами, запропонованими суспільством.

Пояснення суті спонук, що формуються, значно полегшує учневі їх осмислення і позбавляє від стихійного пошуку, нерідко пов'язаного з багатьма помилками. Недоліком цього шляху є небезпека формального засвоєння мотивів учнями. Вказуючи на цю небезпеку, психологи наголошують, що не можна ззовні у процесі навчання і виховання формувати мотиви, як це нерідко вважають учителі. Можна лише сприяти цьому процесу.

Другий шлях «знизу вгору» – полягає у вибірковій актуалізації окремих ситуативних спонук, які при систематичній активізації поступово зміцнюються і переходять у більш стійкі мотиваційні утворення. У такий спосіб учень набуває практичного досвіду поведінки, в нього складаються реально діючі мотиви. Недостатність цього шляху полягає в тому, що навіть спеціально організовуючи навчальну діяльність учня, ми не можемо бути впевненими, що з'являться саме ті спонуки, які необхідні. Тому бажано доповнювати цей механізм першим, пояснюючи учням смисл і необхідність формування саме цих спонук.

Якщо перший шлях спирається, в основному, на штучну змістовно-сміслову перебудову діючої системи мотивації, то другий шлях – на природне динамічне посилення тих спонук, які за своїм змістом можуть слугувати вихідним пунктом формування необхідної спрямованості мотивації. Єдність означених шляхів сприятиме органічному поєднанню «знаних» і реально діючих мотивів, що забезпечить зрілість особистості учня, єдність слова і поведінки. Тому навчання має включати обидва шляхи впливу на мотивацію учня, хоча один з них на якомусь етапі може переважати, що говорить не тільки про їх єдність, але й про відносну самостійність.

Процес формування мотиву як основи дії, вчинку і спонуки до них починається з виникнення потреби особистості й закінчується виникненням наміру і спонуки до досягнення цілі. Якими ж прийомами й методами формується позитивна мотивація учнів до музично-творчої діяльності?

Для формування позитивної мотивації учнів до музично-творчої діяльності у музично-педагогічній практиці використовують прийоми, які

сприяють формуванню мотивації в цілому та застосовують методи, які впливають на ціннісне відношення учнів до музичного мистецтва.

До прийомів діяльності вчителя, що сприяють формуванню мотивації в цілому відносять: включення учнів у колективні форми діяльності; залучення учнів до оціночної діяльності та формування адекватної самооцінки; співпраця учня та вчителя, спільна навчальна діяльність; заохочення пізнавальної активності учнів, створення творчої атмосфери; цікавість викладання навчального матеріалу; вмiле застосування заохочення та покарання.

З метою формування ціннісного відношення учнів до музичного мистецтва використовують наступні методи: *метод музичного узагальнення* спрямований на організацію засвоєння учнями «ключових» знань про музику; *метод міркування про музику* – спрямований на особистісне, індивідуальне присвоєння учням духовних цінностей; *метод моделювання мистецько творчого процесу* – спрямовано на активне, діяльне засвоєння творів мистецтва; *метод створення мистецького контексту* – спрямований на розвиток музичної культури учнів через «виходи» межі музики певної доби; *метод інтонаційно-стильового розуміння музики* – учні знаходять можливість розуміння та сприйняття цінностей, які були характерні для певної доби, а також усвідомлення індивідуальності стилю композитора; *метод проблемного навчання* – учень виступає у ролі мистецтвознавця: самостійно визначає стиль музичного твору, доводить та аргументує свою відповідь, працює над виступом музично-естетичної тематики (метод проблемного навчання дозволяє виконувати такі творчі завдання: музична інтерпретація, драматична інтерпретація, рухова інтерпретація, інструментальна інтерпретація, театральна інтерпретація, живописна інтерпретація).

Для досягнення результату у формуванні позитивної мотивації до музично творчої діяльності можна використовувати різні прийоми розвитку пізнавальних мотивів, як-от: мотивація шляхом бесіди, мотивація шляхом створення проблемної ситуації, мотивація шляхом використання технології «мозкова атака», мотивація шляхом обробки тексту різних видань або шляхом

обробки різних інтерпретаційних варіантів виконання музичного твору, мотивація за технологією «незакінчене речення», мотивація шляхом виготовлення власних наочних посібників або створення власних невеличких музичних творів, мотивація шляхом використання творчих завдань, мотивація шляхом використання науково популярної літератури, мотивація шляхом створення ситуації успіху, мотивація на основі діяльного підходу до навчання (музично-творча діяльність під керівництвом викладача, самостійна музично творча діяльність, самоосвітня музично творча діяльність), мотивація за допомогою екстраполяції (вміння переносити наявні знання до іншої ситуації творче мислення, прогнозування), мотивація у процесі пізнавальних ігор та ігрових ситуацій.

Висновки. Структура мотивації музичної діяльності охоплює, насамперед, такі провідні мотиви, як музичні потреби, естетичні ставлення та музичні інтереси. Музична потреба людини – це суб'єктивно необхідна, стійка форма детермінації музичної діяльності, що періодично діє впродовж онтогенічного розвитку особистості; позитивне, стійке ставлення людини до музичного мистецтва. Значення музичної потреби зумовлене її основними функціями: мотивуючою, комунікативною, пізнавальною, гедоністичною в їх єдності і взаємозв'язку. В структурі мотивації музичної діяльності потреби виконують роль спонуки до виявлення тої чи іншої форми відображення: пам'яті, емоцій, відчуття, мислення, сприймання, волі, ілюзій тощо. Музична потреба виступає у двох формах: як потреба в засвоєнні духовних цінностей музичних творів, і як потреба в самому процесі музичної діяльності. З формами відображення пов'язані й естетичні ставлення. У структурі мотивації музичної діяльності естетичне ставлення виконує роль психічного механізму «перетворення» музичної потреби в музичний інтерес як провідний мотив, виступаючи при цьому в якості естетичної оцінки (аксіологічний рівень естетичного ставлення) й естетичного смаку.

HISTORICAL SCIENCES

THE SPIRITUAL CONFLICT OF THE UKRAINIAN AUTOCEPHAL ORTHODOX CHURCH AND THE TOTALITARIAN GOVERNMENT

Brehunets Nina Serhiivna,

Candidate of historical sciences, Associate Professor
Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav,
Pereyaslav, Ukraine

Introduction. The relevance of the study of the mentioned problem lies in the fact that, by examining the conflict between the Ukrainian Orthodox Church (hereinafter referred to as the Ukrainian Orthodox Church) and the totalitarian government, we thereby analyze how the totalitarian regime tried to destroy the original Ukrainian. religious organizations and Ukrainians' faith in God and turn them into reliable "screws" of the Soviet system.

The scientific novelty of the article is determined by the fact that, on the basis of a thorough analysis of historical literature and archival sources, it is shown how the Soviet authorities tried to destroy everyone who somehow did not fit into its system of values.

Analysis of research and publications. A number of publications by both foreign and domestic researchers are devoted to the formation, functioning and destruction of the Ukrainian Orthodox Church and the understanding of modern ethno-religious processes in Ukraine. Researchers outside Ukraine were actively interested in this topic, in particular B. Botsyurkiv [1], I. Vlasovskyi [3], O. Voronin [4], O. Khomchuk [17] and others. Among modern Ukrainian historiography, the works of O. Vysoven [5], A. Zinchenko [6; 7].] etc

The purpose of the study is to analyze the conflict between the UOC and the totalitarian government.

Materials and methods. Christianity, as one of the three world religions, along with Buddhism and Islam, played, plays and will play a huge role in the life of the Ukrainian people. One of the important components of the Ukrainian ethnocultural complex is the Christian religion, church, religiosity, charity, etc. [15, p. 55].

For a long time, Christianity developed unhindered in Ukrainian society, but with the coming to power of the Bolsheviks on the territory of the former Russian Empire and the formation of the Union of Soviet Socialist Republics (hereinafter referred to as the Ukrainian SSR) in 1922, the situation changed radically. Since only the single communist ideology "Marxism-Leninism-Stalinism" was recognized as dominant at the state level in the USSR, any other competing worldviews, political, spiritual, religious, etc. visions had to be finally eliminated.

Despite the defeat of the Ukrainian Revolution of 1917-1921 and the loss of a sovereign state, Ukrainians received their own quasi-state entity within the USSR the Ukrainian Soviet Socialist Republic, which in 1937, in connection with the adoption of the new Constitution, received its own state entity received its own state education., changed its name to the Ukrainian Soviet Socialist Republic (hereinafter Ukrainian SSR) [16, p. 56]. In the 20s of the XX century. in Ukraine, a real revival of Ukrainianism began in all spheres, including a "religious renaissance". If in 1917-1921, during the Ukrainian Revolution, Ukrainians failed to throw off the spiritual yoke of the Russian Orthodox Church (hereinafter - the Russian Orthodox Church) and restore their own Local Church, after some time they successfully realized their aspirations.

O. Subtelny aptly notes: "Paradoxically, the campaign for an independent Ukrainian Orthodox Church reached its peak during the Soviet regime. Considering the Russian Orthodox Church headed by the newly elected Patriarch Tikhon as the most dangerous religious opponent, the Soviet authorities did not prevent the emergence of religious groups that undermined the influence of the existing church, which explains their tolerance of the Ukrainian church at that time [13, p. 492].

Such socio political trends contributed to the consolidation of pro Ukrainian

forces, and in October 1921, the First All-Ukrainian Council convened in St. Sophia Cathedral in Kyiv, at which the creation of the UAPC was proclaimed on the basis of autocephaly (independence of the church from any church organization, both in Ukraine and beyond its borders), canon law (participation of the faithful alongside the clergy in church life and). wide implementation of innovations in democratic parish, diocesan and All-Ukrainian councils) and Ukrainization (introduction of the Ukrainian language and folk traditions into the universal sacred life). Vasyl Lypkivskyi was elected as the head of the UAPC [3, p. 106-136].

In a very short time, the UAPC developed its structural units and gained popularity in Soviet Ukraine. According to O. Subtelnoy, in 1924 it already had 30 priests, about 1,500 priests, more than 1,100 parishes (out of a total of about 9,000) and millions of believers, many Ukrainian parishes in the United States of America, Canada, and Europe even joined her post [13 , with. 493].

Such qualitative and qualitative growth of it greatly worried the Bolshevik government, and it launched an all-out offensive against the UAC using this wide range of repressive means. This is how Metropolitan Vasyl Lypkivskyi characterized the deep reasons for the confrontation of the UAPC with the Stalinist regime:

"The authorities soon noticed that the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church was growing into a strong and dangerous mountain for the authorities, it declared itself "autocephalous", independent of the Moscow church movement, and the independence of the church in itself the idea of state independence; it really captivates the people, and this is the worst unpleasant thing for the anti-church authorities; it is finally national, educates the people in national consciousness, and the council. The authorities are against any national consciousness, especially Ukrainian [11].

In the second half of the 20s of the XX century. the totalitarian regime moved into an active phase of destroying the UAC: it repeatedly arrested Metropolitan Vasyl; intimidated and terrorized his supporters; inspired the holding of the Extraordinary Council in Kyiv on January 28-29, 1930, which decided on its spontaneous dissolution; during the notorious falsified trial of the "Union for the

Liberation of Ukraine" accused many members of the UAPC of so-called "Ukrainian bourgeois nationalism" and repressed them [3, p. 288-344].

Bad for this terrible terror in the first half of the 30s of the 20th century. The UAPC, headed by the Metropolitan of Kyiv and Kharkiv (since 1934, Kyiv) and throughout Ukraine Ioan (Ivan Pavlovsky), tried to resume its activities, but the Soviet authorities destroyed their opponents, stopping at nothing. Thus, in 1935, Metropolitan Ioan was forbidden to conduct religious services, and later he was arrested and shot in 1937 [7, p. 132-144].

In the end, the totalitarian regime decides to finally put an end to the UAOC, or rather, its "shortcomings". With this order, the investigators of the NKVD of the Ukrainian SSR fabricated a case called "Clerical" about the activities of the so-called "Ukrainian counter-revolutionary nationalist fascist organization" [5, sheet. 63].

In order to prevent the implementation of these "hostile plans" by the NKVD employees, as emphasized in their reporting document, "an operational strike was launched against the counter-revolutionary church-sectarian underground, as a result of which 723 people were arrested, of which 627 people have already been convicted. Of the total number of arrested: priests of various orientations – 275 people. Churchmen and monarchs - 199 people. Sectarians - 249 people. 362 accused persons are being tried in the 67th group cases, of which 193 persons are accused of churchmen and 169 persons are accused of sectarians. Other cases were processed individually" [5, sheet. 64].

As a result of considerable moral and physical pressure (torture), the arrested "confessed" to all their crimes and provided the indicators that Stalin's henchmen wanted from them. In total, 30 people were tried in the "Dukhovni" case, of which, according to the decision of the "Judicial Troika" of the same name, 17 people were shot, 8 were sent to concentration camps, and the following actions were continued with 5 [5, sheet 72].

Also, in 1937, the former head of the UAOC, Metropolitan Vasyl Lypkivskyi, was shot [6, p. 320], and the Ukrainian autocephalous movement and its organizational structure, hierarchs, clergy, supporters were repressed or liquidated.

Conclusions. Thus, the UAPC, as a kind of modern, church structure that was created under the significant influence of the stormy events of the Ukrainian Revolution of 1917-1921, was Ukrainian in spirit and in form, and instilled in Ukrainians respect for national history and culture, became an important object "Great Terror". Despite the fact that during the second half of the 20s - the first half of the 30s of the XX century.

The UAOC was consistently persecuted and destroyed by the repressive structures of the USSR, it continued to remain a Ukrainian religious organization, and professed love for Ukraine, and its hierarchs and priests in their sermons urged believers to be Ukrainians, to respect their native language, history, culture, customs and traditions.

That is why the Soviet authorities decided to finally destroy the UAOC, and gave an order to the repressive authorities to once and for all put an end to the so-called "Ukrainian bourgeois nationalists" in cassocks. This is how the "Spiritual" case was fabricated, about the activities of the "Ukrainian counter revolutionary nationalist fascist organization."

The totalitarian regime accused the arrested Ukrainian believers of counter revolutionary actions, the revival of church and religious life in Ukraine, the promotion of their own candidates in the upcoming elections to the Soviets with the aim of incorporating their people into important government positions, so that in the event of foreign intervention, they could be used against the Soviet government.

As a result of significant moral and physical pressure (torture), the arrested "confessed" to all their crimes and gave the testimony that Stalin's henchmen wanted from them. In total, 30 people were tried in the case of "Dukhovni", of them, according to the decision of the so-called "Judicial Troika", 17 people were shot, 8 were sent to concentration camps, and 5 continued investigative actions. In 1937, the spiritual leader of the UAPC, Metropolitan Vasyl Lypkivskyi, was also executed.

Thus, as a result of complex and purposeful repressions of the totalitarian regime in Ukraine, the UAOC ceased its Ukrainian-centric activities, and its remnants were finally destroyed.

REFERENCES

1. Botsiurkiv, B. (1992). Problemy doslidzhennia istorii religii ta tserkvy v Ukraini u mizhvoienni period: dzherela ta yikh opratsiuvannia [Problems of the study of the history of religion and churches in Ukraine in the interwar period: sources and their elaboration]. *Ukrainskyi arkhеоhrafichnyi shchorichnyk*. Kyiv. Vyp. 1. T.4. pp. 285-294. [in Ukrainian].
2. Vysoven O. (2017). Rol hromad Yevanhelskykh khrystyian-baptystiv u rusi oporu radianskomu totalitarnomu rezhymu ta vidnovlenni derzhavnosti Ukrainy [The Role of Evangelical Baptist Communities in the Movement of Resistance to the Soviet Totalitarian Regime and the Restoration of Ukrainian Statehood] // *Ukrainoznavchyi almanakh*. – Vol. 21. Kyiv. «Milenium», pp. 32-36. [in Ukrainian].
3. Vlasovskyi, I. (1998). Narys istorii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy: u 4-kh t. 5 kn. Repryntne vydannia 1961 roku [Essay on the history of the Ukrainian Orthodox Church: in 4 volumes 5 books. Reprint edition of 1961.]. Kyiv. Lybid. Tom 4. (KhKh st.). Ch. I. 368. [in Ukrainian].
4. Voronyn, O. (1992). Istorychnyi shliakh UAPTs [Historical Way of the UAOC.]. Kensinghton: Voskresinnia. [in Ukrainian].
5. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy, (1935-1937). F. 16. O. 1. S. 32. Dokumenty (dovidky) dopovidi, spetspovidomlennia upravlinnia UNKVS po Odeskii, Kyivskii, Vinnytskii, Chernihivskii oblastiakh do NKVS URSS pro operatyvno-slidchu robotu po liniu tserkvy [The sectoral state archive of the Security Service of Ukraine. F. 16. O. 1. C. 32. Documents (certificates) of the report, special messages of the control over the UNHCR in the Odessa, Kiev, Vinnytsya, Chernihiv regions to the NKVD of the Ukrainian SSR on operative and investigative work along the line of the church of 1935-1937] [in Ukrainian].
6. Zinchenko, A. (1997). Vyzvolytysia viroiu. Zhyttia i diiania mytropolity Vasylia Lypkivskoho [Liberated by faith. Life and Deeds of Metropolitan Vasyl Lipkivsky]. Kyiv: Vydavnytstvo «Dnipro» [in Ukrainian].
7. Zinchenko, A. (2003). Hierarkhy Ukrainskoi tserkvy: mytropolyt Mykola Boretskyi, arkhiepyskop Kostiantyn Krotevych, mytropolyt Ivan Pavlovskyi

[Hierarchs of the Ukrainian Church: Metropolitan Nikolai Boretsky, Archbishop Konstantin Krotevych, Metropolitan Ivan Pavlovsky.]. Kyiv: Ukrainska Vydavnycha Spilka [[in Ukrainian].

8. Kyrydon, A. (2005). Chas vyprobuvannia: derzhava, tserkva, suspilstvo v radianskii Ukraini 1917-1930-kh rokiv. [Time of trial: state, church, society in Soviet Ukraine 1917 – 1930 s]. Ternopil [in Ukrainian].

9. Krasilnikova, O. (2017). Ukrainskyi tserkovno-pravoslavnyi rukh: istorychni peredumovy [Ukrainian Church-Orthodox Movement: Historical Background. Orthodoxy in Ukraine: A collection of materials from the VII International scientific conference]. Pravoslavia v Ukraini: Zbirnyk za materialamy II Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. Kyiv. Ch. 2. pp. 7-13. [in Ukrainian].

10. Pyliavets, L. (1990). Avtokefalna pravoslavna tserkva v Ukraini [Autocephalous Orthodox Church in Ukraine]. Liudyna i svit. Kyiv. №5. pp. 19-24 [in Ukrainian].

11. Ponomarov, V. (2009). «Ne biitiesia!» Tsymy slovamy Khrysta zvernuvsia do zaliakuvanykh chekistamy delehativ tserkovnoho Soboru mytropolyt Vasyl Lypkivskyi [«Do not be afraid!» These words of Christ turned to the intimidated caretakers of the church council delegates Metropolitan Vasyl Lipkivsky.]. Dzerkalo tyzhnia. №11. (739). [in Ukrainian].

12. Prelovska, I. (1997). VPTsR – orhanizatsiinyi oseredok UAPTs (1917-1921) Ukrainskyi tserkovno-vyzvolnyi rukh i utvorennia Avtokefalnoi Pravoslavnoi Tserkvy [VPTSR – organizational center of the UAOC (1917-1921) Ukrainian Church-Liberation Movement and the formation of the Autocephalous Orthodox Church]. Materialy naukovoï konferentsii. Kyiv. pp. 29- 49. [in Ukrainian].

13. Subtelnyi, O. (1993). Ukraina: istoriia [Ukraine: History] / pereklad z anhliiskoi. 3-tie vydannia pererob. i dop. K: Lybid [in Ukrainian].

14. Turchenko, F., Ihnatusha, O. (1989). Ukrainska avtokefalna tserkva [Ukrainian Autocephalous Church. Homeland]. Vitchyzna. №12. pp. 166-175. [in Ukrainian].

15. Fihurnyi, Yu. (2016). Derzhavnytska ta etnokulturna diialnist Petra

Kalnyshevskoho v konteksti ahresyvnoi polityky Rosii shchodo Ukrainy i ukraintsiv u druhii polovyni XVIII st. [State and ethno-cultural activities of Peter Kalnyshevsky in the context of Russia's aggressive policy towards Ukraine and Ukrainians in the second half of the seventeenth century]. Chasopys ukrainskoi istorii. Kyiv. Spetsvypusk. 34. pp. 51-59. [in Ukrainian].

16. Fihurnyi, Yu. (2018). Ideia sobornosti Ukrainy: mynule y sohodennia [The idea of the unity of Ukraine: past and present]. Chasopys ukrainskoi istorii. Kyiv. Vol. 37. pp. 50 – 61. [in Ukrainian].

17. Khomchuk, O. (2002). Tserkva poza tserkovnoiu ohorozheiu. Rozkoly i ruinatsii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy v poshukakh «konstantynopolskoho vyznannia» [Church outside the church fence. Breakdown and destruction of the Ukrainian Orthodox Church in search of «Constantinople's recognition»]. Chykaho, Illinois [in Ukrainian].

18. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchych orhaniv i upravlinnia Ukrainy [Central State Archives of Supreme Bodies and Administration of Ukraine]. F. 3984. O.1,3. [in Ukrainian].

ОБРЯД КОЛЯДУВАННЯ НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ (XX – ПОЧАТОК XXI СТ.)

Захарченко Світлана Миколаївна,
молодший науковий співробітник
Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»
м. Переяслав, Україна

Анотація. У запропонованій статті на основі польових досліджень автор розглядає традиції обряду колядування на Переяславщині, представляє регіональні зразки фольклорних текстів ритуалу. Простежує зміни в означеній зимовій святково-обрядовій культурі українців Переяславщини за останнє століття, характеризує втрачені та актуальні колядницькі обрядодії, яких перетворень вони зазнали в радянські часи та в сучасних реаліях.

Ключові слова: Переяславщина, традиції, колядницькі гурти, колядки, ритуал.

Вступ. / Introductions. Вагоме значення в зимовій календарній обрядовій структурі, як колись так і в наш час, посідають Різдвяні святкування. На сьогодні особливо актуальним постає питання фіксації, систематизування та опрацювання інформації, що стосується традиційних різдвяних обрядодійств подніпровського регіону, зокрема, однієї з її складових – Переяславщини. Наразі важливо об'єктивно простежити зміни в зимовій святково-обрядовій культурі українців Переяславщини за останнє століття, охарактеризувати втрачені та актуальні дійства обряду колядування, яких трансформацій вони зазнали в радянські часи та в сучасних реаліях. Адже впродовж XX – початку XXI ст. в означеному районі зазнали суттєвих змін зміст та структура традиційних свят, прослідковуються значні втрати у фольклорній базі ритуалу, і, на жаль, бачимо фактично повну втрату манери виконання обрядових співів. Отож, украй необхідними є фіксація, вивчення традицій колядування українців Переяславщини з метою їх збереження та подальшого відтворення.

Мета роботи. / Aim. Мета роботи – дослідити традиції та фольклорну складову обряду колядування в селах Переяславщини, прослідкувати характерні особливості ритуалу та провести паралель побутування аналогічного обрядового укладу на тлі загальноукраїнському.

Матеріали та методи. / Materials and methods. Провідну роль у дослідженні відіграють методи польової етнографії, що передбачають обов'язковість первинного опису обрядодійств, опитування, анкетування, інтерв'ювання носіїв інформації. Систематизований у такий спосіб матеріал аналізуватиметься в структурному, типологічному та порівняльно-історичному контекстах.

Результати та обговорення. / Results and discussion. Звичаєва структура обряду колядування на Переяславщині в загальному ідентична із загальноукраїнською традицією. Необхідно зазначити, що в ритуальних дійствах вечора «багатої» куті, обряду колядування на Переяславщині домінує родинний аспект. Святкували виключно в колі сім'ї, могли відвідувати (носити кутю) бабусю, дідуся, хрещених, бабу повитуху, тобто осіб близького кола спілкування. Традиція колядування у Святвечір на Переяславщині відсутня.

Святкування розпочинали на світанку маленькі хлопчики та дівчатка віршувальники, «пахолки». За віруванням, душі дідів-прадідів, яких цими днями Господь відпускає на землю, вселяються в маленьких хлопчиків «пахолків». В християнському трактуванні пахолок – це образ маленького Ісуса, а сам термін означав служника при господарі.

Традицію «пахолкування» було зафіксовано нами у с. Підварки (нині мікрорайон м. Переяслава). Нижче приводимо кілька віршованих варіантів, що і сьогодні побутують в означеному поселенні:

Я маленький пахолок,
Родився в вівторок
А в середу рано
Мене в школу здано
А я з школи йду плачу

Світу білого не бачу
На поріг ступаю
Вас із празником поздоровляю!
З Ісусом Христом,
Святим Рождеством! [2]

Побутування звичаю віршування дітками на Різдво на Переяславщині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. описав М. Максимович. В його науковому доробку представлено кілька віршованих текстів, зокрема:

Я – маленька дівочка,
Як рожова квіточка,
Свиточка біленька,
Черевички корковенькі,
Будьте з празником здоровенькі! [1, с. 138]

З обіду Різдва починали колядувати дорослі гурти, що склалися окремо із парубків і дівчат. На початку ХХ ст. серед колядників переважали парубочі гурти «із зіркою, зробленою з кольорового паперу й освітлюваною з середини» [1; с. 138]. Ходили колядувальники із ляльковим вертепом, у якому представлялися сцени, пов'язані з Різдвом Христовим: поклоніння мудреців, втеча до Єгипту, смерть царя Ірода тощо [1; с. 139]. Гурти виконували поетичні похвали-колядки господарям дому – усім разом, або окремо хлопцеві чи дівчині.

В українській традиції обряд колядування мав чітку детально розроблену структуру, що побутувала по всій території нашої держави. Обхід розпочинався від дому батюшки і до завершення святкувань молодь повинна була обійти всі обійстя в селі. Спочатку просили під вікном про дозвіл колядувати, там же, зазвичай, і проводили обряд. Після цього господарі дякували та обдаровували колядників смаколиками.

З другої половини ХХ ст. переважають колядницькі гурти змішаного типу, тобто хлопці й дівчата віншують односельчан спільно. Як згадує жителька с. Комарівка «як школу кончила дак у нас хор там був, і ото ходили

колядувать». Із собою гурт носив щось на кшталт зірки. За основу їй слугував обруч, зроблений з лози, замісто променів прикріплялися пелюстки, а в центрі зірки малювалось сонце [3]. Найбільші втрати фольклорна база зимових святко зазнала в період 70 – 80-тих рр. ХХ ст., коли органи влади, особливо школа, проводили активну роботу по переслідуванню, відвертому цькуванню тих, хто ходив колядувати. Зокрема, дітей в школі викликали на лінійці та при всіх принижували, водночас проводячи антирелігійну ідеологічну роботу. Поступово зникає традиція гуртового колядування, зазвичай, діти ходили поодиночі або ж невеликими гуртами, віншуючи лише рідних. В результат обірвалася тягла традиція вивчення, передавання від старшого покоління меншому обрядових співів та віршування, характерних для даної місцевості.

На початок 90-тих рр. спостерігаємо сплеск повернення до традицій гуртового колядування. Очолили відродження традиції працівники культурної сфери, музейники. Ходили колядувати своїми колективами різної вікової категорії, виконуючи традиційні та найбільш поширені на Переяславщині колядки.

На сьогодні звичай колядування хоч і побутує на Переяславщині, але найчастіше спостерігаємо втрату розуміння сакральності обряду в цілому. Лише зрідка можна почути давню форму колядування – спів, переважають віршовані варіанти, знайдені батьками в мережі «інтернет».

Нижче приводимо тексти, як фрагментарно так і повністю, колядницьких пісень та примовок, що були нами зафіксовані у ході польових досліджень на Переяславщині:

Шо на річці тиха вода стояла
Там Пречиста свого сина купала
А скупавши в яселічка ложила
А вложивши ще й сінечком прикрила
Над тім сіном сірі воли стояли
На те дитя божим духом дихали
До схід сонця приходили три царі

Тій дитині приносили три дарі
Шо первий цар миром-миром мирував
А другий цар Ісусом Христом називав
Шо другий цар Сусом Христом називав
А третій цар квіточкою дарував
Тож не квіточка то святее Рожество
Всьому миру хрещеному радосно.
Оце кінець, а тепер же ж кажуть: «Добрий вечір!» [3]

Христос народився, а цар Ірод зажурився.
Став-приказав дітей вигубляти,
Від двох років до чотирьох.
Ірод дітей вигубляє,
А мати Божа ридає,
Як же мені не ридати,
Як я печальная мати
Мушу по чаду ридати [4].

Над вертепом зізда ясна засіяла,
Трьом царям путь осіяла,
Аж три царі приходили,
Христу дари приносили.
Як принесли Христу дари,
На колінця упадали.
На колінця упадали,
Христа Бога сохваляли [4].

Колядую-дую я горілку чую
Не дасте горілки я порубаю одвірки
А я сяду із переду ж дайте іще й меду! [3].

Висновки. / Conclusions В цілому необхідно зазначити, що обряд колядування в селах Переяславщини (нині Бориспільський р-н) в цілому відзначається спільністю із загальноукраїнським контекстом, де спостерігається поєднання архаїчних язичницьких елементів із суто християнськими. У традиціях зимових свят досліджуваного району протягом ХХ ст. прослідковується спрощення, трансформація та переосмислення обрядодійства. Це пояснюється в першу чергу змінами соціально-політичного, побутового характеру, в результаті чого на сьогодні маємо втрату розуміння символіки і фактичного зникнення магічного підґрунтя циклу обрядів. Ці обставини спонукають до ретельного вивчення зимових звичаїв та обрядів означеної території з метою подальшого з'ясування місцевих особливостей, залишків фольклорної бази, відповідних компонентів звичаєвості та ареалів їх локалізації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Максимович М. Дні та місяці українського селянина: пер. з рос. К., Обереги, 2002. – 189 с.
2. Матеріали польових досліджень (далі МПДА) Зубер С. М. Записано 28.03.2003 р. в м. Переяслав-Хмельницький (м-н Підварки) від Болтунової Параски Прокопівни, 1908 р. н.
3. МПДА. Записано 13.02.2014 р. м. Переяслав-Хмельницький від Ляльки К. М., 1938 р. н., уродженки с. Комарівка Переяслав-Хм. р-ну Київської обл.
4. МПДА. Записано 16.02.2016 р. в м. Переяслав-Хмельницький від Пономаренко Ольги Якимівни, 1902 р. н., уродженки с. Андруші Переяслав Хм. р-ну Київської обл.

POLITICAL SCIENCES

THE ROLE OF PUBLIC DIPLOMACY ON ISSUES OF INTEGRATION WITH THE OCCUPIED TERRITORIES OF GEORGIA

Edisherashvili Sopiko

PhD Student at Georgian Technical University

Faculty of Law and International Relations

Tbilisi, Georgia

Abstract The role of public diplomacy in the current peace policy towards the conflict regions of Georgia is little studied. Scientific research is very scarce in the Georgian academic space. Since 1993, Georgian-Ossetian and Georgian-Abkhazian diplomacy has been established as a permanent mechanism in the direction of the peace policy of Georgia. Studies have shown that Georgian-Abkhaz public diplomacy, unlike Georgian-Ossetian diplomacy, has a decentralized structure, individuals, civil society, and non-governmental organizations are involved, while Georgian-Ossetian public diplomacy unites only individuals. That is why efforts to effectively operate with identical mechanisms for these two conflicted regions will not be successful and will not bring the desired results.

To increase the role of public diplomacy, it is important to solve the exogenous and endogenous factors that hinder the effectiveness of public diplomacy. It is important to consider public diplomacy as one of the priority areas of the government and start coordinated work between the political elite and subjects involved in public diplomacy.

Keywords: Public Diplomacy; Frozen Conflict; Georgia; Tskhinvali Region.

Introduction Public diplomacy occupies an important place in the foreign policy of many countries. It is also worth noting the fact that it is recommended by

the governments of many states to use it in the practice of peace policy. However, the role or place of public diplomacy is less studied by representatives of scientific circles interested in politics.

As a result of the conflicts in Abkhazia (1992-1993) and later in the Tskhinvali region (1991-92, 2004 and 2008), more than 20% of the territories of Georgia were occupied by the Russian Federation. Among them, the Kodori valley is occupied (2008) and the process of bordering continues to this day. In the international arena, nowadays, these two regions are perceived as the frozen conflicts of the post-Soviet space or the conflict regions of the South Caucasus. The military confrontation in Abkhazia started in 1993, and as a result of Russian military aggression, the Georgian-Ossetian conflict ended with the August 2008 war.

Later, the Georgian Parliament created the concept of a non-recognition policy, which is related to the occupied regions. This is aimed at the de-occupation of the country and restoration of territorial integrity. In 2009, the European Union developed the Non-Recognition and Engagement policy towards South Ossetia and Abkhazia. The policy of non-recognition implies the activation of all existing diplomatic mechanisms so that the Tskhinvali region and Abkhazia are not recognized as independent states by other states. The policy of engagement in the peace building process prioritizes the use of all those resources through which the Georgian government will establish verbal communication with the population living in the Tskhinvali region and Abkhazia and maintain Georgian-Ossetian and Georgian-Abkhazian relations. The success of the policy of non-recognition can be considered the cancellation of recognition of the independence of Tskhinvali region and Abkhazia by Tuvalu and Vanuatu in 2013-14.

The main text: Public Diplomacy - this term was first used by Edmund Guglioni in 1965 and explained that it is a means through which independent public figures or partisan groups influence the government. Public diplomacy influences society, and society influences government.

The process of settlement of conflicts arising in Georgia is of great importance to the involvement of local and international organizations that openly support the

restoration of the territorial integrity of Georgia. From this point of view, multi-level negotiations should take place between the parties: at the first level, governmental relations should be established, and at the second level, new contacts should be sought using public diplomacy. It should be noted that the primary direction of public diplomacy is the disappearance of the informational vacuum that exists in society.

The role of public diplomacy in the Georgian-Ossetian and Georgian Abkhazian conflicts is also to make society less credible, as if conflict resolution and reconciliation are unrealistic. Zemskov-Zuge (2015) positively evaluates the prospects of public diplomacy in relation to the Georgian-Ossetian and Georgian Abkhazian conflicts. In his opinion, the activation of non-state actors is a necessary factor in the conflict settlement process. The reason is that, unlike state institutions, they act much more freely in interpreting the past. With the support of non-governmental organizations, it is possible to implement such programs that will provide psychological support to the population affected by the war in Tskhinvali and Abkhazia.

The Tskhinvali region deserves a separate discussion, because it is qualitatively different from the conflicted region of Abkhazia. After the five-day war of August 2008, the Tskhinvali region drew a dividing line, a border with the controlled territory of Georgia, which meant that Ossetians did not want to have relations with Georgians and Georgia. In addition, the process of borderization is ongoing. As for public diplomacy, it functions in a limited way in the mentioned region compared to Abkhazia. The reason is the fact that there are no non-governmental organizations and civil society in Tskhinvali, so public diplomacy will need much more time to change the existing mood than in Abkhazia.

In August 2008, as a result of the war between Russia and Georgia, the EU Monitoring Mission (EUMM Georgia) was sent to Georgia. In addition to monitoring military forces, the monitoring mission's mandate also included monitoring the peaceful return of conflict-displaced persons to their homes and protecting their rights. The involvement of the EU has increased the importance of public diplomacy in these regions. Moreover, a number of EU-facilitated civil dialogues have taken

place, during which various needs have been identified.

Conclusion: As a result of Georgian-Ossetian and Georgian-Abkhaz public diplomacy, it is possible to draw several conclusions. After the end of the military operations in Abkhazia (1993), public diplomacy began to be implemented within the framework of the peace policy towards the intensely conflicted regions. After the five-day war of August 2008, within the framework of the peace policy, public diplomacy was given an even more important mission, aimed both at conducting negotiations and at restoring relations between people.

The difference between Georgian-Ossetian and Georgian-Abkhazian public diplomacy was highlighted, according to which Abkhazia's civil society/nongovernmental sector is more powerful and public diplomacy can be strengthened in this direction, while as for the Tskhinvali region, there is no nongovernmental sector at all, communication takes place through a strong acquaintance or family network. By the way, there are also ordinary mining activists, although they have very little influence. Thus, cooperation with these groups and subsequent promotion of their strengthening is important for the effectiveness of public diplomacy.

Finally, public diplomacy should be considered one of the priority directions from the governmental circles of Georgia and coordinated functioning between public diplomacy and subjects involved in state politics should begin. A number of Georgian-Ossetian and Georgian-Abkhaz electronic pages should be created, where Ossetians, Abkhazians and Georgians will unite. The mentioned process will help to reduce the spread of misinformation.

REFERENCES:

1. Buzaladze, Giorgi. 2020. The Spectrum of Georgia's Policy Options Towards Abkhazia and South Ossetia. E-International Relations, <https://bit.ly/3uUmYfb> (18.08.2022)
2. Chepurina, Maria and Kuznetsov, Evgeny. 2020. Multiple Facets of Russian Public Diplomacy in International Organizations: A Case Study. Chapter 10.

166-181. Russia's Public Diplomacy: Evolution and Practice. Edited by Anna A. Velikaya, Greg Simons. Springer Nature Switzerland AG.

3. Gilboa, Eytan. 2008. Searching for a Theory of Public Diplomacy. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. 616, 1, 55-77. <https://bit.ly/3pQtBxi> (20.08.2022)

4. RFE/RL. 2008. Russia Recognizes Abkhazia, South Ossetia. August 26. <https://bit.ly/35yO1Sf> (23.08.2022)

5. Public Diplomacy. Edited by Nancy Snow, Philip M. Taylor. Routledge, New York. Stephenson, Heather. 2018. The Causes of Conflict. Tufts Now. <https://bit.ly/3vDmIAS> (25.08.2022)

Силагадзе, Давид. 2000. Народная дипломатия в абхазском конфликте (из опыта неправительственного общественного движение "Примирение") 33-60. Аспекты грузино-абхазского конфликта N4. <https://www.peacebuilding.uci.edu/files/progs/pdfs/russian4.pdf> (28.08.2022).

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗГЛЯДУ МЕХАНІЗМУ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Виходов Євген Анатолійович

аспірант

Дніпровська академія неперервної освіти

Дніпропетровської обласної ради

Аналізуються підходи до розгляду механізму адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування

Ключові слова: місьцеве самоврядування, адміністративний нагляд, децентралізація

Введення./Introduction. Актуальність проблеми налагодження механізму адміністративного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування відповідно до європейських стандартів пов'язана із загальним процесом євроінтеграції України, муніципальною реформою, яка має здійснюватися на засадах реалізації принципів належного врядування, децентралізації публічної влади, повсюдності місцевого самоврядування, субсидіарності, громадського контролю за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування. Проблеми адміністративного, державного, громадського контролю у сфері місцевого самоврядування стали темою багатьох наукових праць: державного управління, юридичних, політологічних. Основну увагу вчені приділяють громадському контролю та правовим аспектам.

Мета роботи./Aim. Метою даної роботи є наукові підходи до розгляду механізму адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування.

Ключовим є розгляд розуміння адміністративного та державного контролю. Адміністративний нагляд є складовою частиною державного

нагляду і включає нагляд за виконанням органами місцевого самоврядування делегованих повноважень виконавчої влади; контроль за їх виконавчою та розпорядчою діяльністю; контроль за законністю актів органів і посадових осіб місцевого самоврядування. Адміністративний контроль здійснюють органи виконавчої влади, насамперед Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, територіальні органи центральних органів виконавчої влади.

Матеріали та методи./Materials and methods. У даній роботі використовувалися загальнонаукові методи дослідження, а саме аналіз та синтез, індукція, дедукція.

У становлення механізму адміністративного контролю чітко вбачається діяльності органів виконавчої влади та інших державних органів, правовий статус яких визначає контрольні повноваження щодо органів місцевого самоврядування; норми матеріального і процесуального права містять спеціальні норми щодо наглядових функцій.

Водночас законодавством не передбачено прямого механізму контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування з боку органів державної влади. До адміністративного контролю можна віднести: організаційний, інституційний, законодавчий.

Організаційний представлений процедурними аспектами функціонування відповідних органів щодо здійснення ними наглядової діяльності, визначені нормами процесуального права, об'єктами

Інституційний представлений суб'єктами і контролю, це відповідні органи виконавчої влади, органи та посадові особи місцевого самоврядування.

Законодавчий адміністративний контроль включає: конституційний контроль, контроль, визначений нормативно-правовими актами про Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, місцеве самоврядування, про місцеві органи виконавчої влади, нормативно-правовий та галузевий контроль, що стосується відповідних сфер місцевого самоврядування. - державні органи та посадові особи.

Конституційно-адміністративний контроль має передбачати положення Конституції України щодо місцевих органів виконавчої влади та системи місцевого самоврядування: Стаття 119, Стаття 143, Стаття 144 [1].

Слід також підкреслити, що порядок контролю за виконанням органами місцевого самоврядування делегованих повноважень органів виконавчої влади визначається Кабінетом Міністрів України [2].

Адміністративний, державний контроль згадується у проектах законів України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» [3-5]. Зокрема, план законодавчого забезпечення реформ в Україні передбачає «запровадження прозорих механізмів адміністративного контролю державних органів щодо місцевого самоврядування».

Децентралізація з передачею значного кола повноважень і ресурсів місцевому самоврядуванню диктує підвищення рівня відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування за їх виконання та використання, а також створення системи ефективного державного контролю за законністю актів органів місцевого самоврядування.

Висновки./Conclusions. Таким чином, у випадках, коли сільський, селищний, міський голова порушує Конституцію або закони України, права і свободи громадян, не забезпечує здійснення делегованих повноважень органів виконавчої влади, перешкоджає здійсненню контролю за їх виконанням та в інших випадках, орган, що здійснює контроль порушує у встановленому порядку питання про його відповідність згідно із законодавством. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, їх територіальні органи здійснюють контроль відповідно до повноважень та у порядку, визначеному законодавством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про затвердження Порядку контролю за здійсненням органами

місцевого самоврядування делегованих повноважень органів виконавчої влади:
Постанова Кабінету Міністрів України від 9.03.1999 року № 339. URL:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/339-99-%D0%BF/print1487984467493096> 71
Вісник АПСВТ, 2018, №1.

3. <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-konstitutsii-ukraini-shchodo-detsentralizatsii-vladi>

4. <https://decentralization.gov.ua/news/14307>

5. Конституція України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (редакція від 01.01.2020)

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

Даміров Наміг Рафіг огли

аспірант

Міжрегіональної Академії управління персоналом

Вступ.

Глобальні виклики та небезпеки, пандемія COVID-19, повномасштабне воєнне вторгнення росії на територію України, поставило нові актуальні вимоги перед сучасною системою публічного управління. На сьогодні виникла нагальна потреба у системному аналізі питання реформування публічного управління з урахуванням військових загроз та викликів.

Мета роботи

Є аналіз процесу реформування системи публічного управління в умовах військових конфліктів.

Матеріали та методи.

Сучасний стан реформування системи публічного управління є соціальним продуктом нового формату суспільних відносин. Держава, трансформуючись на інституційну форму управлінського обслуговування потреб суспільства, зіткнулося з низкою якісних та структурних проблем.

У узагальненому вигляді проблематика публічного управління пов'язана з рішенням наступного кола завдань: визначення управлінських норм та управлінської культури, виявлення масштабів публічного управління, встановлення оптимального поєднання централізованого та децентралізованого способів управління, робота зі створення нової управлінської інфраструктури. Підставою для вирішення цього кола завдань виступає демократичний порядок, атрибутами якого є відносини держави та громадянського суспільства.

Громадянське суспільство – це своєрідний фундамент демократичного устрою соціальних відносин, причому взаємодія цього фундаменту та держави носить суб'єкт-суб'єктний управлінський характер.

Результати та обговорення.

В період воєнного часу на перший план виходять процеси антикризового управління та управління в умовах невизначеності і тому актуалізується питання виокремлення реформування системи публічного управління в умовах військових конфліктів.

Проаналізуємо наукові підходи до реформування системи публічного управління. Так, нова система публічного управління має відповідати критеріям соціальної ефективності та результативності. Модернізація управлінської діяльності та всієї системи публічного управління повинна бути орієнтована, на нашу думку, на реалізацію соціальних цінностей, на досягнення соціальних ефектів, здатних зробити життя кожної людини більш гідною, вільною, а відносини між людьми більш справедливими і рівноправними [1]. Ю. Сак звертає увагу на те, що реформа публічного управління є однією з основних реформ у країнах з перехідною економікою, що здійснюють комплексні реформи у різних сферах державної політики. Дієва система державного управління є одним з основних факторів конкурентоспроможності держави та передумовою європейської інтеграції [2].

Водночас, революційні зміни в інформатиці та комп'ютерних технологіях, бурхливе зростання цифрових та комунікаційних технологій, а також обмеженість ресурсів у публічної влади за суттєвого зростання попиту на публічні (державні та муніципальні) послуги визначають необхідність створення нової системи публічного управління в Україні. Прогнозування подальшого розвитку моделей системи публічного управління вимагає як ретроспективного погляду особливості їх становлення, а й аналізу їх сучасного стану.

Першим похідним від основного протиріччя сучасного публічного управління є невідповідність між об'єктивним характером публічного управління та суб'єктивними способами його здійснення. Суть цієї суперечності зводиться до визначення «динамічного нерівноваги» чи «творчого хаосу», що передбачає зміну зовнішніх змінних діяльності органів публічного

управління, які призводять до того, що минулий практичний досвід управління з його добре налагодженими стереотипами неодмінно може бути порушений. Тому держава має гнучко і правильно відреагувати ці зміни.

Другим похідним протиріччям управління, загострення якого відбувається в рамках зміни інформаційного суспільства, є протиріччя між необхідністю інформаційної повноти, достовірності та прозорості публічного управління та розвитком «деформацій» (видозмін та спотворень) інформації, що знижують її достовірність та прозорість. Суть даного протиріччя зводиться до того що органи публічного управління від імені посадових осіб мають давати представникам громадянського суспільства та бізнесу правдиву, точну і зрозумілу інформацію про результати своєї діяльності, але часто поводять зовсім іншим чином, залишаючись її монополістами, що підвищує ступінь протиріччя як усередині органів публічного управління, так і між державними органами, та визначає необхідність циркулювання повної та достовірної інформації [3].

Існує також проблема оптимізації органів публічного управління та делегування другорядних управлінських функцій приватним організаціям, що зменшить навантаження на бюджет, а також покращить такі управлінські функції. Наприклад, це можуть бути функції щодо управління кадрами в системі публічного управління, здійснення фінансового аудиту, а також надання допоміжних функцій органам публічної влади.

Таким чином, реформування системи публічного управління передбачає трансформування діючої моделі з урахуванням потреб суспільства, а також глобалізаційних та євроінтеграційних викликів та відповідно до норм міжнародного та національного законодавства. Метою реформування є покращення управлінських процесів в державі, поліпшення соціально-економічної ситуації в країні, а також покращення добробуту кожного мешканця України.

Водночас, реформування системи публічного управління в умовах воєнного часу – передбачає таку модернізацію систему управління, яка

спрямована на антикризове управління та управління в умовах невизначеності з урахуванням постійних викликів, які пов'язані із забезпечення безпекової життєдіяльності суспільства. Мета такого реформування публічного управління є оптимізації фінансових, кадрових, матеріальних ресурсів для забезпечення безпеки та життєдіяльності суспільства.

Один із основних компонентів реформування системи публічного управління є ідеологія. Державна ідеологія нині дещо розмите поняття, складність визначення якого пов'язано з його соціально-філософським змістом. Ця моральна категорія наділяє особистість певними соціально схвалюваними характеристиками, які особистість набуває у процесі соціалізації. Ідеологія тісно пов'язана з громадянськістю, яка, в тому числі, визначається як здатність включатися до організаційних процеси публічного управління та самоорганізаційні процеси громадянського суспільства в індивідуальних чи масових формах. Ідеологія складне поняття, до структури якого входять, зокрема: патріотизм; активна індивідуальна позиція; мораль.

Патріотизм зазвичай вважається атрибутом громадянськості, він конкретизує громадянську орієнтацію особи на об'єктному рівні - любов до Батьківщині, своєму народу та мові, традиціям. Патріотизм - це міра орієнтації особистості на соціально схвалювані дії, патріотизм формує особистість та створює мотиваційну основу її діяльності. На сьогодні в період повномасштабної війни росії на території України, патріотизм набуває нових рис та охоплює все населення України.

Активна індивідуальна позиція полягає у позитивній перетворювальній діяльності особистості, у цьому випадку – відношення завдань публічного управління та потреб суспільства.

Мораль у рамках складового компонента реформування публічного управління, як ідеологія, - це міра адекватності самооцінювання вчинків суб'єктів управління. В якості індикатором морального рівня управлінських дій держави виступає громадянське суспільство. Мораль полягає в оцінці конкретних дій функціонерів простими людьми, перш за все, за шкалою

«справедливо - не справедливо» [4].

Культура – ще одна основа реформування системи публічного управління. Зміна акцентів публічного управління тягне за собою зміну його культурної основи. Поняття «культура» часто вживається при аналізі управлінських взаємодій, коли мова йдеться про систему норм і цінностей, що знаходяться в основі управлінських актів. Проте «культура» у межах публічного управління – поняття глибше і доповнює вищеперелічені характеристики історично сформованим духовним потенціалом нації.

Сукупність властивостей менеджерського етикету та ментальної спадщини в рамках відносин влади та підпорядкування позначає культурну складову процесу публічного управління в контексті реформування системи управління. Йдеться про управлінську культуру як цементуючий механізм, необхідний для здійснення, у тому числі, і структурних перетворень. Нормоценнісний механізм, що регулює поведінку в рамках суб'єкт-об'єктного управлінської взаємодії, в сучасному трактуванні є не спонтанні індивідуальні поведінкові реакції, а своєрідний управлінський кодекс – основа відносин в управлінні.

Отже, управлінська культура - системоутворюючий елемент функціонування суспільства, фундаментальна підсистема соціального регулювання, що забезпечує ефективне реформування системи публічного управління в умовах воєнного часу.

Висновки. Таким чином, описані тенденції реформування системи публічного управління є невід'ємною частиною переходу до нової моделі публічного управління з урахуванням глобалізаційних та воєнних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережний В. О. Напрями реформування системи публічного управління в Україні. *Економіка та держава*. 2014. № 6. С. 161-164.
2. Сак Ю. А. Систематизація наукових підходів до проблеми політико-адміністративного реформування системи публічного управління.

Вчені записки Університету «КРОК». 2019. №2 (54). С. 94-101.
<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-94-101>.

3. Мелихова Б. С. Концептуальная модель системы публичного управления. *Государственное и муниципальное управление. Ученые записки*. 2015. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptualnaya-model-sistemy-publichnogo-upravleniya>.

4. Дегтярев М. В. Экспертиза в государственном управлении: к вопросу об экспериментальных и иных инновационных подходах. *Юридическая техника*. 2022. №16. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekspertiza-v-gosudarstvennom-upravlenii-k-voprosu-ob-eksperimentalnyh-i-inyh-innovatsionnyh-podhodah>.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Дричик Віктор Миколайович,
аспірант кафедри
публічного управління та адміністрування
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Вступ. Воєнна безпека – це такий стан репрезентативної практики соціуму, що вкорінює його якісну життєздатність у межах стійкого існування, динамічного розвитку та ефективного реагування на запобігання небезпекам, збройному насильству та шкоді цінностям, а також ті обставини, що сприяють виникненню цим небезпекам.

Мета роботи Є аналіз питання забезпечення воєнної безпеки в Україні.

Матеріали та методи. Проблеми національної безпеки, воєнної безпеки, складових елементів воєнної безпеки, систематизації загроз воєнній та національній безпеці аналізують політологи, юристи, економісти, філософи, фахівці державного управління, у тому числі: Ю. Барабаш, О. Белов, Ю. Битяк, В. Богданович, О. Бодрук, В. Вішняков, О. Гончаренко, Г. А. Дробах, А. А. Каленського, М. Ковалів, О. Копиленко, Б.Корміч, Г. Костенко, В. Кравченко, М. Криштанович, М. Кучерявенко, Д. Кучма, В. Ліпкан, А. Лобанов, Г. Рябоконт, Г. Ситник, Є. Смірнов, М. Цюруп, В. Ясинська та ін.

Виклад матеріалу.

На сьогодні існує безліч наукових підходів до визначення поняття «воєнна безпека», так, воєнна безпека це:

- стан міжнародних відносин та воєнної організації держави, при якому забезпечується надійна захищеність держави від воєнного нападу [1, с. 9];

- захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від чинників, які породжують небезпеки воєнного характеру для реалізації вказаних інтересів й за якої імовірність війни зводиться до мінімуму. Її прийнятний рівень може бути гарантованим за умов,

коли відсутні спонукальні мотиви до застосування військової сили або коли нема необхідності у відновленні балансу сил [2, с. 530];

- одне з важливих соціально-правових явищ, яке представляє собою комплексний юридичний інститут зі специфічним змістом та структурою [3, с. 27];

- багаторівнева система різноманітних політичних, економічних, воєнних, організаційних заходів. Як будь-яка складна система, вона може розвиватись лише комплексно і лише у сукупності розвитку її компонентів економічної, матеріальнотехнічної бази війни, збройних сил, міждержавних відносин, духовного фактору та людини як його кінцевого споживача створює об'єктивні передумови для вирішення проблем в цілому.

Окремо виділений напрямок у відриві від інших складових елементів воєнної безпеки не підвищує, а знижує її загальну стійкість та ефективність, не дає можливості прогнозувати та проводити комплекс визначених заходів на перспективу, що, у свою чергу, різко знижує воєнну безпеку держави. Розвинута, постійно удосконалююча система воєнної безпеки слугує важливим фактором стабільності та динамічного розвитку суспільно-державної системи, слабка дестабілізує її, стає передумовою для втрати державності [4, с. 18];

- такий стан її внутрішніх і зовнішніх суспільних відносин, компонентів і елементів, за якого забезпечується їх захищеність, заснована на ефективній протидії впливу воєнних загроз (збройного насильства), мінімізуючи негативні впливи військової експансії ззовні, відтак у всіх суспільних сферах, створюючи умови для стабільності цього суспільства [5].

В інституційному плані воєнна безпека – здатність військової організації держави зробити ефективний внесок в оборону країни та забезпечити збройний захист її інтересів – може розглядатися як стан гарантованої захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від зовнішніх та внутрішніх військових загроз, забезпечується обороноздатністю держави [6, с. 1025].

В сучасних способах вирішення проблем забезпечення воєнної безпеки

переважає підхід, що базується на принципах взаємної безпеки. За цього підходу роль держави («в особі» Збройних Сил) зводиться лише до функції охорони власних кордонів.

Наразі даної функції замало, зважаючи на доведену неспроможність вчасно зреагувати на порушення перетину кордону та вторгнення на чужу територію «людей в балаклавах» [7].

Крім того, воєнна безпека може виступати в ролі елемента суспільної свідомості, цілепокладання, суспільної настанови, цінності, національного інтересу тощо. Важливо наголосити, що воєнна безпека одна із необхідних умов сталого динамічного розвитку всієї соціальної системи. Таким чином, як складова національної безпеки, воєнна безпека – це складна категорія, що характеризує стан суспільних відносин даної соціальної та військово-політичної системи, її компонентів, при якому забезпечується ефективна протидія впливу зовнішнім та внутрішнім військовим загрозам (збройного насильства), і тим самим у військовій сфері створюються умови для стабільного динамічного розвитку даного галузі.

Найважливішим елементом воєнної безпеки України є система забезпечення воєнної безпеки, під якою науковці переважно пропонують розуміти сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних механізмів (інституційних, організаційних, правових та інших) та суб'єктів забезпечення воєнної безпеки (посадові особи держави, органи державної влади, державні установи та заклади, сили та засоби сектору безпеки, які на основі чинного законодавства трансформують політику воєнної безпеки у цілеспрямовану скоординовану діяльність воєнного характеру щодо реалізації захисту національних інтересів, передусім стосовно виявлення, прогнозування, попередження та нейтралізації загроз воєнній безпеці [8].

Під системою забезпечення воєнної безпеки розуміється механізм, що перетворює прийняту державою стратегію в цій області на скоординовану діяльність конкретних відомств, організацій, громадських об'єднань і громадян на основі чинного законодавства.

Ці суб'єкти забезпечення воєнної безпеки, діяльність яких безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх і внутрішніх загроз, як говорить І. Руснак, у своїй сукупності утворюють сектор безпеки та оборони держави, який містить органи державної влади та військові формування [9].

Таким чином, воєнна безпека держави полягає у вмінні раціонально використовувати військову силу для забезпечення своєї військової безпеки та реалізації власних інтересів, щоб забезпечити це, держави втілюють у життя стратегії діяльності на національному та міжнародному рівнях. Точка зіткнення цих стратегій зовнішньополітична діяльність держави.

Так, зовнішня політика, чи іншими словами, дипломатія держави в рамках стратегії національної безпеки невід'ємна частина системи забезпечення воєнної безпеки та основний виконавець міжнародної безпекової стратегії. Зв'язки між сферами воєнної безпеки та зовнішньої політики держави беруть свій початок від кількох факторів, до яких відносяться сукупність військово-стратегічної та політико-дипломатичної діяльності держави у напрямі реалізації національних інтересів; що впливають з характеру реалізованої державою міжнародної системи своєї зовнішньої політики України та вживаних у міждержавних відносинах для забезпечення воєнної безпеки заходів. Ці фактори визначають зовнішньополітичні елементи воєнної безпеки та військові елементи внутрішньої політики.

Якщо зовнішньополітичні елементи воєнної політики є незамінними засобами безпеки перед військовими загрозами та системи забезпечення воєнної безпеки дипломатичної діяльності держави, то військовим елементом внутрішньої політики виступає системна політика щодо формування та раціонального використання військової сили держави.

Зміни у середовищі воєнної безпеки призвели до деяких змін форми і в її зв'язках із зовнішньою та внутрішньою політикою, і на тлі військових загроз формування ефективних та системних заходів забезпечення воєнної безпеки найважливіший засіб боротьби з ними.

Висновки. На нашу думку, воєнна безпека держави забезпечується наявністю та функціонуванням військової сфери національної безпеки. Крім того, воєнна безпека – це стан соціуму, який гарантує його розвиток у мирних та безпечних у військовому відношенні умовах, а також стан захищеності національних інтересів України від військових загроз.

Враховуючи тенденції третього тисячоліття, у якому відзначається наростання насильства у різних формах, а також велику кількість у планетарному масштабі військових конфліктів різної інтенсивності стає, у тому числі на території України, є життєво важливою умовою буття соціуму визначення детермінант досягнення мирних умов розвитку особистості, суспільства та держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Макаренко Д. И., Хрусталеv Е. Ю. Концептуальное моделирование военной безопасности государства. М.: Наука, Центр, экон.-мат. ин-т РАН; Инт проблем управления им. В. А. Трапезникова РАН., 2008. 303 с.
2. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади). К.: НАДУ, 2012. 544 с.
3. Фатеев К. В. Обеспечение военной безопасности Российской Федерации: теория и практика правового регулирования: автореф. дисс. ... д-ра. юрид. наук. Москва, 2012. 40 с.
4. Коровянский А. И. Военная безопасность Российской Федерации и её обеспечение в современных условиях (военно-политический анализ): дисс. канд. полит. наук: 20.01.02. Москва, 2007. 28 с.
5. Ковалів М. В., Іваха В. О. Воєнна безпека як чинник стабільності суспільства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 124-132.
6. Военный энциклопедический словарь. Редкол.: А. П. Горкин, В. А. Золотарев и др. М.: Большая российская энциклопедия, Рипол Классик, 2002. С. 1025

7. Штулер І. Воєнно-економічна безпека України в сучасному геополітичному просторі. *Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 2 (17). С. 206-220.
8. Лобанов А. А. Деякі погляди на побудову системи забезпечення воєнної безпеки України. *Наука і оборона*. 2009. № 1. С. 55-58.
9. Руснак І. С. Воєнна безпека України у світлі реформування сектора безпеки і оборони. *Наука і оборона*. 2015. № 2. С. 9-14.

PHILOLOGICAL SCIENCES

УДК 81.36

ПРИСЛІВНИКИ В ТВОРІ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА «РАДІО НІЧ»

Антонишина Богдана Павлівна,
студентка,
Бездіжа Алла Анатоліївна,
викладач вищої категорії,
Галицький фаховий коледж
імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна

В статті коротко описуються принципи творення прислівників та принципи їх поділу. Проводиться дослідження щодо кількісного та типового аналізу прислівників у романі Юрія Андруховича «Радіо Ніч».

Ключові слова: прислівник, адвербіалізація, прикметникові прислівники, іменникові прислівники, числівникові прислівники, займенникові прислівники, дієслівні прислівники, означальні прислівники, обставинні прислівники.

Прислівник (грец. τὸ ἐπίρρημα, лат. adverbium) – повнозначна самостійна незмінна частина мови, що виражає ознаку дії, стан предмета або ознаку якості і відповідає на питання "як? де? звідки? коли? наскільки? якою мірою?" [4, с. 421]. Як частина мови, прислівник почав формуватися ще в праслов'янський період. Дослідженням цієї самостійної та незмінної частини мови займалися такі вчені як: І. Вихованець («Морфологічна будова сучасної української мови»), К. Городенська («Синтаксичні позиції ступеньованих прислівників з первинною локативною семантикою»), Висоцький А. («Функціонально-синтаксичні сфери означальних прислівників в українській літературній мові»), П. Білоусенко («Прислівники часу в сучасній українській

мові)), Ю. Громик («Прислівники відзайменникового походження у західнополіських говірках української мови») та багато інших мовознавців. В працях цих науковців є аналіз походження прислівників, аспектів прислівникової системи, появи нових лексичних та граматичних елементів і інших факторів існування та розвитку прислівника.

Практично всі самостійні частини мови – багатоформні. В таких словах є основна частина, що зветься коренем, і змінна частина – флексія (закінчення). За допомогою флексії і виражається багатоформність, тому вона може означати як рід, так і множину. Змінення флексії також означає змінення роду, множини. У процесі адвербіалізації, або переходу будь-якої частини мови в прислівник, слова втрачають флексію, що означає втрату набору словоформ – парадигми. Дієслова, іменники і прикметники, що мали багато різних форм, стають прислівниками, які мають лише одну форму.

Процес адвербіалізації – переходу частини мови у прислівник – таких самостійних частин мови як іменник, прикметник та дієслово, проходить по-різному. В іменників спочатку модифікується відмінкова форма, але сама морфема та позначення роду, числа і відміни залишаються незмінними. Потім нейтралізується значення відмінкової форми, позначення роду та числа все ще залишаються такими ж. В кінці нівелюються і вони. Такий різноступеневий характер адвербіалізації характерний лише для іменника, через те, що він найбільш віддалений від значення ознаки. Дієслова, що у своїй флексії мають велику сукупність граматичних категорій, в процесі переходу замінюють своє закінчення на прислівникові словотворчі суфікси -учи, -ши/-вши. Так нейтралізується вся морфологічна вираженість їх категорій способу, часу, числа, роду і особи. У прикметників категорії роду, числа і відмінка нейтралізуються за допомогою словотворчих суфіксів -о, -е. [3, с. 230]

Є два типи поділу прислівників: морфологічний поділ та поділ за значенням і роллю в реченні.[1, с. 246]

За морфологією і походженням прислівники можна поділити на такі типи:

- прикметникові;

- іменникові;
- числівникові;
- займенникові;
- дієслівні.

За способом творення, прислівники прикметникового походження поділяються на:

- якісні прислівники з закінченням -о, які походять від називного відмінка нечленованої форми середнього роду якісних прикметників;
- прислівники, що походять від називного відмінка сучасної прикметникової форми середнього роду на -е;
- прислівники, які утворюються від сполучення прийменника з прикметником у непрямому відмінку.

Прислівники іменникового походження також поділяються на кілька груп. Найбільша група утворена від іменників в орудному відмінку, оскільки ці форми іменників найчастіше виражають обставинні відношення. Деякі з них можуть вживатися і як прислівники, і як іменники.

Прислівників числівникового походження є небагато, і їхній склад залишається практично незмінним. Такі прислівники утворені від: форми знахідного відмінка збірних числівників з прийменником в чи на; звичайного кількісного числівника середнього роду одно, з прийменником за; форми місцевого відмінка збірних числівників з прийменником у (в); від форми знахідного відмінка порядкових числівників з прийменником в та по; за допомогою суфікса -чі і нечленованої форми родового відмінка порядкових числівників з прийменником с або до.

Група прислівників займенникового походження становить велику частину усіх прислівників. Співвідносність займенникових груп із займенниками простежується лише історично і з точки зору морфемної структури сучасної мови. Їхнє походження від займенників можна визначити лише за спеціальним лінгвістичним аналізом, який допомагає з'ясувати первісний етимологічний склад. З прислівниками їх об'єднує спільна

функціональна синтаксична роль, оскільки в реченні вони виконують типову прислівникову формально-синтаксичну функцію придієслівного некерованого другорядного члена або детермінантного другорядного члена речення.

Прислівники дієслівного походження утворилися такими способами: дієслівні основи з іменним закінченням давньої форми орудного відмінка двоїни -ма (-ома); від дієслівних основ за допомогою суфіксів префіксів або їхнього поєднання; від колишніх коротких активних дієприкметників теперішнього часу і жіночого роду. При цьому, таких прислівників небагато.

Другий тип поділу – поділ за значенням і роллю в реченні. В містить в собі дві групи: означальні та обставинні прислівники.

Функція вираження ознак є однією з основних функцій прислівників. До таких означальних прислівників належать якісно-означальні, кількісно означальні та прислівники способу дії. [2, с. 149] Означальні прислівники формально і семантично співвідносні з прикметниками. Вони є неузгодженими означеннями до дієслова, прикметника, іншого прислівника, подекуди іменника. Тобто означеннями з іншими, ніж у означеннях слів та іншим типом компонентів, що вступають у такий зв'язок. Означення узгоджується, а прислівники прилягають. Власне означення є означенням до іменника, невласне до інших слів, але здебільшого до дієслів.

Обставинні прислівники визначають додаткові ситуації при яких відбувається дія. Оскільки такі прислівники стосуються дієслова-присудка, то вони розкривають зміст усього висловлювання в цілому. Розряди за значенням поділяються на чотири групи: прислівники місця, причини, часу і мети. [5, с. 64]

Для кількісного та видового аналізу прислівників в художньому романі Юрія Андруховича «Радіо Ніч» було вирішено використати математичний тип аналізу. Для прискорення роботи за допомогою генератора випадкових чисел generator-online.com було визначено десять випадкових сторінок, а саме 22, 125, 130, 168, 171, 211, 291, 405, 421, та 435, на основі яких було проведено розрахунки.

Відсоткове співвідношення прислівників щодо обсягу основного тексту на різних сторінках коливалося від 2,02% на 168 сторінці, до 6,58% на 405 сторінці. Таким чином за середнім арифметичним можна підрахувати, що роман Юрія Андруховича «Радіо Ніч» на $\approx 4,26\%$ складається з прислівників.

Під час аналізу було виявлено такі прислівники: бажано, безвісти, вдень, вечірньо, виключно, відразу, вкотре, водночас, ганебно, геть, гідно, горілиць, гостинно, густо, давненько, давно, далі, дещо, доволі, дуже, дурнувато, жахливо, завжди, зазвичай, зайво, зараз, згори, зненацька, знову, зовсім, зранку, зсередини, інакше, іноді, коли, мало, мертво, можливо, моментово, навіщо, наглухо, надалі, надзвичайно, надто, наживо, назовні, найактивніше, найбільше, найцікавіше, напоготові, нарешті, невідомо, недобре, незграбно, неквапом, неприємніше, несвідомо, нестерпно, неухильно, однаково, особливо, отут, переважно, по-друге, по-змовницькому, по-перше, поступово, потім, простіше, просто, радше, сильно, співчутливо, ствердно, стримано, сумно, суттєво, так само, того, тоді, точніше, тричі, трохи, удень, утім, хрипкувато, цілком, щиро, щойно, щоправда, якомога, ясно.

Значну частину обсягу поданих прислівників складають означальні прислівники прикметникового походження, що описує їх характер в романі Юрія Андруховича «Радіо Ніч» як атрибутивний.

Отже, прислівники в романі Юрія Андруховича «Радіо Ніч» становлять лише двадцять п'яту частину обсягу всього тексту, та здебільшого виконують роль означення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпояско О., Городенська К., Русанівський В. Граматика української мови. Морфологія : підруч. для студ. філол. ф-тів вузів. Київ: Либідь, 1993. 334 с.
2. Гнатюк Л., Бас-Кононенко О. Українська мова. Особливості практичного застосування : посібник. Київ: Знання-Прес, 2006. 259 с.
3. Доленко М., Дацюк І., Кващук А. Сучасна українська мова: Вид., 2-е,

доп. і перероб. Київ : Вища школа, 1974. 366 с.

4. Звонська Л. Л., Корольова Н. В., Лазер-Паньків О. В. Енциклопедичний словник класичних мов. К. : ВПЦ «Київський університет», 2017. 552 с.

5. Кононенко П. П., Кадомцева Л. О., Мацько Л. І. Українська мова. Навчальний посібник: 2-ге видання, стереотипне. - Київ: Либідь, 1991. - 224с.

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ТРАНСФОРМОВАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ТВОРЧОСТІ М. СТЕЛЬМАХА

Богатько Валентина Василівна

к.ф.н., доцент

Вовк Вадим Петрович

студент

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Вступ. Увага, яку лінгвісти приділяють дослідженню фразеологічного складу творів різних авторів, є свідченням важливості фразеології як компонента художньої мови. Різні аспекти художнього мовлення М. Стельмаха привертають увагу лінгвістів, приваблюючи дослідників органічним поєднанням невимушеності загальнонародної мови з оригінальністю та різноманітністю індивідуально-авторських стилістичних засобів.

Лінгвісти в різний часовий проміжок досліджували той чи інший аспект мовостилістики письменника. На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки звернено увагу на стилізацію розмовності у прозі М. Стельмаха: Т. В. Ткаченко у цьому аспекті просліджує також стилістичний потенціал узуальних і трансформованих фразеологічних одиниць розмовного походження [4, с. 201].

Але нині детально не досліджено роль фразеологічних одиниць при формуванні індивідуально-авторського стилю письменника.

Використовуючи фразеологізм із художньою метою, письменники часто вдаються до семантико-стилістичного оновлення фразеологізмів, не тільки створюючи нові зв'язки й контексти, а й видозмінюючи форму традиційного звороту мови. Тому можливості використання сталих словосполучень набагато ширші порівняно зі словом [2, с. 62].

Трансформація – видозміна фразеологічних одиниць із певною стилістичною настановою. Можливість перетворень фразеологізмів ґрунтується на збереженні їх внутрішньої форми, нарізнооформленості та на відносній

стійкості. Наявність внутрішньої форми дозволяє освіжити більш чи менш стертий унаслідок багаторазового вживання фразеологічний образ [3, с. 127].

Метою дослідження є аналіз трансформованих фразеологізмів у романі М. Стельмаха «Чотири броди» з точки зору їхнього семантико-граматичного вираження з урахуванням індивідуального письменницького стилю митця.

Матеріали та методи. Дослідження передбачає використання комплексної методики розгляду мовного матеріалу – описового, функціонального, лінгвістичного спостереження, класифікації й систематизації фразеологічних одиниць, контекстуально-семантичного аналізу.

Результати та обговорення. Творчий доробок М. Стельмаха неодноразово був об'єктом дослідження лінгвістів з точки зору методики стилістичного увиразнення та використання художніх тропів. Послуговуючись тим чи іншим загальномовним чи уснонародним фразеологізмом, письменник часто змінює його, трансформує відповідно до контексту та особливостей власної творчої манери. Таким чином, в українській мові з'являються нові фразеологічні одиниці, значення котрих не пояснюється словником, але зрозуміле тільки з контексту.

Здійснюючи трансформацію фразем, М. Стельмах цілеспрямовано згоджується на повне оновлення семантики, модифікаційної структури традиційних фразеологічних одиниць. На думку В. Білоноженко та І. Гнатюк, це є однією з особливостей функціонування фразеологізмів у мові художньої літератури [1, с. 8].

Класифікувати варіанти трансформацій фразеологічних одиниць відповідно до індивідуально-авторського бачення письменника необхідно із урахуванням якісних змін у структурі та власне семантиці стійних словосполучень.

У романі «Чотири броди» М. Стельмаха розглядати фразеологічні одиниці доцільно, насамперед, з точки зору стилістичної функціональності. Трансформуючи той чи інший загальномовний фразеологізм, письменник виражає власну творчу індивідуальність, світосприйняття, принципи

відображення дійсності, уподобання стосовно прийомів використання фразеологічного матеріалу.

Аналізуючи трансформаційні зміни в фразеологізмах, ужитих на сторінках роману «Чотири броди» М. Стельмаха, структуруємо їх відповідно до двох принципів: семантичного та структурно-семантичного. Таку класифікацію запропонував В. Білоноженко, зауваживши, що в межах структурно-семантичних трансформацій доцільно звертатися до лексичної заміни компонентів фразеологізму словами вільного вжитку, поширення фразеологізмів, контамінації фразеологічних одиниць, еліпсис фразеологізмів [1, с. 84].

У деяких випадках під час трансформації змінювалася граматична форма та власне граматичне узгодження частин фразеологічної одиниці. До прикладу, це такі фраземи, як «*склавши руки*» (1, с. 4) замість «*скласти руки*»; «*цокотіти зубами*» (1, с. 463) замість «*зуби цокотять*» та подібні. Тобто, на граматичному рівні трансформації не відбувається зміна лексичного значення, а тільки порушується граматична мовна норма через неузгодження компонентів фразеологічної єдності між собою.

Значно ширшою є група трансформованих фразеологізмів, котрі зазнали змін при використанні письменником на семантичному рівні. Прикладом власне семантичних трансформацій фразеологізму в прозі Михайла Стельмаха може служити такий: – *Гордих час швидко скручує в баранячий ріг!* (1, с. 91). Традиційне значення фразеологічної одиниці *скрутити* (зігнути) *у баранячий ріг* – примусити кого-небудь бути сумирним, покірним [6, с. 334] передбачає вживання поряд з нею конкретного іменника з семантикою особи. Натомість автор замінює його абстрактним іменником час. Сміслові навантаження від цього не змінилися, проте стало місткішим, більш узагальненим. Якщо подібне переадресування предметної співвіднесеності відбувається не в суб'єктному, а в об'єктному оточенні фразеологізму, то його значення внаслідок цього може набувати додаткових відтінків, а інколи навіть розвинути в окреме значення полісемічного фразеологізму. Наприклад: – *Ми з шкури вилузуємось, щоб*

скрутити в'язи цим труднощам, а дехто на них славу праведників і грошву водночас вибиває (1, с. 68) – тут поєднання фразеологізму *скрутити собі в'язи*, що має значення 1. Покалічитися або вбитися, загинути або 2. Не справитися з чим-небудь; зазнати невдачі, поразки в чому-небудь [6, с. 822] з іменником абстрактної семантики труднощі реалізує значення *успішно справитися зі складною роботою*.

М. Стельмах досить часто звертався до прийому використання уточнення чи конкретизації семантики фразеологічної одиниці за допомогою контекстуального вираження. Як правило, така трансформація відбувається в тому випадку, коли фразему письменник використовує у вузькому значенні і самостійне її існування неможливе, оскільки семантика обумовлена конкретними умовами функціонування. Указуючи на звичку прокидатися рано, автор використовує фразему *«не проспала сонце»* (1, с. 5). Пишучи про душевні переживання та біль від образ, М. Стельмах послуговується фраземою *«рани не заростають»* (1, с. 5). Чітке контекстуальне вираження має трансформований від *«йти на всі чотири сторони»* варіант М. Стельмаха *«на всі чотири броди»* (1, с. 6).

Низку трансформованих фразеологізмів можна тлумачити дwoяко: вжиті в художньому творі та вжиті в лексикографічній праці. Як приклад, фразеологізм *«виорати щастя»* (1, с. 8), що в контексті роману має значення важкої праці задля досягнення найвищих благ. Загальнономовний фразеологізм *«лиха мова»* у значенні *неправдива інформація* може трансформуватися із збереженням граматичного вираження, але в контексті художнього твору фразема *«лиха мова»* (1, с. 11) означає слова, що *залишають негативний слід на серці, ображають* і так далі. Деякі фразеологічні одиниці мають право на існування тільки в контекстуальному вимірі. Зокрема, це стосується фраземи *«вitekло тепло»* (1, с. 16). У конкретному випадку письменник вказує на смерть персонажа, на факт того, що *його тіло стає холодним*. Послуговуючись фразеологізмом *«вибиваючи собі язиком»* (1, с. 18), письменник вказує на те, що за допомогою вміння говорити певні персонажі зуміли вибудувати кар'єру та

знайти визнання в людських очах.

Характеризуючи внутрішні якості персонажів, М. Стельмах пропонує вживати такі контекстуальні фразеологізми, в котрих відбулася семантико-стилістична трансформація, як-то: *«без лихої іскри у грудях»* (1, с. 18), *«прокинулись совість»* (1, с. 18), *«крутиться в світі»* (1, с. 23), *«одразу святешне обличчя вмочив у співчуття»* (1, с. 35), *«на душі може нахмаритись і заgrimіти»* (1, с. 35), *«зовсім обезглузділа»* (1, с. 39).

У контексті того, що персонажі не завжди дотримувались християнських традицій та часто дозволяли собі негативні думки у великі свята, М. Стельмах використовує фразему *«святий вечір переводив на грішний»* (1, с. 20). За цим же принципом трансформовані фраземи на кшталт *«бо без хліба ми нічого не варті»* (1, с. 22), *«тримайся плуга, а не язика»* (1, с. 24), *«наростає дике м'ясо»* (1, с. 33) та подібні. Кожен із означених фразеологізмів матиме абсолютно інше значення автономно від контексту художнього твору.

Розширення семантики фразеологізмів можна простежити на прикладі фразем на позначення ознаки «худий». Традиційне тлумачення на означення дуже худой особи може мати таке трансформоване фразеологічне вираження: *«завеликий на його кістки»* (1, с. 95) (занадто худий) або *«на других кістках швидко бросло м'ясо»* (1, с. 95) (настільки худий, що не вдається погладшати за певний період часу).

М. Стельмах яскраво використовує фразеологічні одиниці на означення понять *смерті, стану при смерті, потойбічного життя* та подібних. Приміром: *«пішла на той світ»* (1, с. 4), *«проспала сонце»* (1, с. 5), *«залишив під заставу душу»* (1, с. 7), *«вмовкло його слово»* (1, с. 8), *«копита відкинути»* (1, с. 9), *«наздогнала потайна куля»* (1, с. 16), *«витекло тепло»* (1, с. 16), *«коли вже стою на божій дорозі»* (1, с. 21), *«свинцю таку порцію отримав»* (1, с. 22), *«вона з косою підходила»* (1, с. 22), *«лежачи між життям та небуттям»* (1, с. 22), *«відходить їхній час, відходить і мій»* (1, с. 22), *«втопив свої останні роки»* (1, с. 25), *«всі стають розумниками, коли смерть їм перетинає час»* (1, с. 25), *«його час минув»* (1, с. 27), *«моя (душа) – тільки домовину»* (1, с. 28),

«літа голос відібрали» (1, с. 30).

М. Стельмах найчастіше звертався саме до структурних змін при трансформації фразеологізмів. Окремо варто звернути увагу на трансформацію народнопоетичних елементів в романі «Чотири броди». Головною причиною використання такого типу трансформації є прагнення автора увиразнити емоційну залежність персонажів один від одного та від певних обставин: *«Краще мати бідну кишеню, аніж бідну голову»* (1, с. 117); *«Краще нікудишнім стати, аніж піти за такими»* (1, с. 399); *«Нема чого жаліти соняшників, краще дурну голову жалій, бо вона в тебе поки одна»* (1, с. 599), *«Краще п'яницею, аніж зрадником»* (1, с. 643); *«Краще срібний карбованець у кишені чи півлітра на столі»* (1, с. 4); *«Потрібний він їй, як торішній сніг»* (1, с. 8); *«Треба ж не лише язика, а й кендюху мати роботу»* (1, с. 9); *«Літа лежали на його кощавих плечах, а зима на голові»* (1, с. 17); *«Старого вовка за хвіст не впіймаєш»* (1, с. 36).

На думку Т. Ткаченко, стилістичний потенціал трансформованих фразеологізмів в узуальному аспекті досить широкий. Зокрема, науковець пояснює цей факт тяжінням до просторічної та розмовної лексики, іноді навіть згрубілої. *«Власне семантичними вважаються такі перетворення фразеологізмів, які спричинюють зміну традиційного значення різного ступеня, від збільшення абстрактного елемента в семантиці до появи додаткових смислових і стилістичних відтінків аж до розвитку нового значення і перетворення фразеологізму в полісемічний, що не порушує при цьому лексико-граматичного складу стійкого словосполучення»* [5, с. 84]. Саме такий тип трансформацій вимагає від читача вдумливого прочитання тексту, загальної мовної інтуїції й глибокого знання народної фразеології.

Висновки. Таким чином, фразеологічні одиниці в прозі Михайла Стельмаха досить часто зазнають певних трансформацій: автор переробляє їх відповідно до контексту, уводячи до складу компоненти, що можуть впливати на семантику фразеологізму, перетворюючи інколи на вільне словосполучення, а також оновлюючи семантику фразеологічних зворотів без зміни структури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоноженко В. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ : Наукова думка, 1989. 154 с.
2. Гнатюк І. С. Деякі особливості використання фразеологізмів у мові сучасної художньої прози. *Укр. мова і літ. в школі*. 1981. № 9. С. 62–64.
3. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. К. : Либідь, 1992. 248 с.
4. Ткаченко Т. В. Фразеологічні засоби стилізації розмовності в прозі Михайла Стельмаха. *Мова і культура*. Київ : ВД Дм. Бураго, 2005. Вип. 8. Т. III. Ч. 1. Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. Мова сучасного мистецтва. С. 201–205.
5. Ткаченко Т. В. Стилїстичні функції розмовності у мові роману Михайла Стельмаха «Чотири броди». *Система і структура східнослов'янських мов: До 60-річчя наук. і пед. діяльн. проф. М. Я. Брицина*. Зб. наук. праць. Київ : Знання України, 2004. С. 351–352.
6. Фразеологічний словник української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 1993. 984 с.

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСФОРМОВАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У МОВІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРІОДИК

Богатько Валентина Василівна

к.ф.н., доцент

Гулієва Ельміра Айдинівна

студентка

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Вступ. Мова газетних текстів є віддзеркаленням закладених норм публіцистичного стилю й водночас лаконічним та влучним відображенням найсучаснішого стану мови в її найяскравіших проявах. Тому особливо широко трансформація фразеологічних одиниць (ТФО) висвітлюється в періодиці, для якої характерне поєднання раніше існуючих значень ФО із модифікованою інтерпретацією, оновленими формами загальновідомих влучних виразів.

ФО є одними із найбагатогранніших та найяскравіших засобів вираження думки в мові, тож потреба в їхній видозміні є природною та цілком виправданою, особливо в мові ЗМІ, стилістичні рамки якої вимагають постійних оновлень уже існуючих мовних елементів.

Творчі видозміни фразеологічних одиниць у дискурсі сучасного мас-медійного простору привертало увагу багатьох мовознавців, зокрема, С. Гурбанської [3], О. Коваль [6], Н. Бойченко [1], М. Ковальчука [7], М. Шевчука [11], Д. Данильчука [4], С. Коновець [8] та ін., але, зважаючи на постійні зміни в мовному просторі сучасної періодици, є ще багато площин для подальших досліджень.

Мета – з'ясувати особливості функціонування трансформованих фразеологічних одиниць у мові сучасних українських періодик.

Матеріали та методи. Описати ТФО на основі зібраного мовного матеріалу та теоретичних напрацювань з цієї теми можна за допомогою

загальнонаукових (статистичного, аналітичного, методу порівняння та теоретичного узагальнення) та *специфічних* (спостереження над мовним матеріалом, методу лінгвістичного аналізу, семантико-сислового, структурного аналізу) *методів*.

Результати та обговорення. Засоби донесення інформації широкому колу читачів і слухачів охоплюють друковані видання та електронні засоби (телебачення, радіо, Інтернет). Н. Дем'яненко вважає, що прагнення до новизни та свіжості, емоційності й експресивності на тлі стандарту – визначальна риса мови ЗМІ. Тому сучасні мас-медіа неможливо уявити без використання фразеологічних одиниць [5, с. 147].

У газетних текстах натрапляємо на ФО як у первісному, кодифікованому, вигляді, так і у видозміненому. Головною умовою доцільного введення ФО в контекст є збереження цілісності форми і змісту. Як і в живому мовленні, ФО в мові преси в незмінному вигляді зустрічаються значно рідше, ніж у трансформованому, адже контекст та екстралінгвальні чинники, в які ФО вводяться, вимагають певних стилістичних та емоційних акцентів для уникнення штампованості та мовних кліше. ТФО можуть змінювати свої семантичні значення, структурні моделі, але реципієнт може вільно ідентифікувати значення модифікованої ФО та ефект, якого бажав досягнути адресант, удаючись до видозміни.

ФО є невід'ємним фрагментом мовної картини світу – динамічної системи, на яку впливають суспільно-історичні, політичні умови, вікові та часові, екстралінгвістичні чинники, які вимагають адаптації та видозмін.

О. Пономарів влучно формулює дефініцію трансформації ФО, називаючи їх видозміною стійких словосполучень з певною стилістичною настановою [9, с. 87].

Апелюючи до визначення Н. Бойченко, трансформацією ФО називають «зміни, які викликані їхньою актуалізацією в особливих контекстуальних умовах, що увиразнюють повідомлення шляхом вираження експресивної інформації» [1, с. 16].

Особливості розширення семантики фразеологічних одиниць унаслідок їхньої трансформації стали об'єктом лінгвістичних досліджень О. Пономаріва [9] та ін. Однак одне з найглибших і найгрунтовніших досліджень цього мовного явища пов'язане з іменем дослідника А. Капелюшного, який виокремив такі способи трансформування:

1) поєднання в тексті з метою створення каламбуру фразеологізму й вільного словосполучення або вживання слова водночас у зв'язаному та вільному значенні;

2) створення okazional'nogo значення фразеологізму або пристосування фразеологізму до конкретної ситуації;

3) контамінація – створення нового фразеологізму внаслідок накладання однієї на одну двох (і більше) вже наявних фразеологічних одиниць;

4) додавання другої (авторської) частини;

5) синонімічна або антонімічна заміна компонентів фразеологізму;

6) поширення фразеологічної одиниці додаванням до неї нових компонентів [10, с. 69].

Проаналізувавши різноманітні класифікації та види семантично структурних ТФО у лінгвістиці, ми дійшли висновку, що в більшості випадків дослідники виокремлюють основні типи трансформацій, інколи доповнюючи їх або даючи власні найменування тієї чи тієї категорії. Тож узагальнимо позиції, які сформувались у мовознавстві та подамо загальну характеристику основних видів трансформацій ФО, які найчастіше зустрічаються на шпальтах сучасних лінгвістичних досліджень:

1) *розширення компонентного складу ФО*

Поширеним і ефективним прийомом ТФО є розширення їх компонентного складу. Додавання часто носять метафоричний характер, оживляють внутрішню форму фразеологізму, вносячи нові відтінки в його розуміння: *«Цією напрочуд промовистою тезою починається книжка і постійно втримує читача на цій хвилі»* (Дзеркало тижня, 03.02. - 09.02.2021, с. 15).

Цей прийом має на меті конкретизацію значення ФО, який супроводжується появою нової лексеми з уточнюючим значенням при іменниковому або ад'єктивному компоненті ФО. У мовознавстві його також називають вклинюванням, апелюючи до того факту, що слова з вільного контексту ніби вклинюються до усталеного складу ФО, розширюючи його в такий спосіб та деталізуючи: *«Того самого, що впав мені в око раніше»* (Дзеркало тижня, 10.02 – 16.02.2021, с. 10).

2) скорочення ФО (фразеологічний еліпсис)

Протилежним прийомом до розширення є скорочення як вид трансформованих фразеологічних одиниць. Головною причиною еліпсиса є прагнення економії мовних засобів – до лаконізації мовлення. Наприклад, у заголовку *«На сьомому небі»* редукується дієслово-зв'язка *бути* (Україна молода, 13.06.2021, с. 15); У реченні *«Плече в пеклі війни»* скорочується компонент *підставити плече* (Україна молода, 01.03.2021, с. 9).

3) фразеологічний натяк (фразеологічна алюзія)

Фразеологічний натяк не є частиною фразеологізму: це згадка про якусь фразеологічну одиницю, іноді її назва одним словом, натяк на відомий носіям мови фразеологізм: у реченні *«Це створює ситуацію «китайської стіни» у формуванні цих політик»* автор використовує ФО *китайська стіна* для наголошення на надзвичайній протяжності, масштабах проблеми (Дзеркало тижня, 10.02. – 16.02.2020, с. 4).

4) заміна компонента ФО

Одним із найбільш поширених прийомів трансформації фразеологізмів є заміна одного чи кількох компонентів у складі фразеологізму. У реченні *«Проекція ж дозволяє залишатися «у невіданні», не вирішувати своїх проблем, а приписувати їх іншим»* компонент *бути*, який має узагальнене звучання, замінюється на ситуативно прийнятний компонент *залишатися* (Дзеркало тижня, 20.01. – 26.01.2020, с. 13).

5) переосмислення (обігрування) загальновідомих виразів

Перефразування (обігрування) відомих крилатих фраз, поширені засобах

масової інформації, свідчать про ерудицію мовця, його спосіб життя, характер сприймання світу сучасною людиною «Заплановані реформи цього року в Україні тривали, проте кожна з них нагадувала, радше, бочку, де меду та дьогтю намішано порівну» (Україна молода, 03.01.2020, с. 4).

Висновки. Отже, трансформації компонентного складу фразеологічних одиниць уможливають появу нових змістів, увиразнюють нові контексти, генерують нові асоціативні ланцюги та демонструють потенціал мовного матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойченко Н. Стійкі дієслівні сполуки у публіцистичному тексті: типологічні ознаки та експресивний потенціал: автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2002. 19 с.
2. Білоноженко В., Гнатюк І. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ : Наук. думка, 1989. 153 с.
3. Гурбанська С. Фразеологічна ідентифікація узуальних та оказіональних стійких висловлювань у художніх текстах. *Studia Linguistica* : зб. наук. пр. 2009. Вип. 3. С. 68 – 75.
4. Данильчук Д. Частотрансформовані фразеологізми як різновид штамтів публіцистичного мовлення. *Мандрівець*. 2010. – №6. – С. 54–58.
5. Дем'яненко Н. Фразеологічні одиниці у засобах масової інформації (на матеріалі польської та російської мов). *Мовні і концептуальні картини світу*. 2015. Вип. 51. С. 146–150.
6. Коваль О. Трансформація фразеологізмів як засіб увиразнення художнього тексту (на матеріалі творів ХХ століття). *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Вип. IV. С. 124-132.
7. Ковальчук М. Перетворення фразеологізмів у газетних заголовках. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2013. С. 134 – 140.
8. Коновець С. Деякі національно-культурні особливості фразеології (на

прикладі іспанської та української мов). *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Іноземна філологія*. Київ, 2001. № 31. С. 47 – 49.

9. Пономарів О. Стилїстика сучасної української мови. Київ : Либїдь, 1992. 248 с.

10. Скиба Н. Категорїя інтертекстуальностї й фразеологїя. *Мовознавчї студїї*. 2006. С. 56 – 60.

11. Шевчук М. Дискурсивнї характеристики публіцистичного тексту україномовної перїодики (на основї матерїалїв газети «Україна молода»). *Вїсник Прикарпатського національного ун-ту ім. В. Стефаника. Фїлологїя*. Івано-Франкївськ : Видавничо-дизайнерський вїддїл ЦТ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 683 – 687.

ЯВИЩА СЕМАНТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Богатько Валентина Василівна

к.ф.н., доцент

Майданюк Мілана Олександрівна

студентка

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Вступ. Одним із найбільш впливових мовностилістичних засобів у художніх творах В. Стефаніка є фразеологізми. Здатність фразеологічної одиниці виражати образність, емоційність, стилістичне забарвлення, потенційна спроможність до модифікацій визначає цілком певне місце в його прозових творах. Ідіостиль в системі поетичного мислення Василя Стефаніка – це не лише пошуки нового слова, а передусім спосіб мислення й почування його персонажів, засіб створення унікальної безпосередності. До сьогодні поза увагою мовознавців залишається системне вивчення фразеологічних одиниць у художньо-мовленнєвій організації новелістичних текстів Василя Стефаніка.

Фразеологізми неодноразово поставали об'єктом наукових студій. В українському мовознавстві загальні теоретичні питання висвітлили у своїх працях М. Ф. Алефіренко [1], О. Д. Пономарів [8], Л. Г. Скрипник [10], стилістичне використання фразеологічних одиниць було предметом вивчення таких лінгвістів: У. Б. Галів [4], Т. М. Князь [6], І. С. Чернявська [13], а також описано авторські модифікації стійких зворотів: О. Г. Важеніна [3], В. В. Красавіна [7] тощо.

Словесна творчість письменника – багатомірний комплекс взаємопов'язаних елементів, у яких потреби, мотиви, настанови, наміри автора виражено різними мовними засобами та організовано як сукупність стійких зв'язків у єдиній динамічно-асоціативній системі. Саме тому мову новел Василя Стефаніка досліджували як сучасники письменника, так і науковці

XX - XXI століть.

Мета статті – проаналізувати особливості функціонування трансформованих фразеологізмів у новелах Василя Стефаника.

Матеріали та методи. Укладаючи тези, ми використали описовий і контекстний методи, які дають змогу зосередити увагу на фразеологічних одиницях у новелістиці В. Стефаника та з'ясувати не тільки структуру й значення, а й функції та роль фразеологізмів у новелістиці митця.

Результати та обговорення. Вивчення фразеологічної системи української мови на рівні творів художньої літератури дає змогу з'ясувати активні процеси у фразеології та динаміку форм усталених висловів у різних функціональних умовах, простежити стилістичний потенціал оказіональних трансформацій фразеологізмів, осмислити глибинні взаємозв'язки її семантики і прагматики.

Індивідуальність письменника на рівні фразеології помітна найвиразніше в процесі трансформації фразеологізмів. Фразеологічна одиниця «як активний образотворчий чинник авторської оповіді» [1, с. 70], потрапляючи в художній текст, підпорядковується різним контекстуально-авторським перетворенням. У лінгвістиці на позначення прийомів перетворення фразем використовують терміни: *видозміна, контамінація старих і нових компонентів, деформація, трансформація, індивідуально-авторські перетворення, модифікація, оновлення семантики, оновлення семантичних зв'язків, актуалізація, розклад фразеологізму.*

На нашу думку, контекстуально-авторські перетворення – це оказіональні зміни, бо вони хоча й закладені в потенції фразеологічної системи, не є одиницями мови, а тільки мовлення, оскільки виконують функцію виражального засобу, який обслуговує суто конкретну мовленнєву ситуацію конкретного контексту.

На думку А. Супрун, «під час оказіональних трансформацій автор завжди орієнтується на нормативну, загальноживану фразеологічну одиницю і завдання його полягає в подоланні меж стандартного, традиційного. Це завжди

продиктоване умовами контексту, його комунікативним завданням» [9, с. 7].

Услід за В. Білоноженко та І. Гнатюк, під семантичними трансформаціями розуміємо зміни традиційної семантики фразеологізму, спричинені його актуалізацією в особливих контекстуальних умовах, унаслідок чого узуальне фразеологічне значення набуває додаткових відтінків або ж реалізується семантична двоплановість чи то окремих компонентів ФО, чи словосполучення в цілому [2].

Стефаникові оказіональні фразеологізми мають неповторний характер, оскільки подібне вживання залишається одноразовим і обмеженим рамками одиничного контексту. У трансформаціях фразеологізмів простежується творча індивідуальність письменника, його світосприйняття, принципи відображення дійсності та уподобання щодо прийомів використання ФО [5].

За нашими спостереженнями, для мови творів Василя Стефаника характерна орієнтація на вмале розширення семантичних можливостей фразеологізмів. У стилістичному діапазоні письменника виокремлюємо такі способи семантичного перетворення фразеологічних одиниць, як:

1. **Власне семантичні трансформації**, які спричиняють зміну традиційного значення фразеологізму різного ступеня, «від збільшення абстрактного елемента в семантиці до появи додаткових смислових і стилістичних відтінків аж до розвитку нового значення і перетворення фразеологізму в полісемічний, що не порушує при цьому лексико-граматичного складу стійкого словосполучення» [2, с. 84]. Серед власне семантичних трансформацій ФО в художній спадщині автора ми зафіксуємо:

а) *руйнування традиційної семантичної сполучуваності фразеологічних одиниць*, під яким розуміємо навмисне порушення автором традиційної лексичної сполучуваності зі структурно необхідними й супроводжувальними елементами фрази. При цьому фраза поєднується в тексті зі словами такого лексичного ряду, з якими вона як мовна одиниця у межах норми сполучатися не може: – *Яка тото мука, який тото страх, яка тото біль, що за такі страждування дав би собі ногу або руку відтяти!* (1, с. 154) (*дати голову*

на відсік) – «з повною відповідальністю ручатися за кого-, що-небудь, стверджувати щось» [11, с. 205]. Значення контекстуальної і кодифікованої фраземи різні, що спричинено мистецьки створеним контекстом, у якому фразема означає «нічого не шкода, не можна витримати».

б) *розширення семантики ФО*: за рахунок розширення лексичної сполучуваності відновлюється образ, який міститься в основі ФО, її внутрішня форма. Свого часу І. Франко записав ФО *змішати з болотом* і так витлумачив: «зганьбив, вилаяв прилюдно погані вчинки» [12, с. 105].

Однак ця стійка одиниця у верхньонадністрянських говірках функціонує із розширеною семантикою та означає «побити». Із такою внутрішньою формою зустрічається це сполучення у новелі Василя Стефаника «З міста йдучи»: *Та й легли отак спати, він з краю, а вона від стіни. Щогодини бачу, вставав та бив. Кажуть, що болото зробив з жінки. А рано вона хотіла втечи, але ймив та прив'язав та місив абцасами, як у глину* (1, с. 83).

По-особливому вжито автором ФО *штерна втети* в одному з діалогів селян із паном у новелі «Такий панок»: *То, пане, чоловік боїтьси, аби не прошкробав, аби штерна не втели, бо то пани не люб'є мужиків, ніби руснаків, що то так називаєси* (1, с. 169).

Джерело ФО *штерна втети* – військова термінологія цісарської армії. *Втети штерна* – позначає «звільнити з військової служби». Однак у цьому контексті фразеологізм вживається письменником у значенні «звільнити зі служби, розжалувати».

Розглянутий матеріал новел свідчить про доречний добір ФО, які цілком відповідають ситуації, а також про пошуки автором нових контекстів до них, що забезпечує оновлене звучання відомим виразам і є однією з характерних рис стилю письменника.

2. Подвійна актуалізація. Можливість подвійної актуалізації закладена в самій природі фразеологізмів. Особливістю цих одиниць мови є їх нарізно оформленість та семантична двоплановість. Ця особливість фразеологізмів дає змогу письменнику з певною метою зводити й поєднувати в одному виразі як

пряме, так і переносне його значення.

Залежно від того, чи зміна семантики стосується всієї ФО чи окремих її компонентів, виокремлюють два основні види подвійної актуалізації: повну та часткову.

Розглянемо на конкретних прикладах із художніх текстів В. Стефаніка, «мовна майстерність якого полягає в нестандартному використанні мовних одиниць» [14, с. 13], *часткову подвійну актуалізацію, тобто семантизацію компонентів* таких фразеологізмів, які не мають серед вільних словосполучень генетичного прототипу.

Природно, що характерною ознакою ідіостилю майстра новели є застосування семантизації дистантно розміщених компонентів фразеологізму *голова впаде з пліч*, структурно організованому за моделлю двоскладного речення. Такі перетворення помічаємо в першій друкованій новелі «Виводили з села», де зі співчуттям письменник висвітлює життєві картини західноукраїнського селянства, зокрема страшної рекрутчини, що часто межувала зі смертю: *За людьми вийшов молоденький парубок із обстриженою головою. Всі на нього дивилися. Здавалося їм, що тота голова, що тепер буяла у кервавім світлі, та має впасти з пліч – десь далеко на цісарську дорогу. В чужих краях, десь аж під сонцем впаде на дорогу та буде валятися* (1, с. 15).

Отже, відбулася конкретизація фразеологізму, ускладнена різновидами структурно-семантичної трансформації: компонент *голова* фразеологічна одиниця реалізує своє лексичне значення за допомогою пояснювального речення, яке перебуває в діапазоні одного мікротексту. У ролі такого уточнення вжито підрядне займенниково-означальне речення *що тепер буяла у кервавім світлі*, яке перебуває в межах вузького контексту. Також вартий нашої уваги компонент ФО *впаде з пліч*, ускладнений препозитивним дієсловом *мати*, що разом із постпозитивною уточнювальною обставиною місця доповнює значення ФО *голова впаде з пліч*. Ця голова рекрута, як бачимо із створеного автором контексту, упаде не взагалі на дорогу, а *на цісарську дорогу, у чужих краях, за чужі інтереси*. Таким чином, okazionale вживання аналізованої

фраземи в художньому тексті соціально-критичного змісту підвищує емоційно експресивний та прагматичний вплив на читача, доводячи потенційну можливість авторської фразеології, є особливістю стилю письменника.

При дослідженні лінгвостилістичного потенціалу фразеології у творах В. Стефаніка ми спостерігаємо, що новеліст інколи вдається до конкретизації ФО за допомогою уточнювальних і пояснювальних слів та речень, у структурі яких наявні спільнокореневі слова з компонентом ФО, що допомагає координувати аргументаційну інформацію в мовному полотні художнього твору та виразити авторську оцінку. Наприклад, у новелі «Сини» читаємо: - *Скло залізло, матері твої! Тепер волочи, а ниви недоробленої не лишиш, хіба си розкочиш к кусні. А ти, небого ниво, малий спасибіг будеш мати з цієї старої крові, бо **стара кров**, як старий гній, ніц не родит; мені утрата, а тобі ніякого зиску* (1, с. 204).

Висновки. Таким чином, спостереження над фразеологізмами в художніх творах Василя Стефаніка дає можливість висновкувати про те, що новеліст творчо використовує семантичні можливості фразем, а оказіональність уживання полягає в специфічній інтеграції в контексті. Найбільш характерними для стилю В. Стефаніка є подвійна актуалізація ФО, а також власне семантичні трансформації ФО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології : монографія. Харків, 1987, 136 с.
2. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ : Наукова думка, 1989. 155 с.
3. Важеніна О. Г. Авторська трансформація загальнонародних фразеологізмів у химерній прозі Євгена Гуцала : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец.10.02.01. Вінниця, 2018. 19 с.
4. Галів У. Б. Функційно-стилістичне навантаження фразем у прозі Івана Франка (на матеріалі повістей «Великий шум» та «Петрії та Довбушки»). *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія»*, 2016. Вип. 38. С. 154–161.

5. Євтушина Т. О. Лінгвостилістичний потенціал фразеології у творах В. Стефаника: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец.10.02.01. Київ, 2005. 19 с.
6. Князь Т. М. Трансформація лексичного наповнення фразеологізмів як свідчення динаміки поняття «заможність». *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. В. Сковороди*. 2015. Вип. 39. С. 21–27.
7. Красавіна В. В. Авторська трансформація фразеологізмів у романі-колажі Дмитра Кешелі «Родаки». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2019. Вип. 48. С. 175–179.
8. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : підруч. для студ. гуманіт. спец. вищ. закл. освіти. Тернопіль, 2000. 246 с.
9. Супрун А. П. Семантико-стилістичні особливості фразеологічних одиниць (на матеріалі поетичних творів М. Рильського): автореф. дис. ... канд. філол. наук : спеціальність : 10.02.01 Українська мова. Дніпропетровськ, 1999. 19 с.
10. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ, 1973, 279 с.
11. Фразеологічний словник української мови / Укл.: Білоноженко В. М. та ін. Київ : Наукова думка, 1999. 984 с.
12. Франко І. Я. Галицько-руські народні приповідки. Львів, 1908. Т. 24. С. 142 – 143.
13. Чернявська І. С. Функціонування фразеологізмів у трилогії Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки». *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. В. Сковороди*. 2013. Вип. 35. С. 63–68.
14. Чорненький Я. Лінгвістична концепція Василя Стефаника та її реалізація в новелістиці письменника: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спеціальність: 10.02.01 Українська мова. Львів, 1995. 24 с.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОКАЗІОНАЛЬНИХ ІМЕННИКОВИХ УТВОРЕНЬ В ІДІОЛЕКТІ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

Богатько Валентина Василівна

К.ф.н., доцент

Манькова Наталія Іванівна

студентка

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Вступ. Погляди українських письменників на індивідуальне авторське слововживання були різними. Вивченням авторських неологізмів займались як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники-лінгвісти: індивідуально-авторські утворення як стилетвірний засіб у системі поетичної мови (В. М. Русанівський [5]; А. П. Коваль [3]); функції авторських неологізмів у художніх текстах різних жанрів і в поетичній системі окремих майстрів слова (В. С. Ващенко [1]; Н. М. Сологуб [6]); місце авторських неологізмів серед інших типів нових слів національної мови (В. А. Чабаненко [8]; О. А. Стишов [7]); вплив взаємовідношень між різними типами нових слів на розвиток лексичної та словотвірної системи мови і на мову в цілому (М. М. Пилинський [4]; Л. П. Дідківська [2]).

В. М. Русанівський, досліджуючи природу індивідуально-авторських новотворів, кваліфікує їх як «такі слова, що спонтанно виникають у мовленні однієї людини або ж уживаються в невеликому колективі», і наводить приклади комунікативної та стилістичної доцільності окремих принагідно вжитих неологізмів в українських авторів: «Почуті і належно оцінені письменником, вони потрапляють у художній твір, стаючи інколи дуже цінною художньою деталлю...» [5, с. 30].

Увагу дослідників привертає індивідуальний стиль П. Загребельного. Письменник увійшов в історію сучасної української літератури кінця ХХ-початку ХХІ століття як експериментатор, чия художня творчість

відзначається постійним прагненням до новацій у галузі художнього слова.

Мета – здійснити структурно-семантичний аналіз оказіоналізмів та обґрунтувати їхні стилістичні функції в художньому тексті Павла Загребельного.

Матеріали та методи. Основними матеріалами дослідження стали тексти художніх творів П. Загребельного, з-поміж яких романи «Розгін», «Диво», «Гола душа», «Вигнання з раю», «Безслідний Лукас».

У роботі над тезами використано структурно-семантичний підхід до аналізу новотворів та метод виявлення внутрішньої форми слова, а також застосовано елементи культурно-історичної інтерпретації.

Результати та обговорення. Павло Загребельний належить до тих письменників, які відчують творчу потребу виходу за межі мовного стандарту. Його погляд на індивідуально-авторський експеримент у галузі мови втілюється в контексті роману «Розгін»: *«...Що таке мова насправді? Чи вона вся в правильностях і нормативності синтаксичних побудов, а чи в суцільних порушеннях і відступах від норми? Людей об'єднує, робить людьми мова природна, пристрасна, сповнена уяви. Стандарт збіднює, роз'єднує, відштовхує .. Життя, як мова, приваблює саме своїми неправильностями, відхиленнями від норм»* (5, с. 255). Творчу постать Павла Загребельного визначають, власне, його естетичні, моральні, інтелектуальні цінності.

У художньому мовленні Павла Загребельного іменникові новотвори – це переважно оказіоналізми, що мають глибоке народнопоетичне або розмовне навантаження. Уживання індивідуально-авторських новотворів – це потреба виокремити нову естетичну якість у слові, створити новий емоційний контекст.

Більшість іменникових неuzuальних лексем Павла Загребельного – це оказіоналізми, утворені за аналогією. Це окремі неuzuальні слова (або неuzuальні слова, які функціонують разом з uzuальними, за аналогією до яких вони утворені): *... змагалися у вигадництві, підіймаючи келихи за озеленення в'єтнамських джунглів, за **орайкомлення** всієї земної кулі* (3, с. 92).

Оказіоналізм **орайкомлення** вживається в одному контексті зі

словотвірним аналогом *озеленення*, вступаючи з ним у тісні словотвірні зв'язки, але з порушенням законів системної продуктивності. За аналогією твориться ще такі okazіоналізми, як *з **таком*** – з маком, *геноряд* – генотип, *приповідь* – приказка, *бабота* – жінота, *обдертюх* – упертюх: – *Ну ж, бабота! Ох же ж і вони!* (4, с. 96); *Ноги йому зовсім закоцюбли в просиненій першими осінніми **прихолодками** воді* (4, с. 212).

У проаналізованих нами художніх текстах Павла Загребельного натрапляємо на поодинокі випадки вживання новоутворень з виразним відтінком okazіональності, які також на основі аналогії формують розгорнуті внутрішньотекстові або позатекстові асоціації: *А варять тут вареники з сиром (свіжим і соленим), з картоплею .., з вишнями, з яблуками, з малиною, з шовковицями, з пасльоном, з ожиною, з маком, а також з «**таком**», що вимагає окремого пояснення. Вареники з «**таком**» ліпляться або ж для жарту, або для знаку, а то й відвертої ненависті. Для жарту – з тістом або з сухим борошном .. Для знаку – з дрібковою сіллю. Гризнеш – аж зуби заскреготять, так і знай, що ти гість не дуже бажаний. З ненависті – це вже й не вареники, а знаряддя класової боротьби, вони можуть бути із свинцевим дробом, з рубаними гвіздками, з товченим склом, з тертою цеглою* (2, с. 16).

Яскравого стилістичного ефекту письменник досягає утворюючи okazіоналізми за аналогією до суфіксальних іменників з яскраво вираженим лексико-словотвірним значенням. Так, наприклад, okazіоналізми з суфіксом **івк**-а вступають у мотиваційні відношення з іменниками, що позначають види наливок, настоянок (*вишнівка, перцівка, калганівка*): – *Вона б і фірмову зварила. А чого ж: сметанівку! – Або кисляківку. – Або сироватівку чи сколотинівку* (2, с. 244).

Щоб досягнути експресивного вираження створених okazіональних значень, Павло Загребельний майстерно залучає префікси, які мають виразне семантичне навантаження: **анти-**, **не-**, **без-**. Okazіональні іменники з префіксами **не-**, **без-** заперечують існування поняття, названого мотивувальним словом: ... *звуки живуть тут вічно, у **безчасі**, для них .. немає ні дня, ні ночі, ні зими, ні*

літа (5, с. 19).

На нашу думку, для сучасного читача, не обізнаного з історією мови, давня форма **уй**, що означає **дядько** сприймається як okazіоналізм, хоч у текстах історичних романів П. Загребельного вона виконує роль лексичного засобу стилізації: *Коснятин, син Добрині, батькового уя. Доводився Ярославові дядьком, якщо розібратися* (4, с. 209). Про однозначність семантики цього архаїзму свідчать і інші приклади: *Бо спершу Володимир на знак вдячності до свого уя, рідного брата матері своєї Малуші, проголосив його князем у Новгороді* (4, с. 209). Отже, письменник двічі дає згаданій номінації своє пояснення. І це не випадково, оскільки семантичні зв'язки між архаїзмом і відповідною сучасною номінацією потребують спеціальних уточнень.

Іронічний струмінь вносять okazіональні іменники з префіксами **недо-** (**недовареники**), **екстра-** (**екстраноги**), утворені з порушенням законів емпіричної продуктивності. Визначити семантику цих новотворів неважко, а певну емоційну оцінку підказує контекст: *...плескачі вперто пекла, здається, тільки Вустя-Чухалка, бо це була її фірмова страва, навіть славу цього села вареники – в найпростіших їх модифікаціях (з сиром і з давленою картоплею) спробували передати в систему громадського харчування, де вони втратили свої високі якості й неповторний смак і були названі дотепниками «недоварениками»* (2, с. 141).

Аналізуючи мовотворчість Павла Загребельного, нерідко спостерігаємо активізацію тих іменників-okazіоналізмів із суфіксом **-ість**, які мотивуються якісними та відносними прикметниками: *Але життя йде своїм шляхом, попри всі наші настроєвості, наші переживання* (4, с. 197); *На головному з пагорбів стояла святиня, а решта то й зовсім світилася нагістю, на пісній землі не росла навіть трава* (4, с. 163).

Висновки. Отже, в індивідуальному словотворенні П. Загребельного найбільш дериватогенною частиною мови з-поміж okazіонального словотворення є іменник. Це насамперед потенційні іменникові утворення, які є результатом індивідуальних пошуків експресивного, але, на відміну від

оказіоналізмів, часто мають, окрім художньо-естетичного навантаження, ще й комунікативну доцільність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ващенко В. С. Стилiстичні явища в українській мові. Харків : Вид-во Харківського ордена трудового червоного прапора держ. ун-ту ім. М. Горького, 1958. 228 с.
2. Дідківська Л. П., Родніна Л. О. Словотвір. Синонімія. Стилiстика. Київ : Наук. думка, 1982. 172 с.
3. Коваль А. П. Практична стилiстика сучасної української мови. Київ : Вища шк., 1978. 376 с.
4. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. Київ : Наук. думка, 1976. 288 с.
5. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ : Наук. думка, 1988. 236 с.
6. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеся Гончара. Київ : Наук. думка, 1991. 140 с.
7. Стишов О. А. Семантична деривація. *Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М.Коцюбинського*. Зб. наук. праць. Серія: Філологія. 2000. Вип. 2. Вінниця: ВДПУ. С 60-66.
8. Чабаненко В. А. Стилiстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя : ЗДУ, 1993. 215 с.

Список використаних джерел

1. Загребельний П. Безслідний Лукас : Роман. Київ : Рад. письменник, 1989. 391 с.
2. Загребельний П. Вигнання з раю: Романи. Київ : Рад. письменник, 1986. 456 с.
3. Загребельний П. Гола душа. Київ : Преса України, 1992. 158 с.
4. Загребельний П. Диво. Роман. Київ : Дніпро, 1971. 672 с.
5. Загребельний П. Розгін : Твори : В 2-х т. Київ : Дніпро, 1974. Т. 1. 548с.

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ СКЛАДНИХ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

Богатько Валентина Василівна

К.ф.н., доцент

Куценький Євгеній Олександрович

Студент

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Вступ. Одним з основних джерел новонароджених слів і нових значень слів, які відбивають усе нове й злободенне, є періодичні видання. Це пов'язано з тим, що преса щоденно інформує про новини в різних галузях життя, науки, політики, виробництва й відображає дійсність у всій її цілісності, у діалектичному розвитку й має невичерпні можливості поповнювати словниковий склад літературної мови.

Мова преси була предметом спеціальних досліджень мовознавців Д. Баранника [1], М. Жовтобрюха [2], А. Москаленка [4], О. Сербенської [5], О. Стишова [6], хоч численні її проблеми, зокрема природа, сутність, специфіка, призначення, склад, стилістична характеристика до цього часу остаточно не вирішені, не визначені роль і місце газетного мовлення у стилістичній системі мови.

Оскільки преса охоплює величезну кількість читачів, то саме вона сприяє швидкому розповсюдженню нових мовних явищ у всьому їх різноманітті, зважаючи й на okazіоналізми, що дають можливість спостерігати живі процеси, які відбуваються в мові.

Оказіоналізми – це слова, що мають своєрідну семантичну природу та функціонально-стилістичне призначення. Вони утворюють специфічну категорію лексичних одиниць, які виникають у конкретному випадку в певних умовах. Це може бути контекст або мовленнєва ситуація. Їм притаманне індивідуальне, усвідомлюване лише одним чи кількома носіями мови

контекстуальне значення.

Оказіональні одиниці дають змогу спостерігати живий потік повсякденного мовного життя і є невичерпним джерелом експресивності. Як відомо, експресивна енергія okazіоналізму – в його незвичайності, свіжості та новизні. Тому цілком закономірним є те, що в центрі уваги багатьох мовознавців перебуває вивчення особливостей okazіоналізмів, що функціонують насамперед у сфері публіцистичного мовлення.

До аналізу okazіоналізмів у мові преси зверталися лінгвісти Ж. Колоїз [3], О. Стишов [6], О. Турчак [7; 8] та інші. Вони досліджували способи творення okazіоналізмів, намагалися визначити продуктивні та непродуктивні способи творення okazіональних слів, специфіку функціонування okazіоналізмів, з'ясовували спектр їх виражальних можливостей, причини появи okazіоналізмів у мовленні, їх місце та роль у лексичній системі мови, визначали критерії їх виділення, встановлювали принципи класифікації тощо.

Мета - виявити специфіку функціонування складних okazіоналізмів мови української преси кінця ХХ століття, указати на їхній експресивний потенціал.

Матеріали та методи. Методологія дослідження базується на найважливіших положеннях загального мовознавства про взаємозв'язок мови, мислення й реалій навколишньої дійсності.

У статті для вивчення okazіональної лексики використано метод спостереження над мовою, а також синхронно-описовий метод.

Результати та обговорення. У мові преси досить широко зі стилістичною метою використовуються складні слова, оскільки вони дають можливість виражати найрізноманітніші суб'єктивно-експресивні відтінки думки за рахунок поєднання в них різних основ та коренів. Складні слова складають значну кількість серед okazіональних утворень. Це пояснюється тим, що семантика їхніх складових частин завжди сприймається досить чітко, порівняно з okazіоналізмами, утвореними афіксальними способами, оскільки суфікси та префікси лише трансформують значення кореня.

Складне слово okazіонального характеру, на відміну від аналогічних

афіксальних утворень, зрозуміле й поза контекстом, воно є семантично прозорим і однозначним, тобто, план змісту в таких словах переважає над формою. Складні okazіоналізми часто виконують номінативні функції, оскільки називають певні предмети та явища. Вони можуть позначати наявні у мовній картині світу поняття, тобто бути синонімами до загальноживаних слів, а можуть бути своєрідними назвами абсолютно нових предметів та явищ.

Серед усього різноманіття складних okazіоналізмів номінативну функцію досить часто виконують юкстапозити, які відзначаються змістовною цілісністю, а їхні компоненти доповнюють один одного й разом набувають нового семантичного значення, в основному зрозумілого й без контексту [3, с. 234]. Експресивність подібних складних іменників-okazіоналізмів виникає завдяки конденсованому й місткому вираженню думки: *Преса-жебрак не може стати незалежною* (МУ, 18.10.2020). Як бачимо, складні слова дають можливість значно розширити смисловий обсяг нової лексеми. Вони завжди відображають авторську позицію, а тому є стилістично маркованими: *Тим паче, що в Україні тоді не було навіть зародків продюсерства-менеджеризму, щоб якимось чином дати альбому зелене світло* (УМ, 14.04.2020).

Складні okazіоналізми є результатом пошуку нових засобів лексичної виразності на тлі раціонального стандарту. Такими є, наприклад, okazіональні композити *кіноправедний, мискоборство, медаленосний, духозрушення, саловіншування, оконамилування* тощо. У відповідному контексті їх стилістична маркованість відчутно зростає: *В основі традиції завжди лежать одвічні канони загальнолюдського світосприйняття і світопережиття, які у кожній національній культурі виявляються абсолютно по-різному* (ГУ, 11.06.2020).

Не менш іронічним є okazіоналізм *люмпенінтелігенти* у такому контексті: *Такі люмпенінтелігенти не були і не можуть бути хранителями національної свідомості* (МУ, 19.08.2021).

Okazіоналізми можуть бути малюнком-характеристикою позитивного чи негативного характеру. Переважно складні okazіоналізми мають негативне

забарвлення: *шоу-висміювання, сльозодавилка, жлобократ, пустобагатослів'я, нафтохалявник, політбол* тощо: *Це вже далеко не перший «наїзд» на «Дружбу», однак славетські детективи не можуть протистояти “нафтохалявникам”* (МУ, 31.10.2020).

Особливої експресії досягають складні іменники-оказіоналізми, у яких в одному слові об'єднані семантично віддалені або логічно непок'єднані одиниці: *гурман-еротоман, жебрак-мільйонер, напівпустеля-напівоаза*. Подібні утворення не лише надають тексту особливої образності, а й створюють потрібні авторові асоціації, до вираження яких він прагне: *На гурманів-еротоманів чекає сюрприз* (МУ, 11.09.2020).

На зниження моральних цінностей сучасного суспільства вказують оказіоналізми *секс-продукція, порноіндустрія, сексополітична студія* тощо, які мають чітко виражене негативне забарвлення: *Подібні матеріали для розвитку сексополітичних студій важко переоцінити* (УМ, 14.10.2020).

Влучністю, дотепністю, своєрідністю та неординарністю відзначаються оказіоналізми *шоу-соловейко, соловейкосопілковий кінокритик, найпровокативніший, орденоносець-орденопросець, навпередньознано* тощо, асоціативно-образний характер яких підсилює контекст. Такі оказіоналізми завжди досконалі, зрозумілі читачеві, органічно вмотивовані в текст. Вони створюють авторські інтонації й збагачують експресивну палітру контексту: *Навпередньознано, що під оці популярно-пурпурові знамена пішли найвгодованіші, найпровокативніші і найбездарніші в творчій безплідді кінорежисери, актори і соловейкосопілкові кінокритики* (УМ, 08.10.2020).

За допомогою складних іменників-оказіоналізмів може створюватися комічний ефект. Це відбувається в тому випадку, коли оказіоналізми мають пароніми серед загальноновживаних слів: *еродром, тамбакс, компромет*. Саме на співвіднесення одного слова з іншим розраховує журналіст, оскільки в іншому випадку комічної ситуації не буде: *Само собою, оті «там бакси»конфісковано на користь держави* (УМ, 03.08.2020).

Паронімічні відношення узуальних і оказіональних слів сприяють

активізації емоційно-експресивних проявів та індивідуально-авторських конотацій у мовленні й викликають нетипові уявлення у зв'язку із вживанням певного слова в нехарактерному для нього контексті: *Не стій під компрометом!*.. (МУ, 12.09.2020).

Стилістична своєрідність складних okazіональних прикметників полягає в характерній для цієї частини мови образності, експресивності, здатності якісно характеризувати предмет, явище, особу: *гастрономічно-розважальний ряд, екзотично-продуктова новинка, каверзно-сенсаційна новина, костюмовано амурна роль, негритянськи-чорний колір, рубльово-незалежне видання, серпасто-молоткасте знамено, україно-конвертований купон* тощо. Такі okazіоналізми подібні до художніх епітетів, оскільки є яскравою експресивною характеристикою явищ та предметів: *Проте існують особи, для яких прощання з червоним серпасто-молоткастим знаменом і гімном про «Союз нерушимый» рівнозначне катастрофі, крахові всіх надій і будь-яких перспектив* (МУ, 12.09.2020). Вдало створені okazіональні прикметники розкривають нові виражально-зображальні можливості мови, передають семантичні, стилістичні та функціонально-експресивні відтінки, які не можна відшукати серед загальноновживаної лексики: *Каверзно-сенсаційна новина долетіла до України зі шпальт деяких австралійських періодичних видань та з телеефіру* (УМ, 08.04.2020).

Максимально точно визначають сутність описуваного okazіональні прикметники, що характеризують предмет або явище з різних боків. Такі okazіоналізми містять у собі й емоційність, і експресивність, і оцінність. Саме комбінація цих компонентів реалізує їхній естетичний зміст: *Ще одну екзотично-продуктову новинку почали випускати уманські лісгоспівці – м'ясо підстрелених мисливцями зубрів вже переробляється на консерви* (УМ, 07.02.2020).

Цікавими з стилістичного погляду є складні прикметники-okазіоналізми, що виражають найрізноманітніші кольорові відтінки. Наприклад, за допомогою okazіоналізму *негритянськи-чорний колір* виражається ознака шляхом

порівняння, яке міститься в першому прикметникові, а основа порівняння у другому: *У цих районах на кожному кроці зустрічаються пам'ятники символи епохи. Мені в око впали два, на мій погляд, якісь сюрреалістичні. Приміром, Ленін на пустій площі селища Красная Слобода, до радянських часів. Ілліч на майже білому п'єдесталі, пофарбований у **негритянськи-чорний** колір* (УМ, 15.08.2020).

Емоційне забарвлення оказіональних прикметників прямо залежить від контексту, який не тільки конкретизує їх лексичне значення, а й бере активну участь у створенні цього емоційно-експресивного забарвлення. Внаслідок цього виникають нові відтінки значень, які створюють семантичну двоплановість, за рахунок якої посилюється емоційно-експресивна наснаженість тексту в цілому: *Ромі Шнайдер – та, кому Уолт Дісней подарував звання найвродливішої дівчини у світі; та, хто не знаючи в дитинстві французької, зуміла завоювати серце парижан; хто, починаючи з ролей, хай і блискуче зіграних, але легких **костюмовано-амурних**, зуміла стати неперевершеною драматичною актрисою* (УМ, 17.01.2021).

Яскравий стилістичний ефект складні прикметники-оказіоналізми мають у тому випадку, коли в одному слові об'єднується декілька прикметників, значення яких доповнюються, уточнюються або суперечать одне одному, але завжди з цього багатоманіття утворюється одна-єдина, неповторна, індивідуальна характеристика когось або чогось. У такому випадку вони передають складну синкретичну ознаку: *Органи сертифікації парфумерно косметичної продукції повинні постійно тримати на контролі якість **духмяно-приємно-різнобарвного** вмісту флакончиків та пляшечок, які заповнили наш ринок* (УМ, 24.02.2021); *А було ж у першій копії фільму: Дана, ошчасливлена ніччю, виходить, **гарно-плахтово-палахкотлива** – в червоному окаямінні своєї плахти, і тут на неї кидається ... чорний бик* (УМ, 03.09.2021).

Висновки. Отже, складні оказіоналізми мають величезні стилістичні можливості, оцінну силу, поняттєву, пізнавальну й естетичну місткість. Тенденція до виразнішого стилістичного забарвлення виникає у них саме

завдяки двокомпонентності, а іноді й багатоконпонентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баранник Д. Х. Українська мова на межі століть. *Мовознавство*. 2001. №3. С. 40-47.
2. . Жовтобрюх М., Кулик Б. Курс сучасної української літературної мови : у 2 ч. Київ : Рад. шк., 1965. Ч.1 : підр. для ф-тів мови і л-ри пед. ін.-тів. Вид. 3-тє. 423 с.
3. Колоїз Ж. В. Українська okazіональна деривація. Київ : Акцент, 2007. 311 с.
4. Москаленко А. Проблеми розвитку масової комунікації на сучасному етапі. *Вісник Київського університету*. Серія: Журналістика. К., 1995. С. 3–25.
5. Сербенська О. Інновації у мові сучасних українських мас-медіа. *125 років Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка: Збірник наукових праць і матеріалів, присвячений ювілею товариства*. Львів, 2001. С. 158 – 177.
6. Стишов О. Okазіоналізми у мові сучасних мас-медіа. *Культура слова*. Київ : Наукова думка, 2001. Вип. 59. С. 72–76.
7. Турчак О. М. Особливості структурно-семантичної характеристики складних okazіональних лексем (на матеріалі україномовної преси кінця ХХ століття). *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2013. № 1 (5). С. 184-188.
8. Турчак О. Okазіоналізми як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Українська мова*. 2004. № 2. С. 47–55.

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДІЄСЛІВНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

**Гладкоскок Леся Григорівна,
Бухінська Тетяна Вікторівна,**
к.ф.н., доценти кафедри іноземних мов
для гуманітарних факультетів,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

Вступ. Вивчення особливостей дієслівних словосполучень в сучасній англійській мові привертало увагу багатьох вчених. Дієслівні словосполучення – найпоширеніший тип прийменникових словосполучень, який є структурно-семантичною одиницею, що існує для розповсюдження дієслова шляхом розширення його лексичного значення, уточнення його змісту. Проблема класифікації дієслівних словосполучень ще недостатньо вивчена, оскільки існують певні розбіжності у поглядах щодо постафіксальних дієслів та еліптичних дієслівних словосполучень. З іншого боку, на сьогоднішній день проблема функціонування дієслівних словосполучень в сучасній художній літературі мало розглядалася, що і зумовлює **актуальність** даного дослідження.

Стаття присвячена вивченню дієслівних словосполучень в сучасній англійській мові.

Основними **методами** дослідження є методи описового та компонентного аналізу, які ми застосовуємо, аналізуючи морфологію дієслівного словосполучення та функціональний аналіз. Досліджуючи дієслівне словосполучення як структурно-семантичну одиницю, використовуємо метод контекстуального аналізу.

Метою роботи є дослідити особливості морфологічних і функціональних характеристик дієслівного словосполучення та описати і класифікувати типи дієслівних словосполучень на матеріалі художніх англійських творів.

Результати і обговорення. Постафіксальні дієслова, тобто складні дієслова з постпозитивними афіксами, які іноді також називають постпозитивними дієслівними приставками або постпозитивами, нерідко виступають в складі прийменникових словосполучень в якості їх ведучих членів. Наприклад:

*Everyone laughed and he **sat down by Dick*** [4, с. 52].

Постафіксальні дієслова, що входять до складу прийменникового словосполучення розрізняються за ступенем злиття їх компонентів; згідно з класифікацією Ю. А. Жлуктенко існує чотири типи цих дієслів: дієслова, які зберігають своє конкретне просторове значення (come on, go out, run away і т. д.); дієслова, які мають переносні значення (take off, put on і т. д.); дієслова, що володіють інтенсифікованим або перфектним значенням (kneel down, sink down, work away і т. д.); дієслова, що злилися в нові непохідні основи, значення яких не можна визначити через значення конститuentів (to give in, to give up і т. д.). Наприклад:

*He **rushed in upon him*** [5, с. 149].

*She **loored on with wondering eyes*** [4, с. 107].

Виходячи з того, що словосполучення входить в структуру речення, як його складова частина, компоненти якої знаходяться у відношеннях залежності, можна встановити, що дієслово *to be* може бути не лише ведучим компонентом, але і його частиною в словосполученні.

Виступаючи в якості конститuenta ведучого компонента прийменникового словосполучення, дієслово *to be* в сполученні з іменниками та прикметниками може утворити з ними єдине смислове ціле, що сполучається з залежним компонентом за допомогою прийменника. Наприклад:

*They all like him and I do too. So does Mary. She's **nuts about him*** [6, с. 85].

*...most people...**were apologetic about the whole thing*** [3, с. 98].

В якості конститuenta ведучого члена словосполучення дієслово *to be* нерідко виступає в сполученні з прийменниковими зворотами, що входять до складу препозитивної групи і такі обороти семантично нерідко співвідносні з

цілісно оформленими словами. Наприклад:

She could be of more use (more useful) to them ... [2, с. 327].

Стиснення структури прийменникових словосполучень з дієслівно-іменним ведучим членом підпорядковується загальним закономірностям, характерним для стиснення дієслівних прийменникових словосполучень.

Найбільше поширення серед стиснених прийменникових словосполучень є ті, в яких імпліцитними елементами є дієслова зі значенням “говорити”, “думати” і т. д.

В сучасній англійській мові в складі дієслівних прийменникових словосполучень в якості головного члена нерідко виступають допоміжні, модальні та інші службові дієслова, що є репрезентантами сполучених з ними дієслів, які вживаються в тому ж контексті (в межах складного речення або зверх фразової єдності). Наприклад:

I wouldn't kill a man for anything else, no. But I would for that [3, с. 283].

Еліптичні дієслівні прийменникові словосполучення нерідко виражені сполученням дієслова *to be* з препозитивною групою, коли іменний компонент присутній в попередньому контексті в сполученні з тим же дієсловом *to be* хоча і в іншій граматичній формі. Наприклад:

...someone can seem, and in fact be, quite different with one person from what he is with another [4, с. 133].

Експліцитна форма смислового дієслова, репрезентантом якої в словосполученні виступає допоміжне дієслово, може знаходитись від нього на значному віддаленні. Однак смисловий зв'язок між ними в межах зверх фразової єдності чітко відчувається. Наприклад:

The people you're going to deal with from now on are the kind who never kept their word to anyone, about anything, in their lives. They never have and never will. They won't to you [7, с. 39].

Еліптичні дієслівні прийменникові словосполучення, які широко розповсюджені в сучасній англійській мові, особливо характерні для розмовної

мови.

Висновки. В результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

Дієслівні словосполучення є найпоширенішим типом прийменникових словосполучень. Розповсюдження дієслова відбувається шляхом розширення його лексичного значення та уточнення його змісту.

З урахуванням морфологічної характеристики головних членів дієслівних словосполучень можна виділити такі основні типи:

1. словосполучення, головним членом яких є прості цілісно оформлені дієслова;
2. словосполучення, головним членом яких є складні дієслова;
3. словосполучення, головним членом яких є дієслівно-іменні елементи;
4. еліптичні дієслівні іменникові словосполучення.

В перспективі планується дослідження основних параметрів англійського прийменникового словосполучення та їх реалізація в художньому тексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Жлуктенко Ю. А. Постпозитивные глагольные приставки в современном английском языке. Дис. канд. филол. наук. К., 1963. 180 с.
2. Dreiser Th. Sister Carrie. London. Foreign Languages Publishing House, 1968. 643 p.
3. Kipling K. Just So Stories. London. Progress Publishers, 1978. 615 p.
4. London J. Best Short Stories. - Garden City, New York, The Sun Dial Press, 1975. 598 p.
5. Mansfield K. Selected stories. – Moscow, Foreign Languages Publishing House, 1977. – 652 p.
6. Salinger J. D. The Catcher in the Rye. Penguin Books in association with Hamish Hamilton, 1973. 400 p.
7. Saroyan W. Piano. Modern American Short Stories. New York. Publishing House, 1970. 591 p.

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНОЇ ІНТЕНЦІЇ У ТЕКСТАХ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО ДИСКУРСУ

Гоца Наталія Михайлівна

к. філол. н., викладач

Жарська Соломія Анатоліївна

магістрантка

Тернопільський національний педагогічний університет

ім. Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

Вступ. / Introduction. Лінгвістична популяризація наукового знання є важливою складовою розвитку суспільства. Популяризація є комплексним, прагматично зумовленим і багатоступінчастим процесом, що впливає не лише на психолінгвістичні, але і на когнітивні механізми сприйняття та пізнання індивідом дійсності [8, с. 108]. Саме тому сучасні лінгвісти значну увагу приділяють вивченню дискурсу в цілому і науково-популярного дискурсу як його підвиду.

Мета роботи. / Aim представленої розвідки полягає у визначенні та аналізі основних мовних засобів вираження комунікативно-прагматичної інтенції у науково-популярних текстах. Об'єктом виступає комунікативно-прагматичний аспект науково-популярних текстів. Предметом - мовні засоби текстів науково-популярного дискурсу різних галузей.

Матеріали та методи. / Materials and methods. Джерельною базою проведеного дослідження послуговували статті у науково-популярних англійських виданнях *American Scientist, New Scientist, Popular Science, Science magazine, Popular Mechanics*. Методологічним підґрунтям представленою дослідження стали загальні методи наукового пізнання, а саме аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукової літератури, метод суцільної вибірки, метод кількісного аналізу отриманих результатів. Серед лінгвістичних методів відзначимо метод словникових дефініцій із залученням елементів

контрастивного, компонентного та трансформаційного аналізів.

Результати та обговорення. / Results and discussion. Тексти науково-популярного дискурсу (далі – НПД) використовуються для доступного викладу інформації про результати складних наукових досліджень для нефакхівців. Цей дискурс реалізується в таких жанрах як статті науково-популярних часописів, книги, що призначені для широкого кола читачів. На відміну від власне наукового дискурсу, НПД частково зберігає наукову термінологію і клішованість синтаксичних конструкцій, проте водночас використовує емоційно-оцінні засоби. НПД більш наочний, емоційний та доступний [6, с. 82-84].

Будь-який текст виконує комунікативну функцію, тобто повідомляє певні факти, виражає емоції, встановлює контакт між учасниками комунікації, спонукає до реакції чи дій. Наявність в процесі комунікації такої мети визначає загальний характер повідомлень та їх мовного оформлення [2].

Прагматична спрямованість тексту виходить із самого тексту – його призначення, виду та жанру. Прагматичний потенціал – це результат вибору автором повідомлення змісту та способу його мовного вираження. Відповідно до комунікативного наміру мовець обирає мовні одиниці, що мають необхідне значення, та організує їх у висловлювання, щоб установити між ними необхідні смислові зв'язки. Зауважимо, що в той час, як в текстах наукового стилю існує тенденція максимального відсторонення від будь-яких проявів особистісних відносин автора та відсутні маркери модальності, тексти науково-популярного спрямування, навпаки, прагнуть до їх проявів. Такий виклад особистих переживань, досвіду і думок роблять тексти статей особливими і дозволяють виділяти їх серед інших стилів [4, с. 102]. Реалізація комунікативно-прагматичного потенціалу науково-популярних текстів (далі - НПП) найчастіше здійснюється на лексичному та синтаксичному рівнях.

Проаналізувавши 1100 лексичних одиниць у науково-популярних текстах, можемо розділити їх на три типи:

- загальнолітературну (загальноповживану) – 50% (*site, city paths,*

home);

- загальнонаукову – 30% (*intensity, generate, liquid, accuracy, device*);
- спеціальну (вузькоспеціалізовану термінологічну) лексику – 20% (*controlled airspace, true airspeed, wing angle of incidence, cargo, ground speed*).

Також для реалізації комунікативно-прагматичних інтенцій автора у науково-популярному тексті найчастіше вживаються такі лексичні аспекти як:

- використання займенників *I* (виклад матеріалу від першої особи однини) та *you, we, us* (15%) зумовлене орієнтацією таких текстів на високу контактність викладу. Наприклад:

1) ***I work** with some of the best science communicators in the world, and **I see** how hard they have endeavored to hone their craft* [11]. 2) *The energy and heat from this massive, constant reaction help **us** stave off seasonal depression, grow plants, and create power with solar panels* [10].

- емоційно-оцінна лексика (40%), що вживається для вираження думки автора. Передача інформації також здійснюється автором через призму особистого досвіду. Наприклад:

1) *A thought-provoking new article poses some **hugely** important scientific questions* [9]. 2) *But the **exciting** part about all of this is the eye tracking with foveated rendering* [9].

- лексико-стилістичні художні засоби (45%), зокрема, метафори. Наприклад:

1) *After the fall of the Soviet Union in 1991, **the U.S. Navy found itself at a crossroads*** [9]. 2) *It was **a wild ride**, and it was tough* [7].

Найхарактерніші риси НПТ виявляються у синтаксичній структурі, оскільки вони мають значення для виконання комунікативного завдання. Текстам науково-популярного дискурсу притаманне вживання специфічних синтаксичних та граматичних засобів, до яких відносимо:

- питальні реченні (15%), зокрема, риторичні запитання, навідні запитання, комплекси «питання-відповідь». Наприклад:

1) *But just what do we expect these scientific emissaries to accomplish? Is*

it education? Is it advocacy? Is it changing behaviors? [7]. 2) What would that look like, and how could scientists test for it? [9].

➤ порівняння (20%) у НПТ породжує асоціації, за допомогою яких науковий матеріал стає доступним і легко засвоюється. Наприклад:

1) *They have **venom like a snake** [9]. 2) They have **a beak like a parrot** [11].*

➤ вищий та найвищий ступені порівняння (10%) з метою здійснення впливу на читача. Наприклад:

1) *From the category's conception in the late 19th century to the present, they've been built to escort **bigger, more powerful** or vulnerable ships, and use their weapons to deter or destroy smaller threats [10].*

➤ тлумачення термінів, чи коротке пояснення значення терміну (20%). Наприклад:

1) *Ebola, a viral haemorrhagic fever of humans and other primates, has become endemic in the Democratic Republic of Congo (DRC) [11].*

➤ протиставлення (30%), функція якого полягає у вживанні антонімів для розмежування понять і реалій за семантичними ознаками. Наприклад:

1) *"It's a rapidly growing industry with a lot of comments and a lot of potential but there's still some hard work to be done ... fusion is always hard but there's a huge potential" [10].*

Висновки. / Conclusions. Таким чином, розглянуті вище мовні засоби експресивності викладу регулярно застосовують у науково-популярних текстах, оскільки їх вживання органічно впливає із завдань цього виду комунікації. Це дає підставу зробити висновок про те, що на відміну від наукового стилю, експресивність має статус стилеутворюючої ознаки. Крім того, що проаналізовані у представленій розвідці засоби є ефективними засобами популяризації науково-популярного тексту.

Незважаючи на уже проведені дослідження, ця тематика все ще потребує подальшого вивчення та аналізу. Важливо відзначити, що аналізована нами тема сьогодні є актуальною та потребує постійного вдосконалення та

універсалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Литвинюк А. Б. Дискурсивна організація та функції невербальних складників у науково-популярному тексті. *Лінгвістика XXI століття*. 2017. С. 125–133.
2. Соколовська С. Ф. Функціонально-комунікативний аспект науково популярного дискурсу. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1229/1/06ssfnpd.pdf>
3. American Scientist. URL: <https://www.popsci.com/diy/select-multiple-photos-ios-android/>
4. Blommaert, J. *Discourse: A Critical Introduction*. Cambridge University Press, 2005. 299 p.
5. Fairclough, N. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. Psychology Press, 2003. 270 p.
6. Hopkins, R. M. *Popular Scientific Discourse: A Rhetorical Model for Teaching Writing and Reading*. University of Missouri, 1983. 714 p.
7. New Scientist. URL: <https://www.newscientist.com/>
8. Pilkington, O. *Presented Discourse in Popular Science: Professional Voices in Books for Lay Audiences*. BRILL, 2018. 208 p.
9. Popular Mechanics. URL: <https://www.popularmechanics.com/>
10. Popular Science. URL: <https://www.popsci.com/>
11. Science magazine. URL: <https://www.science.org/>

РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОГО ТЕРМІНОЗНАВСТВА В ХІХ СТ.

Лисенко Олена Анатоліївна,

к. філол. н., доцент,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

Вступ./Introduction. Юридичне термінознавство як наука, яка вивчає юридичну термінологію, синтезуючи методологічні підходи правових та лінгвістичних наук, бере початок саме в ХІХ ст.

Це доводять у дисертаційних дослідженнях як мовознавці, так і правознавці (наприклад: Б. Р. Стецюк «Юридична лексика кримінально-процесуального права Гетьманщини» (1999); М. Б. Вербенец «Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування» (2004); Н. Й. Коцюба «Українська термінологія державного управління (становлення та розвиток)» (2004); Н.С. Трач «Українська правнича термінологія у ХХ ст.» (2009); М. М. Паночко «Розвиток української юридичної термінології в Західній Україні (1772 - 1919)» (2013) та ін).

Однак, як слушно зауважила Н. Артикуца, на сьогодні «недостатньо уваги приділено історії формування термінологічно-правового фонду української мови (ми досі не маємо історичного словника юридичних термінів української мови, у дослідженнях не здійснена повна історична реконструкція терміносистеми українського права)» [1].

Тому дослідження основних тенденцій розвитку юридичного термінознавства в ХІХ є актуальним і важливим для розуміння процесів, що відбуваються в сучасному термінознавстві.

Ціль роботи./Aim. Актуальні питання сучасного юридичного термінознавства висвітлювало чимало дослідників. Метою нашої роботи буде дослідження основних тенденцій розвитку юридичного термінознавства в ХІХ ст.

Матеріали та методи./Materials and methods. Матеріалом для дослідження стали лексикографічні праці та наукові статті досліджуваного періоду.

У роботі використовувалися такі принципи та методи, як: діалектичний метод (при дослідженні різних аспектів формування юридичного термінознавства), системний підхід (дозволив розкрити системність юридичної термінології), історичний (застосовувався для розкриття динаміки розвитку юридичного термінознавства в Україні, розкриття закономірностей формування і функціонування юридичної термінології); соціологічний (виявлення та вивчення соціальних факторів, які визначають потребу у формуванні або зміні юридичної термінології); метод аналізу та синтезу (дозволив визначити роль та місце запозичень в юридичній термінології).

Результати та обговорення./Results and discussion. У середині XIX ст. постала нагальна проблема створення такої літературної мови, яка б, не втрачаючи своєї народної основи, була б здатна обслуговувати вищі сфери людської думки, стати мовою науки й освіти. Для цього в першу чергу слід було створити власну наукову термінологію, а остання, через свою специфіку, ніяк не могла обійтися без лексики іншомовного походження.

Назріла потреба, по-перше, зібрати українську термінологічну лексику, передусім з уст народу; по-друге, створити на українському мовному ґрунті потрібні терміни і, по-третє, поповнити українську термінологію за рахунок запозичень з інших розвинених термінологічних систем. Міра використання іншомовної лексики в термінології і викликала найбільше суперечок у тих, хто закладав підвалини українського юридичного термінознавства. Так, М. Левченко в роботі «Заметка о русинской терминологии» (1861 р.) пропонує утворювати наукові терміни зрозумілими для народу, а іншомовні терміни приймати лише легковимовні. Ці положення, зокрема про народну основу термінології, підтримав і популяризував на сторінках журналу «Основа» П. Єфименко в статті «По поводу заметки г. Левченка «О русинской терминологии»» (1862 р.).

Зауважимо, що, даючи можливість висловити різні пропозиції щодо творення української термінології, журнал «Основа» займав прогресивні позиції щодо використання іншомовної лексики, яка була досить широко представлена на його сторінках. Ідею народної основи термінології активно підтримував у Західній Україні І. Верхратський. Він з 1864 року починає публікувати окремими випусками «Початки до уложення номенклатури і термінології природописної, народної» [2], де подає передусім народні відповідники до латинських природознавчих термінів.

У 1874 році виходить стаття М. Драгоманова «Література російська, великоруська, українська і галицька», в якій він приділяє значну увагу й питанню становлення української термінології. М. Драгоманов не поділяв думку про суто народну основу термінології, цілком відрубну від російської чи польської.

Він радить, по-перше, добре вивчати українську народну мову, деякі слова якої можна було б термінологізувати, а від коренів деяких слів утворити нові терміни; по-друге, використовувати термінологію споріднених мов, зокрема російську; по-третє, робити переклади термінів з інших мов і залишати запозичення, «коли вони вже вжились скрізь, увійшли у громадську мову, прийняли народну фонетику і дали од себе похідні» [4].

У ХІХ ст. відбувається активізація лексикографічної роботи. До справи беруться правознавці, громадські діячі, історики, письменники, мовознавці, результатом чого стає укладання перекладних словників. Автори робили не тільки переклад, а й намагалися тлумачити юридичні терміни. У цей час група науковців-славистів (Я. Головацький, Г. Шашкевич, Ю. Вислобоцький та ін.) намагається систематизувати й упорядкувати правничу термінологію і видає у 1851 р. в Австрії працю «Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs von der Kommission für slawische juridisch-politische Terminologie. Deutsch-ruthenische Ausgabe» («Юридично-політична термінологія слов'янських мов. Окреме німецько-руське видання»). Як зазначають автори, метою було «усталити правничу термінологію, співзвучну

духові двох мов, відповідно до потреби сучасного законодавства та врядування, почасти взяту з давніших правничих джерел, почасти створену з природних багатств різних говорів, на яку можна було б спиратися спершу при виданні збірника державних законів, а відтак і в загальному щоденному вжитку». Словник вважається чи не першою в історії українського юридичного термінознавства перекладною лексикографічною працею.

Зважаючи на попередній досвід укладання словників юридичної мови, К. Левицький у 1892 р. видає "Німецько-руський словар висловів правничих і адміністраційних", який став новим кроком у формуванні української літературної мови в Галичині. Зауважимо, що обидві лексикографічні праці мали величезне значення для розвитку юридичної термінології. Юридична лексика, поряд з економічною, військовою й політичною, представлена поняттями правозастосування (доказ, позивник, жалібник, сказатель); юридичної відповідальності (арешт, дозор, підбурюванє, казнити); назвами документів і органів влади (маніфест, законь, грамота урядова, виказ, відділ, управа, міністерство); термінами на позначення юридичної діяльності [3].

Слід зазначити, що в лексикографічних працях цього періоду автори досить часто пропонують українські відповідники до запозичених термінів, подають поряд зі сталими термінами новотвори, які не фіксуються в подальшому навіть в історичних словниках. Визначальну роль в розвитку юридичного термінознавства відіграло Наукове товариство імені Шевченка (НТШ), організоване в 1873 році у Львові.

На сторінках «Записок НТШ», а потім в окремих «Збірниках математично-природописнолікарської секції», почали публікуватися матеріали до української наукової термінології. Першим видав свої «Матеріали до фізичної термінології» В. Левицький, якими фактично заклав підвалини розбудови української фізичної термінології. У праці простежується тенденція до заміни іншомовних слів народними, що було характерним загалом для того часу.

Як правило, термінологи прагнули досягнути максимальної відповідності

внутрішньої форми українського терміна загальноприйнятому терміну-інтернаціоналізмові, відштовхуючись від того, що вживання питомого українського терміна є доцільним з погляду зрозумілості, органічного освоєння внутрішньої форми рідної мови, що так важливо для асоціативного сприйняття тексту, в який уводиться термін. До того ж науковці розуміли, що в період становлення термінологічних систем важливо, щоб запозичення їх не заповнили, щоб не втрапилася розумна рівновага власного й запозиченого.

Наприкінці XIX ст. на західноукраїнських землях почали з'являтися юридичні громадські організації. Так, у 1881 р. у Львівському університеті був заснований «Кружок правничий», серед основних завдань якого було й упорядкування української правничої термінології. Проте роботи дослідників переважно спирались на лексику свого регіону і зазнавали помітного польського та угорського впливу.

Висновки./Conclusions. Отже, можна зробити висновок, що в XIX ст. були закладені основи сучасного термінознавства, визначені основні проблеми розвитку юридичної термінології та запропоновані шляхи їх вирішення. Проаналізований матеріал дає підстави стверджувати, що основною тенденцією розвитку українського юридичного термінознавства було прагнення до національної самобутності правничої термінології.

Науковці намагалися її упорядкувати та знайти рівновагу між питомими українськими термінами та запозиченнями з інших мов. На нашу думку, науковий доробок термінознавців XIX ст. не тільки становить історичну цінність, а й допомагає вирішувати нагальні проблеми сучасного юридичного термінознавства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Артикуца Н. В. Юридичне термінознавство в Україні: сучасний стан, основні напрями та перспективи розвитку. *Термінологічний вісник*. 2019. Вип.5. с. 6-17.
2. Верхратський І. Початки до уложення номенклатури і термінології

природописної народної. Львів. 1864. Т.1. 145 с.

3. Даценко І. Дві пам'ятки української юридичної лексикографії - словник «Juridisch-politische terminologie fur die slavischen sprachen oesterreichs. Deutsch-ruthenische separat-ausgabe» та «Німецько-руський словар висловів правничих і адміністраційних» К. Левицького // Лексикографічний бюлетень: Зб. наук. пр. К.: Ін-т української мови НАН України, 2009. Вип. 18.

4. Драгоманов М. Література російська, великоруська, українська і галицька // *Правда*. Ч.4. 1874. С.162.

НОВОСЕМАНТИЗМ RINGTAUSCH У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ПРЕСІ ТА ЙОГО СОЦІОЛІНГВІСТИЧНЕ СПРИЙНЯТТЯ

Лисецька Наталія Григорівна

кандидат філологічних наук, доцент

доцент кафедри німецької філології

Волинський національний університет імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

Вступ. 24 лютого 2022 здригнув весь цивілізований світ – Росія віроломно напала на миролюбну незалежну державу Україна. Шпальти газет були переповнені інформаціями про цю жахливу загарбницьку війну XXI-го ст. Донині ведуться інтенсивно дебати про підтримку України, фінансову, гуманітарну та воєнну допомогу, про ті жахіття, які після себе залишає лютий агресор. Ці події мають на даному етапі великий вплив на мову, тому з огляду на це вивчення неологізмів, що відображають воєнну тематику, є цілком актуальним.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження є статті німецької преси (Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ), Tageszeitung (TAZ), Berliner Zeitung (BZ), Neues Deutschland (ND)) з 24 лютого 2022 р. по 31 жовтня 2022 р. Методи описовий, контекстуального та дискурсивного аналізу, лінгвістичного спостереження та опису, зіставний.

Дослідженням творення нових лексем займалися багато вітчизняних та зарубіжних відомих лексикологів, зокрема Ю. А. Зацний, В. В. Левицький, О. Д. Огуй, D. Herberg, S. Innerwinkler, M. Kinne, U. Quasthof, W. Teubert, та ін. [1; 2]. Однак лексема *Ringtausch* не була предметом спеціального пошуку.

Ціль роботи – дослідження нових відтінків значення лексеми *Ringtausch* та їх актуалізація у німецькій пресі. Для цього необхідно вирішити такі завдання: 1) дослідити виникнення новосемантизму на основі німецьких словників; 2) проаналізувати використання новосемантизму у сучасних німецьких масмедіа за обраний часовий проміжок 24 лютого 2022 р. 31 жовтня

2022 р.

Результати та обговорення. У великому словнику Duden. Deutsches Universalwörterbuch за 1989 р. не зафіксовано складне слово *Ringtausch*, а подається лише одне значення у словосполученні *Ring tauschen* (geh.) (високий стиль) до *odружуватися* [3, с. 1316]. Словник Wahrig. Deutsches Wörterbuch за 2002 р. зафіксував лексему *Ringtausch* в одному значенні – обмін щонайменше двох партнерів, наприклад, зміна місця навчання: *Tausch zwischen mehr als zwei Partnern: Den Studienplatz im Ringtausch wechseln* [5, с. 1056].

Електронний варіант DWDS подає такі основні значення іменника *Ringtausch*: 1) обрядовий акт при шлюбі, під час якого наречений і наречена обмінюються обручками; 2) бартер (бізнес) між щонайменше двома партнерами: а) (спеціальна) операція, в якій одна сторона передає іншій озброєння (із запасів збройних сил) і отримує компенсацію третьої сторони; б) (спеціальна) багаторазова передача чогось у тимчасове користування відповідно до певних правил; в) (спорт) зміна тренера або перехід (трансфер) гравця між декількома клубами [4].

Лексема *Ringtausch* набула у березні 2022 р. нове значення, що стосується воєнної сфери, а саме, російської війни в Україні. У цьому значенні вона перекладається на українську мову як *круговий обмін*, що був задуманий для того, щоб Німеччина могла опосередковано постачати важке озброєння Україні. У *круговому обміні* беруть участь щонайменше три партнери – країна донор (Німеччина), партнер обміну та країна-реципієнт (Україна). Німеччина домовилася із країнами колишнього Варшавського договору (Польщею, Чехією, Словаччиною, Словенією та Грецією), що вони будуть постачати в Україну зброю старих радянських зразків, яка знаходиться на їхніх складах з часів холодної війни, а як компенсацію вони отримають сучасне західне озброєння. Окрім того, *Ringtausch* має символічне значення. Німеччина як країна НАТО не хотіла спровокувати Росію і стати безпосередньою учасницею воєнних дій на стороні України.

Завдяки підтримці західних держав українські військові змогли розпочати

у серпні контрнаступ: *«Die westlichen Staaten haben Kyjiw darauf vorbereitet, allerdings bisher nicht mit westlichen Panzern. Vielmehr haben einige Verbündete, die einst zum Warschauer Pakt gehörten, ihre Altbestände durchforstet. So bot Polen etwa 240 T-72 Panzer an, die Tschechische Republik 60, die Slowakei 30 und Slowenien bis zu 40 in einer jugoslawischen Variante»* (FAZ 27.07.2022).

Проте, на практиці *Ringtausch* спостерігаються труднощі й непорозуміння зі сторони учасників *кругового обміну*. Суперечки виявилися, зокрема, між Польщею та Німеччиною, оскільки остання затримує компенсацію сучасними модернізованими танками – вона може відправляти танки у Польщу лише починаючи із 2023 р. щомісячно одну одиницю в загальній кількості 20 штук. Польща вимагає 40. Міністр закордонних справ Польщі кваліфікує таку домовленість як «оманливий маневр»: *«Die deutschen Versprechen zum Ringtausch haben sich als „Täuschungsmanöver“ erwiesen»* (BZ 25.07.2022). Чимало німецьких політиків із лав світлофорної коаліції (*Ampelkoalition*) та опозиції критикують таку політику уряду. Так, депутат християнсько-демократичної партії Родерік Кізеветтер написав у твіттері, що Німеччина «втрачає повну довіру», «лякає своїх союзників, замість того, щоб лякати ворога» та «провалює *Ringtausch*»: *«Mehrere Male hat die Bundesregierung dem Parlament verkündet, dass „Ringtausch“- Deals u.a. mit Polen zeitnah abgeschlossen sind und in den nächsten Wochen abgesetzt werden. Leider verspielt hier Deutschland sämtliches Vertrauen. Der Ringtausch mit Polen ist am Scheitern»* (BZ 22.07.2022). Експертка міністерства закордонних справ Німеччини, Марі-Агнес Штрак-Цімерманн, звинувачує польський уряд в «надмірних очікуваннях» щодо укладених домовленостей й називає скептично такий обмін *Ringelreihen*. Політкіня висловлюється метафорично щодо цієї ситуації: *«Wir können uns die gewünschten Panzer schließlich nicht aus den Rippen schneiden»* (Зрештою, ми не можемо вирізати зі своїх ребер бажану кількість танків) (BZ 26.07.2022). Депутатка Німецького Бундестагу закликає до прямого постачання зброї українській армії: *«dann sollte man es ganz bleiben lassen und der Ukraine das Material direkt schicken»* (ND 26.07.2022). Протилежну точку

зору в інтерв'ю газети «Frankfurter Allgemeine» висловив міністр оборони Словаччини Ярослав Над. Він вважає, що Німеччина дуже відповідально ставиться до своїх обов'язків щодо воєнної підтримки безпеки країн НАТО і співпраця з кругового обміну *Ringtausch* з метою швидкої воєнної допомоги Україні є плідною між обома державами: «*Ich denke nicht, dass Deutschland zu wenig hilft. In der Slowakei helfen „Patriot“- Flugabwehrraketen bei der Luftabwehr, und mehrere hundert deutsche Soldaten sind bei uns stationiert, um als Teil von NATO-Einheiten unser Land zu verteidigen. Zusammen mit dem „Ringtausch“ ist es eine intensive Zusammenarbeit, für die ich der deutschen Regierung sehr dankbar bin*» (FAZ 27.08.2022).

Висновки. Отже, новосемантизм *Ringtausch* (круговий обмін) виник напочатку загарбницької війни Росії в Україні й означає операцію, в якій одна сторона (одна із країн колишнього Варшавського договору) передає озброєння (із старих запасів часів холодної війни) іншій (Україні) й отримує компенсацію від третьої сторони (Німеччини). Таким чином, Німеччина може опосередковано допомагати зброєю Україні захищати своє право на існування. У викладеному новому значенні лексема *Ringtausch* активно використовується у німецькому дискурсі й стала його невід'ємною складовою.

Перспективою дослідження вважаємо вивчення інноваційних лексичних утворень, що відображають сучасний воєнний дискурс з огляду на військову агресію Росії в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лисецька Н. Актуалізація й узуалізація нових лексем «*der Masterplan Migration*» та «*Ankerzentren*» у німецькому політичному дискурсі. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики: наук. журн. / редкол.: В. І. Кушнерик та ін. Чернівці, 2019. №. 2 (18). С. 160167.*
2. Лисецька Н. Г., Бондарчук О. Ю. Актуалізація концепту «*Umwelt und Klimawandel*» засобами неології у сучасному німецькомовному дискурсі. *Science and Education a New Dimension. Philologie. Budapest, 2021 Feb. IX (73).*

Issue 248. P. 60–64. URL: <https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-248IX73-14>.

3. Duden. Deutsches Universal Wörterbuch. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2001. S. 1316.

4. DWDS [Electronic Ressource]. URL: <https://www.dwds.de/wb/Ringtausch>.

5. Wahrig. Deutsches Wörterbuch. Wissen Media Verlag GmbH, Gütersloh/München 2002. S. 1056.

6. Zeitungen (von 24.02.2022 bis 31.10.2022): «Frankfurter Allgemeine», «Berliner Zeitung», «Neues Deutschland», «Tageszeitung».

ПЕРЕКЛАД ОБРАЗНИХ ВИРАЗІВ В АГРАРНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Ольховська Наталія Семенівна

канд. філол. наук, доцент

Міхієнко Нікіта Андрійович

студент II курсу магістратури

Національний університет

біоресурсів і природокористування України

м. Київ, Україна

Вступ. Особливістю перекладу термінів, у тому числі й термінів сільського господарства є те, що для досягнення їх адекватного перекладу, тобто збереження у перекладі змісту мови оригіналу, необхідно забезпечити ідентичність понять, які виражені термінами мови оригіналу та мови перекладу.

Мета роботи полягає дослідженні прояву образності в німецькомовних термінах аграрного дискурсу та особливості перекладу українською.

Матеріалом дослідження стали інтернет-статті та журнали німецькомовних сайтів аграрної тематики.

Методологічна база. У процесі дослідження термінів-метафор в аграрному німецькомовному дискурсі та особливостей їх перекладу українською мовою нами було використано сукупність загальних та спеціальних методів літературознавчого пізнання, у тому числі описовий, біографічний, інтертекстуальний, порівняльно-історичний, порівняльнотипологічний метод.

Результати та обговорення. Найчастіше у аграрній галузі зустрічаються терміни, що означають поняття, які пов'язані з використанням землі, наприклад, *das Land* – «земля», *die Fertilität* – «родючість», *die Ergiebigkeit* - «урожайність», *das Einsammeln* – «збір», *das Feldstück* - «ділянка» [1] тощо.

У текстах аграрного дискурсу також важливе місце займають терміни, що вдруге опиняються в терміносистемі, набуваючи актуалізації внаслідок зміни

економічної, соціальної чи політичної ситуації, на приклад віддієслівні іменники, такі як: *der Bodenanteil* – «наділ», *die Verteilung* – «розподіл», *der Weiterverkauf* – «перепродаж», *der Rückkauf* – «викуп», *die Absetzung* – «продаж», *der Schächer* – «торг» [5].

Також науковці зазначають, що у новому термінологічному середовищі такі іменники вживаються разом із уточнюючим словом – прикметником *boden* – «земельний» або іменником *das Land* «земля», тому вони вже набули статусу термінологічних словосполучень, що зазвичай вживаються в сталому вигляді (*der Bodenanteil* «земельний наділ», *die Bodenverteilung* «розподіл землі») [5].

Терміносполучення також знаходять широке застосування у ботанічній класифікації назв аграрних культур, оскільки вони точно передають зміст терміну. Родовидові ознаки терміну виражаються у прикметникових формах, а предметні – у іменникових, тому найзагальнішою структурою терміносполучень є структура «іменник + прикметник», наприклад: *der Weißkohl* – «капуста білоголова», *der Chinakohl* – «капуста пекінська»; *die Hauszwiebel* – «цибуля-пінка», *die Schalottenzwiebel* – «цибуля-шалот», тощо [4, с. 10].

З фонетичної точки зору, аби уникнути труднощів під час перекладу та адекватно перекласти терміни слід приділити особливу увагу наголосу у складних словах, що складаються з означальної та означуваної (основної) лексем. На означальну лексему, яка, як правило, розташована на першому місці, падає основний наголос, на другу – означувану – лексему падає наголос побічний (наприклад, *der Agrarsektor* – аграрний сектор, *das Farmunternehmen* – фермерське підприємство). Різниця між цими наголосами в німецькій мові є значно більшою, ніж в українській [4, с. 113].

Для передачі німецьких фонем, які не властиві українській мові, також існують певні правила передачі. Наприклад, для звуків, що позначаються літерою *ü* в німецькій мові, пропонується використовувати букву *i* на початку слова і *ju* в інших випадках. Д. І. Єрмолович вважає кращим використання

літери ю і в початковій позиції, «завдяки чому легше при необхідності відновити вихідне німецьке написання» [6, с. 79].

Довга і коротка фонема, що позначаються літерою «ä», відтворюються в українській мові за допомогою букви е після голосних та на початку слова, та літерою «є» після приголосних (наприклад, *Kärcher* – *Керхер*). Відтворення фонем, які передаються буквою «ö», на початку слова і після голосних також відходить від фонетичного принципу. Таблиця практичної транскрипції рекомендує в цих випадках використовувати літеру «е» [6, с. 79]. Також до особливостей фонетичного характеру у аграрній термінології можемо віднести подвоєння літер у німецькій мові. Подвоєння німецьких приголосних відбивається в українській транскрипції в інтервокальній позиції, при цьому частий елемент німецьких прізвищ *-mann* рекомендується передавати з однією українською н (наприклад, *Hausmann* – *Хаусман*). Щодо важливості фонетичних труднощів при перекладі, то О. Белих зауважує, що «фонологічні проблеми не відіграють в перекладознавстві визначної ролі» [4, с. 9], але на нашу думку, для перекладу термінів вони є дуже важливими, оскільки при їх перекладі часто доводиться використовувати транслітерацію та транскрибування. Поряд з транскрипцією в певних випадках застосовується транслітерація і переклад всього терміну або його окремих компонентів. (наприклад, *der Agar* – *агар-агар*, *die Gerbera* – *гербера*). Тенденція витіснення транслітерації транскрипцією має глобальний характер, так як спостерігається в перекладах з різних мов [7].

Перш ніж безпосередньо перейти до розгляду композитів у текстах аграрного спрямування, доцільно з'ясувати їх значення для науковотехнічного перекладу. Серед технічних термінів композити, на думку К. Гергет і Х. Прошвітц, виявились особливо продуктивним способом словотворення, «оскільки вони особливо добре підходять для того, щоб назвати нові явища і факти. Особливістю композитів є те, що вони часто, навіть при вкрай незначному використанні вербальних засобів, пояснюють самі себе. У порівнянні з однослівними термінами вони прагнуть до більшої ясності»

[2, с.2].

Зазначимо, що для термінів-комполитів характерною є наявність кількох (двох і більше) твірних основ, наприклад: *die Trockensubstanz* – суха речовина, *das Dreizweckkrind* – худоба тристороннього (універсального) використання, *der Gley-Starkpodsolboden* – гликко сильнопідзолистий ґрунт, *die Rübensvollerntemaschine* – бурякозбиральний комбайн.

Вживання комполитних утворень є характерним для науково-технічних текстів, що зумовлено акумулюванням у них термінів і фактів, які в іншому випадку можуть бути представлені тільки більш розширеними синтаксичними конструкціями. *Damit es nicht zu einem Nährstoffüberschuss durch tierischen Dung kommt, der Umwelt und Grundwasser belasten würde, ist die Tierzahl flächenabhängig begrenzt* [3].

Структурно німецькі комполити поділяються на копулятивні і детермінативні. До складу копулятивних комполитів входять ієрархічно рівнозначні слова, тобто слова, які належать до однієї частини мови, наприклад: *das Magen-Darm-System* – шлунково-кишковий тракт. Кількість таких комполитів досить обмежена, хоч за точністю відображення денотата вони посідають одне із чільних місць.

Детермінативні комполити містять у своєму складі ієрархічно різнозначні слова, при цьому основним є останній складник, а решта попередніх, яких може бути кілька, підпорядковуються йому, наприклад: *das Feldgemüse* – польові овочі, *das Nutztier* – товарна тварина, *die Pferderasse* – порода коней. З огляду на те, що інформація є основою науково-технічного перекладу, завдання перекладача полягає, насамперед, у максимально безвтратній передачі інформації німецькомовного вихідного тексту у цільовому тексті українською мовою. Прагнення відтворити інформаційну насиченість оригіналу спонукає до пошуків таких способів перекладу термінів-комполитів, які б задовольняли вимоги щодо адекватності перекладу. Для перекладу субстантивних комполитних термінів у аграрному дискурсі найбільш вживаними за частотністю виявились такі способи. Конструкція «іменник + іменник». У свою

чергу, ця конструкція поділяється на підвиди, наприклад:
а) *die Eizahl-продуктивність несучки, die Getreidebeizung* – протравлювання зерна. б) *das Halbblutpferd* – тварина-напівкровка, *die Hammerpresse-прес-молот, der Faserlein* – льон-довгунець.

Як свідчать вище наведені приклади, детермінативні німецькі композити можуть перекладатись на українську мову різними іменниковими конструкціями, зокрема, й такими, у яких детермінативний елемент перетворюється на копулятивний. Такі структурні розбіжності між німецькими термінами й українськими відповідниками є наслідком прагнення до більш точного відображення предметів та їх функцій. Якщо розглянути, наприклад, термінологічну пару «*der Säpflug* – плуг-сівалка», то можна зробити висновок, що в українській мові акцентовано на двох функціях знаряддя, які класифіковано, як рівнозначні. Конструкція «прикметник + іменник». Наприклад: *das Kraftfutter* – концентровані корми, *die Wiederkäuer* – жуйні тварини, *das Saatgut* – посівний матеріал, *der Impfstoff* – вакцинальний біоматеріал, *das Mahdland* – сінокісний луг, *die Feldarbeit* – польові роботи, *die Trinkmilch* – пастеризоване молоко.

Адекватність перекладу таких детермінативних конструкцій досягається шляхом використання аналогічного українського відповідника. Детермінативний елемент української мови повністю відображає інформацію, маніфестовану у детермінативному елементі німецького терміна. Монолексемний елемент (іменник).

Наприклад: *die Pflanzenproduktion* – рослинництво, *das Rindfleisch*-яловичина, *die Rassenbildung* – породоутворення, *die Sämaschine* – сівалка, *der Mähdrusch* – комбайнування.

Використання монолексемних елементів для перекладу складних іменників аграрної підмови з німецької мови на українську є виправданим під кутом зору теорії економії мовних засобів (В. Адмоні, І. Бодуен де Куртене, О. Єсперсен та ін.). При цьому не втрачається інформаційність і точність відображення предметів і явищ, для позначення яких використовуються

німецькі композити. Зауважимо, що монолексемні елементи вживаються, переважним чином, для перекладу термінів, які означають предмети, що свідчить про притаманну їм семантичну точність. Звужена субстантивована конструкція. Наприклад: *der Milchviehbetrieb* – молочна ферма.

На відміну від монолексемних елементів, звужені субстантивовані конструкції, хоч і використовуються у аграрному дискурсі для перекладу німецьких композитів українською мовою, однак, не набули значного поширення. Їх використання можна пояснити, в основному, існуванням певних усталених українських термінів, які обираються у таких випадках як відповідники.

Проте кількість таких відповідників невелика, що і позначається на їх представленні у перекладних текстах. Розширена субстантивована конструкція. Наприклад: *der Lenkzapfen* – шворінь поворотної цапфи, *die Moorlandwirtschaft* – землеробство на осушених торф'яниках, *der Spinatadapter* – пристосування для збирання шпинату, *die Wechselfüngung* – чергування одностороннього і повного удобрювання, *die Schwachberegung* – дощування з малою щільністю, *die Getreide-Absackwaage* – зернові ваги із завантажувачем мішків, *die Felderwirtschaft* – сівозміна з однолітніми польовими культурами.

Розширені субстантивовані конструкції, на відміну від звужених, дуже широко використовуються під час перекладу німецьких композитів українською мовою. Крім того, як свідчать наведені приклади, вони охоплюють практично усі предметні сфери аграрної галузі – від рослинництва і тваринництва до механізації й гідромеліорації. Така їх частотність пояснюється оптимальним співвідношенням кількості використаних мовних елементів з урахуванням економії мовних засобів, з одного боку, і точністю відображення денотатів, з іншого боку, що дозволяє досягти максимального рівня адекватності.

Описовий переклад. Наприклад: *die Mähdruschblattfrucht* – незернова культура, придатна для комбайнового збирання, *N-/P-reduzierte Fütterung* годівля зі зниженим вмістом азоту і фосфору. Для перекладу ад'єктивних

комполітів у аграрному дискурсі переважно застосовуються такі способи. Монолексемний елемент (прикметник). Наприклад: *krampfartig* – судомний, *pilztötend* – фунгіцидний, *schwammartig* – губчатий. Конструкція «прикметник+прикметник», яка поділяється на два підвиди. Наприклад: а) *reinblütig* – чистокровний, б) *rauchgrau* – димчасто-сіра (масть). Описовий переклад: *tieregerechte Haltung* – утримання відповідно до виду тварин, *flächenabhängig* – в залежності від площі.

Висновки. Образні вирази, які передаються в аграрному німецькомовному дискурсі переважно копулятивними та детермінантними термінами-комполітами, перекладаються за допомогою описового перекладу з використанням розширених/звужених конструкцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоус Н. В. Особливості перекладу німецькомовних термінів сфери аграрного менеджменту. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:G7ux6qImoAMJ:journals.nu.bip.edu.ua/index.php/Filol/article/download/philolog2019.02.051/11415&cd=2&hl=uk&ct=clnk&gl=fr>. (дата звернення: 09.10.2022).
2. Жукова Л. В., Зайцева М. Ю. Особливості терміносистеми аграрного дискурсу (в аспекті зіставлення української та німецької мов). Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Філологічні науки. 2016. Вип. 245. С. 268–274.
3. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Перекладознавство (німецько-український напрям): підручник. Кияк: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.
4. Марченко Т. А. Лексико-семантичні та словотвірні особливості назв городніх культур української мови: автореф. дис. канд. філ. наук : 10.02.01. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2008. 24 с.
5. Ольховська Н. С., Постоловська І. О. Лексико-семантичні

особливості німецькомовної терміносистеми аграрної сфери. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/784065.pdf>. (дата звернення: 08.10.2022).

6. Ольховська Н. С., Скокова М. С. Фонетичні та лексико-семантичні особливості німецькомовної аграрної термінології: перекладацький аспект. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». № 7. 2019. С. 78-80.

7. Шаліга Д. Репрезентация имен собственных в переводе с немецкого языка. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/93080/69-Shalyga.pdf?sequence=1>. (дата звернення: 09.10.2022).

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРІВ ДЖ. АРЧЕРА

Шпак Юлія Олександрівна

кандидатка філологічних наук, доцентка

Славгородська Юлія Іванівна

студентка

ХНПУ імені Г. С. Сковороди

м. Харків, Україна

Вступ/Introduction. У другій половині ХХ століття оформилася течія постмодернізму. Цим поняттям називають сукупність явищ у житті та культурі світового суспільства, що також нерідко інтерпретується як “те, що прийшло на заміну модернізму”.

Творчості даної епохи характерне використання деяких, незвичних для минулого, мовностилістичних особливостей твору, до яких варто віднести мовні засоби, що активно використовувалися та використовуються під час написання літературних творів.

Джеффри Арчер – англійський письменник, твори якого видавались на понад трьох десятках різних мов, а їх загальний тираж перевищив 275 мільйонів книжок. Романи автора славляться своїми мовностилістичними особливостями, а також інтертекстуальними зв’язками, що відсилають нас до біблійського тексту [1].

Ціль роботи./Aim. Метою даної наукової розвідки є спроба описати певні мовностилістичних особливостей, які характерні для текстів романів Джеффри Арчера.

Матеріали та методи./Materials and methods. Дослідженню питання появи різноманітних мовностилістичних особливостей у творах різних письменників займалась низка науковців, серед яких, зокрема: О. Боднар, Н. Дзюбишина-Мельник, Т. Качак, О. Переломова, А. Поповський, С. Радецька, Т. Шевчук та інші. Безпосередньо вивченню питання використання їх у творах Дж. Арчера присвячені роботи Ю. Шпак, О. Дудник, А. Дзюбенко, І. Зюбина,

О. Глотова та ін. Під час написання цих тез використовувались такі наукові методи, як аналіз, синтез, опис, узагальнення та пояснення.

Результати та обговорення./Results and discussion. Дж. Арчер талановитий письменник, відомий своїми потужними романами, яким властиві різноманітні шари змісту.

Аналіз текстів творів Джеффри Арчера дозволив виявити, що основними мовностилістичними особливостями є те, що їм властива інтертекстуальність, яка виражена на рівнях дискурсів (зв'язок художнього та юридичного дискурсу або політичного дискурсу), на рівні змісту, на лексичному та семіотичному рівнях за допомогою багатьох мовних засобів.

У романі «В'язень народження» (Prisoner of Birth (2008)) та оповідання «Процес і помилка» (Trial and Error (1999)) ми спостерігаємо взаємозв'язок юридичного та художнього дискурсу та самих творів на рівні змісту, тому що ці твори мають ідейно-тематичний зміст, відображений вже у назвах, у рисах структурної спільності, на синтаксичному і лексичному рівнях. У цих творах присутні усі можливі учасники судових розглядів і детальний опис процедури судового розгляду, що у свою чергу омовлено за допомогою юридичної термінології: назви учасників та етапів процесу, синтаксичних конструкцій, властивих юридичному дискурсу, наприклад: the accused / the defendant, witnesses, prosecutor, lawyers, judge [4, 5]; If it please your lordship...; I appear for the Crown in this case; The case before your lordship is one of murder; I must ask once again if this is relevant? [4]. Отже, юридичний дискурс допомагає створити багатовимірний простір художнього твору та зробити його реалістичним.

У політичному романі Джеффри Арчера «Перший серед рівних» (First Among Equals (1984)), виявлено багато метафор, які властиві політичному дискурсу Великобританії. Так, війна як джерело політичних метафор займає перше місце за частотністю використання. Політичні події в парламенті Великобританії концептуалізуються письменником при використанні таких лексем англійської мови, як fight, battle, attack, blow, crush, victory, lieutenant та ін. «Підсумки та результати воєнних дій», «Архаїчні воєнні дії». Зазначимо, що

особливо яскраво письменник метафоризує процес політичних виборів, наприклад: “I’ll fight the first by-election that comes up,” he promised Elizabeth [3, с. 187]. Дії політиків у романі часто метафорично порівнюються з поведінкою дітей: “When Mr. Kadir, the five-foot-one, dark-haired, immaculately dressed Ambassador for Libya entered the room, the office resembled nothing so much as a study in which a headmaster was about to tick off an unruly boy from the lower fifth” [3, с. 376].

Досліджуваний роман Джеффри Арчера «Перший серед рівних» також включає прецедентні постаті історичних діячів Великобританії та Стародавнього Риму: In the Prime Minister's absence as deputy leader Raymond chaired cabinet meetings and stood in for him during questions in the Commons. This gave the lobby correspondents a chance to proclaim, like Caesarian soothsayers plucking at entrails, that Raymond was primus inter pares [3, с. 436].

Тексті інших романів письменника також мають інтертекстуальність, як властиву ознаку. Аналізуючи їх, можна простежити зв’язки з багатьма прототекстами, одним з яких є Біблія. Так, наприклад, назви творів «Каїн та Авель», (Cane and Abel (1980)), «Блудна дочка» (The Prodigal Daughter (1982)), «Одинадцята заповідь» (The Eleventh Commandment (1998)), є посиланнями на різні книги Біблії [2, с. 111].

У своїх творах автор висвітлює різні людські недуги, які засуджує Біблія та визначає як “гріхи”. Тому у романі “Каїн та Авель” відбулося відсилання до біблійського тексту із засудженням задрощів як гріховного явища людського. Однак, читачі, яким не відомий текст біблійського твору, можуть не зрозуміти зазначеного інтертекстуального зв’язку, оскільки сцена братовбивства у романі відсутня та, крім цього, Каїн у романі є прізвиськом, а Авель – несправжнє ім’я іншого героя, якого звать Владек Росновскі. Спорідненими у певному сенсі робить цих двох персонажів їх спільна дата народження [3, с. 111].

Інтертекстуальність реалізується за допомогою прямого і непрямого цитування, алюзій на рівні власних імен та ремінісценцій на рівні сюжету. Роман цілком пронизаний інтертекстуальними зв’язками, тож ці персонажі – не

єдині відсилають нас до біблійського тексту.

Варто зауважити, що автор також підіймав таке важливе питання, як доля жінки та її проблематика існування у сучасному світі, у романі “Блудна дочка”. Знов відстежується відсилка до біблійського начала, проте, оголюється ситуація, коли усе майно заповідається хлопцеві, а його сестра лишається ні з чим. У книзі «Блудна дочка», що є сіквелом книги «Каїн та Авель», розкривається проблема жінки в сучасному світі, її можливості та свободи. Назва твору є алюзією на притчу про блудного сина, що є однією з найвідоміших притч Ісуса Христа (Євангеліє від Луки 15:11-32 Нового Заповіту) [цит за 2].

Більш пізні романи Дж. Арчера (початку ХХІ ст.) також характеризуються використанням антропонімів, топонімів та поетонімів, що також виступають засобами реалізації інтертекстуального зв'язку.

Висновки./Conclusion. Отже, юридичний та політичний дискурс допомагає створити багатовимірний простір художнього твору та зробити його реалістичним. Інтертекстуальність є властивістю текстів досліджених творів Дж.Арчера і виражається на різних рівнях за допомогою великого спектру мовних засобів. Таким чином, підсумовуючи усе вищесказане, можна дійти висновку щодо того, що письменник відомий своєю майстерністю тонко та уміло робити відсилки до визначених ним мотивів. У своїй роботі він використовує низку мовних засобів, які зрозумілі переважно більш освіченим читачам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глотова Е. Ю. Метафора как средство вербализации авторской концепции: когнитивно-дискурсивный аспект (на материале английского языка). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Ростов-на-Дону, 2010, 10 с. URL: <https://cheloveknauka.com/metafora-kak-sredstvo-verbalizatsii-avtorskoj-kontseptsii-kognitivno-diskursivnyu-aspekt> (дате звернення 08.10.2022)

2. Шпак Ю. О. Інтертекстуальні зв'язки романів Дж. Г. Арчера «Каїн і Авель», «Блудна дочка» і «Одинадцята заповідь» з Біблією: тези наук. допов. Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. № 40, 2015. С. 109-113. URL: file:///C:/Users/Lenovo/OneDrive/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB/lingvistika_40-109-113.pdf (дата звернення: 09.10.2022).
3. Archer, J. First Among Equals. Harper Collins Publishers, UK. 1984. 471 p.
4. Archer, J. Prisoner of Birth. New York: St. Martin's Press. 2008. 712 p.
5. Archer, J. Twelve Red Herrings: Trial And Error. HarperCollins Publishers Limited, London, UK. 1994. 370 p.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

СТРАТЕГІЯ «РОЗУМНОЇ СИЛИ» ЯК ОСНОВНА ПЕРЕДУМОВА ПЕРЕМОГИ УКРАЇНИ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Воропасва Тетяна Сергіївна,
к.психол.н., доцент
Авер'янова Ніна Миколаївна,
к.філос.н.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Вступ. Повномасштабне російське вторгнення на територію України 24 лютого 2022 р. актуалізувало наукову проблематику, пов'язану з пошуком найбільш оптимальних шляхів для Перемоги України в російсько-українській неоімперській війні. Українські й зарубіжні дослідники пропонують різнопланові рекомендації для реалізації тієї чи іншої стратегії і тактики у внутрішній та зовнішній політиці України. У цьому контексті актуальність запропонованої теми статті не викликає жодних сумнівів, адже ще ніхто з науковців не досліджував передумови Перемоги України в російсько-українській неоімперській війні у контексті стратегії «розумної сили».

Мета роботи. Метою даної статті є транздисциплінарний аналіз української версії стратегії «розумної сили» як основної передумови Перемоги України в російсько-українській неоімперській війні.

Методи. Теоретико-методологічною основою даного дослідження є інтегративний підхід, який охоплює взаємодію соціальної філософії, історії, політології, українознавства, інформаціології, соціології, психології, соціокультурної антропології, імперіології, комунікативістики, військової

науки та постколоніальних досліджень. У рамках інтегративного підходу ми використовуємо метод трансдисциплінарного аналізу, а також загальнонаукові методи дослідження (аналіз, синтез, аналогія, абстрагування, узагальнення тощо). Інтегративний підхід став методологічною основою багатьох українознавчих досліджень, присвячених трансформаціям колективної ідентичності громадян України [1]; особливостям впливу образотворчого мистецтва на національне виховання особистості [2]; інформаційній безпеці України [3; 4]; цивілізаційному розвитку українського народу [5]; колористичним уявленням українців [6; 7] тощо.

Результати та обговорення. Відомо, що концепцію «розумної сили» («smart power») одним з перших розробляв американський політолог Джозеф Най-молодший, доктор філософії Гарвардського інституту державного управління імені Джона Ф. Кеннеді [8; 9]. Саме він дав поштовх для досліджень цієї проблеми й іншими вченими, до яких належать: Крістіан Вітон, Моріс Грінберг, Тед Гален Карпентер, Вільям Коен, Карол Макгіфферт, Сабріна Медейрос, Сюзанна Носсель, Даніель Пінто, Еван Резнік, Алан Чонг [10; 11; 12; 13; 14; 15; 16] та інші. Най підкреслював, що концепція «розумної сили» може бути застосована не лише для США, а й для будь-якої іншої держави. Завдання влади полягає в тому, щоб за певних обставин правильно комбінувати ці дві сили. В Україні, на жаль, концепт «розумної сили» не отримав належного розвитку, хоча нині в багатьох країнах світу феномен «smart power» стає важливою складовою ефективною державної політики.

Ми розробляємо українську версію стратегії «розумної сили» упродовж 2015–2022 років у контексті деокупації, деконфліктизації та реінтеграції населення окупованих територій України [17; 18; 19; 20]. Ми запропонували поєднати в рамках цієї стратегії не тільки «жорстку» та «м'яку сили», але й інтелектуальний потенціал науковців та експертів України. Адже для того, щоб поєднувати ресурси «жорсткої» і «м'якої» сили, необхідно мати розвинуте контекстуальне мислення. Дж. Най підкреслював, що контекстуальне мислення – це здатність мислити глобально і передбачати тривалу перспективу, це

здатність розуміти зміни у навколишньому середовищі та вміння інтуїтивно діагностувати ситуацію, що допомагає з'єднати тактику з цілями і створювати розумні стратегії у різних ситуаціях. Одним із засобів вирішення поставленої проблеми є також використання знань комплексного типу, що поєднують наукові (зокрема, теоретичні, емпіричні, прикладні наукові дослідження) та експертні знання (експертні висновки, доповіді, аналітичні записки, експертизи законопроектів, рекомендації експертних рад, експертні відгуки тощо) в процесі вивчення специфіки управління конфліктами та практик припинення збройних конфліктів. Інтегративний підхід дозволяє зробити такі висновки: а) нинішня російсько-українська неоімперська війна (2014–2022(?) рр.) розпочалась у результаті ескалації гібридної війни РФ проти України, яка тривала з 1991 року (виявляючись у газових, економічних, інформаційних та інших війнах); б) гібридна агресія Кремля проти України (а також проти інших незалежних держав) була пов'язана як із намірами РФ відновити СРСР, так і з прагненнями відновити Російську імперію у кордонах 1913 р. (для цього достатньо ознайомитись із матеріалами Міжнародного дискусійного клубу «Валдай», починаючи з 2004 р.); в) якщо агресію РФ проти України у 2014-2021 рр. можна було називати російсько-українським збройним конфліктом неокolonіального типу, то після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 р., цю війну слід назвати російсько-українською неоімперською війною з проявами нацизму, шовінізму та геноциду. Україна може одержати Перемогу в російсько-українській неоімперській війні за допомогою стратегії «розумної сили» (зміцнюючи потугу ЗСУ, запустивши процеси врегулювання суперечностей, а також деескалації, дерадикалізації, дехаотизації та стабілізації соціуму з урахуванням принципів конфлікт-менеджменту). Адже саме ця стратегія відповідає сучасним загрозам і викликам найоптимальнішим чином. Вона дозволить Україні діяти на міжнародній арені як «відповідальному суб'єкту», формувати більш стійку міжнародну систему прийняття колективних рішень і вирішувати завдання деокупації та реінтеграції населення окупованих регіонів

України за допомогою стратегічно продуманих, інноваційних і гнучких підходів. Як уже зазначалось, стратегія «розумної сили» дозволяє застосовувати як «м'які», так і «жорсткі» методи, а головне – уміти розрізняти випадки, коли доречні або перші, або другі, або перші і другі одночасно, щоб у результаті виник синергетичний ефект від поєднання засобів «м'якої» та «жорсткої» сили. Концепцію «розумної сили» варто застосувати як стратегію стримування неоімперського реваншизму РФ та її неоколоніальної гібридної політики. Застосування української версії стратегії «розумної сили» дозволить вибудувати послідовність дій та стратегічних комунікацій, спрямованих на зниження деструктивного політичного, економічного та інформаційного впливу РФ як на європейському просторі, так і у всьому світі. При цьому українознавство виступає стратегічним ресурсом держави у контексті подолання деструктивних інформаційно-психологічних наслідків російсько-української неоімперської війни. Проведені нами багаторічні дослідження (1991–2022 рр.) показали, що респонденти з розвинутою національною та європейською цивілізаційною ідентичністю мають високий рівень українознавчої компетентності. Результати емпіричних досліджень (2000–2022 рр.) дозволили з'ясувати, що курс українознавства суттєво впливає на формування у студентів, учнів та слухачів не тільки української ідентичності й українознавчої компетентності, але й критичного мислення, патріотизму, суб'єктності, навичок інформаційної гігієни та медіаграмотності.

Висновки. Отже, основною передумовою Перемоги України в російсько-українській неоімперській війні є українська версія стратегії «розумної сили». Головними складовими української версії стратегії «розумної сили» в умовах нинішньої війни є: 1) поєднання «жорсткої» та «м'якої сили» з інтелектуальним потенціалом наукового та експертного середовища України; 2) підвищення військової майстерності ЗСУ та вчасне забезпечення країнами-партнерами поставок необхідної зброї для ЗСУ; 3) модернізація українського озброєння на базі стандартів НАТО; 4) створення надійної системи протиповітряної й протиракетної оборони України; 5) зміцнення

енергетичної потужності держави та посилення захисту критичної інфраструктури; 6) підтримка економічної стабільності України; 7) динамічна та гнучка дипломатія, постійна координація зусиль країн-учасниць антипутінської/антиімперської коаліції; 8) зміцнення вже існуючих військово-оборонних союзів, створення альянсу Великобританія - Польща - Україна, залучення нових країн-партнерів до співпраці з Україною та антиімперської боротьби; 9) суттєве посилення санкційного тиску на РФ і визнання її державою-терористом; 10) виключення РФ зі складу «Великої двадцятки» (G20) та Ради Безпеки ООН з одночасним «перезавантаженням» цих організацій; 11) позиціонування злочинів РФ у Бучі та Маріуполі як Української Сребрениці; 12) своєчасне відбиття інформаційно психологічних операцій противника, репрезентація пропагандистської діяльності російських ЗМІ як російської версії «Радіо Руанди»; 13) посилення консолідації українського суспільства та всього українства; 14) зміцнення національної та європейської ідентичності, суб'єктності й патріотизму, критичного мислення та проукраїнської мотивації у діяльності українських громадян; 15) розвиток українознавчої компетентності депутатів, урядовців, лідерів громадської думки та всього суспільства, поширення українознавчої компетентності усіма мовами світу. Отже, українська версія стратегії «розумної сили» дозволить Україні не тільки посилити власну суб'єктність на міжнародній арені та більш адекватно відповідати на актуальні виклики й загрози, але й може стати основною передумовою Перемоги України в російсько-українській неоімперській війні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Averianova Nina, Voropaieva Tetiana. Transformation of the Collective Identity of Ukrainian Citizens After the Revolution of Dignity (2014–2019). *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*. 2020. № 7. Pp. 45–71.

2. Авер'янова Н. М. Образотворче мистецтво як чинник національного виховання особистості (українознавчий аналіз). Автореферат дис. ... канд. філос. н. 09.00.12 – українознавство. Київ: Київський національний університет

імені Тараса Шевченка, 2007. 21 с.

3. Авер'янова Н. М., Воропаєва Т. С. Інформаційна безпека України: соціально-філософські аспекти. *Молодий вчений*. 2020. 10 (86). С. 297-303. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/319>

4. Voropayeva Tatiana, Averianova Nina. Information and economic security as priority directions of the state policy of Ukraine in the context of the strategy of «smart power». *2021 IEEE 8th International Conference on Problems of Infocommunications, Science and Technology (PIC S&T)*. Kharkiv, Ukraine, 2022. Pp. 197–202. DOI: 10.1109/PICST54195.2021 URL: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57220989823>

5. Воропаєва Тетяна, Авер'янова Ніна. Цивілізаційний розвиток українського народу: культуротворчі аспекти. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. Випуск №4. С. 18–23.

6. Ковтун Л. І. Український колористичний код світотворення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство*. 2009. Вип. 13. С. 49–52. URL: <http://ukrbulletin.univ.kiev.ua/Visnyk-13/Kovtun.pdf>

7. Ковтун Л. І. Міфологема софійності в культурі Київської Русі. *Українознавчий альманах*. 2011. Вип. 6. С. 25–29.

8. Nye Joseph S., Jr. Get Smart: Combining Hard and Soft Power. *Foreign Affairs*. 2009. Vol. 88, № 4 (July/August 2009), pp. 160–163.

9. Nye Joseph S., Jr. *Soft Power: The Means To Success In World Politics*. New York: PublicAffairs, 2005.

10. Nossel Suzanne. Smart Power. *Foreign Affairs*. 2004. Vol. 83. № 2 (March-April). Pp. 131–142.

11. Carpenter Ted Galen. *Smart Power: Toward a Prudent Foreign Policy for America*. Cato Institute, 2008. 264 p.

12. Cohen William S., Greenberg Maurice R., McGiffert Carola. *Smart Power in U.S.-China Relations: A Report of the CSIS Commission on China*. Center for Strategic and International Studies (CSIS), March 2009. 31 p.

13. Whiton Christian. *Smart Power: Between Diplomacy and War*. Dulles, United States: Potomac Books, 2013. 240 p.
14. Resnick Evan. I Will Follow: Smart Power and the Management of Wartime Alliances. *Journal of Strategic Studies*. Volume 38, 2015. Issue 3. Pages 383-409.
15. Chong Alan. Smart Power and Military Force: An Introduction. *Journal of Strategic Studies*. Volume 38, 2015. Issue 3. Pages 233-244.
16. Medeiros Sabrina E., Pinto Danielle J. A. International Reputation and Smart Power: How Brazil is building its international insertion in XXI century. In *ISA's 56th Annual Convention*. New Orleans, Louisiana, 2015.
17. Авер'янова Н. М., Воропаєва Т. С. Стратегія «розумної сили» як основа для припинення збройного конфлікту в Україні та реінтеграції окупованих територій. *Гілея: науковий вісник*. К.: Вид-во «Гілея», 2019. Випуск 147 (№ 8). Ч. 2. Філософські науки. С. 7–13. URL: <http://www.gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=202>
18. Авер'янова Н. М., Воропаєва Т. С. Інформаційна складова стратегії «розумної сили» в російсько-українській неоімперській війні. *Modern directions of scientific research development. Proceedings of the 15th International scientific and practical conference*. BoScience Publisher. Chicago, USA. P. 349–358.
19. Voropayeva T. S., Averianova N. M. Information security as key direction of the state policy of Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian armed conflict. *Global science and education in the modern realities '2021. Conference proceedings, August 17–18, 2021*. Seattle, Washington, USA: «ISE&E» & SWorld in conjunction with KindleDP, 2021. 215 p. P. 179–182.
20. Авер'янова Н. М., Воропаєва Т. С. Стратегія «Розумної Сили» Як Найоптимальніша Стратегія Перемоги В Російсько-Українській Війні. *The 11 th International scientific and practical conference "Innovations and prospects of world science"* (June 22-24, 2022) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2022. 635 p. P. 476-483.

ECONOMIC SCIENCES

EUROPE'S DIGITAL DECADE: DIGITAL TARGETS FOR 2030 - DEVELOPMENT VECTORS AND DRIVERS OF UKRAINE'S POST-WAR AND POST-COVID RECOVERY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Agafonova Mariia Volodymyrivna

leading economist of the department
of modeling and forecasting of economic development
Institute for economics and forecasting of NAS of Ukraine
Kyiv, Ukraine

Introductions. In the light of the official decision to grant Ukraine the EU candidate status on June 23, 2022, the vectors of development and drivers of sustainable development of Ukraine's economy in the post-war and post-COVID periods in the context of European integration may be the compliance of Ukraine's economic processes in the digital space with the EU's goals by 2030. In particular, on March 9, 2021, the *European Commission* presented a vision of the digital transformation of Europe within the framework of "*Europe's Digital Decade: digital targets for 2030*", which are concentrated around four areas, namely:

- ✓ digital skills development,
- ✓ digital business transformation,
- ✓ development of digital infrastructure,
- ✓ digitalization of public services.

Aim. Determination of vectors and identification of drivers of sustainable development of Ukraine's economy in the post-war and post-COVID periods in the context of European integration against the background of compliance of Ukraine's economic processes in the digital industry with the vision of the European Digital Decade for the period up to 2030.

Materials and methods. The method of scientific research is the analysis of Ukraine's ranking positions according to the world ranking studies *IMD World Digital Competitiveness Ranking* (WDCR) and Oxford Insights *Government AI Readiness Index*, as well as monitoring of legislative acts and priority areas of Ukraine's industries in synchronization with the European Commission's vision of the goals of the European Digital Decade until 2030. It is worth noting that the World Digital Competitiveness Ranking was developed by the Swiss business school IMD and the IMD World Competitiveness Center (based on the world databases of UNESCO, World Bank, OECD, etc. and survey results), Government AI Readiness Index - by Oxford Insights.

Results and discussion. Let us consider the actions and measures already taken and still necessary to be taken by Ukraine in the digital sphere in accordance with the European Commission's vision of the goals of the European Digital Decade until 2030, which will be a method of identifying drivers of sustainable development of the Ukrainian economy in the post-war recovery of the country, in the post-COVID world space and in the context of European integration.

According to the vision of the European Digital Decade by 2030, at least 80% of the population should master basic digital skills in this time interval [1]. In 2021, Ukraine has strengthened its position in terms of digital and technological skills and, according to the *World Digital Competitiveness Report 2021*, entered the TOP-30 countries of the world, ranking 26th among 64 countries of the world against 40th place in 2019 [2].

According to the vision and directions of digital transformation of Europe until 2030, 75% of European Union companies should use cloud computing, artificial intelligence and big data in the field of digital business transformation [1]. Ukraine has also already taken significant steps in this direction. Namely, according to WDCR 2021, our country in terms of "use of big data and analytics" rose to 21st position during 2020-2021, entering the TOP-20 countries of the world and taking 19th place against 40 in 2020 among 64 countries. In addition, on February 17, 2022, the President of Ukraine signed the law on cloud services (draft law No. 2655), which

defines the legal relations arising from the provision of cloud services and establishes the peculiarities of the use of cloud services by public authorities, authorities of the Autonomous Republic of Crimea, local governments, military formations established in accordance with the laws of Ukraine, state enterprises, institutions and organizations, subjects of power and other entities to which such powers have been delegated [3]. It is also worth noting that Ukraine is one of the leaders in Eastern Europe in terms of the introduction of artificial intelligence technologies in the corporate sector. State policy in this area is already being launched. In December 2020, the Cabinet of Ministers of Ukraine approved the Concept for the Development of Artificial Intelligence (Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 02.12.2020 No. 1556-r) [4]. In 2021, Ukraine ranked 64th among 160 countries according to the *Government AI Readiness Index*. Ukraine received the highest score for the availability and representativeness of data, which is the result of the successful implementation of open data policy in recent years [5].

The European Road to the Digital Decade, as a proposal of the European Commission to create a governance system to ensure that Europe achieves the goals of the Digital Decade 2030, sets an additional goal in the development of digital infrastructure to cover all settlements with 5G by 2030 (in 2016, the Commission adopted a 5G Technology Action Plan for Europe to ensure faster deployment of 5G infrastructure throughout Europe) [6]. As part of the presentation of the Ukraine Recovery Plan at a conference held in the Swiss city of Lugano on July 4-5, 2022, the transformation of Ukraine into a digital hub for European and Asian traffic was outlined as part of the development of digital infrastructure, including 5G, as part of the development of an efficient infrastructure of the country [7].

According to the goals of the Digital Decade of Europe in the field of digitalization of public services, the goal is to achieve the level of provision of public services online in 100% of the volume. In Ukraine, the Ministry of Digital Transformation is responsible for the development and implementation of state policy in the field of digitalization. The government regulates and monitors emergency procurement using open data on contracts available in the ProZorro electronic public

procurement system. Starting from March 2020, entrepreneurs can receive training through online events of the Entrepreneurship Information Support Centers and the Merezha online platform [8].

In general, the digitalization of public services can mitigate the effects of the crisis. Effective e-government tools can play an important role by allowing companies to quickly identify and access the necessary support measures. In order to digitize public services, the Ministry of Digital Transformation, together with the State Tax Service, has created and successfully implemented a number of revolutionary projects in 2019-2021, namely: a digital taxpayer registration number; electronic display of information contained in digital documents during registration procedures, making changes or obtaining information from the State Register of Individuals (document sharing); registration of a person in the DRFO during the state registration of the birth of a child and when obtaining a passport of a citizen of Ukraine for the first time (ID14), (e-baby) [9].

A separate component of the goal of digitalization of public services in the framework of the digital transformation of Europe for 2030 is 100% access of citizens to digital medical records. To date, Ukraine has developed an electronic medical system HELSI.ME, which is a modern, convenient, reliable medical system created for patients, doctors, public and private medical institutions and allows you to choose and make an appointment with a doctor online, have access to an electronic medical record, receive test results (for patients), and convenient medical history and use of clinical protocols (for doctors) and conduct comprehensive automation of the medical institution and the formation of current reporting and become a part of the digitalization of public services. In addition, on June 17, 2021, the Ministry of Health of Ukraine approved the Procedure for issuing (forming) sick leave certificates in the Electronic Register of Sick Leave Certificates (registered with the Ministry of Justice of Ukraine on July 07, 2021 No. 890/36512) [10], which defines the mechanisms for issuing (forming) sick leave certificates in the Electronic Register of Sick Leave Certificates.

As part of the digitalization of healthcare by 2023. The Ministry of Health has

identified the most priority areas, namely:

- ✓ development of medical services and health information management (electronic healthcare system - EHIS);
- ✓ ensuring the quality and safety of medicines and medical devices (emedicines);
- ✓ promotion of a healthy lifestyle, protection of the population from infectious diseases and combating socially dangerous diseases (e-public health) [11].

Conclusions. From the above data, we can conclude that the "COVID pressure" against the backdrop of huge human and economic losses from the pandemic has led to positive dynamics in the deployment of digital processes in the Ukrainian digital space, which are fully in line with the goals of the European Digital Decade and will act as vectors of development and drivers of economic growth in Ukraine both in the post-COVID world space and in the context of European integration and in the post-war period.

REFERENCES

1. European Commission. (2021). *Europe's Digital Decade: digital targets for 2030*. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en.
2. IMD. (2021). *IMD World Digital Competitiveness Ranking 2021*. Retrieved from https://www.imd.org/globalassets/wcc/docs/release-2021/digital_2021.pdf.
3. Asotsiatsiya mist Ukrayiny. (2022). *Zakon "Pro khmarni servisy": choho chekaty mistsevomu samovryaduvannyu?* Retrieved from <https://auc.org.ua/novyna/zakon-pro-hmarni-servisy-chogo-chekaty-miscevomusamovryaduvannyu> [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada Ukrayiny. (2021). *Pro skhvalennya Kontseptsiyi rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukrayini*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
5. Oxford Insights. (2021). *Government AI Readiness Index 2021*, p. 64. Retrieved from <https://www.oxfordinsights.com/government-ai-readiness-index2021>.

6. European Commission. (2022) *Shaping Europe's digital future*. 5G. Retrieved from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/5g>.
7. Natsional'na Rada z vidnovlennya (2022). *Plan Vidnovlennya Ukrayiny*, p.6. Retrieved from https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62c19ac16c921fc712205f03_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_UKR.pdf [in Ukrainian].
8. OECD. (2020). *Reagirovaniye na krizis, svyazannyi s pandemiyei COVID-19, v stranakh vostochnogo partnerstva*, p. 34. Retrieved from <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Covid-19-crisis-response-in-eu-eastern-partner-countries-RUS.pdf> [in Russian].
9. Visnyk. (2021). *Didzhitalizatsiya v Ukrayini nabyraye obertiv: DPS ta Mintsyfry podilylysya rezul'tatamy dvorichnoyi spivpratsi*. Retrieved from <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100026706-didzhitalizatsiya-v-ukrayini-nabyraye-obertiv-dps-ta-mintsyfry-podilylysya-rezultatami-dvorichnoyi-spivpratsi> [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada Ukrayiny. (2022). *Pro zatverdzhennya Poryadku vydachi (formuvannya) lystkiv nepratsezdatnosti v Elektronnomu reyestri lystkiv nepratsezdatnosti*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0890-21#Text> [in Ukrainian].
11. Ukrayins'kyi medychnyy chasopys. (2021). *Tsyfrovizatsiya okhorony zdorov'ya: vyznachenno proyekty do 2023 r.* Retrieved from <https://www.umj.com.ua/article/201142/tsifrovizatsiya-okhorony-zdorov-ya-vyznachenno-proyekty-do-2023-r> [in Ukrainian].

**REGULATORY AND LEGAL PROVISION OF ACTIVITIES IN THE
SPHERE OF PUBLIC ADMINISTRATION REGARDING THE FIGHT
AGAINST CORRUPTION**

Korchynska Oleksandra Ostapivna,
PhD in Economics, associate professor
Lviv Polytechnic National University
Lviv, Ukraine

Abstract: the article highlights the essence of anti-corruption legislation, the specifics of its implementation and its importance in the field of Public Administration in the fight against corruption. The mechanism of state support and regulation of corruption offenses and Prevention of their commission is described. The article describes the activities of institutions for preventing and combating corruption. Problematic issues that need to be resolved in order to ensure the effectiveness of Public Administration in the fight against corruption are identified.

Keywords: public administration; corruption; anti-corruption legislation; corruption offense.

This problem is extremely relevant for Ukraine, in which the level of corruption and the ineffectiveness of the current system of preventing and countering corruption indicate the existence of a whole system of social practices. In fact, it can be stated that today the corruption factor is a norm and an integral part of the politics, economy and public life of Ukraine. [1, c. 328]. Accordingly, there is an urgent need to create an effective and efficient system for preventing and countering corruption at all levels.

In the Decree of the President of Ukraine "On the Sustainable Development Strategy "Ukraine - 2020", anti-corruption reform was identified as one of the priorities along with the reform of the national security and defense system, judicial reform and law enforcement reform, decentralization and public administration

reform.

The essence of anti-corruption legislation is to:

1) limit, neutralize or eliminate factors of corruption, prevent conflicts of interests (personal and official), normatively define the framework of legal and ethical behavior of subjects responsible for corruption offenses, make the commission of corruption offenses an unprofitable matter and risky, and in the end achieve that such a person honestly and conscientiously fulfills his official duties;

2) to clearly define the signs of corruption offenses, to provide adequate measures of responsibility and their commission, to properly regulate the activities of state authorities and their individual divisions that directly combat corruption [2].

The analysis of the current legislation of Ukraine shows that the normative basis of anti-corruption is made up of about 100 legal acts, which to one degree or another are dedicated to solving the problems of anti-corruption.

The current anti-corruption legislation of Ukraine, depending on its direction and the subject of regulation, can be conditionally divided into three groups:

1) normative legal acts, which provide provisions on general social and special criminological prevention of corruption;

2) regulatory legal acts that determine the signs of corruption offenses and establish responsibility for them;

3) regulatory legal acts that regulate the activities of state bodies and their individual divisions regarding direct law enforcement activities in the field of anti-corruption, its coordination, control and supervision [3].

Normative and legal framework for the prevention of corruption

1. Constitution of Ukraine;

2. International acts

2.1 Additional Protocol to the Criminal Convention on Combating Corruption (ETS-191) ratified by Law of Ukraine No. 253-V dated 18.10.2006;

2.2 Civil Convention on Combating Corruption No. 2476-IV dated January 1, 2006;

2.3 United Nations Convention against Corruption No. 251-V dated January

1, 2010;

2.4 Criminal Convention on Combating Corruption No. 252-V dated March 1, 2010.

3. Laws of Ukraine

3.1. Code of Ukraine on administrative offenses;

3.2. Criminal codex of Ukraine;

3.3. Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Liability for Corruption Offenses";

3.4. Law of Ukraine "On Purification of Power";

3.5. Law of Ukraine "On Prevention of Corruption";

3.6. Law of Ukraine "On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine";

3.7. Law of Ukraine "On Civil Service";

3.8. The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Features of Filing Declarations of Property, Income, Expenses, and Financial Obligations by Officials in 2016".

4. Decrees of the President of Ukraine

4.1. Decree of the President of Ukraine dated 14.10.2014 No. 808/2014 "On the National Council on Anti-corruption Policy";

4.2. Decree of the President of Ukraine dated May 15, 2015 No. 272/2015 "Issues of the Council of Public Control under the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine".

5. Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine

6. Orders of the National Commission, which carries out state regulation in the spheres of energy and communal services;

7. Decision of the National Agency for Prevention of Corruption;

8. Clarification on filling out declarations.

The fight against corruption is one of the most important reforms that must be implemented urgently. In Ukraine, several institutions are endowed with separate powers regarding the formation and implementation of anti-corruption policy.

Three new "anti-corruption" institutions have appeared in Ukraine - the

National Anti-Corruption Bureau (NABU), the Anti-Corruption Prosecutor's Office and the National Agency for the Prevention of Corruption (NACP). All these bodies cooperate with each other, however, they have different functions and tasks.

Figure 1 shows which of them is responsible for what and who is subordinate to whom.

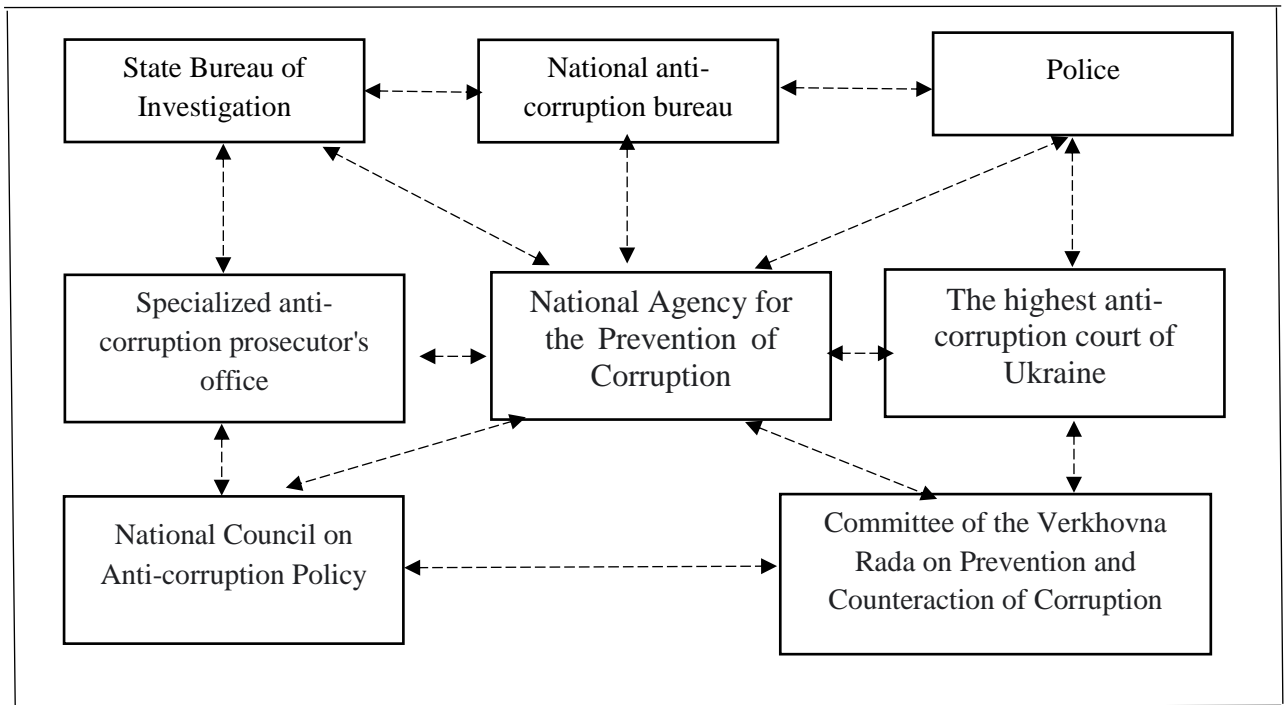

Fig.1 State institutions in the anti-corruption sphere of Ukraine

On June 20, 2022, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Anti-Corruption Strategy for 2021-2025, developed by the National Agency for the Prevention of Corruption. 310 People's Deputies voted for the Law approving the Strategy.

The previous Anti-corruption Strategy (for 2014-2017) had two priorities the creation of a system of modern anti-corruption tools and the development of a network of anti-corruption bodies. When the specialized institutions were formed, the period of validity of the strategy ended, and a new one was not adopted. This led to not always consistent anti-corruption activities of public institutions.

Reforming the state administration system is one of the decisive ways to eliminate the basis of corruption. We are talking about changing the system of managing society, changing the state apparatus, changing the system of power. An

important area of ensuring anti-corruption activities in public authorities is the improvement of the normative and legal regulation of public service, taking into account the prohibition of civil servants being members of political parties in order to prevent the use of the power or official authority granted to them in the interests of certain political parties, groups and their representatives.

It is obvious that the active phase of the legislative process of corruption regulation has already begun, and the first positive steps have been taken. At the same time, it is still too early to talk about specific successes in combating corruption in Ukraine, because the main part of the task is still ahead.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Волошина А. В. Корупція – виклики для України: за матеріалами шостого «Київського Діалогу» 28 – 30 жовтня 2010 року «Корупція в політиці, економіці та управлінні – стратегії громадського суспільства та світової спільноти щодо її подолання». – Кіровоград, 2011. – 79 с.

2. Дрьомов С. В. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії. Зелена книга державної політики: Монографія / С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Г. О. Усатий та ін. Видавництво: Державне підприємство «Наково-виробничий центр Пріоритети». – Київ, 2011. – 87с.

3. Органи державної влади в антикорупційній діяльності України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rpr.org.ua/news/derzhavni-instytutsiji-v-antykoruptsijnij-sferi-v-ukrajini-infohrafika/>

GENDER POLICY IN STAFF MANAGEMENT OF A TOURISM ENTERPRISE

Kravtsov Sergiy

PhD in Public Administration, Assoc. Prof.
State University of Trade and Economics
Kyiv, Ukraine

Introduction. Today, the issue of highlighting the importance of gender policy is quite common and popular. The essence of the issue is to create such conditions of social life, so that a woman and a man are truly able to fully realize themselves in public, professional, and personal life. Thus the equality of rights presupposes equality of opportunities for biological, psychological, personal, and social actualization of the essential forces of women and men. If we say about the tourism component of this issue, the specialized agency of the United Nations in the field of tourism UNWTO recently announced its desire to strengthen the positive impact of tourism development on the lives of women and, thereby, contribute to the achievement of the Fifth Goal of sustainable development – "achieve gender equality and expand opportunities for all women and girls". Since 2007, UNWTO has been working through its Ethics, Culture and Social Responsibility Department in partnership with UN Women and a number of external partners around the world in order to bring gender to the fore in the tourism sector, promoting gender equality and empowerment and opportunities and encouragement of member states to include gender issues in their tourism policy [1]. However, today we can observe that only some of the women have taken leadership positions in the world of tourism business, while others only aspire to them. The only question is whether the new arrangement is perfectly arranged and functions according to the requirements at the moment.

Aim. The purpose of the work is to develop recommendations and measures for the implementation of gender equality in management tourism enterprise.

Materials and methods. The object of the study is the gender issue in the management policy of tourism enterprises of Ukraine. Research methods that were

used during the study are assessment of the state of development of gender policy in management at the moment, statistical (comparison of working conditions in a percentage ratio), analysis of the general position of equality in management

Results and discussion. World practice shows that the application of gender policy in management has long become one of the mandatory points in the formation of a successful progressive enterprise. According to a study by Ernst & Young, companies that have more than 25% women in management and implement programs for the development of gender equality have indisputable advantages. For example, it affects the increase in profitability at least 6%, the market share is higher by 45% and much higher growth rates in new markets is 70% [2]. In the study of KPMG International “The call that act. Women in alternative investments 2020” provides interesting data that institutional investors in the world's developed economies are intensifying their efforts in the direction of gender balance. A diversity policy allows for a more diverse experience of employees, which means a better understanding of the markets. And this is more effective management decisions and profit.

The tourism sector is the most involved in the issue of gender equality due to the policy of diversification, which has a positive effect on all links related to this business. According to the World Tourism Organization (UNWTO), tourism presents opportunities for women, making the perspective of gender equality extremely relevant. Tourism offers women opportunities for empowerment and leadership in civic and political life, and provides vital employment and entrepreneurial opportunities, with women accounting for two-thirds of the global tourism workforce and nearly twice as likely to be employers in tourism than other industrial sectors [3].

However, the tourism sector simultaneously reinforces the economic and sexual exploitation of women through abusive employment practices that increase the vulnerability of precarious workers, while the industry's gendered rhetoric is well documented. One of the most famous tour operators in the world is the TUI AG. Their success on the international market is fully justified due to high-quality work and constant desire to be involved in solving current problems, which creates a favourable environment for everyone. TUI conducts constant statistics and evaluation

of the position of both genders in the enterprise, briefly identifying weaknesses that will be addressed and eradicated in the near future. The company redirects attention to achieving absolutely equal working conditions for workers, emphasizing the share of women in the management chain [4].

Regarding the practice of applying gender equality in Ukrainian travel companies, it can be concluded that global monopolies have complete subordination to foreign vassals, which obliges them to follow the rules and freedoms of these enterprises. The tourism sector is no exception and is rapidly trying to catch up with the successes achieved on the world market. Such tour operators as Teztour, Coral travel, TUI Ukraine, TPG actively carry out implementation related to the gender issue, but small companies do not show proper interest in solving the gaps. Even the issue of management of women and men was recently covered by a journalistic study, which showed a simple pattern: women mostly manage small travel agencies, individual entrepreneurs, while men occupy management positions of large enterprises, not giving women a chance to enter the so-called big game.

Speaking directly about TUI Ukraine, official sources and representatives have almost no information about the implementation of gender policy, unlike the international organization. It is worth noting that the company's passive behaviour will have a negative impact on further work, thereby ignoring the fact of global concern about gender inequality. The management of the Ukrainian branch does not pay enough attention to this problem, which weakens its position in the world market. That is why TUI Ukraine needs to familiarize itself with the gender policy of TUI Group in detail and create its own principles in order to build a strategy for applying appropriate measures.

The main goals of implementing a gender equality strategy at a tourism enterprise should be as follows:

- fight against gender stereotypes and sexism ;
- preventing and combating violence against women;
- guaranteeing equal access of women and men to justice due to possible conflicts in the company;

- achieving a balanced participation of women and men in the process of making managerial and social decisions;
- creation of a corresponding equal institution of payment;
- implementation of the strategy for achieving gender equality in management and all activities.

The approval of such a responsible influence tool as gender policy requires the development of a clear plan for building a strategy. Any enterprise led by strategically minded managers strives to avoid mistakes. Taking into account these factors, the stages of implementation should be carried out gradually.

When developing a company's gender equality plan, it should be taken into account that it should be holistic and integrated. This means that the defined areas of intervention are interdependent. The plan will address a variety of issues related to the work environment and organizational system. There are several main elements that should be taken into account when drawing up this plan: tasks, measures, indicators, goals, timeline, and division of responsibilities.

The first effective implementation should be the development of regular briefings and conversations at the enterprise. In other words, this is a so-called training that will directly involve employees in discussing current issues and creating an agenda. Responsible for conducting the training, that is, for the position of presenters, you can appoint proactive people who, firstly, are interested in this issue, and secondly, they can be motivated by certain rewards, both financial and mentally directed.

The main elements that may be needed for the implementation of this measure should be: responsible persons, a separate time for conducting trainings, agreed with the management, a minimum set of stationery and sources that will provide information. The format of a friendly conversation, communication of interesting and important facts, as well as the initiative to share your own examples and stories will lead to the establishment of a positive perception of such a complex topic as gender equality.

In addition to conversations that will be held directly between employees, the

most important factor is the invitation of a specialist in the field of psychology, who will conduct group trainings specifically aimed at a deep analysis of the issue and show ways to achieve complete mutual understanding through a competent analysis of each person. Managers of TUI Ukraine will be able to reproduce the principles of comfortable work for employees.

Cooperation with public organizations focusing on certain problems, in our case on the issue of gender equality, should be singled out as a separate important measure. The founding of such organizations by activists has been a functioning practice for a long time, but they began to gain significant strength just now by cooperating with enterprises, brands, mass media, consulting managers and leaders and providing the right organized direction of movement.

The next step should be the development and approval of a personnel policy regarding equality, which will include a number of rules and advice regarding appropriate behaviour at the enterprise in order to avoid discrimination.

Conclusions. Thus, the issue of the share of women involved in the management of tourism enterprises in Ukraine reflected a picture of a certain uneven distribution of powers, and also revealed a problem from a social point of view, namely stereotyping and prejudice, which objectively have a negative impact on the functioning of the enterprise. In addition to a certain step-by-step development plan for the implementation of gender principles, it is proposed to develop measures that will have a positive impact on improving the situation, namely: training and discussions among employees on this topic, weekly training with a psychologist, who will work with him on a contractual basis, consultation and cooperation with by a specialized public organization, the development of a personnel policy and a mechanism for combating discrimination, as well as the implementation of interactive game methods of involving employees in solving the problem. The introduction of new progressive management methods and the desire to create a favourable democratic environment will have a positive effect on the work of employees, as well as facilitate the recruitment of new employees, which will affect labour productivity, the general atmosphere of the microclimate at the enterprise and put the company in a

favourable position on the international market.

REFERENCES

1. Women's Empowerment and Tourism. *World Tourism Organization*: Website. URL : <https://www.unwto.org/gender-and-tourism> (access date 30.06.2022)
2. How equality can increase business profits. *Economic Truth*: Website. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/08/7/663795/> (access date 30.06.2022) .
3. GAFAM: Women Still Underrepresented in Tech. Statista: Website. _ URL : <https://www.statista.com/chart/4467/female-employees-at-tech-companies/> (access date 30.06.2022)
4. Diversity & Inclusion. *TUI Group*: Website. URL : https://www.tuigroup.com/en-en/responsibility/sus_business/colleagues/diversity (access date 30.06.2022)

STRATEGIC GUIDELINES FOR RISK MANAGEMENT IN TELECOMMUNICATIONS ENTERPRISES

Zakharzhevska Alina Anatoliyivna,
Senior Lecturer of the Department of Management
State University of Telecommunications
Kyiv, Ukraine

Introduction. A significant reason that hinders the process of practical formation and implementation of strategic risk management guidelines at many telecommunications enterprises, according to our observations, we consider the complexity of their development and analysis of the generated effects, since quantitative and qualitative measurement of effectiveness is mainly possible in the case of realisation of a risk event, but not its prevention, so the efforts of managers and specialists are often leveled. Currently, as confirmed by special surveys and available publications, most telecommunication enterprises have not formed strategic guidelines for risk management and there are no regulations for responding to threats and risk processes. All this together substantiates the feasibility of the presented scientific research.

Aim is to clarify the importance, outline the features and stages of the formation of strategic guidelines for risk management in telecommunications enterprises, clarification of the regulation of response to threats and risky processes, which will contribute to the adoption of more effective management decisions in crisis conditions of uncertainty, deformations and threats, and the presence of various effects will confirm the expediency of its practical implementation.

Materials and methods. The theoretical and methodological basis of our research are general scientific and special methods of cognition of economic phenomena and processes, fundamental provisions of economic science, general scientific principles and provisions of modern management theory. Significant scientific developments on understanding strategic aspects and guidelines for risk management in telecommunications enterprises are the works of such outstanding

scientists as: Vynogradova O., Holovach T., Hranaturov V., Gudz O., Guseva O., Yevtushenko N., Lazorenko L., Lukianova V., Knyazeva O., Popovych A., Pryimak I., Starynets O., Sazonova S. and others.

Results and discussion. The goal of forming strategic guidelines for risk management in telecommunications enterprises is to increase competitiveness and multiplication of competitive advantages with the help of reliable protection against the realisation of threats and risk events.

In fact, the rules for forming strategic risk management guidelines in telecommunications enterprises should be considered:

- optimal combination of profit and the magnitude of the risk;
- maximum of positive effects;
- optimal volatility of a positive result;
- optimal probability of a positive result.

The formation of strategic guidelines for risk management in telecommunications enterprises should be carried out in the following stages:

- detection and identification of risk and diagnosis of the probability of its occurrence and forecast of the scale of consequences under pessimistic, optimistic and realistic scenarios;
- filtering and selection of methods, tools, technologies of risk management; formation of strategic guidelines, strategic set and development of appropriate risk strategies to minimise possible negative effects;
- implementation of the risk strategy;
- assessment of the achieved effects and adjustment of strategic guidelines.

As the materials of our research convince, for domestic telecommunications enterprises, an orientation towards a reactive composition of risk management is inherent, at the same time, powerful European and American IT companies focus more on a preventive composition of risk management, that is, that is, to a new level of comprehension of these processes Foreign IT companies carry out continuous formation of strategic risk management guidelines, while domestic

telecommunications enterprises are characterised by episodic risk management, that is, they use it only at the direct instruction of management. In foreign IT companies, risk management strategies are coordinated and adjusted by management, but each employee of the company considers strategic risk management guidelines as part of their functional responsibilities. In contrast, each structural unit of Ukrainian telecommunication enterprises, mostly selectively, at the discretion of middle managers, tries to manage risks. Foreign IT companies carefully analyse the entire range of risks and predict the possibility of their realisation, while the managers of domestic telecommunications companies mainly analyse only risk events that are subject to insurance or financing.

– based on the basic postulates of the theory of strategic management and the results of our scientific research, the following should be considered as strategic guidelines for risk management in telecommunications enterprises:

– building an effective system of strategic risk management based on systematic, integrated and situational approaches;

– development of risk strategies (pessimistic, optimistic and realistic) should be based on scientifically based forecasting of possible consequences and identification of potentially most dangerous factors and sources of risks;

– development of strategic and operational plans, budgeting;

– the strategy and tactics of risk management should be approved by the management of the telecommunications company in accordance with the purpose of its activities and its unique features;

– risk management should be a continuous integrated process coordinated by senior management and implemented by the joint efforts of all staff;

– diagnostics of market trends and requests of potential customers;

– comprehensive consideration of the entire range of risks, taking into account all interrelations and possible effects;

– increasing the level of customer focus, management of interactions with suppliers and partners;

– development of risk management program measures;

- development of risk management program measures;
- transformation of the organisation of business processes related to technology and management;
- improvement of the organisational structure of the enterprise;
- improvement of management decision-making procedures;
- ensuring information security;
- professional development of specialists and employees;
- formation of corporate culture of risk management.

The regulation of response to threats and risk processes, in accordance with the formed strategic guidelines in telecommunications enterprises, should provide for:

- identification and formation of registers of key risks of the enterprise;
- development of a hierarchical multimodular risk map;
- modernisation of the mechanism of risk management development in telecommunications enterprises;
- formation of flexible organisational structures and information and communication chains;
- approval of provisions, job descriptions, regulations, standards, reporting forms regarding risk management;
- development of a risk profile and specific effective programs in the new realities of today;
- development of a strategic portfolio, corporate policy on risk management;
- development of corporate risk culture of staff.

Conclusions. We consider it important, in accordance with the formed strategic guidelines in telecommunication enterprises development of specific effective risk management programs, modernisation of mechanisms for ensuring this process, implementation of constant monitoring and control over threats, risks and their factors, development of a strategic portfolio, corporate risk management policy and corporate risk culture of staff, formation and analysis of relevant information

databases, etc.

We also consider it expedient to determine the effects of the formed strategic guidelines in telecommunications enterprises, so the economic effect will indicate an increase in profits, a decrease in the cost price of products and services, organisational effect will reflect the quality of the organisation of risk management processes and procedures in telecommunications enterprises - expansion of the customer base, social effect - growth of labor productivity, multiplication of competencies, reduction of unproductive losses, conflicts, violations of labor discipline, staff turnover, etc. Thus, the use of the proposed strategic guidelines in telecommunications enterprises will facilitate the adoption of more effective management decisions under conditions of crisis uncertainty, deformations and threats, and the presence of various effects will confirm the feasibility of its practical implementation.

ЗМІНИ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Артьомова Тетяна

доктор економічних наук, доцент,
головний науковий співробітник
відділу економічної теорії

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
м. Київ, Україна

Вступ. / Introductions.

Військовий стан в Україні справляє значний негативний вплив майже на всі країни світу через загальний стан невизначеності господарських перспектив, ризику політико-економічної нестабільності, порушення ринкової рівноваги внаслідок зростання цін на енергоносії, зернові культури, пшеницю та кукурудзу, соняшник та добрива, великими експортерами яких є Росія та Україна. Під впливом глобальної пандемії злидні й голод значно зросли у всьому світі, а війна в Україні сприятиме посиленню таких загроз.

Мета роботи. / Aim.

Визначити зміни економічного становища та економічних відносин в Україні на тлі розгортання військових дій, окреслити основні канали впливу наслідків запровадження військового стану в Україні на економіку країн ЄС, з'ясувати напрями повоєнного відновлення національної економіки

Матеріали та методи. / Materials and methods.

Інформаційну базу дослідження утворюють прогнози розрахунки провідних світових фінансово-економічних фондів, авторитетних європейських економічних експертів.

Основним методологічним підходом є критичне осмислення інформаційних матеріалів крізь призму ціннісної економічної методології, яка творче об'єднує потенціал класичного, неокласичного та інституційного напрямів економічної науки.

Результати та обговорення./Results and discussion.

Прогнози фахівців МВФ із динаміки економічного зростання для країн Європи, України й Росії внаслідок бойових дій в Україні наведено у Таблиці 1.

Таблиця 1

Прогнози щодо зміни динаміки економічного зростання для країн Європи, України й Росії внаслідок військового стану
(темпи зростання реального ВВП, %)*

Країни	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Європейські країни загалом	5.9	1.6	1.9
Європейські країни з розвиненими ринками	5.6	3.0	2.2
Європейські країни, що належать до «зони євро»	5.3	2.8	2.3
Європейські країни з ринками, що розвиваються	6.7	-1.7	1.0
Україна	3.4	-35.0	-
Росія	4.7	-8.5	-2.3

*Джерело: База даних видання «Перспективи розвитку світової економіки МВФ», квітень 2022 р.

З даних, наведених у таблиці, випливає, що найбільшої шкоди для розвитку завдано економіці України, де скорочення темпів зростання ВВП вже сьогодні (до -45 %) перевищує наведені прогнозні показники. Втім, інші країни Європи також зазнають суттєвих економічних втрат; проте на тлі позитивної динаміки економічного зростання, притаманної цим країнам, в Росії очікувано відчуватиметься суттєве падіння макроекономічних показників.

За оцінками авторитетних європейських експертів, внаслідок війни в Україні країни ЄС зіткнуться з додатковими проблемами, які матимуть значний бюджетний вплив і потребують для свого вирішення тільки у 2022 р. близько 175 млрд євро (до 1,4% загальноєвропейського ВВП) за умов тимчасової невизначеності джерел фінансування цих витрат та механізмів їх розподілу між окремими державами-членами та ЄС [1; 2].

Основними каналами впливу наслідків запровадження військового стану в Україні на економіку країн ЄС є підвищення цін на енергоносії й необхідність облаштування нової моделі енергетичного забезпечення, геополітичні загрози для рівня довіри домогосподарств та інвестиційних настроїв, необхідність допомоги біженцям, збільшення витрат на безпеку й оборону.

На думку експертів, нова надзвичайна ситуація війни зведе нанівець зусилля щодо нормалізації соціально-економічного стану після кризи, зумовленої поширенням пандемії COVID-19, та сформує нові ризики щодо сталого економічного розвитку країн (особливо найбільш вразливих) ЄС у довгостроковій перспективі. У більшості країн ЄС національні уряди запровадили низку заходів для стримування інфляції й підтримки соціально вразливих верств населення [3].

Загалом фахівці зазначають, що війна в Україні зумовлює перехід до нового світового політико-економічного порядку – стану «*нovoї реальності*», в межах якого відбуватимуться суттєві зміни в торгівлі енергоносіями, сільськогосподарською сировиною, технологіями, зсуви в ланцюжках поставок, організації платіжних систем, в структурі валютних резервів, а уряди почнуть втручатися в ринки з міркувань безпеки на основі налаштування гнучкого взаємозв'язку інструментів грошово-кредитної та фіскальної політики.

Щодо змін співвідношення власності і влади в умовах воєнного стану і загальної нестабільності, то вони є багатовимірними і стосуються наступного кола проблем:

- руйнування статусу державного суверенітету та інститутів державної безпеки через відчуження територій, знищення ресурсне-енергетичного, продуктивного, організаційно-управлінського суспільного потенціалу тощо;
- порушення базових прав людини на життя й здоров'я, свободу пересування, освіту, володіння майном для нормального соціально-економічного відтворення на приватному та суспільному рівнях;
- знецінення права на вільну працю та її гідну оплату;
- зазіхання на творчу суб'єктність, самобутність людини через безкарне

знищення об'єктів суспільної інфраструктури, бізнесу, особистої власності;

- експропріація й неконтрольований перерозподіл майна суспільних, релігійних та інших організацій третинного сектора економіки;

- зростання обсягів державного та приватного боргу;

- непередбачуваний перерозподіл бюджетних та приватних коштів з метою масштабної благодійності та невідкладної допомоги й підтримки постраждалим та уразливим верствам населення;

- загрози довгострокового звуженого суспільного й приватного відтворення;

- загроза недостатнього наповнення державного бюджету та позабюджетних фондів для виконання суспільних зобов'язань через вимушене та непередбачуване звуження бази оподаткування;

- загроза руйнування засад суспільної фінансової системи через поширення непрозорої фінансової діяльності й звітності;

- зміна функцій підприємництва, трудової мотивації та ділової активності;

- загроза владне-правового закріплення авторитарного суспільного режиму на тлі згорання громадянських прав і свобод тощо.

Довгострокові тенденції із зміни прав і відносин власності зумовлені низкою фінансово-економічних санкцій, введених проти Росії країнами-технологічними лідерами. Такі санкції обмежили доступ до іноземного капіталу, заморозили доступ до валютних резервів, що зберігаються Центральним банком Росії (ЦБ РФ) у західних економіках.

Це призвело до різкого знецінення рубля, підвищення процентної ставки ЦБ РФ до 20%, зростання премій за ризики російського суверенного боргу. Багато транснаціональних компаній призупинили діяльність у Росії; змінюються або взагалі припиняються комерційні авіа- та вантажні перевезення, що збільшує витрати на ведення бізнесу.

Довгострокові ефекти від війни можуть бути зумовлені також збільшенням витрат на оборону, зміною структури енергетичних ринків й валютних резервів, фрагментацією платіжних систем та іншими чинниками. У

сукупності це зменшить суспільні вигоди від користування єдиною глобальною фінансово-економічною системою.

Нагальним прагненням Європи є нове будівництво в Україні стійкої економіки, яка створить стимули для повернення біженців. На відновлення зруйнованої інфраструктури знадобиться значне фінансування із суттєвим безоплатним елементом; втім економіко-технологічна реконструкція та повернення біженців сприятимуть поживленню економічного зростання, зміцненню інститутів та державної політики, що в кінці кінців забезпечить максимальні дивіденди від відновлення для економічного зростання.

Висновки. / Conclusions.

У контексті ціннісного осмислення вищезазначених експертних прогнозів й передбачень, ефективна повоєнна відбудова України можлива через застосування наступних механізмів:

створення спеціальних інститутів – на кшталт Європейського фонду реконструкції України – здатних забезпечити низку послідовних довгострокових фінансових інвестицій в інфраструктуру та розвиток людського капіталу;

кардинальне скорочення зовнішнього боргу України, що сприятиме оздоровленню державних фінансів й розширенню можливостей доступу до світових ринків капіталу;

залучення для відновлення української економіки та загального покращення її інфраструктури інвестиційного потенціалу третіх країн.

У сукупності ефективне застосування зазначених механізмів здатне спричинити початковий імпульс та забезпечити довгостроковий позитивний синергетичний ефект повоєнного соціально-економічного відновлення України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. The impact of the war in Ukraine on the European Union's economy. URL: <https://www.santander.com/en/press-room/insights/the-impact-of-the-war-in-ukraine-on-the-european-unions-economy>

2. Pisani-Ferry J. The economic policy consequences of the war / Bruegel Blog. March 8, 2022. URL: <https://www.bruegel.org/2022/03/the-economic-policy-consequences-of-the-war/>.

3. Blanchard O. Why I worry about inflation, interest rates, and unemployment. – PIIE, March 14, 2022. URL: <https://www.piie.com/blogs/realtime-economic-issues-watch/why-i-worry-about-inflation-interest-rates-and-unemployment>

КЛЮЧОВІ ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ SMART-ЕКОНОМІКИ

Будякова Олена Юріївна,

к. е. н., доцент кафедри smart-економіки,

Василькова Олександра Євгенівна,

магістр

Київський національний університет технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Вступ. Виконання KPI (ключових показників ефективності) – головний критерій оцінки результатів роботи співробітника на підприємствах, які використовують для системи контролю та мотивації працівників.

Завдання цієї мотиваційної системи – спрямувати дії працівників усіх підрозділів в єдиному напрямку за допомогою виконання конкретних показників. KPI кожного окремого працівника визначає ефективність виконання його конкретної роботи та знаходить фінансове відображення в його оплаті праці, а в загальному призначені спрямований на вирішення бізнес-цілей всього підприємства.

Перевага впровадження ключових показників ефективності KPIs полягає в тому, що вони дозволяють досягти цілей підприємства, залишаючи при цьому можливість до компетенцій творчості, креативності та винахідливості співробітників.

Мета роботи. Дослідження основних аспектів розробки та впровадження ключових показників ефективності smart-економіки.

Матеріали та методи. У процесі дослідження використані методи пізнання: узагальнення, аналізу та синтезу, порівняння, наукового абстрагування, економіко-аналітичний, графічний тощо.

Результати та обговорення.

Key performance indicators (KPIs) – це система показників, за допомогою яких оцінюється робота працівників підприємства. Мета цієї системи – зробити так, щоб дії працівників різних підрозділів були узгоджені, кожний

орієнтувався на стратегічні показники усього підприємства [1, с. 237]. У даній системі показники роботи кожного окремого співробітника прив'язують до загальних KPI всього підприємства, наприклад, до показників прибутку, рентабельності або капіталізації [2, с. 177].

Переклад Key Performance Indicators як «ключові показники ефективності» вважається не зовсім коректним. Ефективність – це поняття, яке визначатиме виправданість витрачених засобів задля досягнення мети. Тоді як слово Performance – це результативність, поняття ширше, що охоплює й ступінь ефективності витрачених ресурсів. Більш коректне переведення терміну KPI «ключовий показник результатів діяльності».

Цілі є невід'ємним елементом системи управління підприємством, які виконують організуючу, мотивуючу та контролюючу функцію. Цілі задають основні напрямки роботи підприємства й визначають характер та особливості загальної та управлінської структури, розподіл повноважень й відповідальності. Характеризуючи значення постановки цілей, ще Сенека зазначав: Якщо не знаєш до якого порту пливати, жоден вітер не буде попутним». Крім того, цілі підприємства зменшують невизначеність поточної ситуації та служать базою для складання конкретних планів і програм на всіх рівнях, забезпечують їх інтеграцію [3].

Впровадження KPIs життєво необхідне для реалізації стратегії організації. Керівникам, так чи інакше, потрібні конкретні показники, які вони використовують в процесі управління. Набір цих показників завжди індивідуальний, їх кількість та зміст неповторні для кожної організації.

Оксфордський словникове визначення KPI: кількісно вимірювана міра, яка використовується для оцінки успіху організації, працівники правоохоронних тощо у досягненні цілей ефективності.

Визначення KPI в Investopedia: набір кількісно вимірюваних показників, які компанія використовує для оцінки своєї ефективності з плином часу.

Словникові визначення Макміллана KPI: спосіб вимірювання ефективності організації та її прогресу в досягненні її цілей.

Стратегія залишається гіпотезою без конкретних показників для неї реалізації. Суть реалізації стратегії полягає в доведенні її до кожного виконавця відповідно до певної задачі. Система КРІ виступає як інструмент реалізації стратегії, як переводить стратегію в конкретні, вимірювальні дії, таким чином, призводить стратегію до кожного співробітника організації.

Ключові показники ефективності повинні напряму бути пов'язані з тактичними та стратегічними цілями конкретного підприємства та задачами департаменту підприємства.

Якими би не були амбіційними цілями керівників та власників бізнесу, ключові показники ефективності повинні відповідати SMART-критеріям постановки цілей як smart-технології smart-економіки [4].

SMART-критерії постановки цілей запропонував використовувати Пітер Друкер, як частину концепції Management by Objectives (Управління по задачам) у 1954 році в його книзі «The practice of Management» [5].

Вперше термін SMART використав Джордж Т. Доран у 1981 році у своїй праці «Огляд управління» («Management Review») [6].

Пізніше професор Роберт С. Рубін з університету Сент-Луїса писав про SMART у статті видання «The Society for Industrial and Organizational Psychology», у якій зазначав про існування різних варіантів розшифрування цієї аббревіатури [7].

Варто також додати, що після того, як SMART-технологія набула широкої популярності, почали з'являться різні її модифікації, а саме SMARTER, SMARTTA, SMAART, SMART-VT, SMARTY, SMARTS тощо [8]. Наприклад, концепція SMARTER додатково включає два критерії – Evaluated, тобто кожному етапу в досягненні цілі керівник повинен дати оцінку тобто налагодити зворотній зв'язок та Reviewed, за якими ціль повинна періодично переглядатися та корегуватися керівником на основі змін в середині та зовні підприємства [9].

Найбільш розповсюджена SMART – аббревіатура, яка відображає критерії для постановки цілей smart-економіки (Smart Economics) наведена на рис. 1.

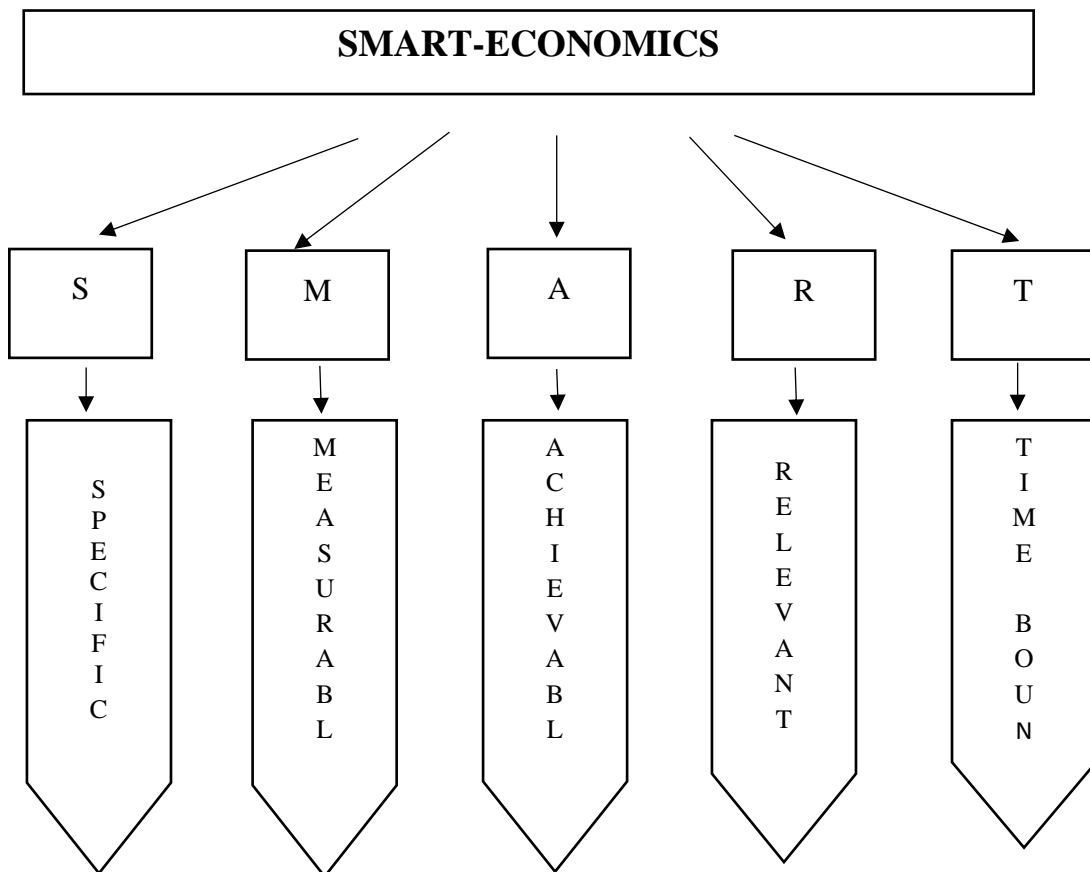

Рис. 1. SMART-критерії для постановки цілей smart-економіки (Smart Economics)

Ключові показники ефективності KPIs smart-економіки передбачають досягнення цілей SMART:

- S – Specific (конкретність/специфічність);
- M – Measurable (вимірюваність);
- A – Achievable (досяжність);
- R – Relevant (релевантність/доречність);
- T – Time-bound (обмеженість у часі).

Співробітники, в задачах яких є досягнення визначених цілей, повинні володіти відповідною компетенцією. Нормативи повинні бути реальними, для підвищення мотивації. Ключові показники ефективності впроваджують поетапно з врахуванням специфіки підприємства.

Можна виділити наступні вимоги до формулювання smart-KPI:

- орієнтованість smart-KPI на стратегічні цілі;

- достовірність: інформація, яка використовується для розрахунку smart -KPI, повинна носити об'єктивний характер та бути повною;
- необхідний рівень складності розрахунку: smart-KPI повинні бути зрозумілими для співробітників;
- своєчасність: значення smart-KPI повинно бути доступно в потрібний час у відповідності з вибраним періодом визначення значення smart-KPI;
- можливість досягнути плановане значення smart-KPI;
- доступність для використання в збалансованій системі smart-KPI;
- контрольованість: необхідно забезпечити можливість перевірки розрахункового результату;
- взаємозв'язок та робота на загальний результат: KPI повинен бути розроблені таким чином, щоб не створювати конфлікти та нездорову конкуренцію на підприємстві, співробітники повинні працювати єдиною командою для досягнення загальних цілей.

При побудові smart-KPI повинні бути:

1. Розумними.
2. Об'єктивними.
3. Визначені зі стратегії підприємства.
4. Чітко визначеними.
5. Актуальними.
6. Послідовними.
7. Конкретними.
8. Забезпечити своєчасний та обґрунтований зворотній зв'язок.
9. Відображати «бізнес-процеси».

Європа висуває три взаємодоповнювальні пріоритети:

- Розумне зростання: розвиток економіки, заснованої на знаннях та інноваціях.
- Стале зростання: сприяння більш ефективній, екологічній та конкурентоспроможній економіці.
- Інклюзивне зростання: сприяння економіці з високим рівнем зайнятості,

що забезпечує соціальну та територіальну єдність [10].

Для забезпечення відповідного рівня стандартам та стратегіям країн Європейського Союзу на підприємствах необхідно впроваджувати smart-KPI.

Висновки. Ключові показники ефективності дозволяють оцінювати ефективність виконуваних дій організації в цілому, окремих структурних підрозділів та кожного співробітника. KPI відіграє важливу роль в побудові об'єктивної та ефективної системи оцінки та мотивації. KPI – це система, яка використовується для досягнення головних цілей підприємства, наприклад, таких як залучення та утримання користувачів (клієнтів), зростання професіоналізму співробітників, збільшення доходів та зниження витрат.

Підприємства застосовують загально визнані KPI але в багатьох випадках KPI не відображає специфіку бізнесу і не впливають на будь-які позитивні зміни.

Smart-економіка, яка використовує smart-технології, пропонує використовувати критерії SMART як один із способів оцінки релевантності показника ефективності та впроваджує smart-KPI в управління діяльності підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Mykola Denysenko, Olena Budiakova modern strategies personnel management in the epoch of the digital economy Digital economy and digital society: Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology Monograph 22. – Wydawnictwo Katowicach, 2019. С. 234-242. URL: http://www.wydawnictwo.wst.pl/oferta_wydawnicza_oraz_zakup_publicacji/wydawnictwa/

2. Денисенко М. П. Сучасні стратегії управління персоналом підприємств / М. П. Денисенко, О. Ю. Будякова // Приазовський економічний вісник. – 2018. – № 5(10). – С.175-181. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/5_10_uk/32.pdf3

3. Budiakova O., Tsarenok D. Innovative solutions for enterprise personnel in the digital economy. Innovative solutions in modern science. 2019. № 6 (33). P. 5-18.

4. Будякова О. Ю., Святославова О. Є. Розумні ключові показники ефективності SMART КРІ. Цифрова економіка та економічна безпека", Випуск № 2(02)/2022.

5. Drucker P. The practice of management. New York : Harper & Row, 1st ed., 1954. 553 p.

6. Doran G. T. There's a S.M.A.R.T. Way to write management's goals and objectives. Management Review. 1981. Vol. 70 (11). P. 35–36.

7. Robert S. Rubin's (2002). Scientific contributions Will the real SMART goals please stand up?/ 39.

8. Башинська І. О. SMART-підхід до визначення цілей смартизації промислового підприємства. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2019. №5, Том 30 (69), Частина 1. С. 41-46.

9. Ратушняк О. Г., Бондарчук А. В. Використання SMART технологій при постановці цілей в управлінні підприємством. Матеріали І науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, Вінниця, 10-12 березня 2021 р. – Електрон. текст. дані. – 2021. – Режим доступу: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2021/paper/view/11453>.

10. European Commission. Communication from the commission Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. COM (2010) 2020. Brussels: European Commission, 2010. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC2020>

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ В УКРАЇНІ

Варламова Аліна

студентка 2 курсу

спеціальності облік та оподаткування

Наук. кер.: к.е.н., доцент

Сейсебасва Н. Г.

Анотація. В роботі досліджені питання заснування акціонерних товариств та етапи його створення, які законодавчо закріплені в Україні. Розглянуто питання формування статутного капіталу та вимоги, які пред'являються до її засновників. В роботі розглянуте питання розподілу акційного пакету та вимоги до мінімальної кількості у засновників та акціонерів.

Ключові слова: акціонерне товариство, статутний капітал, етапи створення акціонерного товариства, вимоги до формування статутного капіталу, акції, засновники, акціонери.

В сучасних умовах на території України значний відсоток суб'єктів господарювання здійснюють свою діяльність у формі акціонерних товариств, тому створення їх є актуальним питанням. Слід зазначити, що засновувати акціонерне товариство можуть бути як фізичні особи, юридичні особи так і державні установи, як представники держави. Процес заснування починається з укладання засновницького договору в якому зазначають усі питання щодо акцій та частку кожного засновника. Після укладання договору, здійснюють емісію акцій та державну реєстрацію товариства у відповідних державних установах[1].

Нормативно-правовими актами закріплені такі основні етапи створення акціонерного товариства:

- 1) прийняття рішення установчими зборами рішення про створення,

реєстрацію товариства, акцій, їх емісію та присвоєння статусу цінних паперів [1];

2) укладання договору Центральним депозитарієм по обслуговуванню відповідних акцій [2];

3) операції з акціями: розподіл між засновниками, оплата їх вартості та затвердження результатів емісії серед засновників товариства [1,3];

4) реєстрація товариства в органах державної реєстрації та отримання свідоцтва про випуск акцій та право власності на акції [2];

5) подання звіту про результати емісії акцій до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [1].

Дії, що проти лежать чинному законодавству можуть слугувати підставою відмови у реєстрації та прийнятті звіту.

Ще одне питання, яке постає веред засновниками є формування статутного капіталу та яким чином оцінюють вартість внесків у нього. Формування статутного капіталу починається з визначення величини, яка зазначається статуті та приймається загальними зборами. До складу статутного капіталу відносять:

- матеріальні ресурси,
- нематеріальні активи,
- фінансові вкладення,
- грошові кошти.

Статутний капітал на першому етапі заснування підприємства формується за рахунок внесків засновників. Такими внесками можуть бути:

- будівлі, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності, цінні папери;
- права користування, включаючи інтелектуальну власність;
- грошові кошти, в тому числі в іноземній валюті.

Величина вкладу оцінюється в гривнях і становить пай учасника у статутному капіталі.

Порядок оцінювання вкладів, внесених у формі, яка відрізняється від

грошової, визначається установчими документами акціонерного товариства.

Для формування статутного капіталу не допускається використання бюджетних коштів, фінансових ресурсів, які отримані в кредит і під заставу. Майно, яке передано засновниками підприємству в процесі формування статутного капіталу, належить акціонерному товариству на правах власності, повного господарського ведення або оперативного управління.

Приклад формування статутного капіталу акціонерного товариства за рахунок внесків засновників: А, В і С. див. табл. 1

Таблиця 1.

Формування статутного капіталу акціонерного товариства "Квіточка" за рахунок внесків засновників

Показники:	Оцінка вкладень (грн)		Оцінка вкладень (грн)		Оцінка вкладень (грн)
А		В		С	
Споруди	150 250	Паливо	15 015	Обладнання	300 000
Станки	95 050	ОВДП	8 100	---	----
Сировина	43 200	Автомобілі	200 315	Права користування	18 418
Права користування	20 200	Кошти	59 400	Кошти	90 512
Всього	308 700		282 830		408 930

За наведених умов величина статутного капіталу становитиме **1 000 460** грн, а частка учасників (у відсотках), відповідно: А –30,86%, В - 28,27%, С-40,87%.

Так, якщо в наведеному вище прикладі за рахунок підписки передбачається здійснити продаж акцій на суму 400 000 грн, тоді величина статутного капіталу збільшиться до 1 400 460 грн. А частка засновників і учасників становитиме: А – 22,04%; Б – 20,20%; В – 29,20%. Інші 28,56% статутного капіталу акціонерного товариства будуть розподілені між учасниками, які придбали акції в процесі проведення підписки.

Формування статутного капіталу акціонерного товариства проводиться

згідно з вимогами, передбаченими чинним законодавством. До основних вимог належать такі:

1. Статутний капітал акціонерного товариства формується тільки за рахунок випуску і розміщення акцій. Мінімальний обсяг статутного капіталу становить – 1250 мінімальних заробітних плат.

2. Статутний капітал формується шляхом розміщення акцій за установчим договором, за підпискою і на фондовому ринку. Згідно вимог чинного законодавства, засновники повинні володіти не менше 25% акцій статутного капіталу не менше двох років.

3. До скликання установчих зборів засновники і учасники повинні внести до фондів акціонерного товариства не менше 30% від номінальної вартості акцій, на які вони підписались.

4. Якщо акції розподіляються тільки між засновниками, вони повинні внести в фонди підприємства до скликання установчих зборів не менше 50% від номінальної вартості акцій .

5. Акціонер у строки, визначені установчими зборами, повинен оплатити повну вартість акцій, на яку він підписався.

6. Якщо підписка перевищує величину статутного капіталу, засновники можуть відхилити або прийняти зайву підписку.

7. Привілейовані акції можуть бути випущені на суму, яка не має перевищувати 25% від величини статутного капіталу.

8. Акції не можуть випускатися для покриття збитків, пов'язаних з діяльністю акціонерного товариства.

9. Юридична особа може випустити облігації на суму, яка не перевищує трикратного розміру власного капіталу або величини забезпечень, що надаються третіми особами, і тільки після повної оплати вартості всіх випущених акцій.

При утворенні акціонерного товариства в процесі приватизації, у випадках зміни номінальної вартості акцій без перегляду величини статутного капіталу, при збільшенні статутного капіталу внаслідок індексації основних

фондів положення про заборону випуску акцій за наявності збитків не застосовується.

В процесі дослідження розглянуті питання організацій акціонерних товариств та зроблено наступний висновок, що всі питання створення акціонерних товариств та формування статутного капіталу повністю регламентується законодавчими актами України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» № 738-IX від 19.06.2020

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів» № 289-VIII від 07.04.2015

3. Закон України Про внесення змін до Закону України "Про акціонерні товариства" щодо вдосконалення механізму діяльності акціонерних товариств Законом № 2994-VI від 03.02.2011

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Гаврилець Олексій Богданович

аспірант

Львівський державний університет внутрішніх справ

м. Львів, Україна

Вступ./Introduction. Теперішні процеси, які відбуваються в Україні в умовах воєнного стану, характеризуються високим динамізмом та відвертою прозорістю тих негативних наслідків попереднього способу управління сферами забезпечення національних інтересів країни, зокрема у питанні забезпечення економічної безпеки.

Використовуючи ретроспективний підхід, можна стверджувати, що будь які не виправдані вагання деяких високопосадовців, некомпетентність, безпідставні зволікання у реалізації концептуальних підходів, способах управління із застосуванням так званого «том-менеджменту» в сфері забезпечення економічної безпеки країни, підійняли на поверхню реальності фактичний стан речей в цій сфері, який бажає залишатися кращим.

«Кумівство» на вищому державному рівні, прояви масштабної корупції на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівні, монополізація «влади» заради збереження корпоративних інтересів, усе це призвело до того стану речей, який ми спостерігаємо станом на кінець 2022 року, а саме, відсутність реально дієвих механізмів і підсистем захисту людини і громадянина на місцевому і регіональному рівнях.

Де - факто пересічний громадянин залишився на одинці із собою у питаннях не те щоб реалізації і захисту своїх невід'ємних прав, свобод і інтересів громадянина, а й у питанні власного виживання, виживання його сім'ї.

Постійні перебої з електропостачанням, збільшення вартості палива, стрімке подорожчання продуктів першої необхідності, девальвація гривні,

неспіввимірною із реальними потребами підтримки громадян з боку державних інститутів і органів місцевого самоврядування, призводять до посилення стану психологічної депресії і підвищує рівень зубожіння населення у цілому.

Усе це вимагає від управлінців і науковців усіх рівнів якнайшвидшого пошуку способів і шляхів протидії наведеним вище явищам і наслідкам. Кардинальні зміни міжнародних і внутрішніх умов існування українського суспільства зумовлюють необхідність поглибленого переосмислення багатьох колишніх стереотипів, цінностей та установок нашого споглядання на загрози економічній безпеці в умовах воєнного стану.

Мета праці./Aim. Отже, метою даної праці є висвітлення основних загроз та викликів у питаннях захисту економічної безпеки особистості на місцевому і регіональному рівнях, які виникли в умовах військового стану та огляд можливих способів вирішення даної проблематики.

Матеріали и методи./Materials and methods. Наявні тенденції світового соціально-економічного розвитку генерують виникнення значного обсягу суперечностей різного характеру як всередині деяких держав, так і між ними, що суттєво ускладнює вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки України. Окрім того, більш небезпечним для ствердження української незалежності стає військовий, політичний, економічний, інформаційний, психологічний тиск з боку інших недружніх держав, а особливо країни агресора. При цьому, економічна безпека держави виступає домінуючим інтересом в умовах протиборства конкуруючих країн. Оскільки в теперішніх умовах основна боротьба за сфери впливу здійснюється в першу чергу економічними засобами, навіть якщо і має вияв у іншому виді діяльності, а тому економічна міць та механізм, що її забезпечує стає вирішальним. З цього приводу досить цікавим є думка класика геополітики Р. Челлена про те, що простір вже поділеного світу може бути відвойовано іншою державою [3].

Попри наведені твердження і проблематику, окрема особистість залишається більш вразливою і менш захищеною в соціально – правовому середовищі, де інститути держави, які покликані за своїми функціональними

завданнями здійснювати захист її інтересів, виконують свою роль суто формально, оперуючи «сухими» цифрами за певним алгоритмом, який не завжди відображає реального стану речей.

Відсутність повного і глибокого розуміння даної проблематики в умовах воєнного стану, а саме, коли наслідки збройної агресії погіршують об'єкти критичної інфраструктури у населених пунктах країни, які є необхідними для існування людини, призводять до того, що через «хибний» зворотній зв'язок даного системного утворення «людина – держава» відбудеться викривлення реальних даних.

Не є таємницею той факт, що в Україні відсутня система фінансового вирівнювання, яка в багатьох країнах світу є ефективним інструментом позбавлення суттєвих відмінностей в рівнях соціально-економічного розвитку окремих регіонів і територіальних громад, забезпечує конституційне право кожного громадянина незалежно від місця проживання на певний обсяг і якість послуг, які гарантує держава. Відсутність такої системи і її ефективних механізмів значно ускладнюється також відсутністю державної програми мінімальних соціальних стандартів: Конституція України щедро зафіксувала численні права громадян у соціальній сфері (ст.ст. 43, 46, 47, 48, 49, 53), проте дані положення не конкретизуються за рівнем і обсягом гарантованих послуг, що може розглядатися як чисто декларативні тези, які не забезпечені (і ще довго не зможуть бути забезпечені) економічним потенціалом держави з перехідною економікою. Політична воля визнати даний факт відсутня не лише у центральних органах виконавчої і законодавчої влад, але й у регіонах, територіальних громадах [1, 4].

Окреслені аспекти призводить до численних диспропорцій між достатками у мінімально допустимих значеннях найменш захищених категорій громадян в окремих адміністративно – територіальних утвореннях, як до початку 2022 року, так і після початку повномасштабної агресії, наслідком чого таке явище, як «бідність» набуло критичного значення.

Як зазначає інформаційне агенство «Інтерфакс – Україна», "Вторгнення

Росії в Україну викликає катастрофічні гуманітарні втрати та серйозний економічний спад. Вплив на бідність також, ймовірно, буде руйнівним, хоча на даному етапі його важко оцінити кількісно. Виходячи з міжнародної межі бідності в розмірі \$5,5 на день, прогнозується, що бідність зросте до 19,8% у 2022 році порівняно з 1,8% у 2021 році, при цьому ще 59% людей можуть опинитися за межею бідності", – зазначив СБ. (ред. – Світовий Банк).»

Згідно з документом, моделювання з використанням останніх макроекономічних прогнозів показує, що частка населення з доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму (національна межа бідності) може досягти 70% у 2022 році порівняно з 18% у 2021 році. За відсутності масивного післявоєнного пакету підтримки цей показник все ще буде вищим за 60% до 2025 року, додав банк [5].

Результати і обговорення./Results and discussion. Отже, виклики, які постали перед країною на початку 2022 року, свідчать про нагальну необхідність розв'язання цілої низки питань загальнонаціонального значення, які стосуються життєдіяльності нації, адміністративно – територіальної одиниці і у першу чергу окремо взятої людини, що потребує зміну в акцентах, які стосуються цілей і пріоритетів політики захисту національних інтересів в сфері економіки. Насамперед слід акцентувати увагу на опрацюванні і розв'язання проблем щодо структурної складової управлінського персоналу і проблемах регіонального значення, що виникають, або ж можуть виникнути із великою вірогідністю у той, чи інший проміжок час і стосуються у першу чергу реалізації невід'ємних прав і інтересів людини, які забезпечують її безпеку і виживання, а вже потім переорієнтацію економіки і усього суспільного життя на вирівнювання просторових диспропорцій, обумовлених наслідками війни. У контексті впливу великої кількості взаємопов'язаних об'єктивних процесів, до яких а ні економіка країни, а ні регіону, а ні сама особистість не були готовими через військову агресію іншої країни. Ефективного алгоритму дій, окрім окремих рекомендацій, не було розроблено на законодавчому рівні. У зв'язку із цим, управління економічною безпекою в умовах воєнного стану повинно

вирізнятися прискіпливим прагматизмом і детальним розрахунком щодо реального розподілу наявних ресурсів, і що не менш важливо впровадженням нових управлінських методик із підвищенням якісної складової прийнятих рішень в умовах обмеження часу і ресурсів, ефективно зворотною комунікацією і своєчасною адаптацією до мінливості вихідних даних.

Уся складність щодо можливості попередження негативних наслідків обумовлених військовою агресією повинна розглядатися через призму забезпечення і захисту економічних інтересів особистості, вирішення якої є запорукою функціонування суспільства і як наслідок, накопичення, збереження і підтримання матеріально – технічного потенціалу нації, а в умовах воєнного стану – до її протидії військовій агресії.

Висновки./Conclusions. Узагальнюючи викладене, є всі підстави стверджувати, що сьогоденний рівень соціально – економічної стабільності у регіонах вимагає розробки та обґрунтування принципово нової організаційно-правової моделі регіонального розвитку, яка б втілювала основні інституційні підходи до забезпечення інтересів людини і громадянина, підвищуючи ефективність механізму забезпечення не тільки економічної, політичної і військової, а й національної безпеки України в цілому та сприяла побудові вільного від авторитарних тенденцій суспільства [2].

А тому, формування та реалізація політики у сфері управління економічною безпекою на загальнодержаваному, регіональному і місцевому рівнях у воєнний період має здійснюватися за:

- короткостроковою програмою реалізації соціально – економічних прав і інтересів громадян у конкретному адміністративно – територіальному утворенні із максимальною адаптацією до умов воєнного стану;

- чітко визначеними критеріями мінімально допустимих порогових значень такого поняття «як бідність», на основі відповідних показників, значення яких повинно бути не меншим, ніж визначено міжнародними і світовими інституціями у сфері життєдіяльності людини;

- умови створення чіткого механізму комунікації - зворотного зв'язку між

системою «людина – регіон - держава» і навпаки «держава – регіон - людина», а також безпосередньо «держава – людина», що дозволило б удосконалити механізм моніторингу показників в системі забезпечення економічної безпеки країни і підвищити ефективність прийнятих рішень;

- наявності загальнодержавних, регіональних та місцевих програм, спрямованих на забезпечення відносної автономності, у тому числі за рахунок виявлення внутрішніх ресурсів, певної адміністративно - територіальної одиниці у питаннях енерго - і ресурсозабезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141, джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>;

2. Гаврилець О. Б. Філософсько – правові підходи удосконалення регіональної політики держави. Економіка та держава: науково – практичний журнал, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, Випуск 1. 2022, К., С. 139. (Scopus) DOI: 10.32702/2306-6806.2022.1.135 <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=5113&i=22>;

3. Лавров С. Б. та інш. Современная ”радикальная география” Запада: корни, история, позиции // Известия АН СССР. Серия «География». 1979 - № 2 С. 142;

4. Максименко С. Перспективи регіональної політики України в контексті європейського досвіду, джерело: <http://www.ji.lviv.ua/n23texts/maksymenko.htm>;

5. «Інтерфакс – Україна» Інтернет видання, джерело: <https://interfax.com.ua/news/economic/823064.html>.

УПРАВЛЕНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Гусейнова Айтен Васиф гызы

Студентка

Азербайджанского Государственного педагогического университета.

Научный руководитель

Заманова Мелек Алислам гызы

Доктор педагогических наук, доцент

Первые научные основы управления персоналом появились в 1800-х годах в работах Чарльза Бэббиджа и Роберта Оуэна, и далее развивались такими учеными, исследователями и практиками как Джон Коммонс, Уинслоу Тейлор, Гуго Мюнстерберг, Элтон Мейо. Постепенно с развитием научной основы происходило оформление управления персоналом в профессию, и уже в конце 1910 годы на некоторых предприятиях США появились первые отделы по управлению персоналом. Они получили более широкое распространение сразу после Первой мировой войны в США и затем в Европе. В дальнейшем произошло появление и развитие систем индустриальных отношений управления персоналом и до появления современных концепций управления человеческими ресурсами (с 1970—1980-х г.г.).

Ключевые слова: управление персоналом, рынок образовательных услуг, модель управления вузом, инновативность, принципы обучения персонала.

Современная организация существует на финансовом рынке, рынке продуктов или услуг и рынке труда.

Работая на этих рынках любая организация использует и профессиональные практики, и науку принятия решений на этих рынках. Так работая на финансовом рынке организация использует профессиональную практику бухгалтерский учёт, и специализированную науку принятия решений

на финансовом рынке финансовый анализ, управление финансами. Принципы бухгалтерского учёта отличаются в разных странах (из-за законодательства), и от этого будут различия в профессиональных практиках, но в рамках одной и той же компании данные, которые получены в результате ведения бух.учета из разных стран будут сводиться в единые показатели и использоваться уже в финансах для принятия решений о структуре долга, уровне доходности и т. д. В свою очередь на клиентском рынке (рынке товаров и услуг), организация использует профессиональные практики продажи, и при этом руководствуется наукой принятия решений маркетингом, с помощью которого определяет сегментирование клиентов, рыночную позицию, линейку продуктов или услуг и т. д. В свою очередь в управлении персоналом используются профессиональные практики:

- Администрирование персонала, кадровый документооборот и учётные системы (англ. *HR administration, HR data management*);
- Рекрутмент (поиск и подбор) (англ. *staffing, recruitment, talent acquisition*);
- Обучение и развитие (англ. *learning and development, training and development*);
- Вознаграждение (англ. *compensation management, total rewards*).

Эти практики основываются на различных профессиональных принципах, стандартах, законодательстве и зависят от развития соответствующей инфраструктуры рынка труда. Поэтому они могут существенно отличаться в разных странах или даже регионах одной страны. Например, ведение трудовых книжек в РФ и отсутствие такой практики в США; подбор персонала по объявлениям на телевидении или в общественном транспорте в странах с низким проникновением интернета, наличие или отсутствие рекрутинговых агентств и т. д. Профессиональные практики управления персоналом достаточно хорошо развиты, и исследования показывают, что при умелом применении они позволяют компаниям получать конкурентное преимущество.

С начала 2000-х годов работа с персоналом в крупных международных

компаниях строится в виде системы взаимосвязанных бизнес-процессов, которые охватывают ту или иную HR-практику (рекрутмент, вознаграждение и т. д.) и отражают последовательность и характер взаимодействия ролей.

В последние годы высшее образование в мире интенсивно развивается. Этот процесс сопровождается усложнением условий существования учреждений высшего профессионального образования (УВПО), нарастанием конкуренции на рынке образовательных услуг, усилением норм государственного управления в этой сфере, расширением сотрудничества с зарубежными образовательными структурами. Однако, как ни парадоксально, перечисленные факторы не только не тормозят, они активно способствуют проникновению в отрасль современных эффективных подходов к совершенствованию УВПО, выстраиванию и внедрению инновационных локальных систем и моделей управления вузом. Очевидно, что подобные процессы трансформации требуют от традиционного классического вуза высокой степени готовности к таким преобразованиям, предполагают серьезные изменения в стратегии, в планировании основных ресурсов УВПО, в структуре его организационных компетенций. Такую готовность можно определить как большую гибкость, оперативность реагирования на запросы внешней среды, обучаемость организации в целом и каждого ее сотрудника в отдельности. С целью повышения своей эффективности УВПО активно осваивают современные образовательные и управленческие технологии.

Руководство многих современных, инновационных ВУЗ-ов при разработке стратегического инновационного курса развития вуза избрало широко распространенный сейчас в бизнес структурах подход к проблемам управления персоналом, как к одному из основных видов организационного ресурса. Люди играют особую роль в развитии организации:

- они создатели организации, определяющие ее цели и методы их достижения;
- они важнейший ресурс, используемый организацией для реализации

собственных целей; в этом качестве персонала организации они нуждаются в управлении. “По мере того, как потребители все в большей степени основывают свой выбор на том, насколько хорошо работают люди, а не изготавливаемые ими изделия, управление человеческими ресурсами становится главным средством достижения преимуществ в конкурентной борьбе”.

С целью эффективного планирования и управления человеческими ресурсами организации разрабатывают особые стратегии. Стратегия управления персоналом создается на основе стратегии развития, является ее частью, позволяет добиться реализации организационных целей. Управление человеческими ресурсами как единая система включает в себя пять неразрывно связанных подсистем:

- подбор и сохранение требуемого персонала;
- профессиональное обучение и развитие персонала;
- оценка деятельности каждого работника с точки зрения реализации целей организации, дающая возможность скорректировать его поведение;
- вознаграждение персонала за его усилия
- процесс информационного обмена между сотрудниками и организацией, или внутриорганизационная коммуникация, непосредственно влияющий на их производственное поведение.

Подобный подход к управлению персоналом в вузе достаточно редкое явление, существенно отличающееся от традиционного. Не секрет, что функции кадровой службы в классических вузах сведены главным образом к делопроизводству, организации традиционного повышения квалификации преподавательского состава и формальному проведению процедуры конкурсного избрания ППС.

Спектр функций управления персоналом в современных ВУЗах должен быть значительно шире и представлять собой:

- разработку кадровой стратегии и перспективной организационной структуры вуза на основе утвержденной стратегии развития организации в

целом;

- прогноз численности персонала;
- подбор, отбор и расстановку кадров;
- организацию и оценку рабочих мест;
- организацию разработки пакета положений о подразделениях (ПСП), должностных инструкций (ДИ) и технологий бизнеспроцессов;
- ведение кадрового учета и подготовку разного рода кадровой статистики;
- подготовку и организацию регулярной оценки и аттестации персонала;
- формирование кадрового резерва и организацию работы с ним;
- разработку и совершенствование системы материального и морального стимулирования персонала;
- организацию развития персонала;
- организацию социального обеспечения и медицинского обслуживания;
- проведение социальнопсихологической диагностики, предупреждение конфликтов;
- развитие корпоративной культуры университета, организацию корпоративных мероприятий и праздников;
- контроль производственного поведения, управление трудовыми отношениями;
- разработку нормативных документов и методических рекомендаций по вопросам управления персоналом;
- методическую и консультационную помощь руководителям всех уровней в вопросах управления персоналом.

Глобальная задача, которую сегодня ставит руководство университета перед управлением персоналом перевести на качественно новый уровень кадровый состав университета, который профессионально полностью обеспечит структурные изменения, обусловленные трансформацией вуза из классической формы в форму инновационную.

Такие преобразования, как повсеместное внедрение в образовательный

процесс информационных технологий, обязательное использование online обучения наряду с традиционными формами, бурное развитие филиальной сети и системы распределенного управления региональными структурами вуза нуждаются в значительном пересмотре набора квалификационных требований, предъявляемых к персоналу университета, в существенных изменениях в модели профессиональных компетенций его сотрудников. Эти изменения затрагивают все категории персонала вуза и, прежде всего, профессорско-преподавательский состав и управленцев. Теперь, помимо стандартного набора, сюда входят:

- обязательное владение компьютером на уровне продвинутого пользователя;
- знания и умения в области электронной педагогики;
- умение эффективно работать и коммуницировать в корпоративных электронных средах (в процессе преподавания) со студентами; в процессе совместной разработки УММ с коллегами; в процессе разработки научных проектов с представителями профессиональных сообществ и т.д.;
- умение создавать и регулярно актуализировать электронный контент;
- умение работать с открытыми образовательными ресурсами;
- знать и эффективно применять на практике технологии WEB 2.0.

Это далеко не полный перечень всех тех требований, которые университет предъявляет к своим сотрудникам. И, конечно, в организации, избравшей инновационную стратегию, одной из ключевых компетенций становится высокая обучаемость и самообучаемость, способность генерировать и внедрять инновации. Как теперь принято говорить, инновативность. Прежняя, классическая система обучения персонала затрагивала главным образом профессорско-преподавательский состав.

Обучение было направлено в основном на повышение квалификации в предметных областях, а периодичность его жестко регламентировалась нормативными документами один раз в пять лет. Вуз был заинтересован в реализации этих процессов главным образом с целью обеспечения соответствия

аккредитационным показателям.

ЛИТЕРАТУРА

1. Руководство персоналом организации: учеб. для студентов вузов, ... по спец. и направлению «Менеджмент» / В. П. Пугачёв. — Москва : Аспект Пресс, 1998. — 277 с. : ил., табл.; 22 см. — (Серия «Управление персоналом»); ISBN 5-7567-0218-0
2. Дэйв Миллнер, Надим Хан. HR-аналитика. Практическое руководство по работе с персоналом на основе больших данных = Introduction to People Analytics: A practical guide to data-driven HR. — М.: Альпина Паблишер, 2022. — 384 с. — ISBN 978-5-9614-7831-0..
3. Управление персоналом в высшем учебном заведении (опыт внедрения в университете) © 2009 Н. В. Тихомирова ректор Московский государственный университет экономики, статистики и информатики (МЭСИ) © 2009 Н. Н. Шеленкова проректор по управлению персоналом Евразийский открытый институт (ЕАОИ)

**ВИБІР СТРАТЕГІЇ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАЦІКАВЛЕНИХ
СТОРИН ПРИ ІНВЕСТУВАННІ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ
ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА**

Кавецький Вячеслав Валерійович

к.е.н., доцент

Вінницький національний технічний університет

м. Вінниця, Україна

Вступ./Introduction. Однією із складових механізму управління ефективністю інвестицій в людський капітал промислових підприємств у контексті зацікавлених сторін є формулювання та реалізація відповідних заходів. Для цього необхідно розробити алгоритм формування і реалізації стратегії стосовно управління ефективністю інвестицій промислових підприємств у контексті основних внутрішніх стейкхолдерів на підґрунті механізму забезпечення гармонізації інтересів усіх зацікавлених сторін.

Ціль роботи./Aim. Метою даного дослідження є розгляд можливості формування певної стратегії управління взаємодією зацікавлених сторін при інвестуванні в людський капітал підприємства, яка ґрунтується не на застосуванні адміністративних методів чи підходів впливу на працівників підприємства, а на економічних стимулах та активному розвитку безпосередньо людського капіталу, у створенні такої системи, в якій інтереси кожного працівника гармонізуються з інтересами підприємства, досягненні високої результативності функціонування і покращенні економічної активності підприємства.

Матеріали та методи./Materials and methods.

Причинами зміщення акцентів сучасного підприємства на людський капітал є визнання його значного впливу як джерела інновацій, та важливої ролі у визначенні конкурентної переваги [1]. До того ж, експерти сучасної світової економіки, аналізуючи перспективи розвитку промислового підприємства,

звертають особливу увагу на можливість його довгострокового зростання, виділяючи при цьому такі чотири ключових чинники зростання та його довгострокової цінності [2; 3]:

1) здібності працівників. Працівники мають значний вплив на здатність підприємства створювати довгострокову цінність при реалізації стратегічних планів та розробляючи нові ідеї для успіху та зростання;

2) інновації та тенденції споживачів. Підприємства повинні вимірювати рівень своєї взаємодії зі споживачами й іншими стейкхолдерами та впливати на них з метою оцінювання рівня задоволення запропонованими інноваціями;

3) суспільство та навколишнє середовище. Для досягнення успіху у довгостроковій перспективі менеджери підприємства мають розуміти яким чином підприємство створює соціальну цінність та забезпечує конкурентні переваги у залученні здібностей працівників та заохоченні споживачів;

4) корпоративне управління. Хоча підприємства вже досить широко розкривають інформацію про своїх бенефіціарних власників та окрему інформацію про практики управління та результати діяльності, цієї інформації недостатньо для стейкхолдерів, щоб продемонструвати якість управління та зростання вартості підприємства у перспективі.

З наведених чотирьох ключових чинників два безпосередньо стосуються розвитку й людського капіталу та його вкладу в перспективний розвиток підприємства у вигляді інновацій.

Рада зі стандартів бухгалтерського обліку (Sustainability Accounting Standards Board, скорочення – SASB) визначила проблеми, які мають довгостроковий вплив на підприємства [2] і врахувала їх при розробці нових стандартів. Організація рекомендувала п'ять основних груп факторів, які є актуальними для сталого розвитку підприємства: навколишнє середовище (використання природних ресурсів, обсяги шкідливих викидів тощо); соціальний капітал; людський капітал; бізнес-моделі та інновації; лідерство та управління. З наведених проблемних факторів тільки навколишнє середовище

непов'язане з людьми, їхніми знаннями, навичками, комунікаціями тощо.

Комісія з цінних паперів та бірж США (U.S. Securities and Exchange Commission; скорочення SEC) в своїх опублікованих звітах за 2018 рік також відмічає, що людський капітал є критично важливим активом, і що «сьогодні людський капітал та інтелектуальна власність є важливим ресурсом і рушієм для роботи багатьох компаній. Це дохід від людського капіталу, який розглядається, принаймні, з точки зору звіту про прибутки» [3], тому інформацію про людський капітал рекомендують розкривати як на користь компаній, так і на користь інвесторів.

Зазначене вище має знайти своє відображення при виборі, формуванні та реалізації відповідної стратегії розвитку підприємства.

Результати та обговорення./Results and discussion. Під управлінською стратегією будемо розуміти певні процедури того, як досягаються цілі підприємства, пов'язані з формуванням та розвитком людського капіталу, вирішуються проблеми ефективного інвестування, як розподіляються необхідні для цього обмежені ресурси.

Стратегічне управління ефективністю інвестицій, що пов'язані з людським капіталом, дає змогу вирішувати такі завдання:

- 1) забезпечити на підприємстві формування та розвиток людського капіталу відповідно до його загальної стратегії;
- 2) формувати середовище підприємства згідно з яким забезпечується відповідне досягнення цілей функціонування підприємства та цілей окремих внутрішніх стейкхолдерів, а також створювати умови і стимулювати відтворення та реалізацію самого стратегічного управління;
- 3) усувати суперечності в питаннях здійснення інвестицій підприємств у відповідні компоненти людського капіталу.

Стратегія ефективної взаємодії зацікавлених сторін при інвестуванні в людський капітал промислового підприємства – це певний набір основних принципів, положень, правил та узгоджених цілей формування та реалізації інвестицій, які конкретизовані, виходячи з типу організаційної стратегії, яка є

визначеною для кожного конкретного підприємства [4].

Враховуючи, що в даному дослідженні в якості внутрішніх стейкхолдерів промислового підприємства ми вбачаємо його персонал (як сукупність всіх працівників та менеджерів одночасно), формування стратегії певної взаємодії можна розпочинати із визначення та вибору відповідного типу застосовуваної кадрової стратегії. Можуть бути застосовані такі стратегії:

Наступальна стратегія. Наступальну стратегію використовують підприємства з високими темпами зростання, в яких працюють творчі та інноваційні працівники, готові ризикувати. З ринку праці таке підприємство набирає багато кандидатів, які мають навички, необхідні для задоволення потреб у зростанні. Оцінка базується більше на результатах, ніж на особистих характеристиках. Серед працівників поширене позитивне ставлення до успіху протягом тривалого періоду. Найчастіше використовуються виплати на основі прибутку, опціонів, винагород, а не базових зарплат.

Оборонна стратегія. Оборонна стратегія передбачає різні управлінські дії. Набір та просування по службі здійснюються швидше з числа працівників з організації. Підприємства зосереджені на поточних, вимірюваних (кількісних) результатах оцінювання персоналу. Однак найбільше цінується стаж та лояльність, а не продуктивність праці. Винагорода базується на ієрархічній структурі заробітної плати, визначеній оцінкою робочих місць.

Кількісна стратегія. Кількісна стратегія зосереджується насамперед на персоналі та включає потреби в працівниках підприємства, які необхідні для адаптації до ринку, що змінюється. Це виражається головним чином у плануванні персоналу та узгодженні його з бізнес-планом. Ця стратегія розглядає людські ресурси насамперед як витрати, які знижуються за рахунок зниження активності підприємства та заміщення робочої сили капіталом.

Якісна стратегія. Якісна стратегія прагне оптимальної взаємодії стимулювання та мотивації людських ресурсів для досягнення найкращого результату. Вона працює на перспективу і заснована на відповідних характеристиках якості працівників.

Стратегія орієнтована на вхід. Стратегія включає в себе певні орієнтовані заходи щодо залучення ззовні бажаної групи працівників з відповідною кваліфікацією. Тут в основному проводяться маркетингові заходи та підбір персоналу з-за меж підприємства.

Стратегія орієнтована на розвиток та активізацію. Стратегія зосереджена на розвитку та активізації відображається як певні заходи, які спрямовані на індивідуальне вдосконалення і розвиток співробітників і підвищення їх ефективності. Підприємство прагне сформувати ефективні робочі групи. Надзвичайно важливою та невід'ємною складовою цієї стратегії є розробка системи стимулювання.

Стратегія орієнтована на вихід. Вихідно-орієнтована стратегія передбачає звільнення працівників, обмеження кількості зайнятих осіб. Стратегія пов'язується з оцінюванням всієї функції управління персоналом та вирішення можливих конфліктних кадрових рішень.

Стратегія перманентного відбору. Ця стратегія заснована на передумові періодичної заміни працівника і розглядає відбір як основну діяльність кадрової служби. Відбору підлягають всі працівники як потенційні, так і задіяні в процесах функціонування підприємства. Ця стратегія передбачає відкритість до зовнішнього ринку праці та конкуренції, вона є механізмом відбору та розподілу персоналу. Однак така модель не сприяє відчуттю безпеки роботи та інтеграції з підприємством і реалізується насамперед як стратегія зниження витрат.

Стратегія людського капіталу. Ця стратегія базується на припущенні щодо здатності людини до навчання та на емоційній прихильності до власного місця роботи. Цей підхід передбачає значно меншу залежність від зовнішнього ринку праці. Рекрутинг здійснюється на початку кар'єри, і роботодавець робить акцент на довготривалій зайнятості та розглядає персонал як ресурс, в який компанія повинна інвестувати.

Стратегія є виразом якісного аспекту управління людським ресурсом та перетворення його в людський капітал.

Висновки./Conclusions. Вибір і формування відповідної стратегії ефективної взаємодії зацікавлених сторін при інвестуванні в людський капітал промислового підприємства дозволить оминати застосування адміністративних методів чи підходів впливу на працівників підприємства, а використовувати економічні стимули та активний розвиток безпосередньо людського капіталу, та створить таку систему, в якій інтереси кожного працівника гармонізуються з інтересами підприємства, буде досягнута висока результативність функціонування і покращення економічної активності підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Stewart T. A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations. N.Y.-L., Doubleday / Currency, 1997. – 368 p.
2. EPIC: Embankment Project for Inclusive Capitalism report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.epic-value.com/#report>.
3. Stakeholder Capitalism for Long-Term Value Creation [Електронний ресурс] / Steve Klemash, Jamie C. Smith and Rani Doyle, EY Center for Board Matters, on Thursday, June 13, 2019. – Режим доступу : <https://corpgov.law.harvard.edu/2019/06/13/stakeholder-capitalism-for-long-term-value-creation/>
4. Кавецький В. В. Управління ефективністю інвестицій промислових підприємств: сутність та особливості врахування потреб стейкхолдерів : монографія / В. В. Кавецький, Н. В. Буреннікова – Вінниця : ВНТУ, 2022.-212 с.

ВІДБУДОВА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Клепанчук Ольга Юріївна,

к.е.н., доцент

Стрільчук Олеся Андріївна,

Рахвал Ірина Русланівна

Студенти

Львівський національний університет імені І. Франка

м. Львів, Україна

Вступ /Introduction. Умови воєнного часу потребують чіткої державної стратегії, де успіх залежить від злагодженості і системності державної економічної політики та її націленості на конкретні показники якісних змін. Відбудова національної фінансово-економічної системи – це напрями та цілі майбутнього України, яка має бути і може бути, завдяки ресурсному потенціалу сильною промисловою розвиненою державою, з розвиненим великим та малим бізнесом. Фінансово цілісною, частково автономною. Розвиток після воєнної економіки не можливий без державних стимулів. Основна проблема, яка є щодо фінансово-економічної системи це втрата виробничого і трудового потенціалу.

Ціль роботи./Aim. Дослідити проблеми та запропонувати шляхи перспективного економічного розвитку України у післявоєнний період.

Матеріали та методи./Materials and methods. Дослідження ґрунтується на аналізі літературних джерел, доступних за бібліографічним пошуком у базі даних ScienceDirect, матеріалів статистичної звітності, термінологічної і нормативно-правової бази, яка має безпосередній вплив на формування набору інструментів щодо покращення фінансово-економічної системи України у післявоєнний період.

Результати та обговорення./Results and discussion.

Не зважаючи на ще активну фазу військових дій, вже сьогодні має формуватися стратегія повоєнного економічного розвитку України, орієнтована

на її максимальну дерегуляцію та демонополізацію. В умовах кризових явищ в економіці держави необхідним і нагальним постає здійснення заходів, спрямованих на відновлення та подальшу інтенсифікацію регіонального розвитку. Водночас у повоєнний період відновлення економіки важливо якісно змінити її структуру, забезпечити перехід на засади сталого інклюзивного зростання [1].

Внаслідок російсько-української війни є неминуча стадія відбудови України, що висуває перед публічним управлінням завдання розроблення національної стратегії повоєнної відбудови виробничої, транспортної, соціальної й науково-технологічної інфраструктури економіки та подолання наслідків катастрофічної гуманітарної кризи. Очевидним є той факт, що задля вирішення поставлених задач Україна потребує чималої підтримки, зокрема у фінансових, технічних, організаційних та інших ресурсах, які можуть бути надані завдяки системній міжнародній підтримці, згурпуванню національних ресурсів інших країн та координації зусиль міжнародної спільноти й наднаціональних інститутів, які, варто зазначити, вже продемонстрували свою рішучість та бажання щодо підтримки та відновлення української економіки [2].

Так, протягом першого місяця війни лише 17 % великих підприємств продовжували працювати, ще 30 % перейшли на роботу в онлайн, а решта або не працювали зовсім, або призупинили діяльність. Насамперед це стосується працівників великих промислових підприємств, розташованих у південно-східному регіоні України. Відбувається відтік кадрів за кордон та їх часткова передислокація на захід держави, що тимчасово викидає з активного економічного життя сотні тисяч, або й мільйони людей. Понад половина компаній-членів Європейської бізнес-асоціації в Україні припинили або призупинили свою діяльність у воєнний час (57%). Значних втрат зазнала металургія. Маріупольські металургійні підприємства «Азовсталь» та «ММК Ілліча», відповідно другий і третій за розмірами металургійні заводи України фактично зруйновані. Металургія втратила щонайменше 30% своїх

активів. Підприємства з видобутку залізної руди працюють на 30-40% потужності. Збитки у паливно-енергетичному секторі пов'язані з руйнуванням Кременчуцького нафтопереробного заводу, деяких об'єктів відновлюваної енергетики, мереж передачі електроенергії та розподілу газу. Росія свідомо атакувала паливні сховища по всій території України. В результаті паливо тепер на 100% імпортується і з інших країн. З початком війни Україна від'єдналася від російсько-білоруської енергосистеми та підключилася до ENTSO-E, єдиного європейського ринку електроенергії [1].

За підсумками першого кварталу 2022 року ми зазнали таких економічних втрат та збитків:

- промисловість скоротила виробництво на 34%,
- будівництво – на 47%
- понад 50% українців втратили роботу;
- понад половина компаній-членів Європейської бізнесасоціації в Україні припинили або призупинили свою діяльність у воєнний час (57%).
- гірничо-металургійний комплекс – на 53%. Тут варто враховувати безпекові питання: понад 90% родовищ корисних копалин та газу на сході, півдні України перебувають під загрозою ударів агресора – рф.
- ВВП – мінус 15,1%,
- прогнозне падіння за підсумками року – 35%.
- падіння попиту на внутрішньому ринку через військові дії на 90%,
- зростання цін на вантажні залізничні перевезення на 70%,
- простой вагонів на кордоні до 60-90 діб через заблокованість морських портів.
- кінцева вартість перевезення однієї тони зерна залізницею збільшилася вдвічі-втричі – до \$120, також аграрії скаржаться на нестачу порожніх зерновозів, черги на кордоні, падіння світових цін на зерно і олійні.
- вітчизняна нафтопереробна галузь не працює через знищення потужностей.

- виробництво азотних добрив скоротилося в 5 разів із початку повномасштабного вторгнення на тлі зупинки ключових підприємств та руйнування окремих потужностей.

- одна із галузей, що постраждали найбільше від воєнних дій: рф прицільно обстрілювала не тільки підприємства сфери ОПК, але й ремонтні заводи, інші індустріальні виробничі майданчики. Через це значна частина промислових гігантів не працює, інші знаходяться в процесі релокації.[4]

Зауважимо і те, що всі ці фактори негативно впливають на становище виробників, які продовжили свою діяльність. Проте, оскільки українських дух - не зламати, підприємці прогнозують та очікують фази відновлення вже з 2023 р. Зокрема, українська влада всіма можливими способами, намагаючись стабілізувати економіку, вдається до ухвалення низки рішень, які будуть допомагати та активно заохочувати функціонувати в таких нелегких умовах малий та середній бізнес. Таким чином – у березні було прийняте рішення щодо зниження податкового навантаження. Також, на час війни уряд запусив безвідсоткове кредитування бізнесу, знявши всі обмеження по програмі пільгового кредитування «5-7-9 відсотків».

Важливою ініціативою стала програма релокації підприємств із зон бойових дій у центральні та західні регіони України. Підприємствам створюють умови для роботи на новому місці та можливості для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб. За інформацією Міністерства економіки України, станом на 28 травня 2022 року більше 600 підприємств з різних регіонів України переміщено в центральні і західні області, 390 з них вже відновили свою роботу на нових майданчиках. Ще 87 підприємств знаходяться на різних стадіях транспортування. Громади, куди переїжджає бізнес, отримують нові робочі місця і додаткові кошти до місцевого бюджету. Підприємці, що релокували бізнес, можуть продовжити свою справу, заробляти і платити податки. На державній платформі «Дія.Бізнес» створено окремий розділ «wartime» з урядовими й приватними програмами підтримки бізнесу в умовах війни. [4].

При розблокуванні портів та контролем над ними України на ООН, аграрний сектор зможе ефективно функціонувати, підіймаючи нашу економіку.

Ще однією явною тенденцією стане політика декарбонізації в Україні, заміщення традиційних технологій більш енергоефективними. Для цього потрібно створити спеціалізований фонд, який би наповнювався податками підприємств на викиди, а також міжнародними грантами. У глобальному значенні – це багатомільярдна програма, що повинна куруватися на національному рівні. Це той курс, який взяв ЄС, а також Україна як кандидат в члени Євросоюзу.

Також Україні слід масштабувати програму кредитування реального сектору економіки. Зокрема, у ЄС в найближчі роки буде збільшена фіскальна підтримка національних виробників з боку урядів держав-учасниць, що зробить українські товари менш конкурентоспроможними. Про це варто думати вже зараз та залучати кошти банківського сектору (звичайно, із страхуванням ризиків) в реальний сектор економіки.

Щодо українських ІТ, які з початку повномасштабного вторгнення РФ активно працюють на своєму інформаційному просторі, то варто підкреслити, що дана галузь вже приносить на 2 млрд. доларів більше, ніж АПК, хоча очікується ще більш плідний експорт інноваційних технологій та програмного забезпечення [3].

Безперечно, попереду настає нелегкий зимовий період, але з його подоланням економічна активність в тих областях, де не ведуться бойові дії, а в подальшій перспективі -у всіх областях України, буде значно посилюватись.

Як ми вже зазначали, без фінансової допомоги союзників нам не обійтись, тож гранти, донорські кошти, фонди, кредити Євросоюзу, G7 стануть в допомозі при відновленні української економіки, інфраструктури, ітд. Припустима вартість допомоги – 50 млрд. доларів в рік.

Однією із важливих організацій, яка ефективно співпрацює з Україною Міжнародний валютний фонд. Виконавча Рада МВФ 8 квітня 2022 р. ухвалила рішення про створення рахунку для підтримки фінансової стабільності України.

Цей рахунок призначений для донорських ресурсів у вигляді грантів і позик на допомогу Україні для задоволення її платіжного балансу й бюджетних потреб, а також стабілізації економіки. Донори зможуть скористатися перевіреною інфраструктурою МВФ, щоб швидко забезпечити автентифіковані платежі.

На рахунок надходять кредити або грантові ресурси від донорів у резервній валюті або у спеціальних правах запозичень (СПЗ). Ці ресурси перераховуватимуться на рахунок СПЗ України в МВФ, через який бюджет України щомісячно отримуватиме 5 млрд. доларів США того, щоб виконати всі соціальні і гуманітарні зобов'язання перед громадянами України.

Також, МВФ прогнозує, що ж відбудеться з РФ в умовах введення проти неї повноцінного нафтогазового ембарго та у разі повної фінансової ізоляції. Тож, санкції та відключення РФ від міжнародних платіжних систем призведуть до порушення торговельних потоків, зокрема продовольства та енергоносіїв. Разом з тим, суттєве скорочення інвестицій та вихід сотень компаній з РФ уже зашкодили економіці країни – від авіапромисловості і технологій до фінансів. МВФ називає перспективи Росії "похмурими" і прогнозує скорочення ВВП країни на 8,5% у 2022 році і на 2,3% – у 2023 році. Це значно більше, ніж було у 1998 році, коли Росія оголосила дефолт [5].

Беззаперечно, Україна має також чималий вплив на світовий ринок, тому у звіті МВФ відзначаються довгосторкові проблеми на фінансових ринках, які спричинені нестабільністю товарних ринків, на які Україна експортувала питому частку товарів. У довгій перспективі це призведе до підвищених цін (в середньому на 12,6 %) на сировину, відбудеться пришвидшення темпу інфляції (у розвинених країнах – 5,5 %, а у країнах, що розвиваються – 27,1%), що триватимуть достанько довгий період часу.

Висновки./Conclusions Отже, економічне відновлення, побудова нових виробничих потужностей, виведення економіки України на новий якісний рівень у післявоєнний період будуть одними із головних цілей для влади, громадських організацій, підприємств та світової спільноти. Однак зараз важливо, щоб це відновлення відбувалося помірковано і прозоро. Тому

потрібно, щоб у ці процеси були залучені компетентні експерти і гроші витрачались ефективно.

Структурні реформи не варто відкладати, але їх слід проводити із достатнім рівнем видатків на фінансування реструктурованих секторів економіки. Пріоритетом має бути збереження або перепрофілювання робочих місць, а не їх стихійне вивільнення на розсуд ринкових сил. Відновлення або створення нового виробничого потенціалу економіки, як і формування сприятливого ділового клімату, дозволять залучати інвестиції та підтримувати економічне зростання в майбутньому в умовах скорочення офіційної міжнародної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Невар О. Наслідки війни для промисловості та сільського господарства України. Редакційна колегія. С. 43-46
2. Супрун Н. А. Повоєнна відбудова економіки: історичний досвід та актуальні завдання для України. Редакційна колегія. С. 181-185
3. Офіційний сайт УСПП. Огляд впливу війни на промисловість України та прогноз перспектив в економіці. URL: <https://uspp.ua/news/actual/2018/ohliad-vplyvu-viiny-na-promyslovist-ukrainy-ta-prohnoz-perspektyv-v-ekonomitsi> (дата звернення: 02.11.2022)
4. Косарук О. М. Державна підтримка вітчизняного бізнесу в умовах війни. 2022. PhD Thesis. ВНТУ.
5. Мирчик Б. Підтримка фінансової стійкості України міжнародним валютним фондом у воєнний час. Наукові заходи Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету. 2022. С. 72-75.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА

Литвин Зоряна Богданівна

к.е.н, доцент

Бляск Володимир Іванович

аспірант

Ваврик Аня Володимирівна

магістр

Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна

Вступ. Внутрішній контроль грошових потоків спрямований на вивчення операцій з надходження та витрачання грошових коштів, а також на підтвердження правильності їх облікового відображення відповідно до вимог чинного законодавства з метою надання рекомендацій з удосконалення системи управління ним.

Мета роботи. Дослідити особливості та напрямки здійснення внутрішнього контролю грошових потоків підприємства. Розглянути та проаналізувати складові облікового та контрольно-аналітичного забезпечення системи управління грошовими потоками.

Матеріали та методи. Для дослідження використовувалися такі методи як аналіз і синтез, абстрактно-логічний, системний аналіз, методи індукції, групування, узагальнення, тощо. Інформаційну базу склали результати наукових досліджень з даної тематики, законодавчі та нормативні документи з питань організації контрольної, аналітичної та управлінської діяльності.

Результати та обговорення. Забезпечення ефективного функціонування підприємств потребує економічно грамотного управління їхньою діяльністю, яке багато в чому визначається умінням її аналізувати. За допомогою аналізу вивчають тенденції розвитку, глибоко і системно досліджують фактори зміни результатів діяльності, обґрунтовують плани та управлінські рішення, здійснюють контроль за їх виконанням, виявляють резерви підвищення

ефективності виробництва, оцінюють результати діяльності підприємства, виробляють економічну стратегію його розвитку [1, с.509].

Організаційні та методичні аспекти, пов'язані з контролем, аналізом та управлінням грошовими потоками розглядалися у працях багатьох науковців. Серед них: І. О. Бланк, Г. В. Савицька, М. Д. Білик, О. П. Колісник, М. Р. Лучко, З. Б. Литвин, О. А.Петрик, В. В. Рядська, В. Я. Петраков та інші. Ними вивчалися питання організації надходжень і витрачань грошових коштів, особливості методів формування даних у Звіті про рух грошових коштів, напрями контролю та аналізу грошових потоків, основні елементів управління ними. Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць з означеної проблематики, вона далі продовжує залишатися об'єктом наукових досліджень.

Значна кількість операцій підприємстві, пов'язані з безготівками та готівковими розрахунками. Оскільки рівень шахрайських дій з грошовими коштами є дуже високим, то проведення контролю за їх рухом набуває особливого значення. Основні напрями контролю грошових потоків повинні враховувати особливості їх формування та дозволяли неупереджено оцінити повноту і достовірність інформації, яка відображена у Звіті про рух грошових коштів. У зв'язку з цим до завдань внутрішнього контролю грошових потоків відносять перевірку:

- наявності та збереженості грошових коштів, їх еквівалентів у касі підприємства та на поточних рахунках;
- правильності відображення на рахунках обліку операцій з надходження, наявності та вибуття готівкових та безготівкових коштів та їх еквівалентів;
- дотримання вимог щодо документального оформлення операцій з грошовими коштами згідно чинних нормативних актів [положення про касові];
- дотриманням вимог чинних нормативних актів з касової та розрахунково-платіжної дисципліни [2; 3];
- ліміту грошових коштів у касі;

- своєчасності готівкових та безготівкових розрахунків з працівниками, партнерами, покупцями, бюджетом, кредитними установами, органами соціального страхування та ін.;
- обґрунтованості грошових потоків та їх цільового використання;
- правильності подання даних про грошові потоки у облікових регістрах та формах фінансової звітності та ін.

Перевірити грошові потоки практично неможливо без вивчення самих операцій з грошовими коштами. Грошові кошти підприємства перебувають у безготівковій та готівковій формі, тому виникає потреба у проведенні контролю касових та банківських операцій.

Вимоги до організації готівкових розрахунків, порядку оформлення касових операцій та ведення касової книги, обов'язків касира, порядку визначення строків здавання готівки до банку, визначення ліміту каси, напрямки контролю за дотриманням порядку ведення готівкових операцій викладені у Положенні про ведення касових операцій в національній валюті в Україні (далі Положення про касові операції) [2].

Важливим аспектом контролю касових операцій є перевірка наявності договорів матеріальної відповідальності осіб, які працюють з готівкою та проведення проведення інвентаризації каси. У рамках внутрішнього контролю може бути розроблена модель з проведення інвентаризації у відповідності до діючого Положення про касові операції [2] та Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань [4].

Об'єктами інвентаризації, крім готівки, є цінні папери, грошові документи (чекові книжки, талони на паливно-мастильні матеріали тощо). У ході перевірки враховують умови їх збереженості та транспортування. Згідно з вимогами Положення про касові операції [2] касове приміщення має бути ізольованим від інших, у ньому повинен бути сейф або металева шафа, його потрібно обладнати охоронно-пожежною сигналізацією, спеціальним вікном для здійснення касиром готівкових операцій.

Перевірку наявності грошових коштів здійснюють на підставі

перерахунку готівки касиром у присутності голови інвентаризаційної комісії і головного бухгалтера або іншого члена комісії. Залишок готівки порівнюють із залишками за касовою книгою на момент інвентаризації, а результати заносять до акту інвентаризації. За наявності готівки в іноземній валюті у акті вноситься їх назви та сума іноземної валюти, а також їх еквівалент у національній валюті згідно курсу Національного банку України на початок робочого дня інвентаризації. На підставі зіставлень виявляють нестачу, надлишок грошових коштів чи інші зловживання.

При перевірці касових документів (касових ордерів, видаткових відомостей, розрахункових документів, електронних розрахункових документів) встановлюють перелік посадових осіб, які мають право їх підписувати [2]. Для підписання електронного касового документа має використовуватися електронний підпис згідно вимог [5].

Варто зазначити, що касова книга може мати паперову або електронну форму. Остання має відповідати касовій книзі у паперовому вигляді.

При виявленні фактів нестач та надлишків грошових коштів від матеріально-відповідальної особи отримують письмове пояснення. Нестачі нею відшкодовуються, надлишок готівки, яка не підтверджена прибутковими касовими ордерами відображається у складі доходу підприємства.

Інвентаризація залишків коштів на банківських рахунках підприємства здійснюється шляхом звірки залишків сум за даними обліку і даними банківських виписок. Об'єктом інвентаризації є також кошти, які перебувають у дорозі. Під час перевірки таких коштів визначають тривалість перебування окремих сум коштів у дорозі, повноту оприбуткування на банківський рахунок на початок наступного місяця.

У ході контролю касової дисципліни перевіряють наявність розрахунку ліміту касової готівки та його відповідність сумі, яка знаходиться у касі (такий розрахунок підприємство робить самостійно), своєчасність здачі до банку понадлімітних сум, обґрунтованість потреби та використання за призначення цільових авансів, які видані підзвітним особам, своєчасність повернення

невикористаних підзвітних сум.

Важливим аспектом контролю є перевірка вимог щодо дотримання граничних сум розрахунків готівкою за одним або кількома платіжними документами, які встановлені у Положенні про касові операції [2].

При перевірці банківських операцій встановлюють:

- ✓ кількість рахунків відкритих підприємством в установі банку;
- ✓ своєчасність, законність, достовірність та доцільність надходження та списання грошових коштів з банківських рахунків;
- ✓ обґрунтованість одержання та цільове використання кредитних ресурсів, своєчасності їх погашення;
- ✓ дотримання платіжно-розрахункової дисципліни з контрагентами згідно з укладеними договорами тощо.

Контроль банківських операцій вимагає перевірки наявності, якості та достовірності виписок з кожного банківського рахунку, а також наявність додатків до них.

Як показує практика, до найбільш розповсюджених помилок і шахрайських дій, які можна виявити під час контролю касових і банківських операцій можна віднести:

- відсутність підписів у первинних касових документах;
- несвоєчасне і неповне оприбуткування готівки у касу;
- нецільове використання та несвоєчасне повернення підзвітних сум;
- перевищення ліміту касової готівки;
- привласнення готівки на підставі повторного використання документів, складання фіктивних документів, розписок;
- здійснення розрахунків готівкою без застосування реєстраторів розрахункових операцій;
- проведення готівкових і безготівкових розрахунків без підтверджуючих первинних документів або оформлених з порушенням вимог;
- невідповідність даних платіжних документів банківській виписці;
- неправильна кореспонденція рахунків або невідповідність

кореспонденції рахунків, які зазначені у платіжних документах та облікових реєстрах;

➤ відсутність перекладу українською мовою текстів платіжних документів, які є підставою для проведення валютних операцій тощо.

При перевірці Звіту про рух грошових коштів звертають увагу на правильність класифікації грошових потоків та їх віднесення до відповідного виду діяльності залежно від її характеру.

За наявності операції, які належать до кількох видів діяльності підприємства вивчають обґрунтованість такого поділу. Наприклад, повернення позики банку має відобразитися двома позиціями: одна – суму відсотків показують у складі операційної діяльності, а суму позику, яку погашають – у складі фінансової.

Грошові потоки від операційної діяльності формуються за рахунок надходження та витрачання грошових коштів потрібних підприємству для виконання функцій з виробництва та реалізації продукції (рис. 1).

Рис 1. Рух грошових коштів від операційної діяльності

Джерело : складено на підставі [6]

Сукупність операцій з придбання та продажу необоротних активів, фінансових інвестицій, які не є еквівалентами грошових коштів формують інвестиційну діяльність (рис.2.).

Бажання підприємства розширити і модернізувати свій виробничий процес у короткостроковій перспективі, веде до перевищення витрачання грошових коштів над їх надходження.

Через це чистий грошовий потік від інвестиційної діяльності доволі часто має від'ємний характер.

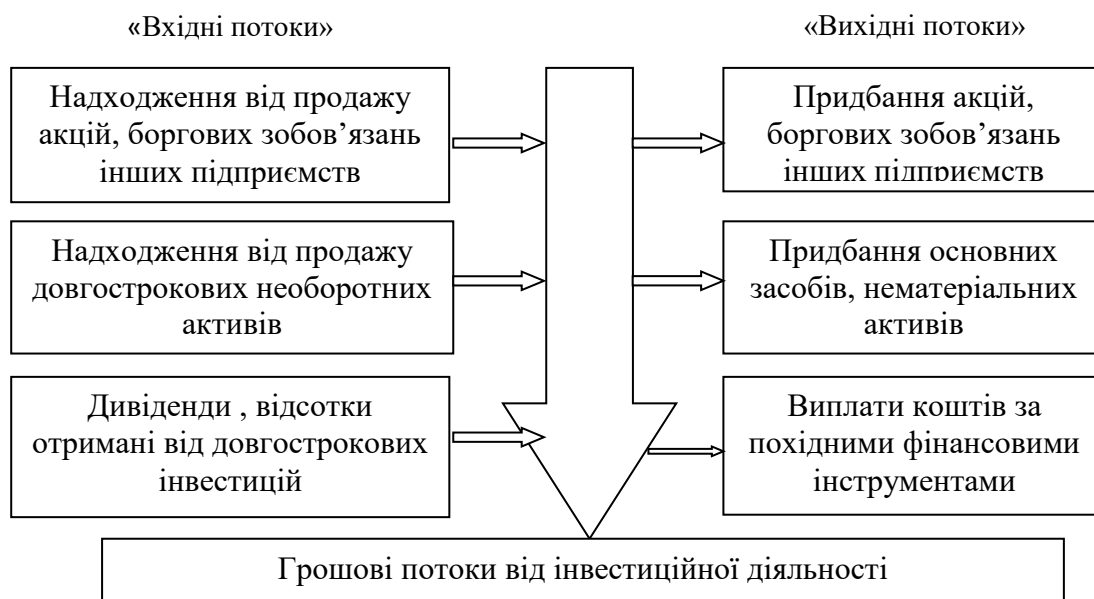

Рис 2. Рух грошових коштів від інвестиційної діяльності

Джерело : складено на підставі [6]

Фінансова діяльність підприємства формують операції, які зумовлюють зміни обсягу і складу власного та позиченого капіталів. Позитивний грошовий потік за даним видом діяльності виникає коштів за рахунок одержання кредитів, випуску нових акцій та ін, а негативний – пов'язане з виплатою боргу, виплатою дивідендів тощо (рис. 3).

Недостатність обсягів у часі одного з цих потоків обумовлює скорочення обсягів іншого виду потоків. При визначенні чистого руху грошових коштів за звітний період сумують чисті грошові потоки від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.

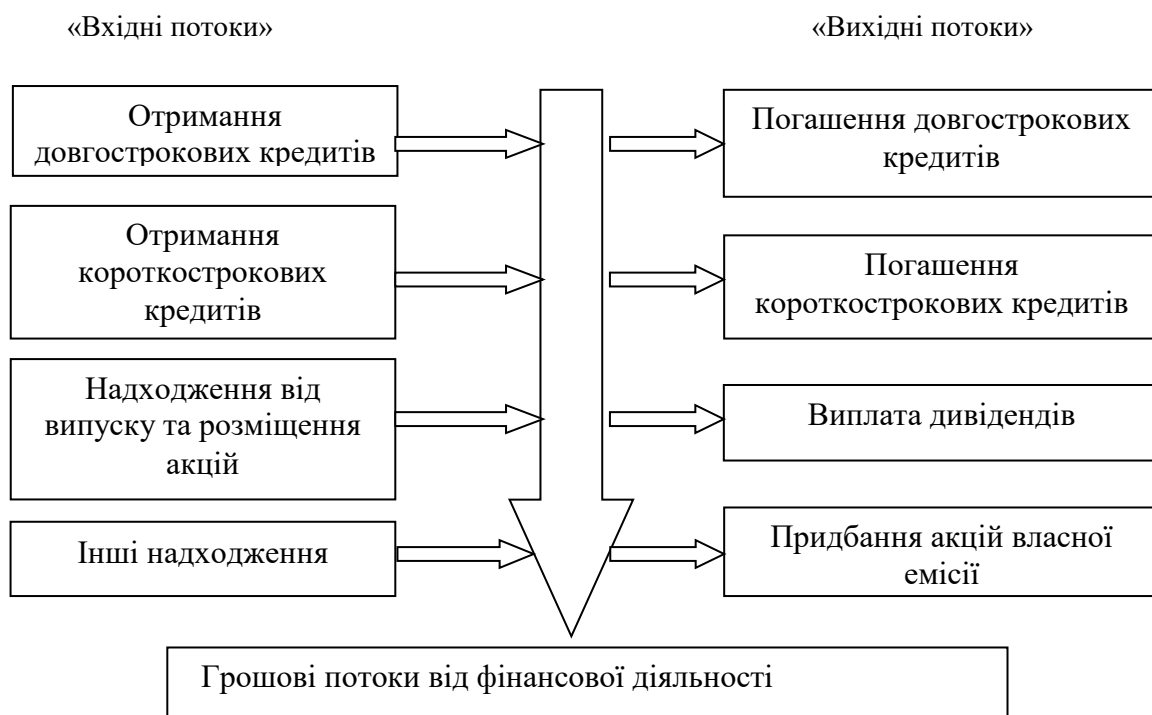

Рис 3. Рух грошових коштів від фінансової діяльності

Джерело : складено на підставі [6]

Для узгодження грошових коштів та їх еквівалентів на початок і кінець періоду Звіт про рух грошових коштів містить дані про вплив зміни валютних курсів на залишок коштів. При визначенні залишку грошових коштів на кінець року у звітній формі враховують чистий рух грошових коштів за рік, залишок грошових коштів на початок року та вплив зміни курсів валют.

При перевірці операцій з надходження грошових коштів вивчають дебетові обороти рахунків грошових коштів, звертають увагу на своєчасність та повноту оприбуткування грошових коштів у касі підприємства, своєчасність зарахування грошових коштів на поточні рахунки у банках, правильність їх документального оформлення.

Для вивчення повноти та своєчасності відображення надходжень грошових коштів в обліковій системі застосовують зустрічну перевірку, хронологічний аналіз і взаємний контроль касових документів, банківських виписок та внутрішніх документів підприємства, якими оформлено реалізаційні та позареалізаційні операції.

При перевірці надходжень готівки як виручки від реалізації продукції і наданих послуг можуть застосовуватися зустрічні перевірки з використанням первинних документів підприємства-покупця (замовника), які сплатили готівкові кошти. Несвоєчасна оплата і помилки у розрахунках сум податків та внесків на обов'язкове соціальне страхування ведуть до сплати штрафних санкцій і вимагають виявлення винних осіб.

Варто зазначити, що не формують грошові потоки, так звані, негрошові операції. Серед них: надходження активів на умовах фінансової оренди чи шляхом випуску акцій; бартерні операції; внутрішні зміни в складі коштів і їх еквівалентів (наприклад, надходження грошей з банку у касу підприємства або навпаки).

Перевіряючи залишки грошових коштів в іноземній валюті, потрібно пам'ятати, що вони є монетарними статтями, за якими згідно П(С)БО 21 [7] та МСБО 21 [8] розраховуються курсові різниці, як на дату здійснення розрахунків, так і на дату складання балансу. Тому при перевірці достовірності інформації за господарськими операціями в іноземній валюті потрібно перевірити правильність використання валютного курсу. Курсові різниці згідно з П(С)БО 21 відображаються у складі інших операційних доходів (витрат) [7].

Згідно рекомендації МСБО 7 «Звіт про рух грошових коштів» грошові потоки, які виникають від операцій в іноземній валюті, перераховуються у національну валюту з врахуванням такого курсу, який був на дату грошового потоку [9].

МСБО 21 «Вплив змін валютних курсів» дозволяє застосовувати до валютних грошових потоків курс обміну, який є близьким до фактичного. Зокрема, середньозважений курс обміну валют упродовж періоду можна використовувати для відображення операцій в іноземній валюті або перерахування грошових потоків закордонного дочірнього підприємства [8].

Висновки. Проведення контролю грошових потоків підприємства за виокремленими напрямками дозволить підприємствам покращити свій фінансовий стан, збільшити обсяги фінансування, забезпечити фінансову

стійкість та рівновагу у довгостроковому періоді, що буде важливою передумовою приросту ринкової вартості підприємства у довгостроковому періоді та зростання добробуту його власників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Литвин З. Б. Необхідність економічного аналізу в системі управління суб'єкта господарювання. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск № 36. С. 508-514. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/36_2019_ukr/81.pdf

2. Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні. Постанова правління Національного банку України 29.12.2017 № 148. Дата оновлення 13.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17#Text>

3. Про затвердження інструкції про безготівкової розрахунки в Україні в національній валюті користувачів платіжних послуг. Постанова правління Національного банку України від 29.07.2022 № 163. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0163500-22#Text>

4. Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань. Наказ Міністерства фінансів України від 02.09.2014 № 879. Дата оновлення 26.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14#Text>.

5. Про електронні документи та електронний документообіг Закон України від 22.05.2003 № 851-IV Дата оновлення 14.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#>.

6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. Дата оновлення 09.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив зміни валютних курсів». Наказ Міністерства фінансів України від 10.08.2000 № 193. Дата оновлення 20.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00#Text> (дата звернення 14.08.2022).

8. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 21 (МСБО 21) Вплив зміни валютних курсів. Рада з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. 2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_022#Text (дата звернення 02.07.2022).

9. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 (МСБО 7) Звіт про рух грошових коштів. Рада з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. 2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_019#Text (дата звернення 02.07.2022).

10. Литвин З. Б. Деякі аспекти щодо класифікації грошових коштів. *Облік, оподаткування і контроль : теорія та методологія: збірник мат. міжнародна наук. практ. конфер.* 2019 р. С. 65-67. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/37389/1/65.pdf>.

11. Литвин З.Б. Класифікація фінансової звітності як об'єкта аналізу та аудиту. Розділ у колективній монографії. Економічна експертиза: теорія, методологія та організація: монографія за заг. ред. д.е.н., проф. Михайла ЛУЧКА. Тернопіль, ЗУНУ. 2021. С.197-209.

12. Литвин З. Б., Будник Л. А. Суттєвість як критерій оцінювання достовірності фінансової звітності. *Наукові та освітні трансформації в сучасному світі.* Матеріали Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції. (Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій. м. Чернігів 2021 р.) С.112-115.

ОБЛІК ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ З ПОКУПЦЯМИ І ЗАМОВНИКАМИ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

Лищенко Олена Германівна

к.е.н., доцент

Попова Карина Андріївна

студ. гр. ФЕУ-611м

НУ «Запорізька Політехніка»

м. Запоріжжя, Україна

Вступ./Introduction. Стягнення платежів з боржників є одним із основних джерел фінансування бізнесу. При цьому дебіторська заборгованість є невід'ємною частиною оборотних активів підприємства, яка багато в чому визначає фінансову стійкість, ліквідність та інвестиційну привабливість підприємства.

З одної сторони, виникнення дебіторської заборгованості є звичайною діловою практикою, коли між продажем товару і оплатою проходить часовий проміжок.

Однак достатньо великі перерахування коштів з господарського обігу в дебіторську заборгованість призводять до нестачі оборотних коштів, які підприємства часто змушені заповнювати за рахунок позикових коштів. Отже, питання продуктивного обліку дебіторської заборгованості в управлінні підприємством є актуальним для суб'єктів господарювання та особливо важливим у період фінансово-економічної нестабільності.

Мета роботи./Aim. Метою роботи є розгляд теоретичних аспектів обліку дебіторської заборгованості з покупцями і замовниками в управлінні підприємством й розробка рекомендацій щодо подальшого їх удосконалення.

Матеріали та методи./Materials and methods. При здійсненні дослідження використовувались загальнонаукові та специфічні методи пізнання, такі як методи аналізу та синтезу; монографічний; моделювання та абстрактно-логічний метод.

Результати та обговорення./Results and discussion. Згідно П(С)БО 10, дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Дебітори – юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів.

Дебіторська заборгованість, як і інші активи підприємства, відображається в балансі тільки при дотриманні загальної вимоги, яка пред'являється до активів національними стандартами, а саме:

- може бути достовірно визначена грошова оцінка цієї дебіторської заборгованості;

- у майбутньому очікується одержання від неї економічних вигод, тобто одержання грошових коштів, товарів, інших активів або зменшення зобов'язань[1].

Облік дебіторської заборгованості, крім з'ясування суті, потребує ще й класифікації. З цього приводу у вчених немає єдиної думки.

Однак загалом, у більшості країн дебіторська заборгованість поділяється на довгострокову та поточну згідно з П(С)БО 10 та відповідно до очікуваних умов погашення, зазначених у договорі:

- довгострокова дебіторська заборгованість — це заборгованість, яка не виникає в ході нормального операційного циклу і буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу.

- поточна дебіторська заборгованість (короткострокова) — це заборгованість, що виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена в ході протягом дванадцяти місяців з дати балансу [3].

У міжнародних стандартах дебіторську заборгованість поділяють на ініційовану підприємством та неініційовану. Ініційована дебіторська заборгованість означає її придбання підприємством як участі у позиції, наданій іншим позикодавцем за умови, що підприємство фінансує цю позику на дату, коли її ініціює цей інший позикодавець. Не ініційована дебіторська заборгованість класифікується як утримувана до строку погашення, наявна для

продажу або утримувана для операцій [2].

Розглядаючи проблеми управління дебіторською заборгованістю, Бланк І. О. виділяє лише п'ять груп дебіторської заборгованості: «дебіторська заборгованість за товари, роботи і послуги, термін оплати яких ще не настав; дебіторська заборгованість за товари, роботи і послуги, неоплачені в строк; дебіторська заборгованість за векселями отриманими; дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом; дебіторська заборгованість за розрахунками з персоналом та ін.»[4].

Ця класифікація розбирає дебіторську заборгованість в управлінні підприємством за об'єктом і, певною мірою, за невизначеністю погашення. Однак інші важливі фактори, які визначають дебіторську заборгованість, такі як тип боржника та контрольованість заборгованості, не враховуються.

Розподіл боргу за термінами також важливий. У реєстрі бухгалтерського обліку не відображаються очікувані та фактичні строки погашення боргу.

При визначенні сумнівності дебіторської заборгованості важливо розділити заборгованість по гарантії (порука, застава, вексель і т. п.). Слід також розрізняти захищений і незахищений борг, чи була надана дебітору знижка та чи можна дати йому товарний кредит.

Висновки./Conclusions. Таким чином, облік дебіторської заборгованості з покупцями та замовниками грає велику роль в управлінні підприємством і для його кращої організації можна запропонувати такі класифікації.

1. За терміном погашення:
 - Очікуваний термін (довгостроковий або короткостроковий)
 - Фактичний термін (довгостроковий або короткостроковий)
2. За дебіторами (внутрішній боржник; офшорний боржник)
3. За способом походження (товарні; інші).
4. За способом погашення (валютний; безвалютний)
5. За захищеністю (захищений; незахищений).
6. За наявністю знижки (зі знижкою; без знижки)
7. За поверненням можливих збитків (реальні, сумнівні)

8. За наданням товарних кредитів (надаються, не надаються).

Такі класифікації показують економічну природу різних типів дебіторської заборгованості та дають змогу приймати кращі рішення щодо дебіторської заборгованості в управлінні підприємством.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Методичні підходи щодо визначення поняття "дебіторська заборгованість" / Є. П. Гнатенко, С. С. Мельниченко. // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. - 2013. - Вип. 10(1). - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%281%29__21

2. Порівняльний аспект обліку дебіторської заборгованості підприємства за П(С)БО та МСФЗ / Шехтерле Р.Р. - 2018. - Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/144.pdf

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку №10 "Дебіторська заборгованість". Наказ Міністерства фінансів України від 08.10.1999 №237 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text>

4. Ефективне управління дебіторською заборгованістю як чинник удосконалення фінансово-економічної безпеки підприємства / Яременко Д.М. - 2020. - Режим доступу: <http://surl.li/djiml>

ЕТАПИ РОЗРОБЛЕННЯ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ ПІДПРИЄМСТВА

Мягков Дмитро Сергійович,

студент

Національний аерокосмічний університет

ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

м. Харків, Україна

Введення. Актуальність даної теми пояснюється тим, що, грамотне, обґрунтоване маркетингове рішення та правильно сформована маркетингова стратегія допоможуть підприємству вижити за несприятливих умов зовнішнього середовища.

Мета роботи. Дослідити основні поняття «маркетингової стратегії та розглянути етапи процесу розроблення маркетингової стратегії, розкрити їх зміст і сутнісне наповнення.

Актуальність. Актуальність даної теми пояснюється тим, що, грамотне, обґрунтоване маркетингове рішення та правильно сформована маркетингова стратегія допоможуть підприємству вижити за несприятливих умов зовнішнього середовища.

Результати і обговорення. В сучасних умовах кожне підприємство зацікавлене в ефективному управлінні своєю маркетинговою діяльністю. Зокрема, необхідно знати, як аналізувати ринкові можливості, обирати цільові ринки, розробляти ефективний комплекс маркетингу і успішно управляти втіленням у життя маркетингових стратегій. Сьогодні серед вчених і спеціалістів сфери маркетингу відсутній єдиний погляд на таке поняття, як «маркетингова стратегія», а також її алгоритм формування, що є вагомою перепорою на шляху забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Аналіз основних підходів до визначення сутності поняття маркетингової стратегії дозволив виокремити ключові слова, що поєднують те чи інше визначення (табл. 1).

Таблиця 1

Сутність поняття маркетингової стратегії

Автор/Джерело	Визначення маркетингової стратегії	Ключові слова
1	2	3
Buttle [6]	Маркетингова стратегія – загальний набір дій, що включає всі елементи маркетингового комплексу з метою уточнення зобов'язань щодо встановлення цілей та завдань. Це логічне продовження бізнес-плану, що поєднує в собі ряд взаємопов'язаних рішень.	набір дій
Pranulis [7]	Маркетингова стратегія – це послідовно розташований і узгоджений набір маркетингових дій, спрямованих на досягнення довгострокових маркетингових цілей.	
Хасці Д. [8]	Маркетингова стратегія – це набір дій, сутність яких у тому, яким чином організація досліджує свої поточні й майбутні ринки, як вона розробляє прибуткові засоби задоволення поточних ринкових потреб, як вона сприяє ідентифікації ще не відомих їй ринкових потреб	
Ramanauskiene [9]	Маркетингова стратегія – це логічний засіб, за допомогою якого підприємство прагне вирішити маркетингові проблеми, схеми. Вона складається з окремих цільових ринків, позиціонування товару, маркетингового комплексу між витратами та маркетинговими цілями.	засіб
Ассель Г. [10]	Маркетингова стратегія – це основний метод впливу компанії на покупців і спонукання їх до купівлі.	метод
Багієв Г., Тарасевич В.[11]	Маркетингова стратегія – це метод діяльності маркетингу на цільових ринках.	
Гаркавенко С. [12]	Маркетингова стратегія – спосіб досягнення маркетингових цілей.	спосіб
Ковальчук С.В. [13]	Маркетингова стратегія – спосіб дій, спрямованих на досягнення цільових ринкових позицій підприємства, розробка і реалізація окремих маркетингових стратегій, що включають основні складові маркетингової діяльності: товарну (асортиментну), збутову, цінову політики; стратегію комунікацій.	
Уолкер О., Байд Х. [14]	Маркетингова стратегія – це комплекс поточних та планових цілей, розміщення ресурсів та взаємодії організації з ринками, конкурентами та іншими факторами зовнішнього середовища.	комплекс
Панкрухін О [15]	Маркетингова стратегія - це втілення комплексу домінуючих принципів, конкретних цілей маркетингу на тривалий період і відповідних рішень по вибору та агрегуванню засобів (інструментів) організації та здійснення на ринку орієнтованої на ці цілі ділової активності.	

Окремої уваги заслуговують наступні трактування категорії «маркетингова стратегія». Так, згідно з думкою Алфьорова А. В [1, с. 48], маркетингова стратегія – це вибір цільового ринку, конкурентної позиції і розробка ефективної програми заходів маркетингу для досягнення та обслуговування обраного ринку. Водночас, Куденко Н. В. [2, с. 17] прибічник зведення складу і змісту маркетингової стратегії до чотирьох елементів комплексу маркетингу – товару, ціни, збуту і просування, які «необхідно брати до уваги під час роздумів над маркетинговими стратегіями для продуктів і послуг». Розглядаючи зміст маркетингової стратегії, автор поступово оцінює маркетингові товарні, цінові, збутові стратегії та стратегії просування. Такої ж думки дотримується і М. Мак Дональд.

Проаналізувавши існуючі трактування категорії «маркетингова стратегія», доцільно зазначити, що маркетингова стратегія є основним довгостроковим планом маркетингової діяльності підприємства, спрямованим на вибір цільових сегментів споживачів. Вона об'єднує елементи комплексу маркетингу, ґрунтуючись на яких підприємство здійснює свої ефективні маркетингові заходи, спрямовані на досягнення маркетингових цілей.

Доцільно наголосити, що для вибору прийнятної маркетингової стратегії потрібно узгодити цілі маркетингу із загальними цілями підприємства з метою запобігання протиріччям маркетингової стратегії та загальної стратегії розвитку. На вибір маркетингової стратегії впливає позиція підприємства на ринку, забезпеченість ресурсами, рівень витрат на виробництво і маркетинг.

Формування маркетингових стратегій підприємства – це процес створення і практичної реалізації генеральної програми дій підприємства. Її мета – ефективне розміщення ресурсів для досягнення цільового ринку. Предметом маркетингової стратегії є вирішення питань щодо того, які продукти (стратегічні простори) мають бути освоєні підприємством і яким чином це завдання можна виконати [3].

Процес формування маркетингової стратегії має бути обґрунтованим та деталізованим. Практично кожна стадія цього процесу потребує уваги та

аналізу. Так, О.С. Телетов ділить його на два етапи [4, с. 128]:

а) процес планування, спрямований на прийняття стратегічних рішень, формулювання цілей і визначення шляхів їхнього досягнення;

б) процес управління як набір рішень і дій з реалізації стратегії, спрямований на досягнення цілей підприємства, з урахуванням можливих змін зовнішнього та внутрішнього середовища.

У світовій практиці існує безліч підходів до розроблення маркетингової стратегії підприємства. Аналіз точки зору, яка представлена у роботі [3], дозволив сформулювати зміст та сутнісне наповнення кожного етапу (табл. 2).

Таблиця 2

Етапи розроблення маркетингової стратегії підприємства (складено на основі [3])

Етап	Зміст	Сутність
1	2	3
1. Формування цілей	- встановлення мети; - деталізація цілей.	Визначення досяжності тих чи інших цілей дозволяє оцінити вірогідність реалізації розробленої стратегії.
2. Стратегічний аналіз і діагностика	- аналіз зовнішнього середовища; - аналіз внутрішнього середовища.	Проводиться із метою обґрунтування стратегічних орієнтирів, вибору найбільш ефективних способів і форм їх досягнення.
3. Розроблення варіантів стратегії	- розроблення альтернатив; - оцінка альтернатив; - вибір стратегії.	Доцільно розглянути декілька варіантів, використовуючи для цього методи прогнозування: якщо стратегічні цілі були встановлені згідно з усіма вимогами, то переходимо до наступного етапу
4. Планування реалізації	- розроблення переліку конкретних заходів для досягнення визначених раніше цілей.	Визначається механізм реалізації та контролю стратегії.
5. Оцінка та контроль результатів	- поточний моніторинг на рівні підрозділу.	Забезпечує коригування стратегії, розроблення та прийняття рішень вищим керівництвом підприємства.

Процес формування маркетингової стратегії можна визначити як узгодження цілей маркетингу з потребами споживачів, рівнем конкуренції та можливостями підприємства. При цьому важливим є аналіз сильних і слабких сторін підприємства, маркетингових можливостей та ризиків. У результаті таких дій формується маркетингова стратегія товару, збуту, ціни та просування. Всі процеси послідовно впливають один із одного. Але існує й зворотній вплив, тобто можливість внесення змін у цільові орієнтири маркетингу, або у

механізм реалізації стратегії, можливість доробки результатів, або перегляд і розробка нової маркетингової стратегії. Тому при формуванні стратегії важливе місце має моніторинг процесу її реалізації, метою якого є дослідження ефективності вибору, впровадження і реалізація маркетингової стратегії.

Висновки. Таким чином, маркетингова стратегія – це певна сукупність маркетингових інструментів, на основі яких розробляється ефективна політика просування товарів, послуг до споживачів, яка є основним довгостроковим планом маркетингу підприємства, спрямованим на вибір цільових сегментів споживачів. Розглянуто змістовне та сутнісне наповнення етапів розроблення ефективної маркетингової стратегії. Встановлено, що всі процеси, по-перше, послідовно впливають один із одного і, по-друге, взаємопов'язані та мають зворотній вплив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алфьоров А. В. Дослідження інструментальних маркетингових стратегій / А. В. Алфьоров // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 2 (44). С. 47–52.
2. Куденко Н. В. Стратегічний маркетинг : навч. посібн. / Н. В. Куденко. Київ : КНЕУ, 2013. – 152 с.
3. Карачина Н. П. Змістовність поняття «маркетингова стратегія підприємства» та особливості її розробки [Електроний ресурс] / Н.П. Карачина. – Режим доступу: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/15628>.
4. Телетов О. С. Маркетинг у промисловості: монографія / О.С. Телетов. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 248 с.
5. Іванечко Н. Р. Процес формування маркетингової стратегії / Н. Р. Іванечко // Вісник Дніпропетровського університету. – №10/1. – Т.22. Дніпропетровськ: Вво ДНУ ім. О. Гончара, 2014. – С. 123–131.
6. Buttle, F. (1993). *Hotel and Food Service Marketing*. London: Cassell, Villiers House.
7. Pranulis, V., Pajuodis, A., Urbonavičius, S., Virvilaitė, R. (2008).

Marketingas. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Garnelis.

8. Хасси Д. Стратегия и планирование. – СПб: Питер, 2001. – 384 с.

9. Ramanauskienė, J. (2008). Marketingas: organizacijų marketingo strategijos ir modeliai. Vadovėlis. Vilnius.

10. Ассель Г. Маркетинг. Принципы и стратегия : учебник / Г. Ассель. – М.: Инфра-М, 2001. – 804 с.

11. Багиев Г. Л., Тарасевич В. М. Маркетинг: Учебник для вузов / 2-е изд., перераб. и доп. М.: Экономика, 2011, 718 с.

12. Гаркавенко С. С. Маркетинг : [підручник] / С. С. Гаркавенко. – К. : Лібра, 2008. – 712 с.

13. Ковальчук С. В. Вибір пріоритетів маркетингової стратегії – основа комерційного успіху підприємств легкої промисловості / С. В. Ковальчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2008. – № 6. Т. 3. – С. 52.

14. Уолкер-мол. О. Маркетингова стратегія. Курс МВА / О. Уолкер-мол., Х. Бойд-мол., Ж.-К. Ларше, Дж. Маллінз. – М.: Вершина, 2006. – 496 с.

15. Панкрухин А. П. Маркетинг : учебник / А. П. Панкрухин. — М. : ИКФ Омега-Л, 2002. — 656 с.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЦІНОВОЮ ПОЛІТИКОЮ АГРОПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Савченко Марина Василівна

д.е.н., професор

Донецький національний університет

імені Василя Стуса

м. Вінниця, Україна

Глушко Лілія Василівна

м. Хмельницький, Україна

Вступ.

В умовах ринкової економіки комерційний успіх будь-якого підприємства залежить від правильно обраної стратегії і тактики ціноутворення на товари та послуги.

Суть цілеспрямованої цінової політики полягає в тому, щоб встановлювати на товари та послуги фірми такі ціни, і так варіювати ними в залежності від позиції на ринку, щоб заволодіти його деякою часткою, забезпечити запланований об'єм прибутку та вирішувати інші оперативні та стратегічні задачі.

При визначеній загальній ціновій політиці окремі рішення (взаємозв'язок цін на товари та послуги в рамках асортименту, використання спеціальних знижок та зміна цін, співвідношення власних цін, та цін конкурентів) пов'язуються в інтегровану систему.

Хоча політика цін є для більшості підприємств однією з найбільш важливих ринкових операцій, дуже часто вона проводиться безсистемно, тому необхідно визначити концептуальні засади управління ціновою політикою.

Мета роботи

Полягає у визначенні концептуальних засад щодо управління ціновою політикою підприємств агропромислового комплексу.

Матеріали та методи.

Результати отримані за рахунок застосування системи методів. Метод логічного аналізу дозволив вибудувати логіку дослідження. Використання методів структурного аналізу, групування, декомпозиції та дозволило обґрунтувати побудову системи управління ціновою політикою підприємства агропромислового комплексу. Графічний метод дозволив візуалізувати отримані результати дослідження.

Результати та обговорення.

Цінову політику агропромислового підприємства можна визначити як сукупність принципів, правил, підходів і методів: розробки концепції ціноутворення; визначення та обґрунтування торговельних надбавок, базових та кінцевих цін; формування інтегрованої системи цін; управління ціноутворенням, що відповідають місії підприємства та мають певну цільову спрямованість (рис. 1).

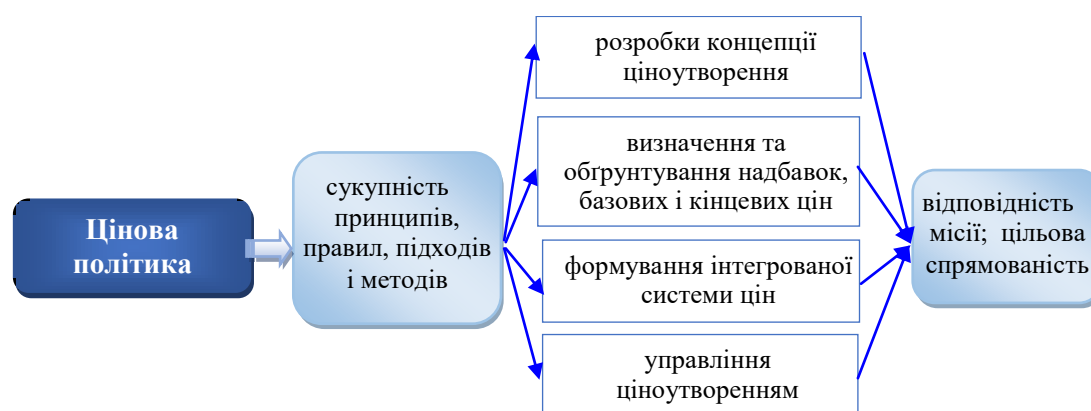

Рис. 1. Сутність цінової політики агропромислового підприємства

Джерело: [1]

Таким чином цінова політика як засіб управлінської діяльності об'єднує дві взаємодіючі частини.

Механізм формування маркетингової цінової політики підприємств представлений на рис. 2.

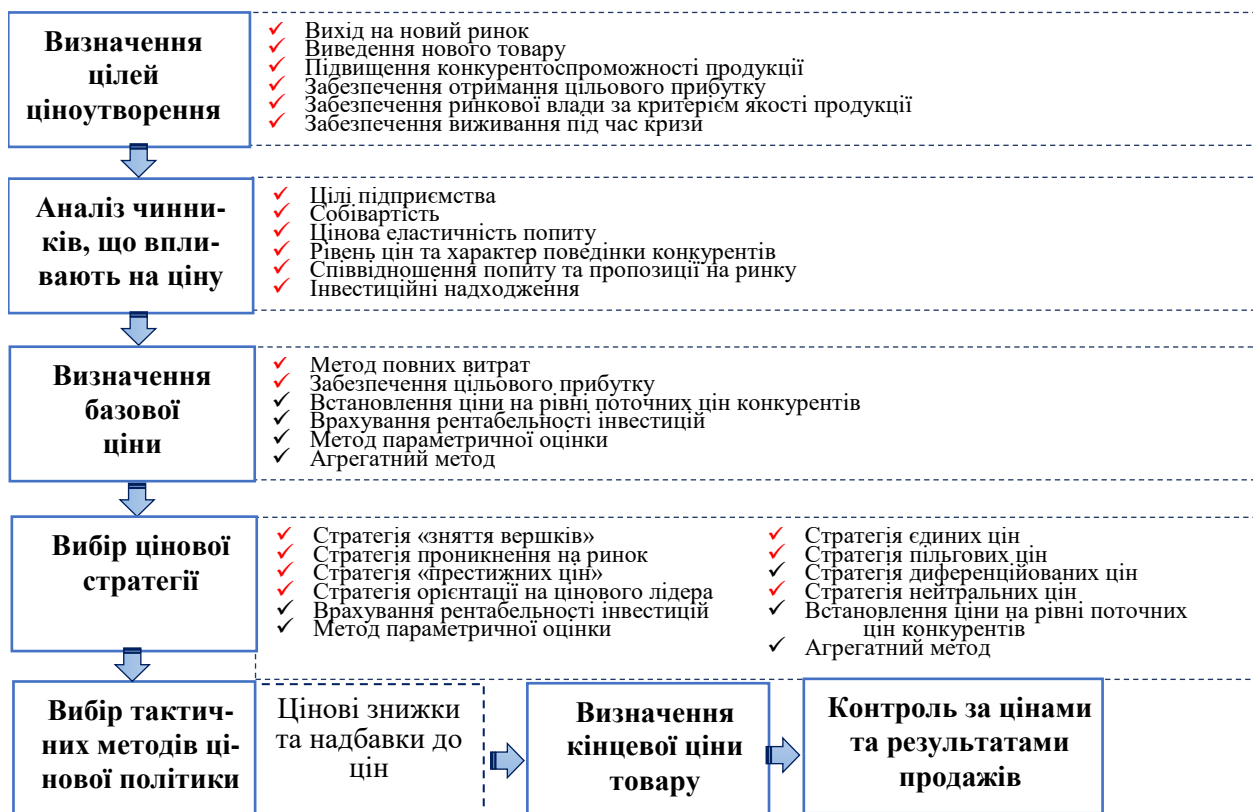

Рис. 2. Механізм ціноутворення агропромислового підприємства

Джерело: розробка авторів

На першому етапі формуються цілі ціноутворення, які визначаються загальною стратегією підприємства індустрії гостинності. Цілі можна класифікувати згідно таких критеріїв:

- забезпечення економічного виживання підприємства у конкурентному ринковому середовищі;
- збільшення частки ринку;
- завоювання лідерства на ринку за показником якості послуг;
- максимальне збільшення поточного прибутку завдяки стимулюванню рівня завантаженості;
- забезпечення виживання підприємства в кризових умовах.

Цілі, що ставить перед собою підприємство і втілює в життя за допомогою цінової політики, певним чином співвідносяться між собою, висуваючи на перший план більш загальну домінуючу мету, що поглинає всі

інші. Такою метою в довгостроковій перспективі може бути максимізація прибутку фірми.

Зазначені вище цілі підкреслюють стратегічну важливість встановлення оптимального рівня цін і унеможливають їх розрахунок без ретельного аналізу ціноутворюючих факторів. Адже ринкова ціна на продукцію підприємств залежить від впливу значної кількості обставин, які можуть бути зовнішніми або внутрішніми по відношенню до підприємства.

Основними з них є:

- вартість (собівартість);
- цінова еластичність попиту;
- рівень цін та характер поведінки конкурентів;
- співвідношення попиту та пропозиції на ринку;
- інвестиційні надходження;
- планова норма прибутку;
- сприйняття послуг потенційною цільовою аудиторією.

Собівартість відображає поточні витрати підприємств на виробництво конкретного виду товару та вартість його реалізації в грошовій формі. Слід зазначити, що для забезпечення ефективного функціонування підприємствам слід приділяти особливу увагу саме зниженню своїх витрат, перш за все, за рахунок впровадження сучасних технологій.

Також дуже важливим фактором є цінова еластичність, яка показує реакцію попиту на зміну ціни і визначає, на скількох відсотків зміниться попит при зміні ціни на 1%. Враховуючи, що за результатами дослідження еластичність попиту є досить важливим фактором, саме врахування цього фактору є надзвичайно необхідним при формуванні цінової політики підприємства.

Співвідношення попиту та пропозиції на ринку. Попит майже завжди є нестабільним, і коливається під впливом багатьох факторів, серед котрих можна виділити якість запропонованих товарів, сезони року,

платоспроможності клієнтів, економічна ситуація та інші.

При визначенні ринкової ціни достатньо важлива роль відведена пропозиції, що визначається як обсяг послуг, які можуть і бажають запропонувати готельні заклади своїм споживачам у певний час та певному місці.

На вільному ринку при визначенні обсягу запропонованих послуг спостерігається тенденція до встановлення рівноваги між попитом та пропозицією.

Однак, стан рівноваги не буває стабільним з причини впливу на попит та пропозицію значної кількості факторів. Саме тому тимчасово урівноважує протиріччя між попитом та пропозицією цінова конкуренція.

Процес ціноутворення здійснюється на основі методології, тобто сукупності загальних принципів, правил, методів розробки ціни, формування концепції ціноутворення, визначення системи цін у державі.

Основою будь-якої цінової політики є певні принципи – постійно діючі основні положення, на яких вона ґрунтується. І, передусім, цінова політика повинна базуватись на принципах ціноутворення, як визначальної її частини. Серед науковців сформувався єдиний підхід до визначення принципів ціноутворення [2-5].

Методологія процесу ціноутворення є єдиною для будь-якої системи незалежно від того, хто їх встановлює, від терміну дії, сфери діяльності підприємства.

На основі методології формується політика ціноутворення підприємства, а також її стратегії.

Найважливішим елементом методології ціноутворення є принципи ціноутворення (рис. 3).

З урахуванням наведених принципів визначаються цілі та підходи до формування цінової політики агропромислового підприємства.

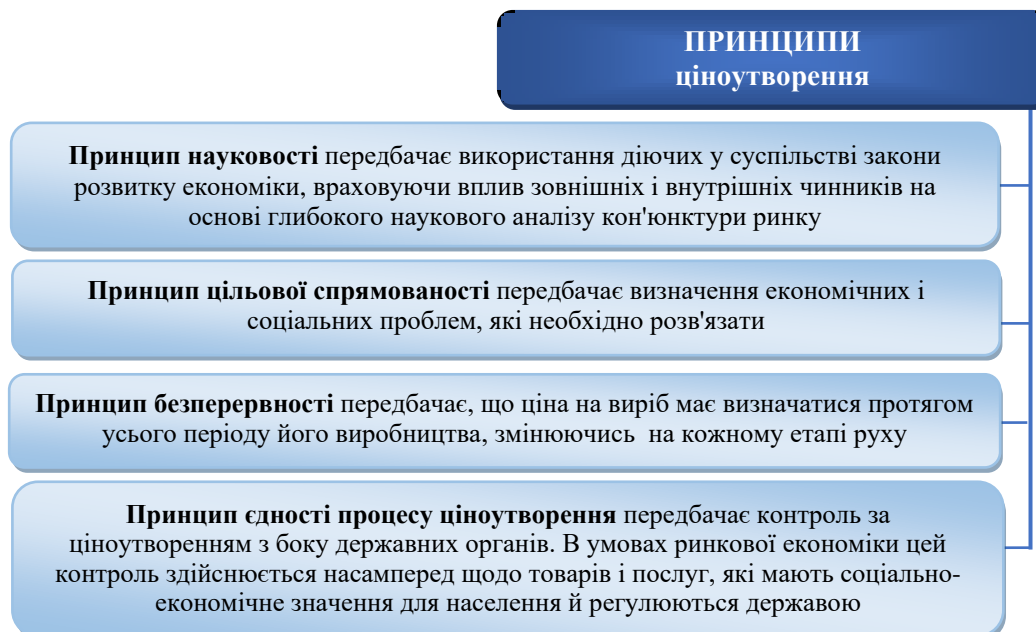

Рис. 3. Принципи ціноутворення

Джерело: побудовано автором на основі [6]

Вивчення підходів різних авторів до визначення цілей цінової політики показало, що більшість з наведених підходів можна об'єднати в три групи:

- цілі, орієнтовані на збут;
- цілі, орієнтовані на прибуток;
- цілі, орієнтовані на існуюче положення.

Усю безліч ситуацій маркетингу, що викликають необхідність формування нової цінової політики або зміни існуючої, можна класифікувати за кількома типами. Формування цінової політики та прийняття цінових рішень відбувається в таких ситуаціях (табл. 1).

Таблиця 1

Формування цінових рішень залежно від ситуації

Тип ситуації	Тип цінового рішення
Виведення нового товару на старий ринок Виведення нового товару на новий для підприємства ринок Виведення товару, що вже продається на старому ринку, на новий для підприємства ринок	Установлення первісної ціни
Підготовка разового договору на постачання товару (надання послуги)	Установлення разової ціни
Зміна попиту Зміна виробничо-збутових витрат Проведення спеціальних акцій з підтримки попиту Зміна загальноекономічної кон'юнктури (інфляція, коливання валютних курсів тощо)	Установлення ціни з ініціативи підприємства
Дії конкурентів Дії органів державного управління	Установлення ціни під тиском конкурентів чи уряду

Джерело: [6]

Взаємозв'язок між названими характеристиками та методами ціноутворення надано на рис. 4.

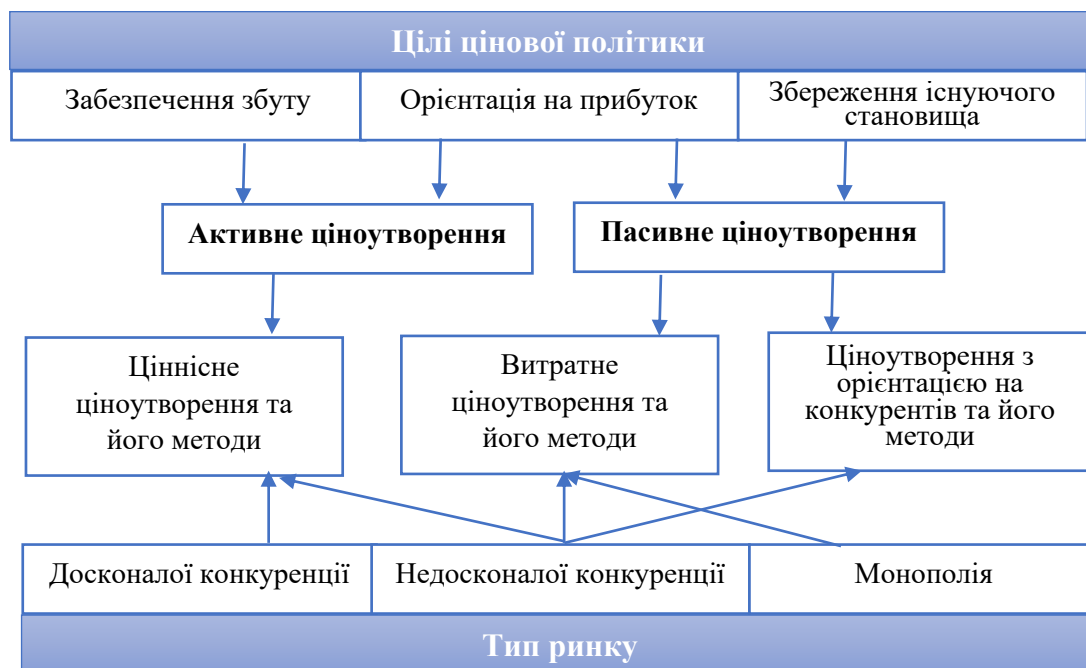

Рис. 4. Взаємозв'язок цілей, видів та методів ціноутворення

Джерело: [1]

Висновки. Отже, дослідження теоретичних основ ціноутворення та цінової політики є підґрунтям та методологічною основою її формування в агропромислових підприємствах.

Досягнення цілей ціноутворення можливе завдяки умілому використанню цінових стратегій. Результатом вдалої реалізації цінової стратегії є обґрунтування рівня, структури та динаміки цін, а також конкурентних цінових стратегій. Для цього варто визначитися в особливостях цінової стратегії, узявши за основу цілі її спрямування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Власова Н. О. Формування ефективної цінової політики підприємств торгівлі на продовольчі товари: монографія / Власова Н. О., Безгінова Л. І., Гросул В. А., Дядюк М. А., Зубков С. О., Кушнір Т. Б., Мелушова І. Ю., Мілаш І. В., Смольнякова Н. М., Сукачова С. М., Филипенко О. М., Чорна М. В.; Харк. держ. ун-т харч. та торгівлі. Х.: ХДУХТ 2020. 376 с.

2. Безпалько О. В., Гаврилова Т. В., Скригун Н. П. Цілі ціноутворення та їх вплив на вибір методу встановлення ціни. *Економічний простір*. 2011. № 54. С. 145-150.

3. Катаев А. В. Маркетинговая ценовая политика: учебно-метод. пособие. Х.: ХНУ имени В. И. Карамазина. 2005. 122 с.

4. Чорна Л. О. Управління ціноутворенням в каналах реалізації продукції підприємств харчової промисловості: монографія. К.: НУХТ, 2006. 239 с.

5. Коваль З. О. Аналіз ефективності цінової стратегії підприємств. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Vnulp/Management/2009_647/13.pdf.

6. Дугіна С. І. Маркетингова цінова політика: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2005. 393 с. URL: <https://buklib.net/books/22295/>

РОЗВИТОК ПРІОРИТЕТНИХ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сидорук Ірина Сергіївна

к.е.н., доцент

Архарова Дар'я Андріївна

студентка

Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

Вступ. Перші місяці війни були надзвичайно складними для економіки України. Багато бізнесів зупинилися або суттєво скоротили виробництво, деякі підприємства були зруйновані фізично. Разом з тим, економіка почала оговтуватися від першого шоку війни. Наразі є актуальним визначення та підтримка пріоритетних галузей для ефективної реструктуризації економіки у воєнний час і повоєнній відбудові.

Мета роботи полягає в виокремленні пріоритетних галузей економіки України й обґрунтування доцільності їх підтримки і фінансування.

Матеріали та методи. Теоретичною та інформаційною основою дослідження стали наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених, статистичні збірники та матеріали Державної служби статистики України. Методологічну основу роботи становлять метод логічного узагальнення, синтезу, аналізу, порівняння, статистичний та систематизації – для дослідження показників стану галузей національного господарства, визначенні їх ролі в економіці, виявленні проблем і втрат, обґрунтування вибору пріоритетних галузей.

Результати та обговорення. Економіка України скоротилася на третину внаслідок вторгнення росії, деякі великі підприємства, наприклад Кременчуцький нафтопереробний завод або «Азовсталь», були знищені фізично. Крім того, блокада Чорного моря серйозно ускладнила експорт аграрної та металургійної продукції. У результаті інвестиції в економіку

зменшилися, нові проекти були призупинені. Населення суттєво скоротило витрати на непершочергові товари та послуги. Кілька мільйонів українців, переважно жінок з дітьми, виїхали за кордон. Як наслідок, зменшився споживчий попит на товари та послуги загалом.

Уряд вжив низку заходів, щоб підтримати економіку. Зокрема, знижено податки, надано фінансову підтримку вимушеним переселенцям, підприємствам та їх працівникам, спрощено деякі бюрократичні перепони для бізнесу та організовано допомогу з переїздом у безпечніші регіони. Була забезпечена стабільна робота банків і системи безготівкових розрахунків.

Унаслідок війни і скорочення виробництва багато українців залишилися без роботи. Рівень безробіття стрімко зріс і в II кварталі сягнув близько 35%, за оцінками Національного банку. Підприємства, передусім малі і середні, знизили зарплати. Українську економіку потрібно не просто перезапустити, а обов'язково реструктурувати і зробити пріоритетними ті галузі, що відповідають сучасним реаліям воєнного часу, тобто які безпосередньо забезпечують життєдіяльність громадян та зміцнюють обороноздатність держави. До пріоритетів належить розвиток технологічного озброєння і всього військово-промислового комплексу. Для нашого ВПК є два основних виклики. По-перше, це налагодження ремонту і обслуговування систем, наданих західними партнерами. Друге – це розвиток системи нових технологій на полі бою, таких, як безпілотні дрони, а також засоби контрборотьби з ворожими безпілотниками. При чому безпілотники не лише ті, що в повітрі, а й ті, що у воді і під водою, і по землі. Наразі українські розробники мають могутню здатність тестувати вироби на полі бою. Важливим залишається сільське господарство, що забезпечує продовольством не тільки Україну, а й багато інших країн. АПК зазнає втрат через пошкодження і замінованість ґрунтів, цілеспрямоване руйнування загарбниками елеваторних потужностей і сільськогосподарського устаткування. Воєнна та погодна дійсності змушують аграріїв підбирати більш економічно доцільні рішення, тож уміння швидко випробовувати та впроваджувати нові технології вже не просто необхідне, воно критично

необхідне. Сфера ІТ впевнено займає одне з пріоритетних місць у майбутній структурі економіки України, адже під час війни саме вона стала основним експортером української продукції закордон. Розвиток ІТ також має забезпечити таку важливу сьогодні цифрову безпеку і безпеку банківської сфери.

Металургія переживає зараз різке скорочення виробництва через руйнування підприємств і логістичних маршрутів. Втрати цього сектору становлять не менше ніж 40% довоєнних потужностей. Разом з тим, роль металургії у повоєнній відбудові буде подвійна – з одного боку, для відбудови інфраструктури потрібно буде виробляти велику кількість різноманітної металопродукції, а з іншого боку – у цей час потрібно модернізувати і саму металургію, оновити основні фонди з урахуванням сучасних інновацій.

Ще однією галуззю, яку віднесемо до пріоритетних, є фармацевтична промисловість. Скорочення імпортних можливостей призвело до дефіциту певних ліків, які так необхідні українським пацієнтам. Підтримка фармацевтичної промисловості дасть змогу уникнути колапсу в забезпеченні системи охорони здоров'я лікарськими засобами та медичними виробами, гарантуватиме їхнє безперебійне виробництво, а, отже, й постачання до кінцевого споживача. Населення України має бути забезпечене доступом до якісних ліків та медвиробів.

Висновки. Виокремлення стратегічно важливих сегментів економіки України та обґрунтування доцільності їх першочергової підтримки є підґрунтям для розробки ефективної державної і регіональної політики щодо стабілізації макроекономічного середовища у воєнний та розвитку раціональної структури економіки в умовах повоєнної відбудови країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрний бізнес, металурги, ІТ, хімія та інші: як справи в гігантів української економіки. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/06/6/687837/> (дата звернення: 04.11.2022).

2. Державна служба статистик України. 2022. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 04.11.2022).

3. Міністерство економіки України: Уряд робить ставку на розвиток чотирьох пріоритетних галузей, які стануть локомотивом для відновлення української економіки. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-robyt-stavku-na-rozvytok-chotyrokh-priorytetnykh-haluzei-iaki-stanut-lokomotyvom-dlia-vidnovlennia-ukrainskoi-ekonomiky-iuliia-svyrydenko> (дата звернення: 04.11.2022).

ЗНАЧЕНИЕ ИНВЕСТИЦИЙ В РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ И ПОВЫШЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Сотволдиев Алишер Абдумухтарович
доктор философских наук (PhD), доцент
Андижанский машиностроительный институт
г. Андижан, Узбекистан

Введение. Рост рыночной экономики в Узбекистане требует резкого усиления ряда макроэкономических факторов. Процессы, происходящие в этой сфере, объясняются стремительным течением событий. Инвестиции, привлекаемые в производство, должны сыграть решающую роль в поддержке и ускорении экономического роста страны.

Только на основе инвестиций возможно обновление основных фондов и повышение конкурентоспособности продукции за счет снижения себестоимости продукции и повышения качества. Однако в этой высокоинтегрированной экономике объективно более важной остается координирующая роль государства. В связи с этим активное вмешательство государства в инвестиционную сферу следует рассматривать как составляющую макроэкономической политики на ближайшие годы.

Понятие «инвестиции» слишком широкое, чтобы дать однозначную и полную дефиницию. Его содержание имеет свои особенности в разных разделах экономики и в разных сферах практической деятельности.

В широком смысле слово «инвестиции» означает: «иметь деньги сегодня, чтобы получить больше в будущем». С этим процессом обычно связаны два фактора – время и риск. Вы должны отдать определенную сумму денег сейчас, а награда придет позже, если вообще придет, и ее стоимость заранее не известна.

В более широком понимании инвестиции представляют собой капитальные вложения с целью их дальнейшего увеличения. При этом прирост

капитала должен быть достаточным, чтобы компенсировать инвестору отказ от потребления своих средств в текущем периоде, вознаградить его за риск и покрыть убытки от инфляции в будущем периоде.

Инвестиции – это доход (прибыль), вообще любые средства, фонды, капитал вообще, т.е. вложение всех видов материальных, имущественных и иных ценностей, вкладываемых в предпринимательскую и иную деятельность с целью получения прибыли, выгодное размещение капитала. Результатом является фонд, который служит источником инвестиций.

Стратегическая цель должна быть реализована для обеспечения экономического роста, соответствия критериям конкурентоспособности и устойчивого развития национальной экономики. Достижение стратегической цели может быть обеспечено на основе макроэкономического планирования, а макроуправление инвестиционными процессами со стороны государства является одним из важнейших звеньев такого планирования.

В нынешний период международной нестабильности главным фактором реконструкции производства в Новом Узбекистане, выпуска конкурентоспособной продукции, увеличения удельного веса экспорта во внешнеэкономической деятельности является то, что большое внимание уделяется инвестициям, необходимым на модернизацию производства. Основными факторами этих достижений являются изучение спроса на улучшение инвестиционной среды в нашей республике, особенно на долгосрочные инвестиции, повышение конкурентоспособности на рынке труда. Исходя из этого, в 2022 году ставится задача обеспечения высоких устойчивых темпов роста и макроэкономической сбалансированности экономики нашей страны, структурной перестройки и модернизации производства, технического и технологического обновления.

Эффективное выполнение этих задач напрямую зависит от многих факторов. В том числе, пока в мире продолжаются процессы глобализации, обеспечение экономической эффективности предприятий за счет стимулирования внутреннего рынка напрямую зависит от повышения

эффективности использования привлекаемых туда инвестиций.

Уровень изученности проблемы. Проблемы накопления, экономического роста и инвестиций, повышения эффективности инвестиционных процессов и формирования механизма управления ими всегда были и остаются в центре внимания мировых экономистов, в том числе: Дж. М. Кейнса, Дж. Р. Хикса, Р. Эйснера, Ф. Работы Бромили, А. Маршалла, М. Миллера, Ф. Модилиани, А. Пигу, П. Самуэльсона, Б. Фридма создали теоретическую и методологическую основу направления эффективного использования инвестиций. А также С. Аукуционек, Л. Григорьев, Я. Кваши, В. Красовский, Г. Найденов, Д. Палтерович, А. Полетаев, Ю. Плюшевский, В. Фальцман, Т. Хачатуров, А. Цугачко, Р. Энтов которые сделали много исследований роста, накопления, инвестиций и воспроизводства основного капитала. Основные принципы привлечения инвестиций в Узбекистан и повышения эффективности их использования А. Х. Хикматов, М. Шарифходжаев, И. И. Искандеров, Р. М. Мухитдинов, Э. Х. Махмудов, США Надирханова, С. С. Гулямов, А. Турдиев, Н. М. Юсупова, В научных работах Юлдашевой и других она подробно освещается и вырабатываются рекомендации.

Методология исследования. В условиях модернизации национальной экономики вопросы территориальных особенностей инвестиционной деятельности в Узбекистане, развития инвестиционных фондов и возможности творческого использования передового зарубежного опыта в этой связи не изучались как отдельный, самостоятельный объект научных исследований. Тот факт, что данная научная проблема недостаточно изучена в экономической литературе и имеет научное и практическое значение, стал основанием для выбора темы данной статьи.

Анализ и результаты. В процессе исследования для финансирования проектов за счет средств инвестиционных фондов использовались методы статистической группировки, анализа, экспертной оценки, системного подхода, сравнения, сравнительного анализа, SWOT-анализа.

Особые аспекты рыночной трансформации экономики Узбекистана повышают актуальность этих вопросов. Хотя принципы, приоритеты, преимущества и основные направления привлечения и внедрения инвестиций разработаны, они требуют совершенствования. Региональный аспект инвестиционной политики, теоретические подходы к дифференциации методов и механизмов управления инвестиционными процессами в регионе еще не разработаны. Возможности отечественных фондов мало изучены - вопросу их использования для инвестирования в реальный сектор экономики уделяется гораздо меньше внимания в научных работах экономистов ряда стран, чем вопросу привлечения иностранного капитала. В связи с этим возникла необходимость изучения характера и потенциала внутренних резервов, поиска путей и методов их перевода на инвестиционные цели.

В большинстве случаев реформе инвестиционной среды резко противостоят те, кто извлекает выгоду из преимуществ сложившейся ситуации. Такое сопротивление может исходить от рыночных диспропорций и других выгод, от других предприятий, от других выгод, от государственных чиновников или даже от широких слоев общества, когда исход реформ неясен. Видно, что проблемы диспропорции и дисбаланса в инвестиционной сфере ждут своего решения.

Опыт показывает, что реформы, проводимые государством в целях экономической и социальной поддержки, могут быть успешными только в том случае, если они должным образом восприняты обществом. Эти реформы будут зависеть от эффективности привлечения инвестиций. Нормативно-правовое регулирование и укрепление потенциала по привлечению инвестиций и их использованию в большинстве случаев является приоритетной задачей. Правительству следует контролировать инвестиционную деятельность частного сектора, чтобы выявлять возникающие тенденции и проблемы, а также оценивать воздействие реализуемой политики.

В заключение можно сказать, что процесс диверсификации экономики страны, развития производства на промышленных предприятиях обычно

основывается на научных инновациях и инвестициях для их внедрения. Поэтому целесообразно специализироваться на производстве определенного вида продукции в регионах и осуществлять инвестиции необходимого объема и вида. В связи с этим создание благоприятного инвестиционного климата для всех предприятий, работающих в экономике, и уделение внимания обеспечению правовых, экономических и социальных условий является требованием времени и неотложной задачей, поставленной перед нами нашим государством.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Игошин Н. В. Инвестиции, организация, управление, финансирование: Учебник / -3-е изд.-М.: «ЮНИТИ : ДАНА», 2005.- 448 с.
2. Дегтярёв О. И. Внешнеэкономическая деятельность: Учеб. пособие. /Дегтярёва О. И. Полянова Т. Н., Саркисов С. В. –М.: Дело, 2005. – 325 с.
3. Диденко Н. И. Основы внешнеэкономической деятельности в РФ. 2-е изд. –СПб.: Питер, 2004. – 286 с.
4. Внешнеэкономическая деятельность: Учебник. /[Б. М. Смитиенко, В. К. Поспелов.С. В. Карпова и др.]; под ред. Б. М. Смитиенко, В. К. Поспелова. - 4-е изд., перераб. и доп.- М.: «Академия», 2007. - 304 с. 27.
5. Расулов Н. Стимулирование привлечения иностранных инвестиций в экономику Узбекистана.-Т.: «ФАН», 2003.-165 с.
6. Инвестиционная политика Узбекистана. <https://www.bbc.com/uzbek/uzbekistan-46222396> (дата последнего обращение -30.10. 2022г.)
7. Султанбоева М. Б. Территориальные особенности инвестиционной деятельности в Узбекистане. Научный электронный журнал "Экономика и инновационные технологии". № 6, ноябрь-декабрь 2017 г. № 1 6, 2017 г. www.iqtisodiyot.uz (дата последнего обращение - 30.10. 2022г.)

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ДЕРЖАВИ

Чубенко Владислав Юрійович
аспірант
Державний податковий університет
м. Ірпінь, Україна

Вступ. Фінансова безпека держави визначається через ступені захищеності фінансових інтересів держави, стан фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, податкової, валютної, банківської, інвестиційної, митно-тарифної, розрахункової та фондової систем, що характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів. В свою чергу, вищеперераховані системи підпадають під відомства відповідальних за ці сфери органів державної влади, які, в свою чергу, складають фінансову інфраструктуру держави.

Ціль роботи. Дослідити та описати елементи фінансової інфраструктури в їх цілісності та взаємозалежності з поняттям фінансової безпеки. Оцінити ступінь взаємозв'язку поняття фінансової безпеки та фінансової інфраструктури держави.

Матеріали та методи. Дослідити та описати елементи фінансової інфраструктури можна на основі відкритих інформаційних ресурсів (офіційних веб-сайтів) кожного конкретного елемента фінансової інфраструктури. Оцінивши отриману інформацію можна на основі емпіричних та теоретичних методів наукового дослідження: порівняння функціональних особливостей елементів фінансової інфраструктури держави, співставлення їх функцій з цілями забезпечення фінансової безпеки держави, абстрагування від фонової інформації, аналіз та синтез цільової інформація, а також індукція та дедукція.

Результати та обговорення. Формування фінансової політики держави потребує узгодження цілей соціально-економічного розвитку країни із цілями фінансової політики, має бути спрямована на виконання функцій соціального

забезпечення громадян.

Фінансова безпека – це такий стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни. Трактують поняття фінансової безпеки держави є багатограним та переважно розглядається науковцями як один із структурних складових економічної безпеки. Є декілька підходів до визначення поняття фінансової безпеки. При ресурсно-функціональному підході зміст поняття фінансової безпеки характеризується як захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб. Статичний підхід дає таке визначення поняття фінансової безпеки: такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію. З нормативно-правового підходу і точки зору, фінансова безпека передбачає створення і забезпечення законних умов функціонування фінансової системи, за яких зведено до мінімуму можливість зловживання фінансовими ресурсами.

Оскільки тлумачення фінансової безпеки достатньо широке, на сьогодні відсутнє єдине визначення цього терміну, а існуючі трактування торкаються окремих аспектів фінансової безпеки. Резюмуючи наведені підходи, визначимо узагальнене тлумачення фінансової безпеки як певного стану фінансово-кредитної системи країни, який забезпечує ефективне функціонування національної економічної системи в умовах впливу на неї зовнішніх та внутрішніх загроз з метою захисту фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин.

З огляду на посилення економічної глобалізації, розвиток цифрової економіки, актуалізується питання поглиблення відповідних наукових досліджень з фінансової проблематики, адже фінансова безпека держави передбачає такий стан фінансових відносин, який створює сприятливі умови та генерує достатні фінансові ресурси для розширеного відтворення, економічного зростання, підвищення соціальних стандартів та життєвого рівня населення.

Як вже було зазначено, фінансова безпека держави визначається через ступені захищеності фінансових інтересів держави, стан економічних систем держави, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, спроможністю держави ефективно формувати та раціонально використовувати фінансові ресурси, достатні для задоволення її потреб, шляхом виконання зобов'язань і забезпечення соціально-економічного розвитку.

Осмислюючи фінансову безпеку як економічну категорію важливо розуміти складові та риси цієї самої категорії. Відповідні риси фінансової безпеки держави відображено у таблиці 2.

Інституційна інфраструктура фінансової безпеки України являє собою економічний механізм, комплекс базових інститутів, а також інституцій як носіїв їхніх функцій, який визначає характер взаємодії економічних агентів в економічному середовищі та в межах якого ця взаємодія відбувається. Інституційна інфраструктура фінансової безпеки України являє собою економічний механізм, комплекс базових інститутів, а також інституцій як носіїв їхніх функцій, який визначає характер взаємодії економічних агентів в економічному середовищі та в межах якого ця взаємодія відбувається.

Ступінь розвитку фінансової інфраструктури країни можливо визначити за наступними критеріями:

- за інституційним критерієм, що висвітлює стан розвитку формальних норм та динаміку кількості закладів;
- за функціональним критерієм, що враховує динаміку активів фінансових установ та ступінь забезпечення фінансовими ресурсами

національної економіки.

Інституційний критерій визначає можливості та умови для розвитку фінансової інфраструктури. Функціональний критерій дає змогу оцінити фінансовий стан та значущість для економічної системи діяльності фінансових установ. Сумісна оцінка за обома критеріями дасть змогу зробити висновки про фінансову стабільність й стійкість фінансової інфраструктури й усієї фінансової системи.

Інфраструктура фінансової безпеки України є складною і розгалуженою сукупністю різноманітних установ і інституцій, її структура представлена у таблиці 1.

Інститути завжди виражають або захищають чийсь інтереси. Вони і суб'єкти, і об'єкти інституцій господарського порядку. Будучи складовою економічно го порядку, вони персоніфікують економічні відносини й спрямовують їх на досягнення цілей, реалізацію потреб та інтересів.

За даними таблиці інфраструктура фінансів допомагає в будь-якому аспекті оцінити фінансові явища, використання нових фінансових інструментів та технологій.

Дослідження інфраструктурного аспекту фінансів дозволяє в конкретному аспекті оцінити фінансові явища, зокрема використання новітніх фінансових інструментів та технологій. Виходячи із інфраструктурного призначення фінансів, є всі підстави стверджувати, що будь-яка фінансова операція так чи інакше, в даний момент чи у віддаленій перспективі має бути пов'язана із суспільним відтворенням. Однак на практиці в умовах розгалуженого та усебічно розвиненого фінансового ринку поступово сформувалися відносини, за яких фінансові ресурси починають обертатися всередині самого ринку, а не спрямовуватися в економіку.

Варто звернути увагу, що сформувалася так звана «фінансова економіка», в якій доходи окремих суб'єктів формуються всередині ринку. Фінансовий сектор із обслуговуючої інфраструктурної складової економіки перетворюється в певною мірою самодостатню систему, яка набуває значного розвитку.

Водночас отримані у такий спосіб доходи мають не продуктивний, а спекулятивний характер, тобто по суті є фіктивними.

Таблиця 1

Інфраструктура фінансової безпеки України

Фінанси суб'єктів господарювання	Державні фінанси	Фінансовий ринок		
		Страховання	Кредитний ринок	Ринок цінних паперів
		Сфера фінансових послуг		
Управлінська фінансова інфраструктура		Інституційна фінансова інфраструктура (фінансові інституції)		Обслуговуюча фінансова інфраструктура
Фінансові служби підприємств різних форм власності та управлінських структур	Міністерство фінансів; Державна фіскальна служба; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку; Національна комісія, що здійснює державне регулювання в сфері ринків фінансових послуг; Державна казначейська служба; Державна фінансова інспекція України; Державна служба фінансового моніторингу; Рахункова палата; Пенсійний фонд України.	Страхові компанії; Недержавні пенсійні фонди.	Центральний банк; Банки другого рівня; Небанківські кредитні установи; Фінансові компанії; Лізингові компанії; Факторингові компанії.	Фондові біржі; Валютні біржі; Торговельно-інформаційні системи; Торгівці цінними паперами; Реєстратори; Депозитарії; Брокери.
Нефіскальний сектор	Фіскальний сектор	Фінансовий сектор		

Відповідно до функціональної структури фінансова безпека держави є складною багаторівневою системою, яка включає безпеку в бюджетній сфері, сфері управління державним і корпоративним боргом, грошово-кредитній сфері, податковій сфері, сфері фінансів реального сектору, банківській сфері, сфері валютного регулювання, а також у сферах фондового ринку і

небанківського фінансового сектор.

Фінансова безпека держави суттєво залежить від ступеня розвитку фондового ринку, який сприяє мобілізації фінансових ресурсів і спрямуванню їх в інвестиційно-інноваційну сферу. Також, важливою складовою фінансової безпеки держави є боргова безпека, оскільки в сучасних кризових умовах економіки вона відіграє важливу роль.

Висновки. Отже, ступінь взаємозв'язку поняття фінансової безпеки та фінансової інфраструктури держави є високою, за рахунок того, що функція забезпечення фінансової безпеки прямо, чи опосередковано реалізується через основні функції елементів інфраструктури фінансової безпеки держави. Виходячи з цього, розбудову ефективної національної фінансової безпеки ускладнює невизначеність її певних категорій і складових, як окремо, так і в структурній цілісності. З урахуванням нестабільності військово-політичної системи країни та наявності корупційних факторів розробка сучасної нормативної бази у сфері фінансової безпеки може гальмуватися.

ПІДХОДИ ДО РЕГУЛЮВАННЯ В ГАЛУЗІ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Юдіна Світлана Валеріївна
доктор економічних наук, професор
професор кафедри фінансів та обліку
Жюдін Фелікс Миколайович
магістр
Дніпровського державного технічного університету

Регулювання в галузі цифрової економіки має базуватися на загально прийнятих правилах в глобальному масштабі.

Такі правила мають враховуватися всі аспекти даних, як економічні, так і неекономічні. Вони повинні виходити за рамки торгівлі та розглядати потоки даних комплексно, враховуючи можливі наслідки для людини, національної безпеки, торгівлі, конкуренції, оподаткування та загального управління Інтернетом.

Також необхідно визначитися з тим, який міжнародний форум підходить для розгляду інформаційної політики на користь глобального розвитку.

Існують вагомні причини для створення системи глобального управління даними та їх міжнародними потоками, яка б доповнила інші рівні управління.

Основні доводи та причини можна резюмувати таким чином:

- глобальне управління даними дозволить забезпечити обмін даними у світі та створити суспільні блага, завдяки яким можна буде вирішити основні глобальні проблеми розвитку, такі як бідність, хвороби, голод та зміна клімату.

- міжнародна технічна координація необхідна, щоб уникнути подальшої фрагментації інфраструктури Інтернету та цифрового простору.

- глобальне управління даними відіграє все більш важливу роль у зв'язку з впровадженням п'ятого покоління мобільного зв'язку (5G) та Інтернету речей, а також прискоренням цифровізації.

Вказані тенденції розширюють можливості збирання та монетизації даних у глобальному масштабі.

Тому необхідна узгоджена система міжнародного управління для зміцнення довіри у сфері обміну даними та посилення прозорості в галузі цифрової економіки.

Прийняття державами самостійно значної кількості законів про міжнародні потоки даних створює невизначеність і підвищує витрати на їх дотримання, що може бути особливо згубним для мікро- і малих підприємств, особливо в країнах, що розвиваються.

В умовах відсутності міжнародного управління цифровими платформами саморегулювання призвело до формування ринкових структур, які визначаються платформами головним чином у своїх інтересах, що має різноманітні наслідки для розвитку та політики. Все більш глобальне охоплення великих платформ і вплив, який вони надають, ще більше ускладнюють вирішення відповідних проблем політики для будь-якої окремої країни. Необхідно розробити всебічну та послідовну оцінку ризиків, факторів уразливості та результатів бізнес-моделей цифрових платформ, зокрема платформ соціальних мереж, на тлі все більшої шкоди, що завдається в мережі Інтернет у всьому світі.

Глобальний підхід до управління даними необхідний для того, щоб не допустити посилення вже існуючої нерівності, яку відчують країни, що розвиваються, у просторі цифрових даних.

У світлі взаємозалежності та взаємопов'язаності глобальної архітектури Інтернету майбутні міжнародні потоки даних не повинні визначатися лише невеликою кількістю великих країн. Цифровізація створює не лише глобальні можливості, а й глобальні проблеми, які потребують міжнародних рішень, що дозволяють використовувати позитивні та зменшувати негативні наслідки.

Зусилля з вироблення міжнародного підходу до управління даними та їх міжнародними потоками повинні торкатися ряду основних стратегічних областей та пріоритетних напрямів, включаючи такі:

- формування єдиного уявлення про визначення основних понять, пов'язаних з даними;

- встановлення умов доступу до даних;
- удосконалення методів оцінки вартості даних та їх міжнародних потоків;
- формування ставлення до даних як (глобального) суспільного блага;
- вивчення нових форм керування даними;
- узгодження прав та принципів, пов'язаних з цифровими технологіями та даними;
- розробка норм, пов'язаних із даними.
- розширення міжнародного співробітництва у питаннях управління платформами, у тому числі щодо політики конкуренції та оподаткування у цифровій економіці.

Таким чином, успішне міжнародне управління даними є необхідною умовою для того, щоб вони сприяли досягненню економічних, соціальних та екологічних цілей сталого розвитку глобального світу та кожної окремої країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Доклад про цифрову економіку 2021 Міжнародні потоки даних та розвиток: кому служать потоки даних. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/der2021_overview_ru.pdf

LEGAL SCIENCES

УДК 340.1

SUBORDINATE ACTS: CONCEPTS AND TYPES

Fastovets Nataliia Valeriivna,
Associate Professor, Ph.D. in State Administration
Kyiv National University of Technologies and Design
Kyiv, Ukraine

Relevance of the topic. Scientists believe that the presence of legal powers in the executive branch of power in the presence of the right to carry out legal measures in the form of adoption of illegal normative and legal acts leads to certain problems. This view is partially valid because cases where the subordinate normative – legal acts do not correspond to the essence of the law are insolent. In view of the existing problem, substantiation of the permissibility of legal regulation and the necessity of the analysis of the carrying out procedure, certainly characterizes this issue as urgent.

Purpose. The purpose of the article is to find out the essence of the subordinate normative – legal act: Its peculiarities and function.

The Constitution of Ukraine establishes the division of power into legislative, executive and judicial [1]. According to the principle of division of power, its three branches are independent of each other. The reason for this principle is preventive: prevention of possible usurpation of power.

Legislative and executive authorities are objectively dependent on each other. This situation is quite natural, since the executive power fulfills the political will (laws) adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine. In fact, there is a relative independence only in the judiciary. The Institute of the President in accordance with the Constitution of Ukraine does not belong to any branch of power.

The division of power takes place (implemented) through the division of

powers. The executive power is functioning due to the existence of laws and subordinate normative – legal acts.

The existence of legal acts is an objective necessity of ensuring legal regulation of the executive branch.

The establishment of subordinate acts is the optimal way, which is once easier than the procedure for the creation and adoption of the law. The reason for the formation of illegal acts is as follows:

1) realizing the need to fulfill the political will of the legislative branch of power, by establishing/adopting (legal establishment) normative – legal acts;

2) the lack of a possibility for the legislative branch to regulate in detail the peculiarities of a large number of social relations (such need certainly exists), the existence of which is connected and depends on the conditions of the place and the time of social relations that exist in a certain part of society;

3) the need of the executive power to react promptly to changes in the object of legal regulation. Subordinate normal - legal acts enable us to react more quickly to changes in the legal regulation object.

Experts believe that the application in the legal regulation of subordinate normative – legal acts facilitates the work of legislative bodies.

Types of subordinate normative - legal acts differ according to the form and sources of origin:

- normative resolutions of the Verkhovna Rada of Ukraine;
- normative decrees of the President of Ukraine;
- cabinet of Ministers of Ukraine resolutions;
- instructions, actions, normative orders of ministries and departments;
- normative acts of local state administrations;
- normative orders of the administration of enterprises, institutions, organizations.

Signs of the subordinate normative-legal act [1]:

1) contains secondary (derivative) rules, which are adopted on the basis of the law, correspond to it;

2) develops, specifies, details the primary rules, contained in laws for the purpose of their realization, or regulates the provision or auxiliary social relations;

3) is accepted by both a collegial body of the state (government) and authorized persons (Prosecutor General);

4) depending on the type has its adoption procedure, which is not as strict and detailed as in the adoption of laws;

5) compared to the laws, the number of them is larger, since the subjects of their adoption are both executive (top to bottom) and representative bodies (local self-government bodies and their officials, etc.).

Conclusion. The subordinate normative – legal act is a normative act adopted on the basis of the law. The purpose of the subordinate normative-legal act is to form the procedure of execution of the law by concretization of legislative provisions, or establishment of primary norms. Subordinate acts are important in the life of any society as they detail the laws.

LITERATURE:

1. Скакун О. Теорія держави і права. Підручник. 2001 Харків. Консум. 656 с.

ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Бачинська Наталія Орестівна

адвокат, викладач кафедри цивільного права та процесу
Західноукраїнського національного університету
Тернопіль, Україна

Анотація. В наш час на високому рівні розвинуто інформаційні технології, однак електронні докази та проблематика їх застосування в судовому процесі України все таки залишаються до кінця не розкритими та дискусійними питаннями в юриспруденції. Не зважаючи на те, що електронні докази визнані вже як незалежний засіб доказування, Цивільний процесуальний кодекс України до цього часу недостатньо врегульовано порядок їх дослідження, та оцінювання таких доказів судом.

Ключові слова: докази, електронні докази, електронний засіб доказування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Даний інститут вивчали та досліджували багато сучасних провідних вчених, а саме: А. Каламайко, С. Белікова, І. Вернидубова, В. Петренко та В. Зімнік.

Виклад основного матеріалу дослідження. 03.10.2017 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [1, с.111].

Судова реформа в 2017 році внесла в законодавство України багато нововведень, які відповідають сучасним уявленням про судочинство. Зокрема, було розширення самого поняття «доказів», і до них було включено «електронні докази».

Цивільним процесуальним кодексом України визначено, що

електронними доказами слід вважати інформацію в електронній формі, що містить дані про обставини, які мають значення для справи, це зокрема:

- електронні документи (до яких відносяться: текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи і та інше);
- веб-сайти;
- текстові, голосові та мультимедійні повідомлення;
- метадані, бази даних та інші дані в електронній формі [1, с.112].

Поняття «доказ» та «засіб доказування», їхнє співвідношення в теорії цивільного процесу є дискусійним протягом тривалого часу. У зв'язку з чим використовуються два поняття, і електронний доказ, і електронний засіб доказування.

Каламайко А. Ю. використовує термін «електронний засіб доказування» замість «електронного доказу». Він визначає даний термін як передбачену законом процесуальну форму залучення носіїв письмової та аудіовізуальної інформації в електронній формі, які потребують використання технічних та програмних засобів для одержання відомостей [2, с.128].

А от наприклад, С. Белікова та І. Вернидубова висвітлюють специфіку електронних доказів так: «1) існування у нематеріальному вигляді; 2) необхідність використання певних технічних засобів для їх застосування у суді; 3) можливість перенесення чи копіювання на різні технічні пристрої без втрат їх сутності; 4) оригінал електронного доказу може бути доданий до матеріалів судової справи у будь-якому виді судочинства» [2].

Не всі автори однаково визначають деякі концептуальні аспекти природи електронних доказів. Та всі ці ознаки свідчать про особливу природу електронних доказів, яка зумовлюють необхідність застосування окремого режиму їх подання.

Подання електронних доказів учасниками процесу допускається в наступних формах:

- оригінал;
- електронна копія, засвідчена електронним цифровим підписом,

прирівняним до власноручного підпису, або в іншому порядку, передбаченому законом;

- паперовій копії, посвідченій в порядку передбаченому законом [1, с. 112].

Такі дані можуть зберігатися на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, в системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет).

Негативними аспектами застосування електронних засобів є:

1. Проблема збереженості документів, адже в будь-який момент комп'ютер може проникнути вірус, не спрацювати система збереження документів.

2. Постійна необхідність захисту інформації від внесення несанкціонованих змін [3, с.56].

Так, у Рішенні Святошинського районного суду м. Києва від 14.09.2017 р. у справі № 759/13029/16-ц зазначено, що позивач опублікував допис на своїй сторінці у Facebook, а відповідач із власної сторінки розмістив до цієї публікації три коментаря, які, на думку позивача, містять недостовірну інформацію. На підтвердження цього факту позивач надав скріншот сторінки своєї електронної пошти. Заперечуючи проти позову, відповідач зазначив, що він не додавав коментарів до зазначеного допису позивача, окрім того, до даної публікації позивача немає жодних коментарів не лише від відповідача, а й від будь-яких інших осіб. Суд установив, що надані позивачем докази є неналежними та недопустимими, адже не доводять факт розміщення саме відповідачем відповідної інформації на офіційній сторінці позивача у Facebook, а також не дають можливості ідентифікувати особу, яка таку інформацію нібито розмістила. Додавання відповідачем коментарів до посту позивача не здійснювалося, що підтверджено відповідачем у судовому засіданні. У задоволенні позову було відмовлено [4].

Отже, підводячи підсумки, можна сказати, що в XXI столітті є дуже

важливі такі засоби доказування, як електронні докази. В теорії цивільного процесуального права під електронним доказом необхідно розуміти будь-яку інформацію, представлену в електронній формі, що має значення для розгляду цивільної справи, дослідження якої здійснюється за допомогою спеціальних програмно-технічних засобів. Сутність електронних доказів пізнається через їх характерні ознаки, які полягають у відсутності матеріальної форми, наявності тісного взаємозв'язку із технічним носієм інформації, легко піддаються знищенню, при цьому можуть вільно переміщатись за допомогою телекомунікаційних мереж. Внаслідок особливої правової природи та власних специфічних ознак електронний доказ займає самостійне місце на рівні із письмовими та речовими доказами. Характерною особливістю електронного доказу є те, що він не має жорсткого зв'язку з носієм і може легко бути перенесений на інший носій без втрати або зміни юридичної сили.

Електронні доказі мають низку позитивних ознак, на які варто звернути увагу. До таких відносять:

1. Їх зберігання не вимагає великих площ.
2. Вартість розповсюдження значно нижча, ніж у паперових документах.
3. При розсиланні документів електронною поштою вони передаються на будь-які відстані.
4. Наявна можливість одночасної розсилки документа по електронній пошті відразу декільком адресатам.

Також, варто зауважити, що використання електронних документів істотно вплинуло на інститут доказування і доказів в цивільному процесуальному праві, зокрема, у період карантину, електронні докази набули широкого практичного застосування у зв'язку з переходом на віддалений режим роботи [3, с.56].

Висновки. Електронні докази з огляду на розвиток технологій у суспільстві, є досить прогресивним та позитивним у цивільному судочинстві. Та на маю думку є деякі моменти, які потребують врегулювання. Зокрема: порядок подання, оформлення та дослідження електронних доказів; належність

та допустимість електронних доказів під час судового розгляду; засвідчення електронних копій електронного доказу; критерії визнання електронного доказу оригіналом; скріншот – це електронний чи письмовий доказ. Адже усунення зазначених прогалин та роз'яснення в питаннях даного дослідження дозволить спростити процедуру використання електронних доказів як засобу доказування в цивільному судочинстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Петренко В. С. Електронні докази як елемент інформаційних технологій у цивільному судочинстві. Молодий вчений. 2018. № 1 (54). 115 с.
2. Каламайко А. Ю. Електронні засоби доказування в цивільному процесі: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 /А. Ю. Каламайко; керівник роботи К.В. Гусаров. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків. 2016. 132 с.
3. Зімнік В. В. Електронні докази в цивільному процесі та їх застосування на практиці. Актуальні питання вдосконалення діяльності Національної поліції України в сфері превенції та запобігання корупції. 2017. 57 с.
4. Рішення Святошинського районного суду м. Києва від 14.09.2017 р. у справі № 759/13029/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68970942>

УПРАВЛІННЯ ГОСПОДАРСЬКИМ ТОВАРИСТВОМ

Коваленко Інна Анатоліївна

доцент, к.ю.н.

доцент кафедри приватного та публічного права,

Бабалієв Фарід Тахірмірза огли

студент

Київського Національного університету

технологій та дизайну

м. Київ, Україна

Анотація. У тезах здійснено аналіз поняття господарського товариства та особливостей управління господарським товариством. Деталізовано випадки відшкодування збитків посадовою особою та порядки управління господарським товариством залежно від його виду.

Ключові слова: господарське товариство, управління, повне, командитне товариство, посадові особи.

Господарське товариство – це організація, що об'єднує власників бізнесу з усіх областей і галузей України. Вони можуть бути як загальнонаціональними, так і охоплювати підприємства окремих регіонів, округів, міст чи областей. Крім цього, такого роду товариство може надати низку переваг власникам бізнесу, які вирішили стати її членами.

Згідно зі статтею 79 Господарського кодексу України (далі – ГКУ) господарське товариство – це підприємство чи інше господарське товариство, яке створене юридичною або фізичною особою шляхом поєднання їхнього майна та співучасті в господарській діяльності товариства, метою якої є отримання користі. Такою організацією виступає юридична особа, відповідно яка має право здійснити будь-яке підприємництво, якщо інше не передбачено і не заборонено законом. [1].

Особливості процедури управління передбачені в статті 89 ГКУ, яка

визначає, що управління діяльністю таких товариств здійснюється за допомогою органів цього товариства, а також посадовими особами, склад і спосіб відбору яких підрядний типу товариства, а в особливих випадках, зазначених законом – безпосередньо учасниками.

Залежно від виду господарські компанії можуть мати дві форми процедури управління, а саме: унітарну чи корпоративну. Тому, процедура корпоративного управління забезпечує наявність відповідної структури органів правління відповідного товариства.

Відповідно до закону органами управління акціонерного товариства (далі–АТ), товариства з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) та товариства з додатковою відповідальністю (далі – ТДВ) є вищий орган управління, тобто загальні збори учасників (акціонерів), виконавчим органом виступає рада директорів (у разі АТ) або правління (у разі ТОВ або ТДВ), а контрольним органом у такому випадку є ревізійна комісія.

У випадку повного або командитного товариства, то тут застосовується унітарна процедура управління, відповідно до якої визначається порядок ведення справ її партнерами. Таким чином, учасники самостійні у виборі системи управління, а саме: справами товариства можуть управляти всі партнери, або один чи декілька, які діють від імені компанії. Порівнюючи з командитним товариством, тут визначено, що справами керують виключно повні учасники. [3, с. 197].

Урядовими особами компанії можуть бути голова або члени виконавчого органу, голова ревізійної комісії (ревізор), а у випадку утворення ради товариства (наглядової ради) – голова та члени цієї ради компанії.

Водночас, згідно із законом, не мають права бути посадовими особами компанії такі особи, діяльність яких констатована Конституцією України та законодавством невідповідною зі здійсненням таких функцій, а також особи, яким за рішенням суду заборонено займати відповідні посади.

Господарський кодекс передбачає, що службові особи несуть відповідальність за шкоду, яку заподіяли товариству. Відповідно така шкода

підлягає відшкодуванню, якщо вона спричинена:

- посадовою особою, яка перевищила або зловживала своїм службовим мандатом;
- службовою особою, яка всупереч установчим документам компанії порушила порядок їх первинного погодження або порядок затвердження рішень щодо аналогічних актів;
- поведінка посадової особи, яка відповідно до установчих документів компанії повинна була дотриматися порядку їх первинного узгодження або порядку затвердження рішення стосовно вчинення аналогічних дій, проте надала завідомо неправдиві дані для одержання такого узгодження;
- бездіяльність службової особи в ситуаціях, коли вона повинна була вжити необхідних заходів згідно зі своїми службовими обов'язками;
- інша винна поведінка.

Частина 3 статті 89 ГКУ визначає, що господарське товариство, яке у статутному капіталі має більше, ніж 50% акцій прямо чи непрямо відноситься до держави, повинне укладати та реалізовувати щорічний фінансовий план на кожен подальший рік відповідно до статті 75 ГКУ.

Отже, цією нормою законодавець деякою мірою обмежує компетенцію товариств і навмисно зазначає вимогу обов'язкового укладення та реалізацію фінансового плану. Структуру укладення та здійснення таких планів передбачено у Наказі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 02.03.2015 «Про затвердження Порядку складання, затвердження та контролю фінансового плану суб'єкта господарювання державного сектору» [2].

Таким чином, проаналізувавши дане питання, можна констатувати, що управління господарським товариством складається з унітарного або командитного порядку в залежності від типу. Тому, управління здійснюється органами товариства, а також її службовими особами, склад і порядок відбору яких підпорядкований типу товариства, а в деяких випадках – виключно партнерами товариства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003р. № 436-IV Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Поточна редакція від 19.08.2022 року.
2. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Порядку складання, затвердження та контролю виконання фінансового плану суб'єкта господарювання державного сектору економіки» від 02 лютого 2015р. № z0300-15 Відомості Верховної Ради України. 2015. №205. Поточна редакція від 30.03.2021 року.
3. Несинова С. В., Воронко В. С., Чебикіна Т. С. Господарське право України: навч. посібн. Київ: Центр учбової літератури, 2012, 564 с.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ, ЩО СТОСУЄТЬСЯ ОДНОТИПНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

Педора Олександр Олександрович

Студент 3-го курсу Навчально-наукового Інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Київ, Україна

Вступ. Ще з давніх-давен будь-яка демократична та соціальноорієнтована держава прагнула шляхом економічного піднесення досягти високого рівня розвитку. Одним із найголовніших шляхів здобуття такого успіху було ефективне управління фінансами. Не винятком стала і Україна, яка, як відомо, відновила свою незалежність у 1991 році. Було здійснено колосальну роботу із створення фінансового законодавства, яке б могло ефективно працювати та забезпечувати життєдіяльність країни. Проте, незважаючи на успіхи, мали місце також і певні недоліки, які з'ясувалися в процесі дослідження судової практики.

Мета роботи. Сьогодні ми маємо за мету дослідити судові рішення, що стосуються однотипних відносин у сфері публічних фінансів, з'ясувати їх найголовніші закономірності, виокремити проблеми та за можливості запропонувати шляхи їх подальшого розв'язання.

Матеріали та методи. Методологічну основу реферату становить комплексний підхід, який передбачає використання як загальнонаукових, так і спеціальних юридичних методів дослідження. Ідеться насамперед про методи емпіричного та теоретичного дослідження, порівняння, абстрагування, класифікації, системного підходу, аналізу і синтезу, індукції та дедукції, узагальнення, аналогії та екстраполяції.

Результати та обговорення. Беручи до уваги, що в 2021 році активізувався розгляд адміністративних спорів, однією з найчисельніших категорій серед яких були саме спори з податковою, ми вважаємо за необхідне

виокремити саме основні проблеми, з якими стикався платник податків і які показує нам судова практика.

І) Оскарження наказу про проведення перевірки за наявності податкового повідомлення-рішення (далі – ППР).

21.02.2020 р. у постанові у справі №826/17123/18 судова палата з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду сформулювала нову та досить революційну правову позицію. Зокрема, дійшла висновку, що незалежно від прийнятого платником податків рішення про допуск/недопуск посадових осіб до перевірки, оскаржуючи в подальшому її наслідки у вигляді ППР та інших рішень, платник не позбавлений можливості посилатись на порушення контролюючим органом вимог законодавства щодо проведення такої перевірки, якщо вважає, що вони зумовлюють протиправність прийнятих контролюючим органом податкових повідомлень-рішень[1]. Суди повинні неухильно дотримуватись вказаної правової позиції при вирішенні подібних спірних правовідносин. Разом з тим, у справі №826/17123/18 одним зі спірних було питання щодо можливості скасування наказу про призначення перевірки після її проведення[1]. У цьому рішенні судова палата фактично відступила від попередньої практики Верховного Суду про те, що суб'єкт господарської діяльності може поставити питання про необґрунтованість призначення та проведення перевірки саме на етапі допуску до неї, реалізувавши своє право на захист від безпідставного здійснення податкового контролю щодо себе, а допуск до перевірки нівелює правові наслідки процедурних порушень, допущених контролюючим органом при призначенні та проведенні відповідної виїзної або фактичної перевірки.

За цієї обставини в судовій практиці касаційного суду виникли розбіжності у підходах щодо вирішення питання про можливість оскарження наказу про призначення перевірки після її проведення. Так, під час розгляду подібного спору 21.05.2020 р. Верховним Судом було передано на розгляд Великої Палати справу №826/9464/18[2]. з підстав наявності виключної

правової проблеми в контексті можливості скасування (визнання протиправним) наказу про проведення перевірки, який реалізований шляхом проведення контрольного заходу та за наслідками цього винесено відповідні ППР. 03.02.2021 р. Велика Палата Верховного Суду ухвалила у вказаній справі постанову, якою провадження у справі було закрито через те, що відповідний наказ прийнятий на підставі пп. 78.1.11 п. 78.1 ст. 78 ПК України на виконання ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення позапланової документальної перевірки, а тому не може бути предметом самостійного оскарження в суді. Водночас цим рішенням Велика Палата ВС фактично погодилася з можливістю оскарження наказів про проведення перевірок, окрім тих, які призначено на підставі пп. 78.1.11 п. 78.1 ст. 78 ПК України. Така ситуація остаточно засвідчила відсутність чітких та однозначних висновків у контексті можливості оскарження наказу контролюючого органу про проведення перевірки за наявності прийнятих ППР. Так, розглядаючи **справу №816/228/17** щодо подібних правовідносин, зокрема, в контексті доводів податкового органу про те, що спірний наказ, яким призначено захід контролю, реалізований, а відтак, відсутні правові підстави для його скасування, касаційний суд дійшов висновку, що відсутність чіткої позиції ВС стосовно цього питання є виключною правовою проблемою, вирішення якої має відбутися на рівні Великої Палати Верховного Суду, якій ухвалою від 04.03.2021 р. і передав вказану справу на розгляд[3]. Таким чином, з розглядом Великою Палатою Верховного Суду **справи №816/228/17** буде, нарешті, поставлено крапку в питанні можливості оскарження наказу про проведення перевірки після її проведення, та платники податків отримають новий спосіб судового захисту при розгляді спорів з податковою.

II) Строк для судового оскарження.

26.11.2020 р. Верховний Суд прийняв постанову у **справі №500/2486/19**[4], у якій відступив від висновку, викладеного в постанові від 03.04.2020 р. у **справі №2540/2576/18**[5], про те, що строк для звернення платника податків з позовом до адміністративного суду, в т.ч. після

використання процедури адміністративного оскарження, становить 1095 днів з дня отримання платником рішення. Суд сформулював новий правовий висновок, що оскарження в судовому порядку податкових повідомлень-рішень та інших рішень контролюючих органів про нарахування грошових зобов'язань за умови попереднього використання позивачем досудового порядку вирішення спору має відбуватися протягом місяця після завершення процедури адміністративного оскарження. Дещо раніше Верховним Судом було також вирішено питання щодо визначення строку звернення платника податків до суду щодо оскарження рішень контролюючих органів, які не стосуються нарахування грошових зобов'язань платника.

Зокрема, у постанові від 11.10.2019 р. у справі №640/20468/18[6] касаційний суд дійшов висновку, що такі рішення оскаржуються в судовому порядку в наступні строки:

а) протягом 3 місяців за умови, якщо рішення контролюючого органу за результатами розгляду скарги було прийняте та вручене платнику у строки, встановлені ПК України. Такий строк обчислюється з дня вручення скаргнику рішення за результатами розгляду його скарги на рішення контролюючого органу;

б) протягом 6 місяців за умови, якщо рішення контролюючого органу за результатами розгляду скарги не було прийняте та/або вручене платнику податків у строки, встановлені ПК України. Цей строк обчислюється з дня звернення скаргника до контролюючого органу з відповідною скаргою на його рішення.

Так на початку 2021 р. закріпилися основні правові підходи щодо визначення строків звернення платника податків до суду з позовом щодо оскарження рішень контролюючих органів, які стосуються/не стосуються нарахування грошових зобов'язань платника, після їх адміністративного оскарження.

Водночас на початку 2021 р. Верховним Судом було вирішено ще одне важливе питання стосовно обрахунку строку звернення платника до суду. У

своїй постанові від 25.02.2021 р. у справі №580/3469/19[7] касаційний суд зазначив, що строк, протягом якого особа може звернутися до суду після застосування процедури досудового оскарження вимоги фіскального органу про сплату єдиного внеску, складає 3 місяці з дня отримання платником рішення органу доходів і зборів вищого рівня, прийнятого за наслідками розгляду відповідної скарги. Таким чином, Верховний Суд продовжив розставляти крапки над «і» щодо визначення строків звернення до суду з позовом про оскарження рішень податкових органів.

Висновки. Отож, базуючись на вказаних нами раніше судових рішеннях та ґрунтовно досліджуючи їх, можна дійти наступних умовиводів: 1) Ми можемо побачити, що Верховний Суд України ретельно досліджує обставини справи та не лише послідовно дотримується визначених ним раніше підходів, а ще й створює без перебільшення революційні тенденції щодо впровадження абсолютно нових моделей та концепцій правозастосування щодо вирішення спірних правовідносин у сфері оподаткування, а це в свою чергу свідчить про те, що діяльність Верховного Суду має саме еволюційний характер, оскільки здатна «визнати мертвими» ті свої попередні рішення, які на даний момент не те, що не відповідають обставинам, правам та інтересам людини, а й навіть здатні нанести їм серйозну шкоду; 2) Касаційний суд у деяких справах не може дійти чіткого, одностайного висновку, у зв'язку з чим справу доводиться розглядати Великій Палаті Верховного Суду.

Це свідчить про такі факти як недосконалість нашого законодавства з однієї сторони, у зв'язку з чим і виникають проблеми щодо одностайності рішення стосовно певної справи, з іншої сторони, це дає змогу Верховному Суду прийняти таке рішення, яке буде максимально ефективним та обґрунтованим для вирішення в подальшому подібних справ іншими судами. Тому, узагальнюючи все, що було сказано нами вище, можна дійти того висновку, що діяльність Верховного Суду приносить велику користь для розв'язку податкових справ зокрема та для розвитку українського права загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Справа №826/17123/18. Електронний ресурс. Режим доступу:
<https://verdictum.ligazakon.net/document/87929522>
- 2) Справа №826/9464/18. Електронний ресурс. Режим доступу:
<http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95177480&red=100003504468b7acf246dcc3a5b4f081d9eb60&d=5>
- 3) Справа №816/228/17. Електронний ресурс. Режим доступу:
<https://verdictum.ligazakon.net/document/100022843>
- 4) Справа №500/2486/19. Електронний ресурс. Режим доступу:
<https://verdictum.ligazakon.net/document/93404515>
- 5) Справа №2540/2576/18. Електронний ресурс. Режим доступу:
<https://verdictum.ligazakon.net/document/88575707>
- 6) Справа №640/20468/18. Електронний ресурс. Режим доступу:
<https://verdictum.ligazakon.net/document/85033140>
- 7) Справа №580/3469/19. Електронний ресурс. Режим доступу:
<https://verdictum.ligazakon.net/document/95240811>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ ДІЛЯНКАМИ ОБ'ЄДНАННЯМ СПІВВЛАСНИКІВ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ

Талапова Юлія Андріївна,
студентка

Самойленко Георгій Валерійович,
д.ю.н., професор кафедри цивільного права
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

Вступ.

1 липня 2015 року набрав чинності Закон України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» на меті якого було стимулювання громадян до створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ). Однак, в процесі реалізації такими об'єднаннями своїх функцій, виникає низка запитань, чітку відповідь на які отримати не завжди легко.

Саме таким питанням є регулювання земельних відносин, а саме необхідність сплати земельного податку за наявну прибудинкову територію у разі, якщо право власності на землю або договір оренди відсутній. Щоб знайти відповідь, буде доцільним зупинитися на понятті та деяких аспектах території, що потенційно є об'єктом оподаткування а також нормами, які регулюють цей процес.

Ціль роботи.

Проаналізувати законодавство та судову практику України з питань реєстрації та оподаткування земельних ділянок, які знаходяться у користуванні об'єднань співвласників багатоквартирних будинків.

Матеріали та методи.

Так, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку», прибудинкова територія – територія навколо багатоквартирного будинку, визначена на

підставі відповідної містобудівної та землепорядної документації, у межах земельної ділянки, на якій розташовані багатоквартирний будинок і належні до нього будівлі та споруди, що необхідна для обслуговування багатоквартирного будинку та задоволення житлових, соціальних і побутових потреб власників (співвласників та наймачів (орендарів) квартир, а також нежитлових приміщень, розташованих у багатоквартирному будинку.

Земельний податок - обов'язковий платіж, що справляється з власників земельних ділянок та земельних часток (паїв), а також постійних землекористувачів (пп.14.1.72ПКУ). Власниками земельних ділянок є юридичні та фізичні особи (резиденти і нерезиденти), які відповідно до закону набули права власності на землю в Україні, а також територіальні громади та держава щодо земель комунальної та державної власності відповідно; (пп.14.1.34. ПКУ), а землекористувачами - юридичні та фізичні особи (резиденти і нерезиденти), які користуються земельними ділянками державної та комунальної власності: на праві постійного користування та на умовах оренди; (пп.14.1.73. ПКУ)

Про обов'язок сплати податку також зазначається у ст. 269 Податкового кодексу України де вказано, що платниками земельного податку є: власники земельних ділянок, земельних часток (паїв); землекористувачі, яким відповідно до закону надані у користування земельні ділянки державної та комунальної власності на правах постійного користування; платники орендної плати землекористувачі (орендарі) земельних ділянок державної та комунальної власності на умовах оренди.

А об'єктами оподаткування згідно зі ст. 270 Податкового кодексу України є: земельні ділянки, які перебувають у власності; земельні частки (паї), які перебувають у власності; земельні ділянки державної та комунальної власності, які перебувають у володінні на праві постійного користування; об'єкти оподаткування орендною платою - земельні ділянки державної та комунальної власності, надані в користування на умовах оренди.

Результати та обговорення.

З урахуванням викладеного, платниками земельного податку за земельні

ділянки під багатоквартирними жилими будинками є особи, яким такі земельні ділянки відповідно норм Земельного кодексу України передаються у постійне користування або у власність: підприємства, установи і організації, що здійснюють управління цими будинками, а також об'єднання власників будинків [4].

Слід звернути увагу на ст. 42 Земельного кодексу України, де вказано, що земельні ділянки, на яких розташовані багатоквартирні будинки, а також належні до них будівлі, споруди та прибудинкові території державної або комунальної власності, надаються в постійне користування підприємствам, установам і організаціям, які здійснюють управління цими будинками. Земельні ділянки, на яких розташовані багатоквартирні будинки, а також належні до них будівлі, споруди та прибудинкова територія, що перебувають у спільній сумісній власності власників квартир та нежитлових приміщень у будинку, передаються безоплатно у власність або в постійне користування співвласникам багатоквартирного будинку в порядку, встановленому Кабінетом міністрів України [5].

Варто зазначити, що станом на сьогодні, цей порядок так і не був встановлений а відтак, механізм безоплатної передачі у власність або в постійне користування земельної ділянки на законодавчому рівні відсутній. Згідно із положеннями ст. 286. Податкового кодексу України, підставою для нарахування земельного податку є дані державного земельного кадастру, а ст. 287, цього ж кодексу, говорить про те, що датою виникнення податкового обов'язку із справляння плати за землю власниками землі та землекористувачами є день виникнення права власності або права користування земельною ділянкою.

Однак, позиція Верховного Суду з даних питань має суперечливий характер. Відповідно до позиції ВС, викладеної в постанові від 3 серпня 2020 року у справі № 826/13307/18, обов'язок зі сплати земельного податку виникає в особи у зв'язку з фактичним використанням земельної ділянки (зокрема, з огляду на користування нею внаслідок набуття права власності на нерухоме майно, розташоване на ній), незалежно від дотримання такою особою

вимог земельного чи цивільного законодавства щодо порядку оформлення права землекористування та підстав набуття прав користування [6].

Однак, позиція ВС в постанові від 28 березня 2018 року № 910/1200/17 говорить, що об'єднання співвласників багатоквартирного будинку є специфічною правовою формою здійснення співвласниками своїх прав та обов'язків з управління спільним майном багатоквартирного будинку, до якого входить і земельна ділянка, на якій розташований такий багатоквартирний будинок, а також посилається на норми ПКУ, в яких зазначається, що обов'язок сплати податку за володіння або користування земельною ділянкою починається з моменту державної реєстрації.

Висновки.

З огляду на вищезазначене, можна дійти до висновку, що об'єднання співвласників багатоквартирного будинку не має обов'язку сплачувати земельний податок на прибудинкову територію до моменту її державної реєстрації. Проте, варто додати, що законодавство України у визначеному колі питань потребує значного доопрацювання та удосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку від 10.06.2018 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 29. Ст. 262)
2. Податковий кодекс України від 28.10.2022 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112.
3. Земельний кодекс України від 10.10.2022 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради*. 2002. № 3-4, ст. 27.
4. Особливості плати за землю під багатоквартирним будинком. URL: <https://news.dtki.ua/taxation/other/65728-osoblivosti-plati-za-zemlyu-pid-bagatokvartirnim-budinkom>
5. Як оформити земельну ділянку під багатоквартирним будинком. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/140964-yak-oformiti-zemelnu-dilyanku-pid>

bagatokvartirnim-budinkom

6. Розплата за землю. URL: <https://pravo.ua/articles/rozplata-za-zemliu/>

7. Постанова від 03.08.2020 № 826/13307/18 Верховний Суд.
Касаційний адміністративний суд URL:
<https://verdictum.ligazakon.net/document/90804294>

8. Постанова від 28.03.2018 № 910/1200/17 Верховний Суд.
Касаційний господарський суд URL:
<https://verdictum.ligazakon.net/document/73097988>